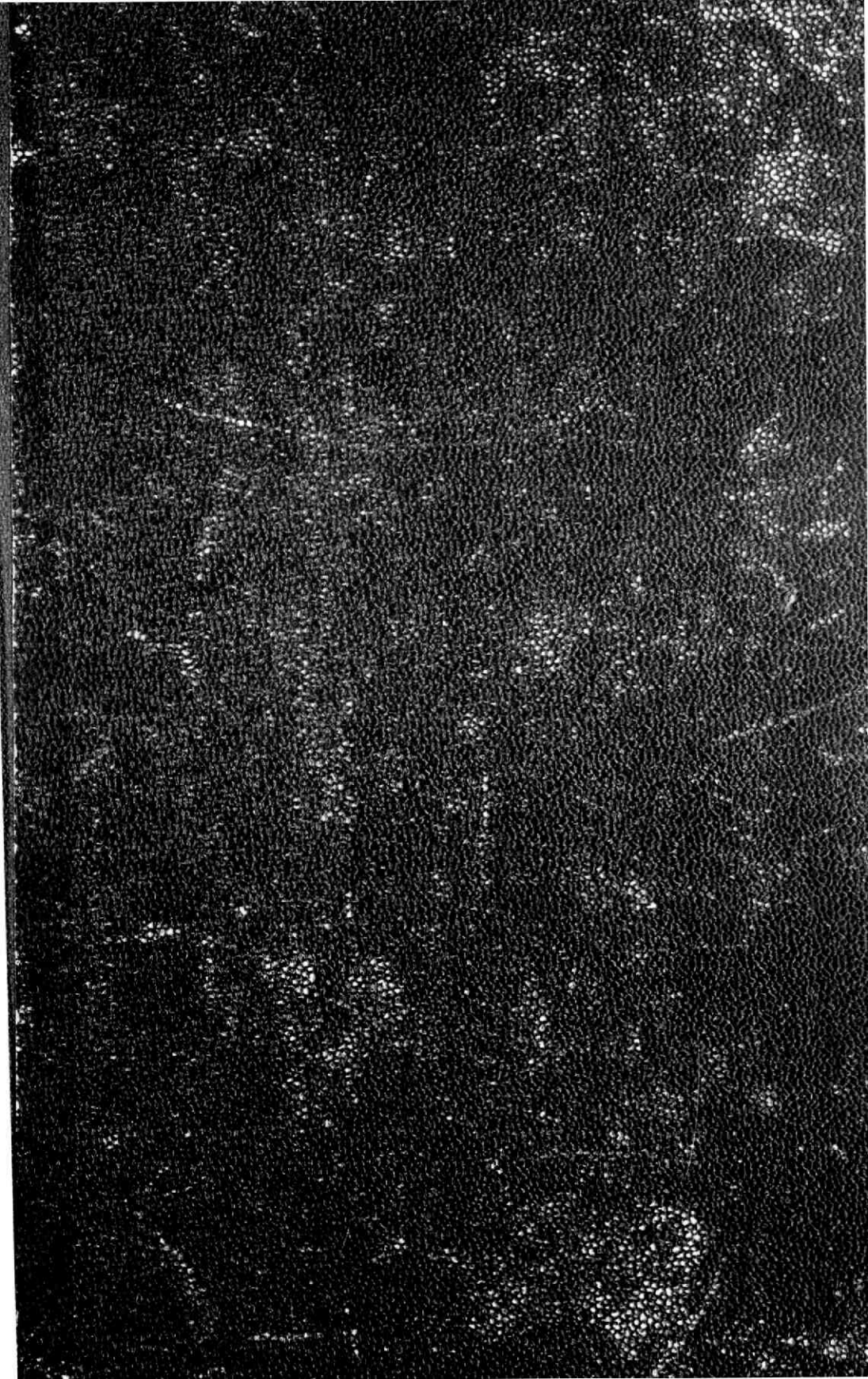

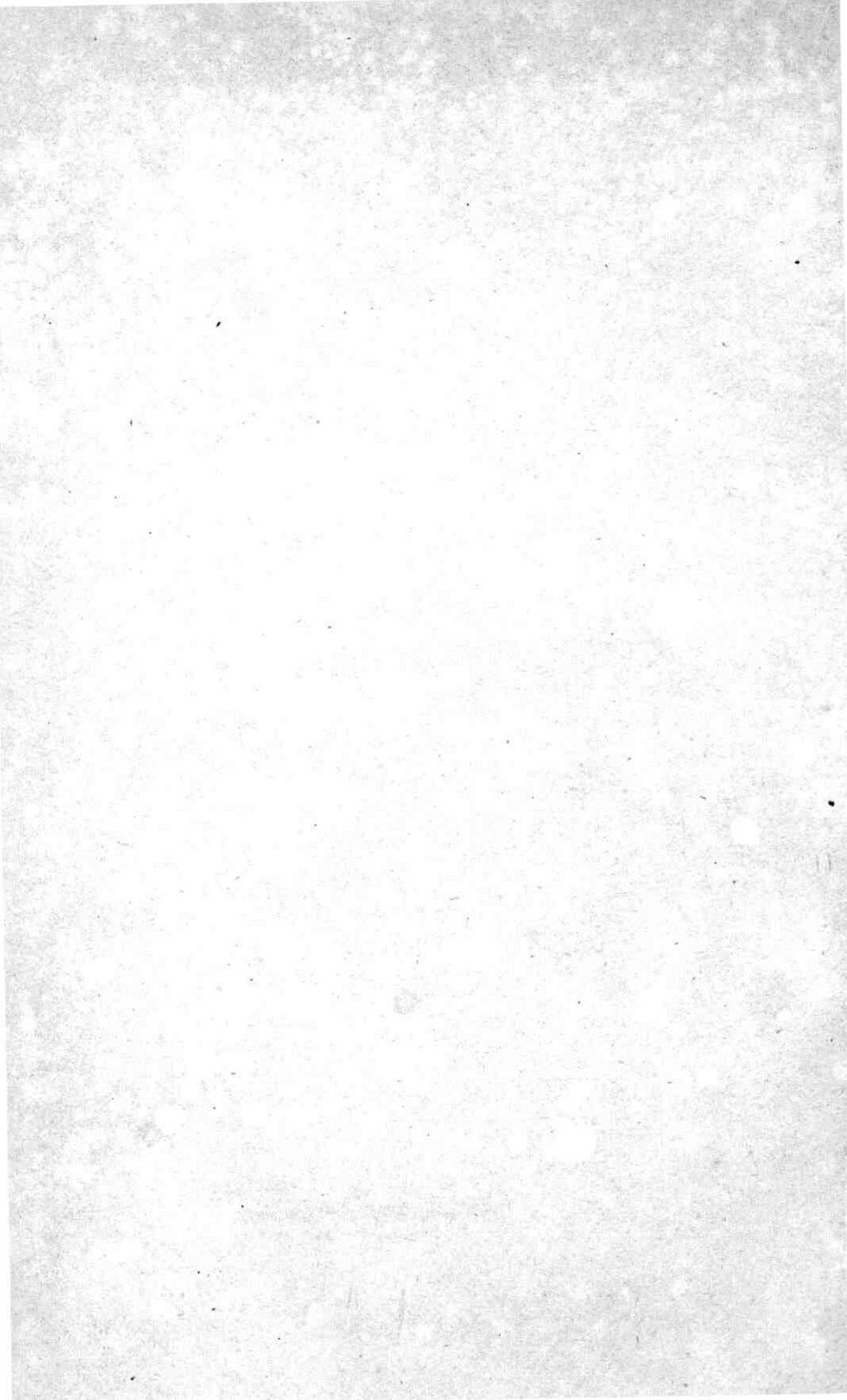

Geschiedenis der Fransche Revolutie

<https://hdl.handle.net/1874/233912>

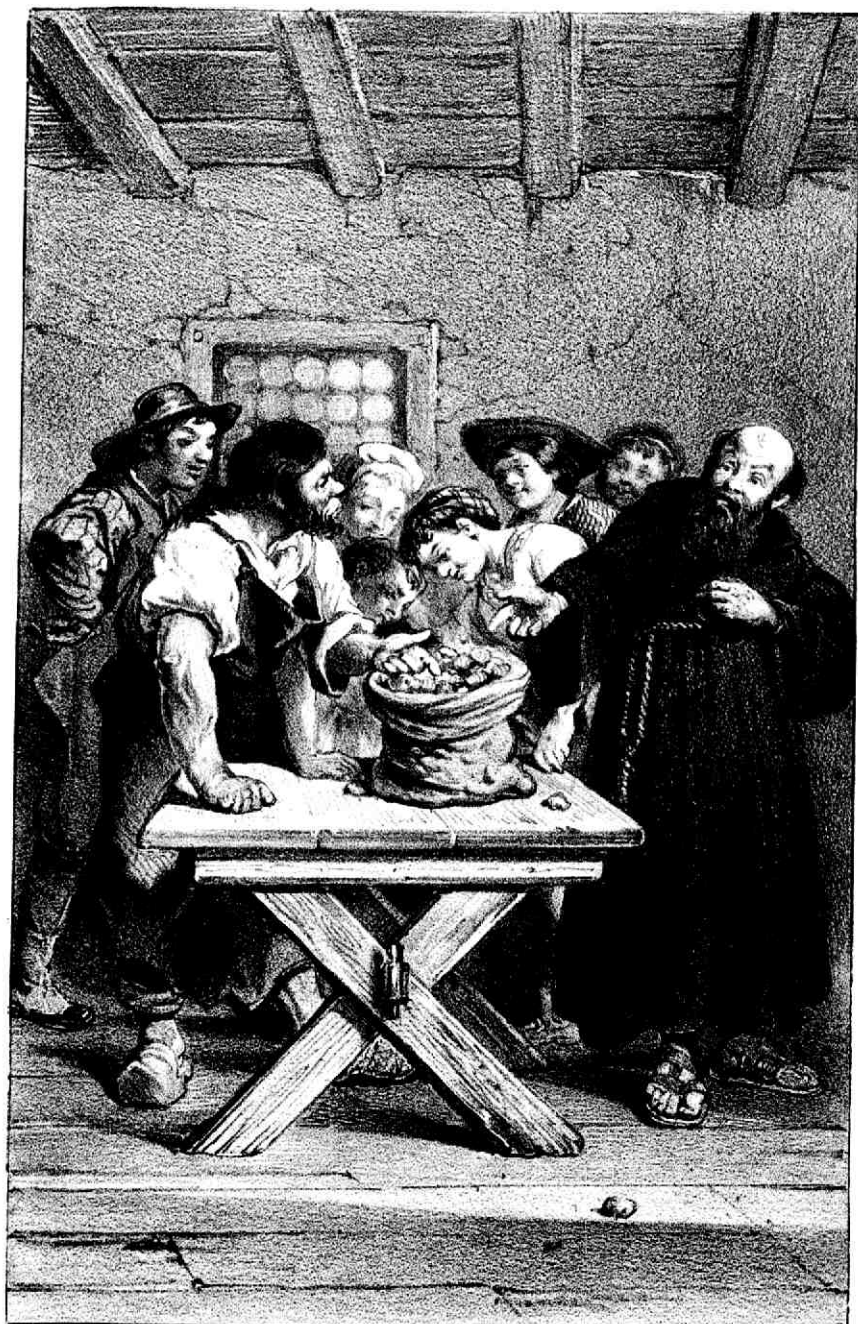
mm 10485

GESCHIEDENIS DER FRANSCHER REVOLUTIE.

John Maguire

C C A Last

Steendr v P.W.M. Trap

Om tot onze aardappelen weer te keeren, zóó werden de eerste poters bij ons ingevoerd. pag. 23.

GESCHIEDENIS

449.D.13

Leffers

DER

FRANSCH E REVOLUTIE

van 1789.

DOOR

ERCKMANN-CHATRIAN.

Vertaald door D. LODEESEN.

Volks-uitgave.

EERSTE DEEL.

BIBLIOTHEEK
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

AMSTERDAM, — G. L. FUNKE.

1874.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0754 5258

EERSTE AFDEELING.

DE GENERALE STATEN.

I.

De geschiedenis van de groote Omwenteling van 1789 door het volk en de burgerij tegen den adel, is al door mij wat menschen beschreven. Maar dat waren meest geleerden en vernuften, die de dingen van bovenaf bezagen. Ik ben maar een oude boer, en ik zal alleen spreken over datgene waarvan wij verstand hebben. Het best is altijd zich met zijn eigen zaken te bemoeien; wat men zelf gezien heeft, weet men eerst goed; daar moet men partij van trekken.

Ge moet dan weten, dat vóór de Revolutie onder het ambt Pfalzburg nog vijf dorpen ressorteerden: Wilschberg, Mittelbronn, Lützelburg, Hultenhausen en Haselburg. Alleen de burgers van de stad zelf en die van Wilschberg en Haselburg, waren vrijen. De bewoners der andere dorpen, mannen zoowel als vrouwen, waren lijfeigenen, en mochten zonder vergunning van den schout de banne of heerlijkheid niet verlaten.

Die schout of *Prevôt* sprak recht op het stadhuis; zijn rechtsmacht strekte zich uit over goederen en personen, behalve adellijken. Hij droeg den degen en mocht den gemeenen man ook wel tot den galg veroordeelen.

Onder het portaal van het stadhuis, waar nu de hoofdwacht is, werden de beschuldigten op de pijnbank gelegd, als ze niet bekennen wilden. De schoutsdienaar en de beul konden ze zoo pijnigen, dat men ze op de markt hoorde gillen. En dan werd de galg opgericht op een marktdag, onder de groote iepenboomen, en de beul ging als ze hingen met de beide voeten op hun schouders staan.

Wie in die tijden er maar aan durfde denken zich te vergrijpen, moest wel zeer brutaal en verstokt wezen!

Pfalzburg had een hoog tolrecht, dat wil zeggen, dat elke wagen met goederen, als laken, wol of dergelijken, een gulden doorvoerrecht betaalde; elke vracht palen, planken, duigen en ander timmerhout, 6 groot of stuivers (*gros de Lorraine*); elke vracht weeldeartikelen, als fluweel, zijde, fijn

laken, 30 groot; een dragend paard, 2 groot; een mars met koopwaren, $\frac{1}{2}$ groot; een kar met visch, $\frac{1}{2}$ gulden; een kar met boter, eieren, kaas, 6 groot; elk mud zout, 6 groot; elk mud rogge of koren, 3 groot; het mud gerst of haver, 2 groot; het centenaar ijzer, 2 groot; een os of een koe, 5 penningen; een kalf, varken of schaap, 2 penningen, enz.

Zoo konden de bewoners van Pfalzburg of den omtrek geen bete nuttigen, niet drinken of zich kleeden, zonder eerst het noodige aan de hertogen van Lotharingen op te brengen.

Dan kwam nog de zoogenaamde gabelle van den hertog, die hierin bestond dat ieder logementhouder, herbergier of tapper van Pfalzburg of de dorpen daaronder ressorteerende, aan Z. Hoogheid zes kan wijn of bier, voor elk opgeslagen of verkocht vat te betalen had. Voorts moest aan Z. Hoogheid worden opgebracht het recht van overgang, te weten: bij verkoop of erfenis van vast goed, vijf ten honderd. Dan nog een meetgeld van het koren, hierin bestaande, dat alle granen, tarwe, rogge, gerst of haver, die op de markt verkocht werden, met een franschen stuiver per mud voor Z. Hoogheid belast waren.

Dan werd nog een marktgeld op de kermissen of groote marktdagen geheven. Er waren drie zulke marktdagen per jaar. De standplaatsen werden door twee marktmeesters op zoo en zooveel gesteld, al weder ten bate van Z. Hoogheid.

Dan kwamen nog de stads-waaggelden: voor elke honderd pond wol, meel of andere waar, een stuiver; voorts de boeten, die de schout oplegde, maar die door commissarissen van Z. Hoogheid werden getaxeerd en geïnd; voorts een eikel- en weiderecht voor het weiden der varkens en runderen in het bosch; een sprokkelrecht voor het brandhout; een vollersrecht voor de lakenwerkers; de groote tiend, die voor twee derden aan Z. Hoogheid en voor één derde aan de kerk toekwam; en de kleine tiend op het koren, alleen voor de kerk, maar die Z. Hoogheid met der tijd wist te verdonkeren, omdat Z. Hoogheid nog meer van zich zelf dan van de kerk hield.

En nu, als men weten wil, hoe zooveel brave lieden onder het mes van Z. Hoogheid en haar schouten, baljuws, drosten en deurwaarders gekomen waren, — dan moet men zich herinneren, wat een paar eeuwen vroeger gebeurd was. Een zekere Georg Johan, graaf van de Pfalz, hertog van Beieren en graaf van Waldentz, die hier onmetelijke boschgronden bezat bij de gratie der Keizers van Duitschland, maar die er geen duit van trekken kon, bij gebrek van lieden om ze te bewonen, bij gebrek van wegen om het hout te vervoeren, of van rivieren behoorlijk onderhouden om het te vloten, — was op den inval gekomen, om in den Elzasz, in Lotharingen en in de Pfalz, alom te laten bekend maken: »dat elk en een iegelijk, »die lust had om te werken, slechts naar zijn bosschen behoefde te verhuizen; dat hij hun grond verschaffen zou, en dat ze daar zouden leven als »hoenders op een dorschvloer; — dat hij, Johan von Waldentz, dat alles »deed ter eere Gods! Dat Pfalzburg een groote pleisterplaats was tusschen »Frankrijk, Lotharingen, de Pfalz en den Elsasz, en handwerkslieden en »kooplui, wagenmakers en hoefsmeden, kuipers en schoenmakers, er een »grooten afzet zouden vinden, desgelijks huis- en wapensmeden, schilders »en herbergiers en andere neringdoenden, — en, daar elke groote onderneming beginnen moest met Gode de eer te geven, zouden zij die zich in »zijn stad Pfalzburg kwamen vestigen, vrijdom van alle lasten hebben; »ze zouden vrij mogen bouwen en hadden het hout *pro Deo!* Men zou

»hun een kerk bouwen, waar deugd en godsdienst gepredikt zou worden; »men zou hun een school stichten, om de kinderen op te voeden in de »ware leer, aangezien de jeugdige ziel een kostelijke hof is, waar wel»riekende planten gezaaid moeten worden, wier geur tot God opstijgt!»

De graaf beloofde nog een aantal andere voordeelen en vrijdommen, en het gerucht hiervan verspreidde zich door gansch Duitschland, zoodat er een groote toeloop van menschen kwam, die allen van dat voorrecht gebruik wilden maken. Zij timmerden huizen, ontgonnen gronden, bestelden akkers en brachten de bosschen van Georg Johan in staat om te rendeeren. Wat vroeger niets opbracht, had nu waarde!

Toen ging dezelfde Georg Johan, graaf von Waldentz, heen en verkocht alles, grond, vee en bewoners, aan den hertog van Lotharingen Karel III, voor de som van vierhonderd duizend gulden, — zeker ook ter eere van het goede geloof, de rechtvaardigheid en de glorie Gods.

De meeste dier bewoners waren Lutherschen, daar Georg Johan openlijk had verklaard dat het zuivere, eenvoudige geloof, volgens den Apostel Paulus, te Pfalzburg gepredikt zou worden, overeenkomstig de Augsburgsche confessie. Maar toen hij de viermaal honderd duizend gulden had opgestoken, stoorden al zijn beloften hem niet in zijn nachtrust; en de eerste opvolger van Karel III, die niets beloofd had, zond zijn »lieven, trouwen» Secretaris van Staat, Didier Dattel, om in alle liefde zijn eerbare burgers van Pfalzburg te vermanen, tot het Catholieke geloof over te gaan. In geval sommigen in hun dwaling mochten willen volharden, werd hun aangezegd het land te ruimen, op straffe van uitzetting en verbeurdverklaring van hun goet.

Sommigen lieten zich bekeeren, en anderen, mannen, vrouwen en kinderen, trokken uit, met niets dan wat oude meubelen op hun karren.

Eenmaal zoover, gebruikten de hertogen van Lotharingen hun »lieve en eerbare burgers van Pfalzburg, om de wallen op te hoogen en in staat te brengen; om de twee poorten, de Duitsche en de Fransche poort, in de rots te houwen of van gehouwen steen op te trekken; om de grachten te graven; het stadhuis te bouwen, voor de rechtszittingen; om een kerk te stichten, voor de handhaving van het geloof, en naast de kerk een pastorie voor den pastoor die het kuddeke zou verzorgen; eindelijk de waag, om den impost te heffen.» Daarna bepaalden de ambtenaren van Z. Hoogheid de belastingen en servituten, verbruiksrechten en pachtgaven, hand- en spandiensten, naar hun welgevallen; en de arme drommels werkten, het ééne geslacht na het andere, van 1583 tot 1789, ten bate en gerieve van de hertogen van Lotharingen of de koningen van Frankrijk, — alles omdat ze geluisterd hadden naar de beloften van Georg Johan von Waldentz, die eigenlijk niets anders dan een schelm was, zooals er veel in de wereld zijn.

Voorts gaven de genoemde hertogen patenten uit aan verschillende corporaties of gilden te Pfalzburg. Dat waren een soort van compagnieschappen tussehen menschen van hetzelfde vak, met het doel om de concurrentie te beletten, en dus eigenlijk om het publiek onder elkaar op hun gemak te kunnen afzetten.

Om in zulk een gild te worden opgenomen, moest men eerst drie, vier, soms vijf jaren als leerling werken; daarvoor moest de baas nog een ferme som toe hebben. Dan, nadat men zijn zoogenaamd meesterstuk geleverd had en zijn patent had betaald, werd men zelf meester of baas, en verhaalde later op een ander, wat men eerst zelf had moeten lijden.

Men moet zich de stad niet zoo voorstellen als ze er tegenwoordig uitziet. Ja het beloop der straten en de steenen huizen zijn niet veranderd; maar er stond geen enkel huis, dat geveerd was. Alle huizen waren ruw gepleisterd, de deuren en vensters waren klein en boogvormig. Onder die gemetselde bogen, achter kleine ruiten in lood gezet, zag men den kleermaker, met gekruiste beenen op zijn snijtafel gehurkt, het laken knippen of de naald reppen; elders in een donker hoekje, den wever zijn spel heen en weer jagen.

De soldaten van het garnizoen, met hun groote driekante steken, hun witte versleten kuitendekkers, — waren er nog het slechtst aan toe. Zij kregen maar eenmaal per dag te eten. Daartoe moesten de tappers en koks er dagelijks op uit, om deur aan deur de klikjes voor die sukkels op te bedelen. Dat was zoo 's lands wijs tot kort vóór de Revolutie.

De menschen zagen er ongezond en haveloos uit; een vrouwenkleed ging bij erfenis van grootmoeder op kleindochter over, en een paar schoenen van grootvader op kleinzoon.

Tusschen de huizen zag men geen bestrating; aan de daken geen goten; aan straatverlichting dacht men niet; menig glasruit in de benepen venster-tjes was sedert jaren met een stuk grauw papier dichtgeplakt. En te midden van die algemeene ellende zag men den schout met zijn zwarten barret statig voorbijstappen en de stoep van het stadhuis opklimmen, of de adellijke officiertjes heen en weer wandelen, met hun kleinen driepunt en witte uniformen en den degen in het dwars over den rug. En overal zwierven de capucijner monniken met hun lange morsige baarden en roode neuzen, in baaien kappassen en zonder hemd; bij troepen gingen ze af en aan van het klooster, waar nu de groote school is . . .

Al die dingen, ze staan mij zoo levendig voor den geest, alsof ik ze gisteren nog pas gezien had, en ik roep bij mijzelf: »Wat een geluk, voor ons arme menschen, dat de Omwenteling gekomen is, en vooral voor ons arme boeren!» Want, was de ellende groot in de stad, op het land ging ze alle denkbeeld te boven. Vooreerst hadden de boeren dezelfde lasten te dragen als de burgers; maar dan hadden ze er nog een menigte andere bovenop. In elk dorp van Lotharingen was eene groote hoeve van den Heer of van het klooster; al de goede stukken land behoorden aan die hoeve, en alleen de slechte stukken bleven voor de arme lieden over.

En de arme boeren mochten op hun gronden niet eens zaaien wat ze wilden. De weidestukken moesten weiland blijven, de bouwstukken mochten niet in gras gelegd worden. Want als de boer zijn akker tot weide maakte, dan deed hij den pastoor te kort in zijn tiende; en als hij zijn weiland scheurde, dan zou hij het loopveld kleiner maken. Als hij klaver zaaide op de braakstukken, dan moest hij toelaten dat het vee van den Heer of van het klooster er op kwam grazen. Zijn grond werd bedorven door vruchtboomen, wier vruchten alle jaren verpacht werden ten voordeele van de heerlijkheid of de abdij. Hij mocht die boomen niet uitroeien, en was zelfs gehouden om ze weer bij te pooten als ze gestorven waren. De schaduw van die boomen, de onvermijdelijke vertreding van zijn veldvruchten bij de inzameling, het verlet bij het ploegen door de stammen en wortels die overal in den weg stonden, — veroorzaakten hem onberekenbaar verlies.

Bovendien hadden de heeren het recht om overal te jagen, om in alle jaargetijden dwars door het maaland te rijden en den oogst te vernielen. En de boer die een enkel stuk wild doodde, al was het op zijn eigen grond, had kans op de galeien.

De heer en de abdiÿ hadden ook nog een bijzonder weiderecht, hierin bestaande, dat hun vee elken dag een uur vroeger dan dat van het dorp in de weide gejaagd werd. Want alle weide was gemeene weide, en 's nachts zet men bij ons de beesten op stal. Het vee van den boer kwam dus achteraan grazen, en had het slecht.

Die hoeve van den heer of het klooster had voorts het zoogenaamde vluchtrecht, het recht om een duiventil te houden. Hun ontelbare duiven bedekten de velden. Men mocht dus van hennep, van erwten, van boonen enz. altijd het dubbele uitzaaïen om een enkelen oogst te kunnen hebben.

Voorts had elke huisvader alle jaren aan den heer te brengen, vijftien maten haver, tien jonge hoenders en vier en twintig eieren. Hij was hem drie dagen werk schuldig voor zijn eigen hoofd, drie voor ieder van zijn zoons of knechts, en drie voor ieder paard of wagen. Hij had de verplichting om den grasgrond rondom het kasteel van den heer behoorlijk gemaaid te houden, om diens hooi te bewerken en te droogen en het naar zijn schuur te brengen, en wel op het eerste kleppen van de klok, — alles op straffe van vijf groot boete voor elk verzuim. Ook was hij gehouden, om alle steenen en hout die voor herstellingswerken aan het kasteel of de heerenhoeve noodig waren, aan te voeren. De heer had hem dan in den kost, dat wil zeggen, gaf hem een korst brood en een spier knoflook voor elken dag werk.

Dat noemde men de *corvée*, de leendienst, zooveel als hand- en span-diensten of heerendiensten (*).

En als ik nu nog sprak van den gemeenen oven, den gemeenen molen, de gemeene pers, waar het gansche dorp moest komen bakken, malen, of oliepersen, tegen vergoeding van zóóveel wel te verstaan; — van den beul, die recht had op het vel van elk gestorven dier, en eindelijk van de tiende, niet het minst harde, daar men elke elfde schoof aan den pastoor moest geven, terwijl men al zoo veel geestelijken, monniken, kanunniken, carmeliten, capucijners en bedelaars van allerlei orden had te voeden; — als ik van al die lasten en nog onnoemelijk veel andere die op het landvolk drukten, spreken wilde, — dan zou er geen eind aan komen!

Men zou zeggen dat de heeren en de geestelijken het er op toelagden om de ongelukkige boeren uit te roeien, en dat ze alle mogelijke middelen aangrepen om het zoo ver te brengen.

En toch, de maat was nog niet vol!

Zoolang ons land onder de heerschappij der hertogen was gebleven, waren de rechten van Zijne Hoogheid en van de heeren, de abdijen, de priorijen, de monniken- en nonnenkloosters, zeker al genoeg om ons dood-arm te maken. Maar na den dood van Stanislaus en de aanhechting van Lotharingen aan Frankrijk (1642), kwam er nog vrij wat bovenop, als: de koningsschatting, — te weten dat elk huisvader moest opbrengen twaalf stuivers voor elk kind en even zooveel voor elken dienstbode; — het koningsrecht, een soort van belasting op de meubels; — de konings-opcenten, te weten een twintigste deel van de zuivere opbrengst der landerijen, maar alleen der landerijen van den boer, want de heeren en geestelijken waren er vrij van; — voorts de pacht op het zout, op den tabak, waarvan de

(*) Het fransche woord *corvée* is aan ons volk niet geheel onbekend; maar zijn ongeoeffende tong heeft er het woord *karrewei* van gemaakt, dat langzamerhand ook een minder hatelijke beteekenis kreeg, en ook voor elk behoorlijk betaald werk van den ambachtsman gebezigd wordt.

kerk en de heeren ook vrijgesteld waren; — en eindelijk de koninklijke gabelle of Vereenigde Rechten.

En als al die prinsen, heeren en geestelijken, — die sedert eeuwen de beste landerijen in bezit hadden en de boeren dwongen om voor hen te spitten, te zaaien en te oogsten, en dan nog allerlei rechten en lasten in geld en in waren op te brengen, — als ze nog maar hun rijkdommen besteed hadden om wegen aan te leggen, vaartten te graven, moerassen droog te maken, den grond te verbeteren, om scholen en gasthuizen op te richten, dan ware er nog iets voor te zeggen geweest. Maar zij dachten alleen aan hun vermaken, hun vertooning en hun hebzucht.

En als men dan zien moest, hoe een kardinaal Louis de Rohan, een prelaat van de heilige kerk, in de nabijheid, te Saverne, een ontuchtig leven leidde, de eezame lieden bespote, de boeren op de wegen vóór zijn koets door zijn lakeien liet afrossen; — wanneer men te Neuweiler, te Buchweiler, te Hildeshausen, zag hoe de heeren faizanten opfokten; oranje-riën en broeihuizen timmerden; tuinen en parken aanlegden van een halve mijl in omtrek, vol marmeren vazen, standbeelden en fonteinen, om den koning te Versailles na te bootsen; om niet te spreken van de lichte vrouwen, in zijde gekleed, die ze onbeschaamd en driest met zich voerden ten aanzien van het rampzalige volk; — als men die troepen barvoetige Carmeliten, Franciscaners en Capucijners zag bedelen en een lui leventje leiden, van den eersten dag des jaars tot aan St. Sylvester; — als men de baljuws, de schouten, de drosten (*), rentmeesters en officieren van allerlei rang zag, hoe ze zich nergens om bekommerden, dan om hun emolumenten, en van de aanschrijvingen en boeten leefden; — als men honderd en duizend zulke dingen zag, dan was het wel treurig!...

en vooral treurig, daar eigenlijk de zonen der boeren zelf dat alles stifteden en steunden tegen hun ouders, tegen hun vrienden, tegen zich zelven.

Want als ze eenmaal bij hun regiment waren, schenen die boerenzonen de ellende van hun dorp te vergeten. Ze wisten van niets dan van hun officieren, hun colonel, altemaal adellijken, die hen gekocht hadden en voor wie ze het land zouden uitgemoord hebben voor de eer van het vaandel, zoo als het heette. En toch, geen van hen kon ooit officier worden: — de gemeenen waren niet waardig de epauletten te dragen! Maar als ze zich in den krijg hadden laten verminken, hadden ze permissie om te gaan bedelen! De slimsten begonnen een tapperij en trachtten op hun beurt jonge soldaten te werven en het handgeld op te strijken; de ondeugendsten gingen afzetten op de groote wegen. Dan moesten er gendarmes op afgezonden worden, soms zelfs een of twee compagniën geregelde troepen. Zoo heb ik er wel een dozijn te gelijk te Pfalzburg zien ophangen, meest allen oude soldaten, die na den Zevenjarigen oorlog afgedankt waren. Ze hadden het werken verleerd, ze beurden geen penning pensioen, en waren allen gevangen genomen te Wilschberg, terwijl ze van een tocht terugkwamen waarop ze een postwagen bij Saverne geplunderd hadden.

Nu kan ieder zich voorstellen wat de oude tijd, dat zoogenaamd *ancien régime*, was: — de adellijken en geestelijken hadden alles, het volk had niets.

(*) Sénéchaux.

II.

Dat alles is vrij wat veranderd, Gode zij dank! De boeren hebben behoorlijk hun deel van het goede dezer aarde genomen, en ik, natuurlijk, ik ben niet achtergebleven. Ieder in den omtrek kent nu de hoeve van den ouden Michel, zijn weilanden van den Valtin, zijn schoone Zwitsersche roode koeien, die weiden boven de pijnbosschen van de Bonne Fontaine, en zijn twaalf groote werkossen.

Ik heb niet te klagen: ik heb mijn kleinzoon Jacques op de Polytechnische school te Parijs, waar hij bovenaan zit; ik heb mijn kleindochter Christine getrouwd met den boschopzichter Martin, een jongen met een goed hoofd; mijn andere kleindochter Juliette, is getrouwd met den commandant van de genie Forbin; en de jongste, Michel, van wien ik, als ik het maar zeggen zal, het meest houd, omdat hij de laatste is, wil geneesheer worden. Hij heeft reeds zijn candidaats-examen te Nancy afgelegd, verleden jaar; als hij goed werkt, zal het best met hem gaan.

Dat alles, ik heb het te danken aan de Revolutie!

Vóór 1789 zou ik niets gehad hebben; ik zou mijn leven lang gewerkt hebben voor den adellijken heer en het klooster. Als ik dan ook daar zoo zit in mijn ouden armstoel, in de groote kamer, en het ouderwetsche aardewerk staat daar op de lijst, boven de deur, bij het schijnsel van den haard te blinken; als grootmoeder, en de kuikens, rondom mij op en neer trippelen, en mijn oude hond, zoo lang als hij is bij het vuur liggende, mij uren achtereen aankijkt met zijn goedigen snuit tusschen zijn voorpooten; als ik buiten door het venster mijn frissche appelboomen, mijn ouden bijenstal zie, en ik op het erf, of op den deel, mijn boerenknechts hoor zingen en schertsen met de meiden, of de ploegen naar het land zie gaan, de hooiwagens volgeladen zie t'huis komen, de zweepen hoor klappen, de paarden hinniken; — ja, ja! als ik dan daar zoo zit in gedachten en mij de ellendige hut voor den geest haal, waarin mijn arme vader en moeder, mijn broërs en zusters in 1780 hun dagen sleten: de vier naakte en gescheurde muren, de kleine venstertjes met stroo dichtgestopt, het dakriet verweerd en wegewaaid; dat donkere, vermoldde hol, waar we stikten van den rook, waar we zaten te bibberen van honger en koude; — als ik denk aan die goede oude lieden; aan dien braven vader, aan die wakkere moeder, altijd maar zonder opzien werkende om ons met een lepel boonen den mond open te houden, en ik ze mij voorstel in hun lompen, met hun droevig gelaat, hun armzalig voorkomen!..... dan sidder ik nog, en als ik alleen ben, dan laat ik het hoofd voorover vallen en ik ween.

Mijn verontwaardiging tegen hen die ons dat alles aandeden, om ons tot den laatsten penning af te halen, zal nooit bekoelen. Mijn vijf en tachtig jaren doen daar niets toe; integendeel, hoe ouder ik word, des te dieper zit het mij. En als men dan bedenkt, dat kinderen des volks, Jan, Piet en Klaas, in hun couranten schrijven dat de Revolutie alles bedorven heeft, dat we vóór 1789 veel braver, veel gelukkiger waren, — die rekels! ieder keer dat ik zoo'n courant in de handen krijg, beef ik van woede.

Mijn Michel zegt dan wel eens: »Maar grootvader! word toch niet

zoo boos! Die menschen worden betaald om het volk te bedriegen, om het weer dom te maken; dat is de broodwinning van die arme duivels!..."

Maar hij mag praten wat hij wil, ik kan het niet verdragen. Lieve hemel!... We hebben er bij dozijnen doodgeschoten van 1792 tot 1799, die nog oneindig beter waren dan deze schavuiten: dat waren adellijken, soldaten van Condé, zij streden voor hun zaak! Maar verraad te plegen aan vader, moeder, kinderen en vaderland, om zich den buik rond te vreten, daar! dat is al te erg!

Als ik dikwijls zulke vermaledijde couranten las, zou ik nog een beoorte krijgen. Gelukkig stopt mijn vrouw ze weg, als ze bij ongeluk in huis komen. 't Is of de duivel er onder speelt, die prullen komen overal van zelf; men behoeft ze niet te bestellen.

Daarom heb ik besloten deze Geschiedenis van de Omwenteling te schrijven, om dat onkruid uit te roeien en de menschen te laten zien wat wij uitgestaan hebben. Ik heb er al lang plan op gehad. Mijn vrouw heeft er al onze oude brieven en papieren voor bewaard. Dat werk zal mij veel moeite kosten; maar men moet geen moeite ontzien als men iets goeds wil doen. Daarbij komt, het is een zeker genot zulke lieden te ergeren, die ons ergeren; daarvoor alleen zou ik gansche jaren voor mijn schrijftafel kunnen doorbrengen met mijn bril op mijn neus.

Dat zal mij een aangenaam tijdverdrijf wezen; het zal mij goed doen te bedenken, dat wij al die schelmen op zwart zaad hebben gezet. Ik behoef me ook niet te haasten. Dan zal het eene en dan het andere mij weer in het geheugen komen, en ik zal alles naar volgorde beschrijven; want zonder orde kan niets goed gaan.

En nu begin ik.

Mij behoeft men waarlijk niet te komen vertellen, dat de boeren gelukkig waren vóór de Revolutie. Ik heb dien goeden ouden tijd, zooals ze zeggen, gezien. Ik heb met eigen oogen onze dorpen gezien; ik heb den gemeenen bakoven gezien, waar men maar ééns in het jaar plaatkoeken bakte, en de gemeene pers, die slechts in dienst van den heer gebruikt werd of voor de abdij. Ik heb de gemeenen, de lijfeigenen van dien tijd, gezien: mager en haveloos, zonder schoenen en zonder hemd, slechts in een kiel en linnen broek, winter en zomer; hun vrouwen, zoo taankleurig, morsig en slordig, dat men ze voor een soort van beesten zou aanzien hebben; hun kinderen, die voor de deuren kropen zoo goed als naakt, een enkel stuk lap om het onderlijf. O! de heeren zelf werden gedrongen in hun boeken te schrijven: »dat die arme lastdieren, krom van 't spitten onder regen en zonneschijn, om voor ieders dagelijksch brood te zorgen, toch ook wel verdienden, er wat van mede te eten!» Zij schreven dat in een goede bui, maar ze dachten er later niet meer aan.

Zulke dingen vergeet men nooit. En zoo was het te Mittelbronn, te Hultenhäusen, in de Buurten, in het gansche land. En nog spraken de oude lieden van een tijd, dat het er nog erger uitzag. Dat was gedurende den grooten oorlog van de Zweden met de Franschen en Lotharingers, toen de boeren bij trossen aan alle boomen opgehaagen werden. Zij spraken van de groote pest die daarna kwam, om nog te verdueren wat over was, zoodat men uren ver gaan kon, zonder een levende ziel te ontmoeten. Ze riepen, met de handen ten hemel: »Heere God, behoed ons voor de pest, den oorlog en den hongersnood!» Maar hongersnood had men alle jaren. Hoe was het ook mogelijk, met zestien geestelijke kapittels, acht en twintig abdijen, zes en dertig priorijen, zeven en veertig mannenkloosters, negentien

vrouwenkloosters in een enkel kerospel, behalve de heerlijkheden! — hoe zou het ook mogelijk geweest zijn genoeg boonen, erwten of linzen voor den winter over te houden? Men kende den aardappel nog niet, en de ongelukkigen moesten zich met grutterswaren zien te redden. Hoe zou men daarvan genoeg winterproviand bijeen sparen?

Geen enkel arbeidsman kon dat redden!

Na al die leendiensten van omploegen, zaaien, wieden, maaien, hooien, vrachtrijden, en in de wijnstreken nog die van den wijnbouw — kortom, na al die corveën, waarin de goede oude tijd verliep onder het bezorgen van den oogst der heeren en der kloosters, wat kon men dan nog doen voor zich zelf en zijn kinderen? Niets!

Als dan ook het slechte jaargetijde kwam, liepen drie vierden der dorpsbewoners te bedelen.

Dan maakten de capucijners van Pfalzburg hun beklag. Die bedelmonniken klaagden dat als iedereen hun kostwinning opvatte, zij het land wel zouden moeten ruimen, en dat zou een groote schade voor de godsdienst wezen. Daarop vaardigden de schout Schneider en de gouverneur van de stad, de markies de Talaru, een verbod tegen het bedelen uit. De veldwachters, en zelfs geheele afdelingen van de regimenten van Rouergue, van Schoenau en andere, leenden den capucijners de sterke arm. Doch men waagde er de galeien aan, want men moest eten; men ging er evengoed bij troepen op af, om zijn voedsel op te loopen.

O! de armoede, dat verlaagt den mensch! of liever de armoede en het slechte voorbeeld. Immers als men op alle wegen en stegen capucijners, franciscaners en barvoetige carmeliters, — kerels van 6 voet, sterk als ossen, die met de spade een schop aarde zouden hebben kunnen opbeuren om een ganschen kruiwagen te vullen, — als men zulke deugnieten alle dagen met hun groote baarden en armen als dijen, de hand zag ophouden en lief kijken voor een cent, zonder eenige schaamte, — hoe kon er nog eergevoel onder de armen blijven?

Ongeukkig echter is het niet genoeg te bedelen, al heeft men honger, om brood te hebben; er moet altijd nog een ander zijn die het heeft en het geven wil. En het was toen zoo de manier om te zeggen:

»Ieder voor zich en God voor allen!»

Bijna altijd, tegen het eind van den winter, hoorde men dan ook dat de eene of andere bende de wagens aanrandde, hetzij in den Elsass, hetzij in Lotharingen. Dan gingen de troepen op de jacht, en de zaak eindigde altijd met een groote opruiming aan den galg.

Verbeeld u nu, in die tijden, een armen mandemaker met zijn vrouw en zes kinderen, zonder een duit geld, zonder een voet grond, zonder een geit, zonder een kip, kortom zonder iets dan zijn handen om van te leven. En geen de minste hoop, noch voor zich zelf, noch voor zijn kinderen, om ooit in betere omstandigheden te komen! Want dat was nu eenmaal zoo de regel: een deel der menschen kwamen ter wereld als adellijken en moesten alles hebben, en een ander deel waren bij hun geboorte gemeenen, zogenaamde vilains, en moesten tot in alle eeuwigheid ellendig blijven.

Men verbeelde zich zulk een toestand: die lange dagen van gebrek en vasten; die winternachten zonder vuur of dekking; de voortdurende vrees voor deurwaarders, gerechtsdienaars, boschwachters en garnisaires!...

En toch, ondanks dat alles, wanneer in de lente de zon na den langen

winter weêrkwam; als haar stralen in de schamele hut binnendrongen en vroolijk speelden over de spinnewebben tusschen de balken, op den kleinen haard in den hoek links, op de onderste sport van de ladder rechts, op den uitgesleten vloer van de hut, en de warmte, de lieve warmte, ons weêr verkwikte; als de krekkel zijn lied weêr begon te stemmen, het bosch zich weêr in het groen te tooien, — dan waren we, bij dat alles, toch gelukkig te leven en ons lang uit te strekken voor de deur, — onze bloote voetjes in de handen; — dan was het ons een genot, te lachen, te fluiten, naar den hemel te kijken en ons in het zand te rollen.

En als we vader dan uit het bosch zagen weêrkomen, met zijn grooten bos teenen of berkenrijs op den rug, met zijn bijl, waarvan de steel naar omlaag hing, met zijn haren over zijn gelaat; en als hij ons dan toelachte wanneer hij ons in 't oog kreeg, — dan liepen wij hem allen te gemoet. Dan zette hij zijn vracht een oogenblik overeind, om de kleinsten een kus te geven; zijn gelaat, met zijn blauwe oogen, eenigszins stompen neus en dikke lippen, helderde op: dan zag hij er gelukkig uit.

Wat was hij goed! . . . wat hield hij veel van ons! . . . En moeder ook, die arme vrouw, op haar veertigste jaar reeds grijs en gerimpeld, en toch altijd vol moed, altijd in het veld om eens andermans grond om te spitten, altijd 's avonds aan het spinnen van eens anders hennep en vlas, om het kroost toch maar te voeden, den omslag te betalen, en die einde-looze belastingen op te brengen! Wat een moed! en wat een lot, om eeuwigdurend te werken, zonder andere hoop dan het loon in den hemel!

En dat was nog niet alles! de arme menschen hadden nog een andere plaag, de ergste van alle plagen, waaronder de boer gebukt kan gaan: ze hadden schuld!

Ik herinner mij, dat ik nog als klein kind vader reeds hoorde zeggen, als hij naar de stad geweest was, om een paar manden of een paar dozijn bezems te verkoopen:

»Daar hebt ge zout, daar zijn de boonen of erwten; maar ik heb geen penning meer over. Mijn God! Mijn God! ik had toch zoo gehoopt nog een paar stuivers over te houden voor mijnheer Robin!»

Die Robin was de rijkste schavuit van Mittelbronn, een zware man, met een baard in het grijs worden, een pet van ottervel onder zijn kin vastgebonden, een grooten neus, vale kleur en ronde oogen, en een soort van zak om zijn lijf, bij wijze van overjas. Hij ging altijd te voet, met linnen slopkousen, die hem tot aan de knieën reikten, een groote mand aan den arm en een wolfshond op zijn hielen. Die man liep het land af, om zijn interessen op te halen, want hij leende aan iedereen, bij drie gulden, bij zes gulden, of tien en twintig gulden. Hij stapte maar zoo de huizen binnen, en als het geld er niet was, dan pakte hij maar vast al wat men had mede: een half dozijn eieren, een stuk boter, een flesch kirsch, kaas, kortom al wat voor de hand was. Dat hielp hem nog zoo lang geduld te oefenen. Men liet zich nog liever alles afnemen, dan den deurvaarder af te wachten.

Hoeveel ongelukkigigen worden ook nog tegenwoordig door dergelijke afzeters uitgezogen! hoevelen werken voortdurend voor een kleinigheid schuld, en sloven zich af zonder er ooit bovenop te komen!

Bij ons kon Robin niets vinden, maar hij wist zich wel anders schadeloos te stellen. Hij tikte op het venster en riep:

»Jean Pierre?»

Dadelijk kwam vader al bevende buiten en vroeg, met de muts in de hand:

»Mijnheer Robin?»

»Zoo, zijt ge daar.... Ik heb twee corveën voor mijn rekening aan den weg van Hérange of van Lixheim; zult ge komen?»

»Ja, mijnheer Robin, ja!»

»Morgen, hoor, zonder mankeeren.»

»Jawel, mijnheer Robin!»

En dan ging hij weër heen. Mijn vader kwam bleek en ontdaan weër binnen; hij ging in den hoek van den haard zitten en vatte zijn vlechtwerk weër op zonder een woord te spreken, met gebogen hoofd en gesloten lippen. Den volgenden dag, paste hij wel op voor het werk van mijnheer Robin op te komen, en moeder klaagde:

»O! die leelijke geit!... O! die leelijke geit!... We hebben haar reeds meer dan tienmaal betaald! Ze is al lang dood... maar ze zal ons alte-maal nog dood maken!... Ach! wat zijn we toch begonnen met die oude sik te willen koope! O wee, o wee!»....

En ze wong de handen en was wanhopig.

Vader was dan al lang op weg, met de spade op schouder. Maar zoo'n dag bracht hij niets t'huis, hij had slechts zijn interest voor een of twee maanden betaald. En lang duurde het nooit. Als men weer wat op zijn verhaal begon te komen, tikte Robin weër aan het venster!

Men spreekt wel eens van ziekten en kwalen die iemand ondermijnen en zijn bloed bederven; maar dit is de eigenlijke kwaal van den arme. Dat zijn die woekeraars, die lui die zich nog voordoen alsof ze hem helpen, en die op hem teren, totdat hij onder de groene zoden ligt. En dan zorgen ze nog te halen wat ze kunnen van de weduwe en de kinderen.

Wat mijn ouders van dien Robin te lijden hebben gehad, is niet te zeggen. Ze konden er niet van slapen, ze hadden geen oogenblik rust, ze werden oud van verdriet; en hun eenige troost was, dat als een onzer zich vrijloot van de milicie, ze hem dan konden verkoopen en zoo de schuld afdoen.

We waren met ons zes kinderen: vier jongens en twee meisjes, Nicolas, Lisbeth, ik, Claude, Mathurine en de kleine Etienne, een treurig suk-keltje, bleek, zwak en kreupel. De bewoners van de Buurten noemden hem den »kleinen eend», omdat hij bij het loopen op zijn kromme beentjes wag-gelde als een eend. Al de anderen waren gezond en welgeschapen.

Moeder zei dikwijls met het oog op ons drie jongens, Nicolas, Claude en mij:

»Wees maar zoo bezorgd niet, Jean-Pierre; van de drie zal er toch wel één vrijloten. Dan laat Robin oppassen! Zoodra de schuld betaald is, sla ik hem met de bijl zijn hersens in.»

Men moet wel diep ongelukkig zijn, om met zulke gedachten om te loopen. Vader antwoordde niet, en wij jongens, we vonden het zeer natuurlijk te worden verkocht. We meenden vader en moeder toe te behooren als een soort van vee.

De groote ellende belet iemand om de zaken in te zien zooals ze zijn. Vóór de Omwenteling beschouwden alle huisvaders, behalve de edelen en burgers, hun kinderen als hun eigendom. En men vindt dat nog mooi! men zegt, dat daardoor de eerbied voor vader en moeder grooter was!

Maar zeer gelukkig had vader een veel te goed hart, om voordeel te willen trekken van zijn kinderen. De arme man weende al, wanneer hij vaak 's winters, bij het algemeene gebrek, genoodzaakt was om ons uit bedelen te sturen zooals de rest.

Den kleinen Etienne wilde hij nooit in de sneeuw uitsturen. Wat mij

betreft, lang heeft het met mij ook niet geduurd. Kwalijk herinner ik mij, een paar keer uit bedelen te zijn geweest op den weg van Mittelbronn of Quatre-Vents. Ik was toen nog zeer jong, want op mijn achtste jaar kreeg ik een soort van bestemming.

Mijn peet, Jean Leroux, herbergier en smid aan het andere eind van het dorp, nam mij toen in dienst om op zijn vee te passen, en ik kwam alleen 's avonds thuis om te slapen.

Er zijn al wat jaartjes over heen gegaan, en toch is het of ik de herberg met zijn uithangbord: De Drie Duiven, nog voor mij zie, boven op de hoogte. Ik zie Pfalzburg aan het eind van den weg, als in het grijs tegen den hemel geschilderd; vóór de herberg de kleine, zwarte smederij, en er achter den boomgaard in zachte helling afloopende, met den grooten eik en de kleine bron in het midden. Het water van de bron liep krinkelend over groote stukken steen met voordacht aangebracht, en verspreidde zich over het dichtgewassen gras. De eik dekte er zijn schaduw overheen. Rondom dien eik hadden de soldaten van het regiment van Boccart, in 1778, een bank gemaakt, op order van majoor Bachmann, met prieltjes van klimop en kamperfoelie. En sedert kwamen de officieren van alle garnizoenen op deze plaats, die men het Tivoli noemde, hun uitspanning zoeken. Al de dames van de schepenen en gildehoofden wilden Zondags van het water van Tivoli drinken en onder den eik dansen.

Daar heb ik dikwijls den grooten ridder d'Ozé, van het regiment van Brie, zien staan boven de bron. Hij hield zijn flesch met water omhoog en sprak Latijn, met de oogen hemelwaarts. De dames, in het gras gezeten, in haar fraaie japonnen met groote poffen en figuren, haar kleine satijnen schoentjes met stalen gespen, en haar ronde hoeden bezaaid met klapprozen en madeliefjes, luisterden toe en rolden van het lachen, al begrepen ze er geen woord van. En als de kwartiermeester De Vénier, met een klein viooltje, een menuet begon te spelen, met zijn gansche lichaam op de maat balanceerende, dan ging het los. Dan zag men de ridders de Signeville, de Saint-Féral, de Contréglise, — altemaal halve gekken, — met hun driepuntje op één oor, opstaan en het beentje vooruit steken. Strijkvoetend en buigend boden ze de dames de hand, en deze haastten zich op te staan, haar poffende japonnen neer te strijken en in de rei te komen.

Dan danste men statig, deftig. De dienstboden, allen oude soldaten, gingen naar de herberg om manden met wijn en taarten en gebak te halen, die met een ezel van de stad waren gekomen.

De arme lui van de Buurten stonden dan op straat in het stof, met den neus tegen de rasters van den boomgaard, en keken zich de oogen uit naar de groote lui, vooral als de kurken van de flesschen sprongen en de taarten opengesneden werden. Ieder wenschte, al ware het maar voor een kwartiertje, in hun plaats te zijn.

Eindelijk, al diep in den nacht, boden de heeren officieren hun arm aan de dames, en het hooge gezelschap keerde langzaam naar Pfalzburg terug.

Al menig regiment heb ik daar zoo zien gaan en komen, op dat Tivoli van baas Jan, tot aan het jaar 1791 toe: — die van Castella, van Rouergue, van Schoenau, van La Fare, van Royal-Auvergne. De heeren gildemeesters, schepenen en raden kwamen er dan ook, met hun groote poederparuiken en hun wijde zwarte tabbaarden, waarvan de kragen en ruggen wit waren van het poeder. Zij leidden er een lustig leventje! . . . En nu, van allen die daar dansten of toekeken, ben ik misschien de eenige die nog in even

is. Als ik niet van hen sprak, zou men evenmin aan hen denken, als aan de herfstbladeren van het najaar van 1778.

Toen ik eenmaal bij mijn peet was, had ik geen klagen meer. Ik had mijn paar schoenen alle jaren en den kost. Hoeveel anderen zouden daarmee gelukkig geweest zijn! En dat wist ik, en verzuimde dus niets om het naar den zin te maken van baas Jan, jufvrouw Catherine zijn vrouw, ja zijn knecht Valentin en de meid Nicole niet uitgezonderd. Ik trachtte iedereen te vriend te houden. Ik vloog als men mij riep, hetzij om aan den blaasbalg te trekken, hetzij om naar den zolder te klimmen en de beesten hooi te geven. Ik zou de kat zelfs niet kwaad hebben willen maken. Want dagelijks zijn beenen onder een goede tafel te steken, met een lekkeren brijpot of een schotel kool, Zondags met spek gestoofd, voor zich, en goed roggebroomd te eten zooveel als men maar lust, — of, zooals 't huis, met zijn neus over een nap met boonen te zitten, waarin moeder het zout nog heeft moeten sparen, en de lepels toegeteld te krijgen, — dat verschilt als dag en nacht.

Waar men het goed heeft, moet men het goed maken. Daarom was ik ook alle morgens, des zomers om vier uur, des winters om vijf uur, als het volk nog sliep en de beesten in den stal lagen te herkauwen, reeds voor de deur, en tikte voorzichtig tweemaal aan. Dan werd de meid dadelijk wakker, stond op en deed mij in donker open. Ik ging in de keuken de asch oprakelen om een kooltje te vinden, en stak de lantaarn op. Dan, terwijl Nicole de koeien zat te melken, ging ik naar den zolder hooi en haver halen, en deelde het rantsoen uit aan de paarden van de voerlieden en graankoopers, die den nacht vóór de marktdagen in de herberg sliepen. Als ze dan beneden kwamen en naar hun beesten zagen, vonden ze alles in orde. Dan hielp ik ze hun karren uit de schuur trekken, den toom aandoen en het tuig vastgespen. En dan, als ze vertrokken en riepen: »voort Vos, voort Bles!» dan zeide ik hun goedendag, met mijn wollen mutsje in de hand.

Die dikke voerlui of meelhandelaars antwoordden mij niet eens. Maar ze waren tevreden, ze hadden niets op de bediening aan te merken, en dat was de hoofdzaak!

En dan gaf Nicole, die in den stal afgedaan had, mij in de keuken een kom geronnen melk of pap, wat mij dan heerlijk smaakte. Ook gaf ze mij een groot stuk brood om mee naar de weide te nemen, met twee of drie beste uien, soms een hard ei en wel eens een beetje boter. Dan stopte ik alles in mijn zak en, met mijn draagriem over mijn schouder, ging ik weer naar den stal, terwijl ik mijn zweep liet klappen dat het een aard had. Eén voor één gingen de beesten langs mij naar buiten, ik streelde ze, en achter elkander aan, zakten we af naar de valei des Roches, ik achteraan, zoo gelukkig als het maar hoefde.

De bewoners van Pfalzburg, die zich in het dal van de Zorne gaan baden, kennen die rotsen, zoover het oog reikt de een op de ander gestapeld, die schrale heideplanten tusschen de spleten, en het beekje bedekt met waterplanten, dat opdroogt zoodra de witte vlinders van Juni komen.

Daar was het dat ik dan heenging, want wij hadden het weiderecht op de gemeene weide van de stad. Eerst tegen het eind van Augustus, na het St. Jans-lot, wanneer de jonge takjes hout gezet hadden, zoodat de beesten ze niet meer afvraten, mochten wij ze in het bosch laten grazen.

Tot zoolang moest ik mij in het open veld houden.

De herder van Pfalzburg kwam slechts met zwijnen, die bij de warmte

overdag, hun kuil in den grond maakten en bij elkaar kropen als de kippen op een mesthoop. Daar bleven ze slapen met hun groote vleeschkleurige ooren over de kleine oogen. Men zou er over heen hebben kunnen loopen, zonder dat ze zich verroerd hadden.

Maar wij van de Buurten, we hadden met onze geiten wat meer te doen. Die vlugge dingen klommen tot in de wolken; men moest loopen, fluiten, de honden achterna sturen; en hoe meer men schreeuwde, des te verder klommen die ondeugende beesten omhoog.

De jongens van de andere dorpen kwamen óók, de een met zijn ouden blinden knol, een ander met zijn kale magere koe, en de meesten met niets, alleen maar om met de zweep te klappen, te fluiten, of te loopen schooien, en links en rechts in het land knollen en beetten en wortelen uit te graven. Als de boschwachter hen betraptte, werden ze door de stad te pronk geleid, met een krans brandnetels om den hals. Maar daar stoorden ze zich niet veel aan. Het eenige waar ze bang voor waren was, dat ze bij den tweeden of derden keer, al naar hun leeftijd, openlijk op een markt-dag gegeeseld werden. De beul sloeg hun den ganschen rug ten bloede met zijn bullepees, en als ze het weer waagden, gingen ze in de gevangenis.

Hoe dikwijls, als ik rijke lui tegen de Omwenteling hoor uitvaren, herinner ik me op eens, hoe ik hun grootvader of hun grootmoeder, in dien goeden ouden tijd, ook aldus een warmen rug heb zien geven. Of ik wil of niet, dan moet ik wel lachen: men beleeft rare dingen op de wereld!

En toch, ik kan 't niet helpen, maar ik betreur dien tijd ook wel eens. Doch niet om den beul, den schout, de edelen en de monniken, neen! maar omdat ik jong was. Bovendien, al waren onze meesters niet veel, de hemel was er niet minder schoon om. Mijn groote broer Nicolas en de anderen, Claude, Lisbeth, Mathurine, vertoonden zich ook wel eens op de gemeene weide. Ze namen mij mijn zak met teerkost af, en ik schreeuwde, en het ging aan een kibbelen. Maar als ze me alles hadden afgenomen, zou baas Jan hen 's avonds aan de hut hebben komen vinden. Dat begrepen ze, en lieten mij mijn part houden, terwijl ze mij voor »pater goedleven!" uitscholden.

Met dat al nam onze groote Nicolas het ook dikwijls voor mij op. Al de dorpen, — Hultenhausen, Lützelburg, Quatre-Vents, Mittelbronn, de Buurten, onder- en bovenbuurt, — hadden in die dagen de gewoonte, om tegen elkander te vechten met stokken en met steenen. En onze groote Nicolas, met zijn stuk steek achterover op het hoofd, met zijn oude gescheurde uniformjas, die hem tot aan de knieën kwam, met zijn grooten knuppel en zijn bloote voeten, voerde de Buurtenaren aan, als het hoofd van een horde wilden. Hij schreeuwde zoo luid: »Voorwaarts!" dat men het bij Dann kon hooren.

Ik moest wel van hem houden, want telkens riep hij:

»Den eerste den beste, die Michel aanraakt, zal ik vinden!"

Maar hij nam me mijn uien af, en dat hinderde mij danig.

Ook liet men wel eens de geiten met elkander vechten; en als ze elkaar stootten, kop tegen kop, dat de beenen kraakten, riep Nicolas lachende:

»De groote Roode zal de Bonte over den kop werpen! . . . Neen; daar doet de Bonte een stoot van onderen op . . . toe maar! . . . toe maar! . . ."

Meer dan eens verstukten de beesten zich, of lieten een hoorn op het slagveld.

Tegen den avond ging men zitten, met den rug tegen een boom, in den schaduw; men keek naar het vallen van de schemering en luisterde naar het suisen van de lucht en heel in de verte naar de kikvorschen, die hun lied begonnen te zingen.

Dat was het oogenblik van naar huis gaan. Nicolas blies op den hoorn, de echos antwoordden van elke rots, de beesten kwamen van alle kanten aanloopen, en weêr ging het in een langen stoet naar de Buurten, onder een wolk van stof. Ik bracht onze beesten in den stal, ik vulde de ruiven en ik gebruikte het avondeten met den baas, moeder Catherine en Nicole. Des zomers, als er op de smederij gewerkt werd, trok ik nog aan den blaasbalg tot 's avonds tien uur. Dan ging ik naar huis, naar de hut mijns vaders, heel aan het eind van het dorp, om daar te slapen.

III.

Zoo gingen de twee eerste jaren voorbij. Mijn broeders en zusters bleven bedelen; ik, ik gaf mij alle mogelijke moeite om peet van dienst te wezen. Toen ik tien jaar oud was, speelde mij de wensch om een beroep te leeren en mijn eigen brood te verdienen, al door het hoofd. Baas Jan zag dat ook wel, en hield mij zooveel mogelijk bij zich in de smederij.

Zoo dikwijls ik er aan denk, is het alsof ik nog de stem van peet mij hoor toeroepen: »Moed gehouden, Michel! moed gehouden!»

Hij was een groote zware man, met lange rosachtige bakkebaarden, een dikken haarstaart op zijn rug afhangende, en snorren zoo lang dat hij ze achter zijn ooren omhalen kon. In dien tijd hadden de hoefsmeden bij de huzaren ook zulke bakkebaarden en het haar van achteren in een staart samengebonden. Ik geloof dat peetoom gaarne wat van zoo'n huzaar hebben wou. Hij had groote, grijze oogen, een dikken neus, ronde wangen, en lachte dat het daverde, als hij begon. Zijn lederen voorschootje kwam hem met een punt tot onder de kin, en als hij aan het smeden was, had hij winter en zomer zijn dikke armen bloot.

Alle oogenblikken kibbelde hij met Valentin, zijn smidsknecht, een groote kerel, mager en gebogen, die alles hierbeneden goed en best vond: den adel, de monniken, de gilderechten, alles!

»Maar, ezel!» riep peet dan wel eens, »als die dingen zoo niet waren, dan waart gij al lang, evengoed als ik, smidsbaas geweest; ge zoudt wat bij elkaar verdiend en uwe schaapjes op het drooge hebben.»

»'t Is mogelijk,» sprak dan Valentin, »ge moogt denken wat ge wilt; ik voor mij ben voor onze heilige godsdienst, voor den adel en den koning. Dat is de orde door God ingesteld!»

Dan haalde baas Jan driftig zijn schouders op en zeide:

»Toe maar, als gij alles goed vindt, ik heb er vrede meê. Voortge-
maakt!»

En men begon weêr te smeden.

Ik heb nooit braver man ontmoet dan dien Valentin. Maar hij had een hoofd als een suikerbrood en redeneerde als een gans.

Dat kon hij niet helpen.

Vrouw Catherine dacht zooals haar man, en Nicole dacht zooals vrouw Catherine.

Alles was in bloeienden staat in de herberg, baas Jan hield alle jaren over; en als de schatters gekozen moesten worden om de corveën, de omslagen en andere lasten over de Buurten te verdeelen, dan was hij er altijd bij, met den houthakkersbaas Cochart en den grooten wagensmid Létumier, die ook wel een inkomen van drie of vierhonderd gulden hadden.

Men moet weten, dat toen der tijd de gewone weg voor de karrelui, voerlieden en boerenwagens, die naar de stad ter markt gingen, door de Buurten liep. Daar de weg van Saverne naar Pfalzburg recht tegen de steilte op ging, en die weg zeer uitgereden, vol knippen en watergeulen was, en men groot gevaar liep met voertuig en al in den Schlittenbach terecht te komen; daar men een voerspan van vijf of zes paarden noodig had, om tegen de hoogte op te rijden, verkoos men liever een omweg te maken door de vallei van de Zorne. En bijna allen namen bij het komen en gaan hun intrek in de Drie Duiven.

De smederij en de herberg werkten elkander in de hand. Terwijl het paard beslagen of de wagen hersteld werd, ging de voerman de herberg binnen. Uit het venster kon hij een oogje op het werk houden, terwijl hij zijn stukje brood oppeuzelde of zijn roemer landwijn dronk.

Op de dagen van de jaarmarkt was de groote zaal altijd stampvol. Bij troepen kwamen de menschen aan met hun marsen, hun manden of hun karretjes. Bij het terugkeeren hadden ze bijna altijd een glaasje te veel op, en ontzagen zich dan niet te zeggen wat ze dachten. — Dan waren het klachten zonder eind; de vrouwen vooral konden er nooit genoeg van zeggen; ze noemden de heeren en de schouten bij hun waren naam; ze verhaalden al wat haar op het hart lag, en als de mannen haar een beetje wilden neêrzetten, werden ze voor ezels uitgemaakt.

De kooplui van den Elzasz hadden het vooral tegen de tolln en inkomende rechten, die al hun winst wegnamen. Want men moest betalen om van den Elsas in Lotharingen te komen. De arme Joden, die bij elken tol werden afgezet, — zóóveel voor den Jood en zóóveel voor den ezel! — durfden zich niet beklagen; maar de anderen ontzagen niemand.

Maar per slot van rekening, na ter dege geprutteld te hebben, stond de een na den ander op, en zeide:

»Ja, het is zoo, men haalt ons het vel over de ooren... de lasten worden alle dagen grooter; maar wat zal men zeggen? Boeren zijn boeren en heeren zijn heeren. Zoolang de wereld bestaan zal, zullen de heeren boven en wij onder zitten. Vooruit maar... in 's hemels naam!... Ziedaar, moeder Catherine, houd de vertering er maar af, daar is uw geld! Opgestapt!...»

En de gansche troep ging heen. De eene of andere oude vrouw begon hardop haar rozenkrans te bidden om den stap aan te geven; de andere vrouwen vielen mede in, en de mannen kwamen met gebogen hoofden droomend achteraan.

Ik heb later dikwijls gedacht, dat zulk gegons met vragen en antwoorden, hun de moeite bespaarde van na te denken, wat hun zeker een opluchting was. Het denkbeeld om zich zelf te helpen, om zich te ontdoen van den zoutpachter, den ontvanger, den tolgaarder, de heeren, de kloosters en al die dingen die hen drukten, en de tienden, de accijnsen, de twintigsten en al die belastingen in hun eigen zak te steken, — zooals ze later gedaan hebben, — dat denkbeeld kwam nog niet in hen op. Ze lieten het aan den goeden God over.

Ondertusschen, al die beweging, die klachten, dat gewoel van Joden, voerlieden en boeren in de groote zaal op de marktdagen; — hun gekibbel over den prijs van het vee, het koren en allerlei waren; hun manieren als ze elkaar in de hand klaptten en den wijnkroes lieten aanrukken om den koop, volgens gebruik, aan te spoelen, — dat alles gaf mij kennis van menschen en zaken. Men kon geen betere leerschool bedenken; en als ik later wat verdiend heb, komt dat, omdat ik van jongsaf den prijs van waren, vee en gronden heb leeren kennen. De oude Jood Schmoel en de groote Mathias Fischer, van den Harberg, hebben het mij vooral geleerd. Want zij waren zeer dikwijls aan het twisten over de waarde van allerlei zaken, en gelukkig ook! voor mij althans.

Hoe jong ook, terwijl ik daar roemers en kannen af- en aanbracht, had ik de oogen wijd open en de ooren goed op de wacht, daar kunt ge staat op maken!

Maar wat ik nog veel liever dan dat alles hoorde, dat was: baas Jan's avonds, na het eten, de courant te hooren voorlezen.

Tegenwoordig heeft de minste dorpsherberg haar courant; de oude *Messenger boiteux* van Silbermann wordt niet meer aangezien; ieder wil de algemeene zaken des lands kennen, en zijn *Courrier du Bas-Rhin*, of zijn *Impartial de la Meurthe*, twee of drie maal ten minste per week lezen. Ieder schaamt zich, dat hij leven zou als een koebeest, zonder zich te bekommeren over wat er in de wereld omgaat. Maar vóór 1789 hielden die menschen, — die zich toch nergens mede mochten bemoeien, die alleen goed waren om de lasten te dragen, zooveel als de koning hun op de schouderen geliefde te leggen, — natuurlijk niet van courantenlezen. De meesten kenden trouwens geen a voor een b. Ook waren de nieuwsbladen zeer duur; en baas Jan, hoezeer hij niet op een kleintje behoefde te zien, zou zich, alleen voor zijn genoegen, zulk een groote uitgaaf niet veroorloofd hebben.

Gelukkig echter bracht de kleine marskramer Chauvel er ons telkens een heel pak van mede, als hij van zijn tochten door den Elzasz, Lotharingen en de Pfalz t'huiskwam.

Dat was ook nog een van die personaadjes, zooals men ze na de Omwenteling niet meer aantreft: zoo'n marskramer met almanakken, gebedeboekjes, catechismussen, a.b.boekjes en allerlei. Hij zwierf overal rond, van Strasburg naar Metz, van Trier naar Nancy, Pont-à-Mousson, Toul, Verdun. Men ontmoette hem op alle voetpaden, in de bosschen, voor de boerenhofsteden, de kloosters, de abdijen, aan den ingang der dorpen, met zijn baaien wambuis, zijn slobkousen met beenen knopen tot aan de knieën, zijn groote schoenen vol glimmende spijkers; met gebogen rug, den draagriem over de schouderen en de geweldige mand, als een berg, op zijn rug. Hij verkocht misboeken, maar hoeveel andere verboden boeken werden er tusschen door gesmokkeld: Rousseau's, Voltaire's, Raynal's, en anderen!

Vader Chauvel was de slimste en de brutaalste van al die smokkelaars uit den geheelen Elzasz en Lotharingen. Het was een klein, bruin, gespierd mannetje, met gesloten lippen en gebogen neus. Hij scheen onder zijn mand bijna te bezwijken; maar hij droeg haar overal heen. Als hij u voorbijkwam, drongen zijn kleine zwarte oogen u tot in de ziel. Hij zag bij den eersten opslag wie en wat ge waart, of ge iets noodig hadt, of ge met de policie in betrekking stond, of hij zich voor u in acht moest nemen, of u een van

zijn boeken aanbieden. Dat was noodig óók, want als hij op die smokkelarij betrapt werd, stonden er de galeien op.

Elken keer dat hij van zijn omzwervingen terug kwam, was zijn eerste gang naar ons toe. Maar hij kwam meest 's avonds laat als de herberg leeg en alles op het dorp stil was. Dan kwam hij met zijn kleine Marguerite, die altijd bij hem was, ook op zijn tochten; en zoodra als men maar hun tred in den gang hoorde, riep men al:

»Daar is Chauvel! Nu zullen we wat nieuws hooren!»

Dan vloog Nicole op om open te doen, en Chauvel trad binnen, met zijn kind aan de hand, en gaf een klein knikje met het hoofd. Die herinnering maakt mij vijf en zeventig jaar jonger. Ik zie hem nog met Marguerite, zoo bruin als een braambes, met haar blauw linnen jurkje, aan flarden rondom de beenen en haar zwarte haren tot op haar schouders hangende.

Chauvel gaf dan het pak couranten aan Nicole; hij ging achter den kachel zitten met zijn dochter tusschen zijn knieën, en baas Jan was recht in zijn schik en sprak hem toe:

»Nu Chauvel! hoe gaat het? lukt het nog altijd? wil het wat?»

»Jawel, baas Jan! 't gaat nog al... men koopt veel boeken... de menschen willen wat leeren... 't gaat best, best!...» antwoordde hij dan.

Marguerite keek hem, als hij sprak, met alle aandacht aan, men zag dat ze alles begreep.

Het waren Calvinisten, echte Calvinisten van la Rochelle, die indertijd van daar verjaagd waren en later weer verjaagd van Lixheim, en die sedert een jaar of tien twaalf in de Buurt woonden. Maar het bleven trekvogels. Hun oude hutje was bijna altijd onbewoond. Als ze t'huis kwamen bleven ze er een dag of vijf om uit te rusten, en dan ging het weer op weg met hun handel. Men beschouwde hen als kettters, als wilden; maar dat belette niet dat vader Chauvel alleen meer wist dan alle capucijners van het gansche land samen.

Baas Jan hield veel van dezen man; ze begrepen elkaar.

Hij opende het pak couranten op tafel en keek het eerst dóór, onder allerlei opgewonden uitroepen:

»Deze komt van Utrecht,... en die van Kleef... en die van Amsterdam... We zullen zien, we zullen zien! — O! O! dat is heerlijk... dat is prachtig! Nicole, toe! geef me mijn bril eens, dáár op het venster.»

Nadat hij zoo eenigen tijd zich in het vooruitzicht verlustigd had, begon baas Jan te lezen, en ik luisterde in mijn hoek met ingehouden adem. Dan vergat ik alles, zelfs het gevaar om te laat naar onze hut weer te keeren, in den winter, als de sneeuw alles bedekte en zwermen wolven op het ijs over den Rijn gekomen waren.

Ik moest eigenlijk altijd dadelijk na het avondeten naar huis gaan. Mijn vader zat op mij te wachten. Maar de nieuwsgierigheid om wat te hooren van den Grooten Turkschen Heer, van America en van alle landen der wereld, was mij te machtig. Ik bleef tot over tien! en nog is het mij of ik daar in mijn hoekje zit, links van de groote klok, met de notenboomhouten kast en de deur van het kamertje waar peet sliep rechts, en de groote herbergtafel tegenover mij, onder de kleine sombere vensters.

Baas Jan leest; moeder Catherine, een kleine vrouw, met roode wangen, een witte muts over de ooren, spint al luisterende; en Nicole, met haar hoog gevulde muts in den nek, desgelijks. Die arme Nicole was zoo rood als een beetwortel, met duizend sproeten, en witte oogharen. Ja, ik zie

alles nog! De spinnewielen snorren, de oude klok tikt, en van tijd tot tijd begint ze te piepen, de gewichten zakken, het uur slaat, en dan gaat het getik weer zijn gang. Baas Jan in zijn leunstoel, zijn bril met ijzeren beslag op zijn neus, — zooals ik nu, — zijn roode ooren en zijn verwaaide bakkebaarden, heeft nergens oog voor dan voor zijn courant. Van tijd tot tijd kijkt hij op, en onder zijn bril doorglurende, zegt hij:

»Aha! daar hebben we berichten van America. Generaal Washington heeft de Engelschen geslagen. Ziet ge dat, Chauvel!»

»Ja, baas,» antwoordt de marskramer, »die Americanen hebben pas voor een jaar of drie vier hun opstand begonnen. Ze wilden al die belastingen, die de Engelschen met den dag verzwaarden, zooals dat bijna overal gaat, niet langer betalen; en nu staan hun zaken vrij goed!»

Hij glimlachtje eventjes zonder de lippen te openen, en baas Jan begon weer te lezen.

Een anderen keer was er sprake van Frederik II, dien ouden pruisischen vos, die zijn oude streken weer vertoonen wilde.

»Oude schelm!» mompelde baas Jan, »zonder mijnheer de Soubise, zou hij zooveel niet in te brengen hebben. Aan dien grooten ezel hebben we Roszbach te danken.»

»Ja,» antwoordde Chauvel, »en daarom heeft Zijne Majesteit hem zeker nog vijftien honderd duizend livres pensioen gegeven!»

Dan zagen ze elkander zwijgend aan, en baas Jan herhaalde:

»Vijftien honderd duizend livres aan dien domkop! En men weet geen penning te vinden om den koninklijken weg van Saverne naar Pfalzburg te herstellen. Duizende boeren moeten een mijl omrijden om van den Elzasz in Lotharingen te komen. Daardoor wordt brood, wijn, vleesch, alles duurder.»

»Ja, wat zal men zeggen? Dat is de politiek, weet ge?» sprak onze Calvinist. »Wij gemeene lui, begrijpen niets van de politiek. Wij hebben nergens verstand van dan van werken en betalen. Wat met het geld gedaan wordt, moet de koning weten.»

Wanneer baas Jan al te veel in vuur geraakte, dan ging moeder Catharine al eens opstaan en luisterde in den gang en voor het huis, en dan bedaarde het ook aanstonds, want peet begreep, wat dat beteekende. Men moest wat voorzichtig zijn, de spionnen zwierven overal. Als ze gehoord hadden, hoe wij over de vorsten, heeren en monniken dachten, dan zou het ons slecht hebben kunnen bekomen.

Chauvel en zijn dochttertje gingen tamelijk vroeg naar huis. Ik wachtte altijd tot het laatste oogenblik, totdat baas Jan zijn courant dichtvouwde. Dan eerst zag hij mij en riep:

»He! Michel, wat doet gij daar nog? Begint ge al erg te krijgen?»

En zonder mijn antwoord af te wachten, zeide hij:

»Komaan! morgen vroeg zullen we het druk hebben. Het is markttag morgen; de smederij moet al vroeg in het vuur staan. Naar huis, Michel, naar huis!»

Dan herinnerde ik mij dadelijk, dat er wolven in het dorp stroopten, en ik vloog naar de keuken, om een fakkel aan te steken. Het kleine venster, met zijn dikke tralies, was zoo zwart als roet. Men hoorde den wind buiten huilen. Ik haastte mij al sidderende, en Nicole liet mij uit.

Zoodra ik buiten was, in het holle van den nacht, en ik die lange witte straat met haar iepenboomen tusschen de onder de sneeuw bedolven oude

huisjes, vóór mij zag oploopen; als ik den wind hoorde huilen en somtijds de wolven elkander roepen en antwoorden in de vlakke, — dan zette ik het op een loopen; maar zoo hard, dat ik geheel achter adem kwam. De haren stonden mij overeind op het hoofd, ik sprong als een geit over de sneeuwhoopen en methoopen. De oude rieten daken, de dakvensters dichtgestopt met proppen van stroo, waaraan de ijzel hing, de kleine deurtjes met dwarsbouten gesloten, — dat alles was vreeselijk om te zien bij het onzekere licht van mijn fakkel, die als een ster in den nacht vooruitschoot. Alles scheen dood. Maar al loopende zag ik toch evengoed achter in de stegen tusschen de huizen, rechts en links, van die lage schaduwen heen en weer sluipen, en dat gezicht joeg mij zulk een schrik aan, dat ik, eindelijk bij onze hut aangekomen, als een gejaagde tegen de deur opvloog.

Mijn arme vader zat nog wel op, naast den haard in zijn oude verstellde linnen bróek, en riep:

»Mijn jongen, wat komt ge laat! Al de anderen slapen al. Hebt ge weér naar het courantenlezen zitten luisteren?»

»Ja vader! ziedaar!» en ik stopte hem het stuk brood in de hand, dat baas Jan mij altijd na het avondeten gaf. Hij nam het en zeide:

»Ga nu maar slapen, mijn kind! maar kom niet weér zoo laat, er loopen zoo veel wolven!»

Dan legde ik mij neder naast mijn broeders, op de varens of bladeren in de groote kist, met een oud stuk dek, vol scheuren, over ons heen.

Mijn broers sliepen dan al lang, vermoeid van het loopen bedelen langs de dorpen en de groote wegen. Ik bleef nog lang wakker en luisterde naar de windvlagen; van tijd tot tijd hoorde ik in de verte een dof geluid; dat waren de wolven die een aanval op een stal beproefden: ze sprongen acht of tien voet hoog tegen de vensters en ploften weer neêr in de sneeuw. Dan hoorde men een paar vreeselijke gillen, en de gansche troep rende als de stormwind de straat af: ze hadden een hond weten te pakken en gingen hem verslinden onder de rotsen.

Een andermaal hoorde ik ze, met sidderen en beven, snuffelen en krabben onder onze eigen deur. Dan stond vader op, stak een stroowisch aan bij den haard, en joeg de uitgehongerde beesten verder.

Ik heb het er altijd voor gehouden, dat de winters in die tijden langer en veel strenger waren dan tegenwoordig. De sneeuw lag dikwijls twee en drie voet dik; ze bleef liggen tot in April. Zeker van wege de uitgestrekte bosschen, die men later heeft uitgeroeid, en tengevolge van de ontelbare vijvers en plassen, die de kloosters en de heeren in de dalen lieten staan, om niet noodig te hebben ze alle jaren te bebouwen en te oogsten. Dat was gemakkelijker. Maar die vele watervlakten, die bosschen en die moerasen, hielden het land vochtig en de lucht koud.

Tegenwoordig, nu alles verdeeld is en bebouwd en bewerkt wordt, ziet het er gansch anders uit. De zon kan overal doordringen en de lente ontluikt veel eerder. Dat denk ik er van. Maar het moge dan hieraan of aan iets anders liggen, alle oude lieden zullen u zeggen, dat het barre jaargetijde toen veel eerder kwam en veel langer duurde, en dat alle jaren gansche zwermen wolven de stallen belaagden en de honden tot van de boerenerven kwamen weghalen.

IV.

Tegen het eind van een dier lange winters, twee of drie weken na Paschen, had er iets buitengewoons op de Buurt plaats. Dien dag had ik mij verslapen, zooals dat aan kinderen wel eens overkomt, en ik liep op een drafje naar de Drie Duiven, uit vrees door Nicole beknord te zullen worden. We hadden den vloer van de groote zaal moeten schrobben, dat altijd in de lente en voorts een keer of vier in het jaar geschieden moest.

De beesten konden nog niet naar de weide gejaagd worden, want de sneeuw begon nog pas langs de schuttingen te smelten. Maar het was reeds zoel in de lucht, en overal zag men de menschen deuren en vensters openzetten om de frissche lucht in te laten. Men had de koeien en geiten buiten gebracht, om den mest uit de stallen op te ruimen. Claude Huré was in zijn schuur bezig met een plok aan zijn ploeg te maken; Pierre Vincent herstelde het zadel van zijn hit; de tijd van den veldarbeid stond voor de deur, ieder bracht de gereedschappen in orde; en de oudjes kwamen ook met hun Benjaminnetjes op den arm voor de deur, om de frissche lucht, die van de bergen kwam, in te ademen.

Het was een fraaie dag, een der eersten van het jaar.

Toen ik bij de herberg kwam, waren al de benedenvensters al open, en zag ik den ezel van pater Benedic aan den ring van de deur vastgebonden, met de groote blikken bus op zijn rug, en de twee manden op zijde.

Ik dacht dat pater Benedic bij ons aan het preëken was, zooals hij wel meer deed als de herberg vol gasten was, en er wat voor hem te halen viel. Die Benedic was de broeder collectant van het klooster van Pfalzburg, een oude capucijner, met een baard zoo geel en zoo hard als werk en een neus in den vorm van een vijg, met blauwe adertjes; hij had platte ooren, een laag voorhoofd en kleine oogen; zijn pij was zoo afgesleten, dat men de draden tellen kon, de kap hing met de punt tot onder aan zijn rug, en zijn smerige teenen staken door zijn schoenen. De soep- en wijnlucht kwam u al tegen, nog eer men zijn bedelschel kon hooren.

Baas Jan kon hem niet uitstaan; maar moeder Catherine had altijd een flink stuk spek voor hem achteraf, en als peet daarover pruttelde, antwoordde zij:

»Ik wil mijn bank in den hemel hebben, evengoed als in de kerk; en gij zult mij nog dankbaar zijn, als ge dan naast mij moogt komen zitten.»

Dan moest hij lachen en deed er het zwijgen toe.

Zoo ging ik het huis binnen. Daar zie ik in de groote zaal, rondom de tafel een groot gezelschap: Buurtenaren, voerlieden van den Elzasz, Nicole, moeder Catherine en pater Benedic. Baas Jan stond in hun midden en liet hun een zak zien vol grauwe knollen of bollen. Hij vertelde dat die knollen van Hannover kwamen; dat ze uitstekende knolwortels gaven en in zoo groote hoeveelheid, dat die menschen er het gansche jaar van konden eten. Hij praatte hun aan er ook van te poten, en voorspelde hun, dat men dan geen honger in de Buurten zien zou, en dat het een zegen voor ons allen zou wezen.

Baas Jan sprak dat alles in vollen ernst met stralend gelaat; Chauvel stond met zijn Marguerite achteraf en luisterde toe.

De anderen namen die bollen in de handen, bekeken ze, beroken ze en smeten ze dan weer in den zak, al ginnegappende, als dachten ze:

»Wie heeft ooit zulke bollen zien poten? Dat lijkt nergens naar.»

Sommigen stootten elkander in stilte met den elleboog aan, om peet te bespotten. Op eens schoot pater Benedic, terwijl hij zijn dikken neus vooruitstak en zijn kleine varkens oogjes met een spotachtige uitdrukking toekneep, in een lach, en draaide zich om, waarop de gansche troep in lachen uitbarstte.

Dat begon den baas toch te vervelen, en hij zeide:

»Jelui lijkt wel gek met dat lachen zonder te weten waarom. Schaamt ge u niet mij den draak aan te steken, als ik in allen ernst spreek?..»

Maar ze lachten er des te harder om, en de capucijner, eindelijk Chauvel in 't oog krijsende, riep uit:

»Aha! het is smokkelwaar; ik dacht het al!..»

Dat was waar ook, Chauvel had die bollen van de Pfalz meêgebracht, waar ze sedert jaren reeds in menigte gepoot werden. Hij had er ons alles goeds van verteld.

»Dat komt van een ketter!» schreeuwde pater Benedic, »daar wil geen Christenmensch van zaaien, en daar zal de Heer geen zegen op geven!»

»Ge zult er nog eens naar snakken, om een paar van die wortels tusschen je tanden te krijgen, als ze gegroeid zullen zijn!» riep baas Jan hem toornig toe.

»Ja, als ze gegroeid zullen zijn!» zeide de capucijner en vouwde zijn handen met een medelijdend gezicht, — »als ze gegroeid zullen zijn!... Helaas! geloof me, ge hebt geen land te veel voor uw kool, uw rapen en uw wortelen... Laat die bollen liggen, ze zullen niets opbrengen... niets... Ik, pater Benedic, zeg het u.»

»Ge zegt wel meer dingen, die niet waar zijn,» antwoordde baas Jan, terwijl hij den zak in de kast wegborg.

Maar een oogenblik later bedacht hij zich toch, en wenkte zijn vrouw om den capucijner een goede snede brood te geven. Zulke schooiers kwamen overal; ze konden iemand leelijk in opspraak brengen en onberekenbaar veel kwaad doen.

Weldra gingen de capucijner en de Buurtenaren heen. Ik was geheel ontstemd over de spotternijen tegen peet. Pater Benedic riep nog in den gang:

»Ik hoop toch, moeder Catherine, dat ge zoo mal niet zijn zult om die Hannoversche bollen te poten; ge zult toch wijzer zijn! anders zou ik hier wel honderd maal kunnen voorbijkomen zonder iets te nemen. God beware ons! Ik mag onzen lieven Heer wel bidden, dat hij u verlichte!»

Hij sprak door den neus en opzettelijk op een temenden toon. De anderen lachten nog terwijl ze de straat opgingen; baas Jan zeide, terwijl hij aan het venster stond:

»Ge moet maar trachten zulke botterikken goed te doen; dat is je belooning!»

Chauvel antwoordde:

»Het zijn arme schepsels die dom gehouden worden, om hen te laten werken voor de heeren en de monniken. Het is hun schuld niet baas Leroux! ge moet het hun niet wijten. Als ik een stukje grond had, zou ik er die bollen op poten. Zij zouden zien wat ik er van kreeg en zouden er vlug genoeg bij wezen om mijn voorbeeld te volgen. Want, ik herhaal

het, die plant brengt vijf en zesmaal zooveel op als iets anders, graan of groenten. De knollen zijn zoo groot als mijn vuist, uitstekend van smaak, zeer gezond en voedzaam. Ik heb ze zelf geproefd: blank, melig, in den trant van kastanjes. Men kan ze braden, koken, stoven, en het is altijd lekker."

»Wees maar gerust, Chauvel," riep baas Jan, »willen ze er niet van gediend zijn, des te beter, dan houd ik ze zelf! In plaats van slechts een hoek van mijn tuin er mee te bepotten, zal ik er hem geheel vol van zetten."

»En ge zult er goed aan doen. Elke grond is goed voor die knollen", zeide Chauvel, »maar vooral zandgrond."

Zoo gingen ze, nog altijd er over voortpratende, het huis uit. Chauvel ging naar zijn hut, baas Jan aan het werk in zijn smederij, en Nicole en ik we begonnen de banken en tafels op te redderen, om den vloer te schrobben.

Nooit is mij deze twist van baas Jan en den capucijner uit het geheugen gegaan, en men zal dat licht begrijpen, als ik zeg, dat die groote grijze bollen die Chauvel meégebracht had, de eerste aardappelen waren die bij ons gezien zijn, die aardappelen, die ons sedert tachtig jaren voor gebrek bewaard hebben.

Alle zomers, als ik uit mijn venster het veld rondom Diemeringen heinde en ver tot aan den boschrand toe, zich zie bedekken met die volle groene spruiten die zich uitzetten, bloeien en in zeker opzicht het stof der aarde zelf in voedsel veranderen; als ik in den herfst die duizende zakken op de velden zie staan, die mannen, vrouwen en kinderen die ze zingende op hun karretjes laden; als ik mij het geluk der boeren tot in de kleinste hutjes voorstel, in vergelijking van onze angst en zorg, vóór 1789, reeds lang eer het December was, omdat men den hongersnood voor de deur zag; — als ik aan dat verschil denk, dan komen die spotternijen, dat domme lachen van de uilskuikens mij weér voor den geest, en ik zeg in mij zelf:

»O, baas Jan! o Chauvel! waarom kunt ge niet nog eens even weêr-komen gedurende den oogst en u nederzetten bij zoo'n stuk aardappelen, om den zegen te zien, dien ge verspreid hebt? Dat zou de moeite waard zijn. En dan moest pater Benedic ook nog eens weer levend worden, om het uitfluiten en uitlachen der boeren te hooren, als ze hem met zijn ezel langs de wegen zijn aalmoezen zagen ophalen."

Als ik daaraan denk, dan verbeeld ik mij, dat het Opperwezen in zijn rechtvaardigheid hen laat weêrkomen, dat ze in ons midden zijn, en dat ieder den vollen omvang van zijn braafheid of zijn domheid ziet en ondervindt tot in eeuwigheid.

God gave dat het zoo ware! Dat zou het ware eeuwige leven zijn!

Om tot onze aardappelen weer te keeren, zóó werd die nuttige plant bij ons ingevoerd.

Baas Jan scheen vol moed en vertrouwen; maar zijn verdriet was nog niet ten einde. Toen vooral kwam de domheid der menschen in al haar omvang aan den dag. Er werd gepraat, dat Jean Leroux gek was geworden en dat hij afval van knollen zaaide om beetwortels te krijgen. De zaadkoo-pers en ieder die in de herberg kwam, zagen hem met een spottende uitdrukking aan als ze naar zijn gezondheid vroegen. Natuurlijk maakten die akeligheden hem boos. Hij sprak er 's avonds met bitterheid over, en zijn vrouw had er verdriet van. Maar het verhinderde hem niet, om zijn hof

achter zijn huis om te spitten, goed te mesten en er de Hannoversche bollen in te poten. Nicole moest hem daarbij helpen en ik hield den zak op.

De Buurtenaren en voorbijgangers gingen over het muurtje van den boomgaard liggen, dat langs den weg liep, en keken knipoogende ons werk aan.

Niemand zei iets, omdat men bang was, dat baas Jan, ten einde geduld, met zijn knuppel er op af zou komen om een eind aan alle gekheid te maken.

Als ik u verhaalde wat we al niet voor spotternijen moesten verduren, eer het aan het oogsten toe was, dan zoudt ge het niet kunnen gelooven. Hoe onnoozeler de menschen zijn, des te vlugger zijn ze om hen die toonen dat ze verstand hebben, uit te lachen als de gelegenheid er naar is. En deze gelegenheid kwam den Buurtenaren zeer gepast voor. Als men maar een mond opendeed over de Hannoversche bollen, barstten die botterikken dadelijk uit in lachen.

Ik was zelfs genoodzaakt om dagelijks op de gemeene weide met de dorpsjongens te vechten. Want zoodra als ze mij zagen aankomen, gingen ze allen aan het roepen:

»He! daar is de Hannoveraan, die den zak met knollen voor baas Jan ophoudt!»

Dan viel ik er met mijn zweep op aan, en soms waren ze laf genoeg om met hun tienen tegen mij alleen te staan, en striemden mij over het gansche lijf, al schreeuwende:

»Weg met de Hannoversche knollen!... weg met dat tuig!»

Nicolas en Claude waren ongelukkig niet meer bij de hand. Nicolas werkte in het bosch om boomen te snoeien, en Claude hielp vader manden vlechten en bezems binden, of hij ging berkenrijs en teenen halen van den kant der Trois-Fontaines, — altijd met toestemming van Georges, den boschwachter van het Schwirzerhof, bij St. Witt, dat aan den kardinaal-bisschop toebehoorde.

Zoo stond ik alleen voor de gansche dracht. Maar ik liet geen traan, daar was ik te woedend voor.

Men kan dus begrijpen hoe ik verlangde, om de knollen te zien uitloopen en onze tegenstanders beschaamd te zien staan! Alle morgens, bij het licht worden, lag ik al over den muur van den hof om te zien of er nog niets opkwam. En als ik nog niets bespeuren kon, ging ik verdrietig heen, in mijn geest pater Benedic verdenkende dat hij een vloek op ons veld gelegd had.

Want vóór de Omwenteling geloofden alle boeren aan zulk bevoelen en betooveren, en dat geloof had eertijds zelfs duizende ongelukkingen doen verbranden. Als ik den capucijner had kunnen laten verbranden, zou ik er ook geen been in gezien hebben, want ik was ontzettend boos op hem.

Doór al dat slag leveren tegen de jongens van Lützelburg, van de boven-Buurt en de beneden-Buurt, had ik vrij wat moed gekregen. Ik had er liefhebberij in het voor onze knollen op te nemen, en toch beroemde ik er mij niet op, noch bij baas Jan, noch bij Valentin, noch bij moeder Catherine, die er niets van wisten. Maar vader, als hij 's avonds de lange roode striemen zag die over mijn beenen liepen, schrikte er van.

»Hoe nu, Michel,» zeide hij dan, »gij, dien ik voor zoo vreedzaam aanzag, ge doet dus ook evenals Nicolas: slagen uitdeelen en oploopen? Pas

op, mijn kind! één enkele zweeps slag kan u een oog kosten. Wat zou er dan van ons worden?"

Hij schudde bedenkelijk het hoofd en werkte dan weer voort.

Als het lichte maan was 's zomers, werkte ons gansche huisgezin voor de deur, om de beuken-olie uit te winnen. En als men dan in de verte de klok van de stad tien uur hoorde slaan, dan stond vader op. Hij pakte de rijzen en teenen bij elkaar, en een oogenblik naar den hemel, wit van sterren, opziende, sprak hij:

»O God! wat zijt ge groot! Dat uw zegen op uwe kinderen ruste!"

Nooit zijn zulke woorden met meer eerbied en innigheid uitgesproken, dan mijn vader dat deed. Men zag dat hij daar veel meer bij gevoelde dan onze monniken, die hun Pater Noster en hun Credo opzeiden, zooals ik mijn snuijfe neem, zonder er bij te denken.

Dan gingen we in huis; de dag was afgehoopen.

Dat was zoowat in Mei en Juni. De gerst, rogge en haver groeiden reeds met den dag; maar in den hof van baas Jan was nog niets te zien.

Mijn vader had reeds dikwijls met mij over de Hannoversche knollen gesproken, en ik vertelde hem van al den zegen, dien ze konden opleveren.

»God geve het, mijn jongen!" zeide hij dan, »we hebben het wel noodig. De ellende wordt van dag tot dag grooter, de lasten zijn te zwaar, de leendiensten kosten ons ook te veel dagen!"

En moeder riep uit:

»Ja, vooral als men nog genoodzaakt is, om die van anderen er bij waar te nemen. We hebben wel behoefte aan een vrucht die uitkomst geeft, ze mag dan van Hannover of ergens anders van daan komen. Zoo kan het niet langer."

En ze had gelijk! Ongelukkig zag men nog niets in den hof van den baas opkomen. Peet begon te gelooven dat pater Benedic geen ongelijk had gehad met zijn spotten. Hij dacht er al aan den grond weer om te zetten om er spurrie te zaaien. Het zou hard zijn, want het was te voorzien, dat de gansche streek hem jaren lang voor den gek zou houden. In zulke dingen moet men volstrekt, en wel dadelijk slagen, om het gepraat van die domkoppen; en daarom zijn er zoo weinig menschen die iets nieuws durven aanpakken, en daarom blijven we altijd in de oude sleur. Diezelfde vrees voor de dommen, hun gespot en hun gelach, weerhoudt de moedigen en ondernemenden. Als we nog achterlijk zijn in onzen landbouw, dan heeft men het daaraan te danken.

We waren dus alles behalve op ons gemak.

Als Chauvel toen niet juist op zijn groote reis door Lotharingen geweest was, zou moeder Catherine hem de huid vol hebben gescholden, want ze weet het alles aan hem.

Op zekeren morgen, tusschen vier en vijf ure, in het begin van Juni, kwam ik als naar gewoonte de straat af, om Nicole te roepen, de beesten te voeren en naar de weide te brengen. Er was 's nachts veel dauw gevallen, en helder en warm was de dag van den kant van Quatre-Vents opgegaan. Langs den hof gaande eer ik aanklopte, keek ik over den muur, en wat zie ik? Rechts, links, overal groene blaadjes, die frisch uit den grond opkomen: de dauw had den grond week gemaakt en de spruitjes van onze knollen kwamen bij duizenden te voorschijn.

Oogenblikkelijk spring ik over den muur en zie dat het wel degelijk

zoo is, dat die blaadjes op geen andere bekende vrucht gelijken. Ik loop achter het huis, ik klop aan het raam van de kamer, waar de baas en de vrouw sliepen, en maak een leven als een oordeel.

Baas Jan roept: „Wie is daar?”

»Doe maar open, peet!”

Hij doet me open zoo als hij uit zijn bed komt, en ik gil het uit:

»Peet, de knollen komen op!”

Baas Jan was al boos dat hij zoo opgeklopt werd, maar zoodra hij dat hoorde, helderde zijn groote gezicht aanstonds op.

»Komen ze waarachtig op?”

»Ja peet! van alle kanten, vóór en achter in den tuin. In een enkelen nacht zijn ze opgekomen.”

»Best, Michel!” sprak hij, zich haastig aankleedende, »ik kom! — He, Catherine! de knollen komen op!”

Zijn vrouw stond ook met een sprong op. Zij kleedden zich en we stapten samen naar den hof. Ze zagen dat ik het niet mis had; de blaadjes kwamen in menigte op, het was een lust om te zien. Baas Jan sprak opgetogen:

»Al wat Chauvel ons verhaald heeft, komt uit; de capucijners en consorten zullen op hun neus kijken!... ha! ha! ha! hoe heerlijk!... maar nu is 't tijd om ze aan te aarden, en dat zal ik zelf doen. Wij zullen stuk voor stuk doen wat Chauvel ons gezegd heeft. Die man weet het wel, hij is knapper dan wij; wij moeten naar hem luisteren.”

Moeder Catherine dacht er ook zoo over. Wij gingen samen weer in huis. De vensters werden opengeschoven, ik ging het vee voeren, en zonder iemand iets te zeggen, daar ik zelf niet wist hoe ik het had, ging ik naar de weide. Toen ik daar aankwam, riepen de jongens weer:

»Daar is de Hannoveraan!”

In plaats van kwaad te worden, antwoordde ik hun terstond:

»Ja, ja, ik ben het, die baas Jan den zak ophield, ik ben Michel!”

En toen zij zich verwonderden, riep ik:

»Ga maar zelf kijken” — en daarbij wees ik met mijn zweep naar den hof — »zij komen op, onze knollen, en menig arme drommel mocht willen, dat hij er van in zijn kelder had.”

Ik was den koning te rijk af. De anderen keken elkaar overbluft aan; zij dachten: »'t Is misschien waar.”

Maar toch begonnen zij weer te fluiten en te schreeuwen. Doch ik antwoordde niet meer, ik had geen lust meer om er om te vechten; ik had gelijk gehad en dat was mij genoeg.

Toen ik 's avonds om zes uur te huis kwam, zeide niemand in het dorp nog iets; maar de volgende dagen verspreidde zich het gerucht, dat de knollen van Jean Leroux opkwamen, en dat het geen knollen en geen wortels waren, maar een onbekende plant. Van den morgen tot den avond kwamen er menschen, die over den muur gingen liggen en zwiingend toekijken. Nu lachte men ons niet meer uit; maar peet had ons op het hart gedrukt om hun niets te zeggen, daar het beter is dat de menschen zelf hun ongelijk erkennen, zonder dat men hun verwijtingen doet.

Maar met dat al kon baas Jan zelf, op zekeren avond dat de capucijner met zijn ezel voorbijkwam, niet nalaten hem toe te roepen:

»He! pater Benedic, kom eens zien! de Heer heeft de plant van de ketters gezegend; zie eens hoe heerlijk ze opkomt!”

»Ja,” antwoordde de capucijner lachend, »ik zie het, ik zie het!... wat zal ik zeggen? ik dacht dat het van den duivel was, maar het is van den

Heer. Des te beter! wij zullen er toch maar van eten, wel te verstaan als het wat goeds is."

Zoo hadden de capucijners altijd gelijk; als iets gelukte, had de Heer het gedaan, en als het slecht uitviel, was het de duivel.

Wat zijn de menschen toch dom, om naar zulke schepsels te luisteren! Zoo goed als het is, kinderen, zieken en grijsaards te ondersteunen, zoo billijk is het, die leegloopers weg te jagen. Het is me altijd een groote troost, hun nooit iets gegeven te hebben. Alle bedelaars, capucijners of niet, die op mijn boerderij komen, laat ik in de keuken brengen tegen dat er maaltijd wordt gehouden. Dan zien zij de knechts en meiden blozend en frisch rondom de tafel zitten, met een goed stuk eten voor zich, zoo als dat wezen moet, als men goed en lang gewerkt heeft. Dat doet hen watertanden. Maar mijn oude knecht Pieter vraagt hen, met zijn mond halfvol:

»Wat wilt ge?"

Als ze dan met hun bedelmanieren beginnen, dan houdt men hun een spade onder den neus en zegt dat ze werk kunnen krijgen. Bijna altijd druipen ze dan zeer spoedig af en denken bij zich zelve:

»Het schijnt, dat die menschen niet voor ons willen werken . . . dat is ondeugend volk! . . ."

En ik sta voor de deur en lach ze wat uit, terwijl ik hun goede reis wensch.

Als men zoo gehandeld had met capucijners en al dat slag van leegloopers, dan zouden ze niet eeuwen achtereen de boeren arm gemaakt, en de vrucht van hun arbeid opgegeten hebben.

Maar ik moet u nog vertellen van het bloeien en het oogsten onzer aard-appels, waardoor Jean Leroux nog meer in aanzien kwam dan ooit te voren.

In Juli kon men den tuin van baas Jan al van de hoogte bij Mittelbronn zien liggen, als een grooten groen en witten ruiker; de stengels groeiden bijna zoo hoog als de muur.

Gedurende de warmste dagen, als alles in het veld scheen te verdorren, was het een groot genot te zien, hoe onze schoone planten al grooter en grooter werden. Een weinigje dauw 's morgens was genoeg om ze frisch te houden, en dan kon men zich voorstellen, hoe onder den grond die dikke wortels zwollen en aangroeiden.

Wij droomden er, om zoo te zeggen, aldoor over, en 's avonds spraken we nergens anders over; de couranten zelfs werden vergeten, omdat de zaken van den Grooten Turkschen Heer en America ons minder aangingen dan de onze.

In het begin van September zagen we dat alle bloesems afgevallen waren en de stengels hoe langer hoe meer begonnen te verdrogen. Toen dachten wij:

»Het is tijd, om de knollen op te graven."

Maar peet zeide: »Chauvel heeft ons gewaarschuwd, dat men ze eerst in October rooien moet. Den eersten October zullen we dus met een paar voet de proef nemen en als we dan nog wachten moeten, zullen we wachten."

Dien eersten October was het een mistige dag. Tegen tien uur kwam baas Jan uit de smederij; hij haalde een spade van achter de deur uit de keuken, en zoo ging het naar den tuin, wij achter hem aan.

Bij den eersten struik hield hij halt en stak zijn spade in den grond. En toen hij het spit omgekeerd had en wij die groote, roode aardappelen er rondom zagen afvallen; toen wij gewaar werden, dat een tweede en derde

spit evenveel oprachten, en dat we van een voet of vijf zes een mand vol hadden, — toen stonden we versteld elkander aan te kijken!

Wij konden onze oogen niet gelooven. Baas Jan zeide niets. Hij ging eenige stappen verder in het stuk en groef daar ook een spit uit. Dat leverde even mooie aardappelen op als de vorigen, bijna nog mooier. Toen riep hij uit:

»Nu weet ik wat we hebben; het volgende jaar moet mijn gansche stuk op de hoogte met deze knollen bepoet worden, en wat we overhebben, zullen wij voor een goeden prijs verkoopen. Als men de menschen iets voor niet geeft, hechten zij er ook geen waarde aan.»

Intusschen had zijn vrouw de aardappelen in een mand gepakt; en zoo gingen we samen weér in huis, de baas met de mand voorop.

Toen werd ik te post en te paard naar Chauvel gestuurd, die den vorigen avond van zijn groote reis door Lotharingen thuis was gekomen. Hij woonde met zijn kleine Marguerite aan 't ander einde van de Buurt. Ik liep er op een drafje heen en hij kwam dadelijk, want hij dacht wel half, dat baas Jan zijn aardappelen opgegraven had en glimlachte reeds bij voorbaat.

Zoodra hij in de keuken kwam, toonde peet hem, met oogen schitterend van vreugde, de mand naast den haard, en riep:

»Dat is de opbrengst van slechts zes voet, en nu hebben we er al even veel in den pot.»

»Ja dat wist ik wel,» antwoordde Chauvel, dood bedaard, »dat had ik u wel gezegd.»

»Gij blijft bij ons eten, Chauvel,» zeide baas Jan; »we moeten ze proeven; en als ze goed uitvallen, zal het 't geluk van de Buurten zijn.»

»Ze zijn goed; gij kunt mij gelooven,» zei de marskramer. »Het is vooral een goede zaak voor u; alleen op de poters kunt gij een honderd gulden winnen.»

»Wij moeten zien,» riep baas Jan, die zijn vreugde niet bedwingen kon, »wij moeten zien.»

Moeder Catherine sloeg eenige eieren in de pan, om een eierkoek met spek te maken; zij had reeds den grooten soepketel overgehangen, waarin eene heerlijke brij dampte. Nicole liep naar den kelder om een kruik met witten Elsasser wijn te vullen en kwam toen tafeldekken.

Peet en Chauvel kwamen in de zaal. Zij begrepen wel, dat die knollen een voordeelige zaak waren; maar dat ze den ganschen toestand van het volk zouden veranderen; dat ze den nood zouden doen ophouden en meer zegen over de menschheid zouden brengen dan de koning, de heeren en al die menschen, over wie zoo'n ophef gemaakt wordt, — dat denkbeeld kon niet bij hen opkomen.

»Als ze maar zoo lekker smaken als rapen,» zeide peet, »dan ben ik tevreden.»

»Ze zijn vrij wat lekkerder; men kan ze op alle manieren eten,» antwoordde Chauvel. »Gij kunt wel denken, dat, als ik niet zeker geweest was, dat ze goed waren en nuttig voor u en iedereen, ik die vreemde bollen niet in mijn mars genomen zou hebben — ze is toch al zwaar genoeg! — en u niet aangeraden ze in uw hof te poten.»

»Zeker! maar ik ben als Thomas, ik moet zien en tasten,» zei baas Jan. En de kleine calvinist antwoordde hem lachend:

»Ge hebt gelijk!... maar ge zult zien en tasten; Nicole dekt de tafel al... Nog maar een oogenblikje geduld.»

Eindelijk was alles gereed. In die dagen aten de knechts bij den baas

aan tafel, maar de meid en de vrouw des huizes bedienend; zij gingen eerst zitten als de anderen gegeten hadden.

We waren pas gaan zitten, baas Jan en Chauvel tegen den muur aan den eenen kant, de kleine Marguerite en ik aan den anderen kant; we zouden juist beginnen, toen peet uitriep:

»He! daar is Christophe!»

Dat was Christophe Materne, pastoor van Lützelburg, een groote, rosharige en sterke man. Peet had hem langs ons venster zien gaan; we hoorden hem reeds stampen op de stoep buiten, om de modder van zijn groote schoenen te schudden, en daarop trad hij binnen, zijn breedden rug onder de kleine deur krommende, zijn getijboek onder den arm, zijn grooten stok in de hand en zijn versleten driepunt op zijn dikken haarbos, waar het grijs al begon door te schemeren.

»Zoo! zoo!» riep hij met zijn vreeselijk zware stem; »vind ik u weder bij elkaar, ketters!... Ge smeedt zeker het een of ander complot, om het edict van Nantes weer te herstellen.»

»He! Christophe! gij komt van pas!» voerde baas Jan hem met een vroolijk gelaat te gemoet; »neem een stoel... zie eens toe... ik zou juist het deksel van den brijpot opbeuren.»

»Dat tref ik,» antwoordde de pastoor met een opgeruimd gelaat, terwijl hij zijn steek tegen den muur hing en zijn stok naast de klok zette. »Dat is goed... ik begrijp u wel... ge wilt mij paaien; maar dat gaat niet, Jan! die Chauvel bederft u. Ik zal hem bij den schout moeten aan-geven.»

»En wie zal dan Rousseau's aan de heeren pastoors in het gebergte verkoopen?» antwoordde Chauvel op ondeugenden toon.

»Houd u stil, klapper!» antwoordde de pastoor; »al uw filosofen wegen niet op tegen een vers van het Evangelie.»

»Wel! het Evangelie!»... riep de marskramer, »wij calvinisten hebben nooit anders gevraagd dan dat.»

»Ja... Ja...» antwoordde Materne, »gij zijt brave menschen; dat weten we wel, Chauvel; maar wij pastoors zien ook iets verder.»

Daarop zich naar Marguerite en mij keerende, en zijn groot been tusschen ons beiden instekende, zeide hij op zachten toon:

»Komaan, kinderen! laat mij daar eens tusschen.»

Wij schikten wat op, onze borden links en rechts wegschuivende. Eindelijk ging de pastoor zitten, en terwijl hij zijn brij at, keek ik hem ter sluiks aan, zonder mijn neus van 't bord te durven oplichten, zoo verschrikkelijk vond ik hem met zijn groote grijze oogen, zijn kroeze haren en zijn reuzehanden.

En toch was het de beste man van de wereld, die brave pastoor Christophe. In plaats van een gemakkelijk leventje te leiden en van zijn tiende maar voor zijn oude dagen op te sparen, — zoo als de meesten van zijn collega's, — dacht hij om niets dan om werken en voor anderen te leven. Des winters hield hij zelf de school van zijn dorp; en in het goede jaargetijde, als de kinderen de beesten in de wei bewaakten, beeldhouwde en sneed hij van 's morgens tot 's avonds, uit steen of eikenhout, heilige beelden voor de kerken die geen geld hadden om ze te koopen. Men behoefde hem slechts het blok hout of steen te brengen, en men kreeg den heiligen Johannes, de heilige Maagd of den hemelschen Vader terug.

Baas Jan en pastoor Materne waren van hetzelfde dorp geboortig; ze waren oude vrienden en hielden veel van elkaar.

»He! zeg eens, Christophe,» riep op eens peet, die zijn brij op had, »begint ge haast weer met uw school?»

»Ja, Jan! de volgende week,» antwoordde de pastoor. »Het is juist daarom dat ik op reis ben; ik ga naar Pfalzburg om papier en boeken te koopen; ik dacht eerst den 20sten September te kunnen beginnen, maar ik heb eerst een heiligen Petrus moeten afmaken voor de kerk van Aberschweiler, die hersteld wordt. Ik had het beloofd en wou mijn belofte houden.»

»Zoo, goed... dus begint ge de volgende week?»

»Ja, aanstaanden Maandag zullen wij beginnen.»

»Ge moest er dezen jongen op nemen,» zei peet, op mij wijzende; »hij is mijn petekind, een zoon van Jean Pierre Bastien. Ik ben zeker dat hij goed leeren zal.»

Toen ik die woorden hoorde, werd ik zoo rood als vuur van genoeg, want sedert lang wenschte ik niets liever dan naar school te gaan.

Pastoor Christophe keerde zich naar mij toe, en zijn groote hand op mijn hoofd leggende, zeide hij: »Zie mij eens aan, mijn jongen!»

Ik keek met een beschaamd gezicht naar hem op.

»Hoe is uw naam?»

»Michel, heer pastoor!»

»Welnu, Michel! ge zult welkom zijn. De deur van mijn school is voor ieder open; hoe meer leerlingen er komen, hoe liever ik het heb.»

»Zoo mag ik het zien,» riep Chauvel, »dat noem ik spreken!»

En baas Jan dronk, met zijn glas omhoog, een toast op zijn vriend Christophe.

Zij die tegenwoordig zoo rustig naar hun dorpschool gaan en, zoo goed als voor niets, het onderwijs ontvangen van een knap en braaf man, die dikwijls voor vrij wat beter betrekking berekend is, — zij kunnen zich niet voorstellen hoe velen vóór de Omwenteling hun dat benijd zouden hebben. Zij kunnen zich ook niet voorstellen, hoe blijde een arme jongen als ik was, toen mijnheer de pastoor mij wel op school wilde nemen, en met welke vreugde ik dacht:

»Gij zult leeren lezen en schrijven, gij zult niet altijd dom blijven, zoo als uw arme ouders.»

Neen! die dingen moet men gevoeld en ondervonden hebben, men moet in zulk een tijd geleefd hebben. De roekeloozen, die van zulk een groot voorrecht geen gebruik maken, zijn dan ook diep te beklagen. Eens zullen ze ondervinden, wat het zegt, het leven door te worstelen als slaven in eens anders dienst; dan zullen zij tijd hebben, om te leeren hoeveel zij daardoor achter liggen. Ik voor mij, ik was zoo goed als overstelpt door mijn geluk; ik zou wel naar huis hebben willen vliegen en mijn vader en moeder vertellen, wat mij beschoren was; ik had geen rust op mijn stoel!

Al wat ik mij verder van dien dag herinner, is, dat moeder Catherine na den eierkoek, de aardappelen in een grooten schotel binnenbracht. Ze waren in water gekookt, kruimig en geel als eierdooiers; van binnen louter meel. Pastoor Christophe, ze met aandacht beschouwende, vroeg: »Wat is dat toch, Jan? waar hebt ge dat van daan gekregen?»

Peet noodigde ons uit er van te proeven, en wij vonden ze zóó lekker, dat we als uit één mond riepen:

»Wij hebben nooit zoo iets lekkers gegeten!» Toen de pastoor hoorde, dat dat nu die knollen waren, waarover het gansche dorp zoo gespot had,

en dat een kwart morgen er wel vijftien mud van kon opbrengen, kon hij het eerst niet gelooven.

»Dat zou te mooi zijn,» zeide hij; »dat is niet mogelijk!»

Toen moeder Catherine zag, dat ze eindelijk, hoe lekker ook, toch niet meer zoo vlug van het bord wilden, kwam ze met een grooten pot melk aan, die in een schotel werd overgegoten. Toen gingen de lepels weer om het hardst, zoodat pastoor Christophe ten laatste zijn lepel op tafel leide en zei:

»Nu is het wel, Jan! nu is het wel! men zou zich een ongeluk eten; het is al te lekker!...»

Wij dachten er allen evenzoo over.

Eer hij heenging wilde de pastoor eerst nog onzen hof zien. Hij moest alles er van weten, hoe men die Hannoversche knollen poten en behandelen moest, en toen Chauvel hem zeide, dat ze nog beter voort wilden in de zandgronden van het gebergte dan in den zwaren grond van de vlakke, riep hij uit:

»Hoor eens, gij Chauvel! met het meebrengen van die knollen in uw mars, en gij, Jan! met ze te planten in uw hof tegen de spotternijen van de capucijners en andere uilskuikens in, hebt meer goed voor ons land gedaan dan al de monniken van de drie bisdommen samen sedert eeuwen. Die knollen zullen het brood des armen worden.»

Toen drukte hij peet wel op het hart, om poters voor hem te bewaren, daar hij ze ook in zijn tuin wilde planten om een voorbeeld te geven. Want hij wilde dat over een jaar of drie vier, de helft van den grond in zijn parochie met die heerlijke knollen beplant zou worden. Daarna zette hij zijn reis naar Pfalzburg voort.

Zóó zijn de aardappelen in ons land gekomen. Ik dacht dat menig boer dat nog wel eens gaarne zou willen hooren.

Het volgende jaar bepootte baas Jan het gansche vierkante stuk, dat hij buiten het dorp had liggen, met zijn aardappels, en kreeg er meer dan zestig zak van. Maar toen verspreidde zich het gerucht, dat men er de melaatschheid van kreeg, en niemand wilde er van koopen, behalve Létumier uit de Buurten en een paar boeren uit de bergen. Gelukkig stond den volgenden herfst in de courant, dat een knap man, Parmentier, in de buurt van Parijs, óók dezelfde knollen gepoot had en aan den koning ten geschenke gezonden, en dat Zijne Majesteit er van gegeten had!... Toen wilde iedereen er van hebben, en baas Leroux, die over de domheid van de menschen knorrig geworden was, liet hen de poters duur betalen.

V.

Van dien tijd af aan, begon ik eigenlijk eerst te leven. Iemand die niets weet en ook geen middel heeft om wat te leeren, brengt zijn leven op aarde door als een werkpaard; hij werkt voor anderen, verrijkt zijn meesters en als hij oud en zwak geworden is, neemt men een ander.

Alle morgens, reeds zeer vroeg, riep vader mij op. De broers en zusters sliepen dan nog. Ik kleeedde mij in stilte aan en verliet het huis met mijn zak op den rug, mijn bloote voeten in mijn klompen, een groote muts over mijn ooren en mijn blokje onder den arm.

Het was reeds koud tegen het naderen van den winter. Ik deed de deur goed achter mij dicht en liep zoo vlug ik kon, al blazende op mijn vingers.

Wat komt alles na zooveel jaren mij duidelijk voor den geest: het hobbelige pad over hoog en laag, de oude kaalgesnoeide boomen aan den kant van den weg, de winterstilte in het bosch, en in de verte het dorp Lützelburg beneden in het dal, met zijn puntig torentje, waarvan de haan tegen de grauwe wolken afstak; het kleine kerkhof daarnaast, met de grafzerken onder de sneeuw bedolven; de oude huizen, de rivier, de molen van vader Sirvin met zijn klapperend molenrad... Hoe is 't mogelijk, dat die herinneringen uit de kindsheid iemand altijd weder voor den geest komen, terwijl het andere zoo spoedig door het hoofd gaat?...

Ik kwam bijna altijd vóór de anderen. Dan was de schoolkamer nog ledig. De moeder van pastoor Christophe, Jufvrouw Madeleine, een klein, krom en uitgedroogd vrouwtje, met haar kleeid van rood linnen en een kort lijfje tot op het midden van haar rug, naar Elsassische mode, haar muts met den dikge vulden bol in den nek, bedrijvig als een muis heen en weer schietende, — had het vuur reeds aangelegd. Ik leide mijn blokje naast den kachel en zette mijn klompen er op, om te drogen. Ik zie alles nog als voor mijn oogen: de balken met kalk bestreken; de kleine banken op de rei; het groote zwarte bord tegen den muur tusschen de beide ramen, en tegenover de deur, de lessenaar van pastoor Christophe op een kleine verhooging, met het groote crucifix er boven.

Ieder moest op zijn beurt den vloer aanvegen, maar zolang de anderen er nog niet waren, begon ik al vast; er waren er die van Hultenhausen, van de Buurten en zelfs van Schäferhoff moesten komen.

Daar heb ik al mijn oude kameraden leeren kennen: Louis Frossard, den zoon van den burgemeester; hij is gedurende de Omwenteling jong gestorven; — Aloïs Clement, die te Valmy in het schrootvuur sneuvelde; hij was al luitenant in 1792; — Dominique Clause, die later te Saverne timmermansbaas geworden is; — François Mayer, kleermaker bij het zesde regiment huzaren; in 1820 is hij stil gaan leven en was rijk, naar men zegt, maar waar, daar weet ik niets van; — Antoine Thomas, bataillonschef in de oude garde; hoe dikwijls is hij mij na 1815 op mijn boerderij komen opzoeken! Dan spraken wij over onze oude kennissen en onze jeugd;

hij kreeg altijd de mooie kamer boven; — Jacques Messier, hoofd-inspecteur van de bosschen; — Hubert Perrin, postmeester te Heming — en wel vijftig anderen, die zonder de Omwenteling nooit iets geworden zouden zijn.

Vóór 1789 bleef een schoenmakerszoon schoenmaker, een houthakkerszoon houthakker. Men kwam niet uit zijn stand. Na dertig of veertig jaar vond men hem op dezelfde plaats aan hetzelfde ambacht, een beetje dikker of een beetje magerder, dat was alles! Maar tegenwoordig kan men door moed en verstand vooruitkomen, men behoeft nooit te wanhopen; de zoon van een eenvoudig boer, als er wat in zit en hij wil oppassen, kan de eerste van Frankrijk worden.

Laat ons dus den Heer danken, die dit licht over ons heeft doen opgaan, en ons in de heerlijke verandering verheugen.

Maar om op mijn oude schoolkameraden terug te komen, thans zijn ze allen weg, verleden jaar waren wij nog maar met ons tweeën over: Joseph Broussousse, hoedenmaker te Pfalzburg en ik. Als ik in het voorjaar een nieuwen strooehoed kwam koopen, herkende de dikke Broussousse mij in den winkel aan mijn stem; dan kwam hij vóór met zijn trekkebeentje en riep:

»He! daar is Michel Bastien!»

Dan moest ik met alle geweld in zijn kantoortje komen en een flesch van zijn ouden Bourgogne met hem knappen. En als Broussousse mij eindelijk weer uitliet, zei hij altijd:

»Mij dunkt, Michel! het wil nog wel met ons; maar pas op!... als ik mijn paspoort neem, moogt gij het uwe ook wel laten viseeren, ha! ha, ha!»

Arme Broussousse! verleden herfst heb ik achter zijn lijkkoets moeten gaan. Maar met al zijn praten wil ik toch mijn paspoort niet laten viseeren. Eerst moet deze geschiedenis af zijn, en dan zal ik nog wel allerlei dingen bedenken, om al wachtende bezig te blijven. We hebben geen haast, het is altijd vroeg genoeg om op te stappen.

Kortom, bij pastoor Christophe heb ik al die oude vrienden leeren kennen. met nog een aantal anderen, wier namen mij af en toe wel weér in de gedachte zullen komen.

Met klokke acht kwamen de jongens achter elkander binnen, roepende: »dag, pastoor Christophe, dag, pastoor Christophe!»

Hij was er nog niet, maar men groette er even goed om. Men drong zich rondom den kachel, men lachte en stoeide. Maar zoodra de zware stappen van den heer pastoor in den gang gehoord werden, was alles stil. Ieder ging op zijn bank zitten, met zijn a-b-boek op zijn schoot en den neus er op, zonder kijken. Want om de waarheid te zeggen, pastoor Christophe hield niet van luidruchtigheid of kibbelen. Ik herinner mij dikwijls genoeg, als men elkander stompte, hem midden onder de les te hebben zien opstaan, den zondaar bij den kraag uit de bank trekken, en hem buiten de deur gooien of het een jonge kat was.

Dan had niemand lust om het weér te wágen, en als hij u maar scheef aanzag kreeg men al kippenvel.

De heer pastoor kwam dus binnen; terwijl hij nog in de deur stond, zag hij rond of alles in orde was. Men kon het vuur hooren vlammen; geen schepsel verroerde zich! Dan ging hij voor zijn lessenaar zitten en riep: »komaan!» en dan begonnen we allen te gelijk ons b-a ba op te zingen. Dat duurde een geruimen tijd; eindelijk riep de pastoor: »halt!» en alles zweeg stil.

Dan riep hij ons ieder op de rei af:

»Jacques! Michel! Nicolas! kom hier....» — Dan kwam men met de muts in de hand voor hem staan:

»Wie heeft u geschapen?»

»God.»

»Waarom heeft God u geschapen?»

»Om hem te aanbidden, lief te hebben en te dienen, en daardoor het eeuwig leven te verwerven.»

Dat was een goede manier om ons te leeren; want alleen van het hooren antwoorden, kende ik na drie maanden mijn catechismus op mijn duimpje.

Ook liet hij ons het gansche boekje met de vragen en antwoorden opzeggen; en dan had hij de gewoonte tegen elf uur achter de banken langs te loopen en over u heen gebogen te luisteren, of gij wel aan het leeren waart. Als hij dan hoorde, dat iemand zachtjes spelde, dan kneep hij hem eventjes in de ooren en zeide:

»Goed zoo... dat zal wel gaan!»

Zoo dikwijls hij dat tegen mij zeide, wist ik mij niet te bergen van genoegen. Eens zelfs zeide hij tegen mij:

»Ge moet aan baas Leroux zeggen, dat ik best tevreden over u ben; hoort ge? dat moogt ge niet vergeten.»

Op zoo'n dag was ik den burgemeester te rijk af; en toch zeide ik niets aan baas Jan, om mij niet aan de zonde van hoogmoed schuldig te maken.

In het begin van Maart kon ik lezen. Ongelukkig echter kon baas Jan mij den kost niet geven voor niets; en toen het weer voorjaar was, moest ik weer naar de weide in plaats van naar school te gaan. Maar ik had mijn catechismus altijd in mijn zak, en terwijl mijn geiten op de rotsen klauterden, zat ik rustig tegen een heester of onder een eikenboom, en hield al wat pastoor ons geleerd had, bij. Zoo kwam het, dat ik mijn lessen niet vergat, zooals de jongens van Hultenhausen en Schäferhof, maar ze aan het eind van den zomer nog beter kende. En zoo liet pastoor Christophe mij den tweeden winter reeds overgaan in de klasse van de rijke jongens van Lützelburg, die het gansche jaar door naar school gingen.

Ik leerde al wat men in dien tijd op onze dorpscholen leeren kon: lezen, schrijven en wat rekenen, en den 15n Maart 1781 werd ik lid en hield mijn eerste communie. Daarmee was mijn leertijd ten einde. Ik wist evenveel als baas Jan; het overige moest met werken en oppassen van zelf komen.

Sedert dien tijd nam peet mij voor goed in zijn smederij. Hij gaf zijn vee te bewaren aan den ouden Yéri, den herder van de stad; ik bleef het wel verzorgen op stal maar leerde ondertusschen mijn beroep, en toen ik wat sterker geworden was, kreeg ik den derden hamer bij het aanbeeld.

Moeder Catherine en Nicole begonnen al tegen mij op te zien, want 's avonds, als de oogen van den baas moê van het smidsvuur waren, moest ik de couranten en boekjes, die wij van Chauvel kregen, voorlezen. Ik las, maar zonder te begrijpen, een aantal dingen. Bijvoorbeeld: als de courant sprak van de rechten van de kroon, van de belastingen der Staten-landen en der Verkiezings-landen, dan werd het mij groen en geel voor de oogen; daar begreep ik niets van. Ik voelde wel dat het geld was, dat men aan den koning moest geven; maar ik begreep niet, op welke wijze men het ons afnam.

Met al wat ons eigen landje betrof was dat iets anders. Als de courant sprak van de zoutpacht (gabelle), daar wist ik alles van. Immers ik ging alle weken naar de stad, om het zout voor ons huishouden te koopen tegen drie stuivers het pond, wat gelijk staat met zes stuivers tegenwoordig; en dan stelde ik mij den zout-commies voor, zoo als hij door het raampje van zijn kantoor den een of anderen armen drommel toeriep:

»Ge zijt er verleden Dinsdag niet geweest... Ge koopt zeker smokkelzout.... Ik heb je in het oog.... Neem je in acht!»

Want niet alleen moest men het zout aan het bureau koopen, voor veel meer dan het waard was; maar men moest er alle weken zóoveel per hoofd van koopen.

Werd er gesproken van tienden, dan stelde ik mij den tiendgaarder voor met zijn hooivork en zijn grooten wagen, zooals hij het land gedurende den oogst rondreed:

»Ohé! de elfde schoof!»

Dan moest men, al was het nog zoo slecht weer, de schoven op een rei zetten, en de gaarder kwam u op zijn doode gemak met zijn lange vork de mooiste schoof voor den neus weghalen en ze op zijn wagen laden.

Die dingen waren mij duidelijk genoeg.

Ik begreep ook zeer goed allerlei belastingen, waar ik bij ons genoeg van zag, als: de rechten op de dranken, de dertiende penning op de verkoopen, de tol- en bruggeden op alle waren, de zoogenaamde vereenigde rechten en gereserveerde rechten, de tariefrechten, schutrechten, importen, invoer- en uitvoerrechten, die op het weven, het mesten enz. enz. Dan had ik mij maar voor te stellen de tollers, de waag, het stadhuis, en de controleurs-visiteurs, meters, roeiers, peilers, proevers van wijn, brandewijn of bier, de beëdigde afslagers, hooikeurders, bottelmeesters, korenstrijkers, ellegoed-meters, spek-commiezen, slacht-commiezen, en duizend andere geëmployeerden, zooals men ze overal zag heen en weerloopen, alles betasten, bekijken, openmaken en losrollen, en afjakkeren, gevangen nemen en verbeurd verklaren of het niets was.... Dat alles begreep ik maar al te best.

De rest legde Chauvel mij uit:

»Wilt ge weten, wat de Statenlanden en Verkiezingslanden beteekenen,» zeide hij, rustig achter zijn kachel zittende, »dat is niet moeilijk te begrijpen, Michel! Een Verkiezings-land is een der oude provinciën van Frankrijk, zooals Parijs, Soissons of Orleans, waar de koningen mee begonnen zijn. In die landen zijn de intendanten des konings alles en alles; zij slaan de belastingen om zooals ze willen, zij pakken zooveel op den ezel als hij dragen kan en meer; zij zijn de meesters, niemand durft te kikken of te klagen. De klachten tegen hen komen bij hen zelf te land en worden door hen zelf beoordeeld.»

»Eertijds namelijk benoemden die landen zelf hun schatters, en die pakt den last zoo netjes mogelijk op, zoodat hij zich lichter dragen liet. Die schatters werden de Verkozenen genoemd, en daarom noemde men dat de Verkiezingslanden. Doch dat neemt niet weg, dat al sedert twee eeuwen die schatters door de intendanten worden benoemd; dat komt hun beter uit,» — en hij knipte met het oog — »begrepen, Michel?»

»Ja wel, baas Chauvel.»

»En nu verder de Staten-landen, zooals Lotharingen, de Elzasz, Bretagne en Bourgogne, dat is iets anders. Daar zijn de intendanten niet alles; de edelen en bisschoppen komen van tijd tot tijd in zoogenaamde pro-

vinciale vergaderingen bijeen, en stellen de belastingen vast; eerst het aandeel van de provincie in de algemeene kosten van het gansche rijk; dat noemen ze het *don gratuit* (vrijwillig geschenk) — het apartje van den Koning. Dan bepalen zij hun eigen uitgaven voor hun wegen, hun waterwerken, hun gebouwen enz. Eer ze zich overgaven, hebben die landen hun voorwaarden gesteld, de adellijken en bisschoppen wel te verstaan! Zij hebben om zoo te zeggen gecapituleerd en hun rechten en privilegiën behouden. Wat ons arme drommels betreft, wij betalen, dat is ons privilege, en dat zal niemand ons komen afnemen, denk ik! Wij betalen niet alleen, zoo als vroeger, onze provinciale lasten, maar sedert die zoogenaamde capitulatie hebben wij nog die van den koning op den koop toe. Begrijpt ge, Michel?"

»Ja.» — »Welnu, onthoud het dan goed!"

Baas Jan werd dan boos:

»Dat is toch niet zoo als het hoort!" en daarbij sloeg hij met zijn groote vuist op tafel. »Nee dat is niet recht! Zijn wij óók Franschen of zijn we het niet? Zijn wij niet van hetzelfde bloed en hetzelfde volk? Waarom stelt de een zelf zijn belastingen vast, en hebben de anderen maar te betalen? Moeten de voordeelen niet evengoed als de kosten gelijkelijk worden verdeeld?"

»Zeker, zeker!" antwoordde Chauvel bedaard. »En de tollën en de taxen en de diensten en corveën, en al die lasten die alleen op de armen drukken, terwijl de edelen en de kloosters, en zelfs de burgers die rijk beginnen te worden, niets dragen of zoo goed als niets, — dat alles is ook niet recht! Maar wat helpt het er over te pruttelen? Wij zullen er niets aan veranderen."

Nooit maakte hij zich driftig. Ik herinner mij hem dikwijls met de grootste kalmte te hebben hooren verhalen wat zijn ouders hadden moeten uitstaan: hoe men hen uit la Rochelle verjaagd had; hoe men hun land, geld en huis ontnomen had; hoe men hen door gansch Frankrijk vervolgd had; hoe men hunne kinderen hun had ontnomen, om ze in het Roomsche geloof op te voeden; hoe men later te Lixheim dragonders op hen afgezonden had om hen met den sabel te bekeeren; hoe zijn vader gevlucht was in de bosschen van het Graufthal, waar zijn moeder en de kinderen later bij hem gekomen waren; hoe zijn grootvader dertien jaar te Duinkerken op de galeien geweest was, met zijn been dag en nacht op de roeibank geklonken, waar zij onder een wezenlijken misdadiger stonden, die hen zoodanig ranselde, dat velen van die calvinisten er onder stierven; en als er op zee gevochten werd, hoe dan die ongelukkige galeislaven zien moesten, dat de Engelschen hun groote kanonnen op hen aanlegden, — op een pas of wat van hun banken, waar zij vastzaten! — en de lont aan het zinkgat brengen! en dan, als de kogels, spijkers en het schroot er door geveegd hadden, de lappen en gebroken beenen van de ketting werden getrokken en in zee gesmeten en de boel schoongespoeld.

Hij verhaalde die dingen, die ons de haren te berge deden rijzen, terwijl hij een snuifje in de holte van zijn hand loswreef en zijn kleine Marguerite hem met haar groote oogen stil en ontdaan aankeek.

Hij eindigde dan altijd met te zeggen: »ja, dat hebben de Chauvels moeten verduren van de Bourbons, van den Grooten Lodewijk XIV, van den Welbeminden Lodewijk XVI. Zij is grappig, onze geschiedenis, niet waar? En ik zelf ben tot heden toe nog nergens goed voor, ik heb geen burgerlijk bestaan voor de wet. Onze brave koning heeft, toen hij op den troon kwam even als alle andere, omstuw'd door zijn bisschoppen en aarts-

bisschoppen, gezwoven, ons ketters te verdelgen: — »Ik zweer oprechtelijk »al mijn macht te zullen aanwenden, om uit alle landen aan mijne heerschap onderworpen, uit te roeien en te verdoen alle ketters, met name »door de kerk veroordeeld.»

»Uw pastoors die de geboorte-acten houden, en die er zijn voor alle Franschen, weigeren onze geboorten, huwelijken en ons overlijden in te schrijven. De wet verbiedt ons rechters, raadslieden, schoolmeesters te zijn. Wij kunnen niet anders dan in de wereld rondzwerven als dieren; men snijdt ons alle middelen van bestaan af; en toch doen wij niemand kwaad, niemand kan ontkennen dat wij braaf en eerlijk zijn.»

Baas Jan antwoordde: »het is afschuwelijk, Chauvel, maar de christelijke liefde?....»

»De christelijke liefde!.... Wij hebben die altijd gehad,» zeide hij, »en gelukkig voor onze beulen!.... Als wij die niet gehad hadden!.... Maar schuld wordt betaald met interest op interest!.... Alles wordt betaald!.... is het niet in één jaar, dan in tien!.... is het niet in tien jaar, dan in honderd.... in duizend.... Schuld wordt betaald.»

Men begrijpt dus dat Chauvel niet, zoo als baas Jan, tevreden zou geweest zijn met eenige verzachting, met een verlichting van de belastingen of de milicie. Als men maar zijn bleek gelaat, zijn kleine levendige en donkere oogen, zijn scherpen krommen neus, zijn dunne gesloten lippen, zijn rug krom van het marsdragen, en zijn kleine gespierde leden, — als men die gansche persoon maar aanzag, dacht men:

»Dat kleine mannetje wil alles of niets! Hij heeft geduld, zoolang het noodig is, hij zou er duizendmaal de galeien aan wagen, om boeken van zijn gading te verkoopen; hij vreest niets en wantrouwt alles; als het er op aan kwam, zou het niet goed zijn, hem tegen zich te hebben! En zijn dochtertje gelijkt hem reeds op een haar: dat laat zich breken maar niet buigen.»

Zonder dat alles te denken, — want ik was nog te jong, — voelde ik er toch iets van. Ik zag hoog op tegen vader Chauvel; ik nam altijd mijn muts voor hem af; maar ik dacht: »Hij meent het goed met de boeren, wij zijn het eens.»

Onze couranten spraken in dien tijd ook dikwijls van een deficit, van een tekort, en dikwijls riep peet, dat hij zich niet begrijpen kon waar dat deficit van daan kwam; dat het volk altijd zijn belastingen betaalde; dat men er geen penning van kwijtschold, maar ze met den dag nog vermeerderde, en dat uit dat deficit bleek dat er kapers waren; dat onze goede koning wel zou doen met de dieven op te sporen; dat het geen lieden van onze klasse konden zijn, want als het geld eenmaal opgebracht was, de boeren er geen rooden duit meer van zagen; dat de dieven dus wel in de omgeving des konings moesten zijn.

Valentin sloeg dan de handen in elkaar en zeide:

»O! baas Jan, baas Jan! wat haalt ge u in 't hoofd? Maar aan het hof, bij Z. M. den koning, zijn niet anders dan prinsen, hertogen, baronnen, bisschoppen, van top tot teen mannen van eer, die veel te groot zijn om op geld te zien.»

»Alles goed en wel,» zei baas Jan dan driftig; »denk er van wat gij wilt, en laat mij er het mijne van denken. Gij zult mij nooit wijsmaken, dat de boeren, de ambachtlieden en zelfs de burgers, die geen cent in de hand krijgen dan om te betalen, dat deficit gemaakt hebben.»

Om te stelen, moet men bij het laadje zitten; en als het dan die groote heeren niet zijn, dan zijn het hun lakeien."

Peet had gelijk, want vóór de omwenteling kon het volk geen afgevaardigden zenden, om de rekening na te zien. De heeren en de bisschoppen hadden alles in handen; zij waren dus alleen verantwoordelijk.

Maar om de waarheid te zeggen, van het heele deficit was niemand nog zeker, de menschen, en soms ook de couranten, praatten er in bekte woorden over.

Te midden van dat alles benoemde de koning op eens tot minister een koopman van Genève, Necker genaamd. Die man, even als de kooplieden die geen bankroet willen slaan, kreeg in het hoofd, om de rekening van heel Frankrijk op te maken: aan den eenen kant de baten, aan den anderen kant de uitgaven.

De couranten noemden dat de *Compte-rendu* van Necker.

Dat was de eerste keer sedert eeuwen, dat men den boeren vertelde, waar hun geld bleef. Want rekening geven aan hen die betalen, is een koopmans manier, en de heeren, bisschoppen en monniken waren te trotsch en te heilig om op zoo'n denkbeeld te komen.

Als ik nog denk aan dien *Compte-rendu* van Necker! Alle avonden had baas Jan er den mond vol van; de Americaansche oorlog, Washington, Rochambeau, Lafayette, de zeegevechten in de Indische zee, alles werd vergeten voor dien *Compte-rendu*, dien hij zat na te pluizen, al zuchtende en de handen ineenslaande: »Huis des konings, en der koningin, zooveel! Huis der prinsen, zooveel! Zwitsersche garde, zooveel! Tractementen van ontvangers, pachters, betaalmeesters, intendanten, zooveel! Openbare gebouwen, paleizen, kerken, zooveel! Pensioenen uit de geheime kas, zooveel! — En altijd bij millioenen!"

Nooit heb ik een mensch driftiger gezien.

»O!" zeide hij, »nu ziet men, waar onze groote ellende van daan komt, en waarom ons volk zonder schoenen loopt. Nu ziet men, waarom zooveel duizende menschen van kou en honger omkomen, en zooveel landerijen braak blijven liggen. O! nu begrijpt men alles! God beware mij, moeten die ellendingen alle jaren vijf honderd millioen aan den koning geven, en is dat nog niet genoeg! . . . dat er dan nog zes en vijftig millioen te kort komen!"

Als men hem dan maar zag, werd men er benuwd van.

»Ja," zei Chauvel, »wel is het treurig, maar ge moet ook denken, het is een groot geluk, dat we nu weten, waar ons geld blijft. Eertijds dacht men: waar blijft toch die heele berg geld? Wordt het in zee gesmeten? — Als wij nu al die belastingen betalen, weten wij toch, wat men er mee doet."

Dan antwoordde baas Jan, opstuivende:

»Wel zeker, dat zal prettig wezen, om te denken: ik werk om mijnheer Soubise paleizen te koopen. Ik moet mij alles ontzeggen opdat monseigneur de graaf van Artois feesten van 200,000 livres mag geven. Ik werk mij het spit in den rug van 's morgens tot 's avonds, opdat de koningin aan den eersten den besten bedelaar tienmaal zooveel geve, als ik in mijn gansche leven verdien. — Ja, dat zal prettig voor ons zijn."

Met dat al lachte het denkbeeld, dat er rekening zou worden gedaan, hem zeer toe, en als de eerste drift bekoeld was, zeide hij:

»Sedert Turgot hebben we nog zoo'n besten minister niet gehad. Necker is een braaf man, die denzelfden weg op gaat. Turgot wilde óók het volk ontheffen, de imposten verminderen, de gilden afschaffen en toezicht op de financiën invoeren. De groote heeren echter en de bisschoppen hebben hem

van het kussen gedrongen. Als ze mijnheer Necker ook maar niet zoo ver krijgen! Nu zullen zij die ons uitzuigen zich toch een beetje schamen, ze zullen zoo driest hun afschuwelijk geldverteren niet durven voortzetten. Als ze voorbij een armen sukkel komen, die in 't veld werkt, dan zullen ze zich wel moeten schamen, als die ongelukkige hen met verachting aanziet; zij zullen denken: »die heeft ook zeker den Comptere rendu van Necker gelezen; hij weet dat ik die pluimen, die paarden, dat rijtuig en die lakeien heb van zijn werk, en dat ik ze gebedeld heb.»

Maar wat baas Jan nog meer verheugde, was, dat Necker aan het slot van zijn Comptere rendu zeide, dat men om het deficit te dekken, de privileges van de kloosters en de adellijken moest afschaffen, en hun dezelfde belastingen opleggen als aan de armen.

»Dat is het mooiste!» zeide hij; »die mijnheer Necker heeft zeer goede denkkeelden.»

Het gerucht van een groote verandering verspreidde zich door het land, de goede tijding werd overal bekend. Drie weken lang zag men Chauvel en zijn dochtertje niet op het dorp. Al dien tijd deden ze niets anders dan rondventen met Comptes-rendus van Necker. Te Pont-à-Mousson sloegen zij ze in voor Lotharingen, en te Kehl voor den Elzasz. Ik weet niet hoeveel van die dingen ze wel verkochten. Marguerite heeft het me wel eens gezegd; maar het is al zoo lange jaren geleden!

Op de marktdagen hoorde men van niets spreken dan van de afschaffing der privilegiën en de gelijkheid van de belastingen.

»He, baas Jan! zouden dan ten langenste onze beste heeren en geestelijken toch ook wat meê moeten betalen?»

»Wis en zeker, Nicolas! dat hebben wij aan dat leelijke deficit te danken. De oude belastingen zijn nog niet eens genoeg; het volk alléén kwam het deficit nooit te boven; 't is slim, 't is slim! Wat een ramp!»

Ondertusschen lachte men er hartelijk over. Men bood elkander een snuffje, en beklaagde natuurlijk bitter die arme monniken en die arme heeren.

Dat gebeurde in 1781; maar de vreugde duurde niet lang. Weldra vernam men dat de graaf van Artois, de koningin en de oud-minister Maurepas dien burgerlijken minister, die rekeningen wilde opmaken, niet konden uitstaan. De ongerustheid nam meer en meer toe, men vreesde wel dat er iets hangende was; en den 2den Junij 1781 op een Vrijdag, toen baas Jan mij naar het zoutbureau gestuurd had, om zout te koopen, vond ik de stad in rep en roer. De muziek van het regiment de Brie speelde onder het balcon van den markies de Talaru. De trommen werden geroerd voor het huis van den schout, en voor het majoorshuis stond een heel detachement, alsof het kermis was. En die trommelslagers kregen ook goed wat in 't glas. Men zou zeggen dat het feest was!... Maar het volk was ter neêr geslagen; de kooplieden zaten stil achter hun kippen- en groentestalletjes en schreeuwden niet als naar gewoonte. Men hoorde niets anders dan die muziek op het plein en rechts en links de trommelslagers in de straten.

Vóór het zoutbureau was 't het drukst. Jonge officieren met hun driepunten op één oor, liepen bij groepjes van drie of vier op en neer, lachende en zich aanstellende als gekken. De zoutcommies telde mijn geld na, gaf mij mijn zak door het raampje en ik ging heen. Op den hoek van de waag stonden eenige zaadkoopers met elkander te praten.

»'t Is uit», zei er een, »'t is uit, wij kunnen nergens meer op rekenen; de koning heeft hem op straat gezet.»

Ik begon al spoedig te begrijpen, dat Necker zijn ontslag had, want in de laatste drie maanden hoorde men over niets, dan over hem spreken. Ik haastte mij dus naar de Buurten terug. De oude soldaten van de wacht bij de Duitsche poort rookten hun pijpje en zaten te spelen, alsof er niets gebeurd was.

Toen ik te huis kwam, wist baas Jan reeds alles van de kooplui die uit de stad gekomen waren. Die kooplui stonden daar nog te praten en te vertellen. Peet riep uit:

»'t Is niet mogelijk!... 't Is niet mogelijk!... Als mijnheer Necker heengaat, wie zal dan het deficit betalen? De anderen zullen weêr hun ouden gang gaan, feestvieren, jachtpartijen houden en het geld met handen weggooien; het deficit zal grooter worden in plaats van te verminderen. Ik zeg, het is niet mogelijk!»

Maar toen ik hem vertelde wat ik gezien had; de uitgelatenheid van de officieren, de muziek voor het huis van den schout en al het andere, toen trokken zich zijn dikke wenkbrauwen samen.

»Ik zie wel dat het zoo is; de eenige die het goed meent, gaat weg! Ik had zoo gehoopt, dat onze goede koning hem wilde ondersteunen.»

Hij zou nog veel meer gezegd hebben, maar wij kenden al die menschen niet, die daar bij de deur stonden, en die met open mond naar ons luisterden. Hij pakte zijn hamer weêr op en riep ons toe:

»Lustig, jongens!... Goed doorwerken... We moeten het pensioen van mijnheer de Soubise betalen!... voortgemaakt!...»

Daarbij lachte hij zoo geducht, dat men het aan de overzij in de herberg kon hooren, zoodat moeder Catherine haar hoofd uit het venster stak om te zien wat er te doen was.

De kooplieden gingen heen, en dien ganschen dag trokken er nog een aantal voorbij, zwijgend en droevig. Doch gepraat werd er niet meer; eerst des avonds, onder ons, toen deuren en luiken gesloten waren, stortte baas Jan zijn hart uit:

»Monseigneur de graaf van Artois en onze mooie koningin hebben het dus eindelijk gewonnen! Wee den man en vooral den koning, die zich door een verkwistende vrouw laat leiden! hij mag de beste eigenschappen van de wereld hebben, hij mag liefde hebben voor zijn volk, hij mag pijnbank en corveën afschaffen, maar al die feesten, danspartijen en vermakelijkheden kan hij niet afschaffen! op dat punt verstaat een verkwistende vrouw geen rede; al zag zij alles te gronde gaan, de feesten zou ze toch niet willen missen: daarvoor is ze in de wereld gekomen! Zij kan niet buiten complimenten, bloemruikers en lekkere odeurtjes. — Zoo is daar ook die arme klerk Regoine: hij heeft zijn schaapjes op het drooge, van zijn vader en grootvader een aardig fortuintje geërfd, en zou op zijn gemak kunnen leven tot zijn honderdste jaar toe. Maar zie, daar heeft hij het ongeluk om jufvrouw Jeannette Desjardin tot vrouw te willen nemen; nu moet hij alle feesten, bruiloften en doopmalen afloopen; 's morgens en 's avonds moet de kar aangespannen worden met een paar bos frisch stroo er op, om zonder spatje op het bal te komen. En dan, na een jaar of vijf zes, komen de deurwaarders, halen het huis leeg, verkoopen los en vast, en de arme Regoine kan opmarscheeren naar de galeien, en mevrouw Jeannette gaat de wijde wereld in met den ridder de Bazin van het regiment van Rouergue. Dat komt van een verkwistende vrouw, zoo eindigt het altijd met zulke wezens.»

Hoe meer baas Jan sprak, des te driftiger maakte hij zich; hij durfde

niet zeggen dat onze koningin Marie Antoinette ons óók in het ongeluk zou storten, maar men zag aan zijn gezicht wel wat hij meende. Hij had minstens al een half uur zoo geredeneerd, maar kon niet aan een eind komen. Buiten regende het, en de wind hilde; het was een barre dag.

Maar er wachtte ons nog een groote schrik, en we zouden nog droeviger dingen hooren. Want even over negenen, toen Nicole het vuur inrekende en ik mijn zak op zou nemen om naar huis te gaan, klonken er twee harde slagen tegen de luiken.

Baas Jan had zoo geschreeuwd, dat men hem best buiten gehoord kon hebben, niettegenstaande het waaien en regenen. Wij keken elkander aan zonder ons te verroeren, en moeder Catherine ging reeds met de lamp naar de keuken om te doen gelooven dat wij reeds sliepen.... We stelden ons al voor dat gerechtsdienaars voor de deur stonden, en waren bleek van schrik. Doch een zware stem begon van buiten te schreeuwen:

»Ik ben het, Jan!.... het is Christophe..... doe open!...»

Men kan denken dat wij adem schepten.

Baas Jan ging naar den gang en moeder Catherine kwam weér terug met haar lamp.

»Zoo, zijt gij het?» zei baas Jan.

»Ja, ik ben het.»

»Wat hebt ge ons doen schrikken!«

Zij stapten tegelijk binnen; we konden dadelijk zien dat pastoor Christophe niet in zijn nopjes was, want in plaats van moeder Catherine iedereen te groeten, zooals hij gewoon was, keek hij naar niemand om, schudde den regen van zijn grooten steek en riep:

»Ik kom van Saverne.... Ik heb dien beruchten cardinaal de Rohan gezien.... God in den hemel! God in den hemel!.... moet dat een cardinaal heeten, een kerkvorst.... O! als ik er aan denk!...»

Men kon het hem aanzien dat hij kookte. Het water droop van zijn haar in den kraag van zijn langen jas; hij trok zijn kraag af en stak hem in den zak, en bleef al op en neer loopen. Wij keken hem met verbazing aan, maar hij scheen ons niet te zien en sprak alleen tegen baas Jan.

»Ja, ik heb dien kerkvorst,» zeide hij, »dien groot-dignitaris gezien, die ons het voorbeeld moet geven van goede zeden en alle christelijke deugden, ik heb hem zelf zijn rijtuig zien mennen en in galop door de groote straat van Saverne rijden, midden door de potten en het aardewerk, die de kooplieden op den grond hadden uitgesteld, en daarbij lachte hij als een gek... wat een schandaal!«

»Weet ge, dat Necker zijn ontslag heeft?» vroeg hem baas Jan.

»Of ik het weet!» zei hij verachtelijk lachende. »Heb ik niet nog pas gezien, dat de superieuren van al de kloosters van den Elzasz, de franciscaners, capucijners, carmeliten, barnabiten, al die bedelaars, al die blootvoeten, in grooten optocht door de zalen van zijne Eminentie trokken? ha! ha! ha!...»

Hij liep met groote stappen de kamer op en neer. De modder zat hem tot midden op den rug; hij was doornat, maar hij voelde niets; zijn groote grijze krullekop trilde en schudde. Hij sprak als in zich zelve:

»Ja, Christophe, ja, dat zijn nu de hoofden van de kerk!.... ga nu aan monseigneur hulp vragen voor een armen huisvader, ga uw beklag inleveren bij hem, die de steun der geestelijkheid wezen moet; ga hem zeggen dat de ambtenaren en commiezen, onder voorwendsel dat ze smokkelwaar

zoeken, in uw pastorie zijn binnengedrongen; dat men hun de sleutels van kelder en kasten heeft moeten geven. Zeg hem dat het schande is om een burger, wie hij zij, te noodzaken, dag en nacht zijn deur open te doen voor gewapende mannen, die geen de minste uniform hebben, geen enkel teeken om ze van roovers te onderscheiden; die voor de rechtbank op hun eed geloofd worden, zonder dat men eenige informatie mag geven over hun leven en zedelijkheid als zij worden aangesteld, terwijl aan zulke weinig vertrouwde personen goed en eer en dikwijls het leven der menschen wordt in handen gegeven. Zeg hem dat zijn plicht hem roept, om die billijke klachten aan den voet des troons neder te leggen en een ongelukkige te doen loslaten, die in de gevangenis geworpen is omdat die zouthonden vier pond zout bij hem gevonden hebben.... ja, ja.... dan hebt ge kans op een mooie ontvangst, Christophe!"

»Maar in 's hemels naam, zei baas Jan, wat is u dan overkomen?"

Hij zweeg een paar minuten en zeide eindelijk:

»Ik was daarheen gegaan, om mij te beklagen over een algemeene huiszoeking, die de ambtenaren van de zoutpacht gisteren avond om elf ure in mijn dorp hebben gedaan, en over de gevangenneming van een mijner parochianen, Jakob Baumgarten. Dat was mijn plicht. Ik dacht dat een kardinaal dat zou begrijpen; dat hij medelijden zou hebben met een armen vader van zes kinderen, wiens eenige misdaad bestaat in het koopen van een paar pond smokkelzout, en dat hij hem zou doen loslaten! Welnu, eerst heb ik twee uur moeten wachten aan de deur van dat prachtige kasteel, waar de capucijners binnenkwamen of zij te huis waren. Zij gingen monseigneur feliciteeren met de gelukkige aftreding van Necker. Eindelijk mocht ik in dit Babylon binnenkomen, waar de zonde der trotschheid u uit alles tegenblinkt, uit zijde en goud en beeldhouwwerk, uit de schilderijen en uit alles! Men heeft mij daar laten wachten van 's morgens elf uur tot 's avonds vijf uur, met nog twee arme dorpspastoors. Wij hoorden de lakeien lachen. Van tijd tot tijd zagen we er een, een grooten kerel, van top tot teen in het rood gekleed, om de deur zien, en hoorden dat hij zijn kameraden toeriep: »dat pastoorsvolk staat er nog altijd!" Ik bewaarde mijn geduld... Ik dacht mijn beklag bij den kardinaal wel in te leveren, — toen een van die slungels ons kwam zeggen, dat de audientie van Monseigneur afgeloopen was en wij over acht dagen konden weerkomen. De schelm lachte ons nog uit op den koop toe!"

Dat zeggende, brak pastoor Christophe zijn dikken beuken stok als een zwavelstok aan stukken, en de uitdrukking van zijn gelaat werd verschrikkelijk.

»Dat galgenaas had verdiend dat hij op zijn gezicht geslagen werd," zeide baas Jan.

»Als we alleen geweest waren," antwoordde de pastoor, »zou ik hem bij de ooren genomen en behoorlijk toegetakeld hebben? Maar nu heb ik het offer mijner smaadheid aan den Heer gebracht."

Daarop begon hij weer op en neder te stappen. We hadden allen medelijden met hem. Moeder Catherine haalde hem brood en wijn; hij at er staande van, en op eens bedaarde zijn drift. Maar hij zeide dingen, die ik nooit vergeten zal.

»De overtreding en de ongerechtigheid zijn ten toppunt gestegen. Het volk doet alles, en de grooten doen niets dan de grofste onbeschaamdheden; ze treden alle geboden met voeten, ze verachten de godsdienst! 't Is de zoon des armen, die hen beschermt; 't is de zoon des armen, die hen voedt; en het is alweder de zoon des armen, zooals ik, die als pastoor den eerbied

voor hun rijkdom, hun waardigheden, en zelfs hun schanddaden, predikt! Tot hoe lang kan dat zoo duren? Ik weet het niet, maar eeuwig kan het niet duren: dat is tegen de natuur, tegen den wil Gods. Wel is het een gewetenszaak om eerbied te prediken voor wat verachting verdient! Dat moet eenmaal ophouden, want er staat geschreven: »Zij, die mijne geboden bewaren, zullen in mijn huis ingaan; maar buiten zullen geworpen worden de ontuchtigen en de leugenaars en de afgodendienaars; al wie de onge-rechtigheid lief heeft.»

Dienzelfden avond ging pastoor Christophe weer naar huis. Wij waren er allen van in de stilte; eerst bij het ter ruste gaan zeide baas Jan:

»Al die adellijken zijn alleen met elkander bekend. Als ze genoodzaakt zijn een van onslieden te gebruiken, het mag zijn als priester, als werkman of als soldaat, wordt hij vernederd en afgescheept zoodra ze hem niet meer noodig hebben. Nu, het kon hun wel eens opbreken! En nu iedereen van het deficit weet, zal het wel anders worden. Men weet dat het geld van het volk komt, en het volk zal het eindelijk wel moede worden om te werken voor groote lieden en kardinalen van dat slag.»

Eerst lang over tienenv kwam ik in onze hut, en al die gedachten bleven mij bij in den slaap. Ik dacht er geheel evenzoo over als baas Jan, Chauvel en pastoor Christophe; maar de tijd was nog niet aangebroken; we zouden nog vrij wat moeten lijden, eer de verlossing komen zou.

VI.

Onder al die geschiedenissen van Necker, van de koningin en van den graaf van Artois, heb ik een nog treuriger herinnering: het nijpende gebrek van mijn ouders, die altijd door werkten en toch altijd weer 's winters honger leden. Etienne was groot geworden; de arme jongen werkte bij vader, maar, zwak en sukkelend als hij was, kon hij kwalijk zijn eigen kost verdienen. Claude was herder bij het klooster van de Tiercelijnen, te Lixheim. Nicolas werkte als houthakker in het bosch en was daglooner; maar ongelukkig was hij een liefhebber van rinkelkooien en vechten 's Zondags in de herbergen, en bracht moeder bijna niets in. Lisbeth en onze jongste, Mathurine, hielpen bedienen als de officieren en de dames uit de stad op het Tivoli kwamen. Maar dat was maar een keer in de week, des Zondags; het overige van de week liepen ze te bedelen langs de wegen. Want in dien tijd bestonden er nog geene fabrieken; men liet nog geene mutsjes, doekjes en bouffantes van heerlijke wol in onze dorpen breiden, men vlocht nog niet die duizende strohoeden, die naar Parijs, naar Duitschland, Italië en America gaan. De kinderen konden wel achttien tot twintig jaar worden, zonder een stuiver verdiend te hebben.

Maar het ergste was, dat onze schuld altijd grooter werd. Ze bedroeg reeds meer dan negen kroonen van 6 livres, en Robin kwam geregeld alle drie maanden aan ons raam kloppen, om vader te zeggen, dat hij deze of

gene leendienst te verrichten had. Dat was onze grootste verschrikking. Het overige scheen ons niets bij die ramp vergeleken. We begrepen niet dat door die gemeente-hoeven, die opcenten en rechten, men ons alle waren tienmaal duurder liet betalen dan ze waard waren, dat we voor elk stuk brood een zesponds, en voor elk pond zout, tien pond, en zoo vervolgens, betaalden, en dat we er zoo nooit bovenop konden komen.

Wij wisten niet, dat we, op vijf en twintig mijlen afstand van ons, in Zwitserland, met hetzelfde werk veel beter zouden hebben kunnen leven en nog vrij wat opsparen. Neen, de arme boeren hebben nooit goed begrip gehad van al die indirecte belastingen. Wat men hun in geld afvraagt, al waren het maar twintig stuivers in een gansch jaar, maakt hen wanhopig; maar als ze wisten, wat men hen dag aan dag laat betalen op hun dagelijksche behoeften, dan zouden ze nog wel anders schreeuwen!

En nog altijd komt het tegenwoordige niet in vergelijking bij vroeger: de invoerrechten tusschen de verschillende provinciën zijn afgeschaft, de commiezen voor drie kwart verminderd. Maar in die dagen, wat een afzetterij en wat een ellende!

O! wat zou ik mijn ouders gaarne hebben kunnen helpen, en wat was het mij een heerlijk vooruitzicht, als ik dacht:

»Het volgende jaar zal baas Jan mij een daalder per maand geven, en dan kunnen we zachtjes-aan onze schuld afdoen.»

Ja, die gedachte gaf mij dubbele kracht; ik droomde er dag en nacht van.

Eindelijk liep ons, na zooveel lijden, toch iets mede: toen Nicolas loten moest, trok hij een wit biljet. Toen ter tijd was het namelijk de manier, in plaats van nummers witte of zwarte biljetten te laten trekken, en de witte biljetten lootten vrij.

Wat een geluk!

Dadelijk had moeder het plan om Nicolas te verkoopen; hij was vijf voet zes duim lang, hij kon bij de grenadiers komen; dat moest meer dan negen kroonen, zooveel als 27 gulden, opbrengen!

Mijn gansche leven zal ik niet vergeten hoe opgetogen wij allen waren; moeder greep Nicolas bij den arm en zeide:

»Wij zullen u verkoopen! Er zijn vrij wat gehuwde mannen aangeloot, gij zult remplaçant kunnen worden.»

Men mocht namelijk alleen de gehuwde mannen remplaceeren; maar dan was de diensttijd ook dubbel zoo lang: twaalf in plaats van zes jaar! Dat wist Nicolas evengoed als moeder, maar niettemin antwoordde hij:

»Zooals ge wilt! 't Is mij wel!»

Vader had hem liever t'huis gehouden; hij zeide dat hij door als hout-hakker te werken en 's winters de corveën waar te nemen, óók geld verdienen kon, om de schuld af te doen. Maar bij gelegenheid beduidde moeder hem:

»Hoor eens, Jean-Pierre, als Nicolas t'huis blijft, zal hij gaan trouwen; ik weet dat hij de kleine Jeannette Lorissee naloopt. Dat wordt dan nog een huwelijk, ze krijgen kinderen, en dan zijn we er nog slechter aan toe dan ooit.»

Vader, met de oogen vol tranen, vroeg Nicolas zelf:

»En wilt ge wel remplaçant worden Nicolas? Wilt ge het huis uit?»

Maar hij liep al met een rooden band om zijn ouden driepunt en riep:

»Ja, ik neem dienst! Ik moet de schuld aflossen! . . . Ik ben de oudste, en ik ben degen die de schuld aflost.»

In zijn hart was het een goede jongen. Moeder pakte hem met de beide armen om den hals, en zeide, dat ze wel wist dat hij veel van zijn ouders hield; dat hij grenadier zou worden, en dat hij op het dorp terug zou komen met een witten jas en een hemelsblauwen kraag en een pluim op zijn steek.

Nicolas begreep zeer goed waar moeder eigenlijk de schoen wrong, maar hij deed of hij niets merkte. En bovendien hij was een liefhebber van de soldaterij.

Vader echter zat al dien tijd bij den haard met het hoofd tusschen de handen te weenen. Hij had iedereen wel bij zich willen houden; maar moeder kwam over zijn schouder leunen, en terwijl wij aan de deur schreeuwden, om de bureu te roepen, fluisterde zij hem in het oor:

»Luister eens, wij zullen meer dan onze negen kroonen ontvangen. Nicolas is zes duim boven de maat; daarvoor krijgt hij extra; samen zal het wel twaalf louis zijn! We zullen een koe koopen, en dan melk en boter en kaas hebben; we zullen ook wel een varken kunnen mesten!»

Maar vader antwoordde niets, en dien ganschen dag bleef hij in de stilte.

Den volgenden dag echter gingen vader en Nicolas samen naar de stad; en ondanks zijn verdriet vertelde vader bij het terugkomen, dat Nicolas den zoon van bakker Josse zou replaceeren, dat hij twaalf jaar zou dienen, en dat wij twaalf louis zouden hebben, — een louis voor elk dienstjaar! — dat eerst Robin zou worden afbetaald, en dat men dan zien zou.

Hij wilde een of twee louis aan Nicolas laten; maar moeder riep, dat hij niets noodig had, dat hij voortaan zijn vaste maal elken dag hebben zou; dat hij gekleed zou worden; dat hij zelfs kousen in zijn schoenen zou dragen. Als men hem geld liet, zou hij het maar in de herberg verteren en nog straf oploopen bovendien.

Nicolas lachte er maar om en riep:

»Goed!... goed!... 't kan mij niet schelen!»

Vader echter bleef ontstemd; maar men moet niet denken, dat moeder het zich niet aantrok of Nicolas wegging. Neen! ze hield veel van hem; maar de groote armoede brandt een korst om het hart; ze dacht aan de kleinen, aan Mathurine, aan Etienne, en twaalf louis was een schat in die dagen!

Tot zoover was de zaak dus afgesproken; de teekening moest over acht dagen op het stadhuis plaats hebben. Alle morgens ging Nicolas naar de stad, en zooals 't gaat, daar hij remplaçant was voor den zoon des huizes, gaf vader Josse, die de herberg het Grootte Hert aan de Duitsche poort hield, hem zuurkool en worst en allerlei lekkernijen te eten; hij liet hem ook wel eens goed van zijn wijn proeven. Nicolas bracht dus al dien tijd door met te zingen en te drinken in gezelschap van kameraden, die zich aan andere burgers verkocht hadden.

Wat mij betreft, ik werkte met nieuwen moed voort. Nu zouden de negen kroonen van Robin dan toch eindelijk betaald kunnen worden, en wij zouden voor altijd van dien lastpost bevrijd zijn. Ik had genot in 't leven, terwijl mijn hamer op het aanbeeld danste, en baas Jan, Valentin en allen in huis deelden in mijn vreugde.

Op zekeren morgen, dat onze hamers galopeerden dat het een lust was en de vonken rechts en links vlogen, — daar staat op eens een kerel van zes voet voor de deur, een brigadier van de huzaren, — kenbaar aan zijn blauwen rok met gelen kraag, zijn zeemlederen broek, zijn hooge laarzen en zijn sabel op zijde:

»Dag, neef Jan, hoe gaat het!» riep hij den baas toe.

»Zoo, zijt gij het, deugniet?.... Ben je nog niet opgehangen?»

De andere begon te lachen en riep: »Altijd nog dezelfde, neef! altijd een grappenmaker! Geeft ge niet een flesch?»

»Als ik werk, doe ik dat niet om een nathals van uw slag de keel te smeren,» antwoordde baas Jan en draaide hem den rug toe. »Kom jongens! voortgewerkt!»

En terwijl onze hamers weder de maat sloegen, ging de brigadier, al lachende en met zijn sleepsabel ratelende, henen.

Het was wel een neef van den baas, Jérôme van Quatre-Vents; maar hij had, eer hij dienst nam, zooveel slechte streken uitgevoerd, dat de familie hem met den nek aanzag.

De deugniet had een half jaar verlof. Ik vertel dat, om hetgeen later dientengevolge gebeurde.

Toen ik den volgenden dag ons zout ging koopen, hoor ik aan den hoek van de waag mij bij den naam roepen. Ik keer mij om en zie Nicolas met dien grooten bengel voor de herberg de Beer staan, vóór in de straat Coeur-Rouge. Nicolas komt naar mij toe, neemt mij bij den arm en zegt:

»Kom, ga nu een glaasje met ons drinken.»

»Laat ons liever naar Josse gaan», zeide ik.

»Ik heb al genoeg van zijn zuurkool!....» zeide hij. »Kom hier!»

En toen ik van geld sprak, zei de ander:

»Breek daar uw hoofd niet mede!.... Dat is mijn zaak.»

Of ik wilde of niet, ik moest wel inkomen en een glaasje meêdrinken.

De oude Ursule bracht ons haar ganschen kelder op tafel: wijn, brandewijn, kaas en wat niet al. Maar ik had niet veel tijd, en die gevangenis vol soldaten en miliciens, die rookten en door elkaar schreeuwden en zongen, maakte het mij benauwd genoeg. Er was nog een andere Buurtenaar bij ons, de kleine Jean Rat, een clarinet-speler; hij dronk ook voor rekening van den huzaar. Twee of drie oude soldaten, veteranen, zaten met hun grooten steek scheef en dwars op het hoofd, de ellebogen voor zich uitgespreid, en hun zwartgerookte eindje pijp tusschen hun stompjes tanden, ook aan dezelfde tafel. Men kon zich niets vuilers, slordigers en ruwers denken. Ze spraken tegen Nicolas en hij tegen hen als oude kameraden. Een paar keer zag ik ze oogwenken wisselen met den huzaar, en als Nicolas wat zeide lachten ze en juichten hem toe, alsof hij de held van 't feest was.

Ik begreep niet wat dat beteekende en wist niet hoe ik het had, te meer daar die huzaar altijd betaalde.

Op straat hoorde men de taptoe slaan voor de infanterie-kazerne, en de Zwitsers van het regiment Schoenau kwamen op een drafje voorbijloopen. Zij waren namelijk sedert eenige dagen in de plaats gekomen van de soldaten van het regiment van Brie, die hier eerst lagen. Al die Zwitsers waren in het rood gekleed, evenals de Fransche soldaten in het wit. Maar die twee oude, die bij ons zaten, waren zogenaamde gepasporteerde veteranen en behoorden tot geen regiment; ze bleven gerust in de herberg.

De huzaar vroeg mij, hoe oud ik was; maar toen ik zeide: »veertien jaar», sprak hij geen woord meer tegen mij.

Nicolas was begonnen te zingen, maar toen ik zag dat er al meer menschen binnenkwamen en het er werd om te stikken, haalde ik mijn zak van onder de bank en maakte zoo vlug ik kon, dat ik weer t' huis kwam.

Dat had plaats den avond voor den dag, waarop de teekening van het contract op het stadhuis geschieden moest. Maar dien nacht kwam Nicolas niet thuis slapen. Vader werd nog al ongerust, vooral toen ik hem vertelde wat ik gezien had. Maar moeder zeide :

»Och! dat is niets, de jongens moeten het er nog eens van nemen. Voortaan zal Nicolas toch niet meer 's avonds thuis komen. Laat hem zijn hart nog eens ophalen, als een ander voor hem betaalt.»

Maar vader bleef stil en bezorgd. De broers en zusters sliepen al lang; moeder klom de ladder op naar boven, en we bleven met ons beiden bij den haard zitten. Vader sprak geen woord, hij zat te peinzen. Eindelijk, toen het al te laat werd, zeide hij :

»Laat ons gaan slapen, Michel! als we kunnen. Morgen vroeg zal ik gaan zien. We moeten die zaak zoo spoedig mogelijk tot een eind zien te brengen; er moet geteekend worden, dat hebben we beloofd.»

Reeds klom hij ook naar boven en ging ik mij ontkleeden, toen wij iemand buiten hoorden aankomen op het pad naar onze hut. Dadelijk klom vader weer naar beneden en zeide :

»Daar is Nicolas nog!»

Hij deed open, maar in plaats van mijn broeder, zagen we den kleinen Jean Rat binnensterven; hij zag bleek en onthutst, en riep ons dadelijk toe :

»Ge moet niet schrikken, hoor! maar er is een ongeluk gebeurd.»

»Wat dan? wat dan?» vroeg vader terwijl zijn knieën knikten.

»Uw Nicolas zit achter de tralies, hij heeft den grooten Jérôme bijna dood geslagen met een kruik. Ik heb hem zóó gezegd: neem u in acht! doe als ik; ik drink al drie jaren op rekening van de ronselaars; ze willen mij altijd snappen, maar ik teeken niet; ik laat ze het gelach betalen, maar teekenen doe ik nooit!»

»O, mijn God! mijn God!» jammerde vader, »moet het ongeluk ons dan altijd vervolgen!»

Ik was buiten mij zelve, en zat wezenloos bij den haard; moeder stond op, ieder werd wakker.

»Hij heeft geteekend? Wat dan toch? Zeg op! Maar hij kon niet meer teekenen, want we hadden ons woord aan Josse gegeven; hij mocht niet meer?»

»Ja, wat zal men zeggen?» zeide Jean Rat, »het is zijn schuld niet en de mijne ook niet: we hadden te veel gedronken! Die zielverkoopers drongen hem om te teekenen; ik knipoogde hem al toe van niet, maar hij zag al niet helder meer, hij begreep niets. Eindelijk moet ik een oogenblikje naar buiten, en toen ik weer binnenkom, heeft hij geteekend: de groote huzaar stak het papier al in zijn zak. Toen neem ik Nicolas even mee naar de keuken en zeg hem: »Heb je geteekend?» — »Ja.» — Maar nu zult ge geen twaalf louis hebben, ge krijgt nu maar vijftig gulden: ge hebt u laten snappen!»

»Zoodra hij dat woord hoort, stuift hij als een razende naar binnen en wil het papier verscheurd hebben. De huzaar lacht hem in zijn gezicht uit. En toen, wat zal ik u zeggen? Uw Nicolas heeft alles t'onderste boven gesmeten; hij pakte den huzaar en een van de veteranen in hun stropdas; ieder sidderde en beefde, alles lag over den grond. — De oude vrouw riep: »de wacht! de wacht!» Ik stond achter de tafel tegen den muur, ik kon niet eens weggomen. Jérôme trekt zijn sabel, en daarop neemt Nicolas een kruik en geeft hem zulk een opstopper op zijn hoofd, dat de kruik in duizend stukken vliegt, en die lamme huzaar zoo lang als hij is op den grond tuimelt, naast den omgeworpen kachel, in de flesschen, kroezen en kruiken, die over den vloer gezaaid lagen.»

»Juist op dat oogenblik verschijnt de wacht in de deur, en ik had nog maar even tijd om door den stal weg te slippen, achter uit, over de Synagoge-sstraat. Bij het omslaan van den hoek, zag ik Nicolas tusschen de wacht, bij het stadhuis. De Waagstraat was vol volk, men kon er niet meer door komen. Men zeide, dat de groote huzaar zoo goed als dood was! Maar hij had ook zijn sabel niet moeten trekken; Nicolas kon zich toch zoo niet laten doodsteken. Jérôme is degeen, die van alles schuld heeft; daar zal ik mijn vinger voor opsteken als ik opgeroepen word, hij is de schuld van alles!»

Terwijl Jean Rat ons die ramp vertelde, stonden we allen daar als verplet; we zeiden niets, we konden niets zeggen. Eindelijk was het moeder die de handen ten hemel hief, en op eens barstten we allen in tranen uit. Dat is het treurigste van al wat ik mij herinner; niet alleen waren we dood ongelukkig, maar bovendien zat Nicolas nog in de gevangenis.

Als de poorten der stad 's nachts niet gesloten waren geweest, zou vader op staanden voet er heen gegaan zijn; nu moesten we tot den volgende dag wachten en in de ongerustheid blijven.

De bureu waren op ons jammeren de een na den ander weer uit hun bed gekomen; naar gelang ze bij ons kwamen deed Jean Rat hun hetzelfde verhaal; en allen zaten we, op den rand van onze oude slaapkist, met de handen op de knieën te weenen.

O! de rijken weten niet wat ongeluk is! neen, alles valt op de armen, alles is hun tegen.

Moeder deed in 't eerst niets anders dan tegen Nicolas uitvaren; maar ze eindigde met hem te beklagen en bitter te weenen.

Zoodra het dag was, nam vader zijn stok ter hand en wilde er alleen op af; maar ik vroeg of het niet beter zou zijn te wachten tot baas Jan bij de hand zou wezen, hij kon ons van goeden raad dienen, en zou misschien met ons medegaan en de zaak nog schikken. Dat begreep vader ook, en om vijf uur, terwijl het vuur in de smederij begon te vlammen, stonden we voor de herberg.

Baas Jan was reeds op de been, in zijn hemdsmouwen, op de groote zaal. Hij zag vreemd op dat vader bij mij was; en toen ik hem het ongeval had medegedeeld maakte hij zich eerst geweldig driftig.

»Wat zal ik daaraan doen?» zeide hij »Uw Nicolas is een lichtmis, en mijn schelm van een neef is nog erger! Schikken? Er valt niet aan te schikken. De zaak moet haar gang gaan en voor den schout komen. Per slot van rekening, het best nog wat gebeuren kan, zou wezen dat uw deugnet al op weg naar zijn regiment was, nu hij eenmaal zoo onnoozel is geweest zich te laten snappen.»

Hij had eigenlijk gelijk. Maar toen vader niets anders deed dan weenen, trok hij op eens zijn zondagsrok aan, greep zijn stok, en zeide:

»In 's hemels naam dan! ge zijt een beste kerel, dien men wel moet zien te helpen, als 't mogelijk is. Maar veel hoop heb ik niet.»

Hij riep zijn vrouw toe, dat we tegen negen uur terug dachten te zijn, en voor de smederij gaf hij nog eenige orders aan Valentin. Daarop stapten we voort, met hangende hoofden. Van tijd tot tijd viel baas Jan uit:

»Wat te beginnen? Hij heeft zijn kruis als handteekening gezet in tegenwoordigheid van getuigen. 't Is een kerel van zes voet, sterk als palmhout; zulke lummels laat men niet los als ze zich eenmaal hebben laten vangen. Dat zijn juist de beste soldaten: hoe minder hersens, hoe meer moed. En zijn vriend, dat groote galgenaas, zou geen verlof van zes

maanden hebben, als het niet was, om de jongens uit de buurt in de val te lokken. Als hij er niet minstens een paar voor zijn regiment aanbracht, zou het hem wel ingepeperd worden. Ik zie er geen licht in."

Hoe meer hij sprak, des te dieper werden wij ter neergeslagen. Met dat al, toen we eenmaal in de stad waren, zat baas Jan niet te druilen, maar zeide:

»We willen eerst naar het hospitaal gaan. Ik ken den ouden directeur Pelletier, die ons wel bij mijn neef zal toelaten; en als hij uw Nicolas weêr wil loslaten, zouden we het gewonnen hebben. Laat mij maar eens begaan."

Ondertusschen waren we op den stadswal gekomen en weldra vóór het oude hospitaal, tusschen het bastion van de fransche Poort en dat van de kruittfabriek. Baas Jan trok aan de schel van de poort, waar nacht en dag een schildwacht staat. Er werd opengedaan, en peet ging naar binnen, terwijl hij ons zeide zoolang te wachten.

De schildwacht stapte al op en neêr. Vader en ik, tegen den muur van den tuin leunende, keken naar de oude vensters op en waren in de allertreurigste stemming.

Na verloop van een kwartier kwam baas Jan even aan de deur en wenkte ons bij hem te komen. De schildwacht liet ons door, en we traden binnen, eerst in den grooten gang, toen de trappen op, die tot onder het dak liepen. Een oppasser ging ons voor. Heel boven deed hij een afzonderlijke kamer open, waar Jérôme lag, in een klein bed, het hoofd zoodanig ingepakt, dat als men zijn neus en zijn snorren niet gezien had, men hem moeielijk herkend zou hebben.

»Goeden dag, Jérôme!" zeide baas Jan, »van morgen heb ik uw ongeval vernomen; ik heb er meê te doen."

Jérôme antwoordde niet.

»Ja, 't is geen gekheid," zei peet, »ge hadt wel dood kunnen zijn. Maar gelukkig is het zoo erg niet; de majoor heeft me gezegd, dat het wel spoedig weêr over zal zijn. Alleen zult ge een paar weken lang geen wijn en sterken drank mogen gebruiken. Dan zal alles wel weêr in orde komen."

Jérôme antwoordde altijd nog maar niet. Eindelijk keerde hij zich naar ons toe, en vroeg:

»Hebt ge me wat te vragen? ... zeg op dan!"

»Dat zal ik u zeggen, neef! Ik zie met genoegen, dat ge niet zoo ziek zijt, als men vertelde," zeide baas Jan. »Deze stakkers komen van de Buurten; het zijn de vader en de broeder van Nicolas..."

»O zoo!" riep de schurk uit, terwijl hij zich weêr neêrleide, »ik begrijp het al: ze komen me vragen, hem weêr los te laten! maar ik liet me liever den hals afsnijden. Die schelm! ik zal hem leeren op zijn poot spelen... en de lui te verwurgen!... zoo'n rekel! Als ik hem maar eerst in mijn compagnie heb, zal ik hem wel klein krijgen!"

Hij knarste op de tanden, draaide zich om, en trok het laken over zich heen, om ons niet te zien.

»Maar hoor eens even," zei baas Jan.

»Loop naar den duivel!" riep de schavuit.

Toen begon de baas kwaad te worden, en riep:

»Ge wilt hem dus niet loslaten?"

»Hang je op!" schreeuwde de deugniet.

De oppasser zelfs zei ons, liever heen te gaan, daar zijn drift hem

kwaad zou kunnen doen. Maar eer hij de kamer verliet riep baas Jan hem toe:

»Ik heb je altijd voor slecht gehouden, neef! ik hield je voor den minste der minsten, sinds ge den wagen en de ossen van je vader verkocht hebt, eer ge in dienst gingt. Maar op dit oogenblik wou ik, dat ge gezond en wel vóór mij stondt, om je een paar duchtige oorvijgen te geven; want beter verdient ge niet!»

Hij zou er nog meer van gezegd hebben, als de oppasser hem niet naar buiten geduwd had, waarna hij de deur dicht sloot. Geheel verslagen gingen wij weêr de trappen af; er bleef ons geen hoop meer over.

Eenmaal beneden vóór het hospitaal, zeide baas Jan:

»Nu ziet ge, het is tijd en moeite in 't water. Uw Nicolas zal zeker achter de tralies blijven totdat hij weg moet. Hij zal alle kosten en wat gebroken is van zijn handgeld moeten betalen, en er zal voor u niets overschieten.»

Maar op eens begon hij, met al die treurigheid te lachen dat hem de tranen over de wangen liepen:

»In allen gevalle heeft Nicolas neefje lekker toegetakeld; die slag is raak geweest! Hij heeft hem voor zijn heele leven een mooi merk op zijn gezicht gedrukt.»

Hij lachte zoo hartelijk, dat we eindelijk meê moesten lachen. Vader zeide:

»Ja, het is een stevige kerel, onze Nicolas! Die andere is misschien grooter, hij mag grover botten hebben; maar Nicolas heeft kracht in zijn spieren!»

We lachten dat we schudden; maar daarna kwam onze droefheid dubbel zoo erg weêr boven, toen baas Jan ons alleen in de stad liet.

Dienzelfden dag gingen we Nicolas in de gevangenis ook bezoeken. Hij lag op een bos stroo; en toen vader weende, zeide hij:

»Wat zal men zeggen? het is een ongeluk. Nu zult gij niets hebben, dat weet ik best; maar als men niets aan de zaken veranderen kan, moet men het in 's hemelsnaam overgeven.»

Maar we zagen wel, dat het hem innig leed deed. Toen we heengingen, omhelsden we elkander; hij was bleek, en vroeg om de broërs en zusters te mogen zien; maar moeder wilde dat niet toestaan.

Drie dagen later vertrok Nicolas naar zijn regiment, dat van Royal-Allemand, grootendeels uit Duitschers aangeworven. Hij zat op een wagen, met vijf of zes andere kameraden, die ook in de herbergen gevochten hadden, terwijl ze hun handgeld verteerden. Maréchaussées te paard gingen aan beide zijden van den wagen. Ik liep ze achterop en riep:

»Adieu, Nicolas! adieu!»

Hij deed niet anders dan zijn hoed oplichten; maar hij had de tranen in de oogen van verdriet dat hij aldus moest weg gaan, zonder vader of moeder of iemand anders behalve mij, te zien.

Zoo gaat het in de wereld! Vader werkte, gelijk elken dag, voor zijn brood, en moeder was verstoord op hem. Later zeide ze wel: »Onze arme Nicolas! ik had hem aanstonds moeten vergeven; het was zoo'n goede jongen!»

Ja zeker; maar dat hielp nu nergens meer voor; hij was bij zijn regiment, in garnizoen te Valenciennes in Vlaanderen, en lang zouden we zonder eenige tijding van hem blijven.

VII.

De domme streek van Nicolas zou ons allen voor jaren weder in het ongeluk gestort hebben, als baas Jan geen medelijden met ons gehad had. Reeds den avond nadat broeder vertrokken was, zeide de goede man, toen hij me zag kniezen in mijn hoekje achter den kachel:

»Wees maar niet zoo verdrietig, Michel! Ik weet, de woekeraar Robin heeft ulieden in zijn klauwen; uw ouders zullen hem nooit kunnen betalen; daar zijn ze te arm voor; maar gij zult hem betalen. Ofschoon uw leertijd nog niet afgelopen is, zult ge voortaan vijf livres per maand hebben. Ge werkt goed, ik ben over u tevreden.»

Hij zeide dat met klem en ernst; moeder Catherine en Nicole hadden de oogen vol tranen, en toen ik na een poosje antwoordde:

»O! baas Jan; ge doet meer voor ons dan een vader!» — kwam Chauvel juist met Marguerite binnen, en riep uit:

»Ja, dat is heerlijk! ik hield al veel van u, baas Jan! maar nu heb ik achtung voor u.»

Hij drukte hem de hand, en mij op den schouder kloppende zeide hij:

»Michel, uw vader heeft mij verzocht een dienst voor Lisbeth te zoeken. Welnu, ze wordt gewacht in de brouwerij (1) de Groene Boom, bij Toussaint, te Vasselonne. Ze zal hebben kost en inwoning, en alle jaren haar paar schoenen en twee kroonen (f 6,—) huur. Later, als ze goed bevalt, zal men verder zien. Om te beginnen is dat genoeg.»

Men kan zich voorstellen hoe verheugd mijn ouders waren, toen ze die goede tijdingen hoorden. Lisbeth wist zich niet te bergen van blijdschap; ze had wel op slag willen heengaan. Maar er moest eerst een kleine collecte door het dorp gehouden worden, want ze had niets anders dan haar vodden van daagsche kleeren.

Chauvel gaf haar een paar klompen, Nicole een japon, moeder Catherine twee hemden, zoo goed als nieuw, Betje Létumier een jak, en vader en moeder goede raadgevingen met hun zegen.

Toen nam ze al zeer spoedig afscheid van ons en sloeg het pad naar Saverne op, stappende als een jonge haan, met haar pakje onder den arm, moedig en blijde als een prinses. We zagen haar van voor onze deur na; maar ze draaide het hoofd niet meer om. Eenmaal op den top des heuvels, was ze voor altijd uit het nest gevlogen.

De oude lieden weenden.

Dat is de geschiedenis der armen: ze voeden de kleintjes op, en als de veeren gekomen zijn, trekken ze de een na den ander de wijde wereld in, om hun brood te verdienen. De ouders blijven alleen achter, met de herinnering.

Maar ten minste begon sedert dien tijd onze schuld te verminderen. Op het eind van elke maand, als ik mijn rijksdaalder beurde, gingen we samen, vader en ik, naar Robin, te Mittelbronn. We traden het hol, vol

(1) Tevens bierhuis, naar landsgebruik.

goud en zilver, binnen, en vonden daar den ouden schelm met zijn grooten wolfshond, in zijn lage kamer, achter zijn stevig getraliede venstertjes, de smerige pet van ottervel op het hoofd, met zijn ellebogen op zijn boeken, bezig aan het bijhouden van zijn rekeningen.

»He!» zeide hij dadelijk, »zijt ge daar alweder? Lieve hemel! wat maakt ge een haast! Ik vraag u immers niets; integendeel, wilt ge meer? Wilt ge nog tien livres, twintig livres hebben? ge hebt maar te spreken.»

»Neen, neen! mijnheer Robin!» zeide ik dan. »Ziehier den interest, en daar zijn vier en een half livres op mindering van de schuld. Wees zoo goed vier en een half livres af te schrijven van achteren op uw bewijs, als het u belieft.»

En, ziende dat ik zoo dom niet was, en dat we er wèl van hadden door hem geplukt te worden, schreef hij, al binnensmonds pruttelende:

»He, he, he! je moet de menschen maar voorthelpen, dat moet je!»

En ik, vlak achter zijn leunstoel staande, keek terdege toe, of hij wel goed opschreef: »voor de interest, zóóveel! voor de hoofdsom, zóóveel!» — Of ik de oogen goed opendeed! want ik had gezien wat het te zeggen heeft in de klauwen van zulk een vos te wezen.

Als we dan weêr op straat waren, zei vader, die altijd bij de deur bleef staan, omdat hij toch niets zien kon, daar hij niet kon lezen:

»Michel! gij redt ons... gij zijt de steun van de familie!»

En als we dan t'huis kwamen, riep hij, zich naar de broërs en zusters wendende:

»Hier onze Michel is ons allen de baas!... hij helpt ons uit den nood. Hij is iemand die wat weet; wij, we weten niets! We moeten altijd naar hem luisteren. zonder hem kwam er niets van ons terecht.»

Dat was ongelukkig maar al te waar. Wat kunnen de stakkers, die niet lezen kunnen? Wat zullen ze aanvangen als ze eenmaal tusschen de vingers van een man als Robin zitten? Zij moeten zich weerloos laten uitzuigen.

We hadden meer dan een jaar noodig, om de negen kroonen af te betalen en het bewijs in te lossen. Ten laatste zeide mijnheer Robin, dat we hem te veel te schrijven gaven, en dat hij niet meer bij zulke kleine sommetjes afgedaan wilde worden. Ik antwoordde, dat dit zeer goed was, dat we dan het geld bij den schout zouden deponeren, en dan bedaarde hij wel.

Ten langen leste, toen ik het bewijs t' huis bracht, sprong moeder op van vreugde; ze had er geen vrede meê, dat ze het zelf niet lezen kon, en riep:

»Afgeloopt! wezenlijk afgeloopt!... Weet ge wel zeker, Michel, dat het nu afgeloopt is?»

»Ja, zoo zeker als tweemaal twee vier is.»

»Kan Robin ons nu zijn corvéen niet meer opdoffelen?»

»Neen zeker niet, moeder!»

»Kom, lees eens op!»

En terwijl ik het stuk van a tot z voorlas, stonden allen met uitgestreken hals en open mond rondom mij te luisteren, en toen ik ten laatste oplas: »Voldaan», begonnen ze te springen en te dansen; men zou ze voor een troep wilden hebben aangezien. Moeder riep uit:

»Nu zal die leelijke geit ons niet meer kaal vreten! O, wat is dat heerlijk! Ze heeft ons wat corvéen op den hals gehaald!...»

En toen Robin eenigen tijd daarna voor onze hut stilhield, om te vragen of we ook geld noodig hadden, nam ze de hooivork en liep als een razende op hem aan, al schreeuwende:

»O zoo! wilt ge ons weêr corveën bezorgen? wacht eens!»

Ze zou een ongeluk begaan hebben, als hij het niet op een loopen gezet had, niettegenstaande zijn dikken buik, totdat hij buiten het dorp was. 't Is afschuwelijk! Maar is het wonder dat brave lieden, als men ze het vel over de ooren haalt, tot zulke uitersten komen? Met de woekeraars loopt het altijd zoo, op de eene of andere wijze, slecht af. Ze moesten wel bedenken dat het volk wel is waar soms zeer laaghartig is, maar dat het op eens het hoofd omhoog kan steken en dat het dan hun beurt ook eens wordt, om te moeten bloeden. Wel een keer of vijf zes heb ik zoo iets gezien: er was geen policie genoeg in het land om die afzetters te beschermen.

Ze mogen dat wel bedenken!... Dat is een goede raad, dien ik hun geef. Ik schrijf mijn geschiedenis, zeker, vooral voor de boeren, maar anderen kunnen er ook hun nut mede doen. Immers de boer, de koopman; de molenaar en de bakker, zij die het brood maken en zij die het eten, trekken allen partij van het goede zaad; en hij die het zaait mag gaarne zien, dat iedereen er wel bij vaart.

Terwijl dat alles met ons geschiedde, ging al het overige zijn gewonen gang; jaarmarkten en weekmarkten volgden op elkander, de belastingen werden betaald, de gemeene man klaagde, de capucijners bedelden, de soldaten gingen naar de exercitie, en voor deze laatsten had men zelfs de slagen met het plat van den sabel weêr ingevoerd. Alle vrijdagen ging ik naar stad om zout te koop en dan zag ik dat schandaal: oude soldaten geranseld door melkbaarden van cadetten! Er is al vrij wat tijd over heen gegaan, en toch tril ik nog bij de herinnering.

Wat ons óók schromelijk hinderde, was, dat de vreemde regimenten in Fransche dienst, — de Zwitsers van het regiment Schoenau en al die andere — in het Duitsch gecommandeerd werden (1). Streed het niet tegen alle rede, als men samen tegen dezelfde vijanden zou moeten vechten, dat men twee verschillende commando's had? Ik herinner mij dat een oud soldaat van ons dorp, Martin Gros, zich over deze dwaasheid beklaagde, en zeide dat ze ons vrij wat nadeel berokkend had gedurende den oorlog met Pruisen. Maar onze vroegere koningen en onze heeren zagen niet gaarne dat het volk en de soldaten al te wel met elkaar waren. Ze moesten Zwitsersche, Saxische, Duitsche regimenten enz. hebben, om de Franschen zelf in toom te houden. Ze vertrouwden ons niet, en behandelden ons als gevangenen die men met vertrouwde lieden omringt.

Nu, we zullen later zien, wat die vreemdelingen Frankrijk, dat hun den kost gaf, aangedaan hebben, en hoe hun regimenten gezamenlijk tot den vijand overliepen!

En nu ga ik voort.

Des avonds lazen we couranten, somtijds onder ons, somtijds met Chauvel. Baas Jan had wel goed geoordeeld over de groote heeren en bisschoppen. Sedert mijnheer Necker op zijde gezet was, bekreunden die lieden zich niet om het deficit. De couranten handelden over niets dan over jachtpartijen, feesten, verkakelijkheden, pensioenen, gratificatiën, enzovoort enzovoort. Onze schoone koningin, Marie-Antoinette, de graaf van Artois, de opperstalmeesters, opperjagermeesters, garde-robe-meesters, de eerste

(1) Daar het mindere volk in deze deelen van Frankrijk tot in dit jaar 1874 zijn Duit-sch nog niet heeft kunnen verleen, is het twijfelachtig of deze trek zoo juist is als de andere.

kamerheeren, de hofbakkers, de opperschenkers, de oppervoersnijders, — kortom die gansche bende adellijke dienaren, die een leventje van vroolijken Frans leidden, lachten wat in het deficit. Ze hadden al gauw ministers naar hun smaak gevonden om de bruiloft voort te zetten, mannen als Joly de Fleury en anderen, die geen *compte rendu's* bekend maakten.

Baas Jan, toen hij slechts van die feesten en hofpartijen las, maakte zich niet driftig meer, maar zijn dikke wangen vielen in, en hij riep uit:

»Wat beteekent dat alles, dat huis des konings, die koninklijke muziek-kapel, het koninklijk theater, de groot meubelbewaarder, de groote stoeterij, de kleine stoeterij, de hertenkamp, de wolvenkamp, de thesaurie des konings en de capitainerie der jacht van Fontainebleau, van Vincennes, van Royal-Monceau, der houtvesterij van het park van Boulogne, van la Muette en aanhoorigheden; en die koninklijke baillages en capitaineriën der jachten van den hertenkamp van het Louvre en der valkenierderij van Frankrijk, en al die malle dingen en lange namen? Wat hebben wij burgerlui daaraan?»

Dan antwoordde Chauvel glimlachende:

»Dat geeft handel en vertier, baas Jan.»

»Handel en vertier?»

»Ja zeker! de ware handel, dat is als het geld weggaat en niet meer bij de boeren terugkomt.... De weelde doet den handel leven, hebben onze ministers zoo honderdmaal gezegd, dat men het wel gelooven moet! Wij hier, we werken en we betalen maar altijd door; maar daar ginds moeten de adellijken geld verteren en zich vermaken! zij dragen kanten, geborduurde kleeders en diamanten. Die dozijnen gewone kamerdienaren en kamerdienaren van de antichambre, die behangers, kappers en kapsters, linnendames en stooftbadmeesters, staatsiedames en stalmeesters, dat alles geeft vertier!... Al dat volk behoeft niet van linzen en boonen te leven, en draagt geen kielen, zooals wij.»

»Nee, neen! dat geloof ik, Chauvel,» riep peet driftig uit; »en die opperbraadmeesters, waarvan ik daar lees, óók niet! evenmin als die inspecteurs van het departement der mondbehoefden. O! schande en nog eens schande! moeten zooveel millioenen menschen werken om zulk slag te onderhouden! We moeten maar wat anders lezen. Lieve hemel, is het mogelijk?»

Maar op de andere bladzijde vond hij nog ergere dingen: bouwwerken, feesten en ceremoniën van allerhanden aard, optochten met goud-gegalonneerde hoeden, zijden kleeden; kortom vertooningen waarvan wij arme boeren ons niet konden voorstellen welke bergen van geld dat alles wel kosten moest.

Chauvel riep met een onnoozel gezicht:

»Maar wat kwam die mijnheer Necker toch vertellen met zijn deficit? Wij hebben nooit zooveel geld gehad; we weten niet wat we er mede zullen aanvangen, het licht ons in den weg!»

En daarbij keek hij ons met zijn kleine kwaardaardige oogen aan, en de verontwaardiging scheen daaruit in onze ziel te worden overgegoten. Want zonder al te scherp toe te zien, moest men toch erkennen, dat, in een tijd dat zeven achtsten van het fransche volk honger en gebrek leden, dergelijke verteringen, om aan de ijdelheid van enkele leëglouers den teugel te vieren, toch al te verschrikkelijk waren.

Bij het naar huis gaan, placht Chauvel dan te zeggen:

»'t Gaat er mooi naar toe! De belastingen, de verkwestingen en het deficit, alles vermeerdert van jaar tot jaar. We gaan vooruit: — hoe meer schulden men maakt, hoe rijker men wordt, dat is duidelijk!»

»Ja, ja,» herhaalde baas Jan, terwijl hij hem uitliet, »dat is zoo klaar als de dag.»

Hij sloot de deur, en dan maakte ik ook spoedig dat ik t' huis kwam.

Hoe meer wij van die couranten lazen, des te meer werd ons het hart vol; we zagen wel, dat die adellijken ons voor groote halzen aanzagen; maar wat er aan te doen? De politie en de militairen waren op hun hand. Bij zich zelf dacht men:

»Wat hebben ze toch een gelukkig leven, die heeren! en wij, wat zijn we rampzalig!»

Het voorbeeld van de koningin, van den graaf van Artois en de anderen die mooi weer speelden aan het hof, sloeg ook op de kleinere steden over: dat was overal feest op feest, groote revue's, galapartijen, enz. De burgerlijke en militaire autoriteiten der kleinere plaatsen, de majoors, kapiteins, luitenants en cadets, deden niets dan als pauwen op en neer loopen, hun soldaten ranselen en zelfs de boeren die 's avonds naar hun dorp terugkeerden, afkloppen. Vraag maar eens aan den ouden Laurent Duchemin; die zou u kunnen verhalen wat een leventje de jonge officieren van het regiment van Castella in zijn herberg den *Bloemenmand* leidden; hoe ze Champagne dronken en de vrouwen en meisjes binnenhaalden, zoo het heette om te dansen; en als de vaders of de mannen zich er tegen gingen verzetten, hoe ze hen met stokslagen tot aan *Quatre-Vents* het uitgeleide gaven.

Men moet zich ook voorstellen, wat treurigen indruk het op ons, werklieden en boeren, maakte, als wij dan die muziek hoorden, en zagen, hoe de vrouwen en dochters der burgers, schepenen, gildehoofden, controleurs, kortom de aanzienlijksten die wij kenden, — hoe die dametjes aan den arm van die jonge officieren wandelden en met hen naar het Tivoli gingen. Ja dat was een akelig gezicht. Ze dachten misschien zoo ook nog van adel te worden!

Men hoopte eigenlijk alleen nog maar, dat het deficit aan dat alles wel een eind zou maken. Elk verstandig man zag wel in, dat het steeds grooter moest worden, vooral sedert de koningin en de graaf van Artois mijnheer de Calonne tot controleur-generaal der financiën hadden doen be-noemen.

Die man kan zich beroemen ons vier jaar lang den duivel in 't lijf gejaagd te hebben met zijn leeningen, met zijn conversies, of *virements*, zooals hij ze noemde; met zijn prorogaties van den twintigsten penning, zijn »additioneele stuivers» of opcenten, en al die andere schelmerijen meer! We hebben vrij wat slechte ministers gehad sedert die Calonne, maar hij was de ergste; want de anderen hebben zijn kunsten en logens om de lui te bedriegen overgenomen, en de domsten zelfs konden zich zoodoende al heel slim voordoen! Hij scheen nergens bezwaar te zien, even als de schurken die er niet aan denken om hun schulden te betalen maar alleen om ze te vermeerderen; hun uiterlijk van vertrouwen boezemt vertrouwen in, en dat is juist wat ze willen.

Maar met dat al kon mijnheer de Calonne ons geen zand in de oogen strooien. Baas Jan kon geen courant meer opendoen, zonder boos te worden; hij zeide dan:

»Die schavuit zal mij nog een beroerte op het lijf jagen: hij liegt altijd! Hij gooit ons geld met handen weg en stopt het eene gat met het andere. Hij leent rechts en links, en als er ten laatste betaald moet worden, zal hij zich uit de voeten maken, naar Engeland misschien, en ons met de gebak-

ken peren laten zitten. Daar wed ik mijn hoofd onder; men kan het op de vingers narekenen."

Iedereen zag dat het verkeerd liep, behalve de koning, de koningin en de prinsen, wier schulden Calonne betaald had, en al die hovelingen, die in een regen van pensioenen en gratificatiën stonden.

De geestelijkheid begon ook lout te ruiken en te begrijpen, dat het met al die kunsten van mijnheer Calonne eindelijk spaak moest loopen. Ieder keer als Chauvel van zijn reizen terugkwam, straalde zijn gelaat en blonken zijn oogen; hij zette zich met een glimlach op de lippen achter den kachel, en zeide:

»Baas Jan! het gaat nu hoe langer hoe beter; onze dorpspastoors willen niets anders meer lezen dan den *Vicaire Savoyard* van Rousseau; de kanunniken en allerlei groote heeren van de kerk lezen *Voltaire*. Ze beginnen de liefde tot den naaste te preeken en klachten aan te heffen over de ellende van het volk; ze doen collectes voor de armen. Door den geheelen Elzasz en Lotharingen hoort men slechts over goede werken spreken: in het eene klooster laat de abt plassen droogmaken, om werk aan de boeren te verschaffen; in een ander schenkt men dit jaar de kleine tiend vrij; elders deelt men soep uit. Nu, beter laat dan nooit! Ze krijgen nu alle fraaie denkbeelden tegelijk. Die lieden zijn slim, zeer slim; ze zien dat het schip zachtken naar den kelder gaat, en zorgen dat ze dan vrienden hebben, om hun den haak toe te steken."

Daarbij knipoogde hij op zijn eigenaardige wijze.

We durfden bijna niet gelooven wat hij ons zoo vertelde; maar gedurende de jaren 1784, 1785 en 1786, kwam Chauvel steeds vroolijker en opgeruimder thuis. Hij was gelijk aan die vogels, die zeer hoog vliegen en met hun scherp oog de zaken op grooten afstand en zeer duidelijk zien, door alle wolken henen.

De kleine *Marguerite* begon ook zeer aardig te worden; ze keek zoo vriendelijk als ze de smederij voorbijkwam en ging over de deur liggen met haar boekenmars op den rug, en riep ons toe met haar helder en vroolijk stemmetje:

»Goeden dag, baas Jan! dag Valentin! dag Michel!»

En dan kwam ik ieder keer naar buiten en had grooten lust om met haar te gekscheren. Ze was van de zon verbrand, de rand van haar blauwe linnen kleedje en haar laarsjes met breede riemen vol modder; maar ze had zulke levendige oogen, zulke schoone tanden, zulk fraai zwart haar, ze zag er zoo vroolijk en moedig uit, dat ik, zonder te weten waarom, altijd in mijn schik was als ik haar gezien had, en zelfs keek ik haar na tot aan het hek van hun huisje, in mij zelf denkende:

»Als ik eens haar mand mocht dragen en met hen boeken rondventen, dat zou mij een groot genoeg doen!»

Doch verder ging ik niet, en als baas Jan mij dan toeriep:

»He! Michel, wat voer je daar toch uit? Voortgemaakt!» vloog ik dadelijk weer naar binnen, en antwoordde: »daar ben ik al, baas Jan!»

Ik was groote knecht in de smederij geworden; ik verdiende tien livres per maand, en kon moeder vrij wat verlichting bezorgen. *Lisbeth* zond van *Vasselonne* niets, dan van tijd tot tijd de complimenten. De meiden in zulk een brouwerij of bierhuis moeten goed gekleed zijn, en ze was ook wel wat ijdel; kortom, zij zond niets. Maar mijn broeder *Claude*, die herder aan het klooster der *Tiercelijnen* geworden was, ver-

diende vier livres in de maand en zond er drie van aan vader en moeder. Etienne en Mathurine vlochten manden en vogelkooien en verkochten die in de stad. Ik hield veel van hen, en zij hielden ook veel van mij, vooral Etienne. Alle avonden kwam hij mij te gemoet, waggelende op zijn kromme beentjes en schaterende van pret; dan nam hij mij bij de hand en zeide:

»Kom eens zien, Michel! wat ik van daag gewerkt heb.»

Dat was somtijds zeer goed gewerkt. Vader zeide altijd om hem aan te moedigen:

»Ik zou het zoo goed niet kunnen doen. Ik heb nooit zoo mooi kunnen vlechten.»

Dikwijls had ik er over gedacht, om Etienne óók naar pastoor Christophe te sturen; maar ongelukkig kon hij onmogelijk 's morgens en 's avonds dien weg afleggen. Doch daar hij lust had in leeren, gaf ik hem les als ik van het werk kwam, en zoo leerde hij lezen en schrijven.

Kortom, niemand uit ons huis ging meer bedelen; we leefden van onzen arbeid, en vader en moeder hadden het een weinig ruimer.

Alle zondagavonden drong ik vader om in de herberg de Drie Duiven te komen, en daar zijn halffleschje landwijn te drinken; dat deed hem goed. Moeder wou niets liever hebben dan een goede geit, en nu kon ze haar eigen geit laten grazen langs de wegen; ik had er eene voor haar gekocht van den ouden jood Schmoel, een prachtige geit, wier uieren tot op den grond hingen. Moeders grootste genoegen was haar te verzorgen, te melken en kaas te maken; ze hield van het beest of het een dochter was. Onze arme oudjes hadden dus wat ze verlangden, en ik voelde mij recht gelukkig.

Op zondagen en feestdagen, of soms 's avonds na het werk, had ik tijd om te lezen. Baas Jan leende mij goede boeken en ik kon gansche avonden doorbrengen met die te lezen, in plaats van met mijn kameraden te gaan kegelen.

We waren toen in 1785, en toentertijd gebeurde er een groot schandaal voor gansch Frankrijk. Dat was de fameuse geschiedenis van het parelsnoer. De rampzalige kardinaal de Rohan, die groote ergernis van pastoor Christophe, wilde de koningin verleiden door haar een prachtig parelsnoer ten geschenke te geven. Toen bleek het dat die man het hoofd verloren had, want hij liet zich om den tuin leiden door een comédiant. Eerst wist die dame met haar parelen te ontkomen, maar ze werd later gevat, en de beul zette haar het koningswapen op den schouder.

Wat den kardinaal betreft, die werd niet gebrandmerkt, omdat hij een prins was. Hij mocht naar Straszburg gaan.

Al die oude zaken komen mij weer voor den geest, en ik herinner mij dat baas Jan zeide, dat als bij ongeluk pater Benedic, of de een of andere capucijner zijn vrouw had willen verleiden, hij hem zeker met zijn hamer de hersens zou inslaan. Dat zou ik ook doen; maar onze koning was te goed, en het was een groote schande voor de koningin, dat een kardinaal al was het maar gehoopt had haar te verleiden door het geschenk van een parelsnoer. Het gansche land had er den mond vol van. De eerbied voor de heeren, prinsen en bisschoppen daalde vrij wat; al wat eerlijk man was begon hen meer en meer te verachten. Het deficit was ook nog niet uit het geheugen; zooveel was zeker, dat het met de logens van Calonne en de schandalen van het hof wel niet gedekt kon worden.

Zoo sleepte dat voort tot aan het eind van 1786. Op oudejaarsdag zagen we Chauvel en zijn dochter, van boven tot onder besneeuwd, van hun reis terugkomen. Ze waren naar Lotharingen geweest en kwamen ons in

het voorbijgaan vertellen dat ze vernomen hadden, dat de koning een groote vergadering van Notabelen te Versailles bijeen had geroepen, om de begroo-ting van Calonne te hooren en te trachten de schuld te delgen.

Baas Jan was opgetogen en riep:

»We zijn gered!... Onze goede koning begint medelijden met zijn volk te krijgen, hij wil de belastingen billijker verdeelen!»

Maar Chauvel werd bleek van drift toen hij dat hoorde, en riep met zijn groote mand nog op den rug:

»Als onze goede koning de Notabelen bijeen roept, dan is dat, omdat hij niet meer anders kan; de schuld is nu al zestien honderd dertig millioen! Hoe kunt ge zoo onnoozel zijn te denken dat die prins van den bloede, die hoofden van den adel, van de magistratuur en van de geestelijkheid, hun eigen zak zullen aanspreken? Neen, ze zullen zien of ze het ons op den hals kunnen schuiven! En die goede koningin, die brave graaf van Artois, nadat ze dat lieve leventje geleid hebben, dat we weten, het volk hebben getrapt, en de grootste dwaasheden en schandalen ter wereld hebben uitgevoerd, — hebben niet eens den moed om de verantwoordelijkheid van hun eigen daden te dragen, ze roepen Notabelen bijeen, om alles te wettigen en te teekenen wat hun goeddunkt. Maar wij, ongelukskinderen, die altijd betalen en van niets medekrijgen, — wij worden niet bijeengeroepen; onze meening wordt niet gevraagd. Dat is schelmerij, dat is laagheid!»

Chauvel maakte zich al sprekende hoe langer hoe driftiger. Dat was de eerste keer, dat ik hem boos zag worden. Hij stak de handen omhoog en trilde op zijn kleine beenen. Marguerite, doornat en hare zwarte haren op haar wangen geplakt van de smeltende sneeuw, ging rechtop naast hem staan als om hem te ondersteunen. Baas Jan wilde wat antwoorden, maar ze hoorden hem niet! Op eens stooft moeder Catherine driftig van haar spinnewiel op en schreeuwde, dat onze goede koning deed wat hij doen kon; dat men niet oneerbiedig over de koningin mocht spreken in haar herberg, dat ze dat niet zou toelaten!... en Valentin zeide:

»Ge hebt gelijk, vrouw! men moet eerbied hebben voor Gods vertegenwoordigers op aarde! Zoo is het... ge hebt groot gelijk.»

Daarbij stak hij zijn lange armen als in bewondering vooruit. Toen verlieten Chauvel en Marguerite zonder een woord te spreken de herberg en lieten zich niet weer bij ons zien. Ze draaiden het hoofd af, als ze de smederij voorbijkwamen, wat ons geweldig hinderde. Baas Jan zeide tot Valentin:

»Daar hebt ge 't al... Wat deedt gij toch u met mijn zaken te bemoeien! Gij zijt oorzaak, dat mijn beste vriend mij niet meer zien wil: een man wien ik hoogacht, en die meer verstand in zijn pink heeft, dan gij in uw gansche lange lichaam. Zonder u zou alles wel in orde gekomen zijn, ik zou ten laatste wel begrepen hebben dat hij gelijk had.»

»En ik,» antwoordde Valentin, »ik houd vol, dat hij ongelijk had. De Notabelen willen het geluk van het volk!»

Toen werd baas Jan vuurrood en zag hem scheef aan, tusschen zijne tanden mompelende:

»Ezel!... Als je zoo'n brave kerel niet waart, had ik je al lang op straat gezet!...»

Maar dat zeide hij zoo voor zich, want Valentin zou zich niet hebben laten beledigen, zelfs niet door den baas. Hij was bijzonder trotsch met al zijn domheid, en als zoo iets gebeurd ware, zou hij denzelfden dag zijn boeltje hebben bijeengepakt en vertrokken zijn, daar ben ik zeker van. Op

die wijze zouden wij voor een vriend er twee verloren hebben: oppassen was dus de boodschap.

Onze spijt dat we Chauvel niet meer zagen, werd hoe langer hoe grooter. Dat duurde totdat op zekeren dag baas Jan den marskramer en zijn dochter den pas versnellen zag voor onze smederij voorbij. Toen kon hij het niet langer uithouden en riep op goedaardigen toon:

»Chauvel!... Chauvel!... gij zijt nog boos op mij.... ik ben niet boos op u!»

Aanstands drukten zij elkander de hand, men zag dat ze elkaar wel hadden willen omhelzen, en een dag of wat daarna, toen Chauvel en zijn dochter van een hunner reizen door den Elzas teruggekomen waren, kwamen ze als naar gewoonte weder achter den kachel zitten: sedert werd er nooit meer over gesproken.

Dat was ten tijde dat de Notabelen te Versailles vergaderd waren, en men al begon te zien, dat Chauvel gelijk had gehad met te beweren, dat ze niets voor het volk doen zouden. Want toen al die adellijken begonnen te beeraadslagen over het voorstel van Calonne »om de gemeene hoeven af te »schaffen, vergaderingen in de provinciën op te richten ten einde ieder naar »zijn vermogen aan te slaan en een belasting te leggen op alle landerijen zonder onderscheid,» — toen eindigden ze met alles af te stemmen.

Chauvel, toen hij dat hoorde voorlezen, lachte in zijn vuistje.

»O! dat schelmenpak!» riep baas Jan uit.

Maar hij zeide:

»Wat zal men zeggen? Die menschen houden van elkaar, ze dragen elkander een te goed hart toe om zich onderling aan te slaan of eenig kwaad te doen. O! als ze bijeengekomen waren om een nieuwe belasting op het volk te leggen, zouden ze zich niet lang bedacht hebben, ze zouden al zeer spoedig ja gezegd hebben, nog liever tienmaal dan eenmaal. Maar belasting te leggen op zijn eigen landerijen, dat is hard, dat begrijp ik. Als men zijn waarde gevoelt moet men zich zelf ontzien.»

Het meest maakte Chauvel zich vroolijk over het begin van het verslag der vergadering van Notabelen:

»Na de koninklijke aanspraak is monseigneur de grootzegelbewaarder »den troon genaderd, onder het maken van drie buigingen: de eerste, eer »hij zijn plaats verliet, de tweede na eenige stappen gedaan te hebben, en »de derde toen hij op de eerste trede van den troon was. Daarna heeft hij »knielende de orders van Z. Majesteit ontvangen.»

»Dat is het allerfraaiste,» zeide hij, »daarmede zijn we geholpen.»

In 't eind gaf de koning aan Calonne zijn ontslag en benoemde monseigneur de Brienne, aartsbisschop van Toulouse, in zijn plaats. Toen namen de Notabelen de verlangde hervormingen aan; men heeft nooit geweten waarom. Maar toen waren de mannen van het parlement van Parijs, — die nooit deel genomen hadden aan de verkwistingen van het hof, omdat het rechters, bedaarde lieden waren, die eenvoudig onder elkander geleeft hadden, (1) — toen waren die verontwaardigd, dat men hun de dwaasheden van anderen wilde laten betalen. Zij verklaarden zich tegen het belasten der landerijen, bewerende dat voor het uitschrijven van nieuwe belastingen de toestemming van Generale Staten noodig was.

Dat betekende, dat iedereen, en dus zoowel werklieden, boeren, bur-

(1) Die oude parlementen in de groote steden van Frankrijk waren hoofdzakelijk rechterlijke colleges.

gers, als edelen, gezamenlijk hun toestemming moesten geven, eer men hun geld vragen kon. Daarmede was het groote woord gesproken! . . . Dat was een schandaal nog grooter dan dat van de koningin met den kardinaal de Rohan. Want het parlement verklaarde daardoor, dat men dus sedert de oudste tijden het volk belastingen had opgelegd buiten zijn toestemming, hetgeen dus eigenlijk een diefstal was.

Zoo begon de groote omwenteling.

Het was nu duidelijk dat de edelen en de monniken sedert eeuwen het volk bedrogen hadden; de eerste rechters van het land zeiden het! Ze hadden dus altijd ten koste van ons geleefd; zij hadden ons in de vreese-lijkste armoede gestort, om zelf mooi weer te spelen; hun adel beteekende niets, ze hadden niet meer rechten dan wij, en zij hadden niet meer hart en verstand dan wij; slechts onze onkunde was hun grootheid geweest, ze hadden ons opzettelijk in onhoudbare begrippen opgevoed, om ons op hun gemak te kunnen scheren.

Nu kan iedereen zich de blijdschap van Chauvel voorstellen, toen het parlement die verklaring aflegde.

»Van nu af aan,» riep hij, »zal alles een andere gedaante aannemen: de groote dingen zijn op het komen; het einde van de ellende des volks nadert; de rechtvaardigheid begint het hoofd te verheffen! . . .»

VIII.

De verklaring van het parlement van Parijs vloog als een storm geheel Frankrijk door. Men sprak slechts van de Generale Staten, op kermissen en markten, in alle dorpen. Nauwelijks hadden vijf of zes boeren een kwartiertje samen gezeten of samen geloopen, of een van allen viel op eens in:

»En de Generale Staten! . . . wanneer krijgen we onze Generale Staten?»

Dan had ieder het zijne te zeggen over de afschaffing van de tollen, hoofdgelden en tienden, over den adel en den zoogenaamden *Tiers état* of Derden Stand. Men maakte zich warm en ging de eerste de beste herberg in om het eens goed door te praten; de vrouwen kwamen er ook soms bij te pas. In plaats van als koeien maar voort te leven en altijd te betalen, zonder te weten waar het geld blijft, wilde ieder begrotingen hebben, en zelf over de belastingen stemmen. — Eindelijk begonnen hun de oogen open te gaan!

»Ongelukkig was dat jaar 1788 bijzonder slecht van wege de droogte. Sedert het midden van Juni tot het eind van Augustus viel er geen druppel regen, zoodat koren, haver, kortom alle vruchten mislukten. Het gras was de moeite van het maaien niet waard. Men zag den hongersnood voor de deur, want zelfs de aardappelen hadden niet opgebracht. Het was een wanhopige toestand. En daarbij kwam nog de winter van 1788, de verschrikkelijkste winter, die menschen van mijn leeftijd zich herinneren.

Er verspreidde zich een gerucht, dat eenige groote schurken al het koren van geheel Frankrijk hadden opgekocht, om ons uit te hongeren; men

noemde dat zelfs de Hongersnoodmaatschappij (1). Die booswichten kochten het koren bij den oogst op, en zonden het te scheep naar Engeland, en toen de nood gekomen was, lieten ze het weër terugkomen en maakten er voor wat ze hebben wilden. Chauvel verhaalde ons dat die maatschappij al lang bestond en dat koning Lodewijk XV zelf er toe behoord had. We wilden het niet gelooven; dat scheen ons al te afschuwelijk; maar later heb ik wel moeten erkennen dat het waar was.

Het arme volk van Frankrijk heeft nooit zooveel te verduren gehad als in dien winter van 1788 op 89, zelfs niet in den tijd van het Maximum (2) en later in 1817, gedurende het dure jaar. Er kwamen overal inspecteurs in de schuren, die u noodzaakten het graan te dorschen en het aantonds op den wagen naar de markten te brengen.

Als ik zoo gelukkig niet geweest was mijn twaalf livres in de maand te verdienen, en als Claude niet al wat hij missen kon had gezonden, om onze arme ouders en de twee kinderen die ze tot hun last hadden, te ondersteunen, — dan weet God, wat er van hen geworden zou zijn. Duizende menschen stierven van honger!...

Onder zulke omstandigheden kan men zich de ellende te Parijs voorstellen, een stad waar alles van buiten af moest inkomen, en waar men van den oudste tot den jongste zou verhongeren, als het geen groote winst opleverde om daar de granen en het vleesch ter markt te brengen!

En toch, ondanks dat alles, vergaten de menschen de Generale Staten niet; integendeel juist de ellende deed de verontwaardiging nog toenemen. Men dacht: »Als gijlieden ons geld niet verkwist hadt, zouden wij er nu zoo slecht niet aan toe wezen. Maar dat kan zoo niet langer! We willen evenmin van een Calonne als van een Brienne gediend zijn; dat zijn ministers van uw slag; wij willen ministers voor het volk hebben zoo als Necker en Turgot.»

En te midden van die vreeselijke koude, waarin de wijn en de brandewijn zelfs in de kelders bevroren, staakten Chauvel en zijn dochter geen oogenblik hun tochten door het land, met hun marsen op den rug. Ze hadden schapenvachten tot verwarming om de beenen; we rilden als we ze zoo met hun groote stokken met ijzeren punten, door sneeuw en ijs, zagen uitgaan. Ze verkochten toen een onnoemelijk aantal van zulke kleine boekjes, die van Parijs kwamen, en dikwijls, als ze van hun tochten terugkwamen, brachten ze er ons ook van mede, die dan gelezen werden bij den kachel, die zoo rood stond als een smeltoven. Ik heb er zelfs sommigen van bewaard, en als ik ze u kon laten lezen, zoudt ge verbaasd staan over het gezonde verstand, dat men al vóór de Omwenteling had. Iedereen waren de oogen open gegaan, iedereen was de schelmerijen meer dan moede, behalve de adellijken en de soldaten die ze gekocht hadden.

Den eenen avond lezen we. »Diogenes in de Generale Staten,» — een anderen avond: »Klachten, bezwaren, vertoogen en begeerten van de burgers van Parijs,» of wel: »De oorzaken van het gebrek onthuld,» of: Consideraties over de belangen van den Derden Stand, gericht aan het volk der provinciën (3) en andere zulke kleine boekjes, waaruit ons bleek, dat zeven acht-

(1) Pacte de famine.

(2) In Oct. 1793. toen de Nationale Conventie de toevlucht nam tot het stellen van een maximum van de prijzen der levensmiddelen.

(3) »Diogène aux états généraux,» — Plaintes, doléances, remontrances, et voeux de nos bourgeois de Paris,» — »Causes de la disette dévoilées,» — »Considérations sur les intérêts du tiers état, adressées au peuple des provinces.»

sten van Frankrijks bewoners even als wij over het hof, de ministers en de bisschoppen dachten.

Maar in dien zelfden tijd gebeurde er iets, dat mij veel verdriet deed, en waaruit bleek dat men in dezelfde familie al zeer uiteenlopende wezens vinden kan.

Tegen het midden van December, gedurende de grootste sneeuwvlagen, kwam de oude Hocard, de boodschappenloopster tusschen de stad en de omliggende dorpen, ons vertellen, dat de postdirecteur de afgehaalde brieven op het marktplein had afgelezen, en dat er daar een onder was voor Jean-Pierre Bastien, van de Buurt bij het Eikenbosch (1). Toentertijd liep de besteller nog niet alle dorpen rond, om de brieven te brengen. De postmeester, Pernet genaamd, kwam eenvoudig op de marktdagen zelf op het marktplein, met zijn brieven in een mand; hij liep tusschen de stalletjes door en vroeg aan de lieden:

»Zijt gij niet van Lützelburg? Zijt gij niet van Hultenhausen of van den Harberg?»

»Ja.»

»Zoo, geef dan dezen brief aan Jean-Pierre of Jean-Claude zus of zóó. Ik heb hem al vijf of zes weken liggen, maar niemand komt hem halen. Het wordt tijd, dat hij aan zijn adres komt.»

Dan nam zoo iemand den brief aan, en de postmeester bekommerde er zich verder niet om; hij had het zijne gedaan.

De oude Hocard zou onzen brief ook wel aangenomen hebben; maar hij kostte twaalf stuivers, en die had de goede vrouw niet; ook was ze niet zeker, dat wij er zooveel voor over hadden.

Het was hard, om twaalf stuivers voor een brief te geven in zulk een slechten tijd. Ik had wel lust om hem maar niet op te vragen; maar vader en moeder, die wel dachten dat die brief van Nicolas was, hadden rust noch duur. De arme oude luidjes zeiden mij, dat ze liever veertien dagen wilden vasten, dan zich het genoeggen ontzeggen, tijding van hun jongen te hebben.

Ik ging dus naar de stad om den brief te halen. Hij was werkelijk van Nicolas, en ik ging er mede naar onze hut terug, om hem voor te lezen.

Hij was geschreven den 1ⁿ Dec. 1788. In dien tijd was Brienne als minister ontslagen met een pensioen van acht honderd duizend livres; de Generale Staten waren opgeroepen tegen 1 Mei 1789; Necker was weder aan het roer gekomen; — maar Nicolas bekommerde zich geen haar om zulke dingen! Ik zal dat oude, gele en gescheurde papier, dat ik nog heb liggen, letterlijk overschrijven, om u te doen zien wat de soldaten dachten, terwijl het overige Frankrijk alom recht vroeg.

En toch was die arme Nicolas niet beter of niet slechter dan zijn kameraden: hij had volstrekt niets geleerd, en redeneerde als een leeghoofd, daar hij niet had leeren lezen. Maar men kon het hem niet wijten; en misschien had ook de vriend, die voor hem geschreven had, er hier en daar wat uit zijn eigen koker bijgevoegd, om het toch vooral mooi te maken.

Kortom ziehier den brief:

(1) De drie gehuchten, die ik in de vertaling »de Buurten» genaamd heb, worden in het fransch Les Baraques genoemd (les baraques d'en haut, d'en bas en du bois de chêne). Eerst later heb ik bespeurd, dat de Duitschers ze in de beschrijvingen van den tegenwoordigen oorlog Dreyhausen schijnen te noemen. (VERT.)

»In naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes»

»Aan Jean-Pierre Bastien en Catherine zijn echtgenoot, Nicolas Bastien, brigadier bij het 3^e escadron van het regiment Royal-Allemand, in garnisoen te Parijs.»

»Waarde Vader en Moeder, Broeders en Zusters!»

»Gijlieden zijt zeker nog wel in leven, want het zou niet natuurlijk zijn, om altemaal te sterven in vier jaar en zes maanden, terwijl ik zoo gezond ben als een visch. Ik ben nog niet zoo groot als de gildemeester der slachters, Kuntz, van Pfalzburg; maar, zonder mij zelf te vleien, ik ben even sterk als hij, de eelust manqueert me niet en de rest ook niet, dat is toch maar de hoofdzaak.»

»Waarde vader en moeder, als ge me nu eens zaagt op mijn paard zitten, met mijn steek op één oor, de voeten in den stijgbeugel en den sabel in de vuist, hetzij voor den militairen groet, hetzij voor iets anders, — of zooals ik lustig door de stad wandel met een kennisse aan den arm, — dan zoudt ge opkijken en nooit gelooven dat ik uw zoon ben! En als ik me van adel wou houden, zooals sommigen in het regiment, dat zou maar van mij afhangen; maar ge begrijpt wel dat ik dat niet zou willen doen om uw grijze haren en den eerbied dien ik u toedraag.»

»Ge moet ook weten, dat ik in het eerste jaar vrij wat uit te staan heb gehad van den kwartiermeester Jerome Leroux, altijd nog voor het merk van de kruik, dat ik hem op zijn gezicht heb gesmeerd.»

»Maar tegenwoordig ben ik brigadier bij het derde escadron, en ik ben hem niets meer dan het groeten schuldig, buiten de dienst. Eens word ik ook kwartiermeester en dan zal ik hem wel vinden! Want ik mag u niet verzwijgen, dat ik schermmeester in het regiment ben, en dat ik mijn eerste jaar reeds twee prevoosten van Noailles geblesseerd heb. En nu zou, behalve Lafougère, de Lauzun en Bousquet, onze overste, niemand mij scheef durven aanzien. Dat zit hem in het oog en de greep; men heeft het of men heeft het niet, het is een gave des hemels! — en zelfs komen die van andere regimenten mij uit jaloerschheid uitdagen.»

»Den 1ⁿ Juli laatstleden, vóór we uit Valenciennes trokken, heeft de staf van ons regiment op mij gewed, tegen dien van het regiment van Conti (infanterie). De schermmeester Bayard, een bruin kereltje uit het zuiden, schold mij altijd uit voor »Elsaszer!» Dat begon mij eindelijk te vervelen. Ik zond hem twee prevoosten om hem satisfactie te vragen. Alles was vooruit besproken en den volgenden dag hebben we geduelleerd in het park. Hij sprong als een kat, maar bij den derden uitval heb ik hem met dat al geprikt in zijn rechter borst, en een beetje netjes ook! Hij heeft geen kik gegeven, en uit was het! Het gansche regiment had er pret in. Wel hebben ze me vier en twintig uren policie-arrest gegeven, omdat ik een ongelukje gehad had; maar onze majoor, de ridder de Mendell, heeft van zijn eigen tafel een mand met wijn laten brengen naar Nicolas Bastien, een mand met fijnen wijn en vleeschen: dat mocht geproefd worden! Nicolas had dan ook ons regiment laten winnen, daar mocht hij wel eens voor getraceerd worden. Sedert hebben mijn superieuren wat met mij op!»

»En als ge weet wat hier omgaat, hoe die lummels van burgers zich beginnen te roeren, vooral de advocaten en zulke pruiken, — als ge dat

weet, dan begrijpt ge dat er gelegenheid genoeg is om zich te onderscheiden. 't Is nog niet lang geleden, den 27n Augustus, gaf de commandant van de wacht, Dubois, order om het canaille overhoop te rijden, op den Pont-Neuf; en dien ganschen dag tot middernacht toe, hebben we niets anders gedaan dan ze onder de hoeven te dorschen, op het plein Dauphine, op het plein de la Grève en overal. Als ge den volgenden dag gezien hadt wat een slachting we hebben aangericht in de Rue St. Dominique, de Rue Meslée en andere straten, zoudt ge gezegd hebben: »dat's de moeite waard!" — Ik was vooraan aan den rechtervleugel van het escadron in het 2e gelid: al wat binnen het bereik kwam werd néergesabeld. De luitenant-colonel de Reinbach zei, toen het afgeloopt was, dat die pruiken nu wel geen kik meer zouden durven geven. Dat geloof ik graag; ze hebben er van langs gehad!"

»Dan ziet men toch hoe mooi de krijgstucht is; als de order gegeven is, moet het er op los; al hadt ge vader en moeder, broers en zusters voor u, men gaat er over heen als over mest. Ik zou al kwartiermeester zijn, als men dan niet moest kunnen schrijven, om zijn rapport op te maken. Doch wees maar gerust, ik heb nog een appeltje te schillen met Jerome Leroux! Een kameraad van goede familie, Gilbert Gardet, van het derde escadron, leert mij lezen, en ik geef hem schermles; ik zal er wel achterkomen, dat beloof ik u. Bij den volgenden krijgt ge mijn eigen schrift, en onder dezen zet ik mijn kruis, u in gedachten omhelzende en u toewenschende al wat ge wenschen kunt in dit en het toekomstend leven."

Nicolas Bastien

Schermmeester bij het Regiment Royal-
Allemand, den 1n Dec. 1788."

De rampzalige Nicolas wist van niets dan van vechten; zijn adellijke officieren beschouwden hem als een soort van bulhond, dien men tegen een anderen hond ophitst en waarmede men weddenschappen wint; en hij vond dat heerlijk! Ik vergaf het hem, maar ik schaamde mij dien brief aan baas Jan en Chauvel te laten zien. Vader en moeder echter, stonden al dien tijd dat ik den brief voorlas, de handen in een te slaan van bewondering; moeder vooral, ze lachte en riep:

»O! ik wist wel dat Nicolas zijn weg wel zou vinden! Nu ziet ge hoe men vooruit komt! Omdat wij altijd op de Buurten blijven, daarom zijn wij arm. Maar Nicolas wordt nog van adel, ik voorspel het u, hij wordt van adel."

Vader was ook recht tevreden, maar hij zag gevaar in al dat vechten, en zeide, met de oogen naar den grond geslagen:

»Ja.... ja.... 't is mooi!.... als nu maar een ander hem ook niet in zijn rechter borst prikt; dat zou ons het hart doen breken! Maar het is toch verschrikkelijk! Die man had misschien ook vader en moeder!"

»Och wat! Kom, kom!" riep moeder. En aanstonds nam zij den brief en ging hem aan de bureu toonen, uitroepende:

»Een brief van Nicolas!... hij is brigadier... en schermmeester bij zijn regiment... Hij heeft er al menigeen doen sneuvelen... niemand durft hem maar scheef aan te zien!"... en zoo maar al voort.

Na een dag of drie gaf moeder mij den brief terug; en daar baas Jan mij er naar gevraagd had, moest ik hem wel medebrengen en 's avonds voorlezen. Chauvel en Marguerite waren er ongelukkig ook; ik durfde de oogen niet opslaan. Baas Jan zeide:

»Wat een ramp zulke schavuiten in zijn familie te hebben, menschen die het hoofd vol hebben van doodslaan, al was het vader en moeder en broërs en zusters, en die dan nog vinden dat dat mooi is, omdat dat krijgstuuch heet!»

Chauvel antwoordde:

»Ondertusschen, het is goed om te weten wat die Nicolas daar vertelt; die groote cavalerie-charges in de straten, die slachtingen, daar wisten wij nog niets van. De couranten spraken er niet van, hoewel ik op mijn reizen al vernomen heb, dat men een menigte troepen naar de kanten van Grenoble, Bordeaux en Toulouse heeft afgezonden. Dat alles is een goed teeken; dat bewijst dat de stroom alles meesleekt, dat niets hem meer kan stoppen. Aan die kloppartijen hebben we reeds het ontslag van Lomenie de Brienne en de bijeenroeping van de Generale Staten te danken. Die slachtingen dat is het niet wat we te vreezen hebben; wat beteekenen vijftig of honderd regimenten, wanneer de massa er tegenover staat? Als het volk maar waarlijk wil, als de Derde Stand het eens is, dan is dat andere slechts even als het schuim, dat wegstuift wanneer de storm zijn adem er over drijft. Maar het doet mij genoeg dat alles te weten. We moeten ons tegen de verkiezingen gereed houden, en mochten dan het gezond verstand en de rechtvaardigheid van allen zich doen gelden.»

Toen waren de lippen van Chauvel niet meer zoo samengedrukt; hij scheen vol vertrouwen. En ondanks den hongersnood, die tot aan het eind van Maart voortduurde, ondanks alles, sloten boeren, werklieden en burgers zich aaneen. Chauvel had gelijk gehad, toen hij na die verklaring van het Parijsche parlement beweerde, dat er groote dingen op til waren; ieder voelde zich sterker en moediger; het was als een nieuw leven; en de geringste man, zonder kleëren en zonder brood, boog niet moedeloos en radeloos het hoofd, maar scheen het vol vertrouwen omhoog te heffen.

IX.

Hoe feller de hongersnood werd, des te meer moed spreidden de arme lieden ten toon. In de Buurten, te Hultenhausen, te Quatre-Vents liepen de armen als geraamten rond; ze groeven wortels van onder de sneeuw op; ze kookten de brandnetels die ze nog langs oude muren vonden. Alle middelen om het leven maar eenigszins te rekken, werden opgezocht. De ellénde was afgrijselijk; maar de lente begon langzamerhand te naderen.

De capucijners van Pfalzburg durfden nu niet meer te bedelen, men zou ze op den openbaren weg doodgeslagen hebben, want het regiment van La Fère, dat in plaats van dat van Castella hier in garnisoen gekomen was, wilde hen niet ondersteunen: het waren oude soldaten, die wél hadden van den adel en de slagen met het plat van den sabel.

Bovendien, ieder zag wel dat er iets broeide; de baljuws en provinciale gouverneurs (1) waren wel genoodzaakt geweest het edict des konings

(1) baillis et sénéchaux.

aangaande de bijeenroeping van de Generale Staten te publiceeren. Men wist zooveel, dat ze de laatste verordeningen over de samenroeping (1) tegen dien en dien tijd zouden ontvangen, om dadelijk bekend te maken dat die bekendmaking aan de deuren der kerken en stadhuizen zou worden aangeplakt; dat de pastoors ze van den kansel zouden aflezen; en dat hoogstens een acht dagen daarna, wij allen, werklieden, burgers en boeren op het stadhuis bijeen zouden komen, om een Memorie (2) van onze klachten en bezwaren op te maken en afgevaardigden te benoemen, welke die memorie zouden brengen ter plaatse die men later bepalen zou.

Dat was al wat we van het beloop wisten. En God weet, dat we klachten hadden om in de memorie van elke gemeente te plaatsen!

We wisten ook dat er reeds een tweede vergadering van Notabelen te Versailles bijeengekomen was, om de laatste maatregelen voor het oproepen der Generale Staten vast te stellen. — En in dezen tijd van hongersnood, in December 1788 en Januari 1789, had men overal den mond vol van den Derden Stand; dat waren: de burgers, de kooplieden, de boeren, de werklieden en de misdeelden. Men verhaalde elkander, dat men in ouden tijd ook onze arme voorvaderen in zulke Generale Staten geraadpleegd had, maar dat ze op de knieën, met het koord om den hals, zich voor den koning, de adellijken en de bisschoppen hadden moeten vertoonen, om alzoo hun memories van klachten aan te bieden. Er ging een algemeene kreet van verontwaardiging op, toen men hoorde, dat de parlementen onze toenmalige Generale Staten ook op dezelfde wijze wilden zien verschijnen. Men noemde dat de »vormen van 1614.»

Toen voer ieder hevig tegen de parlementen uit, en men begon te begrijpen, dat al waren ze het eerst met dien eisch van de Generale Staten voor den dag gekomen, dat niet was om het volk te ontheffen en recht te verschaffen, maar om te voorkomen, dat op hun eigen landerijen de lasten gelegd zouden worden, die zoo lang op die van de arme lieden gedrukt hadden.

De couranten zeiden dat er koren van America en Rusland werd aangevoerd; maar wat wij zagen was juist het tegendeel. In de Buurten en overal in onze bergen, in plaats dat er koren werd aangevoerd, kwamen de inspecteurs alle huizen tot onder het dak doorzoeken, om het weinig dat we nog over hadden, ons te ontnemen. De bewoners der groote steden kwamen in opstand, en die moest men wel ontzien; men kleepte dus de rustige menschen uit, omdat die geduldiger waren.

Ik herinner mij, dat tegen het eind van Februari, in de dagen van den grootsten hongersnood, de maire, de schepenen en de gildehoofden der stad, die bezig waren de schuren en zolders van den omtrek te visiteeren, op zekeren dag in de herberg van baas Jan het middagmaal kwamen gebruiken.

Chauvel, die ons telkens de laatste tijdingen van den Elzasz en Lotharingen kwam brengen, was juist in de groote zaal toen zij aankwamen. Hij had zijn mars op een bank gezet en dacht niet om gevaar. Toen hij die groote lui in poederpruiken, steken en ambtskleeding, in wollen kousen, moffen en lange bontgevoerde handschoenen zag binnenkomen, en achter hen den schoutsluitenant (3), Desjardins, — een lang mager, geel man,

(1) »Lettres de convocation.»

(2) Cahier.

(3) »Lieutenant du prévôt», de eigenlijke rechtsgelcerde beampte, die den schout (prévôt) in zijn rechterlijke bediening ter zijde stond.

met gegalonneerden steek en een degen op zijde, — was hij eerst ietwat onthutst. De luitenant zag met een schuinschen blik uit de hoogte op hem neder. Hij was degeen, die te zijner tijd het bevel tot de pijniging gaf. Hij zag er onheilspellend uit. Terwijl de anderen zich van hun vlaggen en wimpels ontteden en naar de keuken gingen zien, ontgespte hij zijn degen en zette hem in een hoek; toen ging hij dood op zijn gemak de mars openen en keek de boeken na.

Chauvel stond achter hem met de handen in de zakken van zijn broek onder zijn kiel, alsof er niets te doen ware.

De schepenen en gildehoofden liepen op en neer en riepen lachende: »dat is al weér een lastige karrewei achter den rug!»

Men had de deur van de keuken opengelaten, het vuur flikkerde onder den schoorsteen en verspreidde zijn licht tot in de zaal. De kleine Merle, gildehoofd van de bakkers, keek onder de deksels van alle schotels en wilde alles van moeder Catherine weten; Nicole spreidde een helder tafelkleed over den disch; maar de schoutsluitenant verroerde zich niet van zijn plaats. Hij haalde de boeken, het eene na het andere, uit de mars en stapelde ze naast zich op de bank.

»Zijt gij het die deze boeken verkoopt?» zeide hij eindelijk, maar zonder zich om te keeren.

»Ja, mijnheer,» antwoordde Chauvel rustig, »om u te dienen.»

»Weet ge wel,» klonk het antwoord met een slepende stem, »weet ge wel, dat daar de galg op staan kan?»

»De galg?...» zeide Chauvel, »voor zulke kleine goede boekjes? Zie die titels maar, dat is toch zoo gevaarlijk niet..»

»En het koningsprivilegie?» (1) vroeg de luitenant op drogen toon.

»Het privilegie! Ge weet wel, mijnheer! dat sedert Monseigneur Loménie de Brienne, zulke brochures zonder het privilegie mogen uitgegeven worden.»

De luitenant bleef nog maar steeds zoeken, en toen kwamen de anderen om hem heen staan.

Baas Jan en ik, we stonden achteraf tegen de kast; maar we waren lang niet op ons gemak. Chauvel keek ons ter sluiks bedaard aan, als om ons moed te geven, maar hij had zeker iets in zijn mand dat beter niet gezien was, en de luitenant met zijn scherp neus scheen het te ruiken.

Gelukkig, toen de boeken bijna allen uitgepakt waren, kwam moeder Catherine in volle glorie binnen met den grooten dampenden soepschotel; en de kleine Merle, die met zijn pruik geheel verwaaid achter haar aan binnenkwam, begon te roepen:

»Aan tafel... aan tafel... de soep is al opgedaan!... Lieve God, waar kijkt ge daar toch naar?... Hé! dacht ik het niet? al weer een visitatie!... Hebben we niet al genoeg moeten visiteren?... Komaan, aan tafel, of ik begin alleen!»

En hij was al gaan zitten met zijn servet onder zijn kin gebonden, en beurde den deksel van den soepschotel op, waaruit een heerlijke geur zich over het vertrek verspreidde; op hetzelfde oogenblik bracht Nicole een groot stuk pekelvleesch, een paterstuk, binnen, zoodat allen aanstonds aan tafel gingen. De luitenant, ziende dat men geen zin had om op hem te wachten, zeide, blijkbaar knorrig, tot Chauvel:

»Ge weet, uitstel is geen afstel.»

(1) »Privilège du roi,» waarmede vroeger alle boeken voorzien moesten zijn.

Daarop smeed hij het boek dat hij in de hand had op de anderen, en ging naast Merle zitten.

Dadelijk pakte Chauvel zijn brochures weer in en ging met zijn mand de deur uit, ons recht verblijd aanzien. Wij schepten adem! want een schoutsluitenant van de galg te hooren spreken, was, met al de beloften die men ons deed, toch nog altijd iets om het te besterven van schrik.

Maar gelukkig, Chauvel was het heelshuids ontkomen, en die heeren zaten aan den maaltijd, zooals de adellijken en rijken vóór de Revolutie dat gewoon waren te doen. Ze hadden uit de stad hun eigen wijnen, versch vleesch en wittebrood laten aanrukken.

Buiten voor de deur stonden dozijnen van bedelaars te bidden en keken naar de vensters; ze bedelden, en sommigen lieten daarbij klachten hooren om van te ijzen, vooral de vrouwen, met haar vermagerde kinderen op den arm. — Maar die heeren van de stad hoorden niets; ze lachten en ont-kurkten de flesschen, en schonken elkander in onder allerlei nietsbeteekenend gepraat. Tegen drie uur vertrokken ze weder, gedeeltelijk in een rijtuig naar de stad, gedeeltelijk te paard, om het visiteeren in de bergen voort te zetten.

Dienzelfden avond kwam Chauvel ons met Marguerite bezoeken. Hij was kwalijk over den drempel of baas Jan riep hem al toe:

»Och! wat hebt ge ons in den angst doen zitten!... Wat is het toch een vreeselijk bestaan dat ge leidt, Chauvel! Maar dat is geen leven zóó, dat is altijd onder de galg staan! Ik zou het geen veertien dagen volhouden met die gedurige angsten.»

»En ik ook niet», zeide moeder Catherine; en wij dachten er allen even zoo over; maar hij glimlachte:

»Kom, dat beteekent niets», zeide hij terwijl hij naar zijn plaatsje ging, »dat is nog maar gekseheren in vergelijking van voorheen. Voor tien, vijftien jaren, ja, toen werd ik vervolgd; toen moest men zich niet hebben laten vangen met boekjes uit Kehl of uit Amsterdam: in een oogwenk zou ik van de Buurten naar de galeien verhuisd zijn, en nog iets vroeger, dood eenvoudig opgehangen. Ja, dat was gevaarlijk toen; maar tegenwoordig, laat men mij oppakken, ze zouden mij toch niet lang vasthouden. Men zal mij nu niet radbraken om mij mijn medeplichtigen uit de keel te halen.»

»Dat mag wezen», zei baas Jan, »maar ge waart toch ook niet op uw gemak, Chauvel; hadt ge wat in uw mars?»

»Ja zeker!... zie, dat had ik», zeide hij, terwijl hij een pak couranten op tafel wierp. »Zie, hoe het met de zaken staat.»

Toen, terwijl deur en vensters goed gesloten waren, gingen wij aan het lezen tot bij middernacht; en ik geloof u geen ondiens te doen, als ik u het een en ander uit die oude papieren mededeel. Reeds die berichten alleen, hoe de welmeenenden in dien tijd elkander ondersteunden, zijn aandoenlijk om te lezen.

Overall waren de adellijken en de parlementen der provinciën het eens, om de Generale Staten tegen te werken. In Franche-Comté had het volk van Besançon zijn parlement weggejaagd, omdat het zich tegen het edict des konings verzette en verklaarde dat de landerijen der adellijken natuurlijk vrij van lasten waren, dat zulks sedert duizend jaar zoo geweest was, en ook altijd zoo blijven moest.

In Provence had de meerderheid van den adel en het parlement zich

tegen de samenroeping van dezelfde Generale Staten verzet. Toen hoorde men voor het eerst den naam noemen van Mirabeau, een adellijke, van wien de anderen niet wilden weten, en die zich bij de partij van den Derden Stand voegde. Hij zeide, dat die tegenkantingen van den adel en de parlementen »noch nuttig, noch betamelijk, noch wettig» waren. Nooit heeft men iemand met zooveel kracht, juistheid en verhevenheid hooren spreken. De andere edelen vonden hem niet adellijk genoeg; ze sloten hem uit hunne beraadslagingen uit. Daaruit bleek hoe verstandig ze waren!

Overal werd gevochten: te Rennes, in Bretagne, doodde de adel de burgers die het edict des konings gehandhaafd wilden hebben en vooral de jonge lieden die als moedig bekend stonden. Die burgers waren niet machtig genoeg, en daarom riepen ze die van de andere steden der provincie te hulp.

Met versnelde marschen kwam de jeugd van Nantes en Angers tot hun bijstand aanrukken, en daarbij hadden ze het volgende manifest uitgegeven:

»Trillend van verontwaardiging op de tijding van de moorden te Rennes; opgeroepen door den algemeenen kreet van wraak en verontwaardiging; bespeurende dat de weldadige beschikkingen van onzen doorluchtigen koning, om zijn trouwe onderdanen van den Derden Stand uit de slavernij te verlossen, alleen tegenstand ondervinden bij die zelfzuchtige edelen, die in de ellende en de tranen der ongelukkigen slechts een hatelijke schatting zien, die ze over alle toekomstige geslachten zouden willen bestendigen; krachtens de bewustheid onzer macht, en willende verbreken den laatsten schakel van onze boeien, — hebben wij besloten en goedgevonden in voldoende getale op te rukken, ten einde de lage beulen der aristocraten in ontzag te houden.

»Protesteeren bij voorbaat tegen alle besluiten die ons als oproerigen mochten willen beschouwen, terwijl we slechts reine bedoelingen koesterten, en

»zweren allen, in naam van de eer en van het vaderland, in geval een onrechtvaardige rechtbank ons mocht hebben overweldigd, — te doen wat de natuur, de moed en de wanhoop den mensch tot eigen behoud ingeven.»

»Gearresteerd te Nantes, op de zaal van het hotel de la Bourse, den 28^{en} Januari 1789.»

Het waren jongelieden van den handelsstand, die alzoo spraken.

Anderen, studenten van Angers, trokken met hetzelfde doel naar Rennes. In Angers namen zelfs de vrouwen deel aan de vaderlandslievende beweging. »De moeders, zusters, echtgenooten en beminden der jonge lieden van de stad Angers, extraordinairelijk vergaderd» hadden insgelijks haar manifest in de wereld gezonden. Ze verklaarden, dat ze »zich bij de natie zouden aansluiten», door te doen wat binnen haar bereik lag: het bewaken der bagage en provisie, het bezorgen van de uitrusting, het vertroosten en oppassen der gekwetsten enz., insgelijks met de betuiging, dat ze zich bewust waren zich hierdoor »niet te verwijderen van den eerbied en de gehoorzaamheid aan den koning verschuldigd.»

Dat alles lezende, werden we tot tranen toe bewogen en zeiden:

»Dat zijn brave vrouwen en ferme mannen; wij zouden ook zoo doen!»

We gevoelden ons sterk. — En Chauvel sprak, den vinger dreigend omhoog heffende:

»Laat de adellijken, de bisschoppen en de parlementen op hun hoede zijn! Het is een belangrijk teeken, als de vrouwen ook noodig vinden

voor het recht in de bres te springen, en als ze hun broeders, mannen en beminden steunen, in plaats van hen van den strijd terug te houden. Dat is niet dikwijls gebeurd, maar als het gebeurde, dan waren de tegenstanders bij voorbaat verloren!"

X.

Eenige dagen daarna, den 20en Maart 1789, toen de sneeuw begon te smelten, verspreide zich eindelijk het gerucht dat groote biljetten, met het groote koninklijke zegel van de drie leliën, aan de deuren der kerken, kloosters en stadshuizen waren aangeplakt, om ons allen op het gemeentehuis te Pfalzburg bijeen te roepen.

En dat gerucht was waar! Die biljetten riepen den adel, de geestelijkheid en den Derden Stand op tot de vergaderingen in de baljuwschappen (1) om de noodige voorbereidende maatregelen voor de Generale Staten te treffen.

Ik kan niet beter doen dan den hoofdinhoud dier publicaties over te schrijven; dan zult ge zelf het verschil zien tusschen de Generale Staten in die tijden en zooals het tegenwoordig toegaat.

Het opschrift luidde:

Reglement des konings voor de uitvoering van de verordeningen aangaande de samenroeping, van 24 Jan. 1789.

»De verordeningen aangaande de samenroeping voor de Generale Staten aan de verschillende provinciën onder zijn heerschappij toezendende, — heeft de koning gewild dat al zijne onderdanen geroepen zouden worden om mede te werken aan de verkiezing der afgevaardigden waaruit deze groote en plechtige vergadering bestaan zal. Het heeft Z. Majesteit behaagd, dat, tot aan de uiterste grenzen des koninkrijks en de afgelegenste hutten, ieder verzekerd zou kunnen zijn dat zijn wenschen en klachten den troon zouden bereiken. — Z. Majesteit heeft derhalve geoordeeld, dat door middel van trapsgewijze vergaderingen, in gansch Frankrijk voor de vertegenwoordiging van den Derden Stand uitgeschreven, de troon in aanraking zou komen met al de bewoners van het koninkrijk en alzoo zekerder en spoediger hunne behoeften en wenschen zou leeren kennen.»

Vervolgens sprak het reglement over den adel en de geestelijkheid, over hun samenroeping, over het getal afgevaardigden dat door de bisschoppen, de abten, de gedoteerde geestelijke kapittels en gezelschappen, zoowel geordende als wereldlijke, der beide sexen (2), en in het algemeen alle geestelijken met leenbezit (3) — gezonden zou worden, eerst naar de vergaderingen der baljuwschappen en later naar de Generale Staten.

Eindelijk, wat ons eigenlijk aanging, hield het reglement het volgende in:

(1) »Assemblées de bailliage.»

(2) »Les chapitres et communautés ecclésiastiques rentés, réguliers et séculiers des deux sexes.»

(3) »Possédant fief».

»10. Alle parochiën en gemeenten, vlekken en steden, zullen vergaderen aan het gemeentehuis voor den rechter, schout of elken anderen koninklijken beambte. Recht tot toegang tot die vergaderingen zullen hebben alle bewoners uitmakende den Derden Stand, geboren of genaturaliseerde Franschen, den ouderdom van vijf-en-twintig jaren bereikt hebbende, en gezeten en op de belastingkohieren geplaatst, — om mede te werken aan het opstellen der Memories van klachten en de benoeming der afgevaardigden.

»20. De aldus gekozen afgevaardigden zullen op het stadhuis en onder voorzitterschap der stedelijke autoriteiten, uitmaken eene vergadering van den Derden Stand der stad. Ze zullen de Memorie van klachten dier stad opmaken, en zullen afgevaardigden benoemen om die memorie naar het hoofdbaljuwschap te brengen. (1)

»30. Het aantal afgevaardigden die door de parochiën en stadsgemeenten gekozen zullen worden, om hun memorie in te leveren (op te maken), zal zijn twee voor elke tweehonderd haardsteden en daarboven, drie voor elke driehonderd haardsteden en zoo vervolgens.

»40. In de hoofdbaljuwschappen, of hoofd-sénéchaussées (2), zullen de afgevaardigden van den Derden Stand in een voorloopige vergadering al die memories in ééne hoofdmemorïe samenvatten en zullen het vierde uit hun midden benoemen, om die hoofdmemorïe naar de algemeene vergadering van het hoofdbaljuwschap te brengen.

»50. Z. Majesteit beveelt, dat in die hoofdbaljuwschappen de verkiezing der afgevaardigden voor de Generale Staten, onmiddellijk geschieden zal nadat de Memories van alle steden en gemeenten in de hoofdmemorïe zullen zijn samengevat.' (3)

Men ziet, in plaats van, zooals tegenwoordig, afgevaardigden te benoemen die men bij name kwalijk kent, en die men u van Parijs toezendt met de noodige aanbevelingen, — benoemde men toen lieden uit zijn eigen dorp, zooals verstandiger is. Die kozen dan weer uit hun midden de bekwaamsten, moedigsten en kundigsten, om onze klachten te verdedigen voor den koning, de prinsen, de adellijken en de bisschoppen; — en op die wijze had men iets goeds.

Zie wat onze afgevaardigden van 1789 gedaan hebben en wat die van den tegenwoordigen tijd doen; dan kan men beoordeelen wat beter is: boeren te hebben die men kiest, omdat men ze kent, of menschen die men zich laat welgevalven, omdat de prefect ze aanbeveelt. Ik zeg dat niet om die heeren te verachten, maar er is altijd baas boven baas. Het is duidelijk, dat de afgevaardigden vertegenwoordigen moeten, hen die ze kiezen, en niet het gouvernement, dat ze moeten controleeren en op de vingers zien; dat begrijpt elk verstandig mensch. Vooronderstel, dat koning Lodewijk XVI toen óók, door middel van zijn baillis, van zijn drossen (sénéchaux), zijn schouten (prévôts), zijn provinciale gouverneurs en zijn policie, zelf de afgevaardigden van den Derden Stand had laten kiezen. Wat zou er dan gebeurd zijn? Die afgevaardigden zouden den koning, die ze daar geplaatst had, nooit hebben durven tegenstaan; ze zouden al wat het gouvernement

(1) »Bailliage principal.»

(2) »Bailliages principaux ou sénéchaussées principales.»

(3) Bijzonder duidelijk zijn die bepalingen op zich zelf niet; doch ze worden door het beloop zooals het in het vervolg van het verhaal voorkomt, eenigszins opgehelderd.

wilde, goed gevonden hebben, — en wij zouden nog tot over de ooren in de ellende zitten.

Ik behoef u niet te zeggen, hoe verheugd en opgewonden men was, toen men wist, dat de Generale Staten werkelijk zouden plaats hebben, want men twijfelde er altijd nog eenigszins aan. Altijd bedrogen en om den tuin geleid, durfde men nergens meer staat op maken; maar nu moest de zaak toch doorgaan.

Dienzelfden dag waren baas Jan en ik, tegen vijf ure des avonds, bezig in de smederij te werken, en waren recht gelukkig. Telkens riep peet, terwijl hij het ijzer in het vuur stak, met zijn groote gezicht, stralende van genoegen:

»Nu, Michel, we zullen dan toch onze Generale Staten hebben!» — en ik antwoordde lachende:

»Ja baas! de zaak is gezond!» en dan gingen de hamers weër aan het galopeeren, dat het een aard had. De vreugde geeft verdubbelde krachten.

Buiten was het een modderboel zooals men tegenwoordig niet meer kent; de sneeuw was aan het smelten, het water stroomde, spoelde de mesthoopen af en kwam in de kelders. De vrouwen vlogen elk oogenblik buiten de deur, om den modder met alle macht van bezems weg te keeren. Want uit het een kwam het andere voort: nadat men aan de groote wegen de corveën van den koning, van den heer en van het klooster volbracht had, kwam men er niet aan toe de straat van zijn eigen dorp ook nog te bestraten; men was al blijde rust te hebben en in den drek voort te sukkelen.

Op eens zagen wij vijf of zes oude Buurtenaren, uit de Bovenbuurt, de Benedenbuurt en de Eikenboschbuurt voor de smederij staan, met hun grijzen kiel en den platten, breedgeranden vilthoed op schouderhoogte in de hand. Het waren de oude Létumier, Nicolas Cochart, Claude Huré, Gauthier Courtois, kortom onze notabelste inwoners. Ze stonden daar in een zeer deftige houding en blootshoofds, als bij een buitengewoon plechtige gelegenheid.

»He! zijt gij het, Létumier!» riep baas Jan, »en gij Huré! Wat duivel doet ge daar?»

Hij lachte daarbij, maar de anderen bleven ernstig, en de groote Létumier, zich onder de kleine deur vooruitbukkende, sprak achter uit zijn keel, in den trant van de pottenkooplui, als ze hun waar venten:

»Baas Jean Leroux! met uw verlof, we hebben u eene mededeeling te doen.»

»Aan mij?»

»Ja, aan u in eigen persoon! en wel betrekkelijk de verkiezingen.»

»O zoo! goed... maar komt binnen... ge staat daar in den modder.»

Ze kwamen, de een voor de ander na, binnen, zoodat we kwalijk ruimte hadden om te staan. Terwijl ze nog stonden te dralen, hoe ze hun aanspraak beginnen zouden, zeide baas Jan:

»Welnu, wat is er?... wat hebt ge mij te vragen?... Maak geen complimenten; als het mogelijk is... ge kent mij.»

»Het geval is dit,» zeide de houthakker Cochart, »ge weet dat de drie Buurten samen stemmen moeten in de stad?»

»Ja... wat zou dat?»

»Welnu, de drie Buurten hebben twee honderd haardsteden; we hebben recht op twee afgevaardigden.»

»Zeker. En verder?»

»En verder? Gij zijt de eerste van die twee, dat spreekt van zelf. Maar den tweede daar zitten we mede verlegen.»

»Hoe? wilt ge mij benoemen?» zeide baas Jan, inwendig toch kennelijk in de hoogte gestoken.

»Ja, maar wie zal de tweede zijn?»

Het gelaat van baas Jan helderde nog meer op, en hij zeide:

»Maar we staan hier en laten ons braden bij het vuur, laat ons liever in de herberg gaan en een goede kruik samen drinken, dat zal ons wel opscherpen.»

Natuurlijk namen ze dit aan. Ik wilde in de smederij blijven, maar baas Jan riep mij van het midden der straat nog toe:

»He! Michel, kom mede!... Een dag als van daag blijft niemand achter.»

En zoo stapten we samen de groote zaal binnen. Men ging rondom de tafel zitten, baas Jan liet wijn, bekers, brood en messen aanrukken, en er werd gedronken en geklonken. Moeder Catherine stond er bij te kijken zonder er iets van te begrijpen, en Létumier veegde reeds zijn mond af om haar op de hoogte te brengen. Maar baas Jan riep uit:

»Ik, dat is goed... daar gevoel ik mij vereerd mede... Ik neem het aan, omdat ieder zich voor het land opofferen moet. Maar ik moet u vooruit zeggen, dat als ge niet tevens Chauvel benoemt, dan weiger ik.»

»Chauvel, den calvinist!» riep Létumier uit, op eens groote oogen opzettende.

En ook de anderen keken elkander half verschrikt aan en riepen:

»De calvinist... onze afgevaardigde! hij!...»

»Luistert,» zei baas Jan, »we gaan daar niet heen, om 'k zal maar zeggen kerkvergadering te houden, om te beraadslagen over de geheimenissen van onze heilige godsdienst, over de heilige sacramenten en dergelijke. We gaan daar heen voor onze zaken en in het bijzonder om vrij te komen van de heffingen, grondbelasting, corveën, hoofdgeld enz.; om onze heeren op de stang te rijden, als het mogelijk is, en uit den brand te redden wat we kunnen. Welnu, ik voor mij, ik ben iemand van gezond verstand, — dat geloof ik ten minste! — maar dat is niet genoeg om die ingewikkelde partij te spelen. Ik kan lezen, ik kan schrijven; ik weet ook zeer goed, waar ons de schoen wringt, en als het er maar op aan kwam om te balken als een ezel, dat kon ik zoo goed als de beste uit Quatre-Vents of Mittelbronn of de gansche parochie, nog wel doen. Maar daar is het hier niet mee gered. We zullen daar ginds allerlei uitpluizers vinden, procureurs des konings, bailli's, raadsheeren en andere rechtsgeleerden, menschen die veel geleerd hebben, die ons allerlei redenen zullen opdisschen, uit de wetten, costumen en usantien enz. geput; en als we hun geen degelijk bescheid weten te doen, zullen ze ons de stang voor goed weer in den bek leggen! Begrijpt ge?»

Létumier zette den mond wagewijd open:

»Ja!... maar Chauvel... Chauvel!» zeide hij.

»Laat mij uitspreken,» hernam baas Jan. »Ik wil uw afgevaardigde wel zijn, en als een van de onzen goed het woord voor ons doet, ben ik best in staat om hem te ondersteunen en zal ik hem ondersteunen, — maar om op mij zelf te antwoorden, — neen! daarvoor heb ik geen kennis genoeg, en ik zeg u, dat in het gansche land niemand zoo goed als Chauvel in staat is om te spreken en voor ons op te komen. Hij weet alles: de wetten, de costumen, de besluiten — alles! Dat kleine mannetje, ziet ge, kent al de boeken, die hij sedert vijf en twintig jaar op zijn rug gedragen

heeft. Als hij op weg is, denkt ge dat hij rechts en links naar het veld, de boomen, bruggen en wegen uitkijkt. Volstrekt niet. Hij loopt met zijn neus in een van die boeken, of hij practiseert. En dat maakt, dat als ge geen ezels wilt zijn en uw corveën belastingen en tollers houden wilt, — dan moet ge hem in de eerste plaats kiezen, en zelfs vóór mij. Als Chauvel er bij is, dan zal ik hem dapper ter zijde staan; maar als hij er niet is, dan behoeft ge mij ook niet te benoemen, want dan bedank ik bij voorbaat."

Baas Jan sprak eenvoudig maar met overtuiging, de anderen krabden zich achter de ooren.

»Maar," zeide de houthakker, »zal men hem willen hebben?"

»De afkondiging maakt niet het minste onderscheid tusschen de godsdienstige gezindheden," antwoordde baas Jan: »iedereen wordt opgeroepen, mits hij Franschman zij, vijf en twintig jaar oud, en op de belastingskohieren ingeschreven. Chauvel betaalt zoo goed als wij, en misschien nog meer. En heeft verleden jaar onze goede koning niet de lutherschen, de calvinisten en zelfs de joden weder het burgerrecht gegeven? Dat moest ge toch weten! — Ik zeg het u, laat ons Chauvel benoemen, en ons verder het hoofd niet breken. Ik sta er u borg voor dat hij ons meer nut zal doen dan vijftig capucejners; dat hij onze belangen met veel verstand en grooten moed zal verdedigen. Dat zal de drie Buurten eer aandoen, gelooft mij. Kom, Catherine, nog een kruik."

De anderen waren nog in het onzekere; maar toen baas Jan de glazen vulde en zeide:

»Dat is mijn laatste woord, als gijlieden Chauvel niet benoemt, bedank ik, als ge hem wel benoemt, neem ik aan. — Op de gezondheid van onzen goeden koning!"

Allen herhaalden met aandoening:

»Op de gezondheid van onzen goeden koning!"

En toen ze leëgedronken hadden, zeide Létumier op ernstigen toon:

»Het zal spannen om de vrouwtjes daar vrede mee te doen hebben; maar als de zaken zoo staan, baas Leroux, — daar hebt ge mijn hand."

»En de mijne ook," zeide een tweede, zich naar hem buigende, en zoo de gansche tafel rond. Daarna dronk men de kruik leeg, en ieder stond op, om naar huis te gaan. — Het waren onze notabelste ingezetenen en we waren zeker dat al de anderen zouden doen wat zij deden.

»Nu dat blijft dan zoo afgesproken!" riep baas Jan hun nog van zijn deur achterna.

»Ja zeker!" antwoordden ze onder't heengaan al plassende door den modder.

Wij gingen weer naar de smederij; maar gepraat werd er niet veel meer, ieder was met zijn eigen gedachten bezig. We werkten tot zeven ure, toen Nicole ons voor het avondeten kwam roepen.

De oproeping naar de stad was voor den aanstaanden Zondag. Chauvel en zijn dochter waren sedert een veertien dagen op reis, nooit hadden ze zulk een aantal van hun boekjes verkocht; maar baas Jan hoopte toch wel, dat ze bij de vergadering op het gemeentehuis zich zouden laten vinden.

Voorts gebeurde er dien dag niets bijzonders meer; de dag was ook al belangrijk genoeg geweest!

XI.

Toen ik dien volgenden grooten Zondag, tusschen zes en zeven ure, de oude straat van de Buurten met mijn vader afstapte, kwam de zon prachtig rood op boven de bosschen van la Bonne-Fontaine. Het was de eerste mooie dag van het jaar; de rieten daken en de zwarte gemetselde schoorsteentjes, waaruit de rook omhoog steeg, schenen van goud te wezen; de plassen langs den ganschen weg schitterden zoover men zien kon; de witte wolkjes dreven kalm boven onze hoofden, en men hoorde van verre, zeer ver soms, de clarinetten van de dorpen die zich op weg begaven, de trommen die appel sloegen in de stad, en de eerste klokslagen waarmede de mis van den Heiligen Geest werd aangekondigd, die de verkiezing zou voorafgaan.

Mijn vader, reeds oud, mager en stumperig, met grijzen baard, zonder halsdoek, liep naast mij, met zijn kiel van grof ongebleekt linnen nauw om zijn heupen gesloten, zijn broek van hetzelfde linnen aan de enkels dicht gebonden, en zijn schoenen van ruw leder als laarsjes geregen. Hij had, gelijk alle boeren van onzen tijd, de oude wollen muts op, — de Jacobijnen-muts, die men later op het vaandel van de republiek geplaatst heeft, — en keek bezorgd rechts en links, met steelschen blik, alsof ons iets moest overkomen. Helaas! door altijd geleden te hebben, wordt men vreesachtig en zwaartillend. De arme man zeide alle oogenblikken:

»Michel, pas op! Laat ons niets zeggen!... liever stilzwijgen!... dat kan nooit goed gaan!...»

Wat mij betreft, ik had meer vertrouwen; ik die gewend was baas Jan en Chauvel zoo vrij over de zaken te hooren spreken, en zelf te lezen wat er te Rennes, te Marseille, te Parijs en overal omging, was daardoor reeds niet zoo spoedig vervaard. En bovendien op zeventienjarigen leeftijd had het smidswerk mij de schouders gestevigd; de groote hamer van twaalf pond was reeds niet te zwaar voor mijn vereelte handen. Ik had nog kwalijk één baardhaar, maar dat belette mij niet mijn man te staan. Ik ging ook gaarne goed gekleed: des Zondags droeg ik mijn blauw-lakensche broek, mijn hooge laarzen en mijn fluweelen buis naar smidsmanier; en, als ik het dan zeggen moet, ik zag met genoeg naar de mooie meisjes, omdat ik ze mooi vond; daar steekt geen kwaad in!

Het gansche dorp was op de been. Toen we bij de herberg kwamen, zagen we baas Jan en Valentin, in de groote zaal met alle vensters wijd open, samen een stukje brood eten en een flesch wijn ledigen op de valreep.

Ze waren beiden in 't zondagspak: baas Jan in zijn meestersrok met breede panden, zijn roode vest, de broek gegespt op zijn dikke kuit en de zilveren gespen op zijn schoenen; Valentin, in een kiel van grijs linnen, op den kraag en van voren rood geboord, met een groot hart van zilver bij wijze van hemdsknoop, en de boerenmuts scheef op het hoofd. Zoodra ze ons zagen, klonk het:

»Zie zoo! daar zijn ze!... daar zijn ze!»

Wij traden binnen. — »Komaan, Bastien! op de gezondheid van onzen goeden koning!» riep baas Jan, ons twee bekers inschenkende.

En vader antwoordde met de tranen in de oogen:

»Ja, ja, Jan, op de gezondheid van onzen goeden koning!... Leve de koning!...»

Het was nog de mode in die dagen te meenen dat de koning alles deed; men beschouwde hem als een soort van onzen-lieven-heer, die over zijn kinderen waakt. Mijn vader hield dan ook veel van den koning.

We dronken ons glas uit, en aanstonds daarop kwamen onze notabelen. Het waren dezelfde van de vorige week, benevens grootvader Létumier, die reeds zoo oud was, dat hij niet goed meer zien kon en men hem stap voor stap moest geleiden om hem niet te laten vallen. Maar toch had hij willen stemmen. Terwijl men wijn ging halen en de glazen gevuld werden, had ieder zijn woordje in 't midden te brengen, en riep het door elkaar:

»Nu, 't is in orde.... 't is klaar!... Men zal zien wat de Buurtenaren zijn; — allen zullen gelijk stemmen, daar kunt ge staat op maken!...»

Doch de oude man sprak, terwijl men handjes gaf, lachte en klonk:

»O! wat is het leven lang! wat is het lang!... Maar om 't even, als men nog zulk een dag beleven mag, vergeet men al zijn verdriet.»

Baas Jan antwoordde hem:

»Ge hebt wel gelijk, vader Létumier! men rekent de dagen van regen, sneeuw en hagel niet meer als de oogst gekomen is. Dat zijn onze schoven!... Ze hebben ons moeite gekost, dat is waar; maar we zullen ze dorschen, wannen, ziften; we zullen brood hebben, en als God wil, onze kinderen ook. Leve de goede koning!...»

En allen herhaalden we: »Leve de goede koning!»

De bekers werden aangestooten, men had elkaar wel willen omhelzen. Daarop ging men op weg, arm in arm, vader en ik achteraan.

Alle bewoners van de Buurten stonden ons reeds bij de groote pomp te wachten, en voegden zich achter ons met de clarinet en de trom. Nooit heeft men zoo iets meer gezien; het gansche land was vol muziek en klokkenspel; van alle kanten zag men op wegen en stegen lange reien menschen, die dansten, met de hoeden zwaaiden en hun mutsen in de hoogte wierpen, al schreeuwende:

»Leve onze goede koning! leve de vader des volks!»

De klokken klepten elkander tegen van de berghoogten tot in de diepste dalen; er was geen eind aan. En hoe dicht men bij de stad kwam, des te drukker werd het gewoel. Aan de kerk, aan de vensters der beide kazernen, aan het hospitaal, overal wapperden de vlaggen van witte zijde, met de drie leliën in goud. Neen, nooit heb ik iets zoo grootsch gezien!

Later waren de overwinningen der Republiek, de kanonsalvo's op onze wallen, ook wel geschikt iemand het hart te verheffen, en men riep met fierheid: »Leve Frankrijk!... Leve het volk!... Leve de republiek!...» Maar op dat oogenblik dacht men nog niet aan menschenmoorden, men dacht met elkander te omhelzen alles in één slag te winnen.

Zulke dingen zijn niet te beschrijven!

Toen wij de stad naderden, ziet, daar was pastoor Christophe, aan het hoofd van zijn parochianen, juist op het kruispunt der beide wegen. Men houdt stil, men zwaait de hoeden en roept allen te samen:

»Leve de goede koning!»

De pastoor en baas Jan omhelzen elkander, en de beide parochiën vervolgen samen hun weg, lachende, zingende en spelende op clarinet en trom. Zoo komen we voor de buitenbrug der vesting, die reeds stampvol volk was. Nog zie ik den schildwacht van het regiment la Fère, met zijn grooten witten jas met grijze opslagen, zijn ontzettenden steek op de gepoderde

pruik, het lompe geweer op schouder, die ons wenkt om te wachten. De bruggen waren verstopt door de karren en wagens; al de oudjes lieten zich naar het stadhuis rijden; allen wilden voor hun dood nog stemmen; velen weenden als kinderen.

Laat men na dat alles eens zeggen, dat we in dien tijd niet wel degelijk ons verstand hadden: van den eerste tot den laatste wilden ze allen toch óók recht hebben.

Om kort te gaan, we moesten daar meer dan twintig minuten wachten eer wij over de brug konden, zoo groot was de toeloop.

Maar vooral had men moeten zien, zooals het er binnen de stad uitzag, die straten opgepropt met volk, die talloze vlaggen aan al de vensters! Daar had men die kreten van »leve de koning!» moeten hooren, die werden aangeheven dan op het marktplein, dan bij het tuighuis, of de Duitse poort, en de rondte deden van troep tot troep, langs de wallen en de straten, als het rollen van den donder.

Was men goed en wel door de valpoort binnengekomen, dan kon men in de stad niet vooruit of achteruit en geen vier pas voor zich uit zien. De kroegen, tapperijen en bierhuizen, de straten Saint-Christophe, Coeur-Rouge, des Capucins, — alles langs de twee kazernen, het hospitaal en tot aan de graanmarkt — alles was één enkele klomp van menschen.

De mis van den Heiligen Geest was juist begonnen; maar er was geen denken aan bij de kerk te komen. De patrouilles van het garnizoen zelfs mochten schreeuwen wat ze wilden: »op zij, op zij!» — ze werden aan alle kanten geduwd en gedrongen, en bleven in 's hemels naam, met afgezet geweer, staan waar ze waren.

Baas Jan herinnerde zich gelukkig, dat de herberg van zijn vriend Jacques Renaudot vlak bij ons was, en zonder iets te zeggen en ons slechts wenkende hem te volgen, ging hij ons, — pastoor Christophe, Valentin, vader en mij — vóór, tot op de stoep van het Witte Paard. Maar we konden niet anders dan door de achterdeur in de keuken komen, want de groote zaal was zoo vol als een ei; men had alles, vensters en deuren, moeten openzetten, om niet te stikken.

Moeder Jeannette Renaudot ontving ons vriendelijk en liet ons naar boven gaan in een kamer die nog leëg was, waar men ons wijn, bier, gebak, al wat we maar wilden, kwam brengen.

De anderen, nog beneden op straat, keken naar alle kanten en meenden dat we in de volte van hen af waren geraakt. Maar wij konden hen toch niet roepen en allen bij ons boven laten komen. Wij bleven dus met ons vijven daar; doch tegen één uur, toen ruim de helft der dorpen reeds gestemd had, en onze Buurtenaren den hoek van Fouquet omsloegen om ook naar het plein te gaan, werd het onze tijd óók. We namen de straat van het Hospitaal en kwamen nog vóór onze dorpsgenooten aan. Ze dachten, dat we daar al lang gestaan hadden en ieder riep:

»Daar zijn ze!.. daar zijn ze!..»

Het oude stadhuis, met zijn klokketoren, zijn groote open vensters onder de klok, zijn gewelfde poort, waaronder het eene dorp na het andere verdween, gonsde van boven tot onder, als een bijenkorf; van verre zou men gezegd hebben een mierennest.

De Buurtenaren waren vóór de Lützelburgers aan de beurt; ze stonden tusschen de oude pomp en de groote stoep. Baas Jan, Valentin, vader en ik kwamen toen voorop te staan; maar die van Wilschberg hadden nog niet gedaan met stemmen, en we moesten vrij lang op de stoep staan wachten.

Gedurende dien tijd, terwijl ieders hart klopte bij de gedachte aan hetgeen we straks doen zouden, terwijl achter ons, onder de groote iepenboomen, het herhaald geroep »leve de koning!» van tijd tot tijd door oogenblikken van stilte werd afgewisseld, — klonk op eens in een dier tusschenpoozen een helder stemmetje, dat wij allen kenden, dat van de kleine Marguerite Chauvel, op schellen toon naar de wijze der almanak-verkooopers, roepende.

»Wie wil een »Wat is de Derde Stand? door den abt Sieyès? Koop, koop een Wat is de Derde Stand?» (1) — 'k Heb de Vergaderingen der baljuwschappen, door Mgr. de hertog van Orleans. Wie neemt de Vergaderingen der baljuwschappen? (2)

Ik keek baas Jan aan en zeide tot hem :

»Hooft ge de kleine Marguerite?»

»Ja, ja, ik heb haar al lang gehoord,» zeide hij. »Wat een duchtig volk die Chauvels!... Die kunnen zich beroemen goed in het land gesticht te hebben! — Ge moest Marguerite zeggen, dat ze haar vader hierheen stuurt. Hij kan niet ver weg zijn. Het zal hem toch een voldoening zijn op zich te hooren stemmen.»

Oogenblikkelijk werkte ik mij met de ellebogen door de menigte heen tot boven op de stoep, en van daar zag ik Marguerite, haar mars op een der banken van het plein der Iepenboomen, bezig met boeken en blaadjes te verkoopen. Men kan zich zoo'n duiveltje niet voorstellen, zooals ze daar de voorbijgangers aanklampte, ze bij de mouw vasthield, en ze in het Duitsch of in het Fransch toesprak. Ze was in het volle vuur van het verkoopen, en dit was de eerste maal, dat de levendigheid van haar zwarte oogen mij verwonderde, ondanks al die andere gedachten, waarvan ik het hoofd vol had.

Ik ging de stoep af naar de bank toe, en zoodra ik bij haar was, pakte ze mij bij het buis al roepende :

»Mijnheer, mijnheer! Een »Wat is de Derde Stand? Zie, de Derde Stand van den abt Sieyès voor zes duiten.» (3) Toen zeide ik :

»Zoo, Marguerite, kent ge mij dan niet?»

»Kijk, 't is Michel!» sprak ze en liet me los, hartelijk lachende.

Ze veegde het zweet af, dat op haar bruine wangen parelde, en schudde haar lange zwarte haren, die geheel in wanorde hingen, naar achteren. We stonden beiden half verbaasd elkander hier aan te treffen.

»Wat zijt ge in de weer, Marguerite, wat geeft ge u een moeite!» zeide ik.

»Ja, 't is van daag een groote dag; er moet verkocht worden.»

En mij op haar japon en kleine gemsvoeten wijzende, die vol modder zaten, zeide zij :

»Zie hoe ik er uitzie! We hebben van gister avond zes uur af geloopt. We komen van Luneville met vijftig dozijn Derde Standen, en sedert van morgen zijn we aan het verkoopen, zoo hard als 't kan! Zie, dat is al wat we over hebben: tien tot twaalf dozijn.»

Ze was er wat trotsch op, en onwillekeurig greep ik in mijne verwondering haar hand.

(1) »Qu'est ce que le tiers état' par M. l'abbé Sieyès.

(2) »Assemblées des bailliages,» de Mgr. le duc d'Orleans.

(3) »liards.' Een liard was gelijk aan onze oude duiten, dus voor ongeveer vier centen.

»En uw vader, waar is die?» zeide ik.

»Ik weet niet... hij draaft de stad rond, — hij loopt de herbergen af... O, we zullen geen enkelen van die Derde Standen overhouden. Ik wed, dat hij al de zijnen al verkocht heeft.»

Maar op eens trok ze haar kleine hand terug, en zeide :

»Kom ge moet gaan, de Buurtenaren gaan het stadhuis in.»

»Maar ik ben nog geen vijf en twintig, Marguerite, ik mag nog niet stemmen.»

»Om het even, maar we staan zoo onzen tijd te verpraten,» en oogenblikkelijk begon ze weer te venten :

»Mijnheeren, de Derde Stand... de Derde Stand!...»

Ik ging vol verbazing heen. Altijd had ik Marguerite naast haar vader gezien; maar nu scheen ze mij geheel iemand anders te wezen, haar moed verwonderde mij, ik dacht :

»Ze zou zich beter weten te redden dan gij Michel!»

En zelfs te midden van al die drukte, boven op de stoep waar ik weer bij baas Jan kwam, dacht ik er nog aan.

»Nu?» vroeg peet mij, toen ik bij hem kwam.

»Ja, Marguerite is daar alleen, haar vader loopt de stad rond met zijn brochures!»

Op dat oogenblik gingen wij den grooten gang binnen, die naar de gehoorzaal van den schout leidde. De Buurtenaren waren nu aan de beurt gekomen, en daar men hardop moest stemmen, konden wij al lang voordat wij in de zaal waren de stemmen hooren :

»Baas Jean Leroux; — Mathurin Chauvel; — Jean Leroux — Mathurin Chauvel; — baas Jean Leroux — Chauvel» en zoo al voort.

Baas Jan, rood als vuur, zeide tegen mij :

»Hoe jammer dat Chauvel er niet is! dat zou een gelukkig oogenblik voor hem zijn.»

En ik zie op, en dáár staat Chauvel achter ons, ten hoogste verwonderd over hetgeen hij hoorde.

»Dat hebt gij zeker gedaan!» zeide hij tot baas Jan.

»Ja, dat heb ik,» zeide peet met een opgetogen gelaat.

»Van u verwondert dat mij niet,» zeide Chauvel hem de hand drukkende; »ik ken u sedert lang. Maar wat me verwondert, en wat me ontzettend veel genoeg doet, is catholicken een calvinist te hooren stemmen. Het volk zet zijn oude bijgeloovigheden op zijde: het zal de overwinning behalen.»

We kwamen slechts langzaam vooruit en we stelden ons twee aan twee, om de groote zaal te kunnen binnengaan. Een oogenblik later zagen wij, den Schout, mijnheer Schneider, in zijn zwarten mantel met wit geboord, de barret (1) op het hoofd en den degen op zijde op een verhevenheid staan. Het was een man van vijftig jaar. De schepenen en gildehoofden in zwart gewaad en een sjerp van dezelfde kleur op den nek, zaten een trede lager. Achter hen, tegen den muur, was een groot crucifix.

Dat is al wat ik mij er van herinner.

De namen van Jean Leroux en Mathurin Chauvel volgden elkander op als het tikken van een zwaar uurwerk. De eerste die zeide: »Nicolas Létumier en Chauvel» was baas Jan zelf. Daaraan herkende men hem, en de schout glimlachte. De eerste die zeide: »Jean Leroux en Létumier,» was

(1) Toque.

Chauvel, en men herkende hem insgelijks. Maar mijnheer de schout kende hem sedert lang, en hij glimlachte niet. De schoutsluitenant Desjardins boog zich naar hem toe, om hem iets in 't oor te fluisteren.

Ik was naar den rechterkant gegaan, daar ik niet had te stemmen. — Chauvel, baas Jan en ik, kwamen samen het stadhuis uit; maar we hadden vrij wat moeite om weêr door de menigte te dringen, daar het marktplein vol stond met de Mittelbronners, die juist waren aangekomen. Al spoedig scheidde Chauvel zich van ons, zeggende:

»Tot van avond, dan zullen we het eens doorpraten.»

Hij had nog boekjes te verkoopen.

Baas Jan en ik alleen, wandelden in gedachten verzonken huiswaarts. De drukte begon af te loopen, vermoeid maar toch vroolijk gingen de menschen weêr naar huis. Sommigen hadden een slokje te veel op en zongen en zwaaiden met de armen langs den weg. Vader en Valentin kwamen eerst later. Al hadden we nog zoo lang gezocht, we zouden ze toch niet hebben kunnen vinden.

's Avonds, na het avondeten, kwamen Chauvel en zijn dochter, als gewoonlijk bij ons. Chauvel had een groot pak papieren in zijn zak; dat waren de redevoeringen 's morgens voor de verkiezing in de gehoorzaal van het stadhuis door mijnheer den schout en zijn luitenant uitgesproken; voorts de instructies voor de vergaderingen van de geestelijkheid, den adel en den Derden Stand. De redevoeringen waren zeer mooi; en toen baas Jan zich verwonderde dat menschen, die zoo mooi tot ons spraken, ons zoo slecht behandeld hadden, zeide Chauvel lachende:

»In het vervolg, zal het een naar het ander moeten zijn: de daden naar de woorden. Die heeren beginnen te begrijpen, dat het volk toch eigenlijk sterker is en ze beginnen hoedje-af te spelen. Maar het volk moet ook zijn kracht kennen en gebruiken, dan eerst zal alles naar recht gaan.»

XII.

Doch hier moet ik u een gebeurtenis verhalen, waaraan ik nog altijd met aandoening denk; want ze maakte het geluk van mijn gansche leven.

Eerst echter moet ge weten, dat in de maand April de benoemden uit onze streek om de Memorie onzer klachten op te stellen, bijeenkwamen in het baljuwschap van Lixheim. Daar moesten ze in de herberg t'huis liggen. Baas Jan en Chauvel gingen er alle maandag morgens heen en kwamen eerst saterdag avonds weêr; dat duurde zoo drie weken.

Men kan zich ook voorstellen wat een levendigheid het in die dagen in onze bergen was: al dat geschreeuw en getwist over de afschaffing van de grondbelasting, de zoutpacht, de milicie, over de stemming uit eigen overtuiging of volgens opdracht, en honderd andere zaken, waaraan men vroeger niet dacht. Elsaszers en Lotharingers zaten bij troepen in onze herberg; ze dronken, ze sloegen met de vuisten op de tafels en raasden als Turken.

't Was alsof ze elkander zouden vermoorden, en toch waren ze het allen eens, zooals alle mannen van het volk; ze wilden hetzelfde als wij, anders zou men wat vechtpartijen gezien hebben!

Valentin en ik werkten in de smederij aan de overzijde. We herstelden de karren en besloegen de paarden van al dat heen en weer trekkende volk. Soms trachtte ik ook wel eens met Valentin te redetwisten, want hij geloofde, dat alles verloren was, als de heeren en de bisschoppen er onder kwamen. Ik zou hem wel tot andere gedachten hebben willen brengen, maar het was zulk een goede kerel, dat ik hem geen verdriet durfde aandoen. Zijn eenige troost was om te praten over een hutje dat hij in het bosch had staan, achter de »Platte Rots», om koolmeezen te vangen; hij had ook netten in de heide en strikken in de paden, om patrijzen en lijsters te vangen, — met vergunning, altijd! van den inspecteur Claude Coudray, wien hij van tijd tot tijd een rist vinken of lijsters ten geschenke bracht, als bewijs van zijn dankbaarheid. Die liefhebberij hield hem uitsluitend bezig te midden van de groote omkeering, die men reeds zag aanbreken; hij dacht slechts aan zijn lokfluitje, en zeide tot mij:

»De tijd van het broeien nadert, Michel! en daarna gaat het fluiten weer aan. Dan komt de groote trek van de lijsters, die in den Elzasz vallen als de druif rijp begint te worden. Het jaar laat zich goed aanzien; als het zulk mooi weer blijft, zullen we wat vangen!»

Zijn groote gezicht helderde dan op, hij lachte met zijn grooten tandeloozen mond, en in zijn verbeelding zag hij reeds de lijsters bij den nek in zijn strikken hangen. Hij trok al vast alle paarden, die wij te beslaan kregen, haar uit den staart voor zijn lijsterstrikken.

Wat mij betreft, ik dacht na over de groote zaken van het baljuwschap; maar vooral over de afschaffing van de milicie, omdat ik in September moest loten en ik daar nog meer voor voelde, dan voor al het overige.

Maar er gebeurde nog heel wat anders.

Sedert eenigen tijd, als ik 's avonds t'huiskwam, vond ik in onze hut moeder Létumier met haar dochter, met mijn moeder aan 't spinnen, terwijl vader, Mathurine en de kleine Etienne, korven vlochten. Ze zaten daar als of ze t'huis waren en bleven met ons op tot tien ure. Die Létumiers waren rijke lieden, voor dien tijd; ze hadden wel twaalf morgen lands bij het dorp liggen; en hun dochter Annette, een groote blonde meid, wel wat rosachtig, maar blank en frisch, was een goed schepsel. Ik zag haar dikwijls voor de smederij voorbijgaan, met een aker onder den arm, — zooals 't heette om water bij de pomp te halen, — en met een zuikerzoet gezichtje naar ons omkijken. Ze liep in een kort kleedje met een lijfje van blauw linnen, en de armen tot aan de ellebogen bloot.

Ik zag dat alles zonder er veel op te letten of er iets bij te denken. 's Avonds, als ik haar zag spinnen, sprak ik een paar woordjes tegen haar, aardigheden, zooals een jongen tegen een meisje zegt, och! uit beleefdheid, omdat we jong waren; dat gaat van zelf zoo, en men denkt er niet verder bij.

Maar zie, op zekeren dag zegt moeder tegen mij:

»Hoor eens, Michel! 't zou niet kwaad zijn, als ge zondag naar den Ooievaar gingt dansen en dan uw fluweelen buis, uw roode vest en uw zilveren hart aandeedt.»

Eenigszins verwonderd vraag ik haar, waarom. Ze antwoordde mij glimlachend en vader aanzien:

»Dat zult ge wel zien.»

Vader zat in gedachten te vlechten; maar zeide toch tegen mij:

»De Létumiers zijn rijk; ge mocht wel eens met de dochter dansen; dat zou een goede partij zijn.»

Toen ik dat hoorde, was ik verlegen. Niet dat ik een afkeer van dat meisje had, neen! maar nog nooit was de gedachte om met haar te trouwen bij mij opgekomen. Maar toch, niettegenstaande dat alles, uit nieuwsgierigheid, uit domheid, en ook wel wat om mijn vader genoeg te doen, antwoord ik:

»Zooals ge wilt! Maar om te trouwen, daar ben ik nog te jong voor; ik heb nog niet eens geloot.»

»In allen gevalle,» zei moeder, »ge kunt er zachts heengaan, dat kost niets, en ge zult er de menschen genoeg en meê doen; 't is een beleefdheid, dat is alles.»

En ik antwoordde: »Toe dan maar!»

Den volgende Zondag, tegen den avond, stapte ik op; ik daalde de berghelling af, over de zaak nadenkende en eigenlijk zelf verwonderd over wat ik deed.

Toen ter tijd hield moeder Paquette, weduwe van Dieudonné Bernel, de herberg de Ooievaar, te Lützelburg, een weinigje links van de houten brug. Achter het huis, waar tegenwoordig de tuin is, tegen de helling aan, danste men onder de boomen. Er was veel volk, want pastoor Christophe was niet zooals vele andere pastoors; hij hield zich of hij niets zag of hoorde, zelfs de clarinet van Jean Rat niet. Men dronk witten Elsaszer landwijn en men at wat gebak.

Ik ga dus daarheen en klim de paar treden achter de plaats op, al kijkende naar de jongens en meisjes, die daar op het terras met elkander ronddraaiden. Nauwelijks was ik boven, bij het eerste prieeltje, of ik hoorde moeder Létumier mij toeroepen:

»Hierheen, Michel! hierheen!»

De lieve Annette zat naast haar; mij ziende werd ze zoo rood als een klaproos. Ik greep haar arm en ik vroeg haar voor een wals. Ze gilde:

»O! mijnheer Michel!... O! mijnheer Michel!» en ging met mij mede.

Ten allen tijde, vóór en na de Omwenteling, zijn de meisjes hetzelfde geweest: ze hebben meer zin in den een dan in den ander.

Ik danste dus al met haar, vijf, zes walsen, ik weet zelf niet meer. En we lachten, en moeder Létumier was recht op haar dreef en Annette, rood als vuur, hield de oogen neêrgeslagen. Natuurlijk werd er niet over politiek gesproken; er werd gekheid gemaakt en gedronken, en koekjes gegeten. Zoo is het leven!

Maar tegen zes ure had ik er genoeg van; en zonder mij ergens om te bekreunen, ga ik het terras af, de straat op, en het denneboscje door, om den kortsten weg naar huis te hebben.

Het was buitengewoon warm voor den tijd van het jaar; alles ontloek en bloeide: de viooltjes, de braambessen en de aardbeziën, alles liep uit en vervulde de lucht met zijn geuren. 't Was of het al Juni was. Die dingen herinner ik mij nog als of het gisteren ware; ik ben toch al vrij wat jaartjes ouder, dat ben ik.

Boven op de rotsen, kom ik weêr op den grooten weg, van waar men de daken van de Buurten al zien kan; en twee of driehonderd pas voor mij uit, zie ik, grijs van stof, een meisje met een groote vierkante mand op den rug, gebogen onder haar last, maar die liep of ze er wezen moest!... Ik denk bij mij zelf:

»Dat is Marguerite!... Ja... ze is het!»

En ik leg een stapje op... ik begin op een draffe:

»Hé! Marguerite, zijt gij het?»

Ze keert zich om, met haar bruine gelaat, spiegelend van het zweet, met haar haren sluijk langs de wangen hangende, en haar levendige oogen; toen ze mij ziet begint ze te lachen en zegt:

»Hé! Michel!... kom! dat treft niet ongelukkig!»

Ik, ik keek maar naar haar sterken draagriem, die haar over den schouder knelde, ik was verwonderd en verlegen.

»He! ge ziet er een beetje moede uit,» zeide zij; »zijt ge ver komen loopen?»

»Neen... ik kom van Lützelburg... van het dansen.»

»Komaan,» zei ze, en ging weer aan 't loopen. »Ik kom van Dabo; ik heb de gansche graafschap afgeloopt. Ik heb er wat verkocht, daar ginds, van die Derde Standen! Ik ben op het goede oogenblik gekomen; de afgevaardigden der parochieën waren juist begonnen te vergaderen. En eergisteren ochtend was ik te Lixheim in Lotharingen.»

»Zijt ge dan van ijzer?» zeide ik naast haar loopende.

»Nu, van ijzer, dat juist niet; ik ben óók wel wat moede. Maar de groote slag is geslagen, ziet ge; dat gaat een gangetje!»

En daarbij lachte ze; maar ze moest wel zeer moede zijn, want toen we bij het muurtje kwamen dat langs den hof van Fürst loopt, zette ze haar mand tegen den rand en zeide:

»Laat ons een oogenblikje praten Michel! om adem te scheppen.»

Toen nam ik haar de mand af, en schoof ze geheel en al op den muur, zeggende:

»Ja, even rusten! Och, Marguerite! ge hebt zuurder werk dan wij.»

»Ja; maar het vlot dan ook tegenwoordig,» zeide zij met dezelfde stem en denzelfden oogopslag als haar vader; »wij kunnen dan ook zeggen, dat we gevorderd zijn! We hebben reeds onze oude rechten terug, en nu zullen we er nog nieuwe bij vragen. We moeten alles terug hebben, alles! Het moet zoo ver komen, dat alles gelijk is... dat de belastingen voor allen dezelfde zijn... dat ieder er met zijn moed en zijn werk komen kan. En dan moeten we de vrijheid hebben, dat moeten we!»

Daarbij zag ze mij aan. Ik was één en al bewondering, en dacht:

»Wat zijn wij en dergelijken toch, in vergelijking van die lieden? Wat hebben wij toch voor het land gedaan? Wat hebben wij geleden?»

En, naar mij opziende, ging ze voort:

»Ja, zooals ik zeg! Nu zijn de Memories van klachten bijna gereed, we zullen ze bij duizenden verkoopen. Ondertusschen loop ik alleen te venten. We hebben niet anders om van te leven; ik moet nu wel voor twee werken, daar vader voor allen werkt. Eergisteren heb ik hem twaalf livres gebracht; daar zal hij deze week mede toekomen; ik had er vijftien verdiend! sedert heb ik er vier verdiend, ik houd dus nog zeven livres over. Overmorgen bezoek ik hem weder. 't Gaat goed! En, als de Generale Staten zitten, zullen we alles rondventen wat daar gesproken wordt, in den Derden Stand wel te verstaan!... We zullen er geen gras over laten groeien... neen! Het is noodig; dat de geest vooruitgaat... dat men alles weet... dat de menschen wat leeren! Begrijpt ge?»

»Ja, ja, Marguerite!» antwoordde ik haar, »ge spreekt als uw vader, het brengt mij bijna aan het weenen.»

Zij was op den muur gaan zitten, naast haar mand. De zon ging juist

onder; de hemel was, naar de zijde van Mittelbronn, goudgeel met groote roode aderen; en links, boven de oude ruïnen van het kasteel van Lützelburg, zag men de bleeke schijf der maan aan den wolkeloozen hemel verrijzen.

Ik zag naar Marguerite, die niet meer sprak, maar in de aanschouwing van dat schoone tafereel verzonken scheen. Ze leunde met den elleboog op haar mars; maar toen ik mijn oogen zoo strak op haar gevestigd had, was het of ze dat gevoelde en sprak ze:

»Hé, ik ben zeker erg bestoven, niet?»

Zonder haar te antwoorden, vroeg ik:

»Hoe oud zijt ge nu?»

»Den eersten Paaschdag, over 14 dagen,» zeide zij, »zal ik zestien jaar wezen. En gij?»

»Ik, ik ben al over de achttien.»

»Ja, ge zijt sterk,» zeide zij van den muur afspringende en den draagband weêr om haar schouder doende. »Help mij even... mooi! ik heb hem.»

Met dat opbeuren van de mars, voelde ik, dat die verschrikkelijk zwaar was, en ik zeide:

»O! 't is te zwaar voor u, Marguerite; laat mij maar eens dragen.»

Maar zij antwoordde mij, terwijl ze met gekromden rug voortliep en met moeite het hoofd naar mij toedraaide, glimlachende:

»Kom, wat! als men werkt om zijn rechten te herwinnen, is niets te zwaar; en we zullen ze herwinnen, zonder twijfel!»...

Ik durfde bijna niet meer antwoorden... ik was niet geheel op mijn gemak... ik was een en al bewondering voor Chauvel en zijn dochter, en in mijn geest verhief ik ze hemelhoog.

Marguerite scheen niet vermoeid meer; af en toe vertelde zij:

»Ja, daar ginds, te Lixheim, hebben ze zich met hand en tand verdedigd, die adellijken en die monniken. Maar men heeft hun te woord gestaan, men heeft hun gezegd wat ze verdienden te hooren. En alles zal in de memorie komen, men zal niets vergeten. De koning zal weten hoe men denkt en het gansche volk ook. Eerst moeten we echter zien wat de Generale Staten worden zullen. Vader zegt, dat ze goed zullen zijn; ik geloof het ook. We zullen zien!... en we zullen onze afgevaardigden steunen; ze zullen zich op ons kunnen verlaten.»

Zoo kwamen wij aan de Buurten. Ik bracht Marguerite tot aan haar deur. Het was reeds donker geworden. Zij haalde den sleutel uit haar zak en zeide naar binnengaande:

»Dat is weer achter den rug!... Nu, goeden nacht, Michel!»

En ik wenschte haar ook goeden nacht.

T'huis komende zaten vader en moeder op mij te wachten; ze keken mij vragend aan:

»Welnu?» vroeg moeder.

»Nu! we hebben gedanst.»

»En toen?»

»En toen, — ben ik naar huis gegaan?»

»Alleen?»

»Ja.»

»Hebt ge niet op hen gewacht?»

»Neen.»

»En hebt ge niets gezegd?»

»Wat zou ik gezegd hebben?»

Toen begon moeder boos te worden en te schreeuwen:

»Je bent een uilskuiken, ziedaar! en die meid is nog grooter uilskuiken, dat ze van je weten wil. Wat zijn wij dan bij hen?»

Ze was wit van drift. Ik, ik keek haar rustig aan zonder te antwoorden. Vader zeide:

»Laat Michel met rust; schreeuw zoo hard niet.»

Maar zij hoorde naar niets en ging maar voort:

»Heb je ooit zoo'n domoor gezien? Ik, die sedert een half jaar dat groote koebeest van een Létumier aanhaal voor zijn best! een gierig oud wijf, die niet anders doet dan van haar landerijen, haar hennepland en haar koeien te spreken!... Ik verdraag alles... ik bewaar mijn geduld... en dan als ik het klaar heb, als hij maar heeft toe te bijten, wil die schavuit er niet van gediend zijn! Hij denkt misschien dat hij een groote mijnheer is, en dat men hem na moet loopen. Ach! lieve hemel! moet men zulke domme wezens in zijn familie hebben; 't is om dol te worden!...»

Ik wilde antwoorden, maar zij stopte mij den mond:

»Hou je mond! Je zult eindigen met te bedelen en wij er bij.»

En toen ik zweeg, begon ze weër van voren af aan:

»Ja wel, mijnheer bedankt!... Slijt je leven maar met Nicolaassen en Michels groot te brengen, zulke deugnieten, die zich laten snappen. Want dat is zeker, dat deze zich ook ergens heeft laten snappen... Zulke schooi-sters zijn er wel in de buurt!... Nu hij weigert, is dat zeker omdat hij op een andere verliefd is!...»

Ze draaide zich met haar bezem rond en keek mij over den schouder aan. Ik kon het niet langer aanhooren en klom, bleek en onthutst, den ladder op. Sedert het vertrek van Claude, sliepen Etienne en ik boven, onder het dak. Ik was meer dan verslagen. Van beneden schreeuwde moeder mij nog na:

»Zoo, ga je loopen... ik heb het goed gezien, heb ik niet? ondeugende slungel! Je durft niet te blijven!...»

Drift en schaamte deden mij bijna stikken. Ik wierp mij in de groote kist, met de beide handen voor het gelaat, en dacht:

»O! mijn God! is het mogelijk!»

En beneden hoorde ik moeder hoe langer hoe harder schreeuwen:

»O! die stommerik!... o! die ezel!...»

Vader trachtte haar tot bedaren te brengen; maar het duurde zeer lang. De tranen stroomden mij over het gelaat. Eerst tegen één uur was alles stil in de hut, maar ik kon niet slapen, ik voelde mij al te ongelukkig... ik dacht:

»Zie!... sedert tien jaar werkt gij... De anderen gaan heen, gij blijft; ge betaalt de schuld van het huishouden; ge geeft tot uw laatsten penning om de oude lieden te ondersteunen; en — omdat ge niet trouwen wilt met dit meisje, om haar goed te krijgen; omdat ge het hennepland niet wilt trouwen, — is er geen haar goed aan u; ge zijt slechts een Nicolas, een ezel, een schavuit!»

Ik werd hoe langer hoe meer verontwaardigd. De kleine Etienne lag rustig naast mij te slapen. Ik kon geen oog toedoen; de treurigste gedachten woelden mij door het hoofd en het zweet sloeg mij uit; ik stikte op dien zolder, ik had behoefte aan frissche lucht.

Eindelijk, tegen vier uur, sta ik op en ga naar beneden. Vader sliep niet; hij vroeg mij:

»Zijt gij het Michel? gaat ge uit?»

»Ja, vader! ik ga uit.»

Ik had wel met hem willen spreken: hij was de beste man van de wereld; maar wat tegen hem te zeggen? Moeder sliep ook niet; haar oogen schitterden in het donker; zij zeide niets en ik ging de deur uit.

Buiten steeg de mist uit het dal omhoog. Ik nam het weidepad langs de rotsen. De mist maakte mijn kiel doornat, dat was mij een verfrissing. Ik liep zonder vast doel recht voor mij uit. Wat ik al niet dacht, God alleen weet het! Ik wilde de Buurten verlaten, naar Saverne, naar Quatre-Vents gaan; een smidsknecht kan overal werk vinden. Het denkbeeld om vader, Mathurine en den kleinen Etienne te verlaten, brak mij het hart. Maar ik wist ook dat moeder nooit de mooie landerijen van de Létumiers zou vergeten; dat zij ze mij telkens voor de voeten zou werpen, tot in eeuwigheid. In zulke oogenblikken spelen er wat gedachten door het hoofd! Men denkt er later niet meer aan, men wil er niet meer aan denken, men vergeet ze gelukkig.

Al wat ik mij herinner was, dat tegen vijf uur de zon heerlijk opging, een ware lentezon! De koelte had mij goed gedaan; ik riep bij mij zelf:

»Michel, ge blijft! ge zult alles verdragen! Ge kunt vader niet verlaten, neen! en uw broeder Etienne, en uw zusje ook niet. Het is uw plicht hen te ondersteunen. Moeder mag nog zoo schelden en razen... ge blijft!»

En met zulke gedachten steeg ik naar het dorp op, langs de tuintjes en boomgaarden, die aan den rand van de helling lagen. Ik werd hoe langer hoe meer versterkt. De zon werd steeds warmer, de vogels zongen, alles was met een rooden glans overgoten, de dauw trilde en schitterde aan de bladeren. Ook zag ik den witten rook van onze smederij langzaam ten hemel stijgen. Valentin was dus al op.

Ik stapte wat door. Maar toen ik bij het dorp kwam, hoorde ik op eens, aan den anderen kant van de heg waar ik langs liep, iemand spitten. Ik zie op: daar was Marguerite achter haar woning bezig een hoek van hun kleine tuintje om te zetten, om er aardappelen te poten. Daar ik wist, dat ze den vorigen avond zoo vermoeid t'huis gekomen was, verwonderde mij dit; ik bleef bij de heg stilstaan en keek een langèn tijd naar haar, en hoe langer ik haar aanzag, des te meer bewondering gevoelde ik voor haar.

Ze stond daar te spitten met moed en ijver in een kort kleedje en op klompen, aan niets dan aan haar werk denkende. En ik zag voor de eerste keer, dat haar bruine wangen gevuld waren, haar voorhoofd klein, met mooi bruin haar bij de wenkbrouwen en als een fijn dons rondom de slapen. Ze geleeke op haar vader; haar beenen en armen waren dun en gespierd en haar lendenen stevig; ze hield de lippen gesloten en haar klomp dreef de spade in den grond, dat de vezels en wortels kraakten. Het zonlicht, dat door de groote bloeiende appelboomen scheen, viel op haar, met de flikkerende schaduw van het trillen der bladen. De aarde dampste, alles schitterde; men kon vooruit voelen, dat het een warme dag zou worden.

Nadat ik een geruimen tijd naar Marguerite gezien had, kwamen mij de woorden van moeder: »hij is verliefd op een ander!» weêr voor den geest. En ik dacht: »'t is waar: ik bemin een andere!... Deze heeft geen land, geen weide, geen koeien, maar ze heeft moed, zij zal mijn vrouw worden! En dan zullen we hebben wat meer is dan dat alles. Maar eerst wil ik haar waard worden, en ik zal haar waard worden door mijn arbeid!»

En sedert dat oogenblik, ben ik die gedachte nooit ontrouw geweest; ik had nog meer eerbied voor Marguerite dan te voren; het denkbeeld kwam geen oogenblik in mij op, dat ze de vrouw van een ander kon worden.

Toen ik dat besluit genomen had, verliet ik die plek vast besloten, vol moed en zelfs tevreden. Er kwamen ook al menschen het pad af, om in het veld te gaan werken. Ik kwam in de dorpsstraat. Valentin, met zijn hemdsmouwen over zijn lange magere armen opgestroopt, borst en hals bloot, stond mij reeds voor de smederij te wachten.

»Wat een heerlijk weër, Michel!» begon hij al te roepen, toen hij mij zag aankomen, »wat een heerlijk weër! O! als het zondag was, zouden we een aardig uitvluchtje naar het bosch maken.»

»Ja!» antwoordde ik hem lachende, terwijl ik mijn kiel uittrok; »maar het is Maandag. Wat hebben we van morgen te doen?»

»De oude Rantzau heeft ons gister avond twee dozijn bijlen van den Harberg gebracht, om bij te smeden; en dán is er nog de kar van Christophe Besme, die een nieuwe bus in de naaf noodig heeft.»

»Goed, goed!» zeide ik »we kunnen beginnen.»

Nooit had ik mij vuriger tot den arbeid gevoeld. Het ijzer lag al in het vuur. Valentin nam de nijptang en den bijhamer; ik den grooten hamer, en daar ging het los.

Zoo is het mij altijd in het leven gegaan. Zoo dikwijls ik helder zag wat ik wilde, en ik in plaats van te mijmeren en soesend den sleur te volgen, besloten was tot iets moeilijks dat oplettendheid en moed vereisehte, — is de goede stemming weër gekomen. Dan zong ik en floot ik en liet mijn hamer roffelen als de beste. Het ergste is altijd, geen vast plan te hebben; maar ik had er toen een, dat mij bijzonder aanstond.

Men moet echter niet gelooven dat het gemakkelijk was, mijn plan ten uitvoer te brengen in het jaar 1789. Lang niet! En dienzelfden morgen, toen, tegen zeven uur, Marguerite de smederij langs kwam met haar groote mars, om haar brochures rond te venten — was het reeds Valentin, die mij aan de bezwaren herinnerde. Hij had nog volstrekt geen erg, en juist daarom was ieder zijner woorden mij een openbaring.

»Zie eens, Michel!» zeide hij op het meisje wijzende, die reeds boven aan het dorp was, »is het niet verschrikkelijk een kind van zestien jaar met zulke lasten op den rug te zien? Dat gaat door regen en wind, sneeuw en hitte; dat schrikt nooit voor eenige moeite terug; als het geen ketters waren, zouden het martelaren zijn. Maar het is de duivel die ze drijft om hun slechte boekjes te verkoopen, om onze heilige godsdienst en de orde door den Heer in deze wereld ingesteld, te vernielen. In plaats van loon te verdienen, verdient dat nu den strop.»

»Nu maar, Valentin! den strop!» zeide ik.

»Ja, den strop!» zeide hij zijn neus vooruitstekende en de lippen vast op elkaar drukkende, »en zelfs den brandstapel, als men rechtvaardig wilde zijn. Zouden wij ze nog moeten verdedigen, als het juist hun verstand, hun oppassendheid, hun moed zijn, die tegen ons gericht zijn? Dat is evenals de wolven en de vossen, hoe slimmer ze zijn, hoe meer men zich haasten moet ze uit te roeien. Wanneer ze dom waren als de schapen, zouden ze zoo gevaarlijk niet zijn; integendeel men kon ze scheren en ze zelfs fatsoenlijk op stal zetten. Maar die calvinisten luisteren nergens naar, 't is een ware pest.»

»Maar het zijn toch schepselen van den Heer, niet minder dan wij, Valentin!»

»Schepselen van den Heer!» schreeuwde hij, zijn lange armen omhoog stekende. »Als het schepselen van den Heer waren, zouden dan de pastoors weigeren om hun geboorte-acten, hun huwelijken en hun overlijden in te schrijven? Zou men ze dan begraven in het veld, ver van de gewijde aarde, als

dieren? Zou men ze dan van alle posten uitsluiten, zooals Chauvel zelf zegt? Zou iedereen dan zoo tegen hen uitvaren? Neen, Michel! Het doet me wel leed, want behalve hun handel, kan men hun niets verwijten; maar baas Jan doet verkeerd met die menschen bij zich aan huis te laten komen. Met dien Chauvel zal het slecht afloopen; dat gaat te hard met hem! Onze Buurtenaren zijn ezels dat ze hem benoemd hebben; als eenmaal de orde weer hersteld zal zijn, ik zeg het u, de eersten die men zal inrekenen, zijn Chauvel en zijn dochter, en misschien baas Jan ook, en wij allen, om ons eenige jaren in de gevangenis te reinigen van onze zonden. Ik voor mij zal het niet verdiend hebben, maar ik zal er toch de rechtvaardigheid des konings in zien. Recht is recht... We zullen het verdiend hebben... 't Is hard!... maar de rechtvaardigheid voor alles."

En daarbij kromde hij zijn grooten rug, de handen met een gebaar van onderwerping samenvouwende, en daarop sloot hij de oogen als in gedachten verzonken. Ik dacht:

»Kan een mensch zoo bekrompen wezen? Wat hij zegt raakt kant noch wal."

Maar met dat al begreep ik wel, dat ik alles tegen mij zou krijgen, als ik Marguerite ten huwelijk vroeg, en dat de Buurtenaren in staat zouden zijn mij te steenigen. Maar 't was mij alles om 't even, en ik verwonderde mij zelf over mijn moed.

Den avond van dien dag, toen het tijd was om naar huis te gaan, ging ik er zonder vrees op af, en vast besloten van moeder alles aan te hooren, zonder een woord te antwoorden. Toen ik dicht bij huis was, kwam vader, bleek en schuchter, mij te gemoet, en wenkte mij met hem in een steegje tusschen de tuinen verborgen, te gaan, om niet gezien te worden. Ik volgde hem, en de arme man sprak bevende:

»Je moeder heeft gisteren erg getierd, mijn kind... O! 't is verschrikkelijk!... Wat zult ge nu doen?... Ge gaat het huis zeker uit?..."

Hij zag mij angstig aan; ik zag dat hij in de grootste ongerustheid was, en ik antwoordde hem:

»Neen, neen, vader! Hoe zou ik u kunnen verlaten, u, den kleinen Etienne en Mathurine?... Dat kan niet!"

Zijn gelaat helderde op; 't was of hij herleefde.

»O! dat is goed," zeide hij. »Ik wist wel, dat ge blijven zoudt, Michel! Ja, ik ben blijde met u gesproken te hebben!... zij is onredelijk... ze maakt zich te driftig... O! ik heb ook veel geleden in mijn leven... Maar, gelukkig, gij blijft... hoe gelukkig...!"

Hij hield mijn hand vast en ik voelde mij innig aangedaan.

»Ja," zeide ik »ik zal blijven, vader! en als moeder tiert... ze is mijn moeder, ik zal het aanhooren zonder te antwoorden."

Toen was hij gerust gesteld.

»Heel goed," zeide hij. »Maar, luister, gij moet hier nog wat blijven staan; ik ga alleen binnen, want als je moeder ons samen zag, zou ze 't mij erg lastig maken; begrijpt ge?"

»Ja vader! ga maar."

Toen ging hij het steegje uit, en eenige minuten na hem volgde ik hem dood bedaard, en ging in huis. Moeder zat achter in de kamer, bij den haard, te spinnen, de tanden stijf op elkaar. Ze dacht zeker, dat ik iets tegen haar zeggen zou... misschien dat ik heen ging. Ze volgde mij met vlamme oogen bij elke beweging, en bereidde zich al voor mij te vervloeken. De kleine Mathurine en Etienne zaten aan haar voeten een mandje te vlechten zonder de oogen te durven opslaan; vader maakte wat hout

stuk, mij ter sluiks in 't oog houdende; maar aan mij was niets te bespeuren, ik zei eenvoudig:

»Goeden avond vader! goeden avond moeder! ik ben moê van daag, we hebben op de smederij druk gewerkt.»

En daarop klom ik den ladder op. Niemand had mij geantwoord. Ik legde mij ter ruste, voldaan over mijn handelwijze, en dien nacht sliep ik goed.

XIII.

Den volgenden dag ging ik zeer vroeg naar het werk. Maar de herberg de Drie Duiven was al vol met menschen; ze kwamen langs den geheelen weg aan, sommigen op karren, anderen te voet.

Het gerucht liep, dat de memorie van onze klachten en bezwaren bijna gereed was, en dat men ze weldra naar Metz zou brengen, om samenge-smolten te worden met die van de andere baljuwschappen.

Sedert den dag der verkiezingen hadden een groot aantal afgevaardigden naar het baljuwschap hun vrouwen en kinderen naar Lixheim laten komen. Die menschen gingen nu weer naar huis, recht blijde het eigen nest weer te mogen opzoeken.

Ze riepen in het voorbijgaan:

»'t Is klaar!... Van avond komen de anderen.... Alles is in orde.»

Valentin en ik, we waren ook blijde weldra baas Jan weêr op de smederij te zullen zien. Als men sedert tien jaar samen werkt, dan is het een groot gemis drie weken alleen te blijven, en zoo'n groot goed gezicht niet meer voor zich te zien, dat u van tijd tot tijd toeroept:

»Komaan, jongens, vooruit!»

Of wel:

»Halt! we moeten even adem scheppen.»

Ja, dan scheelt er iets aan; men is de kluts kwijt.

We hingen dus onze buizen op, terwijl we over de goede tijding spraken en keken naar die menigte menschen, die bij de herberg stil hielden. Nicole en moeder Catherine kwamen met stoelen naar buiten, om de vrouwen te helpen uit de karren te komen; en dan begonnen de complimenten en begroetingen, want al die vrouwen waren oude kennissen, en sedert haar mannen tot afgevaardigden benoemd waren, werd er nog meer gegroet; men werd deftig en noemde elkaâr »Madame.»

Valentin lachte er hartelijk om.

»Zie eens, Michel,» zeide hij, »daar is de gravin Dikke Japik... of de barones Gaarniks.... Zie eens... nu kunnen we fijne manieren leeren!»

Hij kon grappig zijn als hij de burgers, die niet adellijk waren, bespotten; daarentegen, toen hij ze allerlei buigingen zag maken, kreeg hij de tranen in de oogen, en eindigde telkens met te zeggen:

»Dat staat dat volk als een kanten kraag aan Finaude, de ezelin van pater Bénédic!... O! die schraalhansen!... En als men dan bedenkt, dat

zulk volk durft opstaan tegen Z. Maj. den koning, tegen de koningin en allen die in hoogheid gezeten zijn! Dat ze rechten voor zich eischen!... O! ik zou ze rechten geven, dat zou ik!... Ik zou ze op hun nommer zetten; en als ze niet tevreden waren, zou ik mijn Zwitsers en mijn veldwachters verdubbelen."

Hij redeneerde aldus half binnensmonds, terwijl hij aan den blaasbalg trok en het ijzer met zijn nijptang in het vuur hield. Ik kende zodoende al zijn gedachten, want het was hem een behoefte te spreken om zich zelf te kunnen begrijpen; en mij maakte het vroolijk.

Om kort te gaan, we hadden het werk weér opgevat; het aanbeeld klonk sedert drie uren, de vonken vlogen naar alle kanten en we dachten nergens aan dan aan ons werk, toen op eens een schaduw zich voor de deur vertoont; ik keer mij om: daar was Marguerite! Ze had iets in haar boezelaar en zeide tegen ons:

»Ik breng u werk... Mijn spade, die gebroken is... Zoudt gijlieden me dat niet weér in orde kunnen maken tegen van avond of morgen vroeg?"

Valentin neemt de spade, die erg gescheurd is en bij den hals afgebroken. Ik was in mijn schik. Marguerite keek mij aan, en ik lachte haar toe, als om te zeggen:

»Wees maar gerust... dat zal ik je netjes opknappen... Ge zult zien wat ik er van maak."

Zij eindigde met mij ook toe te lachen, daar ze zag, dat het mij genoeg deed haar een kleinen dienst te bewijzen.

»Voor van avond of morgen ochtend, dat zal niet gaan," zeide Valentin, »maar als ge morgen avond terug woudt komen..."

»Kom, kom!" riep ik, »zoo'n zaak is dat niet! We hebben veel werk, dat is waar, maar de spade van Marguerite moet vóórgaan. Laat het maar aan mij over, Valentin! ik neem het op mij."

»Hé! niets liever dan dat," zeide hij, »maar het zal u meer tijd kosten, dan ge denkt, en we hebben het druk."

Marguerite lachte.

»Nu," zeide ze, »kan ik er op rekenen, Michel?"

»Ja, ja, Marguerite! ge zult ze van avond hebben."

Daarop ging ze heen; en dadelijk ging ik aan het werk. Ik leide het oude ijzer in het vuur en pakte de greep van den blaasbalg. Valentin keek me wat vreemd aan; mijn voortvarendheid verwonderde hem; hij zeide niets, maar ik voelde dat mijn ooren rood werden en dat mijn wangen ook al begonnen. Toen begon ik het smidslied aan te heffen:

»Smid braaf en klok, het vuurtje brandt helder" (1).

En hij, volgens gewoonte, stemde dadelijk mede in, met grove stem en elk woord lang uithalende, op den slependen toon der oude knechts. Onze hamers sloegen de maat; en bij de gedachte, dat ik voor Marguerite werkte, sprong mijn hart op van genoegen. Ik geloof niet, dat ik ooit in mijn leven beter gewerkt heb; mijn hamer sprong nog vlugger omhoog dan hij op het aanbeeld neerviel, het ijzer spreidde zich uit als deeg.

Ik smeedde mijn spade eerst heet, en daarop koud na; ik gaf er een mooi fatsoen aan, vierkant, een weinig langwerpig, licht, de dikte precies in het midden, de voorkant ietwat rond, de hals zoo afgerond en vast ge-

(1) »Bon forgeron, ton feu s'allume."

klonken, dat Valentin van tijd tot tijd stilhield om mijn werk te komen bewonderen. Ik hoorde hem in zich zelf mompelen :

»Ieder zijn gave : baas Jan heeft zijn gelijke niet voor het hoefijzer ; ik, ik heb het juiste oog voor de velgen en bussen. Ja, dat is een gave des hemels, dat zal niemand tegenspreken. Hij zal het krijgen voor de spaden, schoppen en ploegijzers, dat is zijn vak ; zijn gave des Heeren.»

Hij liep heen en terug, keerde zich om en vroeg mij soms :

»Zal ik je helpen?»

»Neen, neen!» riep ik dan, wat trotsch, en wat blij, dat ik mijn werk zoo goed zag vlotten.

En ik begon weer te zingen :

»Smid braaf en kloek....»

Ieder ging zijn gang. Eindelijk, tegen vijf uur, was mijn spade gereed. Ze blonk als een zilveren schotel en klonk als glas. Valentin nam haar in de hand, woog haar lang en, mij in de oogen ziende, zeide hij :

»De oude Rebstock, van Ribeaupierre, die zeissen, spaden en ploegijzers verkoopt tot in het hartje van Zwitserland, de oude Rebstock zelf zou zijn groote R. op deze spade zetten en zeggen : »dat is werk van mij!» Ja, Michel ! de Chauvels zullen zich mogen beroemen, dat ze een schoone en goede spade hebben, die het misschien langer zal uithouden dan zij zelf. Daar ! dat is je meesterstuk.»

Men kan denken of ik voldaan was, want Valentin was een kenner ; maar de eer van zijn loftuizingen was niets bij het genoegen dat ik mij er van voorstelde die spade naar Marguerite te brengen. Alleen moest er nog een steel aan ; en ik moest er een hebben van esschenhout, spiksplinternieuw. Daarom liep ik, zonder dralen, naar onzen buurman den ouden draaier Rigaud, die aanstonds zijn grooten bril op zijn neus zette en aan het werk ging. Hij maakte mij een steel zooals ik dien wenschte ; netjes rond, de handgreep van boven niet te dik en stevig bevestigd, kortom iets lichts en sterks. Ik betaalde hem metéén, en ik ging naar huis om de spade zoo lang achter onze deur te zetten, totdat mijn dagwerk afgeloopen zou zijn.

Tegen zeven uur, toen ik mijn handen, gezicht en hals voor de smerderij bij de pomp stond te wasschen, en toevallig de straat op keek, zag ik dat Marguerite op de bank voor haar huis aardappelen zat te schillen. Al van verre liet ik haar de spade zien en ik kwam opgetogen bij haar, roepende :

»Ziedaar uw spade !.... Wat zegt ge er van, Marguerite?»

Zij nam de spade en bekeek ze met alle verbazing. Ik haalde kwalijk adem.

»Och!» zeide zij mij aanziende, »dat heeft Valentin gedaan.»

Ik werd rood tot over de ooren en zeide :

»Denkt ge dan dat ik niets doen kan?»

»O ! neen !.... maar ze is zoo mooi !.... Weet ge wel, Michel ! dat ge een knappe werker zijt?»

Zij lachte mij toe ; en ik kwam weer in mijn humeur, toen ze op eens zeide :

»Maar dat zal veel kosten.... Wat ben ik u daarvoor schuldig?»

Toen ik dat hoorde was het of ik een slag in het aangezicht kreeg, en ik antwoordde haar bijna driftig :

»Wilt ge me dan met geweld krenken, Marguerite ? Zie, ik doe mijn best voor u.... Ik breng u een spade ten geschenke.... Ik verheug me u een genoegen te kunnen doen, en gij vraagt me wat dat kost!»

Toen ze mijn verdrietige gelaat zag, riep ze uit :

»Maar je bent onredelijk, Michel ! alle werk is zijn geld waard, en

bovendien, de kolen krijgt baas Jan ook niet voor niet, en gij werkt in zijn dienst."

Ze had gelijk en dat voelde ik; maar dat belette mij niet te antwoorden: »Neen neen! dat is niet zoo...!» en zelfs boos te worden, — toen op eens vader Chauvel, in korten linnen kiel met den stok in de hand, mij bij den arm vatte, zeggende:

»Wel, wel!... Wat is er toch, Michel! zijt gij beiden daar aan het kibbelen?»

Hij kwam van Lixheim en zag mij vergenoegd aan; maar mij bleef de stem in de keel steken, ik was geheel en al verlegen.

»Och!» zei Marguerite, »hij heeft mijn spade hersteld, en nu wil hij er geen geld voor hebben."

»Kom, wat!» zei Chauvel, »en waarom niet?»

Gelukkig viel mij een goede gedachte in, en ik riep:

»Neen! ge zult me geen penning in de hand krijgen, mijnheer Chauvel. Hebt ge mij niet honderdmaal boeken geleend? Hebt ge zuster Lisbeth geen dienst bezorgd? En nu nog, helpt ge het gansche land niet om zijn rechten te herwinnen? Als ik iets voor u maak, dan doe ik het uit vriendschap, uit dankbaarheid; ik zou me schamen u te zeggen: »Dat kost zooveel." Dat stuit me tegen de borst."

Hij sloeg mij met zijn kleine levendige oogen gade en zeide:

»'t Is wel... 't is wel!... Maar ik heb dat alles ook niet gedaan, om de menschen niet meer te betalen. Als ik het met zulke bedoelingen gedaan had, zou ik mij ook over mij zelf schamen... Begrijpt ge, Michel?»

Toen wist ik niet meer wat ik antwoorden zou, ik had wel haast willen weenen, en zeide:

»O! mijnheer Chauvel! ge doet me verdriet."

En toen antwoordde hij, blijkbaar eenigszins getroffen:

»Neen, Michel! neen, dat was de bedoeling niet, want ik houd je voor een braven, eerlijken jongen; en, om het je te toonen, neem ik je geschenk aan. Niet waar, Marguerite! we nemen het beiden aan?»

»O ja!» zeide zij, »nu hij het gaarne heeft, kunnen we het niet afslaan."

Chauvel bekeek toen de spade en prees mijn werk ook. Hij zeide, dat ik een knappe werkman was, en dat hij mij met der tijd baas hoopte te zien met een goede zaak. Ik was weér recht vergenoegd geworden, en toen hij zijn huisje binnenging, mij de hand drukkende, en Marguerite mij toeriep: »Goeden avond, Michel! en nog wel bedankt!» was alles vergeten. Ik was over mij zelf tevreden, dat ik zoo goed geantwoord had, want de wijze, waarop Chauvel mij aanzag toen ik sprak, had mij zeer verlegen gemaakt, en als mijn gronden niet zoo goed geweest waren, had hij wel wat anders kunnen denken. En zelfs beschouwde ik dat als een waarschuwing om wél voorzichtig te zijn, en mijn gezindheid jegens Marguerite goed te verbergen, tot den dag, waarop ik haar ten huwelijk zou kunnen vragen.

Dat waren mijne gedachten, terwijl ik naar de herberg terugging. Toen ik de groote zaal binnenkwam, was baas Jan juist aangekomen; hij hing zijn groote jas in de kast en riep:

»Nicole... Nicole...! breng me gauw mijn baatje en mijn muts. O! wat is het heerlijk in zijn huisjas en zijn klompen te zitten! — Kijk, zijt gij daar Michel! Nu zijn we weér allen bij elkaar... ge zijt zeker achter met het werk?»

»Niet zoo heel erg, baas! we hebben het loopende werk afgemaakt.

De wiggen die van den Dagsberg gekomen waren, zijn gister avond allen afgestuurd."

»Komaan, des te beter! des te beter!» Moeder Catherine kwam ook met een vergenoegd gelaat binnen, en vroeg:

»Is het dan nu afgelopen, Jan? voor goed afgelopen?... gaat ge er niet weer heen?»

»Neen, Catherine, Goddank! Ik had er genoeg van op het laatst, van al die fraaiigheden. Nu is onze zaak gezond, de Memorie gaat overmorgen in zee. Maar 't is niet zonder moeite gegaan, en als we Chauvel niet gehad hadden, dan weet God wat er van terecht zou gekomen zijn. Wat een kerel! hij weet alles, hij kan over alles spreken; 't is de roem van de Buurten dien man afgevaardigd te hebben. Al die van de andere baljuwschappen hebben hem onder de eersten gekozen om onze klachten en bezwaren naar Metz te brengen, en ze staande te houden tegen wie er wat op zou willen afdingen. Nooit, zoolang als de Buurten bestaan zullen, zullen ze zoo'n goed figuur slaan. Nu is Chauvel overal bekend, en men weet ook, dat wij hem hebben afgevaardigd; dat hij in de Eikenbosch-Buurt woont, en dat de lieden van deze streek verstand genoeg hebben gehad om hem te waardeeren, niettegenstaande zijn godsdienst."

Baas Jan vertelde dat alles, terwijl hij zijn klompen en zijn huisjas aantrok.

»Ja," riep hij al snuivende, »op honderden afgevaardigden naar het hoofdbaljuwschap heeft onze Derde Stand er vijftien gekozen om de memorie in te leveren, en daarvan was Chauvel de vierde! — Nu moeten we dan ook een feest hebben, hoort ge: een groote partij voor de vrienden van de Buurten, ter eere van onzen afgevaardigde Chauvel. Alles is al afgesproken, Létumier en Cochart weten er al van: ik heb ze in den Gouden Appel, in stad, aangetroffen, en ze al vast genoodigd en hun opgedragen de anderen te noodigen. De oude flesschen van onder uit den kelder moeten er aan; de keuken moet snerpen en sissen. Nicole moet van avond nog halen zes pond best ossenvleesch, drie pond varkens ribbetjes, twee mooie schapenbouten, bij baas Kuntz op de markt; ze moet er bij zeggen, dat het voor baas Jan van de Drie Duiven is. En de boutjes moeten met uien gebraden worden. We moeten kool met saucijsjes hebben, en de beste ham moet afgekregen worden, en een goede salade, kaas en noten. Ieder zal tevreden wezen. Ik wil dat het gansche land wete, dat de Buurten de glorie gehad hebben den vierden afgevaardigde van het baljuwschap naar Metz te zenden; een man dien niemand kende, maar dien wij gekend hebben, en gekozen hebben, en die alleen meer gedaan heeft, om het recht des volks te handhaven, dan vijftig anderen. Maar daar zullen we later over spreken. Chauvel heeft de oudste procureurs, de slimste advocaten en de rijkste bluffers van de provincie den mond gesnoerd!"

Baas Jan had zeker hier en daar een glaasje gedronken onderweg; hij praatte alléén maar door, zijn groote handen uitslaande en zijn roode wangen opblazende, zooals hij altijd deed na een goed maal. Wij stonden met verbazing naar hem te luisteren.

Nicole dekte ondertusschen de tafel voor het avondeten; dat calmeerde hem wat; ieder dacht na over hetgeen hij gehoord had.

Op het oogenblik dat ik naar huis zou gaan, zeide baas Jan tot mij:

»Zeg ook aan je vader, dat hij genood wordt door zijn ouden kameraad Jean Leroux, want we zijn nog oude kameraden; we hebben nog samen geloot in zeven en vijftig! Zeg hem dat. Morgen, precies twaalf uur, hoort ge Michel?"

Hij hield mijn hand vast, en ik antwoordde hem :

»Ja, baas Jan! ge doet ons veel eer aan.»

»Als men zulke knappe menschen als ulieden noodt, doet men zich zelf eer en genoeg. En nu, goeden avond!»

Daarop ging ik heen. Nooit had baas Jan, mijn peet, zoo veel goeds van mijn vader gezegd, en ik had hem er nog liever om dan te voren, als dat mogelijk is.

XIV.

t' Huis komende vertelde ik aan mijn ouders, dat vader en ik den volgenden dag bij baas Jan ten eten verzocht waren, met de notabelen van de Buurten. Ze gevoelden welk een eer ons daarmede geschiedde, en vader was er aangedaan van. Een geruimen tijd sprak hij van zijn loting in de milicie in het jaar zeven en vijftig, toen Jean Leroux en hij arm in arm door de stad gingen, met linten aan hun driepunten; en daarop van mijn doop, waarbij zijn oude kameraad wel peet had willen zijn. Hij riep zich die herinneringen tot in de minste bijzonderheden weêr voor den geest, en zeide :

»O! die goede oude tijd! die goede oude tijd!»

Moeder was ook tevreden; maar daar ze nog altijd tegen mij mokte, liet ze niets van haar blijdschap bespeuren, maar spon maar stijf voort, zonder een woord te zeggen. Maar met dat al lagen den volgenden dag onze witte hemden en de zondagskleeren op tafel klaar; ze had al vroeg alles gewaschen, gedroogd en in orde gebracht. En toen vader en ik, tegen den middag, arm in arm de dorpstraat afzakten, keek ze ons uit de deur na, en riep tegen de bureu :

»Ze gaan naar het groote feestmaal van de notabelen, bij baas Jean Leroux!»

Mijn oude vader, op mijn arm geleund, zeide glimlachend :

»We zijn weêr even mooi als op den dag der verkiezingen. Sedert is ons toch niets kwaads overkomen; als dat nu maar zoo blijven mag, Michel! Laat ons goed op onze tong passen, men praat altijd te veel op een groot maal. Laat ons ons in acht nemen, hoort ge?»

»Ja, vader! wees gerust, ik zal niets zeggen.»

Hij was altijd angstig, als een arme haas, die sedert jaren van struik tot struik vervolgd is. En hoeveel anderen in die tijden waren even als hij! Bijna al de oude boeren, die onder de heeren en de kloosters waren opgegroeid, en die maar al te goed wisten, dat er voor hen geen recht was.

Om iets te ondernemen, moet de jeugd beginnen, met enkele koppige ouden, zooals Chauvel, aan het hoofd, die nooit veranderen en nooit terugschrikken. Als de boeren de omwenteling van 1789 alléén hadden moeten maken, en als de burgers niet begonnen waren, dan waren we nog in 88! Wat zal men zeggen? Door altijd te lijden, verliest men den moed; het vertrouwen komt van het geluk. Bovendien ontbrak vooral het onderwijs.

Maar men zou dien dag zien, wat goede wijn al niet kan uitwerken. We waren nog wel honderd pas van de herberg af, toen we reeds het lachen

en het vroolijk praten van de notabelen, die vóór ons aangekomen waren, konden hooren. De groote Létumier, Cochart, Claude Huré de wagensmid, Gauthier Courtois de gewezen kanonnier, en baas Jan, waren staande aan het praten, bij den hoek van de groote tafel, waar een wit tafelkleed over heen lag; en toen we binnen kwamen, waren we zoo goed als verblind door de karaffen en flesschen, de borden van oud gekleurd aardewerk, de lepels en vorken, die blonken van het eene eind der kamer tot aan het andere.

»He! daar is mijn oude kameraad Jean-Pierre!» riep baas Jan, ons te gemoet gaande.

Hij was gekleed in zijn smidsbuis met huzarenknoopen, de pruik in een dikken vlecht aan den nek saámgebonden, het hemd van voren open, wollen kousen en schoenen met zilveren gespen, terwijl zijn wijde broek ruim om zijn welgevulden buik golfde. Zijn dikke roode wangen trilden van genoegten, en zijn beide handen op vaders schouders leggende, zeide hij:

»O! mijn arme goede Jean Pierre! Wat ben ik blijde je te zien! Wat komt alles mij weer voor den geest, als ik je zoo aanzie!»

»Ja,» zeide vader, met de tranen in de oogen, »de goede oude tijd van de loting, niet waar, Jan? Ik denk er ook nog wel eens om; die komt nooit weer!»

Maar Létumier, met zijn steek op één oor en zijn lange kaneelkleurige jas sluik over zijn magere dijen hangende, met zijn roode vest met stalen knoopen, die klonken als schelletjes, begon te schreeuwen:

»Hij is al weer gekomen, Jean Pierre! we hebben eergisteren allen vrijgeloot, het gansche land heeft vrijgeloot! Leve de vreugd!»

Hij zwaaide daarbij met zijn steekhoed tot aan den zolder; en de anderen lachten, zeker óók omdat ze de flesschen, die op een rei stonden, zagen; ze hadden wel kunnen dansen van pret; van tijd tot tijd keerde er een uit den kring zich om, als om zijn neus af te vegen, en telde met een schuin-schen blik hoeveel flesschen er wel waren.

Achter in de zaal was de deur van de keuken open; men zag de roode vlam op den vuurhaard omhoog flikkeren, de twee bouten langzaam aan het spit draaien, terwijl het vet sissend in de druippan lekte; moeder Catherine, met een groote witte muts op en haar hemdsmouwen opgestroopt, liep dan met een schotel, dan met een taart in haar boezelaar, druk op en neer; en Nicole was even druk bezig, met haar groote ijzeren vork de stukken vleesch in de pannen om te keeren, of den slaëmmer in een hoek uit te schudden. — De lekkere lucht verspreidde zich overal.

Men zou niet gedacht hebben, dat baas Jan eenvoudige dorpsnotabelen zoo deftig zou onthalen; maar deze eenvoudige en werkzame man zag bij groote gelegenheden niet op een kleintje; en hoe zou hij beter gelegenheid kunnen hebben, om de achting van de streek te winnen, dan door hen goed te onthalen, die hem naar de vergadering van het baljuwschap hadden afgevaardigd met zijn vriend Chauvel. Al de goede burgers van mijn tijd hebben hetzelfde gedaan; dat was het beste middel om de orde te bewaren. Ze waren zoo verstandig, zich aan het hoofd van het volk te plaatsen; en als hun zonen, uit hoogmoed, gierigheid of domheid, zich van het volk hebben willen afscheiden, om een soort van valsche adellijken te worden, hebben ze altijd eigenlijk voor anderen gewerkt, die hun te slim af waren. Dit is in weinig woorden onze geheele geschiedenis.

Ondertusschen waren de oudjes bij het venster op een troepje gaan staan, en begonnen weér te praten over de zaken van het baljuwschap, en elken keer als er weer een notabele binnenkwam, ging het weér aan een roepen:

»He! Pletche!... he! Rigaud!... kom hier!... Hoe gaat het?...»

Valentin stond achteraf en lachte terwijl hij mij aanzag. Maar zijn geestdrift voor »den koning, de koningin en allen die in hoogheid gezeten zijn,» belette hem niet, veel van goeden wijn, saucijsjes en ham te houden. Zoo'n feest lachte hem toch maar zeer toe en zijn lange neus keerde zich met welbehagen naar den kant van de keuken.

Eindelijk, klokslag twaalf, kwam Nicole mij vragen Chauvel te gaan halen, en ik zou juist gaan, toen hij bedwaard met Marguerite kwam aanstappen. Allen riepen:

»Daar is hij!... daar is hij!»

In zijn carmagnole (1) en zijn linnen broek, ging hij vroolijk en lachend ieder de hand drukken. Hij was toch een ander man geworden, een man van gewicht. Mijnheer de schoutsluitenant zou hem nu niet meer komen oppakken; hij was onder de vijftien van Metz gekozen en dat kon men hem aanzien; zijn kleine zwarte oogen schitterden nog meer dan vroeger, en zijn hemdskraag, goed gebleekt, stond hem fier tegen de ooren.

Daar de groote Létumier, die veel van deftigheid hield, een scort van aanspraak tegen hem wilde houden, zeide hij lachend tegen hem:

»Baas Létumier! daar komt de soep aan; ze ruikt heerlijk!»

En zoo was het; vrouw Catherine kwam juist met den grooten soep-schotel binnen, dien ze in alle statigheid op tafel zette.

Baas Jan riep:

»Zitten gaan, vrienden, zittèn! Létumier! ge moogt uw aanspraak bij het nagerecht houden.. Hongerige buik luistert niet. Gij hier Cochart; Chauvel daar ginds, aan het bovineind; Valentin!.. Huré!... Jean-Pierre!...» kortom hij wees ons allen onze plaats aan, en men dacht nergens meer aan dan aan de feestvreugde. Vader, Valentin en ik zaten tegenover baas Jan, die voordiende; hij beurde den deksel van den grooten soep-schotel op, de geur van een krachtige vleeschsoep steeg als een regenwolk naar den zolder, en men begon elkander de borden aan te geven.

Ik had nooit zulk een groot feestmaal bijgewoond; ik was één en al bewondering en mijn vader nog meer.

»Ieder heeft zijn fleesch naast zich,» zeide baas Jan, »en zal wel zoo goed zijn zich in te schenken.»

En natuurlijk, na zulk een goede soep, ontkurkte men de flesschen en vulde de glazen. Sommigen wilden al drinken op de gezondheid van de afgevaardigden naar het baljuwschap; maar dit was Elsasische landwijn, en baas Jan riep:

»Wacht zoo lang!... op onze gezondheid moet met fijnen wijn gedronken worden, niet met gewonen.»

Men vond dat hij groot gelijk had.

De bouilli met peterselie gekookt kwam op, en ieder at er een goed stukje van.

Létumier zeide dat ieder die in het veld of in welk beroep ook werkt, een half pond van zulk vleesch, met zijn kalkoentje wijn, bij elken maaltijd hebben moest. De houthakker Cochart was het volkomen met hem eens, en zoo begon men over de politiek te praten, toen de zuurkool met gebraden saucijsjes aankwam; dat bracht de meesten weër op andere gedachten.

Marguerite en Nicole liepen rondom de tafel, om de leége flesschen te

(1) »carmagrole,» een wel berucht woord in de latere geschiedenis der Omwenteling, is zoowel het buis of de kiel, als de dans, en het lied der Jacobijnen.

ruilen; en vrouw Catherine bracht de schotels binnen. Tegen één uur, toen de schapenbouten binnenkwamen en oude wijn van Riheapierre opgezet werd, begon de vroolijkheid te komen en al toe te nemen. Men keek elkan- der aan met een vergenoegd gelaat, en Cochart zeide:

»We zijn menschen!... We hebben onze menschenrechten!... Wie het tegendeel beweren wil, laat hem in het bosch komen, en ik zal hem te woord staan.»

En de gewezen kanonnier Gauthier Courtois riep:

»Als we niet altijd menschen geweest zijn, dan ligt het hieraan, dat de heeren den goeden wijn en goed eten op hun zijde gehad hebben. Als er een veldslag geleverd moest worden wilden zij ons wel graag vleien en ons alles beloven wat we wenschten. Maar als het gedaan was, werd er weër over niets dan krijgstucht gesproken, en het regende klappen met het plat van den sabel. Ik zeg dat het een schandaal is de soldaten te slaan, en mannen die moed in 't lijf hebben van de officersplaatsen buiten te slui- ten, omdat ze niet van adel zijn.»

Létumier zag alles op zijn mooist in, en riep:

»De ellende is voorbij; onze Memories zijn in orde; men zal zien wat we willen, en de goede koning zal wel moeten zeggen: »Die menschen heb- ben gelijk, honderdmaal gelijk; ze willen gelijkheid van belastingen en ge- lijkheid van rechten, dat is niet meer dan billijk.» Zijn we niet allen Fran- schen? Moeten we niet allen dezelfde rechten hebben en dezelfde lasten dragen? Dat zegt je gezond verstand, wat duivel!» De man sprak niet kwaad; hij sperde er zijn grooten mond tot aan de ooren bij open, hield de oogen met een ondeugende uitdrukking half gesloten, het hoofd een weinig achterover, en sloeg zijn lange armen uit zooals zij die vlug voor de vuist spreken veel doen. Ieder luisterde toe; en zelfs vader knikte een paar ma- len met het hoofd en mompelde:

»Hij kan het aardig zeggen... 't is waar!... Maar laat ons niets zeg- gen, Michel! dat is te gevaarlijk.»

Telkens keek hij naar de deur, alsof de veldwachters alle oogeblikken zouden binnenkomen.

Toen sprak baas Jan, na de glazen met den ouden wijn gevuld te heb- ben, het volgende:

»Mijne vrienden! op de gezondheid van Chauvel, die ons het best van allen in de vergadering van het baljuwschap gesteund heeft. Dat hij nog lang moge leve om de rechten van den Derden Stand te verdedigen, en al- tijd zoo goed spreken, als hij daar gedaan heeft; — dat wensch ik! Op zijn gezondheid!»

En ieder rekte zich over de tafel heen, en met de grootste opgewonden- heid werd er weër geklonken. Men lachte en ieder herhaalde:

»Op de gezondheid van de afgevaardigden naar het baljuwschap: baas Jan en Chauvel!»

De glasruiten van de groote zaal dreunden er van. Op straat gingen de menschen stil staan met den neus tegen de ruiten en dachten zeker:

»Die daar binnen schreeuwen zijn goed gezond!»

Toen de notabelen weër waren gaan zitten werden de glazen wederom gevuld, terwijl Catharine en Nicole de groote roomtaarten oprachten en Mar- guerite de klikjes vleesch, ham en salade wegnam.

Alle oogen richtten zich naar den kant van Chauvel, in gespannen ver- wachting van wat hij antwoorden zou. Hij zelf zat bedaard aan het opper- eind, met zijn katoenen muts over den knop van zijn stoel; gelijk gewoon-

lijk bleek en met strakke lippen, zat hij als in gedachten te staren, met zijn glas in de hand. De oude wijn had hem zeker wat korzelig gemaakt, want in plaats van óók een gezondheid in te stellen, zeide hij met een heldere stem :

»Ja, de eerste stap is gedaan! Maar laat ons nog niet victorie kraaien; er blijft nog veel te doen, eer we in onze rechten hersteld zijn. De afschaffing der adellijke privilegiën, der grondbelasting, der heerediensten, der zoutpacht, der tollën, der corveën, — dat is al veel gevraagd; de anderen zullen niet gemakkelijk toegeven, neen! ze zullen vechten, ze zullen het recht weerstaan; ze zullen met kracht en geweld gedwongen moeten worden! Ze zullen te hulp roepen al wat beambte is, al wie van hun posten leven en hopen ook den adeldom te verwerven. En, mijne vrienden! dat alles is nog maar de eerste greep, dat is nog maar het geringste. Ik geloof dat de Derde Stand dien eersten veldslag winnen zal; het volk wil het; het volk, dat die ongelijke lasten draagt, zal zijn afgevaardigden ondersteunen.»

»Ja, ja, tot den dood!» schreeuwden de groote Létumier, Cochart, Hué en baas Jan, met gebalde vuisten, »we zullen het winnen, we willen het winnen!...»

Chauvel verroerde geen pink; toen ze uitgetierd hadden, ging hij voort, alsof niemand iets gezegd had:

»We kunnen het winnen op het punt van al de onrechtvaardigheden, die het volk inziet en gevoelt, en die al te schreeuwend, al te duidelijk zijn. Maar wat zal ons dat baten, wanneer later, als de Generale Staten eenmaal ontbonden en de gelden tot dekking van de schuld toegestaan zijn, — wanneer dan de edelen hun rechten en privilegiën weer invoeren? 't Zou de eerste maal niet zijn, want we hebben ze vroeger ook gehad, zulke Generale Staten, en toch al wat ze ten gunste des volks besloten hebben, bestaat sedert lang niet meer. — Wat we noodig hebben, ná de afschaffing der privilegiën, dat is de kracht om te beletten, dat men ze herstelt. Die kracht is in het volk aanwezig, ze is in ons leger. Maar men moet niet één dag, één maand, één jaar willen; men moet altijd willen; men moet beletten dat de schavuiten, de schurken, langzaam, voorzichtig en langs omwegen weér herstellen, wat de Derde Stand, met den steun van het volk, zal hebben omvergeworpen! Het leger moet met ons zijn en, zal het leger met ons zijn, dan moet de minste soldaat door moed en verstand, van graad tot graad kunnen opklimmen, tot maarschalk en connétable, even goed als de adellijken, verstaat ge?»

»Op de gezondheid van Chauvel!» riep Gauthier Courtois.

Maar hij, de hand uitstreckende om de anderen tegen te houden van daarop te antwoorden, ging voort:

»Dan zullen de soldaten zoo dom niet zijn om den adel tegen het volk te steunen, ze zullen met ons zijn en blijven! — Verder, — en luistert goed toe, want dat is het voornaamste! — opdat het leger en het volk niet meer bedrogen zullen kunnen worden; opdat men hen niet zoo zal kunnen verblinden, dat ze zelf hun eigen bevordering tegenhouden en hen verdedigen, die de posten bezetten, waar zij recht op hebben, — moeten we hebben de vrijheid om te spreken en te schrijven voor iedereen. Thans, als men u onrecht aandoet, bij wien beklagt ge u? Bij de hoogere overheid. Maar die hoogere overheid geeft u altijd ongelijk, en dat is zeer natuurlijk, want de beambte voert immers zijn orders uit! Maar als ge u kondet beklagen voor het volk; als het volk zelf zijn overheden benoemde, dan zou men u geen onrecht durven aandoen; zelfs zou er geen onrecht kunnen be-

staan, daar gij uw beambten altijd tot reden zoudt brengen, door hun niet meer uw stem te geven. — Maar om dat alles te begrijpen, moeten de menschen wat leeren, en daarom houden de adellijken het onderwijs voor zoo gevaarlijk; daarom predikt men u in de kerken: »zalig de armen van geest.» En daarom ook hebben we zoo vele wetten tegen de boeken en de couranten; daarom moeten zij die ons verlichten willen, de wijk nemen naar Zwitserland, Holland en Engeland. Een groot aantal zijn onder hun last gestorven, — of neen! zulke menschen sterven nooit; ze zijn en blijven onder het volk, om het te ondersteunen; alleenlijk men moet ze lezen, men moet ze begrijpen. Op hun gezondheid, daarop drink ik!»

Toen hield Chauvel ons zijn glas toe, en allen te zamen riepen wij:
»Op de gezondheid van de knappe lieden!»

De meesten begrepen eigenlijk niet over wie Chauvel het eigenlijk gehad had; maar dat schaafde niet, ze schreeuwden er niet minder om. Dat ging zelfs zoo hard, dat ten laatste moeder Catherine ons kwam waarschuwen, toch niet zoo te schreeuwen, aangezien de helft van het dorp voor het huis stond, en we ons aanstelden of we oproer maakten tegen den koning.

Valentin ging op slag heen, en mijn vader begon mij ook al aan te zien, alsof hij vragen wilde, of het ook tijd was ons uit de voeten te maken.

»Nu ja, dat is goed, Catherine!» zei baas Jan, »we hebben nu zoowat ons hart voor elkander uitgestort; nu is het ook genoeg.»

Ieder zweeg stil. Men liet de schaaltes met noten en appelen rondgaan. Buiten op straat hoorde men het getingel van een lier.

»He!» zeide Létumier, »daar is Methusalem!»

En baas Jan riep: »Goed! laat hem binnenkomen... hij komt juist van pas.»

Dadelijk ging Marguerite naar buiten, en bracht den ouden Methusalem binnen, dien iedereen onder dien naam kende. Zijn eigenlijke naam was Dominique Saint-Fauvert, en al de oudjes zullen u zeggen, dat er nog nooit iemand op zulke oude beenen geloopt heeft. Hij was zeker bij de honderd jaar. Zijn gelaat was zoo geel en gerimpeld dat het wel op koek geleek, en men kwalijk den vorm van zijn neus en van zijn kin, of de plaats van zijn kleine oogen kon onderkennen, onder lange witte wenkbrauwen, als van een poedel, bijna verborgen. Hij droeg een grooten grijzen hoed, van voren plat gedrukt en met den rand rechtstandig omhoog, met een haneveer er op. De mouwen van zijn kiel en de pijpen van zijn broek waren openge-scheurd en met touwen, in den trant van luiers, vastgewikkeld. De liedjes die hij speelde, moesten minstens uit den tijd van den Zweedschen oorlog zijn; als men ze maar hoorde, moest men haast weenen.

»Zoo zijt gij daar, Methusalem?» riep baas Jan hem toe, »kom! kom eens hier!»

Daarbij hield hij hem een glas wijn toe, dat de oude man aannam, onderwijl naar drie kanten met een knikje van het hoofd groetende. Toen dronk hij het zeer langzaam uit, waarbij hij zijn kleine oogen dicht kneep. Moeder Catherine, Marguerite en Nicole stonden achter hem; wij zagen hem met aandoening aan.

Toen hij zijn glas terug gaf, vroeg baas Jan hem om een stukje te zingen. Maar de oude Methusalem zeide, dat hij in jaren niet meer gezongen had. Doch hij begon een stukje te spelen, een alleraandoenlijkste wijs, maar zóó oud, dat niemand het kende; we keken elkander verwonderd aan. Op eens zeide mijn vader:

»Och! dat is het »Boerenlied», en toen riep de gansche tafel:

»Ja, ja!... dat is het »Boerenlied». Jean-Pierre! dat moet gij er bij zingen!»

Ik wist niet eens dat vader zong; ik had het hem nooit hooren doen. Hij zeide:

»Ik heb het vergeten!... Ik ken er niets meer van.»

Maar toen Chauvel hem sterk aanmoedigde en baas Jan beweerde, dat vroeger niemand beter zong dan zijn vriend Jean-Pierre, zeide hij eindelijk, met roode wangen en neêrgeslagen oogen, na een paar maal gekucht te hebben:

»Als het dan wezen moet... nu dan! dan wil ik zien of het mij te binnen wil schieten.»

En meteen begon hij het Boerenlied te zingen, naar de wijs die de lier aangaf. Hij zong met een zeer zachte stem, en op zoo droefgeestigen toon, dat het was of men onze arme voorvaders zelf zag, zoo als ze in oude tijden de aarde gebrekkig bewerkten met hun vrouwen voor den ploeg gespannen; men zag als 't ware de plunderende soldaten, die hun oogst wegroofden; den brand die van hun stroodorpen opsteeg, en hun voorraad in vonken deed wegstuiven; hun vrouwen en dochters naar hoeken en bijpaden weggesleurd; en daarop den hongersnood, de pest en het ophangen bij gansche troepen... al die afgrijselijkheden!... ellende vóór, ellende na! er was geen eind aan!

In weerwil van den goeden wijn, lag ik, bij het derde couplet, al met mijn aangezicht op tafel, letterlijk te snikken, terwijl Létumier, Huré, Cochart, baas Jan en een paar anderen het referein meêzongen, zooals men op de begrafenis van zijn vader of moeder zou zingen.

Marguerite zong ook mede. Haar stem klonk als een klachte van een dier vrouwen, die voor den ploeg gespannen of meêgesleurd werden. Het geheel was verschrikkelijk, om de haren te berge te doen rijzen.

Rond ziende, zag ik dat we allen zoo bleek zagen als dooden. Chauvel, aan het eind van de tafel, met toegeknepen lippen, keek uit zijn oogen als een wolf.

Eindelijk zweeg vader stil; de lier kraste nog een oogenblik na; Chauvel zeide:

»Jean-Pierre, ge hebt uitstekend gezongen! Gezongen als een van die voorvaders zelf, omdat ge dezelfde dingen ondervonden hebt; en — ons aller vaders, onze grootvaders, al die mannen en vrouwen, van wie wij sedert duizend jaar afstammen, hebben ze ondervonden...»

En terwijl de anderen zwegen, riep hij, vol geestdrift:

»Maar het oude lied is uit... Een nieuw lied moet beginnen!»

En op slag waren we allen, ik het eerst, overeind en riepen:

»Ja, er moet een nieuw lied beginnen... we hebben al te veel geleden!»

»We zullen het spoedig beleven!» zeide Chauvel. »Voor het oogenblik heeft moeder Catherine ons gewaarschuwd niet zoo te schreeuwen; zij heeft gelijk; hier dient dat nergens toe.»

Toen hief baas Jan, met zijn zware stem, het smidlied aan. Daar Valentin weer binnengekomen was, zongen wij beiden met hem mede. Dat lied bracht weêr wat vroolijkheid aan; het was óók wel wat somber, maar het wasforsch; het referein was dat de smid het ijzer smeedt!... Daar kon men alles bij denken, en men glimlachte.

Er werden nog vrij wat andere liederen gezongen, en mooie ook! Maar dat van vader zal ik nooit vergeten, en als ik er aan denk, zeg ik nog bij mij zelve:

»O, groote, o, heilige Revolutie! dat ieder boer van Frankrijk, die op u mocht willen smalen, het lied van zijn voorvaderen leere! En als dat lied hem niet bekeert, laat hij, zijn kinderen en kindskinderen, het dan nog eens zingen als lijfeigenen. Dan zullen zij het misschien begrijpen, en hun ondankbaarheid zou gestraft zijn.»

Eerst laat gingen vader en ik naar onze hut. Den volgenden dag, den 10n April 1789, vertrok Chauvel naar Metz. De Generale Staten begonnen te naderen.

XV.

Na het vertrek van Chauvel, werd er eenige dagen lang nergens anders over gesproken dan over de zaken van het hoofdbaljuwschap, en vooral over het al of niet vereenigen der drie standen tot één vergadering, bij de Generale Staten. Dat is en blijft een der grootste twistpunten, die ik ooit beleefd heb.

De koninklijke ordonnancie had bepaald, dat de Derde Stand uit een dubbel aantal zou bestaan, dat wil zeggen, dat wij evenveel afgevaardigden zouden hebben als de twee andere standen samen. Derhalve wilden wij gestemd hebben bij het getal, om zodoende de privilegiën te kunnen afschaffen, in weerwil van den tegenstand, dien de edelen en de bisschoppen daartegen mochten voeren. Maar zij, die natuurlijk hun oude rechten wenschten te behouden, wilden juist bij s t a n d e n stemmen, omdat ze wel zeker waren het samen altijd eens te zijn tegen onzen stand, en dus altijd twee stemmen tegen een te hebben.

Toen had men de opgewondenheid en verontwaardiging eens moeten zien van baas Jan, van Létumier, van Cochart en al de notabelen, als ze des avonds in den hof van de Drie Duiven, onder den grooten eik, bij elkander zaten!

Want sedert eenige dagen, werden de banken en tafels 's avonds naar buiten gebracht, voor de luchtigheid. Zoo wonderig en regenachtig het later, in Mei 1789, worden zou, zoo buitengewoon warm was het in April van dat jaar; alles bloeide en liep uit; de vogels hadden den 15^{en} hun nesten al gebouwd. En ik herinner mij, dat Valentin en ik in de smederij stonden te werken in broek en kiel, want zelfs het hemd hadden we uitgetrokken en achter de deur gehangen. Baas Jan, zoo rood als een biet en glimmend van gezondheid, riep me alle oogenblikken naar buiten:

»Kom hier Michel! pomp nog eens!»

En dan moest ik hem een ferm straal op zijn kale hoofd en zijn naakte schouders pompen. Dat was zoo zijn manier, om zich op te frisschen. Madeleine Rigaud, de vrouw van buurman den kunstdraaier, stond dan aan de overzijde er hartelijk om te lachen.

Daarmee wil ik maar zeggen dat het erg warm was, en dat we recht blijde waren toen we na achten, in de koelte bij het maanlicht, een halfje

Elsasser of een kannetje appelwijn konden gaan drinken, in den tuin achter het hek.

Langs de gansche straat zaten de vrouwtjes en meisjes voor de deuren te spinnen en te snappen. Overal hoorde men lachen en praten, hondengeblaf en levendigheid, van ver en nabij. De bureu konden ons ook hooren politiseeren; maar daar bekreunden we ons niet om, men begon wat meer te durven.

Marguerite kwam ook wel eens bij ons in den hof. Dan praatten we samen bij de beukenhang en maakten gekheid, terwijl de groote Létumier met zijn beide vuisten op de tafel sloeg en riep:

»'t Houdt eenmaal op!... zóó kan 't niet langer. We moeten maar verklaren, dat wij alles in alles zijn!»

Dan suste moeder Catherine:

»In 's hemels naam, baas Létumier! sla onze tafel niet stuk; die arme tafel wil niet standsgewijze stemmen.»

Zoo was ons leventje; en ik herinner mij niet gelukkiger geweest te zijn, dan in die tijden dat ik met Marguerite praatte zonder haar te durven zeggen, dat ik van haar hield. Neen, nooit heb ik mij gelukkiger gevoeld.

Dien avond dan, tegen acht uur, zaten we in den hof onder den boom, waardoor het kalme maanlicht flikkerde. De groote Létumier schreeuwde; Cochart met zijn krommen neus in zijn rossen baard gedoken, een eindje pijp tussehen de tanden en oogen zoo rond als een nachtuil, zat met zijn elleboog bijna midden op de tafel, te rooken en te luisteren. Men dacht aan geen kwaad, Cochart evenmin als de anderen, hoewel hij dien morgen een mooien slag geslagen had. Zijn houthakkersbaantje bracht hem niet veel op, zooals te begrijpen is; maar hij wandelde van tijd tot tijd over de grenzen en haalde uit het Grauffthal een fermem zak met tabak, die met een aardig winstje verkocht werd: de blanke fjnsneé voor twintig stuivers het pond in plaats van vier, en de donkere, die hem drie stuivers gekost had, voor vijftien.

Het politiseeren scheen weér, zooals altijd, tot minstens tien uur te zullen duren, toen het hek aan de straat openging en een man in burgerkleeding met twee maréchausseés langzaam den hof binnentraden, op ons af. Het was de dikke Mathurin Poulet, de sleutelbewaarder van de Duitsche Poort te Pfalzburg, met zijn driepunt achter op zijn gelen gevlochten haardof, zijn rooden neus in den wind, zijn koeienoogen glinsterende bij het maanlicht, zijn onderkin op zijn borst, en zijn hangbuik vooruit; want het was een vreeselijke eetzak! Hij had voor zijn ontbijt noodig zes cervelaatworstjes of hoofdkaasjes over een grooten schotel boontjes met olie, een hapje brood van drie pond en twee kannen bier; en voor zijn middagmaal dezelfde portie plus eenige ferme sneden ham of schapenbout, en een paar kaasjes met uitjes. Men kan dus wel begrijpen, dat hij met zijn tractement als poortwachter niet uitkwam. Poulet gaf dan ook niets om vader of moeder, broer of zuster, neef of nicht, als het er op aan kwam zijn grooten schotel vol te krijgen. Hij zou onzen lieven Heer aangegeven hebben, om de premie te verdienen; en in spijt van zijn domme uitzicht, was hij zoo slim als een vos, om de smokkelaars te krijgen of achter verboden handel te komen. Dag en nacht waren zijn gedachten daarmede bezig, en hij leefde van zijne aanbrenghingen, zooals een ander van zijn dagelijksch werk. Zoo gaat het als men zoo'n geduchten buik te vullen heeft; dan zakt het hart naar de maag af, en men denkt alleen aan eten en drinken.

De twee maréchaussées of commiezen volgden hem, gekleed zooals de commiezen toen waren, in een witten rok met gele opslagen, waarom men ze »spekstrepen» noemde, en een langen sabel op zij. Het waren kerels van zes voet; maar allebei danig van de pokken geschonden. Vóór de omwenteling namelijk was bijna iedereen geschonden; de mooie meisjes liepen altijd gevaar haar schoonheid te verliezen en de mooie mannen ook, en blinden en éénoogen waren er bij de vleet, alles door die vreeselijke ziekte!

En toch, God weet wat moeite het gekost heeft, de menschen aan de vaccine te brengen! nog meer misschien dan met de nieuwe aardappelen het geval was. Het volk begint altijd met tegen te stribbelen, al is iets nog zoo goed. . . . Dat 's wel ongelukkig!

Ze kwamen dan op ons af, en de dikke Poulet, toen hij Cochart zag zitten, zeide met een glans van genoeg en op het gelaat, echter een pas of vier van onze tafel afblijvende:

»Daar is hij! we hebben hem!»

Dat gaf een algemeene verontwaardiging; want al sedert een geruimen tijd, gaf Cochart voor niet tabak aan Poulet. Maar door zulke dingen was Poulet al lang door heen, en hij zeide tegen de sergents, zooals ze genoemd werden:

»Pak hem op! Hij is het wel!»

Ze pakt Cochart aan, en die begon te schreeuwen, terwijl hij zijn pijp uit den mond liet vallen:

»Wat moet gijlieden van me hebben? Wat heb ik gedaan?»

Wij zaten op heete kolen; de een keek den ander aan; maar we waren bevreesd, en Poulet zeide lachende:

»We komen om de twee gesmokkelde zakken, die ge gisteren uit het Graufthal gehaald hebt; ge weet wel, die twee zakken met tabak, die ge op uw zolder, rechts achter den schoorsteen, weggestopt hebt.»

Toen begrepen we, dat de arme Cochart door den een of anderen nijdigen buurman verraden was, en ieder huiverde van de gevolgen; want daar stonden de galeien op.

Niemand durfde een vin verroeren, want wie in die tijden met de beamtben der schatkist te doen kreeg, dat was nog veel erger dan tegenwoordig. Niet alleen werd zoo iemand zijn land, zijn geld en zijn huis afgenomen, maar als hier of daar roeiers noodig waren, bij Marseille of bij Duinkerken, werd hij daarheen gezonden, en niemand hoorde ooit weêr iets van hem. Zoo iets was al verscheiden malen in onze bergen voorgekomen, en zelfs in de Buurten was het met den zoon van de oude Geneviève Paquotte gebeurd. Op de aangifte van Poulet, was het bewezen dat hij zout gesmokkeld had, en sedert zeide men, dat de arme François naar het land waar de peper en kaneel groeien, verdwenen was. Geneviève had voor de kosten al wat ze had ingeboet, en liep nu op krukken te bedelen.

Dus kan men begrijpen, dat we bevreesd waren.

»Komaan,» — riep Poulet, — »vooruit!»

Maar Cochart hield zich aan de tafel vast en gilte het uit:

»Ik ga niet meê!»

De groote Létumier had geen lust meer om te schreeuwen, hij was zoo stil als een karper in de tobbe. Al die groote schreeuwers, als ze de commiezen of de gendarmes zien, worden ze klein; en dikwijls zien we eerst moed bij diegenen, van wie we dat het minst verwacht hadden.

Met al dat trekken en stompen hadden de twee sergents het zoo ver gebracht dat ze Cochart bijna van zijn bank hadden. Poulet riep:

»Nog een zetje! dan is hij er!»

Op eens verhief Marguerite, die naast mij tegen het hek zat, te midden van de algemeene stilte, de stem en sprak:

»Maar, mijnheer Poulet! neem u in acht! ge hebt het recht niet om dien man te arresteeren.»

Al die menschen die daar rondom de tafel en in de deur stonden: baas Jan, Létunier, moeder Catherine, Nicole, bleek van angst en van medelijden, keerden zich met schrik naar den kant van waar die stem kwam. Ze hadden wel de stem van Marguerite herkend, maar ze konden niet gelooven dat ze zoo iets zou durven; ze rilden er van. De dikke Poulet, met zijn neus in den wind, keek ook op, en stond alsof hij het te Keulen had hooren donderen; zoo iets was hem nog nooit overkomen. Hij riep:

»Wie zegt dat daar? Wie durft tegen de wet opkomen?»

Marguerite antwoordde bedaard van haar plaats af:

»Ik, mijnheer Poulet! Marguerite Chauvel, dochter van Chauvel, afgevaardigde van den Derden Stand bij het hoofdbaljuwschap van Metz. Wat gij daar doet is zeer verkeerd; 't is zeer gewaagd, om iemand, en nog wel een notabel, te arresteeren, zonder een bepaald bevel van den schout.»

En opstaande, trad ze op Poulet en zijn twee handlangers toe, die zich omdraaiden en haar schuins van onder hun groote driepunten aankeken, zonder echter Cochart los te laten.

»Kent ge dan de koninklijke ordonnancie niet?» zeide zij tot hen. »Ge pakt de menschen op, na 's avonds zes ure, terwijl de ordonnancie u dat verbiedt, omdat anders alle boosdoeners wel in den nacht zouden kunnen komen en zeggen; »doe open, wij zijn rijksambtenaars!» Daarom schrijft de wet u voor om u te doen vergezellen van twee schepenen, en om midden op den dag te komen.»

Zij sprak helder en volkomen op haar gemak, evenals haar vader, en Poulet scheen versted, dat men hem in het aangezicht durfde weêrstaan; zijn wangen trilden van kwaadheid. Ieder begon weer moed te scheppen. Terwijl Marguerite nog sprak, hoorde men buiten op straat een buitengewone opschudding, en toen ze ophield, verhief zich een klagelijke en jammerende stem, die van de oude Geneviève Paquotte:

»O! die moordenaar!... O! die ellendeling!... daar komt hij weêr, om onze arme kinderen en onze huisvaders weg te halen!»

De arme oude hief haar kruk dreigend boven de haag, en haar kreten schoten haar als snikken uit de borst; ze riep:

»Gij hebt me mijn jongen ontnomen... mijn armen François!... gij hebt me in de ellende gestort!... Maar je zult er rekenschap van geven!... rekenschap, dat zeg ik je!... Eens komt het oordeel... dan zullen de ongelukkigen tegen je getuigen!»

Als men die stem maar hoorde kreeg men al kippenvel; men werd er bleek van. Poulet zelf keek rond en luisterde naar het gemompel van den kant der straat. De gendarmes keken ook op.

Op dat oogenblik stond baas Jan op en zeide:

»Mijnheer de slentelbewaarder, hoor die ongelukkige vrouw eens. Dat is dan toch verschrikkelijk! niemand hier zou zoo iets op zijn geweten willen hebben; het hart breekt er iemand van.»

Geneviève Paquotte sprak niet meer, maar ze snikte en men hoorde haar krukken langzaam langs de straat zich verwijderen.

»Ja,» ging baas Jan voort, »'t is verschrikkelijk! Bedenk wat ge doet; we beleven een moeielijke tijd voor iedereen, maar vooral voor de ambte-

naren. De maat is vol, pas toch op dat ze niet overloopt. Dit is nu al de vijfde maal dit jaar, dat ge bij nacht en ontijd komt, en gij hebt verleden winter ook te Lützelburg na middernacht huiszoekingen gedaan, om smokkelwaar te vinden. Als de menschen het geduld verliezen, als ze eindigen met weerstand te bieden, wat moeten wij, de ordelijke burgers, dan doen? Moeten wij u bijstand leenen tegen de ordonnancie des konings, die gij overtreedt? Moeten wij hen die de wetten schenden, of hen die hun rechten verdedigen, beschermen? Bedenk u wel, wat ik u bidden mag! meer behoef ik u niet te zeggen, mijnheer Poulet!"

Daarop ging hij weêr zitten. Het gewoel op straat nam steeds toe, een aantal menschen bogen zich over de haag henen om beter te zien en te hooren. — Cochart schreeuwde luidkeels:

»Ik ga niet meê!... Ik laat me eer doodslaan! Ik houd me aan de ordonnancie des konings!"

Poulet, ziende dat de twee gendarmes ook bang begonnen te worden en rondkeken zonder zijn orders te durven opvolgen, dacht op eens weêr aan Marguerite, en keerde zich woedend naar haar toe, uitroepende:

»Dat hebben we aan u te danken, leelijke calviniste! Alles zou zijn gewonen gang gegaan hebben zonder dat kettervee."

En hij schoot op haar af, rood en opgezet van woede, gelijk een kalcoensche haan, die door de kinderen geplaagd wordt. Hij zou haar zeker kwaad gedaan hebben, maar toen zag hij mij in de duisternis achter haar staan. Ik weet zelf niet hoe 't kwam, maar ik stond daar klaar in mijn hemdsmouwen. Ik hield hem in 't oog en ik lachte al, in mij zelf denkende:

»Ongelukskind! als ge haar aanraakt ben je te beklagen!"

Ik voelde al zijn dikken rooden nek tusschen mijn handen als tusschen een bankschroef. Hij zag dit en werd op eens zoo wit als een doek, en zeide:

»Nu, 't is goed! we gaan maar. Morgen komen we toch weêr!"

De twee gendarmes, die al die menschen over de haag zagen liggen en al die oogen in de duisternis fonkelen, schenen recht blij dat ze heen konden gaan. Ze lieten Cochart los, die weêr opstond met zijn kiel verscheurd, en zijn gansche gelaat badende in het zweet.

Ik verroerde mij niet. Toen keerde Marguerite zich om en zag mij; anderen zagen me ook staan. Ik zag met een zekeren spijt den sleutelbevaarder met zijn twee trawanten heengaan. Dien avond had ik zin aan den strijd gehad. Wat is een mensch toch een vreeemd wezen, en wat veranderen zijn denkbeelden met de jaren! Maar men heeft ook niet altijd armen en schouders van achttien jaar met een paar stevige smidshanden, en men heeft later dien lust niet meer, om zijn kracht en zijn moed te toonen aan het meisje dat men lief heeft!...

Kortom het drielik ging heen. Marguerite zeide lachende tegen mij:

»Ze gaan heen, Michel!" en ik antwoordde:

»Dat is 't verstandigst wat ze doen konden."

Pas waren ze weg, of een algemeen gefluit en gejuw verhief zich van het eene eind van de Buurt tot het andere. Cochart, nog geheel ontdaan, sloeg met één teug zijn kruik leeg en Marguerite zeide tot hem:

»Ga nu gauw uw smokkelgoed in het bosch bergen! hoe eerder hoe liever!"

O! wat zag ze er gelukkig uit, en die arme Cochart, wat was hij blijde! Ik twijfel geen oogenblik, of hij had haar wel willen bedanken, maar hij was nog geheel onder den schrik; hij ijldte het dorp in, zonder te groeten of om te kijken.

Iedereen in den tuin schreeuwde en kraaide victorie. Poulet en zijn twee gendarmes, die al buiten het dorp waren, moeten ons hebben kunnen hooren tot dicht bij de stad. Ze waren zeker alles behalve in hun schik, zoo met de kous op den kop t' huis te komen, die schavuiten!

Baas Jan liet nog wat appelwijn aanrukken, en men bleef nog lang rondom de tafel over de zaak praten. Ieder wilde zijn duit in het zakje gedaan hebben, al had hij geen mond opengedaan, maar allen prezen toch den moed en het verstand van Marguerite. Baas Jan zeide:

»'t Is de geest van den oude, die uit haar spreekt. Wat zal hij lachen als hij hoort, hoe ze de ambtenaren op hun nommer gezet heeft en hen gedwongen Cochart los te laten; dat zal hem goed doen.»

Wat mij betreft, ik luisterde in stilte toe, naast Marguerite zittende; ik was de gelukkigste jongen van het land!

Eerst laat, na tien en, ging de een na den ander heen, en baas Jan sloot zijn deur dicht, hen nog naroepende: »goeden nacht, vrienden! goeden nacht. Dat is een beste dag geweest!» terwijl ze aan troepjes van drie of vier rechts en links zich verwijderden. 't Laatst sloegen Marguerite en ik het hekje van den tuin achter ons dicht, en wandelden langzaam de dorpstraat op.

We waren in gedachten verzonken en keken naar den schoonen nacht, naar de boomen, die hun gerekte schaduwen over den weg teekenden en naar de tallooze sterren boven ons hoofd. Alles was nu weder stil geworden: geen blaadje bewoog zich. In de verte hoorde men deuren en vensters dichtsluiten, en hier en daar een oud vrouwtje de bureu goeden nacht wenschen.

Vóór het huis van Chauvel, vlak bij de haag van hun kleinen tuin, kwam de pijp van een bron uit den hooger gelegen grond te voorschijn, en het water murmelde in den kleinen bak, die maar eventjes boven den grond uitstak.

Nog zie ik dat alles: dat water over den rand van den bak stroomende en het kroost en de waterleliën, die rondom en over de oude verrotte pijp hangen, de schaduw van dien ouden appelboom op den hoek van het huis; en in den waterbak het trillende spiegelbeeld van de maan, heel in de diepte. Alles is doodstil! Marguerite staat een oogenblik te turen en spreekt:

»Wat is alles stil, Michel!»

Daarop bukt ze, met haar kleine hand op de pijp steunende en haar mond er onder, terwijl haar fraaie zwarte lokken haar over de wangen en den mooien bruinen hals hangen: ze drinkt. En ik sta in verrukking naar haar te kijken. Op eens richt ze zich overeind, veegt zich de kin met haar boezelaar af, en zegt:

»Hoe het zij, Michel! ge zijt met dat al moediger dan de andere jongens van het dorp; ik zag je wel achter me staan . . . ge zaagt er niet vriendelijk uit, alles behalve! Poulet maakte dan ook maar gauw dat hij weg kwam, toen hij je gelaat gezien had!»

Daarop begint ze te lachen, en terwijl ik mij verlustig aan den klank van dien lach in de stille straat, vraagt ze:

»Maar, zeg eens, Michel! wat dacht ge wel, dat ge er zoo leelijk uitzaagt?»

En ik antwoordde:

»Ik dacht, dat als hij het ongeluk had u aan te raken, of u maar te veel te zeggen, dan had ik hem den hals omgedraaid.»

Toen zag ze mij aan en haar wangen kleurden zich rood :

»Maar dat had u naar de galeien gebracht !»

»Wat zou dat ! ik had hem toch eerst doodgeslagen !»

Wat komt alles mij na zoo vele jaren duidelijk voor den geest ! 't Is me of ik nog de stem van Marguerite hoor ; elk woord klinkt me nog in de ooren ; en dat zachte gemurmel van de bron , alles herleeft als 't ware voor mij . O ! de liefde is toch iets heerlijks ! . . . Marguerite was toen zestien jaar , en voor mij is ze nooit ouder geworden .

We bleven daar nog een poosje staan droomen , en toen ging Marguerite naar haar huis . Ze zeide niets meer . Maar toen ze de deur opengedaan had en reeds met één voet in den gang stond , keerde ze zich plotseling om , stak mij haar kleine hand toe , heel uit de verte , en zeide met stralende oogen :

»Nu , goeden nacht , Michel ! slaap wel , en ik dank je !»

En ik voelde , dat ze mij de hand drukte . Ik was er letterlijk van in de war .

En toen ze de deur gesloten had , bleef ik daar nog een paar minuten staan ; ik hoorde haar in huis heen en weer trippelen , den trap opgaan , en toen zag ik , aan het schijnsel door de blinden , dat de lamp opgestoken werd .

»Ze gaat naar bed ,» zeide ik bij mij zelve , en onder het heengaan dacht ik :

»Nu weet ze , dat ge haar bemint !»

Nooit heb ik sedert zulk een ontroering en zulk een geestdrift gevoeld .

XVI.

Ik had dus vast besloten , dat Marguerite mijn vrouw worden zou ; ik had alles in mijn gedachten al geschikt ; ik dacht bij mij zelve :

»Ze is nu nog te jong , maar over vijftien maanden , als ze achttien jaar zal zijn en ze begrijpen zal , dat het tot haar geluk wezen zal , getrouwd te wezen , even als alle andere meisjes , dan zal ik haar zeggen , dat ik haar bemin , — en dan zullen wij het gauw eens zijn .»

»Dan zullen we den grooten slag moeten slaan . Moeder zal vreeselijk aangaan ; ze zal niets van een calviniste willen weten ; en de pastoor en al de lui van het dorp zullen op haar hand zijn , maar dat is nu eenmaal niet anders ; vader zal altijd op mijn hand zijn , want ik zal hem aantoonen ' dat het geluk van mijn gansche leven er van afhangt en dat ik zonder Marguerite niet leven kan . Dan zal hij den noodigen moed hebben , en , buigen of barsten , de zaak moet en zal doorgaan . Dan zullen we hier of daar een kleine smederij huren , hetzij op den weg naar Quatre-Vents , in de Roulette , hetzij op den weg naar Mittelbronn , aan de Roode Huizen , en we zullen voor onze eigen rekening werken . Daar zullen ook wel karrenlui en voerlieden komen . We zullen zelfs ook een kleine herberg kunnen

houden evenals baas Jan. We zullen de gelukkigste menschen der wereld zijn, en als we met een kind gezegend mogen worden, dan zal ik het na een week of drie doodbedaard op mijn arm nemen en wandelen er mee naar de Buurten, en dan zal ik tegen moeder zeggen: »Zie daar is het! vloek het nu" . . . En zij zal bewogen worden en zal weenen, en het ijs zal gebroken zijn, en in 't eind zal ze bij ons aan huis komen en alles zal in orde zijn!"

Zoo droomde en peinsde ik met de tranen in de oogen; en ik dacht, dat vader Chauvel ook wel in zijn schik zou zijn, mij tot schoonzoon te hebben. Wat kon hij beter verlangen dan een goed werkmán, vlijtig en zuinig, en in staat om door zijn werk wat over te leggen, een natuurlijk en eenvoudig man, zooals ik? Ik was zoo goed als zeker, dat hij zijn toestemming wel geven zou; niets maakte mij bezorgd; ik zag nergens bezwaar, en ik was verrukt over mijn goede plannen.

Ongelukkig echter gebeuren er in de wereld soms dingen, waarop men niet verdacht was.

Op zekeren morgen, vijf of zes dagen na dat bezoek van de ambtenaren, waren we bezig den vos van den jood Schmoel voor de smederij te beslaan, toen vrouw Stéphen van de Bovenbuurt naar ons toekwam. Ze was naar de stad geweest om eieren en groenten ter markt te brengen, en zeide tegen baas Jan:

»Ik heb iets voor u."

Het was een brief van Metz, en baas Jan riep opgetogen uit:

»Ik wed dat hij van Chauvel is! Lees maar eens, Michel! ik heb geen tijd om mijn bril te halen."

Ik maakte den brief dus open, maar pas had ik de eerste regels gelezen, of mijn knieën knikten en ik voelde een rilling over mijn geheele lichaam. Chauvel deelde baas Jan mede, dat hij tot afgevaardigde van den Derden Stand voor de Generale Staten gekozen was, en verzocht hem zoo spoedig mogelijk Marguerite naar de herberg den Tinnen Schotel, te Metz, te zenden, om dan samen naar Versailles te gaan.

Dat is al wat ik mij van dezen brief herinner, die anders vrij lang was. Na dat eerste las ik zonder iets te begrijpen voort, en ten slotte ging ik als een wanhopige op het aanbeeld zitten. Baas Jan stak de straat over en riep tegen zijn vrouw:

»Catherine! Chauvel is tot afgevaardigde voor de Generale Staten benoemd!"

Valentin kermde met de handen inéengeslagen:

»Chauvel aan het hof, bij de heeren en bisschoppen! O lieve hemel!"

En de oude Schmoel antwoordde:

»Waarom niet? 't Is een knap man, een echte handelsman; hij verdient dat zoo goed als menig ander."

Maar ik, ik zag of hoorde niets meer, en ik riep bij mij zelve:

»Nu is alles uit, alles is verloren! Marguerite gaat heen en ik blijf alleen achter."

Ik had wel lust om te weenen, als ik mij niet geschaamd had. Ik dacht:

»Als men wist, dat ge haar bemint, zou het gansche land u uitlachen! Wat is een smidsleerling bij de dochter van een afgevaardigde van den Derden Stand? Volstrekt niets! Marguerite is in den hemel en gij kruipt op de aarde!"

En 't was of mijn hart brak.

Reeds begon de straat vol met menschen te worden. Vrouw Catherine, Nicole, baas Jan en alle buren riepen:

»Chauvel is afgevaardigde van den Derden Stand voor de Generale Staten!»

Het was een algemeene opschudding. Baas Jan kwam weer in de smerig en riep:

»We zijn allen half gek van blijdschap over den roem van ons dorp; we denken nergens meer aan; komaan Michel! ga het dan eens aan Marguerite vertellen.»

Toen stond ik op. Ik zag er tegen op Marguerite te zien; ik was bang in haar bijzijn te weenen en haar tegen mijn zin te doen zien, dat ik de oogen naar haar had durven opslaan. En zelfs toen ik al in hun gang was, bleef ik staan om moed te scheppen; eindelijk trad ik binnen.

Marguerite was in de kleine kamer aan het strijken.

»He! dat's Michel!» zeide zij niet weinig verwonderd mij in de hemdsmouwen voor zich te zien, want ik had er niet eens aan gedacht mijn buis aan te trekken en mijn handen te wasschen.

Ik antwoordde:

»Ja... ik ben het... Ik breng u een goede tijding.»

»En wat is dat?»

»Uw vader is benoemd tot afgevaardigde van den Derden Stand voor de Generale Staten.»

Terwijl ik nog sprak, werd ze zoo bleek als een doek en ik riep uit:

»Marguerite, wat scheelt er aan?»

Doch zij kon me niet antwoorden; de blijdschap, de kindertrots — kortom 't was haar te machtig, en op eens barstte ze in tranen uit en viel in mijn armen, roepende:

»O! Michel! wat een eer voor mijn vader!»

Ik hield haar omvat, terwijl zij haar armen om mijn hals had geslagen; ik voelde haar kleine lichaam schokken onder de snikken, haar tranen liepen op mijn wangen! O! wat hield ik veel van haar, en wat zou ik haar gaarne hebben willen houden! En toch moest ik haar laten vertrekken; haar vader had hier alleen te bevelen.

Een geruimen tijd bleef Marguerite zoo weenen; eindelijk liet ze mij los en ging haar gezicht afvegen, waarop ze begon te lachen en uitriep:

»Wat ben ik toch zot, niet waar Michel! Hoe kan men toch om zoo iets weenen?»

Ik stond daar, maar ik kon niets zeggen; ik zag haar aan met een liefde, die niet te beschrijven is; maar zij sloeg daar niet eens acht op!

»Komaan,» zeide zij, mij in den arm nemende, »ga je mee?»

En we gingen de straat op.

De groote zaal der Drie Duiven was vol volk. Maar ik heb geen lust u al dat omhelzen van baas Jan, van vrouw Catherine en van Nicole te schilderen, noch de complimenten van de notabelen, van den grooten Létumier, van den ouden Rigaud, van Huré. Dien ganschen dag liep het storm in de herberg tot 's avonds negen uur toe; al de Buurtenaren, mannen, vrouwen en kinderen liepen in en uit, zwaaiden met hoeden en mutsen en schreeuwden, dat men het een uur ver kon hooren. De glazen, flesschen en kannen rinkelden en klonken, en de grove stem van baas Jan kwam van tijd tot tijd boven al het gewoel uit, en zijn geweldige lach werd onophoudelijk gehoord. Het was een gloeiend feest.

Ik zag dat alles aan, en zeide tegen mij zelf:

»Ge zijt toch eigenlijk een akelig wezen! Het gansche dorp verheugt zich in

het geluk van Marguerite en Chauvel, ieder is in zijn schik, en gij, ge zijt zoo verdrietig als had je laatste uur geslagen. Dat is toch al heel min!"

Valentin was de eenige die in mijn stemming deelde.

»Nu gaat toch alles glad verkeerdt», zeide hij, »de schooiers komen aan het hof! De heeren moeten naast de klompenridders zitten . . . men heeft nergens eerbied meer voor . . . calvinisten worden gekozen in plaats van christenen. Het eind van de wereld is op handen!"

En, in mijn mismoedigheid, gaf ik hem gelijk. Mijn moed zakte in mijn schoenen. Ik kon daar niet langer duren, in die volte. Marguerite zelf werd tot in de keuken terug gedrongen, en daar moesten de notabelen haar hun compliment komen maken. Ik nam mijn muts en ging naar buiten. Ik liep, de hemel weet waarheen, recht voor mij uit, dwars door het veld.

Het was al sedert een dag of veertien heerlijk weder; de haver begon groen te worden, het graan op te schieten. Langs de heggen schetterden de bastaard-nachtegalen en in de lucht zweefden de leeuwerikken met hun eeuwige vreugd en hun eeuwig gekweel. De zon en de maan stonden niet stil ter wille van mij! Mijn verslagenheid was verschrikkelijk.

Ik ging een keer of wat zitten aan den kant van den weg tegen een haag aan, met het hoofd tusschen de handen, en gaf mij aan mijn gedachten over. Maar hoe meer ik peinsde, hoe dieper mijn droefheid werd. Ik zag nergens licht, nergens uitkomst, zooals men verhaalt van de schipbreukelingen op zee, die niets dan zee en lucht zien en uitroepen:

»'t Is gedaan! . . . we moeten maar sterven!"

Zoo dacht ik ook; verder bekommerde ik mij nergens om.

Eindelijk toen het donker was geworden, keerde ik, zonder zelt te weten waarom, naar het dorp terug en kwam achter onze hut terecht. In de verte, aan het eind van de straat, ging het schreeuwen en zingen nog altijd zijn gang. Ik luisterde en dacht:

»Ja, schreeuwt en zingt maar! jelui hebt wel gelijk! het leven beteekent niets."

En ik ging in huis. Vader en moeder zaten op hun lage krukjes te spinnen en te vlechten. Ik zeide hun goeden avond. Vader zag mij aan en riep:

»Wat ben je bleek, Michel! je bent niet wel, mijn kind!

Ik wist niet wat ik antwoorden zou, toen moeder met een grijnslach zei:

»He! ge ziet immers dat hij ook aan het doordraaien is geweest. Hij heeft het er eens van genomen, ter eere van Chauvel."

En in mijn naargeestigheid antwoordde ik:

»Ja, gij hebt gelijk, moeder! ik ben niet wel. . . ik heb te veel gedronken. Ge hebt gelijk! Men mag zich ook wel eens te goed doen, als het zoo voorkomt."

En vader zeide op zijn zachtzinnigen toon:

»Ga dan maar naar bed, mijn jongen! dat zal wel overgaan. Wel te rusten, Michel!"

Ik klom de ladder op met mijn kleine blikken lampje in de hand, en met de andere hand op mijn knie steunende, want ik was óp van verdriet. En boven gekomen, zette ik mijn lampje op den vloer en keek een poosje naar onzen kleinen Etienne, die daar zoo rustig lag te slapen, met zijn blonde kopje op het grof linnen oorkussen, zijn mondje open, en zijn lange haren in wanorde om zijn nek; ik liet mijn oogen op hem rusten, denkende:

»Wat lijkt hij op vader! ja, net zijn evenbeeld!»

En ik kuste hem, met tranen in de oogen, denkende:

»Ja, 't is voor u dat ik werken zal! Nu alles vervalt, nu ik niets anders overhoud, zal het voor u zijn, dat ik mij zal afsloven; en misschien zult gij dan toch gelukkiger zijn: uw liefste zal niet heengaan, en we zullen allen samenblijven.»

Toen ontkleedde ik mij en ging naast hem liggen, en den ganschen nacht deed ik niets dan over mijn verdriet peinzen, mij zelve telkens herhalende, dat ik moed moest houden; dat niemand ooit iets van mijn liefde voor Marguerite mocht te weten komen; dat men mij dan uitlachen zou; dat een man een man moet blijven, en zoo al voort! En den volgenden dag ging ik bij tijds bedaard weêr naar de smederij, vast besloten mij goed te houden. Dat gaf mij kracht.

Trouwens dien dag ging het nog altijd zoo door met complimenten en felicitaties, en nu waren het niet enkel de Buurtenaren, maar al de notabelen van de stad: de ambtenaren van het stadhuis, de heeren schepenen, raden en gildemeesters, secretarissen, griffiers, thesauriers, ontvangers en controleurs, notarissen, hoogheemraden... wat weet ik het?

Al die menschen, die ons even vreemd waren als kaffers, kwamen in optocht aanzetten, met hun driepunten, hun poederpruiken, hun lange rottingen met ivoren knoppen, hun ratijnen kleeren, hun zijden kousen, hun lubben en kanten; — ze kwamen als de zwaluwen, die in den herfst om een ouden toren vliegen, om Mejufvrouw Marguerite Chauvel, de dochter van onzen afgevaardigde naar de Generale Staten, hun opwachting te maken. Ze hadden blijde gezichten, alsof ze wat met onze verkiezingen ophadden. Hoe misselijk! De gansche herberg rook een uur in 't rond naar hun fijne geurtjes van muscus en vanille.

Ik heb later dikwijls gedacht, dat die soort van menschen machtig veel hebben van den koekoek, die zijn eieren in het nest van een ander komt leggen, maar nooit een strooitje aanbrengt om het te bouwen. Hun grootste zorg is, om zonder zelf moeite te hebben, van alles partij te trekken, en met handjes en buigingen hun mooie posten te veroveren. Vóór de verkiezingen zouden ze ons niet aangezien hebben; maar nu kwamen ze onderdanigen-dienaar spelen, omdat ze dachten, dat Chauvel te Versailles hun wel vrij wat grooter dienst zou kunnen bewijzen. O! die schooiers! als ik ze maar zag, begon ik al te koken.

Valentin en ik zagen uit de smederij aan de overzijde dat alles aan. Terwijl baas Jan en moeder Catherine al die groote hansens ontvingen, konden wij al hun aperijen door de vensters die open stonden, zien; en Valentin zeide, bleek van ergernis, tegen mij:

»Kijk, daar heb je den gildemeester zóó en zóó, of den hoogheemraad dien en dien. Hij maakt zijn compliment; zie eens wat hij een zoet gezicht zet; ja, dat's de echte manier van buigen. Kijk, nu neemt hij zijn snuifje op zijn duim; hij knipt de snuif weg met den top van zijn vinger. Dat heeft hij zoo bij Mgr. den kardinaal geleerd; maar bij een herbergier kan het ook dienen, daar wordt nu de jonge jufvrouw van mijnheer den afgevaardigde Chauvel meê in de hoogte gestoken. En nu draait hij zich op zijn hielen rond, om de rest van het gezelschap te groeten.»

Zoo spotte Valentin, maar ik beukte op het aanbeeld zonder op te zien; ik stikte van woede. Toen zag ik nog meer den afstand tusschen Marguerite en mij; de Buurtenaren hadden nog te hoog kunnen opzien tegen een afgevaardigde van den Derden Stand naar de Generale Staten; maar dit

volk moest op de hoogte zijn; zij zouden hun buigingen en complimenten niet voor niemandal doen. Marguerite kon er nu aan ieder vinger wel één krijgen! Ik zelf, als ik nadacht, moest erkennen, dat ze verkeerd zou doen, als ze een smidsleerling nam, in plaats van den zoon van een raadslid of gildemeester. Ja, dat zou ik zeer natuurlijk gevonden hebben, en dat maakte mij nog wanhopiger.

In 't kort, we moesten dat spektakel tot vijf ure aanzien.

Marguerite moest dien avond met den postwagen op Parijs vertrekken. Baas Jan leende haar zijn koffer. Dat was een groote reiskoffer met koe-huid overtrokken, dien hij van zijn schoonvader Didier Ramel geërfd had; hij zwierf al sedert een dertig jaar op zolder, en nu had baas mij opgedragen, om er ijzeren hoeken aan te maken, om hem wat op te stevigen. Den ganschen dag kreeg ik telkens lust, om hem met een ferm hamerslag in elkaar te slaan; maar als ik dan weer bedacht, dat ik voor Marguerite werkte, dat dit zeker de laatste dienst was, dien ik haar bewijzen kon, dan schoten mij dikke tranen in de oogen, en ik vervolgde mijn werk met een liefde, zooals men na de twintig niet meer heeft. Er kwam geen eind aan, telkens had ik hier nog wat bij te vijlen, daar nog een scharnier vlotter te maken. Maar eindelijk, een beetje voor vijven, zag ik niets meer dat er nog aan te doen was: het slot ging zoo vlot als 't maar kon, de lip viel van zelf in het slot, alles was in orde.

Marguerite had de herberg al verlaten en ik had haar in hun huisje zien gaan. Ik zeide tegen Valentin, dat ik vermoed was, en dat hij mij genoeg zou doen als hij den koffer naar haar huis wou brengen. Hij nam hem op zijn schouder en ging er oogenblikkelijk meê heen. Ik zou, in mijn bedruktheid, geen moed gehad hebben, om er heen te gaan en nog eens weer alleen met Marguerite te zijn; ik gevoelde, dat mijn verdriet mij den baas zou worden. Ik trok dus mijn buis aan, en trad de herberg binnen. Al dat volk was, goddank! vertrokken. Baas Jan, met hoogroode wangen en schitterende oogen, had den mond vol van de roem der Drie Duiven; hij zeide, al blazende, dat nooit een herberg zooveel eer was aangedaan, en moeder Catherine was het volkomen met hem eens.

Nicole deed het avondeten op.

Baas Jan zeide, toen hij mij zag, dat Marguerite al gegeten had en dat ze nu druk bezig was haar goed te pakken en de boeken van haar vader uit te kiezen, die n edegenomen moesten worden. Hij vroeg mij hoe het met den koffer stond, en ik zeide hem dat hij gereed was, en dat Valentin hem naar Chauvel's huis had gebracht.

Op hetzelfde oogenblik kwam Valentin ook terug; men ging zitten en gebruike het avondeten.

Mijn plan was om voor achten heen te gaan, zonder iemand iets te zeggen.

Waartoe zou het dienen om nog zoo veel complimenten te maken, nu alles toch uit was, en er geen hoop meer over bleef? Ik dacht:

»Als ze eenmaal vertrokken is, zal baas Jan aan Chauvel schrijven, dat ik ziek was, als hij nog naar mij vraagt; en als hij zich niet om mij bekommert, des te beter!»

Dat was dus mijn plan; en dadelijk na het avondeten stond ik bedaard op en ging heen. Het was reeds donker; op de kamer boven in het huis van Chauvel brandde een lamp. Ik bleef een paar minuten staan om naar die lamp te turen, en toen op eens, daar ik Marguerite naar het venster zag komen, liep ik op een drafje weg; maar juist toen ik den hoek van hun tuintje zou omslaan, hoor ik haar stem mij toeroepen:

»Michel! Michel!»

En ik blijf staan, alsof de schoorsteen mij op 't hoofd gevallen ware.

»Wat is er van je dienst, Marguerite?» zeide ik, terwijl ik mijn hart voelde bonzen als een turksche trom.

»He! kom dan boven,» antwoordde zij, »ik zou juist naar u heen gaan zijn; ik moet u spreken.»

Ik voelde dat ik bleek werd, maar ik ging naar boven, en ik vond haar in de bovenkamer voor de open kast staande; ze had den koffer gepakt, en zeide glimlachende:

»Nu, ge kunt zien, dat ik mij gehaast heb; de boeken zijn onderin, daarop ligt het linnen en bovenop zijn mijn twee japonnen. Ik heb er niets meer in te pakken... Nu zoek ik...»

En daar ik in mijn verlegenheid niets antwoordde, zeide zij:

»Luister! ik moet u het huis laten zien, want gij zult het voor ons bewaren; kom eens meê!»

Ze nam me bij de hand, en we kwamen op het opkamertje boven de keuken; daar bewaarden zij hun vruchten, maar er waren nu geen vruchten meer en alleen de leêge planken.

»Zie,» zeide zij, »hier moet ge de appelen en peren uit den tuin bewaren. We hebben er niet veel; een reden te meer, om er zuinig op te wezen. Begrijpt ge?»

»Ja, Marguerite!» zeide ik, haar met aandoening aanzierende.

Daarop klommen we de trap af. Ze toonde mij de benedenkamer, waar haar vader sliep, hun keldertje en de keuken, die op den tuin uitzag, en toen drukte ze mij op het hart voor haar rozen te zorgen, zeggende, dat dat de hoofdzaak was, en dat ze het mij zeer kwalijk zou nemen, als ik die niet goed verzorgde. Ik dacht: »ja, ik zal er wel op passen; maar waar zal het voor dienen, nu ge weggaat?» En toch voelde ik in mijn hart zoo iets van een liefelijke hoop, die zachtkens herleeft; mijn oogen schoten vol, en, als ik mij zelf daar weer zoo alleen met haar zag, te praten als gewoonlijk, dacht ik:

»Mijn hemel! is het mogelijk, dat alles voorbij is?»

Toen we weer in de benedenkamer kwamen, toonde Marguerite mij de boeken van haar vader, ordelijk op de planken geschaard, tusschen de twee vensters in, en zeide:

»Terwijl wij daar ginds zullen zijn, moet gij dikwijls hier boeken komen halen, Michel! en dan zult ge kennis vergaderen; zonder kennis is men niets.»

Zij sprak, maar ik antwoordde niet, daar het mij diep tref, dat ze aan mijn vorming dacht, een van de dingen die ik ook als de hoofdzaak beschouwde. Ik dacht:

»Zou ze dan toch van mij houden? Ja, ze houdt van mij!... O! wat zouden wij gelukkig geweest zijn!»

Na de lamp op tafel gezet te hebben, gaf ze mij den sleutel van hun huis, mij op het hart drukkende van tijd tot tijd goed te luchten voor de vochtigheid.

»Als we weêr komen, hoop ik, Michel! dat alles goed in orde zal zijn,» zeide zij mij, toen we juist de deur zouden uitgaan.

Maar, toen ik haar van weêrkomen hoorde spreken, riep ik uit:

»Zult ge dan weêrkomen, Marguerite? gaat ge dan niet voor altijd weg?» En daarbij beefde mijn stem, ik was geheel van mijn stuk.

»Wat? of we weer zullen komen?» zeide zij, mij hoogst verbaasd aan-

ziende; »wel wat zouden we dan doen, groote uil? Denkt ge dat we daar ginds ons fortuin zullen maken?» En ze lachte.

»Wis en zeker zullen wij terug komen,» ging ze voort, »en nog wel armer dan toen we heengingen, hoor! We komen weer, om onzen handel weer op te vatten, als de rechten des volks vastgesteld zullen zijn. We komen misschien dit jaar nog weer, of op zijn laatst het volgende jaar.»

»O!» zeide ik, »ik dacht dat ge nooit weêr zoudt komen.»

En, zonder dat ik er iets aan doen kon, begon ik te snikken als een kind. Ik was op den koffer gaan zitten met het hoofd voorover tusschen mijn knieën, den hemel dankende en toch beschaamd aldus gesproken te hebben. Marguerite zeide niets. Dat duurde eenige minuten, want ik kon niet tot bedaren komen. Eensklaps voelde ik haar hand op mijn schouder. Ik stond op. Zij was bleek, en haar schoone oogen schitterden.

»Werk ijverig, Michel!» zeide ze op zachten toon, mij naar de kleine bibliotheek wijzende, »en mijn vader zal van u houden!»

Daarop nam ze de lamp weg en ging de deur uit. Ik nam den koffer op mijn schouder alsof het een veertje was, en volgde haar in den gang. Ik had wel willen spreken, maar ik wist niet wat ik zeggen zou.

Eenmaal buiten, sloot ik de deur en stak den sleutel in mijn zak. De maan scheen helder in den kalmen nacht, en ik riep, terwijl ik het hoofd weêr fier ophief:

»O! wat een prachtige avond, Marguerite! Wat ben ik blij dat ge zulk goed weêr treft op reis.»

Ik was weer tevreden geworden; zij scheen ernstiger en zeide, terwijl wij in de herberg binnentraden:

»Vergeet niets van wat ge mij beloofd hebt.»

De postwagen moest tegen tien ure door Pfalzburg komen, we hadden dus niet veel tijd te verliezen. Allen omhelsden Marguerite, behalve baas Jan en ik, die haar naar de stad zouden brengen; en weldra gingen we in den prachtige maneschijn op weg. Moeder Catherine en Nicole riepen ons in de deur staande nog na:

»Goede reis Marguerite!... Kom maar spoedig weer!»

»Ja, ja,» antwoordde zij, »en dat we u allen in goeden welstand weêr mogen vinden.»

Ik had den koffer weer op mijn schouder genomen, en we stapten voort tusschen de populieren van den grooten weg, die naar het glacis der vesting loopt. Marguerite liep naast mij. Een keer of drie wel vroeg ze mij:

»De koffer is zwaar, niet Michel?»

En ik antwoordde: »Neen... dat is niets, Marguerite!»

We moesten ons wat haasten en we legden dus een stapje op. Toen we aan de buitenwerken kwamen riep baas Jan:

»Nu zullen we er spoedig zijn!»

Het sloeg al half tien; eenige minuten later stapten we door de Fransche poort in de stad. Aan het eind van de straat, daar waar tegenwoordig Lutz woont, moest de postkoets stil houden. We draafden bijna; en toen we zoo wat op een vierde van de straat waren, hoorden we het geratel van den wagen reeds, die al op het »Wapenplein» was.

»We komen maar juist bij tijds», zeide baas Jan.

Toen we aan den hoek van Fouquet aankwamen, kwam juist de lan- taarn van den postwagen door de »Kerkstraat» op ons aan. We gingen on-

der de poort staan en vonden daar toevallig den ouden jood Schmoel, die ook naar Metz moest.

Bijna op hetzelfde oogenblik hield de postwagen stil. Er waren nog plaatsen genoeg open. Baas Jan omhelsde Marguerite; ik, ik had den koffer op den grond gezet, en durfde niet naar haar toe gaan.

»Kom dan hier,» zeide zij, mij haar wang toehoudende.

En ik omhelsde haar ook, terwijl ze mij nog in 't oor fluisterde:

»Vlijtig studeeren, Michel!»

Schmoel had al plaats genomen in een hoek; baas Jan zeide tot hem, terwijl hij Marguerite in den wagen beurde:

»Zult ge voor haar zorgen, Schmoel? ik draag haar aan je zorg op.»

»Wees daar gerust op,» antwoordde de oude jood, »de dochter van onzen afgevaardigde zal goed verzorgd worden; laat dat maar aan mij over.»

Ik was blijde, dat Marguerite een ouden kennis bij zich zou hebben. Ze boog zich nog uit het venster en gaf mij de hand. Toen kwam de conducteur uit het bureau, waar hij gezien had of de plaatsen betaald waren, en hij klom op zijn bok, roepende:

»Vooruit!» en de paarden haalden los, terwijl wij door elkander riepen:

»Adieu... adieu, Marguerite! — Adieu, Michel! — Adieu, baas Jan!»

De wagen rolde voor ons uit; hij ging de Fransche poort door; wij volgden, in gedachten verzonken. Toen de wagen eenmaal buiten de poort tusschen de buitenwerken was, hoorden we niets meer dan de bellen der paarden, die in de verte op den weg naar Saarburg galopeerden.

Baas Jan zeide:

»Morgen om acht uur zullen ze te Metz wezen; daar zal Chauvel zijn om zijn dochter op te wachten, en in een dag of zes zijn ze te Versailles.»

Ik zeide niets.

We bereikten weldra ons dorp weder en ik ging regelrecht naar huis, waar ieder den slaap des rechtvaardigen sliep. Ik klom den ladder op, en dien nacht had ik geen leelijke droomen meer, zooals den vorigen.

XVII.

Na het vertrek van Marguerite, kwam alles weér voor eenigen tijd in de rust. Het weer was regenachtig geworden. We hadden druk werk, en 's avonds besteedde ik mijn ledigen tijd, om in de bibliotheek van Chauvel te studeeren. Ze was vol goede boeken: Montesquieu, Voltaire, Buffon, Rousseau, kortom al die groote schrijvers over wie ik sedert een jaar of tien hoorde spreken, waren daar te vinden: de folianten aan een rei op den vloer, en de anderen boven op planken. O! wat zette ik groote oogen op als ik soms op een bladzijde kwam die mijn eigen denkbeelden uitsprak! en wat genoot ik, toen ik voor het eerst een dier groote boekdeelen van de onderste rei opensloeg: den »Dictionnaire encyclopédique» van d'Alembert en Diderot, en toen ik begrip kreeg van die heerlijke rangschikking der onderwerpen naar

het alphabet, waar ieder vindt wat hij maar wil opslaan, al naar zijn smaak en behoeften!

Dat kwam mij inderdaad bewonderenswaardig voor, en het eerst wat ik deed was het artikel »Smederij» op te slaan. Daar vond ik de geschiedenis der ijzerbereiding van Tubalkain in den bijbel tot op onzen tijd; hoe het ijzer uit de mijnen gewonnen wordt, en het smelten en het stalen en het smeden en bewerken — alles werd er tot in de minste bijzonderheden beschreven. Ik kon er niet genoeg van krijgen, en toen ik er den volgenden dag wat van aan baas Jan vertelde, was die er eveneens opgetogen van. Hij riep al, dat de tegenwoordige jongelui maar uitstekend in de gelegenheid waren, om wat te leeren; doch dat er in zijn tijd zulke boeken niet bestonden, of dat ze te duur waren. Zelfs Valentin begon mij meer voor vol aan te zien.

In het begin van Mei, den 9en of den 10en, kwam er een brief van Chauvel, die ons berichtte, dat ze te Versailles aangekomen waren. Ze hadden hun intrek genomen bij een schoenmaker in de straat Saint-François, tegen vijftien livres per maand. De Generale Staten waren al geopend; hij had dus niet veel tijd om uitvoeriger te schrijven. Maar aan het slot stond:

»Ik hoop, dat Michel maar gerust mijn boeken gebruiken en meê naar huis nemen zal. Als hij er maar op past, want men moet zijn vrienden in eere houden, en de boeken zijn onze beste vrienden.»

Ik wou wel dat ik dien brief kon weêrvinden, want het was de eerste. Maar de hemel weet waar hij gebleven is. Baas Jan had de verkeerde gewoonte om zijn brieven aan iedereen te lezen te geven, en zoo gingen ze voor drie vierden verloren.

Wat Chauvel daar schreef was mij een bewijs, dat Marguerite over ons laatste onderhoud met haar vader gesproken had en dat hij het goedkeurde. Dat deed mij een onbeschrijfelijk genoegen en gaf mij nieuwen moed. En sedert nam ik alle avonden een deel van dat groote boek, die »Encyclopédie», meê naar huis en las het artikel voor artikel door. Ik bleef meest tot één of twee uur daarvoor opzitten. Moeder snauwde en knorde wel bitter over al die olie, die ik zoo doende verdeed; maar ik liet haar praten, en als we alleen waren, zeide vader:

»Ga je gang maar, mijn kind! en tracht een knap man te worden, want wie niets weet, is al diep ongelukkig; hij moet altijd voor een ander werken. Ge hebt groot gelijk! Stoor je niet aan moeder.»

En ik stoorde mij ook niet aan haar, wel wetende, dat zij mede een van de eersten er baat bij hebben zou, als ik wat geleerd had.

In dien tijd waren pastoor Christophe en een aantal menschen te Lützelburg ziek. De droogmaking van de plassen van den Steinbach had in de gansche vallei koortsen doen ontstaan; men zag overal zieke menschen, die half kruipende en klappertandende langs den weg liepen. Baas Jan en ik gingen alle Zondagen den pastoor bezoeken. Die forsche man was niet meer dan vel en been, en we dachten niet, dat hij er ooit weêr bovenop zou kunnen komen.

Gelukkig haalde men er den ouden Freydingen, van Diemeringen, bij, die het goede middel tegen de moeraskoortsen kende. Daardoor redde hij het halve dorp, en pastoor Christophe begon eindelijk ook langzaam weêr op te halen.

In de maand Mei herinner ik mij, dat men overal in onze streek den mond vol had van benden roovers en boosdoeners, die te Parijs groot onheil stichtten. Al de Buurtenaren en de bergbewoners rondom wilden reeds

hun hooivorken en zeisen opnemen om de schurken tegemoet te trekken, daar het heette, dat ze ook het platte land zouden afloopen en den oogst vernielen. Maar al spoedig hoorde men, dat de boosdoeners in den faubourg, of voorstad, Saint-Antoine gevangen en doodgeslagen waren bij een koopman in behangselpapieren, Réveillon genaamd. Toen bedaarde de angst weêr voor eenigen tijd. Maar later kwam er nog veel meer ongerustheid over die roovers, en ieder trachtte zich van kruid en geweren te voorzien, om zich tegen hen te verdedigen als ze bij ons mochten komen.

Natuurlijk maakten zulke geruchten mij bezorgd voor Chauvel en zijn dochter, vooral daar we in geen twee maanden iets van hen hoorden, buiten hetgeen de couranten mededeelden. Eindelijk echter kwam er, gelukkig! een tweede brief van Chauvel, en dien heb ik bewaard, daar ik er bijtijds zelf copie van genomen heb, omdat de brief zelf van hand tot hand ging en niet weêr te vinden was. Tegelijk met den brief stuurde Chauvel ons een heel pak couranten, oude en nieuwe.

Dienzelfden dag kwam pastoor Christophe en zijn broeder, de groote Materne, — dezelfde die in 1814 met generaal Hullin tegen de verbonden Mogendheden streed, — ons bezoeken.

De pastoor was van de koorts af; hij voelde zich bijna geheel hersteld, en at dien middag bij ons met zijn broeder. Toen moest ik den ganschen brief voorlezen, vrouw Catherine en Nicole waren er ook bij, benevens twee of drie notabelen, die tamelijk vreemd opkeken, dat Chauvel, anders bekend als zoo bedwaard en voorzichtig, zich zoo vrij durfde uit te laten.

Kortom de brief luidde als volgt. Hij is wel lang; maar ieder kan er uit zien, hoe het er te Versailles toeging, en wat we van de adellijken en de bisschoppen te wachten gehad zouden hebben, als zij het roer in handen hadden kunnen houden.

»Aan Jean Leroux, Mr. Smid, te Eikenbosch-Buurt,
bij Pfalzburg.

Versailles, den 1^{en} Juli 1789.

»Gij hebt mijn brief van den 6^{en} Mei, waarin ik u onze aankomst te Versailles meldde, zeker ontvangen. Zooals ik u berichtte, hebben we voor vijftien livres per maand een geschikt onderkomen gevonden bij Antoine Pichot, Mr. schoenmaker, in de straat Saint-François, wijk Saint-Louis, in de oude stad. Wij wonen daar nog altijd, en wanneer ge wat te schrijven hebt, let er dan op dat adres er goed op te zetten.

Ik wou wel weten, wat ge denkt van den oogst voor dit jaar. Laat Baas Jan en Michel mij daar eens over schrijven. Hier hebben we al dien tijd regen en onweêr gehad; maar een enkel zonnestraaltje tusschen de buien in. Men is bang voor een slecht jaar, wat denkt gij er van? — Ook wou Marguerite zoo gaarne eens tijding hebben van ons tuintje en van haar bloemen; vergeet dat niet.

Wij leven hier geheel als vreemdelingen. Nog twee van mijn medeafgevaardigden, pastoor Jacques van Maisoncelle, bij Nemours, en Pierre Gérard, gildemeester te Vic, in het baljuwschap van Toul, wonen in hetzelfde huis als wij; zij beneden en wij heel boven, met een klein balcon voor ons venster, dat op een steeg uitkomt. Marguerite doet de inkoop op de markt en zorgt voor de keuken. Alles gaat best. 's Avonds komen we in de kamer van pastoor Jacques bijeen, om onze denkbeelden door gemeenschappelijke bespreking tot klaarheid te brengen: ik met mijn snuifdoos, Gerard met zijn pijp, en wij eindigen altijd met het zoo ongeveer eens te worden.

En daarmede heb ik u aangaande onze eigen zaakjes ingelicht Nu de algemeene zaken.

Het is mijn plicht om u op de hoogte te houden van wat er omgaat. Maar sedert onze komst hier hebben wij zooveel onaangenaamheden en zooveel teleurstellingen ondervonden; de twee hoogere standen, en vooral de stand der adellijken, hebben zich zoo zeer onwillig en vijandig getoond, dat ik zelf nog niet wist, waar dat alles op uit zou loopen. Van den eenen dag op den ander verandert men dan van inzicht: men heeft soms goed vertrouwen en dan wanhoopt men weër. We hebben veel geduld en kalmte moeten hebben, om die menschen te noedzaken naar rede te luisteren. Drie malen hebben we hun een schikking aangeboden, en eerst toen ze zagen dat we het buiten hen zouden doen en de constitutie alleen maken, hebben ze eindelijk besloten deel aan onze vergaderingen te komen nemen en met ons te beraadslagen.

Ik kon u dus niet eerder iets zekers mededeelen; maar nu hebben wij het gewonnen, en ik wil u nu in bijzonderheden verhalen, hoe dat alles toegegaan is, van het begin af aan.

Ge moet dezen brief aan de notabelen van ons dorp voorlezen, want ik ben hier niet voor mij zelf, maar voor 't algemeen; en ik zou geen duit waard wezen als ik diegenen die mij hierheen hebben afgevaardigd, geen rekschap gaf van hun eigen zaken, want dat zijn het. Daar ik alles van dat top dag heb opgeteekend, zal ik niets vergeten.

Toen we te Versailles aankwamen, den 30^{en} April, met nog drie afgevaardigden uit ons baljuwschap, zijn we afgestapt aan het logement, »Hôtel des Souverains,» dat vol volk was. Ik zal u maar niet vertellen, wat we daar geven moesten voor een kop bouillon of een kop koffie; dat's om van te ijzen! Al dat volk, de bedienden en de logementhouders, zijn van vader tot zoon heerenknechts; dat leeft alles van den adel, die op zijn beurt van het volk leeft, zonder zich om zijn lijden en ellende te bekommeren. Een kop bouillon van twee liards bij ons, kost hier zooveel als een daglooner aan de Buurten in een ganschen dag verdient; en dat spreekt hier zoo van zelf, dat wie er maar de minste aanmerking op maakt, voor een schooier doorgaat; hij wordt door iedereen met den nek aangezien: het is hier zoo de mode om zich door dat slag van menschen te laten bestelen en afzetten.

Ge begrijpt wel, dat ik daar geen zin in had; als men vijf en dertig jaar eerlijk en vlijtig voor zijn brood gewerkt heeft, weet men wat het geld waard is. Ik liet dan ook doodeenvoudig den dikken logementhouder in zijn zwarte pak bij mij komen, om hem goed te zeggen, wat ik daar van dacht. Dat was de eerste keer, dat hij zulke complimenten ontving! De schavuit wou me uit de hoogte behandelen, maar dat heb ik hem wel afgeleerd. Als ik geen afgevaardigde van den Derden Stand was geweest, zouden ze mij de deur uitgegooid hebben; maar gelukkig is men dan een persoon van enig gewicht. Den volgenden dag vertelde mijn confrater Gérard mij, dat al dat knechtvolk van het logement woedend op mij was, maar daar heb ik wat in gelachen. Het werk van een eerlijk man moet hooger geschat worden, dan een vriendelijk gezicht van een bediende.

Ik wou u dat maar eerst meedeelen, om u te doen zien met welk slag van menschen we hier te doen hebben.

Om kort te gaan, den dag na onze aankomst, liep ik de stad rond en huurde onze kamers, waar ik dadelijk mijn goed liet heen brengen. We hadden het nog al getroffen, en de twee genoemde confraters volgden mij

al zeer spoedig. We zijn daar zoo goed als onder ons, en we leven zoo goedkoop als dat hier mogelijk is.

De 3e Mei was de dag, waarop we aan den koning zouden voorgesteld worden. Toen hadt ge Versailles moeten zien! Half Parijs was tegenwoordig en de straten waren stampvol; maar den volgenden dag, bij gelegenheid van de mis van den Heiligen Geest, was het nog veel erger: men zag menschen tot op de daken.

Maar eerst moet ik u van die voorstelling aan den koning verhalen.

De koning en zijn hof wonen in het kasteel van Versailles, op een soort van bergrug, zooals die van Mittelbronn, tusschen de stad en de tuinen. Vóór het kasteel is een hof of voorplein, dat met een zachte helling oploopt; aan beide zijden van dat voorplein verrijzen groote gebouwen, waar de ministers verblijf houden; het hoofdgebouw is het paleis. Dat is alles zoo geducht groot, dat men het op een uur afstands ziet, als men van de »Laan van Parijs" komt, die vier à vijf maal zoo breed is als onze grootste wegen, en met prachtige groote boomen beplant. Van voren is het voorplein met een ijzeren hek, van minstens zestig vademen lang, afgesloten. Achter het kasteel zijn de tuinen, met springfonteynen, standbeelden en al zulke fraaiigheden meer. Hoeveel duizend menschen hebben zich in onze velden moeten doodwerken voor de grondlasten, accijnsen, opeenten, enz. enz. — om zulk een paleis te kunnen bouwen!

Met dat al hebben de adellijken en de lakeien het er opperbest. Er moet weelde zijn, zeggen ze, om den handel aan den gang te houden, en om te Versailles weelde te hebben, heeft drie vierden van Frankrijk zich sedert eeuwen moeten afslaven!

Ons, afgevaardigden van den Derden Stand, werd van de voorstelling kennis gegeven door aanplakbiljetten en door kleine boekjes, die hier in menigte verkocht worden; de menschen houden u bij den kraag staande om ze aan u te verkoopen.

Verscheiden afgevaardigden zagen er al kwaad in, dat wij door aanplakbiljetten van de zaak kennis kregen, terwijl de leden van de twee eerste standen ieder een rechtstreeksche kennisgeving ontvingen. Ik voor mij nam het zoo nauw niet, en tegen den middag begaf ik mij, met mijn twee confraters, op weg naar de »Salle des Menus." In die zaal zouden de zittingen der Generale Staten plaats hebben. Het is een gebouw, dat niet tot het kasteel behoort, maar aan de Laan van Parijs staat, op de plaats van vroegere werkplaatsen die bij het zoogenaamde magazijn van de »Menus-Plaisirs" — zooveel als de liefhebberijen — van Z. M. den koning, behoorden. Wat die liefhebberijen des konings eigenlijk zijn, daar weet ik niets van; maar de zaal is zeer mooi. Daaraan belendend zijn nog twee andere zalen, waarvan de eene voor de beraadslagingen van de geestelijkheid, en de andere voor die van den adel ingericht zijn.

Van die Salle des Menus gingen wij in optocht naar het paleis, omringd door het volk, dat riep: »Leve de Derde Stand!" Men zag dat die brave lui begrepen dat wij hun vertegenwoordigers waren, vooral de groote menigte van Parijzenaren, die den vorigen avond al waren aangekomen.

Bij het hek vóór het paleis stond een wacht van Zwitsers, die de menigte buiten hielden en ons lieten doorgaan. Zoo kwamen wij op het voorplein en verder in het paleis waar we een trap opklommen, waarvan de treden met tapijten belegd waren, terwijl de zoldering met de heliën van het koningswapen in goud bezaaid was. Langs de beide leuningens stonden prachtig uitgedoschte lakeien, van top tot teen in kanten en zulken op-

schik. Ik reken dat er tot boven aan toe wel tien aan elke zijde stonden.

Op de eerste verdieping aangekomen, traden we in een zaal, veel mooier, veel grooter en veel kostbaarder dan al wat men bedenken kan. Ik hield dat voor de troonzaal, — abuis! het was nog maar de wachtkamer.

Eindelijk, na een kwartier ongeveer wachters, ging de deur aan het eind open, en die gaf nu, baas Jan! den toegang tot de wezenlijke gehoorzaal. Die zaal had een prachtig gewelf met groote vakken, en was geschilderd dat het alle denkbeeld te boven gaat. We waren om zoo te zeggen niet weer te vinden in die geduchte ruimte! Rondom tegen de wanden stonden de gardes des konings met den uitgetrokken degen in de vuist, en op eens hoorden wij, te midden van de algemeene stilte, links van ons een geroep van:

»De koning! de koning!»

Dat kwam al nader; en de groot-ceremoniemeester, die voorop liep, riep zelf uit:

»Mijne Heeren, de koning!»

Ge zult zeggen, baas Jan, dat dit alles maar poppenspel is. Dat is het zeker. Maar men moet toch erkennen dat het uitmuntend er op berekend is, om den trots van de zoogenaamde grooten te vleien, en de zoogenaamde kleinen eerbied in te boezemen. Die groot-ceremoniemeester, de markies de Brezé, in groot costuum, scheen in vergelijking van ons, arme afgevaardigden van het volk, in onze zwarte pakjes, een wezen van een hooger soort te zijn. Zijn geheele voorkomen teekende dan ook, dat hij dit zelf er wel bepaald voor hield. Hij trad met een groet op onzen deken toe, en tegelijk stapte de koning alleen de zaal door. Er was een leuningstoel voor hem in het midden der zaal geplaatst, maar hij bleef staan met den steek onder den arm. Daarop wenkte de markies onzen deken om vooruit te komen, en hij stelde hem voor; toen een volgenden, en zoo voort, elk baljuwschap op de beurt. Dat voorstellen bestond eenvoudig hierin, dat men den naam van het baljuwschap aan den markies noemde, en hij dien naam voor den koning herhaalde.

Maar de koning zeide niets.

Doch toen dat afgeloopen was, sprak hij toch iets: hij zeide, dat hij het als een geluk beschouwde de afgevaardigden van den Derden Stand voor zich te zien. Hij spreekt langzaam en vrij wel. — De koning is een zeer dik man, met een rond gelaat, neus, lippen en kin dik, en een plat voorhoofd. — Daarop vertrok hij weder en gingen wij door een andere deur weer heen. Dat noemt men nu een voorstelling, een presentatie.

Thuis komende trok ik mijn zwarte pak en mijn gespschoenen uit. Gérard kwam bij mij boven en later pastoor Jacques ook. Het was een verloren dag geweest; maar Marguerite had een lekkeren schapenbout voor ons klaar gemaakt, waarvan we de helft met smaak nuttigden, onder een kruijkje appelwijn en al pratende over onze zaken. Gérard en verscheidene onzer afgevaardigden beklaagden zich over deze voorstelling, en beweerden dat de drie stapden daarbij vereenigd hadden moeten zijn. Ze meenden, dat we daarnaar vooruit wel konden berekenen, dat het hof het er op toelagde, dat ieder stand afzonderlijk zou blijven en beraadslagen. Anderen gaven de schuld er van alleen aan den groot-ceremoniemeester. Ik dacht: »we zullen zien! Als het hof tegen de stemming per hoofd is, dan zullen we raad schaffen; we zijn nu al vast gewaarschuwd.»

Den volgenden dag, al zeer vroeg, werden alle klokken geluid, en op straat hoorde men overal vreugdekreten en allerlei gejoel. Het was de dag

voor de mis van den Heiligen Geest, om den zegen des Heeren op de Generale Staten in te roepen.

De drie standen kwamen in de Lieve-Vrouwe-kerk (Notre-Dame) bijeen, en daar werd het »Veni Creator» gezongen. Na die plechtigheid, die zeer indrukwekkend was wegens de schoone stemmen en de prachtige muziek, ging men in optocht naar de kerk Saint-Louis. Wij gingen vooraan, vervolgens kwamen de adellijken en daarop de geestelijkheid, vóór het Heilige Sacrament uit. De straten waren met vlaggedoek en versieringen behangen en de menigte schreeuwde:

»Leve de Derde Stand!»

Dat is de eerste keer, dat het volk niet de mooie kleëren toejuichte. Want wij waren precies een zwerm raven vergeleken bij die pauwen, met hun gepluimde steken, hun goudgestikte kleëren, hun gevulde kuiten, elleboogjes in de hoogte en degens op zij. De koning en de koningin, omstuwd door het gansche hof, sloten den stoet. Er werden ook nog enkele kreten van: »Leve de koning! leve de hertog van Orléans!» gehoord. De klokken luidden met volle macht.

Dat volk heeft gezond verstand; onder zooveel duizenden was geen enkele botterik, die riep: »Leve de graaf van Artois,» of de koningin of de bisschoppen toejuichte. — En ze waren toch wel heel mooi!

In de kerk Saint-Louis begon aanstonds de mis. Daarop hield de bisschop van Nancy, Mgr. de la Fare, een lange preek over de weelde van het hof, zooals alle bisschoppen sedert eeuwen doen, zonder zelf een enkele franje van hun mijter of hun misgewaad of hun draaghemels af te schaffen.

Die plechtigheid duurde tot vier uur 's namiddags. Ieder dacht dat het nu al wèl was, en dat we nu eindelijk de voldoening zouden hebben met onze beraadslagingen te beginnen. Maar zoóver waren we nog niet, want den volgenden dag, den 5en Mei, was de opening van de Generale Staten alweer een ceremonie. Die menschen leven slechts voor ceremonies of, om juist te spreken, voor comedies.

Dien volgenden dag dan vereenigden de volle Generale Staten zich in onze zaal, die de zaal der Drie Standen genoemd wordt. Ze wordt van bovenaf verlicht, door een ronde opening met wit satijn bespannen, en ze heeft van beide zijden kolommen. Aan het eind stond een troon, onder een prachtig verhemelte, dat ook weër met de koninklijke leliën in goud bezaaid was.

De markies de Brezé en zijn ceremoniemeesters wezen aan de afgevaardigden hun plaatsen aan. Daarmee begonnen ze om negen uur, en eerst om half een waren ze er meê gereed: men werd geroepen, naar zijn plaats geleid, en mocht dan gaan zitten. In denzelfden tijd namen de Staatsraden, de ministers en secretarissen van Staat, de gouverneurs en luitenant-generaals der provinciën ook plaats. De secretarissen van Staat zaten aan een lange tafel, met een groen kleed er over, onder aan de verhevenheid waar de troon op stond; aan het ééne einde zat Necker, aan het andere de Saint-Priest. Als ik u dat alles in bijzonderheden moest vertellen, zou er geen eind aan komen.

De geestelijkheid zat ter rechterzijde van den troon, de adel aan de linkerzijde, en wij er tegenover. De vertegenwoordigers van de geestelijkheid waren ten getale van 291, die van den adel 270, en wij 578. Er ontbraken nog eenigen van de onzen, omdat de verkiezingen van Parijs eerst den 19en afgeelopen zouden zijn; maar dat was niet te zien.

Eindelijk tegen één uur ging men den koning en de koningin verwittigen, dat alles gereed was, en bijna onmiddellijk verschenen ze ook, voor-

afgegaan en gevolgd door de prinsen en prinsessen van het koninklijke huis en hun hofstoet. De koning nam plaats op den troon; de koningin naast hem op een grooten leuningstoel buiten het verhemelte; de leden van het huis des konings rondom den troon; de prinsen, de ministers en de pairs van het rijk een weinig lager, en het overige van den hofstoet op de trappen van de verhevenheid. De dames van het hof, in vollen opschik, hadden de galerijen aan den kant van de verhevenheid bezet; de overige toeschouwers vonden hun plaats op de andere galerijen tusschen de kolommen.

De koning droeg een ronden hoed, aan den rand met parelen bezet en van voren met een grooten diamant, bekend onder den naam van Pitt. Ieder zat op een leuningstoel of een stoel, of een bank of een krukje, al naar zijn rang en waardigheid; want zulke zaken zijn van het hoogste belang; daarvan hangt de grootheid van een volk af! Ik zou dat nooit zoo hebben kunnen denken, als ik het niet gezien had; alles is voor die ceremonies vast bepaald. De hemel gawe, dat de zaken die ons betreffen, ook zoo in orde waren! Maar de punten van *étiquette* gaan voor, en eerst na verloop van eeuwen heeft men tijd om aan de ellende van het volk te denken.

Ik wou wel dat Valentin een uur of wat in mijn plaats geweest ware; hij zou u het verschil van een muts met een muts, en van een rok met een rok wel uitleggen! Ik voor mij, wat mij meer belang inboezemde, was het oogenblik toen de groot-ceremoniemeester ons het teeken gaf stil te zijn, en toen de koning zijn troonrede voorlas. Al wat ik er van onthouden heb is, dat hij verheugd was ons te zien; dat hij ons vermaande elkander goed te verstaan, om de nieuwigheden te keer te gaan en het deficit te betalen; dat hij ons in dat vertrouwen bijeengeroepen had; dat men ons met de schuld bekend zou maken; dat hij bij voorbaat verzekerd was, dat wij een geschikt middel zouden vinden om die schuld te delgen en het crediet te herstellen; dat dit zijn vurigste wensch was, en dat hij zijn volk innig liefhad.

Toen ging hij weer zitten, zeggende dat zijn groot-zegelbewaarder ons nog beter zijn bedoelingen zou doen verstaan. De gansche zaal riep:

»Leve de koning!»

Daarna stond de grootzegelbewaarder, Mons. de Barentin, op, en zeide ons, »dat de eerste behoefte van Z. M. was weldaden te verspreiden, en dat de deugden der vorsten de eerste hulpbronnen der volken in moeielijke tijden zijn; dat onze vorst daarom besloten had om het algemeene geluk te voltooien; dat hij ons bijeengeroepen had, om hem hierin behulpzaam te zijn, en dat dit ons derde koningsgeslacht bovenal aanspraak had op de dankbaarheid van elk rechtgeaard Franschman; want dat het het recht van opvolging bestendig had, en elke vernederende onderscheiding had afgeschaft tusschen de fiere nazaten der eerste veroveraars en de nederige nakomelingschap der overwonnenen (1); — maar dat het koningschap niettemin den adel bijzonder op prijs stelde, want de geest van orde had het onderscheid tusschen de standen in 't leven geroepen, en dat onderscheid moest in een koninkrijk gehandhaafd blijven; eindelijk dat het 's konings wil was, dat wij den volgenden dag zouden vergaderen, om onze volmachten, onze geloofsbriefven, zooals men dat noemt, te onderzoeken, en

(1) Met die fameuse uitdrukking werd dus de geheele adel nog beschouwd als afstammende van die Franken, die in de 5e eeuw het land (toen Gallië geheeten) veroverd hadden, en al wat niet adellijk was nog altijd met overwonnenen gelijk gesteld.

ons bezig te houden met de belangrijke onderwerpen, die ons waren aangeduid, wel te verstaan — de geldquaestie!”

Daarna ging mijnheer de groot-zegelbewaarder weer zitten, en Mons. Necker las ons een lange redevoering over de schuld voor, die zestien honderd millioen bedroeg en een jaarlijksch deficit van 56,150,000 livres veroorzaakte. Hij noodigde ons uit te zorgen dat die schuld gedekt werd; maar hij sprak geen woord van de constitutie of staatsregeling, die onze kiezers ons opgedragen hebben tot stand te brengen.

Dienzelfden avond, toen wij niet weinig verwonderd naar huis gegaan waren, vernamen we, dat er twee nieuwe regimenten, Royal-Cravate en Bourgogne-Cavalerie, met een bataillon Zwitsers te Parijs gekomen waren, en dat er nog verscheidene andere daarheen op marsch waren. Dat maakte ons geducht ongerust, te meer daar wij wisten, dat de koningin, de Graaf van Artois, de Prins de Condé, de hertog de Polignac, de hertog van Engchien en de Prins de Conti tegen de bijeenroeping der Generale Staten geweest waren, en dat ze vreesden, dat wij de schuld niet zouden betalen als men ons niet een handje hielp.

Voor een gewoon mensch zou men dat een valstrik genoemd hebben! Maar de namen, die men aan de handelingen geeft veranderen, naar de waardigheid van hen die ze bedrijven: voor vorsten werd dat eenvoudig een staatsgreep genoemd, dien ze blijkbaar in 't schild voerden. Gelukkig had ik de Parijzenaars al gezien, en ik begreep dat die brave lui ons niet in den steek zouden laten.

Om kort te gaan, dien avond werden mijn confraters en ik het spoedig eens, dat wij niet veel medewerking zouden vinden, en dat de aankomst van al die regimenten niet veel goeds voor den Derden Stand voorspelde.

Dien volgenden dag begon er fatsoen aan de zaken te komen. Want al wat vóór die zitting gebeurd was, al die ceremonies die ik u daar beschreef en de redevoeringen die daarbij uitgesproken waren, brachten ons geen stap verder; maar nu zult gij wezenlijk wat nieuws hooren.

Het was dus de 6e Mei, en 's morgens om negen uur kwamen Gérard, pastoor Jacques en ik in de Statenzaal. Al die vlaggen en versieringen en het tapijt van den troon waren weggenomen; de zaal was zoo goed als ledig. De afgevaardigden van den Derden Stand kwamen achtereenvolgens aan en de banken werden langzamerhand bezet; men praatte rechts en links, men maakte kennis met zijn bureu, zooals natuurlijk is bij menschen die belangrijke zaken samen te behandelen hebben. Na een klein half uurtje waren al de afgevaardigden van den Derden Stand bijeen. Men wachtte op die van den adel en de geestelijkheid; geen enkele kwam opdagen!

Op eens kwam er een van de onzen, die mededeelde, dat de twee andere standen ieder in hun eigen zaal vergaderden en reeds aan het beraadslagen waren. Natuurlijk veroorzaakte dat een algemeene verbazing en verontwaardiging. Men besloot om aanstonds tot onzen president te benoemen onzen oudsten deken, een oud man met een kaal hoofd, en die Leroux heet, evenals gij, baas Jan! Hij nam het aan, en koos zes andere leden van de vergadering om hem ter zijde te staan.

Er verliep eenigen tijd eer de stilte hersteld was, want allerlei gedachten en plannen kruisten zich op dat oogenblik door de hoofden. Ieder moest zeggen wat hij voorzag of vreesde, en wat hem in zulk een netelige zaak de beste weg toescheen. Eindelijk deed Mons. Malouet, een gewezen beambte bij de marine-administratie naar ik hoor, het voorstel om een commissie naar

de twee andere standen af te vaardigen met het verzoek zich met ons te vereenigen, ter plaatse waar de gemeenschappelijke vergaderingen moesten gehouden worden. Een jong afgevaardigde Mons. Mounier, antwoordde, dat die stap aan onze waardigheid te kort zou doen; dat we ons niet zoo behoefden te haasten, want dat we wel spoedig zouden hooren, wat de twee bevoorrechte standen beslist zouden hebben, en dat men dan zijn maatregelen daarnaar nemen kon. Onze deken voegde er bij, dat we ons ook nog niet als leden van de Generale Staten konden beschouwen, vermits die Staten nog niet gevormd en de volmachten of geloofsbriefen nog niet onderzocht waren; om dezelfde reden weigerde hij ook de brieven die aan de vergadering gericht waren, te openen; dat was verstandig gehandeld.

Dien dag werd er nog vrij wat gesproken, maar dat kwam zoowat op hetzelfde neer.

Tegen half drie kwam een onzer afgevaardigden het bericht brengen, dat de twee andere standen besloten hadden, dat ze hun geloofsbriefen afzonderlijk zouden onderzoeken. Toen werd de zitting onder hevige opschudding opgeheven, en de volgende bijeenkomst voor 's anderendaags negen uur bepaald.

Alles werd nu duidelijk: men zag, dat de koning, de koningin, de prinsen, de adellijken en de bisschoppen ons heel goed vonden om hun schulden te betalen, maar dat ze lang niet van plan waren om een staatsregeling te maken, waarbij het volk stem in den raad zou hebben. Ze wilden liever hun schulden alleen maken, zonder op de vingers gekeken of getikt te worden. Dan zouden ze ons om de twee honderd jaren wel eens bijeenroepen, om die schulden in naam des volks te erkennen en belastingen toe te staan voor de eeuwigheid.

Ge kunt begrijpen, hoe groot onze teleurstelling en verontwaardiging waren, toen we dat begonnen in te zien!

Tot aan middernacht van dien eersten dag bleven mijn confraters en ik samen praten en onzen toorn lucht geven tegen het afschuwelijke onrecht van het hof. Maar eindelijk zeide ik toch, dat het beste voor ons wel wesen zou, om in het openbaar een kalme houding aan te nemen, te zorgen dat het goed recht aan onze zijde bleef, te trachten door overreding zoo mogelijk ons doel te bereiken en het volk er buiten te laten. In dien geest namen wij ons dan ook voor te handelen; en den volgenden dag, toen we in onze vergaderzaal kwamen, konden we zien, dat de andere afgevaardigden zeker tot hetzelfde inzicht gekomen waren. Immers in plaats van de opgewondenheid van gisteren, was alles ernstig en plechtig. De deken op zijn presidentsstoel en zijn medebestuurders op de verhevenheid, schreven, ontvingen de brieven, en legden ze ten bureele neder.

Van de beraadslagingen der geestelijkheid en van den adel werd ons kennis gegeven door middel van memories. Ik voeg ze bij dezen brief, om u te doen zien wat die lui dachten en wilden.

De geestelijkheid had besloten haar geloofsbriefen in afzonderlijke vergadering of Kamer te onderzoeken, met een meerderheid van 133 tegen 114 stemmen, en de adel hetzelfde met 188 tegen 47 stemmen. Er waren dus ook mannen van recht en verstand onder hun partij, zooals b. v. de burggraaf de Castellane, de hertog de Liancourt, de markies de Lafayette, hun afgevaardigden van Dauphiné en die van de sénéchaussée van Aix in Provence, die zich tegen deze onrechtvaardigheid hadden aangekant. — Reeds hadden ze twaalf commissies benoemd, om hun geloofsbriefen op die wijze te onderzoeken.

Dien dag herhaalde Malouet zijn voorstel, om een commissie naar de twee bevoorrechte standen af te vaardigen, ten einde hen uit te noodigen zich met de afgevaardigden des volks te vereenigen. Daarop stond de graaf de Mirabeau op.

Ik zal u nog dikwijls van dezen man te verhalen hebben. Ofschoon een adellijke, is hij afgevaardigde van den Derden Stand, omdat de adel van zijn land hem niet wilde erkennen, onder voorwendsel, dat hij geen bezitter van een leengoed was. Dadelijk ging hij in den handelsstand, en hij werd door de stad Aix tot afgevaardigde gekozen. Hij is geboortig van Provence, breed en grof gebouwd, met een hoekig voorhoofd, groote oogen, een gele gelaatskleur, zeer leelijk en van de pokken geschonden. Hij heeft een kras-sende stem, en als hij spreekt begint hij eerst te hakkelen; maar eenmaal op zijn dreef, wordt het heel wat anders. Alles wordt zoo helder als de dag, 't is of men ziet wat hij zegt; men meent altijd gedacht te hebben zooals hij; en van tijd tot tijd gaat die hooge stem naar de laagte, als hij iets geduchts gaat zeggen; dat is als een onweder, dat eerst vooruit dreigend rommelt om op eens met den slag los te barsten. Ik kan u geen denkbeeld geven van de bewegelijkheid van het gelaat van zoo'n man: alles is in de volmaaktste overeenstemming, die oogen, die stem, dat gebaar en die denkbelden. Men voelt zich zelf niet meer als men hem hoort; hij houdt u vast en men kan zich niet losmaken. Als men naar degenen die naast hem zitten ziet, zijn ze letterlijk bleek van de toovermacht die hij uitoefent.

Zoolang die man op onze zijde is, zal alles volkomen goed gaan; maar men moet op zijn hoede zijn. Ik voor mij, ik vertrouw het niet. Vooreerst is hij van adel! en dan, hij is een man zonder iets, met vreeselijke behoeften en vol schulden. Als men maar dien dikken neus, die geduchte kaken en dien grooten buik ziet, begraven onder versleten maar toch prachtige kanten, — denkt men: »Gij, ge zoudt voor het minst den Elzasz en Lotharingen noodig hebben voor uw tafel, met de Franche-Comté en nog wat kleine stukjes er bij misschien!» Maar met dat al ben ik den adel hartelijk dankbaar, dat ze hem niet op hun rollen hebben willen schrijven; we hadden zijn hulp in de eerste tijden hoog noodig; dat zult ge uit het vervolg zien.

Dien dag, den 7en Mei, zeide Mirabeau anders nog niet veel; hij bracht slechts in 't midden, dat om een commissie af te vaardigen, we geconstitueerd moesten zijn, m. a. w. als vergadering van onzen Stand opgetreden, en we waren nog niet als zoodanig geconstitueerd, en wilden ons juist niet constitueeren zonder de anderen. Het beste zou dus zijn de zaken af te wachten.

De advocaat Mounier zeide, dat men dan ten minste diegenen van ons, die dat op zich wilden nemen, moest toestaan, om niet als commissie maar particulier, voor zich, den adel en de bisschoppen te bewegen om zich met ons te vereenigen, volgens 's konings wensch. Zoo gingen twaalf van onze afgevaardigden op onderzoek uit; ze kwamen ons weldra berichten, dat ze in de vergaderzaal van den adel niets dan commissies gevonden hadden, die bezig waren om de geloofsbriefven van die heeren te onderzoeken. In de zaal van de geestelijkheid was de vergadering nog aan den gang, en de president had hun geantwoord, dat men over hun voorstel zou beraadslagen. Een uur daarna traden de bisschoppen van Montpellier en van Orange met eenige andere geestelijken onze zaal binnen en deelden ons mede, dat hun vergadering besloten had commissarissen te benoemen, en dat als wij en de adel dat ook deden, die gezamenlijke commissarissen zouden uitmaken, of de

geloofsbriefen al of niet in een vereenigde vergadering moesten worden onderzocht.

Ten gevolge van dat antwoord werd onze eerstvolgende vergadering van den 7en tot den 12en verdaagd. Ik maakte van die vier dagen gebruik, om Parijs te gaan zien met mijn twee confraters en Marguerite. Want bij onze aankomst, den 30en April, hadden we ons daar niet kunnen ophouden. Dat was maar twee dagen na de plundering van het huis van Réveillon, in den faubourg Saint-Antoine. De spanning was toen nog zeer groot, de stedelijke wacht deed overal huiszoekingen; men sprak van een aantal bandieten die aangekomen zouden zijn. Nu was ik nieuwsgierig te weten, wat daar omging, of het weer rustig begon te worden, en wat men van onze eerste zittingen dacht. De Parijzenaars die onophoudelijk te Versailles komen, hadden mij daar wel eenig denkbeeld van gegeven; maar het is altijd beter de zaken met eigen oogen te zien.

We gingen dus in den vroegen morgen op weg en, na een rid van drie uren, kwamen we met onzen koetswagen de stad in. Men kan zich geen voorstelling maken van zulk een onmetelijke stad. Men staat versteld en verward van die hooge huizen; die menigte straten en stegen die elkander in alle richtingen kruisen; die vreemde en oude gebouwen; dat aantal pleinen en blinde stegen, koffiehuisen en winkels van allerhande soort, het eene al naast het andere zoo ver men zien kan en waar men komt. En dan die uithangborden van de onderste tot de bovenste verdieping, tot het dak toe! en, wat wel het ergste is, dat eindelooze geschreeuw van kooplui en venters met gebak, met vruchten, met oude vodden, met groenten, met water, en duizend andere dingen, die ze in handkarren voortduwen of in emmers en jukken en marsen of op het hoofd dragen! 't Is of men in een groot beestenspel komt, waar vreemde vogels ieder zijn eigen zonderlinge geluid uitgillen. Daarbij komt dan nog het eindelooze geratel van al die rijtuigen, de leelijke lucht van de vuilnishoopen, en het schamele uitzicht der menschen, die toch allen naar de laatste mode gekleed willen zijn, al is het met afleggettjes. En die menschen dansen en zingen en lachen en zijn altijd even vriendelijk voor vreemdelingen, en altijd even vroolijk en getroost in hun ellende; ze zien alles van den mocien kant, als ze maar mogen wandelen en in de koffiehuisen vrij uit praten en hun courant lezen!... Dat alles, baas Jan! maakt dat die stad iets geheel eenigs in de gansche wereld is; er is bij ons niets dat er op lijkt: Nancy is een paleis in vergelijking van Parijs, maar een leeg en doodsch paleis, hier is alles leven en beweging.

De arme Parijzenaars voelen nog de naweeën van den hongersnood in den afgeloopen winter. Een groot aantal zien er werkelijk nog uit als geraanten; en toch, zoudt ge het gelooven? doen ze niets dan gekheid maken: aan alle vensters zijn grappen aangeplakt.

Wat mij betreft, ik was een en al verrukking; dat was eigenlijk eens een land voor mij. In plaats van den ganschen dag met mijn boekenmars van dorp tot dorp te draven, zou ik hier bij elken voetstap koopers gevonden hebben. En daarbij is het hier het land van de echte patriotten. Die menschen, hoe arm en slecht ze er ook uitzien, staan op hun rechten vóór alle andere zaken; de rest moet zich redden.

Onze confrater pastoor Jacques heeft hier een zuster, die fruitverkoopster is, in de straat du Bouloi, bij het Palais-Royal. Daar reden we eerst heen. Overal langs den weg, van dat we de voorstad ingekomen waren, hoorden we niet anders dan dit liedje zingen:

Leve de Derde Stand der Franschen!
 Al naar zijn pijpen zullen ze dansen
 Adel of bisschop, hoog prelaat.
 Lach hem wat uit, dien adelsstaat!

Immers de burger, die heeft het oordeel,
 Moed en verstand en in alles het voordeel
 Boven den priester, den magistraat.
 Lach hem wat uit, dien adelsstaat! (1)

Als ze geweten hadden dat wij afgevaardigden van den Derden Stand waren, waren ze in staat geweest ons in triomf rond te dragen. Men moet dan ook wel laag wezen om zulk een volk in den steek te laten! En ik verzeker u, als we niet al vastbesloten geweest waren, dan zouden we alleen door het zien van dien moed, die vroolijkheid en al dat goede, te midden van hun groote ellende, reeds moed gekregen en gezworen hebben onze opdracht uit te voeren en voor onze rechten te strijden tot den dood.

We hebben bij die zuster van pastoor Jacques, de weduwe Lefranc, al die vier dagen doorgebracht. Marguerite heeft met den pastoor alles in Parijs gezien: den Dierentuin, de groote kerk Notre-Dame, het Palais-Royal en zelfs de schouwburgen. Ik voor mij, ik deed niets liever dan door de straten te wandelen, overal rond te dwalen, op de pleinen, langs de kaden van de Seine, waar boeken uitgestald zijn, of op de bruggen met de uitdragers-winkeltjes en koekkraampjes. Ik stond voor de winkels te praten met den eerste den beste, ik luisterde naar het gezang van een blinde of keek naar een comediespel in de open lucht. Overal ziet men gedresseerde honden, kiezentrekkers met een groote trom en een fluit, enz. Maar de comédie op den Pont-Neuf is het mooist, daar wordt altijd de draak gestoken met de grooten en adellijken, die zijn het altijd die de domheden zeggen. De tranen liepen mij soms over de wangen van het lachen.

Ik ben ook in de vergadering der Parijsche gemeente geweest, waar men nog bezig was met over de Memories van klachten te beraadslagen. Die vergadering heeft een wijs besluit genomen: zij heeft een blijvende commissie ingesteld om haar afgevaardigden na te gaan, te raden en zelfs te recht te zetten, als ze zich niet aan hun opdracht hielden. Dat is een uitstekend denkbeeld, baas Jan! en het is jammer genoeg, dat men dit op andere plaatsen verzuimd heeft. Wat is een afgevaardigde, die door niemand wordt nagegaan, en die zijn stem straffeloos verkoopen kan en lachen dan wat in hen die hem afgevaardigd hebben? Want dan is hij rijk geworden en zij zijn arm gebleven; hij wordt natuurlijk beschermd door hen die hem gekocht hebben, en zij die hem afzonden blijven met hun goed recht zitten, zonder iemands hulp of steun!

Met dat besluit van de Parijsche vergadering moeten we onze winst doen; dat is een der eerste artikelen in de nieuwe staatsregeling: de kiezers moeten elken afgevaardigde die aan zijn last ontrouw is, kunnen afzetten,

(1) »Vive le tiers état de France!
 Il aura la prépondérance
 Sur le prince, sur le prélat.
 Ahi! povera nobilita!

Le plébéien, puits de science,
 En lumières, en expérience,
 Surpasse et prêtre et magistrat.
 Ahi! povera nobilita!"

vervolgen en doen veroordeelen, evenals men iemand veroordeelt die van een volmacht misbruik maakt. Anders hangt alles nog maar aan losse schroeven.

Om kort te gaan, dat besluit heeft mij groot genoeg gedaan, en nu ga ik voort.

Behalve het genot dat ik in al die beweging schepte, had ik nog de groote voldoening te zien, dat de menschen hier best weten wat ze doen en wat ze willen. 's Avonds, na het avondeten, ging ik naar het Palais-Royal, dat de hertog van Orléans voor iedereen open laat. Die hertog is een liederlijk heer, maar hij is ten minste geen huichelaar; als hij zijn nacht in de herberg, of nog wel elders heeft doorgebracht, gaat hij 's morgens niet naar de mis absolutie halen, om 's avonds weer van voren af aan te beginnen. Men zegt dat hij een vriend van Sieyes en van Mirabeau is. Sommigen leggen hem ten laste, dat hij het is, die een menigte boosdoeners naar Parijs gelokt heeft, om de stad te plunderen en onveilig te maken. Dat is bezwaarlijk te gelooven, omdat zulk gespuis wel uit zich zelf komt na zulk een vreeselijken winter. Ze komen om hun honger te stillen, en men heeft waarlijk niet noodig de sprinkhanen te roepen om den oogst te komen afvreten.

Kortom, de koningin en het hof verfoeien dien hertog, en dat maakt dat hij veel vrienden heeft. Zijn kasteel in Parijs, het Palais-Royal, is altijd open en in den tuin zijn ruime lanen, waar ieder kan komen wandelen. Daar rondom zijn vier gaanderijen en daaronder zijn de fraaiste winkels en de sierlijkste koffiehuisen van Parijs. Daar komen de jonge lieden en de courantiers bij elkaar, en daar wordt door ieder zijn meening uitgesproken, zonder zich in 't minst in te houden. Wat ze eigenlijk zeggen, dat is niet altijd zooveel deegs, en voor het meerendeel vergeet men 't even spoedig als men het gehoord heeft. Ze verkoopen meer stroo dan graan, en als men het zift is het goede graan dat overblijft, niet zwaar. Een paar maal heb ik goed toegeluisterd, en toen ik de deur weer uit was, vroeg ik mij zelf: »wat hebben ze nu gezegd?» maar wist het eigenlijk niet. Doch dat mag wezen, er loopt altijd iets goeds onder, en sommigen hebben wezenlijk vernuft.

We hebben daar, onder de boomen, een flesch zuren wijn gedronken, die zeer duur was. Maar de huren zijn er ook duur; ik heb mij laten vertellen, dat voor het minste van die winkeltjes een huur van twee tot drie dnizend livres per jaar betaald wordt. Dan moeten ze dat wel weer op de klanten vinden! Dat Palais-Royal is inderdaad een voortdurende groote kermis, en 's avonds, als de lantaarns opgestoken zijn, kan men zich kwalijk iets schooneeren denken.

Zoo zijn we den 11en, tegen twee ure in den namiddag, weer van Parijs vertrokken, recht voldaan over ons uitstapje, terwijl we tevens overtuigd waren, dat de groote meerderheid van de Parijzenaars op de hand van den Derden Stand was. En dat was de hoofdzaak!

Den 12en, 's morgens om negen uur, waren we weer op onzen post, ter vergadering. Onze commissarissen hadden het ondertusschen met die van den adel en de geestelijkheid niet eens kunnen worden, en het bleek ons, dat men ons slechts tijd had willen doen verliezen. Daarom nam men in deze zitting maatregelen om vooruit te komen. De deken met de vorigen werden belast met het opmaken van een lijst der afgevaardigden, en er werd besloten, een commissie van orde te benoemen, bestaande uit een afgevaardigde van elke provincie, die om de acht dagen vernieuwd zou worden. Die commissie moest behalve het bewaren der orde onder de vergaderingen, de stemmen ophalen en tellen, enz. enz.

Den volgenden dag ontvingen we een deputatie van den adel, om ons mede te deelen, dat hun vergadering zich geconstitueerd had, dat ze hun president en hun secretarissen benoemd, het notulenboek geopend en verschillende besluiten genomen hadden, o. a. om afzonderlijk hun geloofsbrieven te onderzoeken. Ze waren dus wel bepaald van plan het zonder ons te redden.

Denzelfden dag liet de geestelijkheid ons zeggen, dat ze nieuwe commissarissen benoemd had, om met gelijke commissarissen van den adel en den Derden Stand te spreken over het gemeenschappelijk onderzoeken der geloofsbrieven en de vereeniging der drie standen in een kamer.

Daarop ontstond een levendige gedachtenwisseling. Sommigen wilden zulke commissarissen benoemen, anderen stelden voor om maar eenvoudig te verklaren, dat wij geene anderen voor wettige vertegenwoordigers zouden erkennen, dan diegenen wier geloofsbrieven in een gemeenschappelijke vergadering onderzocht waren, en dat wij de afgevaardigden van de kerk en den adel uitnoodigden, zich met ons in de Statenzaal te vereenigen, waar wij hen reeds sedert acht dagen wachtten.

Daar het bij deze beraadslaging warm toeging en er nog een aantal afgevaardigden waren, die wilden spreken, werd ze den volgenden dag voortgezet. Rabaud de Saint-Etienne, een protestantsch predikant; Viguiet, afgevaardigde van Toulouse; Thouret, advocaat bij het parlement van Rouaan; Barnave, afgevaardigde van Dauphiné; Boissy-d'Anglas, afgevaardigde van Languedoc, — allen mannen van groote bekwaamheid en uitstekende redenaars, vooral Barnave, hielden staande, de een dat men vooruit moest gaan, de ander dat men nog wachten moest en aan den adel en de geestelijkheid tijd moest geven zich te beraden, — alsof ze niet al lang zich beraden hadden! Eindelijk won Rabaud de Saint-Etienne het en koos men, ingevolge zijn voorstel, zestien leden, die met de commissarissen van den adel en de geestelijkheid zouden spreken.

In onze zitting van 23 Mei werd voorgesteld een commissie te benoemen, die al wat er sedert de opening der Generale Staten was voorgevallen, in geschrifte zou brengen. Dit voorstel werd echter verworpen, op grond dat zulk een memorie de spanning in het rijk zou kunnen vermeerderen, daar er de kunstgrepen van adel en geestelijkheid om den Derden Stand machteloos te maken, uit blijken zouden.

Den 22ⁿ en 23ⁿ liep er al een gerucht, dat Z. Majesteit ons het plan van een leening wilde voorleggen. Door middel van die leening wilde men ons overbodig maken, omdat dan het deficit gedekt zou zijn; jammer maar, dat onze kinderen en nazaten dan tot in eeuwigheid de renten zouden moeten betalen!

Tegelijkertijd kwamen er een ontzettende menigte troepen rondom Parijs en Versailles.

Den 26ⁿ bracht men het reglement van orde ten einde. Op denzelfden dag kwamen onze commissarissen ons berichten, dat ze het met die van den adel niet eens hadden kunnen worden.

Den volgenden dag, den 27ⁿ, schetste Mirabeau den toestand in deze kernachtige woorden: »De adel wil zich niet bij ons voegen om gemeenschappelijk de geloofsbrieven te onderzoeken. Wij willen juist dat dit gemeenschappelijk geschiede. De geestelijkheid blijft bij haar streven om de zaak te middelen. Ik stel dus voor, om een zeer plechtige en zeer talrijke deputatie naar de geestelijkheid af te vaardigen, om haar in naam van den God des vredes te bezweren, zich te scharen aan de zijde van de rede, het recht en de waarheid en zich met ons, hun mede-afgevaardigden, in de gemeenschappelijke zaal te vereenigen.»

Dat alles had in tegenwoordigheid van het volk plaats. De menigte stond om ons heen en nam volle vrijheid om diegenen, die naar hun zin spraken, toe te juichen.

Den volgenden dag, den 28ⁿ, beval men een afsluiting te maken om de vergadering van het publiek af te scheiden; ook werd er tot de deputatie naar de geestelijkheid besloten, ingevolge het voorstel van Mirabeau.

Denzelfden dag ontvingen we een brief van den koning, waarin o. a. voorkwam, dat »Z. Maj. de koning vernomen had, dat de moeielijkheden tusschen de drie standen over het onderzoek der geloofsbrieven nog altijd voortbestonden. Hij zag met leedwezen en zelfs niet zonder ongerustheid, dat de vergadering, die bijeengeroepen was om belangrijke verbeteringen in te voeren, alzoo tot een noodlottige werkeloosheid veroordeeld was. In die omstandigheden noodigde Z. Maj. de commissarissen door de drie standen reeds benoemd uit, hun samenkomsten te hervatten, in tegenwoordigheid van den grootzegelbewaarder en commissarissen die Hoogst Dez. zelf zou verkiezen, om meer bijzonder bekend te worden met de verzoenende aanbiedingen, die gedaan zonden worden, en rechtstreeks tot een zoo gewenschte overeenstemming mede te werken.»

Nu nog mooier! nu was het alsof wij — de afgevaardigden van het volk — de schuld waren van de werkeloosheid der Generale Staten sedert drie weken; alsof wij ons potje apart wilden houden, en oude voorrechten, strijdig met de rechten des volks, verdedigen!

Z. Maj. hield ons voor kinderen!

Verscheiden afgevaardigden spraken tegen dezen brief, onder anderen Camus. Zij zeiden, dat die nieuwe samenkomsten tot niets zouden leiden; dat de adel niet naar rede wilde hooren; dat de volksvertegenwoordigers zich ook zulk een opzicht van den grootzegelbewaarder — die natuurlijk op de hand van den adel zou zijn — niet mochten en konden laten welgevallen; dat onze commissarissen daar voor die des konings zouden zitten als voor hun rechters, die trouwens hen reeds bij voorbaat in het ongelijk stelden; en dat dan hetzelfde gebeuren zou, dat reeds in 1589 ook gebeurd was. Toen had namelijk de koning ook voorgesteld het verschil bij te leggen, en had dat dan ook gedaan eenvoudig door een cabinetsorder.

Er waren nog vele andere afgevaardigden, die hetzelfde dachten; zij beschouwden dezen brief eigenlijk als een valstrik.

Niettegenstaande dat werd er den volgenden dag, den 29ⁿ, »om alle middelen tot verzoening uit te putten», een zeer onderdanig adres aan den koning opgesteld, om hem voor zijn goedheid te bedanken en te zeggen, dat de commissarissen van den Derden Stand bereid waren hun bijeenkomsten met die van de geestelijkheid en den adel te hervatten. Maar reeds den Maandag daarop, den 1ⁿ Juni, kwam Rabaud de Saint-Etienne, een van onze commissarissen, ons zeggen, dat de minister Necker hun voorstelde om het onderzoeken der geloofsbrieven standsgewijze maar toe te geven, en alle twijfelachtige zaken aan de beslissing van den raad van State over te laten.

Toen moest men wel erkennen, dat Camus gelijk had: de koning was zelf ook tegen de gemeenschappelijke onderzoeking der geloofsbrieven; hij had liever drie afzonderlijke kamers dan een gezamenlijke; hij was dus op de zijde der geestelijkheid en den adel tegen den Derden Stand. — Wij hadden dus van geen enkele zijde medewerking te wachten.

Al wat ik u tot hiertoe verhaald heb, baas Jan! is nauwkeurig volgens de waarheid. En daaruit kunt ge zien, dat al die groote woorden en mooie

namen, al die bloempjes, niets te beteekenen hebben. De minste Buurtenaar, die zijn gezond verstand heeft, kan best begrijpen, hoe de zaken eigenlijk staan. Al die deftige manieren van zeggen zijn overbodig en zelfs hinderlijk voor de duidelijkheid. De heele zaak komt in de taal van een gewoon mensch hierop neder: Gij wilt zoo? — ik wil zoo. — Gij komt met uw soldaten? — Wij, we hebben de Parijzenaars op onze hand. — Gij hebt kruid, geweren, kanonnen, Zwitsers enz. — Wij, we hebben niets dan onze opdracht als afgevaardigden! Maar we willen niet langer uitgekleeed en uitgezogen worden. — Ge denkt de macht in handen te hebben? — Dat zullen we zien!

Daarmede is alles gezegd; al die spitsvondigheden en deftige redevoeringen, terwijl het zoo klaar is als de dag wat recht en billijk is, baten niets meer.

Men heeft ons voor den gek gehouden... Laat ons de dingen bij den naam noemen... Wij betalen, we willen dus ook weten, waar ons geld blijft. En in de eerste plaats willen we zoo min mogelijk betalen. — Onze kinderen zijn soldaten, we willen dus weten, wie hun aanvoerders zijn, waarom die menschen hun aanvoerders zijn, en wat ons dat geeft. — Er zijn verschillende standen; waarom die afscheidingen? Waarom zijn de kinderen van den een meer dan de kinderen van den ander? Zijn ze van een andere soort? Stammen zij van de goden en de onzen misschien van de beesten af? Ziedaar! dat moet eens voor al uitgemaakt worden.

En nu willen we voortgaan.

De adel rekende op de troepen; zij wilden alles met geweld dwingen en verwierpen onze voorstellen. Op onze bijeenkomst van den 10ⁿ Juni lazen onze commissarissen het verslag van hun bijeenkomsten met die van den adel voor. Toen zeide Mirabeau, dat wij niet langer konden wachten, dat we plichten te vervullen hadden en dat het eindelijk tijd was te beginnen; dat een der afgevaardigden van Parijs een voorstel van het hoogste gewicht had in te dienen, en dat hij de vergadering uitnoodigde dat wel te willen aanhooren.

Die afgevaardigde was de abt Sieyès, een man uit de zuidelijke provinciën, van een goede veertig jaar. Hij spreekt niet vlug en met een zwakke stem; maar zijn denkbeelden zijn zeer juist. Ik heb een aantal van zijn brochures verkocht, zooals ge weet; die hebben vrij wat goed gedaan!

Te midden van een algemeene stilte zeide hij het volgende:

»Sedert de opening van de Generale Staten, hebben de afgevaardigden van het volk een eerlijke en kalme gedragslijn gevolgd. Ze hebben zich tegenover den adel en de geestelijkheid zoo inschikkelijk betoond, als hun waarligheid maar toeliet, terwijl die beide bevoorrechte standen hun slechts met geveinsdheid en uitvluchten vergolden hebben. De vergadering kan niet langer werkeloos blijven, zonder ontrouw te plegen aan haar plicht en aan de belangen van hen die haar afvaardigden. Er moet dus worden overgegaan tot het onderzoek der geloofsbrieven. De adel wil dat niet. Maar, omdat één stand weigert vooruit te gaan, kunnen daarom de andere standen zich tot werkeloosheid laten veroordeelen? Neen! Derhalve heeft de vergadering niets anders meer te doen, dan een laatsten keer de beide bevoorrechte standen uit te noodigen in de Statenzaal te verschijnen, om tegenwoordig te zijn bij, mede te werken tot en zich te onderwerpen aan de gemeenschappelijke onderzoeking der geloofsbrieven, en — in geval van weigering, haar gang te gaan.»

Mirabeau zeide nog, dat men den adel en de geestelijkheid formeel moest sommeeren.

Nog denzelfden dag werd er eene tweede zitting gehouden, van 's avonds

vijf tot acht uur. Het voorstel, of de motie, van den abt Sieyès werd aangenomen, en men besloot tevens een adres aan den koning op te stellen om hem de redenen van dit besluit van den Derden Stand uit een te zetten.

Vrijdag, den 12ⁿ Juni, moest ons besluit aan de twee andere standen worden beteekend en het adres aan den koning opgesteld. Mons. Malouet stelde een ontwerp voor dat in een mannelijken en krachtigen stijl gesteld was, maar vol complimenten. Toen sprak Volney, — die, naar men mij verhaalt, Egypte en het heilige land bereisd heeft :

»Laat ons ons wachten voor al die eerbetuigingen, die door de vleierij en de laagheid worden ingegeven. We zijn hier in het land der listen en kuiperijen; de lucht die men hier inademt brengt haar bederf in de gemoeederen. En zelfs vertegenwoordigers des volks schijnen er, helaas! reeds door te zijn aangetast...»

Op dien toon ging hij voort, en Malouet zeide niets meer.

Eindelijk, na een warmen strijd, besloot men een deputatie aan den koning te zenden, met een adres, dat door Barnave was opgesteld. Daarin werd een overzicht gegeven van al wat sedert de opening der Generale Staten was voorgevallen, en mededeeling gedaan van ons besluit. Die deputatie kwam echter terug zonder den koning gezien te hebben, daar hij op de jacht was, en tegelijkertijd kwam een andere deputatie van den adel ons aankondigen, dat die stand over onze voorstellen beraadslaagde.

Bailly, een afgevaardigde van Parijs, antwoordde die deputatie: »Mijne Heeren! we wachten reeds zoo lang op de heeren van den adelstand!» En, zonder ons door die nieuwe ceremonie, die slechts ten doel had, ons van dag tot dag en van week tot week aan het lijntje te houden, nog langer te laten ophouden, begon men de baljuwschappen naar de beurt op te roepen, om de geloofsbriefven te vertoonen en ingeschreven te worden.

Vooraf was Bailly tot voorloopigen voorzitter benoemd, en had deze twee leden gekozen tot secretarissen, om proces-verbaal van dit appèl en de verdere werkzaamheden daaraan verbonden op te maken.

Het appèl begon om zeven uur en eindigde om tien uur. Toen waren we, wat men noemt geconstitueerd, als wettige vergadering geordend. En wel, niet als vergadering alleen van den Derden Stand, zooals de twee andere standen gewild hadden, maar als Generale Staten. Daardoor werden de vergaderingen van die standen slechts bijzondere vergaderingen; wij waren de vergadering van het gansche volk.

Alzoo waren er vijf weken verloren gegaan door de onwilligheid van den adel en de bisschoppen, en ge zult straks zien, wat ze nog meer deden, om ons hinderpalen in den weg te leggen.

Ik zal u niet spreken over al de woorden-quaesties, die toen oprezen over den naam, dien we moesten aannemen. Er werden drie lange zittingen besteed, om te weten of we ons moesten noemen: »Representanten van het Fransche volk,» zooals Mirabeau wilde, of »Wettige vergadering der representanten van de meerderheid des volks, optredende bij ontstentenis van de minderheid,» zooals Mounier wilde, — of »Erkende en geordende Representanten van het Fransche volk,» zooals Sieyès verlangde. Ik voor mij, ik zou dood bedaard den ouden naam van Generale Staten hebben aangenomen. Weigerden de adellijken en de bisschoppen daarop te verschijnen, dat moesten zij weten; maar wij waren er niet minder om de Generale Staten van 1789; we bleven 86 percent van Frankrijk vertegenwoordigen.

Eindelijk nam men, ingevolge een tweede voorstel van Sieyès, den naam van **Nationale Vergadering** aan.

Van meer belang was het, dat sedert onze verklaring van den 12ⁿ elken dag eenige brave pastoors zich aan de vergadering der bisschoppen onttrokken, en bij ons kwamen om hun geloofsbrieven te doen onderzoeken. Den 13ⁿ kwamen er drie van Poitou, den 14ⁿ weêr zes, den 15ⁿ twee, den 16ⁿ zes, en zoo al voort. Ge kunt u onze vreugde, onze uitroepen van geestdrift en onze verwelkomingen denken! Onze voorzitter was den halven tijd bezig om die brave geestelijken, met de tranen in de oogen, te verwelkomen. Onder de eersten die kwamen, was de abt Grégoire, van Emberménil, wien ik dikwijls van mijn boekjes verkocht had. Zoodra ik hem zag aankomen, liep ik hem te gemoet om hem te omhelzen en ik fluisterde hem in 't oor:

»Zie, nu volgt ge het voorbeeld van Christus, die ook niet tot de grooten, noch tot de overpriesters, maar tot het volk kwam.»

Hij lachte. En ik stelde mij voor, hoe de bisschoppen, in de zaal naast ons, wel moesten staan te kijken. Wat een opschudding! Eigenlijk zouden de pastoors wel onnoozel hebben moeten geweest zijn, als ze de partij gekozen hadden van hen, die hen sedert zooveel eeuwen vernederen! Immers hetzelfde hart des volks klopt zoowel onder het gewaad des priesters als onder den groven boerenkiel.

Den 17^{den} verklaarde de vergadering, in tegenwoordigheid van vier tot vijfduizend toeschouwers die ons omringden, zich voor geconstitueerd, en elk der leden legde dezen eed af:

»Wij zweren en beloven met ijver en trouw den last die ons is opgedragen te zullen volbrengen.»

Bailly werd tot vasten voorzitter der Nationale Vergadering aangesteld, en onmiddellijk daarop verklaarde men met algemeene stemmen, »dat de Vergadering voorloopig, namens het volk, de heffing der bestaande belastingen, — hoewel onwettig opgelegd en geïnd — toestond; maar slechts tot aan de eerste opheffing der vergadering, *door welke oorzaak die ook mocht geschieden*. Van den dag af aan dat de vergadering ontbonden was, zou reeds door die ontbinding alleen, elke heffing van belasting in al de provinciën van het koninkrijk ophouden.»

Let hier wel op, baas Jan! en laat onze notabelen dit ook goed begrijpen. Onze ellende gedurende al die eeuwen is hieraan toe te schrijven, dat we dom en laf genoeg zijn geweest, om belastingen te betalen, die niet door onze vertegenwoordigers waren toegestaan. Het geld is de ziel van alle zaken, en wij hebben ons geld altijd gegeven aan hen die ons den strop om den hals sloegen. Kortom, hij die nu in het vervolg de belasting opracht, ook nadat de Nationale Vergadering ontbonden zou zijn, zou de grootste laagheid bedrijven; hij zou vader en moeder, vrouw en kinderen en zich zelf en het vaderland verraden; en zij die dan belastingen zouden willen heffen, zouden niet als Franschen, maar als roovers beschouwd moeten worden. Dat is het eerste beginsel, dat door de Nationale Vergadering van 1789 is uitgesproken.

De zitting werd om vijf uur opgeheven, om dienzelfden avond van den 17^{den} Juni hervat te worden.

Ge kunt denken, hoe de koning, de koningin, de prinsen, het hof en de bisschoppen opzagen, toen ze deze verklaring van den derden stand vernamen! Staande de zitting had onze president Bailly een uitnoodiging gekregen om zich naar de kanselarij te begeven, ten einde een brief des konings te ontvangen. De vergadering had hem niet vergund zich te verwijderen. — Op de avondzitting las Bailly ons dien koninklijken brief voor, waarin Z. Maj. het woord »bevoorrechte standen» afkeurde, dat door vele

afgevaardigden gebezigd was, om den adel en de geestelijkheid aan te duiden. Die uitdrukking mishagde hem. Ze deed nadeel, zeide hij, aan de eensgezindheid, die tusschen ons bestaan moest. Maar de zaak zelf scheen hem dus geen nadeel te doen aan de eensgezindheid. De zaak moest natuurlijk zoo blijven!

Ziet ge, baas Jan! dat is nu, wat ik hierboven zeide. Onrecht bestaat voor het hof niet, als men het maar recht noemt, en laagheid bestaat er evenmin, als men het maar den naam van grootheid geeft.

Wat zou men op die koninklijke aanmerking antwoorden? Iedereen zweeg.

Den volgenden dag namen we gezamenlijk deel aan de processie van het heilige sacrament door de straten van Versailles. Vrijdag den 19den, werden er vier comité's benoemd: het eerste voor de huishoudelijke zaken, het tweede voor het onderzoek der geloofsbriefen, het derde voor de briefwisseling en de te drukken stukken, het vierde voor het reglement van orde. Alles was nu op streek, we zouden spoedig vorderen. Maar dat was niet wat het hof wilde, vooral toen men dienzelfden avond, omtrent zes ure hoorde, dat 149 afgevaardigden van de geestelijkheid zich alsnog voor het gezamenlijk onderzoeken der geloofsbriefen verklaard hadden.

Tot nog toe hadden we alles verdragen om ons van onzen last te kwijten; we waren kalm gebleven, we hadden de verontwaardiging en den toorn onderdrukt, die aanmatiging en geveinsdheid opwekken! Toen men dus zag, dat al die slinksche wegen om ons het geduld te doen verliezen en misstappen te doen begaan, niet voldoende waren, besloot men om andere grovere en nog meer vernederende middelen te bezigen.

Dat begon den 20sten Juni.

Dien dag reeds zeer vroeg, hoorde men in de straten door wapenheeranten uitroepen: »dat de koning besloten had, om een koninklijke zitting in de Statenzaal te houden. Die zitting zou plaats hebben Maandag den 22sten Juni, en de toebereidselen, die in de drie zalen gemaakt moesten worden, maakten de schorsing der vergaderingen tot genoemden dag noodzakelijk. Z. Maj. zou door een nieuwe afkondiging het uur waarop Hoogstdezelve zich naar de vergadering begeven zou, wel nader bekend maken.»

Tevens hoorde men dat een afdeeling van de garde onze vergaderplaats, de Salle des Menus, bezet had.

Ieder begreep aanstonds dat nu het beslissende oogenblik gekomen was. Ik zag dus met genoegen mijn beide confraters, Gérard en pastoor Jacques, reeds om zeven uur bij mij boven komen. De zitting van dien dag was bepaald op acht uur. Onder het ontbijt namen wij het besluit ons vastberaden om onzen president, die onze eendracht, en derhalve onze macht, vertegenwoordigde, bijeen te houden. Om u de waarheid te zeggen, wij beschouwden die lui, die ons dwarsboomen wilden, als echte lafaards, als menschen die nooit anders gedaan hadden dan van eens anders werk te leven, als wezens zonder ondervinding, zonder bekwaamheid, zonder gevoel en zonder verstand. Hun eenige kracht bestond, naar het ons voorkwam, in de onwetendheid en de verwildering des volks, dat zich altijd door de pracht van lakeien zand in de oogen laat strooien, zonder te bedenken, dat al die gouden stiksels en kwasten, al die kanten en pluimhoeden, al die koetsen ne paarden, met zijn eigen geld betaald worden.

Wat dien maatregel betrof, om ons de deuren onzer vergaderplaats te sluiten, — dat was zoo plat en grof, dat we er de schouders over ophaalden.

Natuurlijk had onze goede koning van dat alles geen begrip; zijn kalm

en zacht gemoed verledigde zich niet tot zulke streken; wij zegenden hem om zijn goedheid en zijn eenvoud, zonder hem aansprakelijk te stellen voor de domheid en onbeschaamdheid van het hof.

Kwartier voor achten gingen we ons huis uit. Toen we bij de Salle des Menus kwamen, zagen we een honderdtal van onze afgevaardigden op de stoep bij elkander staan, met onzen president Bailly in hun midden. — Dien braven man moet ik u beschrijven. Tot nog toe was hij onder zooveel anderen niet bijzonder uitgekomen. We hadden hem gekozen omdat hij bekend stond als zeer geleerd en zeer eerlijk. Het is een man van een goede vijftig jaar, met een lang gelaat, en een waardig en ferm uiterlijk. Hij doet niets met overijling; hij hoort en ziet lang toe, eer hij een besluit neemt; maar eenmaal besloten, staat hij nergens voor.

Er kwamen al meer afgevaardigden van den Derden Stand van verschillende zijden aan. Met klokslag negen uur, trad men op den ingang toe, met Bailly en de twee secretarissen voorop. Eenige schildwachten liepen voor die deur op en neêr. Zoodra ze ons zagen aankomen, kwam de commandeerende officier voor den dag; Bailly had een levendige woordenwisseling met hem. Ik stond niet dicht genoeg bij om het te verstaan; maar weldra ging het van mond tot mond, dat de deur voor ons gesloten was. De officier, de graaf de Vertan, een zeer beleefd man, verontschuldigde zich met zijn orders.

Allen waren we ten hoogste verontwaardigd. Na een klein half uur waren we bijna voltallig, en daar de officier van de wacht, hoe beleefd ook, ons den toegang maar bleef weigeren, protesteerden verscheidene afgevaardigden in hevige bewoordingen. Daarop ging men de oprijlaan weêr tot aan het hek terug, waarbij het alles behalve kalm toeging. De een riep, dat men naar Marly moest gaan, om de vergadering te houden onder de vensters van het kasteel; een ander dat de koning het volk in de verschrikkingen van den burgeroorlog wilde storten, en dat men zoo iets niet eens onder de grootste despoten gezien had, zelfs niet onder Lodewijk XI, Richelieu en Mazarin.

Half Versailles deelde in onze verontwaardiging; het volk, mannen en vrouwen, stond om ons heen en hoorde ons aan.

Bailly had zich zoo wat om tien ure verwijderd en men wist niet waar hij gebleven was, toen drie afgevaardigden ons kwamen vertellen, dat hij onze papieren uit de Staten-zaal gehaald had, met behulp van de commissarissen van orde, en zich geïnstalleerd had in een ander lokaal. Dat lokaal was een groote zaal die gewoonlijk tot kaartspelen gebruikt werd; het stond in de straat Saint-François, — schuins tegenover ons kosthuis — en de zaal was ruim genoeg voor onze vergadering.

Zoo stapten we, onder begeleiding van het volk op, om ons naar de Kaats-zaal te begeven, en tegen den middag kwamen we in het oude gebouw aan. De beleediging die ons was aangedaan bewees duidelijk genoeg, dat de adel en de bisschoppen niet van plan waren om ons langer te ontzien, en dat we dus nog meer grofheden te wachten hadden. We moesten dus onze maatregelen nemen, niet alleen om ons van onzen last te kwijten, maar zelfs om te zorgen dat we niet geheel weggecijferd werden. Die rampzalige grooten, altijd gewoon geweld te gebruiken, kenden ook geen ander recht dan dat van den sterkste. Gelukkig waren wij dicht bij Parijs, en dat dwarsboomde hun plannen geweldig.

Doch, laat ons verder verhalen.

De Kaats-zaal is een vierkant lokaal omtrent 35 voet hoog, met groote steenen bevoerd, en met een zoldering van zware eiken planken zonder balken

en zonder pilaren. Het licht komt uit eenige vensters die zeer hoog boven den grond zijn aangebracht, waardoor de zaal iets sombers heeft. Langs de vier wanden loopen smalle houten gaanderijen. Het schijnt oorspronkelijk een soort van overdekte markt voor koren of zoo iets geweest te zijn, en al zeer oud; in allen gevalle bouwt men geen colossaal steenen gebouw voor een kinderspel.

Er was niets te vinden in die zaal, geen stoelen en geen tafels; men moest ze van de bureu zien te krijgen. De houder van het établissement, een klein kaal mannetje, scheen bijzonder vereerd met onze tegenwoordigheid. Er werd een tafel midden in de zaal geplaatst en een stoel of wat er om heen; de anderen bleven maar staan. De menigte stond man aan man in de gaanderijen.

Toen klom Bailly op een stoel en begon ons te herinneren wat zoo even had plaats gehad. Daarop las hij ons twee brieven voor van den markies de Brezé, den groot-ceremoniemeester, waarin die heer ons mededeeling deed van de order, om onze bijeenkomsten te staken tot aan de koninklijke zitting. De tweede voegde er alleen nog maar aan toe, dat de order zeer stellig was. — Daarop stelde Bailly in beraadslaging wat nu gedaan moest worden.

Ik zal wel niet noodig hebben, baas Jan! u onze gewaarwordingen te schetsen. Als men een groot volk vertegenwoordigt, en men ziet dat volk in de personen van zijne vertegenwoordigers beleedigd; als men bedenkt wat onze vaders sedert eeuwen te lijden hebben gehad van een klasse van vreemdelingen, die ten koste van ons leven, en er op uit zijn ons in de slavernij te houden, — wie kan dan kalm blijven? Te meer wanneer u dan kort te voren brutaalweg herinnerd is, dat men de gratie gebruiken wil voor een oogenblik te vergeten hoe ver »de nazaten der fiere veroveraars», boven de »nederige nakomelingschap der overwonnenen» verheven zijn! en ge per slot van rekening ziet, dat men door middel van list en onbeschoftheid u en uwe nakomelingschap onder hetzelfde juk houden wil, — wie dan niet alles wilde opofferen, om zijn rechten te handhaven en den trots van zijn verdrukkers te fnuiken, — die zou niet beter dan zulk eene afschuwelijke behandeling verdienen.

Toen opperde Mounier, volmaakt kalm ondanks zijn verontwaardiging, een denkbeeld, dat inderdaad grootsch was. Hij deed al het krenkende van het gebeurde levendig uitkomen, en riep, dat de opzettelijke bedoeling om ons in onze waardigheid te krenken onmiskienbaar was; dat we er uit konden leeren, hoe men met alle list en geweld onzen goeden koning tot noodlottige maatregelen zocht te dwingen; en dat in dien stand van zaken, de vertegenwoordigers des volks maar één ding te doen hadden: door een plechtigen eed zich tot het behartigen van het algemeen welzijn te verbinden.

Die voorslag, gelijk ge denken kunt, verwekte een algemeene geestdrift; ieder begreep, dat de eendracht der weldenkenden de schrik der kwaadwilligen is, en men nam op staanden voet het volgende besluit:

»De Nationale vergadering, overwegende dat ze geroepen is de constitutie van het rijk vast te stellen, de algemeene orde op betere grondslagen te vestigen en de ware beginselen van de monarchie te handhaven, en derhalve niets haar verhinderen mag hare beraadslagingen voort te zetten, waar ze ook gedwongen mocht worden te vergaderen, en dat eindelijk overal waar hare leden vereenigd zijn, aldaar de Nationale vergadering is,

besluit, dat al de leden van deze vergadering aanstonds bij eede zich

plechtig zullen verbinden, niet uit elkander te gaan, en overal te vergaderen waar de omstandigheden het zullen noodig maken, — totdat de constitutie van het koninkrijk zal zijn bepaald en op hechte grondslagen gevestigd; en dat na het uitbrengen van dien eed, alle leden en ieder hunner in het bijzonder, door hun handteekening dit onwrikbaar besluit zullen bevestigen.”

Wat een zaligheid zou het voor u geweest zijn, baas Jan! als ge toen die groote, sombere zaal gezien had, wij in het midden, het volk rondom; dat gegons van verwondering, voldaanheid en geestdrift door de gansche ruimte joeg u een huivering door de leden; en toen daarop de president, staande op een stoel, ons het formulier van den eed, te midden van een plechtig stilzwijgen, voorlas, barstten plotseling die honderde stemmen als een donderslag in het oude gebouw los:

»Dat zweren we!... dat zweren we!...»

Voorwaar, onze vaders, die men zoo zwaar heeft doen lijden, moesten zich in hun graf opgericht hebben! Ik behoor niet tot de teêrgevoeligen; maar ik huiverde over mijn gansche lichaam. Nooit van mijn leven had ik gedacht, dat mij ooit zulk een zaligheid beschoren zou zijn. Naast mij stond pastoor Jacques te weenen en Gérard was zoo wit als een lijk; eindelijk vielen we in elkanders armen.

Toen de opgewondenheid wat bedaard was, kwam ieder op zijn beurt voor de tafel en herhaalde denzelfden eed, dien de secretarissen hem lieten onderteekenen. Nooit heb ik mijn naam met zulk een voldoening neêrgeschreven; ik lachte en had tevens wel willen weenen terwijl ik teekende. O! wat een heerlijke dag!

Maar één afgevaardigde was er, Martin d'Auch, van Castelnaudary, die »tegen” achter zijn naam zette. Het zal Valentin genoeg doen te hooren, dat hij niet eenig in zijn soort is, en dat er in Frankrijk nóg een kind des volks is, die meer van den adel dan van zijn eigen ras houdt; dat zijn er dus twee!

De tegenstem van Martin d'Auch werd in de notulen opgeteekend. Sommigen deden nog het voorstel om een deputatie naar Z. Majesteit te zenden, om haar ons diep leedwezen te betuigen enz. enz.; maar de vergadering besloot eenvoudig de eerst volgende zitting tot dien grooten Maandag, 22 Juni, uit te stellen, op het gewone uur. Daarbij werd echter bepaald, dat als de koninklijke zitting in onze zaal plaats mocht hebben, al de leden van den Derden Stand zouden nablijven, om hun eigen zaken, die de zaken des volks zijn, te behandelen.

Eerst om zes ure ging de vergadering uiteen.

Toen de graaf van Artois, die zeker niet gedacht had, dat men in een Kaats-zaal óók kon beraadslagen, dat hoorde, haastte hij zich de zaal voor den 22ⁿ af te huren. Nu meende hij dan toch wel zeker, die slimme prins, dat we geen raad zouden weten.

Den volgenden dag liet de koning ons aanzeggen, dat de zitting niet den 22ⁿ, maar eerst den 23ⁿ zou plaats hebben. Dat was een dag langer angst. Jammer maar, dat die slimme koppen er niet aan gedacht hadden, dat er te Versailles nog wel meer lokalen waren, dan de Kaats-zaal en de Salle des Menus. Toen we derhalve den 22ⁿ die beide zalen voor ons gesloten zagen begaf de vergadering zich eerst naar de kapel der Récollets (1),

(1) Gewijzigde Franciscaners.

die echter niet groot genoeg was, en daarna naar de kerk Saint-Louis, waar we best zitten konden.

Het prachtige plan van den graaf van Artois en de prinsen van Condé en van Conti, viel op die wijze geheel in duigen. Maar men kan ook niet aan alles denken! Wie zou ook ooit hebben kunnen voorzien, dat wij naar de kerk Saint-Louis zouden gaan?

En toch, baas Jan! zijn dat de menschen, die ons eeuwen lang in de vernedering hebben gehouden! Nu blijkt het zonneklaar, dat onze eigen onkunde er alleen oorzaak van is, en dat zij het waarlijk niet helpen kunnen. De goede Jeannette Paramel, uit de Buurten, met haar grove keelstem, is loozet dan zij.

Hier wachtte ons een groote voldoening. Tegen den middag deelde onze president ons mede, dat men hem bericht had, dat de meerderheid van de geestelijkheid in onze vergadering komen zou, om gemeenschappelijk de geloofsbriefven te onderzoeken. Dat was iets, wat het hof al lang geweten had, en juist om die vereeniging tot elken prijs te beletten, had men ons de Salle des Menus gesloten en die koninklijke zitting uitgeschreven.

De geestelijkheid kwam eerst in het koor der kerk bij elkaâr, en daarop vereenigde zij zich met ons in het middenschip. Dat was weêr een aandoenlijk tooneel. De pastoors hadden hun bisschoppen medegesleept, en de bisschoppen zelf waren bijna allen tot rede gekomen.

Weêr was er maar één geestelijke, de abt Maury, die het beneden zijn waardigheid achtte, met de afgevaardigden van den Derden Stand op gelijken voet gesteld te worden. En juist hij was — de zoon van een schoenmaker van het graafschap Venaissin! Men ziet toch rare dingen in de wereld!

Ten spijt van onzen abt, werden de stukken medegedeeld, en daarop eenige redevoeringen uitgesproken om elkander geluk te wenschen en te verwelkomen. Daarop werd de zitting opgeheven, om den volgenden dag te negen ure te worden voortgezêet, op de gewone vergaderplaats, de Salle des Menus!

We komen dus eindelijk aan die koninklijke zitting van den 23ⁿ.

Toen ik 's morgens opstond en de luiken opendeed, zag ik dat het een afschuwelijk weer zou worden; het regende nog niet, maar de hemel was overal grauw en grijs. Dat belette niet, dat de straat wemelde van volk. Een oogenblikje later kwam vader Gérard boven om te ontbijten, en kort daarop pastoor Jacques ook. We waren in groot costuum, even als op den dag van onze eerste bijeenkomst.

Wat beteekende die koninklijke zitting? Wat had men ons te zeggen? Sedert den vorigen avond wisten we reeds, dat de Zwitsers en de garde onder de wapenen waren. Er had een gerucht geloopt, dat er zes regimenten op Versailles aanrukten. Onder ons ontbijt hoorden wij de patrouilles reeds door de straat voor ons huis heen en weêr trekken. Gérard dacht dat men het een of ander boos plan in den zin had, een staatsgreep, zooals ze dat noemen, om ons te dwingen de noodige gelden toe te staan, en ons dan naar huis te zenden.

Pastoor Jacques zeide, dat dat toch eigenlijk wezen zou »je beurs of je leven!» en dat de koning, met al zijn toegevendheid voor de koningin en den graaf van Artois, toch tot zoo'n streek niet in staat zou zijn, dat hij daar nooit in zou toestemmen. Ik dacht er ook zoo over. Maar om nu eigenlijk te weten met welk doel die koninklijke zitting bepaald was, daarentrent was ik even wijs als zij. Ik kon niet anders bedenken, dan dat men ons schrik wilde aanjagen. Hoe het zij, we zouden het weldra te weten komen.

Om negen uur gingen wij de deur uit. Al de straten die op de Statenzaal uitliepen, waren reeds vol volk; de patrouilles trokken op en neer; menschen van alle standen, burgers, werklieden en soldaten, hadden de onrust op het gelaat; ieder was bang, dat er wat broeide.

Terwijl we naar de Statenzaal onderweg waren, begon het reeds te regenen; de bui was ieder oogenblik te wachten. Ik was vooruit en liep wat aan. Reeds stonden er een honderdtal afgevaardigden voor den ingang in de groote laan, te wachten; ze mochten niet binnengaan, terwijl de adel en de geestelijkheid ongestoord doorgingen; en juist toen ik aankwam, kwam een soort van lakei de heeren van den Derden Stand aanzeggen, om aan de achterzijde van het gebouw, in de straat du Chantier, in te gaan, ten einde opeenhooping en verwarring te voorkomen.

Ik denk, dat mijnheer de markies de Brezé, die den eersten keer, bij de opening van de Generale Staten, zoo lang werk had gehad om ieder op zijn juiste plaats te brengen, dezen maatregel op zijn eigen houtje genomen had.

Reeds begon de toorn in ons op te rijzen; maar, daar de druppels al grooter begonnen te worden, haastte men zich om bij den ingang van de straat Chantier te komen, denkende, dat die open zou zijn. Maar mijnheer de markies had de twee eerste standen nog niet naar zijn zin geplaatst, en de achterdeur was dus óók gesloten. Wij moesten gaan schuilen onder een soort van schuur links, terwijl de adellijken en de bisschoppen in volle staatsie aan den kant van de Laan van Parijs binnenkwamen. Mijnheer de grootceremoniemeester behoefde het met ons zoo nauw niet te nemen; hij vond het heel natuurlijk ons te laten wachten; wij waren er, per slot van rekening, maar voor de leus bij. Wat zijn die representanten van het volk ook eigenlijk? Wat is de derde stand? Immers smalle gemeente, anders niet!

Zoo dacht mijnheer de markies zeker. Maar wanneer boeren en burgers, zooals ik, al met moeite die beleedigingen konden slikken, die ons bijna met elken dag werden aangedaan door een soort van eersten bediende, zooals hij toch eigenlijk was, — dan kan men zich de woede denken van een adellijke, zooals Mirabeau. De haren stonden hem overeind op het hoofd, zijn dikke wangen trilden van toorn.

Ondertusschen was het gaan regenen dat het goot. Twee malen was onze president bij de deur afgewezen, daar mijnheer de markies nog groote meneeren te plaatsen had. Toen Mirabeau dat zag, zeide hij, met een vreese-lijke stem, op de afgevaardigden van den Derden Stand wijzende:

»Mijnheer de president, breng de natie in tegenwoordigheid van den koning!»

Eindelijk ging Bailly, voor de derde maal, naar de deur, en klopte er aan, en toen verwaardigde mijnheer de markies zich te verschijnen, nadat hij zijn hoogwichtig werk zeker geëindigd had.

Die man, baas Jan! kan zich beroemen het hof gediend te hebben!

Onze president verklaarde hem, dat als de deur niet geopend werd, de Derde Stand zich verwijderen zou. Toen werd ze wagenwijd opgedaan. We zagen de zaal versierd als den vorigen keer, en de banken van den adel en de geestelijkheid bezet met de prachtig uitgedoschte afgevaardigden van die twee standen, — en wij traden binnen doornat van den regen. De heeren van den adel en enkele bisschoppen lachten toen ze ons zoo plaats zagen nemen.

Zulke dingen kosten veel!

Men ging dus zitten, en bijna onmiddellijk kwam de koning aan het

andere eind van de zaal binnen, omringd door de prinsen van den bloede, hertogen en pairs, kapiteins van de garde en enkele manschappen van de garde. Van onzen kant verhief zich geen enkele kreet van »leve de koning!» Aanstonds was alles stil, en de koning zeide:

»dat hij meende alles gedaan te hebben voor het welzijn van zijn volken, en dat wij slechts zijn werk hadden te voltooien; — maar dat wij sedert twee maanden het niet eens hadden kunnen worden over de voorbereidende werkzaamheden, zoodat hij het aan zich zelve verplicht was aan die noodlottige verdeeldheden een einde te maken. Dienovereenkomstig zou hij ons zijn goedvinden doen mededeelen.»

Na deze woorden nam de koning plaats, en een secretaris van staat las ons zijn koninklijk welbehagen voor.

»Art. 1. De koning wil, dat de oude onderscheiding der standen in haar geheel gehandhaafd blijve, en dat ze drie afzonderlijke kamers vormen. Hij verklaart nietig alle besluiten door de afgevaardigden van den Derden Stand den 17ⁿ van deze maand genomen.

»Art. 2. Z. Majesteit verklaart bij deze de geloofsbrieven, onderzocht of niet onderzocht, voor geldig in elke kamer, en beveelt dat daarvan eenvoudig mededeeling zal worden gedaan aan de andere standen, zonder verdere formaliteiten.

»Art. 3. De koning heft op en vernietigt alle beperkende bepalingen, die in de geloofsbrieven of volmachten der afgevaardigden gebracht mochten zijn.»

Zoodat ieder van ons zou kunnen doen, wat hem goeddacht: gelden toestaan, belastingen goedkeuren, de rechten des volks vervreemden, enz. enz., zonder zich te bekommeren om de wenschen van hen, die hem afgevaardigd hadden.

»Art. 4 en 5. Indien de afgevaardigden den lichtvaardigen eed mochten gedaan hebben, om aan een bepaald omschreven opdracht zich te houden, staat de koning hun toe om aan hun baljuwschappen te schrijven ten einde hen van dien eed te ontheffen. Middelerwijl echter moeten ze op hun post blijven, om het noodige gewicht aan de besluiten van de Generale Staten bij te zetten.

»Art. 6. Z. Majesteit verklaart, dat ze in het vervolg bij het houden der Generale Staten de omschreven opdrachten (1) niet meer toestaat.»

Zeker omdat men dan de schurken die hun stem verkoopen, te gemakkelijker zou herkennen onder de eerlijke lieden, die hun opdracht vervullen!

Vervolgens deed Z. Majesteit ons verstaan, hoe ze wilde, dat wij in het vervolg te werk zouden gaan. In de eerste plaats verbood ze ons om in het vervolg te behandelen al zulke zaken, die de oude rechten der drie standen betroffen; of te handelen over den vorm van een constitutie voor de toekomstige Generale Staten; of over de heerlijke rechten en leenrechten; of over de rechten en voorrechten der twee eerste standen. Zij verklaarde verder, dat de bijzondere toestemming der geestelijkheid vereischt zou worden voor alles wat de godsdienst, de kerkelijke tucht en het bestuur der geestelijke en wereldlijke orden betreft.

Kortom, baas Jan! we waren slechts opgeroepen om het deficit te betalen en toe te stemmen dat het volk het geld zou geven. De rest ging ons niet aan; alles was goed en best zooals het was; alles moest in stand blijven, als wij de beurs maar getrokken zouden hebben!

(1) mandats impératifs.

Na de lezing hiervan, stond de koning weër op, om ons te zeggen, dat nooit eenig gekroond hoofd zooveel als hij voor zijn volken gedaan had, en dat diegenen die aan zijn vaderlijke bedoelingen nog iets in den weg zouden willen leggen, niet waardig zouden zijn als Franschen beschouwd te worden.

Daarop ging hij weder zitten, en las men ons zijn bedoelingen voor aangaande de leeningen en de andere finantieele zaken.

De koning wilde den naam der belastingen veranderen; verstaat ge wel, baas Jan? den naam! Bijvoorbeeld het hoofdgeld met de opcenten zou nu wat lichter worden: in plaats van een gulden zou men twintig stuivers betalen; in plaats van aan den collecteur zou men aan den ontvan-ger betalen, en het volk zou het oneindig lichter hebben!

»Neen! nooit heeft eenig gekroond hoofd zooveel voor zijn volken ge-
daan!»

Hij wilde ook de »lettres de cachet» (1) afschaffen, maar ze behouden in de gevallen dat de eer der hooge familiën het vereischen mochten. Dat is duidelijk.

Hij wilde ook de vrijheid der pers toestaan, maar toch wel zorg dra-gende dat de slechte nieuwsbladen en de slechte boeken niet zouden kunnen uitgegeven worden.

Hij wilde ook, dat de toestemming der Generale Staten voor het aan-gaan der leeningen noodig zoude zijn. Alleenlijk in geval van oorlog, ver-klarde hij tot een bedrag van honderd millioen te kunnen leenen, om te beginnen. »Want het is 's konings uitdrukkelijk verlangen, dat het heil des koninkrijks van niets of niemand buiten hem afhange.»

Ook wilde hij ons wel raadplegen over al zulke posten en betrekkingen, waaraan in het vervolg het voorrecht van den adelsstand verbonden zou zijn.

Kortom men las ons een gansche ceel van allerlei zaken voor, waarom-trent men ons wel wilde raadplegen. Maar de koning behield zich altijd voor te doen wat hem goeddacht; onze zaak was maar te betalen; daarvoor had-den wij altijd den voorkeur.

Zijne Majesteit begon nog eens te spreken en zeide ons:

»Wilt in 't oog houden, Mijne heeren! dat geen enkele uwer plannen, geen enkel uwer besluiten kracht van wet kunnen hebben, zonder mijne bepaalde goedkeuring; ik ben de natuurlijke steun en bron van uwe rechten. Ik ben het die het geluk mijner volken maakt; en het is misschien wel een zeldzaamheid dat een koning er zijn eer in stelt van zijn onderdanen te ver-krijgen, dat ze zich onderling goed verstaan, om zijne weldaden aan te ne-men.

»Ik beveel u, Mijne heeren, om aanstonds uit een te gaan, en u mor-gen ochtend ieder in de kamer te begeven, die voor elken stand bestemd is, om er uwe zittingen te hervatten.»

Zoo waren we dan eindelijk op onze plaats gezet! Men had ons laten komen, om de noodige gelden toe te staan, ziedaar alles. Zonder de ver-klaring van het parlement, dat al de belastingen tot dien tijd toe onrecht-matig waren geheven, zou onze goede koning nooit op het denkbeeld zijn gekomen om de Generale Staten bijeen te roepen. Maar op dit oogenblik waren de Generale Staten nog wat lastiger dan het parlement, en daarom

(1) Vergunningen tot gevangen-zetting, die zonder eenigen vorm van proces door koninklijk goedvinden werden uitgereikt, en waarvan een schromelijk misbruik was gemaakt. Onder anderen had Mirabeau, — die door zijn strengen vader, omdat hijief deugen wilde, herhaalde malen alzoo gevangen was gezet, — er ondervinding van gehad.

gaf men ons bevelen, zooals men aan een knecht geeft: »Ik beveel u aanstonds uiteen te gaan.»

De bisschoppen, de markiezen, de graven en de baronnen genoten van onze vernedering en keken van uit hun hoogte op ons neer; maar, geloof me, baas Jan! wij sloegen de oogen niet neêr, we voelden een verschrikkelijke verontwaardiging in ons trillen.

De koning stond, zonder nog een enkel woord hierbij te voegen, op en verliet de zaal gelijk hij gekomen was. Bijna al de bisschoppen, sommige pastoors en het grootste deel der afgevaardigden uit den adel verwijderden zich ook door den hoofdingang in de laan.

Wij van den Derden Stand, wij moesten de kleine deur van de straat du Chantier uitgaan; maar we bleven voorloopig op onze plaats. Ieder dacht na, ieder verzamelde kracht en toorn.

Dat duurde zoo sedert een kwartier, toen Mirabeau opstond, met zijn dikke hoofd in den nek en oogen als vlammen. Het oogenblik van stilte was vreeselijk. Men zag hem ademloos aan. Op eens zeide hij met zijn duidelijke stem:

»Mijne heeren! ik erken dat hetgeen ge zoo even gehoord hebt, het heil des vaderlands zou kunnen zijn, wanneer de geschenken van het despotisme niet altijd gevaarlijk waren. Wat beteekent die beleedigende gezags-oefening? Onder het dreigen der wapenen, met schending van dezen volkstempel u het bevel geven gelukkig te zijn!»

Iedereen sidderde en beefde: men begreep, dat Mirabeau zijn hoofd op het spel zette! Hij begreep dat zelf evengoed als wij, maar zijn verontwaardiging kreeg de overhand, en, terwijl zijn gelaat geheel iets anders werd, — ja schoon werd, baas Jan! want hij die zijn leven waagt om het onrecht aan te vallen, is schoon, dat is zelfs het schoonste wat er op aarde is! — ging hij aldus voort:

»Wie geeft u dat bevel? Uw eigen gevolmachtigde! Wie schrijft u dreigende wetten voor? Uw eigen gevolmachtigde! Hij die ze van ons moet ontvangen, mijne heeren! van ons, die met een staatkundig en onschendbaar priesterschap bekleed zijn; van ons eindelijk, van wie alleen vijf en twintig millioen menschen een zeker geluk wachten, omdat het door allen toegestaan, gegeven en ontvangen moet worden.»

Elk woord drong als een bom in den ouden troon van het onbeperkt gezag.

»Maar de vrijheid van uwe beraadslagingen is belemmerd,» ging hij voort met een gebaar, dat ons deed sidderen, — »een militaire macht omringt de Staten! Waar zijn de vijanden van het vaderland? Is Catilina voor onze poorten? — Ik vraag, dat gij gedekt door uwe waardigheid en uw gezag als wetgevers, u in het heiligdom van uw eed terugtrekt; die eed laat u niet toe uiteen te gaan dan nadat de constitutie gemaakt zal zijn.»

Terwijl hij sprak, was de groot-ceremoniemeester, die eerst met den koning zich verwijderd had, weder in de zaal teruggekomen, en hij trad behoedzaam, met zijn pluimhoed in de hand naar den kant van de ledige banken van den adel voort. Zoodra Mirabeau ophield zeide hij eenige woorden, maar daar men hem niet verstond, begonnen verscheidenen op alles behalve vriendelijken toon te roepen:

»Harder!... Luider!»

Toen sprak hij, met stemverheffing, onder een algemeen stilzwijgen:

»Mijne Heeren! ge hebt de bevelen des konings gehoord!»

Mirabeau stond nog; ik zag dat de woede en de verachting hem zijn groote kaken op elkander deden knijpen.

»Ja, Mijnheer,» zeide hij langzaam — op den toon van een meerdere, die uit de hoogte tot zijn mindere spreekt — »we hebben gehoord de bedoelingen die men den koning heeft opgedrongen; en gij, die niet bevoegd zijt om voor hem op te treden bij de Generale Staten, gij die hier geen plaats en geen recht van spreken hebt, het staat niet aan u ons zijn woorden te herinneren!»

Daarop zich in zijn volle lengte oprichtende en den groot-ceremoniemeester van 't hoofd tot de voeten opnemende, ging hij voort:

»Nogtans, om alle onzekerheid en noodeloos uitstel te vermijden, verklaar ik, dat als men u heeft opgedragen ons van hier te doen gaan, ge order zult moeten vragen om geweld te gebruiken, want wij zullen onze plaatsen niet verlaten dan alleen door het geweld der bajonetten!»

De gansche vergadering stond als één man op, en riep: »Ja, ja!»

Het was een voorbeeldelooze opschudding.

Na een paar minuten herstelde de stilte zich weder, waarop onze president tot den groot-ceremoniemeester zeide:

»De vergadering heeft gisteren besloten, dat ze na de koninklijke zitting blijven en onmiddellijk hare werkzaamheden voortzetten zou. Ik kan dus de vergadering niet opheffen voor dat ze daarover beraadslaagd heeft, en wel vrijelijk beraadslaagd.»

»Kan ik, Mijnheer! dit antwoord aan den koning overbrengen?» vroeg de markies.

»Ja, Mijnheer!» antwoordde de president.

Toen ging de groot-ceremoniemeester heen, en de zitting werd voortgezet.

Om u de waarheid te zeggen, baas Jan! we waren in de verwachting, dat er nu iets geweldigs gebeuren zou. Maar tegen twee uur zagen we, in plaats van bajonetten, een groot aantal timmerlieden aankomen, die gezonden waren, om de verhevenheid die voor de koninklijke zitting daar geplaatst was, af te breken, en die onmiddellijk aan het werk togen. Dat was weer een uitvinding van de koningin en den graaf van Artois: daar ze geen geweld durfden gebruiken, gebruikten ze gedruisch! Dat was wel zoo armzalig als het kon!

Ge begrijpt echter, dat die nieuwe tergerij ons niet verhinderde onzen plicht te doen; de beraadslagen gingen onder het kloppen der hamers voort; en de werklieden zelf, verbaasd over onze bedaardheid, eindigden met hun gereedschap te laten liggen en kwamen op de trappen van de verhevenheid staan, om toe te luisteren. Als de graaf van Artois hen had kunnen zien, zooals ze daar, tot aan het eind der zitting, aandachtiger stonden te luisteren dan in een kerk, en met hun toejuichingen de redenaars overstelpten, die krachtig en juist spraken, — zou hij begrepen hebben, dat het volk niet zoo dom is, als men wel eens meenen wil.

Camus, Barnave en Sieyès vooral voerden het woord. Men stemde door zitten en opstaan, en de Nationale Vergadering verklaarde eenstemmig, dat ze hare vorige besluiten handhaafde.

Op het slot zeide Mirabeau, wiens toorn tijd had gehad om te bedaren, en die best begreep, dat zijn hoofd op 't spel stond:

»Heden zegen ik de vrijheid, dat ze zulke schoone vruchten in de Nationale Vergadering heeft doen rijpen. Laat ons ons werk verzekeren door te verklaren, dat de personen der afgevaardigden ter Generale Staten onschendbaar zijn. Het is geen vrees die zich hierin openbaart, het is de

noodige voorzichtigheid in acht nemen; het is een dam tegen de plannen van geweld, die men den troon wil opdringen."

Ieder begreep wel wat de bedoeling was, en het voorstel werd aangenomen met een meerderheid van 493 tegen 34 stemmen. Tegen zes ure ging de vergadering uiteen, na dienovereenkomstig het volgende besluit genomen te hebben:

»De Vergadering verklaart, dat de persoon van elken afgevaardigde onschendbaar is; dat elk en een iegelijk, hetzij particulier, hetzij corporatie, rechtbank, hof of commissie, die gedurende of na de tegenwoordige zitting, zich mocht verstouten te vervolgen, gevangen te nemen of gevangen te houden eenig afgevaardigde ter zake van eenig voorstel, advies, meening of redevoering in de Generale Staten uitgebracht; desgelijks alle personen die tot een dezer vergrijpen behulpzaam mochten zijn, van waar of door wien ook gemachtigd, — zullen zijn eerloos en misdadig jegens de natie, en des doods schuldig.

»De Nationale Vergadering bepaalt, dat zij in de genoemde gevallen alle beschikbare middelen zal bezigen, om op te sporen, te vervolgen en te straffen al diegenen, die er de daders, bewerkers of uitvoerders van zullen zijn."

Mirabeau had derhalve niets meer te vreezen, en wij evenmin.

Als de koningen onschendbaar zijn, dan is dat, omdat ze even als wij, zelf gezorgd hebben, het in de wetten te schrijven. Het kan nooit kwaad onschendbaar te zijn! Als men nu maar een haar onzer hoofden krenkte, zou gansch Frankrijk om wraak roepen en in vreeselijke woede ontsteken. We hadden zelfs daarmee moeten beginnen; maar men kan niet overal te gelijk om denken.

Ik geloof dan ook, dat het hof heel goed deed de zaken niet verder te drijven. Want gedurende die gansche zitting van den 23n, waren de wegen en lanen tusschen Parijs en Versailles stampvol met menschen, en zij die de vergaderzaal in en uit liepen hielden voortdurend de buitenstaanden op de hoogte. Het volk wist van kwartier tot kwartier al wat er in de vergadering voorviel; als men ons te lijf gegaan was, zouden we de gansche natie op onze hand gehad hebben.

Tegelijkertijd liep er een gerucht dat Necker ontslagen en door den graaf van Artois vervangen was. Zoodra derhalve onze zitting opgeheven was, stormde het volk naar de bureau's van het ministerie ter zijde van het koninklijk paleis. De garde had order om te schieten, maar geen enkele verroerde zich. De menigte drong tot in de vertrekken van Necker door, en eerst toen zij uit zijn eigen mond vernomen had, dat hij aanbleef, was ze tot heengaan te bewegen.

Te Parijs was de verbittering en spanning nog veel grooter. Ik heb me laten vertellen, dat toen de tijding zich verspreidde, dat de koning alles nietig verklaard had, men het vuur onder de straatsteenen voelde smeulen, zooals ze dat noemden, en dat op het minste teken de barricaden verzezen en de burgeroorlog ontbrand zou zijn.

En er moet wel iets van aan geweest zijn. Want, ondanks de raadgevingen van de prinsen, ondanks al die regimenten Zwitsersche en Duitse huurlingen, die men van alle hoeken van Frankrijk had laten komen ondanks de kanonnen, die men in de stallen der koningin, vlak tegenover de Statenzaal, verborgen had, en waarvan men de monden uit onze vensters zien kon; ondanks hetgeen hij ons in eigen persoon te verstaan had gegeven, — schreef de koning zelf aan de afgevaardigden van

den adel, dat ze zich bij de afgevaardigden van den Derden Stand in de gemeenschappelijke zaal moesten voegen.

Zoo zagen we den 30ⁿ Juni, dat is gisteren, »de fiere nazaten van de veroveraars' plaats komen nemen naast »de nederige nakomelingschap der overwonnenen.»

Nu lachten ze niet, zooals den morgen van den 23ⁿ, toen ze ons nat van den regen in de zaal zagen binnenkomen!

Ziedaar, baas Jan! hoe we er mede staan: de eerste partij is gewonnen! En nu zullen we de constitutie maken. Dat is een moeielijk werk, maar wij zullen er onzen tijd voor nemen; trouwens we hebben onze memoires, die ge kent! tot leidraad; we zullen die in zeker opzicht maar te volgen hebben.

Op al de klachten, al de wenschen des volks moet in die constitutie acht geslagen worden: afschaffing der leenrechten, der corveën, der zoutpacht en der binnenlandsche tolliniën; — gelijkheid van belasting en gelijkheid voor de wet; — persoonlijke veiligheid; — toelating van alle burgers tot de burgerlijke en militaire betrekkingen; — onschendbaarheid van het geheim der brieven; — de wetgevende macht in handen der vertegenwoordigers van het volk; — verantwoordelijkheid van het uitvoerend bewind; — eenheid van wetgeving, van bestuur, van maten en gewichten; — kosteloosheid van het onderwijs en van de rechtspraak; — gelijke verdeeling der erfgoederen onder al de kinderen; — vrijheid van handel en van de nijverheid — kortom alles! Alles moet er in opgenomen worden, zeer duidelijk en in hoofdstukken geordend, zoodat de minste boer zijn rechten en plichten zal kunnen kennen.

Weest gerust, vrienden! men zal lang van het jaar 1789 spreken!

Dat is al wat ik u van daag te zeggen had. Zorg dat ik zoo spoedig mogelijk wat van u hoor. We willen hier gaarne weten, wat er in de provinciën omgaat, mijn confraters worden beter op de hoogte gehouden dan ik. — Zeg aan Michel dat hij mij een uur per dag, na zijn werk, toewijde, om mij mede te deelen wat er in de Buurten en den omtrek gebeurt, en dat hij mij dat op het eind van elke maand toezende. Op die manier zullen we met elkander blijven omgaan, gelijk voordezen, en het zal zijn of we aan den hoek van onzen haard met elkander praten.

Ik eindig met u allen in gedachten te omhelzen. Marguerite draagt mij op te zeggen, dat ge haar niet vergeten moet, en dat zij ulieden ook niet vergeet. En nu, nog eens, in gedachten omhelsd.»

Uw vriend
Chauvel.

Terwijl ik dezen brief voorlas, keken baas Jan, de groote Materne en pastoor Christophe elkander sprakeloos aan. Wie het eenige maanden vroeger gewaagd zou hebben zóo over den koning, de koningin, het hof en de bisschoppen te spreken, zou zonder missen voor zijn gansche leven naar de galeien gestuurd zijn. Maar 't kan spoedig omkeeren in deze wereld, als eenmaal de tijd gekomen is, en wat men ondenkbaar achtte, wordt natuurlijk.

Toen ik gedaan had met lezen, bleven allen nog een poos zwijgen; eindelijk riep baas Jan:

»Nu, wat zegt ge er van, Christophe? Hij windt er geen doekjes om!«

»Neen,« zeide de pastoor, »dat doet hij zeker niet! en als iemand die zoo voorzichtig en zoo slim is als Chauvel, uit dat vaatje tapt, dan moet de

Derde Stand het heft wel al in handen hebben. — Wat hij zegt van de lagere geestelijkheid, zoo als de heeren bisschoppen ons noemen, is wel waar: wij zijn uit het volk en wij houden het met het volk. De Christus is ook in een stal geboren; hij heeft voor de armen en onder de armen geleefd, en hij is voor hen gestorven.

»Hij is ons voorbeeld! — Onze memories van klachten vragen óók, even als die van den Derden Stand, een eenhoofdige bestuur, maar waarin de wetgevende macht bij de Staten berust; waar gelijkheid van allen voor de wet en vrijheid heerschen; — waar alle misbruik van macht, al is het in de kerk, streng te keer gegaan wordt; — waar het lager onderwijs algemeen en kosteloos zij; en de eenheid van wetgeving in het gansche rijk worde gehandhaafd. — De adel daarentegen vraagt voor de adellijke vrouwen het recht om linten te dragen, die haar van de vrouwen van het gemeen onderscheiden! Hij bekommert zich slechts om punten van étiquette; hij spreekt geen woord van het volk en wil het geen enkel recht toegekend, geen enkele inwilliging gedaan hebben, behalve een paar kleinigheden in de verdeeling der belastingen. Onze bisschoppen, meest allen van adel, houden het met den adel, en wij kinderen des volks, met het volk. Er bestaan dus op 't oogenblik slechts twee partijen: de bevoorrechten en de niet bevoorrechten, de aristocratie en het volk.

»In dat alles heeft Chauvel gelijk. Maar hij spreekt wat al te losjes over den koning, de prinsen en het hof. Het koningschap is een beginsel. Daaruit herkent men den ouden calvinist, die zich al verbeeldt de afstammelingen van de beulen zijner voorouders onder den duim te hebben. Meen niet, Jan! dat Karel IX, Lodewijk XIV en zelfs Lodewijk XV zoo tegen de Hervormden gewoed hebben, wegens hun godsdienst. Ze hebben het zoo maar doen voorkomen tegenover het volk. Want het volk heeft slechts gevoel voor de godsdienst, het vaderland, in 't algemeen de dingen des gemoeds, en het heeft bitter weinig op met vorstenbelangen en nog minder om zich daarvoor te laten doodslaan en verminken! De koningen hebben het derhalve zoo doen voorkomen alsof ze de godsdienst verdedigden, omdat die calvinisten, onder het masker of voorwendsel der godsdienst een republiek wilden stichten, gelijk in Zwitserland. Uit hun nest, la Rochelle, verspreidden ze allerlei begrippen van gelijkheid en vrijheid over het zuiden van Frankrijk. Het volk meende voor de godsdienst te strijden, terwijl het streed tegen de gelijkheid en voor het despotisme. Begrijpt ge? Men moest die calvinisten uitroeien; anders zouden zij de republiek gevestigd hebben. Chauvel weet dat zeer goed. Ik houd mij overtuigd, dat hij er in den grond ook toe overhelt, en dat is juist het punt waar ons beider meeningen uit elkander gaan.»

»Maar,» riep baas Jan, »'t is toch afschuwelijk de afgevaardigden van den Derden Stand te behandelen, zooals die prinsen en adellijken doen!»

»Ja, wat zal ik zeggen?» antwoordde de pastoor. »De hoogmoed heeft Satan ook wel in den afgrond gestort! De hoogmoed begint met hen die hij beheerscht, te verblinden; hij brengt ze tot allerlei onrechtvaardigheden en dwaasheden. Wat het verstand en inzicht betreft, kan men nu zeggen, dat de eersten de laatsten en de laatsten de eersten zijn. God weet waar dat alles eindigen zal! Wat ons betreft, vrienden! laat ons altijd onzen plicht als Christenen goed vervullen; dat is het best van alles.»

De anderen luisterden. Pastoor Christophe en zijn broeder keerden in gedachten verzonken huiswaarts.

II.

HET VADERLAND IN NOOD.

TWEEDE AFDEELING.

HET VADERLAND IN NOOD.

I.

In de eerste afdeeling heb ik u verhaald van de ellende des volks vóór 1789; de menigte belastingen die men ons had opgelegd; de Comptendu van Necker, waaruit men vernam, dat er alle jaren een groot deficit was; de verklaring van het parlement van Parijs, dat alleen wettig bijeengeroepen Generale Staten het recht hadden om belastingen toe te staan; de kunsten van Calonne en de Brienne om geld te krijgen; de twee bijeenroepingen van Notabelen, die weigerden hun eigen bezittingen met belastingen te bezwaren; en eindelijk, toen men een van beiden, betalen of bankroet slaan, moest, de samenroeping der Generale Staten te Versailles, wat in honderd vijf en zeventig jaren niet gebeurd was.

Ik heb u verder verhaald, dat onze afgevaardigden de schriftelijke opdracht hadden om af te schaffen: de binnenlandsche tolliniën, die den handel stremden; de gilden en meesterschappen, die de nijverheid belemmerden; de tienden en heerlijke rechten, die den akkerbouw drukten; de koopbaarheid der posten en ambten, die tegen de rechtvaardigheid streden; de pijnbank en zulke barbaarschheden, die tegen de menselijkheid, en de kloostergeloften, die tegen het huiselijk leven, de goede zeden en het gezond verstand zondigden.

Dat eischten al de memories van klachten en bezwaren, de zoogenaamde Cahiers, van den Derden Stand.

Maar de koning had de afgevaardigden van den Derden Stand slechts geroepen om hen de verkwistingen van het hof, de heeren en de bisschoppen op zich te doen nemen, om het deficit te dekken en alles op de schouders te laden van de burgers, de boeren en de werklieden. Toen dus de adel en de geestelijkheid zagen, dat ze in de eerste plaats de voorrechten der standen wilden afschaffen, weigerden ze zich met hen in een lichaam te vereenigen, en overlaadden hen met zooveel vernederingen, dat ze op eens het hoofd in den nek wierpen, zwoeren niet uiteen te zullen gaan, eer ze

de constitutie gemaakt zouden hebben, en zich tot Nationale Vergadering opwierpen.

Dat had Chauvel ons geschreven; ge hebt zijn brief gelezen.

Toen die berichten in het land bekend werden, was de schaarschte nog zóó groot, dat de armen wortels en kruiden van het veld met een beetje zout kookten, en dat opaten!

Gelukkig had men geen gebrek aan hout. De boschwachters van den cardinaal-bisschop zagen ook wel dat de storm al begon op te steken, en bleven stilletjes t'huis, om de overtreders maar niet aan te treffen.

't Was een slimme tijd voor iedereen, maar toch ook voor de ambtenaren van de schatkist en voor alle overheidspersonen. Die brave lui, schouten, raadsheeren, gildemeesters, gerichtsschrijvers, procureurs enz., van vader op zoon altijd in die betrekkingen, waren in een toestand alsof ze in een dier oude, vermolmde en vervallen huizen van Saverne woonden, van die rattennesten, die al eeuwen gestaan hebben, maar die met den eersten houweelslag omvervallen. Zij zagen het zeer goed in, ze gevoelden dat de boel naar den kelder ging, en keken u schuins met onrustigen blik aan. Ze vergaten hun paruiken te poederen en kwamen geen menuetjes meer dansen op het Tivoli van baas Jan.

De berichten uit Versailles werden tot op het minste dorp bekend. Men had een zeker voorgevoel dat er wat op til was, maar wat eigenlijk, dat zou niemand hebben kunnen zeggen. Het gerucht liep, dat onze afgevaardigden van soldaten als omringd waren; dat men hen met den schrik dwingen wilde, of misschien wel vermoorden. De reizigers en bezoekers van de herberg de Drie Duiven hadden er den mond vol van.

Baas Jan zeide dan maar:

»Hoe komt ge er op? Denkt ge dat onze goede koning tot zoo iets verachtelijks in staat is? Heeft hij de afgevaardigden van zijn volk niet zelf bijeengeroepen, om onze behoeften te kennen en voor ons best te handelen? Zet u zulke gedachten maar uit het hoofd!»

De meesten, vooral die van den Harberg en Dagsburg, hoorden hem hoofdschuddend aan, met de vuisten op de tafel, en antwoordden niet. Ze gingen in gedachten verzonken heen, en baas Jan zeide:

»'t Is te hopen, dat de koningin en de graaf van Artois maar geen verkeerde dingen beginnen, want zij die niets meer te verliezen hebben zijn tot alles in staat; en als het op een vechten gaat, hebben we het eind nog niet.»

Hij had wel gelijk; niemand van hen die toen leefden, adellijke, burger of boer, heeft het eind der Omwenteling gezien. Ze duurt nog voort, en ze zal niet eer afgelopen zijn, dan wanneer de geest der zachtmoedigheid, der rechtvaardigheid en der rede eindelijk onder ons gekomen zal zijn.

De zaken sleepten zoo eenige weken voort; de tijd van den eersten oogst was gekomen, de schaarschte werd minder in onze dorpen, en men begon wat tot rust te komen, toen op den 18n Juli het bericht zich verspreidde, dat Parijs in opstand was, dat men de Nationale Vergadering had willen omsingelen om haar op te heffen; dat het stedelijk bestuur tegen den koning in verzet gekomen was en wapens onder de burgers had uitgereikt; dat het volk in de straten aan het vechten was tegen de vreemde regimenten, en dat de garde-troepen het met de stad hielden.

Dadelijk kwam ons de brief van Nicolas weër voor den geest, en we konden het ons maar al te goed voorstellen.

Ieder die van Pfalzburg bij ons langs kwam herhaalde diezelfde geruchten; het regiment La Fère was in de kazerne geconsigneerd en alle oogeblikken zag men koeriers voor de woning van den gouverneur stilhouden en dan in vliegende vaart den Elzasz in galopeeren.

Men kan begrijpen hoe versteld de menschen waren! Men was nog niet zoo gewend aan omwentelingen, zooals in onze dagen; men kwam niet op het denkbeeld, dat zoo iets mogelijk was. Het was een algemeene ontsteltenis.

Dien dag vernam men verder niets; de tijdingen werden opgehouden. Maar den volgenden dag vernam men de bestorming van de Bastille; men wist, dat de Parijzenaars de macht in handen hadden; dat ze geweren kruid en kanonnen hadden.

Dat gaf een opschudding! De bergbewoners kwamen met hun bijlen, hooivorken en zeisen naar den Elsasz en Lotharingen afzakken; bij gansche troepen kwamen ze ons dorp voorbij, roepende:

»Naar Marmoutier!» — of: »Naar Saverne!» — »Naar Neuweiler!» — »Naar Lixheim!»

Als mieren uit hun nest stroomden ze naar alle kanten heen, om te verwoesten al wat adellijk slot of klooster was. Ze vernielden tot zelfs de hutten der herders en de huizen der boschwachters van den Vorst-bisschop, zonder nog van de tolkantoren en de tolhekken op de groote wegen te spreken.

Létumier, Huré, Cochard en andere haantje-de voorsten van het dorp kwamen baas Jan ook afhalen, om niet achter te blijven bij die van Mittelbronn, Quatre-Vents en Lützelburg. Doch hij riep:

»Laat me met rust!.. Doet gijlieden wat ge wilt; maar ik wil er niet meê te doen hebben.»

Daar echter bijna al de dorpen van den Elsasz reeds de papieren van de heeren en de kloosters verbrand hadden, en de Buurtenaren ook al van plan waren onze gemeentepapieren te verbranden, die in het Tiercelijnen klooster te Lixheim waren, — begreep hij toch, dat het beter zou zijn onze eigendomsbewijzen en verdere stukken te redden. Hij kleepte zich aan, en we vertrokken samen, Cochard, Létumier, Huré, baas Jan, ik, kortom het geheele dorp.

Toen hadt ge dat geschreeuw der bergbewoners in de vlakte eens moeten hooren! Houthakkers, houtslepers, smokkelaars, allerlei volk, zwierven als bezetenen bij duizenden door het land, met de bijlen, houweelen, grepen, en zeisen in de lucht. De woeste kreten golfd en donderden allerwege door de lucht. De vrouwen waren meê van de eersten, met loshangende haren, en bijlen in de hand.

Te Mittelbronn werd het huis van onzen ouden kwelgeest Forbin tot op den grond toe vernield. Er bleef geen steen op den anderen, en al zijn papieren werden verbrand. Te Lixheim liep men tot halve mans hoogte in de veëren en het beddestroo; bij de ongelukkige Joden werd alles uit het venster gesmeten; hun meubelen werden kort en klein gehakt. — Als de menschen eenmaal uit den band zijn gesprongen, weten ze niet meer wat ze doen; dan halen ze alles door elkaar, godsdiensthaat, rooflust, wraak, en wat niet al!

Ik heb de arme Joden gezien, zooals ze naar Pfalzburg en over de grenzen vluchtten! Ik heb ze zien voorbijtrekken met hun vrouwen en dochters met de zuigelingen op den arm, gillende en kermende van angst, terwijl de oudjes snikkend en jammerend achteraan kwamen strompelen! En

toch, wie hadden onder onze koningen meer geleden, dan juist die arme Joden? Wie hadden zwaarder zich te beklagen gehad!

Maar men scheen de bezinning verloren te hebben.

Het klooster der Tiercelijnen stond in het oude Lixheim. De vijf geestelijken die daar woonden, hadden de papieren van Brauweiler, Hérange, Fleisheim, Pickeholtz 1), de Buurten en zelfs van Pfalzburg in bewaring.

Toen wij daar aankwamen om onze papieren, stonden al die gemeenten, door elkaâr met de troepen bergbewoners, in de oude straten rondom het stadhuis. Ze wilden hun papieren hebben; maar de paters Tiercelijnen dachten:

»Als wij hun de papieren geven, zal dat volk ons vermoorden, als het ze eenmaal heeft.»

Ze wisten geen raad, want de menigte omringde het klooster van alle kanten en had alle toegangen afgesloten.

Toen baas Jan aankwam stonden de Burgemeesters (maires) van die dorpen, met hun steken en gele vesten uitgedoscht, bij de fontein te beraadslagen. De een wilde den heelen boel maar in brand steken, een ander de deuren openloopen; anderen, wat bezadigder, raadden dat men beginnen moest met de stukken op te eischen, dan kon men later altijd nog zien wat men deed. Hun gevoelen behield de overhand. En daar baas Jan ook afgevaardigde naar Lixheim geweest was, werd hij gekozen, met nog een paar van de burgemeesters, om eerst de papieren op te vragen. Zoo gingen ze er op los; toen de paters zagen, dat ze maar met hun drieën waren, openden ze de deur. Ze gingen binnen, en de zware deur werd dadelijk achter hen gesloten.

Hoe het daar binnen in zijn werk ging, heeft baas Jan ons later verteld. De arme oudjes waren zoo bang als wezels; maar hun supérior, pater Marcel, riep dat de papieren onder zijn hoede waren, dat hij ze niet mocht afgeven, en dat men hem zou moeten doodslaan om ze te krijgen.

Maar toen baas Jan hem naar het venster had meêgenomen en die duizende zeisen getoond had, die van alle kanten blonken, zoover men zien kon, — toen had hij geen woord meer gesproken, maar was naar boven gegaan en had hun een groote oude kast met traliedeuren open gedaan, die van onder tot boven vol was met registers en papieren.

Toen moest alles nagezien en geordend worden, en dat duurde een goed uur. Eindelijk begonnen de menschen te denken dat de paters hun burgemeesters gevangen hielden, en reeds liepen ze onder een vervaarlijk geschreeuw op de poort toe om die open te loopen, toen baas Jan op het balcon kwam, met een ferm greep papieren in zijn hand, en hun die met een vroolijk gelaat zien liet. Toen ging er een gejuich op dat men het aan den anderen kant van Lixheim wel hooren kon. Lachend zei de een tegen den ander:

»We hebben ze!... We krijgen onze papieren!»

Eindelijk kwamen baas Jan en de twee anderen weêr buiten, met een gansche kar vol papieren achter zich aan. Ze drongen door de menigte heen, al roepende dat men de eerwaarde paters geen kwaad moest doen, daar ze aan ieder gaven wat hem toekwam. Meer verlangde men niet!

Elk dorp nam zijn papieren in ontvangst, op het gemeente-huis. Sommigen maakten er een paaschvuurtje van, en verbrandden zoo doende hun

1) Aardig hoe de fransche tongen die oorspronkelijk duitsche namen verwerkt hebben. Waarschijnlijk wordt het dorp Birkenholz bedoeld.

eigendomsbewijzen met die van het klooster. Maar baas Jan had de onzen goed en wel in zijn zak. En daardoor hebben de Buurtenaren hun weiderecht en eikelrecht in het eikenbosch behouden, terwijl die anderen niets meer hebben, daar ze in zeker opzicht hun eigen bosschen en weiden verbrand en voor eeuwig vernield hebben.

Ik zou u daar nog rare dingen van kunnen vertellen. Want er waren er verscheidenen, die in plaats van de stukken die ze gered hadden, aan de overheid te geven, ze zelf gehouden en later aan de oude heeren en zelfs aan den staat verkocht hebben. Zoo zijn ze rijk geworden ten koste van hun gemeenten. Maar waartoe zou dat dienen? De schavuiten zijn dood; ze hebben al lang verantwoording gedaan.

Men kan gerust zeggen, dat, in die veertien dagen, Frankrijk van onder tot boven van gedaante veranderd is: alle titels en eigendomsbewijzen der kloosters en kasteelen gingen in rook op! De alarmklokken klepten dag en nacht; de hemel was langs het gansche Vogezen-gebergte rood van de branden; abdijen en kasteelen, al die oude sperwersnesten, zag men branden als waskaarsen.

Dat duurde tot den 4n Augustus. Op dien dag namelijk deden de bisschoppen en de heeren in de Nationale Vergadering afstand van hun leenrechten en privilegieën. Sommigen echter beweren, dat ze geen afstand meer behoeften te doen, aangezien alles al vooruit verbrand was. En dat is waar ook; maar zóó is het toch altijd beter, want nu kunnen hun nakomelingen ze niet meer terug eischen.

Om kort te gaan, zóó heeft het volk voor goed een eind gemaakt aan de oude rechten van het »adellijke ras der veroveraars". Men had het weleer door geweld het juk opgelegd; door geweld heeft het zich ook weër vrij gemaakt.

Sedert dien dag kon de Nationale Vergadering met onze constitutie beginnen. Zelfs kwam de koning de vergadering complimenteeren en zoo ongeveer zeggen:

»Ge hebt ongelijk met mij te wantrouwen! Al die regimenten, die ik heb laten komen, die tienduizend man, die op het Champ de Mars vereenigd zijn en die kanonnen, die rondom u heen geplaatst zijn, dienen slechts om u te bewaken. Maar als ge er niet op gesteld zijt, zal ik ze heen laten gaan.»

Onze vertegenwoordigers hielden zich, of ze zulke praatjes voor goede munt opnamen. Maar als de Bastille niet genomen was geweest; als het volk niet den opstand begonnen had; als die vreemde regimenten de bovenhand hadden gehouden; als de fransche gardes tegen de stad opgerukt waren, — wat zou er dan gebeurd zijn? Zonder nog heel slim te zijn, kan men dat wel gissen. Onze goede koning Lodewijk XVI zou heel anders gesproken hebben, en het zou den vertegenwoordigers van den Derden stand slecht bekomen zijn! Gelukkig hadden de zaken eene voor ons gunstige wending genomen: de gemeente Parijs had haar nationale garde opgericht, en alle gemeenten in Frankrijk volgden dit voorbeeld; ze wapenden zich tegen hen, die ons het juk wel weer op de schouders zouden willen drukken. Zoo menigmaal als de Nationale Vergadering een nieuw besluit uitvaardigde, namen de boeren hun hooivorken of hun geweren, zeggende:

»We willen dat maar dadelijk in practijk brengen!... Dat is de kortste weg. Dan sparen we onze goede heeren de moeite!»

En de wet werd ten uitvoer gelegd.

Ik herinner mij altijd nog met genoegen, hoe onze burger-militie opgericht werd, zooals onze nationale garde eerst genoemd werd; het was in Aug. 1789. De geestdrift was bijna even groot als toen onze afgevaardigden gekozen werden.

Baas Jan werd benoemd tot luitenant van de compagnie van de Buurten, en Létumier tot tweeden luitenant; Gauthier Courtois werd sergeant-majoor, en anderen sergeants, corporaals enz. We hadden geen kapitein, omdat de Buurten geen volle compagnie uitmaakten.

Men kan zich de opgewondenheid van dien dag voorstellen, de kreten van »leve het volk!» terwijl de épauletten werden ingewijd, en het stralende gezicht van baas Jan, toen hij eindelijk deeg van zijn snor en bakkebaarden had. Dat kostte hem wel twee ankers van zijn goeden Lotharingschen wijn. Létumier liet sedert dien tijd ook zijn snor staan, een langen rossigen snor, die er hem als een ouden vos deed uitzien. Jean Rat werd onze tamboer; hij kon roffelen en alle marschen slaan als een oude instructeur. Ik weet niet waar Jean Rat dat alles geleerd had; misschien wel door het clarinet spelen.

We hadden geweren van het tuighuis gekregen, oude prullen met bajonetten van een el lang. Maar men exerceerde er maar mede; alleen moesten we eerst instructeurs hebben van het regiment La Fère, een paar sergeants die ons leerden exerceeren op het Champ de Mars, bij Pfalzburg, zondags namiddag.

Eer de week om was had baas Jan zijn nieuwe uniform al besteld bij den kleermaker van het regiment, baas Kuntz, en den tweeden zondag kwam hij in volle tenue met stralend gelaat op de exercitie met zijn blauwen jas met roode opslagen, epauletten met kwasten, steekhoed achter in den nek en een grooten sabel langs zijn kuit. Als een pauw liep hij voor het gelid heen en weër, en riep b. v. tot Valentin:

»Burger Valentin! borst vooruit, bij den donder!»

Het was een prachtige kerel zoo in zijn pakje; moeder Catherine kon kwalijk gelooven, toen hij zoo t'huis kwam, dat het haar eigen man was. Valentin raakte de kluts kwijt als hij hem zoo voor zich zag; hij zag er iets adellijks in, en zijn geel gelaat werd nog langer van bewondering.

Maar in het exerceeren was baas Jan niet zoo ver als menig ander; de groote Létumier stak hem de loef af. Dan was het een pret dat het een aard had. Al de dorpen van den omtrek, Wilschberg, Mittelbronn, Quatre-Vents, Dann, Lützelburg, Saint-Jean, waren daar dan aan het exerceeren.

Ze liepen al in den pas als oude gedienden; en de kinderen van de stad er rondom heen schreeuwden uit alle macht: »Leve het volk!»

Annette Minot, de fruitvrouw op de markt, was onze marketentster; ze zat achter haar tafeltje midden op het Champ de Mars, met een vaatje brandewijn en glazen, en een groote parapluie tegen de zon boven haar hoofd. Dat nam niet weg, dat ze nog zat te braden onder haar parapluie, zóó warm was het; en wij hadden het ook alles behalve gemakkelijk in het dikke stof.

Wat komen al die dingen mij duidelijk weër voor den geest! En onze instructeur Quéru, een korte dikke kerel, met zijn grijzen snor, zijn ooren onder de pruik, zijn kleine schelmsche oogen en zijn grooten steekhoed daar boven op! Hij ging ons vóór al achteruitlopende met het geweer dwars voor zich en riep:

»Eén! twee! één! twee! — Halt! — rechts om! — in 't gelid! — presenteer 't geweer! — plaats rust!»

En als hij ons dan zag zweeten als andragers, begon hij te schateren van lachen en commandeerde maar eindelijk:

»In de rotten 't geweer! rust!»

Dan stormde het naar het tafeltje van Annette Minot; ieder stelde er een eer in, om den sergeant een glaasje aan te bieden, dat hij nooit afsloeg. Dan zeide hij met zijn zuid-fransche uitspraak:

»'t Gaat best, burgers! dat belooft wat goeds!»

Hij hield nog al van een borreltje, maar wat kon ons dat scheelen? 't Was een beste instructeur, een ferme kerel en een goed patriot. Hij en de kleine Trinquet, van de derde compagnie, en Baziaux, de mooiste stem van het regiment, en Duchène, een groote Lotharinger van zes voet, grof als een stier, kortom al die oude sergeants, verbroederden zich geheel met de burgers. Dikwijls kwamen ze 's avonds in onzen club stilletjes achter een pilaar van de hal staan, en luisterden met alle aandacht naar ons redetwisten, eer de taptoe geslagen werd. Die menschen hadden vijftien en twintig jaar van hun leven gesleten met in de lagere rangen te verroesten, terwijl ze het werk van de adellijke officieren deden, en later hebben we ze als kapiteins, kolonels en generaals gezien. Dat schenen ze vooruit te voelen, en ze waren dus op de hand van de Omwenteling.

's Avonds, als baas Jan zijn mooie uniform in de kast gehangen, zijn épauletten en zijn steek in de doos geborgen, en zijn groote buis weêr aangetrokken had, ging hij studeeren in de theorie. En't gebeurde vaak, terwijl we in de smederij aan het werk waren, dat hij midden tusschen het werk, begon te schreeuwen:

»Opgepast! — rechts in de flank! Voorwaarts! stormpas, marsch!»

Dat was dan om zijn stem te oefenen en te zien of hij wel goed uit de keel kon spreken.

Bijna alle avonden, na het eten, kwam de groote Létumier bij ons zitten. Met zijn beide handen om zijn puntige knie geslagen, deed hij baas Jan dan allerlei vragen, waarbij hij met een ondeugend gezicht op zijn stoel heen en weêr wiegelde. Baas Jan zag in de heele theorie niets dan carré's en aanvallen in het groot bij gansche colonnes, omdat sergeant Quéru ons gezegd had, dat dat de hoofdzaak was. Dan wond hij zich op dat hij zoo rood zag als een biet, en riep:

»Michel! geef de lei eens hier!»

En dan zaten we, allen te gelijk over die lei gebogen, te kijken naar de carré's van drie of vier gelederen diep en de aanvals-colonnes met de kanonnen, die hij uitteekende en ons precies uitleide. Maar Létumier knipte met de oogen en schudde het hoofd, zeggende:

»Je bent er niet achter, dat ben je niet, baas Jan!»

Dan begonnen de hoofden warm te worden; peetoom hamerde met het krijt op de lei en schreeuwde:

»'t Is zóó!... ik zeg je dat het zóó is!»

Ieder kwam er bij te pas, tot moeder Catherine inclus. Men schreeuwde zóó hard, — om Létumier het antwoorden maar te beletten — dat op 't laatst hooren en zien verging en het klokje van tien sloeg, zonder dat men een haar verder was. Létumier stapte dan op, nog in den gang roepende:

»Je bent er niet achter!... Jelui bent er niet achter!»

En wij liepen hem tot aan de deur na, er tegen in roepende:

»Wij zijn er wêl achter! gij zijt er niet achter!»

Als we gedurfd hadden, waren we hem te lijf gegaan.

Baas Jan zeide:

»Wel, wat een ezel! hoe kan een mensch zoo dom wezen!.. Hij begrijpt niets.»

Maar bij de exercitie was Létumier weêr de baas; hij commandeerde goed en liet zijn manschappen als poppen zoo netjes marcheeren, terwijl hij met zijn sabel hen dan rechts en dan links wees, alsof hij het zijn gansche leven gedaan had. Om billijk te zijn moest men erkennen, hij zou verdiend hebben luitenant te zijn, nog wêl zoo goed als baas Jan; zoo dachten alle Buurtenaren er ook wel over. Maar Jean Leroux had dat te danken aan zijn positie in het dorp, als logement-houder en smid; — en dan, hij was de sierlijkste man van de Buurten.

In deze dagen bleek het, hoe onnoozel de adellijken en bisschoppen van dien tijd toch eigenlijk waren. Immers, na de inneming van de Bastille, in plaats van op de Nationale Vergadering te blijven, om hun rechten te verdedigen, als ze rechten hadden, — paktten die lui hun biezen en gingen bij onze vijanden hulp tegen ons bedelen. Het was bijna een onafgebroken stoot van vluchtelingen op de groote wegen; heeren, bisschoppen, lakeien, abten, capucijners en groote dames; die uit Lotharingen op den weg naar Trier, die uit den Elzasz naar Coblentz of Basel. En ze dachten of riepen met dreigende gebaren:

»Wacht maar!... wacht maar! We komen weêr! we komen weêr!...»

Ze stelden zich aan of ze gek waren; maar men lachte hen in 't gezicht uit.

Dat noemt men de Emigratie, de landverhuizing der edelen. Dat begon met den graaf van Artois, den prins de Condé, den prins de Bourbon, Polignac en de maarschalk de Broglie, dezelfde die het bevel gevoerd had over het leger rondom Parijs, en die de Nationale vergadering had moeten oplichten. Ze hadden den koning in hun dwaasheden meêgesleept, en nu ze gevaar begonnen te zien, lieten die echte koningsvrienden er hem alleen voor zitten.

Toen hij die algemeene vlucht zag, zei baas Jan:

»Laat hen heengaan!.. laat hen heengaan!... Dat's een heele opluchting voor ons en voor onzen goeden koning!... Nu staat hij er alleen voor, en hij zal Monseigneur den graaf van Artois niet meer hebben om hem op te stoken.»

Iedereen was er verheugd over. O! als ze allen vertrokken waren, zou men niet meer over hen gesproken hebben; we hadden ze gaarne aan de Duitschers present gegeven, of aan de Engelschen of de Russen! Maar er waren er een aantal die bleven aan het hoofd van onze soldaten, en die dachten er slechts aan de troepen tegen het volk op te zetten. Wat een afschuwelijkheid! Gij zult zien wat die lui later tegen het vaderland beproefden te doen; daar komen we in het vervolg aan, we behoeven niet vooruit te loopen.

De Parijzenaars hielden toen nog zóó veel van den koning, dat ze hem in hun stad wilden hebben. Ze zonden hun vrouwen in optocht naar Versailles, om hem te verzoeken, met de koningin, Marie-Antoinette, den jongen dauphin en het gansche koninklijke huis te komen. Lodewijk XVI kon niet wel anders dan aannemen, en dat arme volk riep in al zijn ellende:

»Nu zullen we niet meer van honger sterven... daar is de bakker, en de bakkersvrouw en het bakkersjongetje!»

Lafayette, die vóór den optocht uitging, op zijn witte paard, werd tot commandant van de Nationale garde benoemd, en Bailly tot burgemeester of Maire van Parijs. Daar kon men het goede hart van de stakkers

uit zien, die nooit lang wrok koesteren over het kwaad, dat men hun gedaan heeft.

Chauvel was het die ons die aandoenlijke dingen schreef. Hij verhaalde ons ook, dat de Nationale Vergadering den koning naar Parijs gevolgd was, en dat ze hare zittingen hield in een groot lokaal, een manège, achter het kasteel der Tuileries. Alle vijf of zes weken ontvingen we een brief van hem, met een pak van de couranten, die toen het meest opgang maakten, als b. v. het »Dagblad der Revoluties van Parijs», de »Revoluties van Frankrijk en Brabant», of de »Patriotische jaarboeken» of het »Parijsche Nieuwsblad» 1) en een aantal anderen, wier namen mij zoo dadelijk niet te binnen willen schieten.

Die bladen waren vol kracht en geest, vooral de artikelen van Loustalot en Camille Desmoulins.

Al wat er in gansch Frankrijk gedaan en gesproken werd, kwam in die couranten; en het stond er zoo duidelijk in, dat ieder boer zich een begrip van onzen toestand kon maken. We lazen ze in de hal te Pfalzburg voor, alwaar de groote Eloff Collin onzen eersten club had opgericht, naar het voorbeeld van den club der Jacobijnen en der Cordeliers van Parijs. Daar kwam men 's avonds bij elkaar, tusschen het brandspuithuis en de oude slachtplaatsen. Létumier las de tijdingen op met zoo'n heldere en luide stem, dat men hem op het Wapenplein kon hooren. Van alle plaatsen uit den omtrek kwam men om te hooren, en de apotheker Tribolin, de postmeester Raphael Mang, de hoedemaker Didier Horzu, een zeer verstandig man, de herbergier Henri Dominique, en Fixari, Baruch Aron, Pernet, kortom al de notabelen van de stad hielden daar redevoeringen over de Rechten van den mensch, het recht van Veto, de verdeeling van Frankrijk in Departementen, de wet op de zogenaamde active en passive burgers, de toelating van protestanten en joden tot de openbare ambten, de instelling van de jury, de afschaffing van de kloosters en geestelijke orden, de onteigening van de goederen der geestelijkheid ten behoeve van het volk, de invoering der assignaten, — kortom op alles wat er voorkwam, naar mate die onderwerpen, gelijk we later zien zullen, in de Nationale Vergadering werden behandeld. Wat een verandering en wat een krachtig leven!

Eertijds zouden de heeren en bisschoppen alles gedaan, alles besproken, alles beschipperd hebben in hun belang, te Versailles, zonder zich om ons te bekommeren; ze zouden voortgegaan zijn ons regelmatig te scheren; hun opzichters, ontvangers, en politie zouden ons dood eenvoudig naar hun goedvinden, dat wet was, behandeld hebben; onze goede koning, de beste man van de wereld, zou voortdurend den mond vol gehad hebben van de liefde jegens de ongelukkigen; de bals, de feesten, de jachtpartijen, de audienties en kniebuigingen zouden de couranten van het hof gevuld hebben; en, onder dat alles zouden de koude, de honger, de jammeren van allerlei soort onafgebroken het volk bezocht hebben. O! ja, het is een geluk over zijn eigen zaken te hooren spreken en mede een stem in den raad te hebben! Wat is men dan ijverig om diegenen te steunen die het met ons eens zijn, en wat schreeuwt en tiert men tegen zijn tegenstanders!

Dat heet eerst leven! Nog tot op den huidigen dag is dat alles, die oude hal met haar lantaarn aan de balk; die marktbanken, vol menschen;

1) »Journal des Révolutions de Paris, — Révolutions de France et du Brabant, — Annales patriotiques, — le Publiciste parisien».

de kinderen boven op het kraampje van den ouden schoenlapper Damien; de groote Elof Collin op de tafel staande met een courant in de hand; de wind die onder het dak heen blaast; het licht dat op die massa menschen speelt, en van verre de schildwacht voor de hoofdwacht, die blijft stil staan om toe te luisteren — ja, is dat alles mij nog alsof ik het zoo voor mij zie!

En dan die grooten van den ouden tijd, reeds lang onder de groene zoden, ik zie ze nog, onzen dikken burgemeester Boileau, met zijn drie-kleur-sjerp; de heeren schepenen; Jean Beaucaire, deurwaarder en koninklijk veldwachter bij de rechtbank van den schout, later vervangen door Joseph Basaille, kwartiermeester van de nationale gendarmerie; en den schout zelf, met zijn lange paruk, zijn gele gelaat en zijn spitsen neus; — al die lui die langs de pilaren op de markt op en neer wandelen, zonder iets te zeggen, in plaats van ons uit de hal te laten gooien en zelfs te laten ophangen, zooals ze een paar jaren vroeger zouden gedaan hebben, — alles komt mij weêr voor den geest!

O! zij die zulke veranderingen niet gezien hebben, kennen hun geluk niet, en al wat ik hun kan zeggen is, dat ze door moed en verstand trachten te zorgen zich nooit weêr in een toestand te laten brengen, als waarin wij vóór 1789 waren. Er zijn altijd schavuiten genoeg, die niets liever zouden willen, dan in hoogmoed, luiheid en alle genietingen der wereld te leven, ten koste van het volk.

Maar te midden van dien grooten ommekeer in alle zaken, van die plundertochten der bergbewoners door de vlakke, van die branden van kasteelen, kloosters en tolhuizen, terwijl de heeren, de monniken en de bisschoppen, te voet en te paard en in wagens het land uittrokken, en de gewezen commiezen buiten betrekking hun werk er van maakten om officieren van de burgerwacht te worden, en de generale ontvangers om presidenten van hun district te worden; — te midden van al die verwarring, — wat ik mij nog het beste herinner, dat is mijn arme vader, hoe hij maar bezorgd was, dat we geen bezems meer zouden verkoopen, en mijn moeder die zeide:

»Het eind van de wereld is nabij, we zijn allen verloren... laat ons trachten onze zielen te behouden!»

Ook kwam op zekeren avond mijn broeder Claude t'huis, met zijn stok in de hand, en riep geheel uit het veld geslagen:

»De eerwaarde paters Tiercelijnen gaan weg; ze hebben met mij afge-rekend. Wat moet ik nu beginnen, nu ik geen koeien meer op te passen heb?»

Ik was toen twintig, ik was in mijn volle kracht, en dat jammeren van mijn ouders hinderde mij. Ik zeide hun:

»Maar, mijn lieve hemel! weest toch zoo bang niet! We hebben wel grooter ellende doorgestaan; we hebben wel kunnen leven met de tienden, de corveën, de zoutpacht en al die andere belastingen, waarbij wij de monniken en de heeren met onzen arbeid den kost moesten geven, en nu, dat we daarvan verlost zijn, nu, dat we het geld zullen kunnen houden, dat zij ons kostten, — wat hebben we dan zoo te kermen? Al de ossen en schapen zijn nog niet dood, en als Claude zijn vee hebben moet om op te passen, welnu, als hij een beetje wacht, misschien neem ik hem nog eenmaal als mijn herder!»

Dat was wel wat bout gesproken van mij, maar wat zal men zeggen? mijn begrippen over onderdanigheid veranderden met den dag; ik dacht

reeds dat de boeren evenveel waren als de adellijken; dat de eenen maar zoo groot schenen, omdat de anderen zich klein maakten, en dat het tijd was, den eerbied voor de privilegiën over boord te werpen.

Moeder bracht mij wel weer tot de werkelijkheid terug. Met den elleboog op tafel en de vuist achter het oor, zag ze mij met haar grijze oogen aan, en kwalijk haar strakke lippen openende zeide zij:

»Gij Michel! het is de hoogmoed die u in den krop zit! Ge denkt reeds, evenals Jozef, dat de schoven van uw broeders zich voor de uwen neêrbuigen en dat de sterren dansen om u eer te bewijzen. Maar ik waarschuw u, ge zult geen minister van den koning van Egypte worden; ge zult opgehangen worden en de vogelen des hemels zullen uit uw broodkorf eten.»

Ik ging het huis uit en stapte, zooals ik 's avonds na achten veel deed, naar onzen club.

Daar was het een heel ander leven! Ik weerde me als een leeuw tegen onze vroegere schepenen en gildemeesters, die men aristocraten noemde. Mijn stem klonk boven allen uit; als men mij tegensprak fonkelden mijn oogen van woede; en tegen het eind van den winter deed ik al voorstellen, als bij voorbeeld, om allen tegelijk te roepen:

»Dat alle vrienden van de constitutie leven!» of wel:

»Weg met de valsche patriotten!»

Dat gaf mij vrij wat aanzien in de Buurten. Tegen tien ure, als we onder den maneschijn naar huis wandelden, zongen we het fameuse lied: »Ça ira.» Ik zong als een lijster, en baas Jan legde dan zijn hand op mijn schouder en zeide lachende:

»Michel is een echte, we zullen altijd gemeene zaak maken.»

Zoo is de opgewondenheid der jeugd! De gedachte aan Marguerite en Chauvel verdubbelde mijn vaderlandsliefde; de liefde vervulde mijn hart.

Dat jaar ging zóó spoedig voorbij; de winter was zacht, de sneeuw smolt al onder het vallen, reeds op het eind van Februari was er geen sneeuw meer in de vlakke te zien.

Gedurende de maanden Maart, April en Mei van het jaar 1790, begonnen de verschillende burgerwachten met elkaar meer in aanraking te komen; het eene dorp vereenigde zich met het andere, men verbroederde zich, in plaats van, zooals eertijds, elkander met stokken en steenen te bevechten; de bazen hielden redevoeringen, en men omhelsde elkander, roepende:

»We willen vrij zijn of sterven!»

De vrouwen en de meisjes kwamen ook bij die feesten kijken. Maar ze praatten niet meê, want die malligheden der latere republikeinsche feesten waren nog niet in de mode.

Wat van alles de boeren nog het meeste genoegen deed, dat was, toen de verkoop van de goederen der geestelijkheid begon.

Men kan namelijk wel begrijpen, dat bij zulk een omwenteling, waarbij alle oude belastingen werden afgeschaft, het deficit er niet minder op werd. En de Nationale vergadering, die een volk als het Fransche vertegenwoordigde, kon het voorbeeld van onze gewezen koningen niet navolgen en bankroet slaan. Ze kon ons toch niet onteeren!

Maar hoe zouden al de schulden van het koningschap betaald worden? Waar al dat geld te vinden?

Bij geluk zeide de bisschop van Autun, monseigneur Talleyrand de Périgord, dat de kerk voor vier duizend millioen had aan goederen, die niet

verdeeld waren, — in de doode hand, zooals men dat later noemde. Ze behoorden aan twee honderd duizend geestelijken van allerlei rangen en ordes; maar als men aan die geestelijken goede pensioenen gaf, kon men die goederen nemen, die zij eigenlijk slechts in bruikleen hadden; en daar ze dan beter bebouwd zouden worden, zouden die landerijen genoeg opbrengen, om de pensioenen te betalen. en er zou nog genoeg overschieten.

Dat was een ware uitkomst! Niettegenstaande al wat de andere bisschoppen er tegen inbrachten, werd dat heerlijke denkbeeld dan ook aangenomen. De Nationale vergadering vaardigde een besluit uit, dat die goederen der kerk verkocht en pensioenen aan de priesters gegeven zouden worden.

Dat redde het land van het bankroet, en men begon met eerst in dit jaar 1790 voor vier honderd millioen van die goederen te verkoopen.

Zie, een aantal bazen en gezeten burgers, die tot nu toe nog bang geweest waren voor de omwenteling, begonnen toen óók warm te worden; hun oogen glinsterden, ze namen hun ouden zak, waarin het arme geld stuiver voor stuiver en duit bij duit was ingekomen, en gingen naar het stadhuis van het district, of de municipaliteit.

Aan de municipaliteit werden die goederen aan den meestbiedende verkocht. Ieder kon daar groote en kleine stukken land gedeeltelijk op crediet koopen, in perceelen van vijf, tien, twintig bunders en meer. Elke municipaliteit was borg voor de goederen, die onder haar ressort verkocht moesten worden. Behalve het dadelijk ontvangen geld, zond ze voor de onbetaalde termijnen of perceelen, bons of bewijzen aan den staat, en die bons dekten het deficit van de heeren en de bisschoppen, die alleen de schuld gemaakt hadden, vermits wij nooit geraadpleegd waren geworden.

Wat later werden die bons *Assignaten* genoemd; die assignaten vertegenwoordigden zoo en zooveel land, en niemand kon ze weigeren daar land even goed als geld is.

Lieve deugd! wat zou ik in dien tijd mooie koopen hebben kunnen doen, als ik maar iets gehad had om te betalen! De groote vijver van Lixheim had mij de oogen al uitgestoken, en de weide rondom het klooster der Tiercelijnen ook; maar als men niets heeft om te bieden, is het leelijk! Hoe menigmalen heb ik daar, onder de poort van het stadhuis, die prachtige landerijen, die bosschen van kreupelhout of opgaand hout, die vette weidestukken hooren afslaan! Ik barstte van spijt, dat ik geen duit bieden kon uit gebrek van borgstelling. Wanneer de een of andere oude, grijze boer, in zijn kiel, daar heen ging met een mooi perceel, zag ik hem met afgunst na, en riep bij mij zelf:

»Michel! wees werkzaam en zuinig, en gij zult in uw oude dagen ook zoo'n geluk kunnen hebben!»

Nooit heb ik dat vergeten. Ongelukkig zijn de mooiste kansen al weg; er blijft niets meer over te verkoopen dan de bosschen van den Staat, en we wachten altijd een nieuw deficit! Maar met de orde en zuinigheid die tegenwoordig in acht genomen worden, kan dat nog lang duren. En dan, alles gaat nu met leeningen; onze schulden betalen, dat zullen onze kinderen en kleinkinderen doen! Maar dat is nu eenmaal niet anders, wij moeten tevreden zijn met wat we al vast hebben, vooreerst is dat al vrij wel.

Ik zal wel niet noodig hebben u te beschrijven, hoe leelijk de monniken en al dat soort keken, toen men hun landerijen verkocht; ze jammerden, ze raasden en deden al de koopers in den ban. Maar voor zulke mooie bezittingen kon men zich wel aan het vagevuur wagen, en baas Jan was er, als smid, al heel niet bang voor. Hij kocht dus eenige ferme perceelen:

het bosch van de paters en honderd vijftig morgen te Pickeholtz, beste, vette landerijen, die zeer goed gelegen waren. Hij kreeg dat alles voor twaalfduizend livres, en ge kunt denken of hij met zijn oogen knipte en zijn dikke wangen opblies van genoeg en verrukking, toen hij van de verkooping t'huis kwam. Vrouw Catherine had er nog wel een beetje op tegen en sprak over de rust van zijn ziel, die hij zoo doende wel kon verbeuren; maar hij bleef dien dag lachen en in de groote zaal op en neer loopen, met de handen op zijn rug, en riep:

»Kom, kom! we zullen twee pond waskaarsen ter eere van de heilige Maagd branden; maak je maar niet ongerust, Catherine! ik neem alles op mijn rekening.»

En daarbij trok hij zijn vest over zijn buik en zette zich eens recht overeind, terwijl hij zachtjes een vroolijk deuntje floot.

O! ik had zijn koop wel willen overnemen, ondanks het geschreeuw van de oude fijne bestjes op het dorp, die hem altemaal voor verdoemd hielden. Mijn moeder vooral heeft hem dat nooit kunnen vergeven. Maar peetoom was er niet minder gezond om. Integendeel, hij dacht zeker bij zich zelf:

»Van nu af aan ben ik een rijk man. Ik behoef niet meer op de smederij te werken, als me dat verveelt. Ik houd me maar aan Monseigneur Talleyrand de Périgord, en kan er nu mijn gemak van nemen, en lachen wat in de pruttelaars, die wel in mijn plaats zouden willen wezen.»

En die aangename gedachten deden zijn goede gezondheid om zoo te zeggen nieuw opbloeien, zoodat hij oud geworden is en zijn dikke roode wangen en zijn vroolijkheid tot zijn zes en zestigste jaar behouden heeft.

Wie het meest tegen baas Jan verbolgen was, dat was pater Bénédict, die het gansche land afliep, om de koopers van de kerkegoederen in den ban te doen. Die onbeschofte vent durfde de Omwenteling vervloeken, en sedert dien tijd wou hij ook nooit weer iets van vrouw Catherine aannemen; hij riep:

»Het is gestolen goed!» en daarmee ging hij de herberg voorbij, terwijl hij een kruis sloeg.

Baas Jan lachte er wat om.

Maar ik mag niet verzwijgen, dat Valentin sedert dien tijd al zeer bitter in zijn uitingen over den baas werd. Hij had zelfs plan de smederij te verlaten; ik alleen hield hem er van terug, door zijn klachten uren achtereen aan te hooren zonder hem in de rede te vallen.

Op die wijze zijn gaandeweg al de goederen van de geestelijkheid verkocht, en die verkoop verhief op eens de boeren boven de werklieden van de steden, vooral daar hun landerijen tegelijkertijd ontheven werden van alle heerenlasten. De landbouw begon dan ook te bloeien. Onder de monniken bleef alles bosch of water of weide, en de helft der landerijen bleven braak liggen. Waartoe zou men zich moeite gegeven hebben? De kloosters hadden altijd land genoeg! Terwijl de arme plattelands pastoors kwalijk leven konden van hun kleine tienden, baadden de monniken en capuejners zich in overvloed. Testamenten, schenkingen, allerlei soort van legaten en opbrengsten maakten het klooster al rijker en rijker; en daar er bij den dood der monniken niets gedeeld werd, bleef alles bij elkaar.

Die menschen hadden dus niets te doen dan hun leventje te genieten en zielen te verzorgen of — te bewerken; dat bracht meer op dan het land te bewerken.

Maar met ons was dat geheel iets anders. Als men vrouw en kinderen heeft, moet men handen uit de mouw steken. Zoo werd dan nu alles ontgonnen, op orde gebracht, bepoot en bezaaid; de vijvers en plassen werden afgeleid; in plaats van de braak kwam de vruchtwisseling; men gaarde den mest op, en hier en daar werd de oude slender door betere manieren vervangen. En dat is lang nog niet aan het eind, alles gaat nog steeds vooruit. De drooglegging door buizen, de zwaveling van den wijnstok, de verzekering tegen den hagel, de groote droogmakingen en besproeiingswerken, de pogingen tot invoering van goede rassen uit den vreemde, de nieuwe landbouw-machines, enz. — toonen dat de Omwenteling haar zegeningen nog steeds verder over de wereld verspreidt, door arbeid en oppassendheid.

Alleenlijk, — en 't is wel treurig, dat men het erkennen moet, — geen goed komt tot stand zonder tegenwerking; de groote hoop der dommen verzet zich altijd tegen al wat vooruitgang is. In datzelfde jaar 1790 kwam het zuiden van Frankrijk in opstand tegen de nieuwe wetten; de monniken gingen daar ginds voor heiligen door, het arme domme volk wilde in den drek en onder den druk blijven. Te Montauban, Nimes, Montpellier en Toulouse zeiden de bisschoppen in hun herderlijke brieven: »dat de priesters niet in de soldij der roovers mochten staan.” De protestanten werden vermoord. Wat een ramp! terwijl de geëmigreerden buitenaf Europa tegen ons trachten te wapen te roepen, begon binnenslands verdeeldheid te komen, in plaats dat we als broeders ons aan elkander zouden houden. Iedereen zag er het gevaar van in; men begreep, dat als de geestelijkheid in naam van den godsdienst het volk in opstand bracht, zij aan de aristocraten de kracht zou geven om den burgeroorlog te beginnen, die ze anders zeker niet zouden hebben. Vooral daar de adellijke officieren nog altijd aan het hoofd van onze regimenten stonden. Dikwijls zeide baas Jan 's avonds, terwijl we de couranten lazen, die Chauvel ons had toegezonden:

»Wat helpen ons al die goede wetten? Wat baat het ons, dat de troepen van Parijs weggezonden zijn, als wij ze rondom op twintig, dertig en veertig mijlen afstands in goede orde, onder het bevel van de markiezen, graven, hertogen en al diegenen zien, die het op ons gemunt hebben? Kunnen zij niet ééne lijn trekken en rukken den eersten dag den beste op, om de Nationale Vergadering te omsingelen, haar op te heffen, en de émigranten terug te roepen, ons de landerijen die we gekocht hebben, weêr af te nemen en ons het juk weer op den schouder te leggen? Het is het domste wat men doen kan, die menschen hun posten te laten houden; de adellijken zijn onze ergste vijanden; ik zag nog liever Oostenrijkers aan het hoofd van onze legers.”

Men kan zich tegenwoordig geen begrip meer vormen van de smaadden tegen den Derden Stand, die men toen las in allerlei geschriften van de adellijken en de bisschoppen. Om er een paar te noemen, zoo had men het »Bescherm den koning”, de »Passie van Lodewijk XVI koning der joden en der Franschen,” de »Openbaring” (*) enz., waarin de heiligste zaken, verzen van het Evangelie, dooréén stonden met scheldwoorden als van visch-wijven, — ook allerlei weekblaadjes en steekblaadjes, die kant noch wal raakten, en waarover de verstandige lui de schouders ophaalden.

Door die ellendige courantjes kwamen er van alle kanten klachten bij de Nationale Vergadering in tegen de oproerigheid der troepen en de ver-

(*) »Salvum fac.” — »Passion de Louis XVI, roi des Juifs et des Français.” — »Apocalypse.”

slapping der tucht. Om de adellijke officieren hun zin te geven, zou de Vergadering de soldaten wel hebben moeten doen fusilleeren, omdat die soldaten onwillig waren om de afgevaardigden uiteen te jagen! Wie heeft er ooit zoo iets beleefd? Het was even als de vliegen in den herfst, die des te lastiger worden, hoe meer hun eindje nadert.

En, ondanks dat alles, ging de Omwenteling voort; het volk had vrouwen. De afschaffing van de rechten des konings, der heeren en der kloosters, gaf iedereen genoeg. Des zondags gingen de boeren er op uit, om in velden en heggen het wild op te sporen; 't was een genot om rechts en links de gewerschoten te hooren afgaan, en een haas aan het spit te zien draaien tot in de hut van den armsten drommel, die nu wat lachte in de boschwachters en tegen zijn kinderen zei:

»Zoo eten we die rakkers op die van onze vruchten leven. We zijn nu onze eigen heeren.»

Ge kunt wel denken, dat de officieren van het garnizoen te Pfalzburg niet meer op ons Tivoli kwamen; de tijd van menuetjes en pirouetjes was voorbij. In onzen tuin kwamen niet anders dan sergeants, met hun oude witte jassen en groote versleten driepunten, die onder den grooten eik een borreltje zaten te drinken.

Dan hoorde men hen onder elkaar spreken over eene rekening die vereffend moest worden. Wij wisten toen nog niet wat die afrekening beteekende; maar als men maar de gezichten zag die ze zetten, wanneer ze daar half fluisterend over spraken, terwijl ze zich over de tafel heenbogen, om de hoofden dichter bij elkander te hebben, — dachten we wel dat het iets van belang moest wezen.

De officieren, de graaf Boyer, kolonel van het regiment La Fère, de ridder Boiran du Chef-du-Bos, de graaf de Divonne, en zelfs de adellijke kadetten, al die groote lui, die wij zoo dikwijls hoorden noemen, kwamen bij elkaar in het koffijhuis de la Régence, op het Wapenplein. Zij hadden zeker ook rekeningen te vereffenen! De oprichting van de burgerwacht, waardoor wij meer met de troepen in aanraking kwamen, scheen hun niet bijzonder te bevalen. Ze wandelden onder de groote iepenboomen op en neer, en namen uit de verte de soldaten waar, die stilstonden om met de burgers te praten.

Zoo waren we de maand Juli al zachtjes aan door en kwamen we in Augustus. Dag aan dag schreef ik op, wat er zoo in onze streek omging, en, tegen het einde van elke maand had ik een brief van zes groote bladzijden, dien ik dan naar Parijs, straat du Bouloi No. 11, opzond, waar Chauvel toen woonde. Hij antwoordde ons geregeld en zond ons dan tevens nieuwe couranten; en ieder keer voegde Marguerite onderaan in den brief een groet aan Michel er bij, wat mij innig verheugde en in de wolken bracht. 's Avonds zat ik uren lang in hun bibliotheek die paar regels die zij geschreven had over te lezen, en ik vond er telkens weër wat nieuws in.

Het was mij een genot haar tijding te geven van haar tuintje, waar de bloemen zoo welig en tierig opgroeiden, tot zelfs op den muur langs het steegje, en haar te vertellen van de boomen, die bogen onder de ontelbare trossen kersen. O! wat had ik haar gaarne een mand kunnen brengen met die heerlijke spaansche kersen, en een dikken ruiker er bij van die volle frissche rozen, zóó uit den morgendauw! Wat zou haar dat een genoeg doen, die te zien en te ruiken! Als ik daaraan dacht, vond ik het

allertreurigst, daar op dat hoekje grond, zoo vol frischheid en geuren, in de schaduw der boomen en de luwte van hun huisje, zoo alléén te zijn.

Zoo was mijn leven, te midden van die groote beweging in de buitenwereld, van die oneenigheden en gevaren, die met den dag grooter werden.

Op zekeren dag liep er een gerucht, dat de Oostenrijkers van België uit, langs Stenay in Frankrijk trokken, en dat onze generaal Bouillé, die in de Ardennen bevel voerde, zijn troepen van Charleville teruggetrokken had, om hun den weg vrij te laten.

Dat was een vreeselijke geschiedenis! Meer dan dertig duizend van de burgerwacht namen de wapens op; die uit de bergstreken, die nog geen geweren hadden, kwamen bij ons, om hun oude zeisen tot pieken te laten omsmeden. De trom werd geroerd, men riep alles te wapen, en we zouden al met de Pfalzburgers opmarcheeren, toen men door den koerier vernam, dat het wat anders was. Onze goede koning had de Oostenrijkers maar toegestaan om hun marsch door de Ardennen te nemen, ten einde de omwenteling in België te gaan onderdrukken.

Dat mocht nu wezen, maar er was een besluit van de Nationale vergadering noodig, om zulk een doormarsch van vreemde troepen toe te staan. Men zag toen wel, wat er gebeurd zou zijn wanneer de burgers niet als één man opgestaan waren, en baas Jan zelf begon al wat te bekoelen voor „onzen goeden koning.” Die vergunning tot den doormarsch, aan de Oostenrijkers gegeven om een omwenteling te gaan onderdrukken, die uit de onze was voortgekomen, kwam hem zeer verdacht voor, en zoo dacht iedereen er over. De ministers verklaarden dat de zaak geschiedde ingevolge van een geheim verdrag, en de Nationale vergadering wilde er maar liever geen formeel onderzoek naar laten doen, uit vrees, dat er eens al te veel aan het licht mocht komen.

We waren toen in het begin van Augustus 1790, en alles ging van kwaad tot erger voor de edelen. Want men zag het grootste schandaal, dat er misschien ooit in Frankrijk gezien is: de soldaten zetten hun officieren gevangen als dieven. De regimenten Poitou, Forez, Beauce, Normandië en een aantal andere plaatsten schildwachten voor de huizen hunner officieren en eischten afrekening.

Wat een smerige en afschuwelijke zaak! . . . arme drommels waren afgezet door dien adel, die zoo trotsch was en zoo rijk en in het bezit van al de hoogere graden, de eereposten, al de pensioenen en al de privilegiën! O! wie kon zich zulke laagheden voorstellen!

En toch was het de treurige waarheid; hier en daar begon het zelfs tot teruggave te komen. Het regiment Beauce moest 240,727 livres hebben; dat van Normandië en de mariniers van Brest zelfs tot twee millioen! En de officieren moesten toegeven en gingen aan het loven en bieden! Te Strassburg waren zeven regimenten in opstand; te Bitsch werden de officieren door de soldaten op straat gezet; de Nationale Vergadering verzocht den koning:

»te willen benoemen buitengewone inspecteurs uit de generaals, om, in tegenwoordigheid van de commandanten van elk korps, van den tweeden kapitein, den eersten luitenant, den eersten onder-luitenant, twee sergeant-majours of kwartiermeesters, twee korporaals of brigadiers, en vier manschappen, — de rekeningen van elk regiment over de zes laatste jaren te onderzoeken en recht te doen aan billijke klachten.»

En nu bleek het uit dat onderzoek, dat er regiments-staven waren die twee en drie honderd duizend livres terug te geven hadden, die op de ratjetoe en het eten van de arme soldaten gestolen waren. Toen zag men hoe misselijk die zaak was en men riep:

»Het werd hoog tijd dat de Omwenteling kwam!»

De woede van de officieren tegen die arme drommels, die vroegen wat hun toekwam, was niet te beschrijven. In dien tijd viel dan ook de zoogenaamde émigratie van een aantal militaire staven; ze gingen met pak en zak naar de Oostenrijkers over. Allen gingen niet, er waren toch ook eerlijke lui onder die edelen zelf, die verontwaardigd waren! Maar ik zou er u genoeg anderen kunnen noemen, want ik heb mijn couranten nog waar al de overloopers in staan; de gansche Elsass en Lotharingen spraken er met afschuw over. En later zouden we de woede nog ondervinden van die menschen, die te lange vingers gehad hadden, — en dan nog, in plaats van hun fout te erkennen en op de knieën vergiffenis te vragen, slechts aan wraak dachten.

Tegen den 15den Augustus kwam een koopman van den kant van Luneville, die nieuw aardewerk tegen oud linnen en gebroken glas inruilde, vader Soldeer genaamd, langs de Buurten met zijn kar en zijn knol. Hij hield bij baas Jan stil, om te zien of vrouw Catherine niet iets te ruilen had en een kalkoentje wijn te drinken, zooals hij dat gewoon was. Het was een oud man, al geheel grijs en van de pokken geschonden; hij vertelde gaarne nieuwtjes, zooals al die zwervers. Men noemde hem in zijn land den »kikker-verschrikker,» omdat hij de menschen van zijn dorp 's nachts in den vijver van Lindre met stokken liet omslaan, opdat de kikvorschen den slaap van mijnheer niet storen zouden.

Baas Jan vroeg hem of hij wat nieuws wist, en hij, die daar maar op wachtte om te beginnen, verhaalde ons, dat er te Nancy en omstreken de grootste verwarring heerschte; dat de drie regimenten van het garnizoen, het regiment Mestre-de Camp, cavalerie, het regiment du Roi en dat van Chateau-Vieux, uit Zwitsers bestaande, overhoop lagen met hun officieren, en dat het geschil vooral hevig was tusschen de officieren en de soldaten van Chateau-Vieux.

Vader Soldeer knipte al met de oogen terwijl hij dat verhaalde. En toen een oogenblik later Nicole, die bij den kachel zat te spinnen, even de deur uit was, zeide hij ons dat de toorn der officieren veroorzaakt werd door dat de soldaten afrekening vroegen; dat men reeds aan die van het regiment du Roi 150,000 livres in klinkende munt had moeten uitbetalen, en aan die van Mestre-de-Camp 47,962 livres, en dat die van Chateau-Vieux er nu 229,208 eischten; — dat men soldaten van dat regiment die het woord voerden al had laten britsen, aangezien het gemakkelijker is af te ranselen dan af te rekenen; maar dat dit middel de stad in rep en roer bracht; dat de nationale garde het met de troepen hield; en dat de regiments-schermmeesters, door de officieren opgezet, de burgers uitdaagden en in duel doodstaken; kortom dat het daar treurig begon uit te zien.

Hij lachte daarbij, maar wij hadden geen lust om te lachen; want wij hier, op een uur of wat van de grenzen, met onze afgedankte wapenen en verlegen patronen, die men maar aan de burger-soldaten gaf, om er af te wezen, — wij liepen van den eenen dag op den anderen gevaar, door den vijand overvallen te worden. Reeds hadden Friedrich Wilhelm, de koning van Pruisen, en Leopold, de keizer van Oostenrijk, vrede met

elkaar gemaakt en verklaard, dat de revolutiemannen van Frankrijk hun eigenlijke vijanden waren.

Kortom, na vrij wat gebabbeld, zijn aardewerk geruild en zijn gelag betaald te hebben, ging vader Soldeer weër weg en liep het dorp door, schreeuwende:

»Potten en oud linnen te ruilen!» —

Maar om dezen tijd gebeurde er iets, dat nog vrij wat erger was en dat ons allen treurig verraste, daar er uit bleek, dat niet alleen Lodewijk XVI en de emigranten, de adellijken en de bisschoppen, de officieren en de monniken het eens waren, maar dat verscheidene van onze eigene afgevaardigden gemeene zaak met hen maakten, als dieven op een kermis, om de omwenteling te stuiten en ons nog eens weër onder het juk te brengen.

We vernamen dat uit een brief van Chauvel. Het spijt mij dat ik dien brief niet meer heb, want hij zette dat alles zoo duidelijk uiteen; maar baas Jan had hem ouder gewoonte uitgeleend; hij zwierf in alle huizen, en is nooit weër terecht gekomen. Ik herinner mij, dat Chauvel ons daarin verhaalde, dat Mirabeau en verscheidene afgevaardigden van den Derden stand zich aan het hof verkocht hadden; dat die ongelukskinderen meenden dat de omwenteling te ver ging; dat de een eerste minister wilde worden en een ander het wel aardig vond, om een buitenplaats en land en rijkdom en bedienden te hebben; kortom dat zelfs Lafayette en Bailly ons den rug toekeerden; dat zij het al te erg vonden dat de koning genoodzaakt geweest was, het volk recht te doen en zich met veertig millioen per jaar te vergenoegen, in plaats van te kunnen zeggen: »Alles is mijn, de grond, de menschen en de beesten!» Zij hadden eigenlijk nog medelijden met zijn toestand.

Ik herinner mij ook, dat Chauvel ons in dien brief van »nieuwe menschen» sprak, die in de clubs op den voorgrond traden en met elken dag grooter werden, als Danton, Robespierre, Murat, Pétion, Brissot, Lousstalot en Desmoulins. Maar al die menschen zijn arm gestorven of hebben elkander geguillotineerd, nadat zij de zaak van 't volk gediend hadden, hetwelk hen allen in den steek gelaten heeft. Daarentegen hebben zij, die den adel en de geestelijkheid dienden, een groot leven geleid; zij hebben hooge posten vervuld en zijn gestorven in goede bedden, omringd door hun bedienden, met de absolutie van wat zij gedaan hadden.

Die brief van Chauvel kwam ons koud op het lijf vallen; baas Jan scheen er niet recht vrede meë te hebben; hij zeide dat men nooit te veel op eens moet vragen. Wat mij betreft, ik dacht er anders over, en ik kon niet vinden dat Chauvel te veel vroeg. Ik begreep best, dat baas Jan en de gezeten burgers, na hun portie gesnapt te hebben, wel eens op adem wilden komen; maar wij, mannen van het volk, wij hadden nog niets en wij wilden ook wel ons deel van de omwenteling hebben.

Nog was die brief het onderwerp van onze gesprekken, terwijl Létumier hem mede genomen had, om hem in den club voor te lezen, toen er weër wat nieuws was. Toen we 's avonds aan de hal kwamen, Donderdag den 29sten Augustus, zagen wij drie groote aanplakbiljetten tegen den middenpilaar aangeplakt. De vier of vijf oude Pfalsburgers die nog van mijn tijd over zijn, moeten zich herinneren dat tusschen dien dikken pilaar, waarop de groote balken van het dak rustten, en het oude huisje van het zoutbureau een groote lantaarn hing, waar de vleermuizen zomers al heen en weër vlogen, of wij er vergadering hielden of niet. Die lantaarn hadden de

menschen nu afgehaakt, en terwijl er een bijlichtte, verdrongen zij elkaar om de biljetten te lezen. De Buurtenaren, die het laatst kwamen, konden er niet bij komen; maar Létumier met zijn spitse ellebogen waarmede hij iedereen maar tusschen de ribben stootte, wist er wel te komen; toen begon hij voor te lezen met een stem zoo hard, dat men hem tot bij de hoofdwacht hooren kon:

»Brief van mons. de Lafayette aan de nationale garden der departementen van de Meurthe en van de Moezel.

Parijs, 17 Aug. 1790.

»Mijne Heeren!

»De Nationale vergadering, bericht ontvangen hebbende van het lakenswaardige gedrag van het garnizoen van Nancy, en de noodlottige gevolgen van zulke buitensporigheden gevoelende, heeft besloten die te onderdrukken en daartoe de maatregelen genomen, die in het decreet vervat zijn, dat ik de eer heb u toe te zenden, ten einde u gereed te kunnen houden voor de orders die gij zoudt kunnen ontvangen.

»Vergunt, mijne heeren, aan uw wapenbroeder, die volgens uw eigen opdracht de tolk moet zijn van uwe verknochtheid aan de constitutie en de openbare orde, om u deze gelegenheid wel bijzonder aan te bevelen als een der gewichtigste, om uw ijver en uw standvastigheid te toonen, ten einde de vrijheid te beschermen, die zonder den eerbied voor de wetten niet kan bestaan, en de rust in den staat te herstellen.»

»Lafayette.»

Dat was een treurige geschiedenis. Een dag of wat vroeger zouden wij allen oogenblikkelijk opgemarcheerd zijn, maar na den brief van Chauvel, die ons Lafayette als een zwak en ijdel wezen had leeren kennen, maakte die man, die ons daar te wapen riep tegen de patriotische soldaten, onze verontwaardiging gaande. Alle Buurtenaren riepen:

»Het is een schandaal; die soldaten hebben gelijk, dat ze afrekening willen hebben; de soldaten zijn onze broeders, onze vrienden en onze kinderen; wij zijn op hun hand tegen de adellijke officieren die hen willen afzetten.»

Al meer en meer liet men zich in dien geest uit; men kon die manier om zijn schulden te betalen, maar niet goed vinden. Maar Létumier, met zijn hoed over de menigte heen gesticuleerende, riep:

»Maar hoor dan verder... stil toch! hoort het decreet van de Nationale vergadering!»

En ondanks de verontwaardiging die al grooter werd, kwam er toch stilte om dat decreet te hooren lezen. Het beval »de bijeenbrenging van een militaire macht uit de garnizoenen en de nationale garden van het departement van de Meurthe en de naburige departementen, om gesteld te worden onder het bevel van den hoofdofficier dien het Zijne Majesteit behagen zou daartoe aan te wijzen, ten einde de aanleggers der oproerigheden te straffen.»

Daarop las Létumier de volgende afkondiging voor, die van het Directoire van de Meurthe te Nancy was:

»Ingevolge de oproeping onder dagteekening van gisteren aan het directoire van het departement van de Meurthe gericht door mons. de Bouillé, bevelvoerend officier van wege Zijne Majesteit over de troepen der voormalige provincie der drie bisdommen, en door Hoogstdenz. belast met de uitvoering van het decreet der Nationale vergadering, — zullen de municipale ambtenaren van alle plaatsen in het departement van de Meurthe,

waar nationale garden, van wapenen voorzien, zich bevinden, de commandanten van genoemde nationale garden verzoeken, om zooveel vrijwilligers mogelijk te vereenigen, en daarvan een staat op te maken en aan genoemde ambtenaren te overhandigen.

»Naar dezen staat zullen de municipale ambtenaren aan de commandanten der genoemde vrijwilligers ter hand stellen de noodige gelden voor hun onderhoud gedurende acht dagen, gerekend tegen vier en twintig sous per man. Ieder man zal zich van minstens twintig patronen moeten voorzien; diegenen die hiertoe niet in staat zijn, zullen er te Nancy vinden. Elk district zal maar één vaandel voeren. De nationale garden zullen onderweg worden ingekwartierd, zooals dat voor geregelde troepen gebruikelijk is, aan welke inkwartiering geen burger zich zal mogen onttrekken. De marsch zal zoo spoedig mogelijk geschieden enz. enz.»

De gansche menigte stond stilzwijgend te luisteren.

Nauwelijks had Létumier de laatste afkondiging gelezen, of de administrateur van het district, Matheis van Saarburg, een dikke man met een puistig gezicht, met de driekleur-sjerp om het lijf, klom op de bank van het oude zoutkantoor, van waar men tot het volk kon spreken, en noodigde de patriotten uit, om voor den dag te komen. Hij herhaalde woord voor woord den brief van Lafayette, dien hij noemde »den vriend van Washington en den redder der vrijheid.»

Reeds begonnen er sommigen te roepen:

»Leve de koning! leve Lafayette!» en de dikke Matheis dacht dat hij het al gewonnen had, toen Elof Collin midden uit de hal hem toeriep, dat de nationale garden er niet waren om tegen onze soldaten te vechten, maar om hen te helpen tegen onze vijanden; dat in plaats van die regimenten Mestre-de-Camp en Château-Vieux te bevechten, men beter zou doen hun te betalen wat hun toekwam; dat zulks het eenige middel was om den opstand te dempen; maar dat men den oorlog tusschen het leger en de burgers wilde, om ons weder onder den duim te krijgen, en dat hij, Elof Collin, alle menschen die verstand hadden, aanraadde, om zich niet met die zaak te bemoeien; dat de adellijke officieren zelf hun smerige zaken maar moesten beredderen en dat die het volk niet aangingen!

Toen verhief zich van alle kanten een verward geschreeuw vóór en tegen. Alle koopers der onteigende landerijen, Baas Jean Leroux, Nicolas Roche, herbergier in »den Arend»; Melchior Léonard, gewezen gildemeester; Louis Masson, directeur van de paardenposterij; Raphaël Mang, postmeester, die de leverantie voor de paarden van het regiment Royal-Guyenne had aangenomen; de commandant van de burgerwacht Gérard, kortom al de notabele ingezetenen van Pfalzburg en omstreken waren op de hand van Lafayette. Zij hadden ook den meesten invloed, daar zij in hun zaken menschen van allerlei beroepen in het werk hadden.

Hun gemeenteraad had reeds beslist, dat de stad duizend francs zou voorschieten voor het onderhoud der vrijwilligers. Dat was 's morgens al gebeurd vóór onzen club, en ondanks al wat Elof Collin in het midden mocht brengen, werd bij meerderheid van stemmen besloten, dat een afdeeling van de nationale garde den volgenden dag zonder mankeeren op weg zou gaan; dat dit dorp zoóveel manschappen zou leveren, een ander dorp zoóveel enz. De Buurten stonden voor vijftien vrijwilligers, en natuurlijk waren Jean Leroux, Létumier en ik mede van de partij, als de beste patriotten.

Baas Jan vond dat niet meer dan billijk; ik geloof ook, dat hij het niet onaardig vond, eens werkelijk soldaatje te spelen en zijn mooie uniform te

Nancy te luchten, want met al zijn gezond verstand en zijn goed hart, was hij niet weinig ijdel. Létumier, Jean Rat en ik, wij bleven over de zaak praten en pruttelen totdat wij in ons dorp terug waren.

Eindelijk ging iedereen naar bed, nadat bepaald was, dat men met het kriecken van den dag opbreken en voor de herberg »de drie Duiven» bijeenkomen zou.

II.

Om zes uur waren wij reeds te Pfalzburg op het Wapenplein vereenigd, met de vrijwilligers van de stad en de omstreken, in alles samen 150 man. Wij hadden bij baas Jan voor ons vertrek al een glas wijn gedronken, en ieder had een goed stuk brood gegeten en de rest in zijn tasch gestoken voor onderweg. Die van de andere dorpen hadden ook zoo gedaan, en de roffel begon om hen die er nog niet waren, te waarschuwen; nog een stuk of zes kwamen achteraan, en toen kwam de plaatselijke commandant, om ons te monstereen. Hij liet patroon-tasschen uitdeelen aan hen die er geen hadden, en vijfentwintig patronen per man. Toen klom de commandant der burgerwacht, Gérard, op zijn paard, hij hield al zwaaiende met zijn sabel een redevoering over de plichten van den burger-soldaat, en daarop werd de roffel nog eens geslagen. Toen er geen vrijwilliger meer aankwam, gingen wij op marsch door de Fransche poort, onder de kreten van: »leve de koning! leve het volk!» die ons van alle vensters tegenklonken. Een aantal kinderen volgde ons tot op de hoogte van Mitelbronn en zelfs tot aan St. Jean, en daarop vervolgden wij onzen weg alleen te midden van het dikke stof.

Die 30ste Aug. 1790 en de volgende dag zijn misschien de warmste dagen, die ik ooit beleefd heb; de hitte van de zon die wij vlak in den nek hadden, maakte ons flauw en wij stikten van het stof. En bovendien was dit de eerste marsch dien we maakten; als de menschen aan een troep loopen, is dat heel wat anders dan wanneer men alleen loopt; het eene oogenblik moet men den pas versnellen, het andere moet men inwachten, wat zeer vermoeiend is; en dat onophoudelijke stof, dat men inslikt, maakt u den mond zoo droog als kurk.

Ondanks dat alles waren wij om elf uur te Saarburg. Vandaar was niemand opgetrokken, de menschen verwonderden zich zeer ons te zien. Wij maakten halt om ons wat te verfrisschen, en toen zetten we den marsch voort tot Blamont, waar we eerst om zeven uur 's avonds aankwamen.

Onderweg beklaagde baas Jan zich meer dan eens, dat hij zijn mooie uniform had aangetrokken, in plaats van een eenvoudigen kiel; en de arme Jean Rat, met zijn trom op den rug, liep met zijn neus bijna op den grond en zijn tong uit den mond, alsof hij voor de kar van vader Soldeer gespannen was. Mij ging het vrij wel; het zweet liep mij langs mijn rug, dat 's waar, en ik had mijn slopkousen al uitgetrokken, om ten minste wat frischheid om mijn beenen te voelen; maar ik kon het toch wel uithouden, en de andere dorpsjongens ook.

Maar die van de stad waren recht blijde wagens te vinden die naar Blamont gingen en daar voor eenige stuivers op te klimmen, en Jean Rat was er als de kippen bij, om zijn trom achter aan een dier wagens te hangen.

Met dat al kwamen wij toch eindelijk te Blamont, waar onze commandant Gérard en onze kapitein Laffrenez ingekwartierd werden bij den maire, die Voinon heette; baas Jan en Létumier bij een raadslid, en Jean Rat, Jacques Grillot en ik bij een wijnslijter. Dat was een goede patriot, die ons in zijn huiskamer aan zijn avondeten noodigde, en ons verhaalde, dat hun commandant Fromental twee dagen vroeger vertrokken was met de vrijwilligers van Blamont en Herbéviller; dat zij bijna allen zonder geweren waren doch dat hun beloofd was, dat ze die ginds zouden krijgen.

Wij dronken bij hem een goed glas Touloschen wijn, en daar we den volgende dag vóór zonsopgang op marsch moesten, om genot van de morgenkoelte te hebben, bracht hij ons dadelijk na het avondeten naar onze kamer. Daar stonden twee bedden; Jean Rat en Grillot kropen in het grootste en ik in het andere, waar ik zoo heerlijk sliep, dat ze mij den volgende dag bij den arm moesten wakker schudden. Jean Rat liep in den donker al door straat appel te slaan. Het was zoo wat drie uur; om vier uur waren we op marsch, en dat was gelukkig óók, want toen de zon achter ons opkwam, kon men aan de kleur van de lucht al zien, dat wij gebraden zouden worden tot aan Lunéville.

Daar kwamen wij te negen uur aan. Wij moesten behoorlijk aantreden, met het geweer in den arm en den tamboer voorop, eer wij de poort binnen trokken.

Hier was iedereen blij ons te zien; de kreten van: »leve het volk!» werden weêr van alle kanten gehoord. De kinderen liepen bij troepjes achter ons en de vrouwen keken ons van de vensters glimlachend achterna. Die menschen van Lunéville zijn altijd goede patriotten geweest, dat komt van het garnizoen.

Ik herinner mij dat wij halt maakten op een vierkant pleintje, heerlijk door boomen beschaduwd, en daar de geweren aan rotten zetten, waarna baas Jan, Létumier en ik naar een net herbergje aan den hoek van het plein gingen. Wij hadden een uur rust en dat kwam ons zeer te pas.

»Nu!» riep baas Jan, »wij vorderen toch!»

»Ja! maar het zal nog een harde dobber wezen tot aan Nancy,» antwoordde Létumier.

»Kom! kom! het slimste is achter den rug,» zeide baas Jan, »de hoofdzak is dat wij er komen om meê een duit in 't zakje te doen.»

Het pleintje en de straten rondom wemelden van volk; burgers, soldaten en allerlei menschen, mannen en vrouwen, kwamen en gingen; sommigen stonden stil om naar ons te kijken. Ik had nooit zoo'n drukte gezien; in de herberg was het ook stampvol; groote karabiniers in hun roode uniformen zaten te rooken en te drinken met hun lange beenen rechtuit onder tafel; er werd geschertst en gepraat, en wij hoorden rondom ons zeggen, dat de twist geëindigd was; dat alle drie oproerige regimenten zoete broodjes bakten; dat alles weêr in orde zou komen en dat alleen de aanleggers hun loon zouden krijgen.

Het schijnt dat er op hetzelfde oogenblik weêr goede tijdingen kwamen, want men riep buiten op straat: »leve de koning!» De karabiniers, elsassische reuzen, lachten achter hun groote snorren, terwijl zij groote kannen bier naar binnen sloegen en zeiden:

»Het is niet ongelukkig, dat zij het eens geworden zijn.»

De vreugde van iedereen bewees, hoezeer de burgeroorlog de menschen gehinderd zou hebben, en natuurlijk waren wij, terwijl we daar ons stukje brood aten en er een fleschje wijn bij knapten, niet minder blij dat het niet op een vechten zou gaan.

Onze commandant Gérard was ondertusschen naar den maire, Mons. Drouin gegaan, en daar er al meer en meer goede tijdingen kwamen, behoefden wij ons niet te haasten en bleven daar tot elf uur. Toen kwamen de maire en de raad op het plein bij ons, terwijl appel geslagen en weër aangetreden werd. De commandant klom weër op zijn paard, groette de heeren, en wij gingen weër op marsch, recht blij dat wij te Nancy komen zouden om den vrede te vieren in plaats van slag te leveren.

Tegen vier uur zagen wij in de verte tegen den horizon, twee hooge grijze torens, en ik dacht: »Zou dat Nancy al zijn?» maar ik kon het niet gelooven. Het was dan ook St. Nicolas nog maar. Toen we langzaam naderden, altijd midden in het stof, hoorden we op eens twee doffe slagen in de verte weërgalmen, rechts in de vlakke. De gansche troep stond verwonderd stil uit te kijken en te luisteren. Allen waren zoo stil als muizen; een oogenblik later klonk er een derde en een vierde slag, en onze commandant, overeind in zijn stijgbeugels staande, riep:

»Dat is het kanon!... ze zijn al aan 't vechten... voorwaarts!»

Toen, ondanks de vermoeyenis en het verdriet dat de goede tijdingen van Lunéville valsch waren, zetten we onzen marsch met versnelden pas voort. Maar naarmate wij vooruit kwamen werd onze linie al langer; drie vierden bijna konden niet meer meekomen, en toen we bij de eerste huizen van St. Nicolas omkeken, zagen we in de verte de achterblijvers langs den ganschen weg; wij moesten dus wel stilstaan om althans de naasten te wachten.

Dat komt er van, als men met geforceerde marschen begint. Ik heb dat zoo dikwijls later in Duitschland gezien; al de recruten blijven onderweg, en moeten van geluk spreken, als de cavallerie ze niet komt ophalen.

Eindelijk, toen de tamboers aangekomen waren, marcheerden wij de oude stad St. Nicolas binnen. De straten waren vol winkelzeilen van wevers, lakenkoopers en kramers, alsof het kermis was. Sedert is dat vrij wat anders geworden; maar in dien tijd kwamen er voortdurend een aantal bedevaartgangers naar den Gouden arm van St. Nicolaas; en dat duurde totdat de republiek den heelen arm naar de munt te Metz zond, met de heilige vaten en klokken inclus.

We waren vrij wat droeviger gestemd dan toen we Lunéville uittrokken! Toen wij de hoofdstraat langs trokken, wemelde die van volk; al die winkeliers en kleine bazen kwamen naar buiten en keken met bange gezichten rond; vrouwen holden met kinderen aan de hand door de straten. Op het plein van de oude hoofdkerk liet men ons met afgezet geweer stand houden, te midden van een menigte boeren, werklieden en ongewapende nationale garden, die door het stadsbestuur van Nancy vóór den aanval waren weggezonden, omdat zij het met de muitende regimenten eens waren. 't Was een babylonische verwarring. In de hoogste verontwaardiging vertelden die menschen dat, toen zij juist weder naar Nancy terugkeeren wilden, meenende dat alles uit was, de vreemde Deutsche troepen bij de Nieuwe Poort den aanval begonnen hadden. Een van hun kapiteins, een oud mannetje met een stompen neus en een pokdalig gezicht, sprak onzen commandant aan en riep, met de hand op den hals van het paard:

»Commandant, gaat gij naar Nancy? ga er niet heen! — de militaire

autoriteit en de stedelijke raad wantrouwen de burgerwacht; het is een schurkenboel! . . . Gij zult er leelijk in den val loopen!"

Daarbij schuimbekte hij van woede.

»Kapitein!" antwoordde onze commandant, »mijn manschappen en ik, wij kennen slechts onzen plicht."

»In Gods naam!" zeide de oude. »Ga uw gang, ik heb u gewaar-schuw, doe wat ge wilt."

Daar echter de helft van onze manschappen nog achter waren, liet de commandant ons nog een poosje uiteen gaan om hen te wachten. Ieder kon nog een glaasje wijn gaan drinken, onder de grijze zeilen die voor de kroegen gespannen waren.

Boven op de torens waren een aantal nieuwsgierigen met verrekijkers, en van tijd tot tijd kwam er een naar beneden en riep in het voorbijgaan: »nu zijn ze in de voorstad St. Pierre aan den gang!" of wel: »bij de poort van Steinviller stijgt de rook in de hoogte," en zoo al voort.

Na verloop van een half uur waren onze achterblijvers aangekomen; wij marcheerden door naar Nancy, en weldra konden we het geweervuur hooren. Tegen zes uur werd het verschrikkelijk. Het gebulder van het kanon had opgehouden. Toen wij de stad voor ons zagen, kwamen reeds de eerste troepen vluchtelingen langs ons heen loopen. Men kan zeggen dat het een schamel zootje was, want die menschen hadden meest niets dan een kiel aan, zonder hemd, zonder schoenen en blootshoofds, kortom de groote ellende der steden in dien tijd. Gansche zwermen van die ongelukkigen zagen wij zoo vluchten. Een stuk of drie zaten aan den kant van den weg, bleek als dooden, en waren gekwetst; de een had zijn borst, de ander zijn beenen vol bloed, en zij zagen ons met groote glazige oogen aan, zonder iets te zeggen. Ik geloof dat ze ons niet meer zagen, of dat ze ons voor vijanden hielden.

Juist toen we die ongelukkigen ontmoetten, verspreidde zich het geweervuur, dat we eerst op onze rechterhand gehoord hadden, over de gansche stad. Zooals we later vernamen, was dat het oogenblik, waarop de muitende soldaten van Château-Vieux en het volk zich verstrooiden; toen nam het moorden een aanvang!

Toen wij een lange straat met hooge huizen aan beide kanten, die van boven tot onderen gesloten waren, in marcheerden, zagen wij een vreeselijk schouwspel. Een dichte drom menschen holde naar onzen kant heen voor vijf of zes huzaren uit, die er zonder genade op in hakten. De paarden steigerden, de sabels gingen op en neer, en men hoorde niets dan vreeselijke kreten, o! die u 't bloed in de aderen deden stollen.

Zie, die menschen hadden zich slechts behoeven om te keeren en samen de moordenaars aan te vallen; zij hadden ze slechts bij een been behoeven te pakken en van het paard trekken, en ze dan als katten onder den voet te loopen! Maar neen, zij lieten zich zoo maar vermoorden! O! wat maakt de vrees de menschen dom!

Onze commandant beval ons om links af tegen de huizen te gaan staan; om die menschen voorbij te laten. Baas Jan en Létumier trokken den degen en riepen ons toe, het geweer te laden; ieder maakte zijn eerste patroon open.

Daar kwam de menigte aan; als een troep schapen door wolven achtervolgd, vlogen zij langs ons gelid. Toen de huzaren onze bajonnetten zagen blinken, maakten zij rechts om keert. Zij verwachtten zeker dat wij hen nog in den rug zouden schieten, want bij de eerste dwarssteeg zagen wij ze in allerijl verdwijnen.

In een oogenblik was de lange straat leeg; al de vluchtelingen hadden zich uit de voeten gemaakt, behalve enkelen die op den grond lagen. Weér hoorden we het doffe gegons van de stad en het geweervuur en onder dat alles het alarmgeklep van een kleine klok, die haar eentonig lijklied over al dat moorden liet weérklinken.

Mijn God! wat komen er droevige gedachten in 't hoofd, als men zich die gruwelen herinnert, en wat beklaagt men die rampzaligen die altijd vervolgd en vermoord worden, zelfs wanneer zij niet dan hun recht vragen!

Zoodra de stroom voorbij was, gaf onze commannant order om weér voort te gaan; het groote grijze blok van de poort St. Nicolas stond weldra voor ons, en op eens klonk het: Werda! waaruit ons bleek dat de Duitschers meesters van Nancy waren.

Mons. de Bouillé had gezorgd dat er slechts zulk volk naar Nancy gezonden werd; Franschen zouden te vroeg opgehouden hebben; hij wilde een verschrikkelijk voorbeeld stellen. De grijze snorren van onzen commandant trilden; hij reed alleen vooruit en antwoordde:

»Frankrijk!... burgerwacht van Pfalzburg!»

Een oogenblik later kwam een piket van die Duitschers in blaauwe jassen, zooals tegenwoordig onze invaliden, op ons af, met een van hun officieren, om ons te verkennen. Het scheen dat men ons wantrouwde, want we moesten daar een geruimen tijd met afgezet geweer staan wachten, tot dat er order van het plaatselijk bestuur gekomen zou zijn. Wij waren dood moe na die twee geforceerde marschen, en eerst om negen uur kwam een luitenant ons de order brengen, om binnen te komen en den wachtpost aan de poort van de Duitschers over te nemen.

Zij waren daar ongeveer met hun vijftienen in de wachtkamer. De schavuiten waren blij toe, dat zij de wacht aan ons mochten overlaten en zelf even als hun kameraden gaan plunderen.

Hier onder de poort St. Nicolas brachten wij den nacht door, maar zóó op den grond, met het hoofd op onze ransels, aan een rei langs den muur; twee stukken geschut en ammunitiewagens versperden de poort; de straatsteenen waren ook opgenomen. De schildwachten, die om het uur afgewisseld werden, liepen naar den kant van de stad en van de voorstad. Dat is al wat ik mij herinner, want ik kon niet meer, en gelukkig kwam mijn beurt van wachthouden eerst tegen den morgen.

Een paar malen echter werd ik wakker door geschreeuw en getwist: dat waren onze patrouilles die gevangenen binnen brachten; men stopte ze in de wachtkamer en deed de deur achter hen dicht, ondanks het geschreeuw van de ongelukkigen, die geen lucht hadden in die kleine ruimte; — als een nare droom komt mij dat alles voor den geest!

Wat zal ik zeggen? als de slaap den mensch eenmaal beet heeft, hoort en ziet hij niets meer. Ik weet dat in dienzelfden nacht er nog honderden ongelukkigen werden vermoord, en dat de wreedheid van den adel tegen het volk zich in al haar woede openbaarde; maar ik kan er u niets van zeggen, daar ik er zelf niets van gezien heb.

Doch den volgenden dag, den eersten September 1790, heb ik er meer van gezien.

Al zeer vroeg was ik op de been en wat ik dien dag gezien heb, blijft ondanks de jaren, nog alsof ik het uitgeschilderd zag, voor mijn oogen.

Om vier uur werd ik door den roffel der trommen wakker; ik hief mij, nog slaapdrongen, op den elleboog op en zag bij het schemerlicht voor

de poort een Duitsch officier staan met onzen commandant Gérard; zij praatten samen en achter hen stond een stedelijk ambtenaar met de sjerp om het lijf en de hand in zijn groot wit vest gestoken. Zij keken onder de donkere poort, waar wij de een na den ander opstonden, het stof van kleëren en gereedschappen schudden, onze geweren opraapten en onzen ransel dicht gespten.

Na den roffel werd appel gehouden; gedurende den nacht waren nog een aantal van onze achterblijvers aangekomen, zoodat wij nu ongeveer 130 man sterk konden zijn, zonder de schildwachten en de patrouilles, die nog weg waren, te rekenen.

Na het appel sprak onze commandant:

»Kameraden, gij zult de gevangenen naar de gevangnissen in de stad brengen.»

Tegelijkertijd zagen wij drie karren aankomen, groote karren met ladders, met stroo er op, en men begon uit de wachtkamer de ongelukkigen, die men er in den loop van den nacht had ingestopt, een voor een uit te halen. Al meer . . . al meer kwamen er uit, 't was ongelooflijk . . . vrouwen, soldaten, straatvolk en burgers, zoodat de straat vol stond! en zoo bleek en zoo ontdaan, dat ons het hart ineenkromp. Er waren er een aantal, die met bloed bedekt waren en niet konden loopen, zoodat ze onder de armen gesteund moesten worden. Toen zij in de open lucht kwamen, sloegen zij om zich heen en zetten den mond wijd open, als iemand die op het punt was om te stikken, en vroegen water, dat hun in een nap gegeven werd. Daarop werden zij op de wagens gesjord.

Dat duurde bijna een half uur en toen zette zich de trein in beweging . . . de wagens met gekwetsten voorop; daarachter de andere gevangenen, twee aan twee, tusschen ons in.

Ik heb later vrij wat zulke treinen gezien, ja! dat heb ik, lieve hemel! en zelfs veel grooter, van dertig en veertig wagens achter elkaar, maar dit was de eerste en die boezemde mij een afschuw in, om zoo te zeggen, voor eeuwig; zulke verschrikkelijke tooneelen vergeet men niet, voor men zelf onder de groene zoden ter ruste ligt. Later waren het gekwetsten die men 's avonds na onze groote veldslagen naar de ambulances bracht, of aristocraten die naar de guillotine gebracht werden. Maar dit waren menschen van het volk en soldaten die naar de galg gebracht werden; want als ware het niet genoeg dat er drie duizend arme drommels, waaronder vierhonderd vrouwen en kinderen, doodgeslagen waren, liet Bouillé dienzelfden dag nog acht en twintig soldaten van het regiment Château-Vieux, ingevolge vonnis van den krijgsraad, ophangen; bovendien werd er één levend geradbraakt, ondanks de afschaffing van alle pijniging die door de Nationale vergadering uitgesproken was, en een en veertig werden naar de galeien verwezen.

Eerst later hoorden wij op onzen terugweg naar Pfalzburg het bericht van deze schandalen, dat zich overal verspreidde.

Men heeft later veel gejammerd over de Septembermoorden en de dagelijksche executies van 1793, en men heeft gelijk gehad . . . dat was tegen de natuur. Maar de adellijken waren begonnen. Dat was hun groot ongeluk! Als men medelijden vraagt voor de zijnen en voor zich zelf, had men eerst medelijden moeten hebben met anderen en in de overwinning niet wreed moeten zijn.

Om kort te gaan, de stoet gevangenen stapten tusschen onze twee reien bajonetten vooruit; wij marcheerden onder een doodsche stilte voort, want al de huizen waren gesloten even als gevangnissen, behalve die welke ge-

plunderd waren en wier deuren en vensters aan flarden openhingen. Baas Jan voerde ons aan; een paar maal, terwijl hij langs mij liep, keek hij mij aan en ik zag in zijn oogen, dat afgrijzen en medelijden hem vervulden; maar wat te doen? Bouillé was de meester, wij moesten gehoorzamen.

De rampzaligen die wij daar begeleidden, de een zonder buis, de ander zonder hemd, met den arm in een doek, of een verband om het hoofd, zagen voor zich uit met doffe oogen, en wij hoorden ze soms een van die zuchten slaken, die opwellen uit den angst, van gevangen te zijn en te weten, dat men geen hoop meer heeft en dat men een oude moeder of een vrouw en jonge kinderen achterlaat, die van gebrek zullen omkomen. Dan zucht men zoo, langzaam en met schokken, inwendig over het gansche lichaam huiverende. En zij die u hooren begrijpen u; als zij u konden loslaten, zouden ze het van harte gaarne doen.

Ieder kan begrijpen dat ik in zoo'n oogenblik geen aandacht had op de straten, vooral daar wij telkens struikelden over soldaten en anderen, mannen en vrouwen, die in groote bloedplassen uitgestrekt lagen. Men moest er over heen stappen.... wij rilden en beefden er allen van!... Sommige van onze gevangenen, die het minst week waren, keken er met half gesloten oogen heen, om het lijk van een kameraad te herkennen of te groeten.

Op een pleintje aangekomen, zagen wij gezadelde paarden, slechts met losgegespt gebit, die hooi van den grond vraten, en huzaren van het regiment Lauzun, die daar rondom op een hoop stroo lagen te slapen. Dat is al wat ik mij van den weg herinner, behalve, ja! het groote stadhuis, — met licht aan alle vensters, waartegen het bleeke daglicht begon te schijnen, — benevens die officieren, die onder het prachtige portaal op en af kwamen, en een paar soldaten beneden, die op orders wachtten om over te brengen. Twee bataillons Luikenaren bivouakkeerden op het plein. De hemel was helder, hier en daar blonken nog de sterren. Wij marcheerden onder een gewelfde poort door en daar werd ons toegeroepen:

»Werda!»

Dat was een ruiter, die daar op schildwacht stond voor de gevangenis, die door een gracht omgeven was. De majoor die met den stedelijken beambte bij ons gebleven was, trad aanstonds vooruit; hij maakte ons bekend en wij kwamen op een tweede plein, waar drie reien boomen stonden. De wagens bleven stilstaan voor een soort van hospitaal, met van die vooruitspringende ijzeren staven voor de vensters; en terwijl zij de poort inreden, bemerkte ik dat de gevangenis bewaakt werd door manschappen van het regiment Duitschers, Royal-Allemand.

Ge kunt u mijn ontroering voorstellen, te bespeuren dat Nicolas te Nancy was! ik herinnerde mij zijn brief, en de gedachte kwam bij mij op, dat het ongelukskind evenals te Parijs alles had neêrgesabeld om der wille van de krijgstuicht; ik hoopte maar hem niet te ontmoeten.

Doch terwijl men de gekwetsten van de wagens deed gaan, dacht ik dat hem ook wel iets overkomen kon zijn, en dat stemde mij wat zachter; wij waren toch broeders; hij had mij als jongen altijd geholpen, en dan, als vader en moeder hoorden dat wij zoo dicht bij elkaar geweest waren zonder elkander te omhelzen of te spreken, zou hen dat zeker erg hinderen.

Toen vergat ik alles, en ik ging naar den naastbij staanden schildwacht om hem te vragen of hij Nicolas Bastien, brigadier in het derde escadron van Royal-Allemand, niet kende. Toen die man hoorde dat ik zijn broeder was, zeide hij, dat hij hem heel goed kende, dat ik slechts die straatjes

vlak aan de overzijde behoefde af te loopen tot aan de Nieuwe Poort, waar zijn regiment den vorigen dag in 't vuur geweest was, en dat daar de eerste de beste van zijn escadron mij bij hem zou brengen.

Het stond Baas Jan slecht aan, toen hij hoorde dat ik Nicolas wou gaan opzoeken.

»'t Is geducht jammer, dat wij hier gekomen zijn, om gemeene zaak te maken met zulke boeven!» zeide hij. »Men zal denken dat onze burgerwacht de Duitsche troepen tegen de patriotten geholpen heeft, in alle couranten zal men er schande van spreken... 't Is rampzalig!»

Hij liet me echter gaan, maar drukte me slechts op het hart, het niet te lang te maken, omdat we niet langer dan noodig was te Nancy zouden blijven, want we hadden er altemaal meer dan genoeg van!

Ik stapte dus dadelijk op, mijn geweer op schouder, met vluggen pas naar den kant van de Nieuwe Poort.

Als ik u nu de afgrijpselikheden van den moord in dit kwartier der stad verhaalde, zoudt ge het bezwaarlijk kunnen gelooven. Neen, dat waren geen menschen!... Slechts wilde beesten konden zoo vernield en zoo vermoord hebben! Het volk en de Zwitsers schenen zich in al die hoeken en gaten ook razend verdedigd te hebben, want alles was afgerukt, gebroken en doorschoten: de deuren, de goten, de vensters, alles in een woord!

De straat lag vol met puin en dakpannen als na een brand; matrassen die op straat gesmeten waren voor de gekwetsten, waren vertreden en vol bloed; hier en daar lag een paard op den grond nog te worstelen met de koorts en den dood. Enkele malen hoorde ik, langs half afgebroken huizen gaande, vreeselijke jammerkreten: dat waren arme Zwitsers, die zich na het gevecht verscholen hadden en die zonder genade werden afgemaakt, want Bouillé had zijn Duitschers bevolen, om al de manschappen van het regiment Château-Vieux tot den laatsten man te dooden!

O! die ellendelingen. Vloek over hen, die tot zulke gruwelen in staat zijn, vloek over hen!... en dat God de ongelukkige slachtoffers moge wreken!

Dat waren mijn gedachten terwijl ik voortliep; de verontwaardiging maakte zich van mij meester. Eindelijk zag ik voor me, in een breeder straat, een berg straatsteenen, en daarachter de Nieuwe Poort, alseen zeef van de kogels. Daarvóór stond een lange rei karren, waar de lijken als oude vodden opeengehoopt lagen: mannen, vrouwen en — ik moet het wel zeggen, daar het de waarheid is, — ook stakkertjes van kleine kinderen!

Eenige mannen uit het volk waren bezig de steenen weg te ruimen, om een doorgang te maken voor die dooden, die begraven moesten worden. Eenige huzaren hielden toezicht op hun werk, en een aantal vrouwen daar rondom jammerden dat het door merg en been ging. Ze wilden haar mannen of zonen of huisgenooten nog zien; maar het was sedert een paar dagen zoo heet, dat men geen tijd verloren moest laten gaan. Langs de gansche straat zag men manschappen van het regiment Royal-Allemand, die bij de burgers ingekwartierd waren, aan de vensters staan kijken; anderen op straat hielden zich bij de karren, om de huzaren bij te staan, voor 't geval dat het volk hun de baas mocht worden, want de menigte was zeer groot.

Een oud vrouwtje, die door de burenen met geweld werd terug gehouden, gilte en riep:

»Laten ze mij ook maar doodslaan! Laat die moordenaars mij ook maar doodslaan, nu ze mijn jongen vermoord hebben!... Laat me los!... Jelui bent altemaal moordenaars!»

Het sneed me door de ziel; ik had berouw hierheen gegaan te zijn. Ik was zelfs al van plan maar terug te keeren, toen ik onder de manschappen bij de karren, den grooten Jérôme van Quatre-Vents, met zijn litteeken over zijn tronie, staan zag. Hij was nog altijd kwartiermeester, en stond te lachen terwijl hij zijn pijp rookte. Dat was er een dien ik kende, en ik sprak geen woord tegen hem; maar anderen van zijn regiment, gemeen-soldaten, die ik naar den brigadier Bastien vroeg, wezen mij dadelijk naar een venster van de herberg daartegenover; en daar herkende ik aanstonds Nicolas, ondanks zijn uniform. Hij rookte ook zijn pijpje, terwijl hij naar dat vreeselijke tooneel zag, en ik stak de straat over, toch altijd blijde mijn broeder weër te zien. Wat zal ik zeggen? daar kan men niet tegen, dat is de natuur! Ik wist toch zeer goed, dat we als dag en nacht verschilden.

Hoe het zij, toen ik onder zijn venster kwam en riep: »Nicolas!» kwam hij dadelijk naar beneden stormen, en begon te roepen:

»Zijt gij het!... Ben jelui dan van Pfalzburg ook gekomen?... nu ik ben er blij om!...»

Hij zag mij aan, en ik kon zien hoe inwendig vergenoegd hij was. We klommen arm in arm de trap op; toen we boven waren, stootte hij de deur van een groote zaal open, waar een stuk of zes manschappen rondom een tafel zaten te drinken en drie of vier anderen uit het venster keken; op vroolijken toon riep hij:

»He! jongens! kijk me dien kerel eens!... dat 's mijn broër... Wat een rug!...»

En meteen probeerde hij, met zijn beide handen mij in de schouders pakkende, mij heen en weer te schudden, en de anderen lachten. Ik, ik was natuurlijk ook blij hem te zien. Die kameraden, van hetzelfde regiment, zooals bleek uit hun sabels en beerenmutsen aan den muur, schenen lustige jongens te wezen. Ik moest een glaasje met hen drinken. Nicolas schreeuwde maar al:

»O, jelui had gisteren hier moeten wezen!... Gisteren had jelui moeten komen, tegen vijf uur, om den dans te zien... We hebben er wat neêrgesabeld!... We hebben ze neêrgesabeld!...»

Ook fluisterde hij mij in het oor, dat de kwartiermeester van zijn compagnie gesneuveld was, en dat kapitein Mendel niemand anders dan brigadier Bastien hebben wou om hem te vervangen, omdat hij zich zoo best gehouden had.

Men kan begrijpen of mij dat alles tegen de borst stuitte, na de afgrijselijkheden, die ik er van gezien had; maar in tegenwoordigheid van die anderen kon ik niet veel zeggen, en ze konden niet anders zien of ik was in mijn schik.

Kort daarop klonk het signaal voor het voeren der paarden, en allen stonden op; ze deden hun sabels om en zetten hun mutsen op, eer ze op straat gingen. Nicolas wilde ook gaan, maar een van zijn kameraden zei hem, maar gerust boven te blijven, daar hij den dienstdoenden officier wel inlichten en zijn werk doen zou. Hij ging dus weër zitten; en toen eerst, nadat de anderen vertrokken waren, scheen hij om vader en moeder te denken.

»En onze oudjes, hebben ze het nog altijd goed?» vroeg hij.

Ik antwoordde hem dat allen t'huis goed gezond waren, vader en moeder, Mathurine, Claude en de kleine Etienne; dat ik tegenwoordig dertig livres per maand verdiende en dat ik zorgde dat zij nergens gebrek aan hadden. Hij hoorde mij met welgevallen aan en drukte mij de hand, zeggende:

»Michel, je bent een beste jongen! Je moet zorgen dat ze 't goed hebben, die arme oudjes! Ik zou ze al lang eens opgezocht hebben... ja, ik zou ze al eens opgezocht hebben... maar, als ik dan dacht aan die boonen en die linzen, aan dat nest vol ongedierte, waar wij al die ellende hebben uitgestaan, — zie, dan veranderde ik telkens van plan. Een Royal-Allemand moet zijn rang in eere houden. Gij verdient meer dan ik, dat 's waar; maar den degen te dragen en den koning te dienen, dat 's heel wat anders... Dan moet men zich niet weggooiden!... En zulke oudjes met hun gescheurde oude plunje!.. ge begrijpt Michel, dat past niet voor een brigadier.»

»Ja, ja,» zeide ik, »ik begrijp het best. Maar tegenwoordig zien ze er zoo haveloos niet meer uit. Ik heb de schuld aan Robin betaald, vader heeft geen corveën meer te doen; moeder heeft twee geiten, die melk en boter geven, en kippen, die haar eieren opbrengen; Mathurine gaat uit werken bij baas Jan; zij is nog al spaarzaam; en de kleine Etienne kan lezen, ik zelf heb het hem 's avonds geleerd. Ons huisje ziet er ook vrij wat beter uit; ik heb nieuw riet op het dak laten doen, zoodat de gaten nu dicht zijn, en ik heb een houten trap in plaats van den ladder laten maken. De zolder is geheel vernieuwd; we hebben twee bedden, met vier paar lakens, in plaats van onze kisten met varens. De glazenmaker Régal van Pfalzburg heeft de ruiten gemaakt, die al sedert twintig jaren stuk waren, en metselaar Kromer heeft twee steenen treden voor het huis aangebracht.»

»Zoo, zoo» zeide hij, »als dan alles in goeden staat is en er nog iets te eten valt, dan kan ik ook wel komen... en zal ik de oudjes eens bezoeken. Ik wil een acht dagen verlof vragen, dat kunt ge hun zeggen, Michel!»

Zijn hart was wel goed, maar hij had geen schijn of schaduw van verstand. Hij voelde nergens wat voor dan voor épauletten, sabelhouwen en kanonschoten. Tegenwoordig ontmoet men ze zoo erg misschien niet meer, het onderwijs wordt steeds meer algemeen onder het volk; maar ongelukkig waren ze toen lang niet zeldzaam, tengevolge der domheid waarin de heeren en de monniken ons gehouden hadden, om ons te laten werken en ons op hun gemak te kunnen scheren.

Toen ik hem daarop van dat moorden sprak, hoorde hij mij eerst aan met den elleboog op tafel zijn pijp voortrookende; maar op eens riep hij, terwijl hij groote rookwolken uitblies:

»Och wat! dat is altemaal politiek... Jelui daar in de Buurten begrijpt niets van de politiek.»

»Politiek?» zeide ik. »Maar die arme Zwitsers vroegen niets dan hun geld.»

»Hun geld!» zeide hij, de schouders ophalende, »kom, praatjes! Heeft Mestre-de-Camp geen afrekening gekregen?... Heeft men aan het regiment du Roi geen drie louis d'or per man gegeven, om ze maar in de kazerne te doen trekken eer het op een vechten ging?... Maar die Zwitsers deugden niet; zij hielden het met de patriotten!... We hebben ze doodgeslagen, omdat ze de kolven omhoog hadden gestoken, in plaats van op het gemeene te schieten toen het de Bastille bestormde... Begrijp je Michel?»

En daar ik in mijn verbazing over wat ik hoorde, bleef zwijgen, ging hij na een poosje voort:

»En dat is nog maar het begin... De koning moet weer in zijn rechten hersteld worden... En die babbelaars van de Nationale Vergadering moeten er ook aan!... Wees maar stil, generaal Bouillé maakt zijn plan... den een

of anderen mooien dag zullen we op Parijs aanrukken, en dan sta vast!... sta vast!"

Daarbij lachte hij en liet zijn tanden zien onder zijn lange snorren; de moed en het ongeduld van een wild beest dat een heerlijken buit in het oog heeft, waren op zijn gelaat te lezen.

Ik walgde er van. Ik dacht bij mij zelf: »Is 't mogelijk, dat zoo'n dier je broeder is!"

Maar om een verstandig woord met hem te spreken, om een behoorlijk denkbeeld in dat hoofd te willen brengen, er was geen denken aan. Hij zou niets begrepen hebben en zou geëindigd zijn met kwaad te worden. Ik dacht dus dat het tijd werd om heen te gaan.

»Kom, Nicolas," zeide ik opstaande, »ik wou nog graag wat blijven; maar om half negen gaat ons detachement weër naar Pfalzburg terug."

»Gaat ge nu al heen?"

»Ja, Nicolas! we moeten afscheid nemen."

»Maar ik dacht nu, dat ge bij ons zoudt blijven ontbijten... Straks komen de anderen weër... Ik heb geld... generaal Bouillé heeft ons twaalf livres gratificatie per man laten geven."

En daarbij klopte hij op zijn zak.

»Het kan niet gebeuren... De dienst boven al; als ik niet op het appel was, dat zou er slim uitzien."

Die reden scheen hem de beste van allen toe. Ik had mijn geweer weër opgenomen; wij gingen samen naar beneden.

»En nu," zeide hij, »laat ons afscheid nemen, Michel! en goede reis!"

We omhelsden elkaar met tranen in de oogen.

»Zult ge niet vergeten aan de oudjes te zeggen, dat ik den eersten dag kwartiermeester word?"

»Neen!"

»En dat ik ze zal komen bezoeken met mijn strepen."

»Goed... ik zal hun alles vertellen!"

En ik ging heen, in mij zelf roepende: »De stakkert is toch nog niet kwaad; alleen hij zou je in stukken hakken uit eerbied voor de krijgstucht!"

Juist toen ik bij de poort Saint-Nicolas aankwam, werd appel geslagen; baas Jan vroeg me:

»Nu, hebt ge hem gezien?"

»Ja, baas Jan!"

Hij zag wel aan mijn gezicht wat er in mij omging, en sedert werd er tusssen ons geen woord meer over Nicolas gerept.

Ik had nog maar even tijd om bij een bakker in te loopen en een broodje van drie pond te koopen, met een paar cervelaatworsten, want bij Nicolas had ik alleen wat gedronken; daarop ging ons detachement weër op weg naar huis.

Op dien terugtocht hadden we weër nieuw verdriet en nieuwe ergernis, van het zien der lafaards, die zich altijd aan de zijde van de macht scharen, en dan victorie kraaien en verheugde gezichten trekken, om den overwinnaar te begroeten, en redevoeringen opsnijden, waarin ze spreken van de orde, van het recht, van verknochtheid aan de verdedigers van het gezag, van gepaste strengheid ter handhaving der wetten, enz. enz. Wat altemaal hierop neêrkomt:

»We zijn op uw hand omdat ge de sterksten zijt, en we zouden de eersten geweest zijn om u te vernielen, als ge het onderspit hadt moeten delven!"

Overal op onzen weg zagen we menschen van dat slag, met hun bolle lafaards-tronies, hun dikke buiken met sjerpen er om heen, die riepen van: »Leve de Koning! Leve de generaal Bouillé! Leve het regiment Royal-Allemand!» om zich een breuk te schreeuwen.

Bij zeker dorp wilden ze ons ook zulke complimenten maken, en met den maire voorop kwamen ze ons al te gemoet. Maar toen onze commandant Gérard ze zag, riep hij hun al van verre toe:

»Op zij! bij den donder! op zij!»

En wij trokken voort, terwijl zij daar stonden te buigen en te groeten en wij hen met minachting over den schouder aanzagen. Hoe jammer dat men zulk vee niet altijd zoo behandelt! Dan zouden ze eens leeren hoe hoog men hun deftige aanspraken schat; en als ze dan zich zelf wilden vergoien, zouden ze toch het verdriet van de fatsoenlijke lui eerbiedigen.

Te Lunéville had de stedelijke overheid zich zeer goed gehouden, maar dat nam niet weg, dat alles ongerust was, toen wij daar aankwamen, tegen twee ure. Daar de burgerwacht van de stad nog niet terug was, hield men ons bij alle deuren staande om te hooren hoe de zaken stonden, vooral de vrouwen, wier zonen of mannen er heen getrokken waren; we hadden werk om vooruit te komen. Op de markt stond de menigte dicht om ons heen; en wij wisten niet wat we al die menschen antwoorden zouden, toen er op eens iemand begon te roepen:

»Kijk, dat's baas Jan en Michel Bastien, ha! ha! ha! de Buurten maken zich verdienstelijk!»

Dat was Georges Mouton, — de zoon van onzen gewezen schepen, den herbergier van het Gouden Schaap, op de markt van Pfalzburg, — een groote jongen van twintig jaren, sterk, ferm gebouwd en van een prettig uiterlijk, die later goed vooruit gekomen is. We haalden altijd ons wittebrood bij zijn vader, die ook bakker was, en meer dan eens, in de goede wijnjaren, had baas Jan met hem door den Elsass gereisd; dan kochten ze samen hun wijn in en kregen dien goedkooper omdat ze bij vijftig en zestig vaten te gelijk namen. We waren blijde den jongen Mouton aan te treffen; hij eindigde met ons meê te nemen roepende:

»Kom mee!... we zullen in de Twee Karpers gaan eten.»

»Zeg eens, wat doe je hier te Lunéville, Georges?» vroeg baas Jan, die zeer gemeenzaam met hem was.

»Ik? baas Jan! ik ben kruideniersjongen,» zeide hij al lachende. »Ik verkoop suiker en kaneel voor een andermans rekening, in afwachting dat ik kapitaal krijg, om zelf mijn winkel op te zetten.»

»Dat 's een beste betrekking,» zei baas Jan; »uw vader heeft gelijk dat hij u in het kruideniersvak opleidt; dat is een artikel dat nooit stil staat; peper en kaarsen en olie hebben de menschen altijd noodig; als men maar goed inkoop, kan men wel zeker zijn van debiet.»

Mouton ging ons voor, en we traden een van die kleine herbergen binnen, waar men wijn, brandewijn en bier aan de toonbank gebruikt; de menschen liepen er in en uit, alleen een paar vreemdelingen zaten aan een tafeltje een stukje brood of gebak te eten. Mouton wou in de bus blazen en ons tracteeren op een eierkoek met spek met Toulischen wijn; maar baas Jan, als de oudste, wou dat niet op zich laten zitten. Hij betaalde alles en liet per slot van rekening nog koffie ook aanrukken.

Natuurlijk werd er over de zaak van Nancy gesproken; Mouton riep uit:

»Hoe jammer, dat ik daar niet bij geweest ben! Mijn patroon is sergeant-majoor; 't is een ijdele vent, die mij voor den winkel heeft laten zitten, om daar ginds den held te gaan spelen. Als hij zich daar nu maar een vlerk had laten stukslaan, dan was 't nog wat; maar ik ken hem, hij zal gegild hebben: »Vooruit!» terwijl hij veilig achter de anderen stond.»

»Och!» zeide baas Jan, »ge zoudt daar niets dan de schurkenstreken der edelen gezien hebben.»

»Een reden te meer; ik heb nooit veel opgehald met dat ras van kadetten, die ons alle avancement in het leger afsluiten en ons noodzaken in het krentenvak te gaan, om iets te verdienen: ik zou nog meer hekel aan hen gekregen hebben, en dat had me goed gedaan!»

En toen baas Jan zijn bezorgdheid te kennen gaf dat deze slachterij slechte gevolgen zou hebben voor de vrijheid, zeide hij:

»Geen nood! dat alles, ziet ge, dat 's het eind van de grap! Als de aristocraten het zachtjes aangelegd hadden, zouden ze dat leventje ten koste van de schatkist nog wel een jaar of tien, twintig misschien, hebben kunnen voortzetten, maar op 't oogenblik is de bommel losgebarsten, de officieren en soldaten staan nu eenmaal tegenover elkander; het moet op een vechten gaan, en de eenen of de anderen moeten er aan gelooven. En de edellieden, die zullen er aan gelooven! En, voor mijn part, baas Jan! hoe eerder hoe liever! want ik wil wel weten, dat ik liever een geweer op schouder hebben zou, dan dat voorschootje voor mijn buik.»

Baas Jan lachte en zeide:

»Met zulke denkbeelden krijg je nooit je kapitaaltje voor een eigen zaak. Maar we zijn nu eenmaal in het schuitje; ik houd het met je, dat er voor jongelui gelegenheid genoeg zal zijn om vooruit te komen. Bouillé, die hierin zoo mooi geslaagd is, zal zijn Duitschers nu zeker op Parijs willen laten aanrukken.»

»Des te beter!» riep Mouton, »dat is de grootste dienst, dien hij ons bewijzen kan.»

Daar er op de markt appel geslagen werd, moesten we er een eind aan maken; Mouton bracht ons tot onder de boomen, en drukte ons de hand, ons de complimenten meêgevend voor zijn vrienden en kennissen te Pfalzburg. Daarop gingen wij op marsch en hij kroop weêr in zijn winkel. Weinig dachten we den man gezien te hebben, die eenmaal Lafayette aan het hoofd der nationale garde vervangen zou!

Wat gaat het in de wereld toch raar toe, vooral in tijden van revolutie! Hij die in gewone tijden slechts kroeghouder, kruidenier of diender geworden zou zijn, wordt dan maarschalk van Frankrijk, koning van Zweden, keizer der Franschen! En de anderen, die voor de eersten doorgingen om hun geboorte, nemen den hoed voor hem af, om goede posten te krijgen.

Dienzelfden avond kwamen wij te Blamont, en den volgenden dag waren we t'huis, zonder dat er onderweg veel nieuws gebeurde.

De kwade tijdingen hadden vlugger geloopt dan ons detachement; het gansche land was in angst en spanning, iedereen dacht dat de Oostenrijkers nu weldra Lotharingen zouden binnenrukken, of ze t'huis waren. Het ergste was, dat men het niet eens durfde zeggen; onze goede koning vertegenwoordigde de zaak der orde, en de omgekochten van de Nationale Vergadering, van wie Chauvel ons gesproken had, dreven een adres van dankzegging aan generaal Bouillé door!

Maar gelukkig waren de graaf van Artois en zijn vrienden nog niet

zoo ver als men dacht; er moest nog vrij wat gebeuren eer men ze weër in Parijs zou zien, met hun recht van eerstgeboorte, hun wet op de heiligschennis en al hun dolheden. De Omwenteling moest eerst vrij wat dieper wortelen in den bodem van Frankrijk schieten, wortelen die alle aristocraten en alle capucijners ter wereld niet zullen uitroeien, en die voor eeuwig de kracht en de eer van ons land zullen zijn.

III.

Na onze terugkomst op de Buurten namen de spanning en de ongerustheid van dag tot dag toe. Baas Jan, Létumier, Claude Huré en al diegenen die van de goederen der geestelijkheid gekocht hadden, begonnen te vreezen, dat men hen misschien ook even als de soldaten van het regiment Château-Vieux zou willen behandelen, en voor 't minst hun landerijen hun weer afnemen, zonder hun geld weër te geven. Die bezadigde mannen werden toen de heftigste voorstanders van de republiek.

We hebben reeds gesproken van active en passive burgers. Dat was een onderscheiding door een decreet van de Nationale vergadering in het leven geroepen. Active burgers werden zulke als baas Jan en anderen genoemd, die aan grondbelasting, personeel of patent, minstens de waarde van drie dagen arbeid betaalden. Het waren meestal huisvaders en gezeten burgers; zij alleen hadden het recht om afgevaardigden, leden van het stadsbestuur, rechters, pastoors en zelfs bisschoppen, te stemmen.

Ons daarentegen, die niets dan onze armen en ons bloed voor den dienst des vaderlands te geven hadden, ons noemde men passive burgers, en wij hadden bij geene verkiezingen stem. Zoo had dus de Nationale vergadering, in plaats van de burgers door rechtvaardigheid en gelijkheid te vereenigen, hetzelfde gedaan als onze oude koningen, die hen in klassen verdeelden, om ze tegen elkander over te doen staan en alzoo gezamenlijk onder het juk te kunnen houden. Al onze rampen sedert zestig jaar zijn daaruit voortgekomen. Maar men zag nog niet in hoeveel onheil zulk een decreet moest te weeg brengen, en allen, rijk of arm, waren we voor de omwenteling, omdat zij die niets hadden, hoopten door moed, arbeid en spaarzaamheid toch eenmaal wat te zullen bezitten.

Toen had ge eens moeten zien hoe vriendelijk die active burgers tegen de passive burgers waren; hoe baas Jan mij op den schouder klopte en mij een echten verdediger der vrijheid noemde; hoe de armste drommels van het dorp door de koopers van kerkegoederen gegroet werden, en hoe men hun handjes gaf, zeggende:

»We hebben elkaar noodig, we moeten elkaar ondersteunen. Die leelijke adellijken en bisschoppen willen ons maar plukken en hun oude rechten herstellen... maar daar zullen we op passen! Alle burgers zullen zich voor het vaderland in stukken laten hakken.» — En zoo maar voort.

Alle avonden in de herberg hoorde men niets anders dan zulke gesprek-

ken. Baas Jan was goede maatjes met iedereen; hij gaf aan de grootste drinkebroers crediet, en schreef hun vijf of zes flesschen wijn op zijn lei, zonder veel kans er ooit een duit van weër te zullen zien. Zie, zoo werden eerlijke lui wel genoodzaakt te handelen, ten gevolge van dat ongelukkige decreet.

Hoeveel veldslagen zijn er wel door de soldaten gewonnen ondanks de misslagen der opperhoofden, en hoeveel beleid moet de massa wel hebben, om zulke fouten te herstellen!

Als baas Jan het zoo druk had over het vaderland te verdedigen, waren er menschen genoeg, die zonder veel complimenten antwoordden:

»Dat's alles goed en wel, baas Jan! maar de gemeene man, zooals wij, we hebben niets te verdedigen; we zijn niets en we stemmen nergens over, niet eens over onze eigen zaken. De burgers doen alles en hebben alles ingepalmd... Laat ieder zich dan ook maar verdedigen, naar gelang hij voorrechten heeft!»

Anderen echter waren op zijn hand en riepen:

»Baas Jan heeft gelijk, we zijn allen broeders; we zullen onze rechten verdedigen.... Kom, vrouw Catherine, nog een flesch!... Op de gezondheid van de goede patriotten!»

En dat durfde men niet weigeren, vooral daar de zaken er donker begonnen uit te zien. Immers Lafayette had zijn neef Bouillé voor de moorden te Nancy een officieele dankbetuiging weten te bezorgen; de vrienden van den troon kondigden reeds aan, dat Z. M. Lodewijk XVI een rondreis door het land doen zou, om overal de orde te herstellen. De monniken en capucijners staken natuurlijk het hoofd weër op; zij draafden en preekten, zij bestraffen en deden in den ban, en men zag ze voor alle huizen bezig, de vrouwen te vermanen, dat zij onzen lieven Heer tegen haar mannen moesten bijstaan; en onze lieve Heer, dat waren hun kloosters, hun abdijen, hun landerijen, hun bosschen enz., die zij terug wilden hebben, al moesten zij ook overal, tot in het hart der huisgezinnen toe, oneenigheid zaaien.

Ik had tehuis niet gezegd, dat ik Nicolas gesproken had. Want dan had ik alles in bijzonderheden moeten vertellen, zijn aandeel aan de slachterij, zijn denkbeelden over den adel, over de krijgstucht en dergelijken; en dat zou vader verdriet doen, terwijl ik wist dat moeder hem gelijk zou geven.

Zij kon niet laten, als ze mij maar zag, te spotten en te schreeuwen:

»Gij, Michel! ge zult u kort en klein laten hakken voor baas Jan; gj zult de klappen ontvangen en hij zal het gestolen goed houden, als ge ten minste niet opgehangen wordt met vrouw Catherine en Chauvel inclus. Ge zult uw godsdienst verzaken en ge zult verdoemd zijn om der wille van die dieven!»

»Kom, kom,» zei vader dan op zachten toon, »ge maakt het ook zoo heel grof.» Maar dan begon ze nog ééns zoo hard, en men kon zien dat het woord voor woord het lesje van pater Bénédic was.

En had ik nog maar rust gehad op de smederij; maar Valentin, die tegenover baas Jan zijn vreugde niet durfde laten blijken, riep mij onop-houdelijk toe:

»Nu, onze heeren hebben hun dan toch de zaak van de Bastille behoort-lijk ingepeperd; dat moest vroeg of laat wel komen, want recht is recht! en de afstammelingen van onze heeren mogen niet op een lijn geplaatst worden met schooliers van onze soort. Van daag of morgen, Michel, ik zeg het je, zal de Nationale Vergadering op straat gezet worden; Zijne Majes-

teit de Koning zal al hun besluiten vernietigen en ieder zal gestraft worden, naar dat hij misdreven heeft. Wat baas Jan betreft, hij mag Christophe Magloire en Pierre Tournachon nog zooveel crediet geven, wanneer de troepen van Z. M. komen, zal alles wel weér geredderd worden; onze heilige kerk zal haar bezittingen terug ontvangen, en de schade zal op de personen en de bezittingen der schuldigen verhaald worden. De hemel geve maar, dat we onze smederij mogen houden, want onze zonden zijn groot, en we hebben met onze ongerechtigheden de maat volgemaakt! God geve dat men de oogen over het verledene wil sluiten, want we hebben allen door ons aandeel aan de verkiezingen den strop verdiend."

Zoo redeneerde die uil.

Als hij zoo dom niet geweest was, zouden we al meer dan eens aan het plukharen geweest zijn; maar ik hoorde hem aan zooals men een ezel hoort balken, zonder hem te antwoorden.

En zoo ging dat in alle huizen door het gansche land heen. Als Bouillé te Parijs ook zijn slag had kunnen slaan, dan was de omwenteling zeker mislukt, zoo bang waren de menschen en zoo weerden zich de monniken.

Maar ge zult zien, dat de patriotten te Parijs zich niet zoo gemakkelijk als wij uit het veld lieten slaan, en dat zij moed hadden, om zoowel het hof als de verraders van de Nationale Vergadering te weêrstaan.

Baas Jan had mij aangespoord, om al wat we te Nancy gezien hadden, aan Chauvel te schrijven; en daar ik altijd een brief onder handen had, kon ik dat licht doen. — 's Avonds na het werk ging ik naar het boekenkamer-tje, waar Marguerite mij den weg gewezen had, en daar zat ik dan alleen met mijn lampje op mijn gemak alles geregeld op te schrijven. Als ik nog tijd over had, ging ik nog een paar uur zitten lezen; en dan ging ik al peinzende naar huis, en bij de stilte van den nacht spookten mij allerlei gedachten door het hoofd. . ik dacht over het leven en de menschen, over de groote kennis van den een en de onwetendheid van den ander.

Mijn grootste genoegen was altijd de Encyclopédie te lezen; ik sloeg niets over; ik vond alles bewonderenswaardig, en de artikelen van Diderot nog meer dan de andere. In plaats van nergens op te letten zoo als vroeger, zag ik overal iets heerlijks in, van het kleinste grasscheutje tot de sterren toe. Ik had ook gaarne kunnen rekenen, maar dat ging boven mijn krachten, ik had geen meester om mij op streek te helpen.

Ook kwam mij bij dat alles de gedachte aan Marguerite en haar vader dikwijls voor den geest, en somtijds maakte mij dat droevig, somtijds recht gelukkig. Ik dacht ook aan den heeten strijd, dien de echte volksvertegenwoordigers voor de rechten des volks te voeren hadden. Dat wekte mij zoo op, dat ik dikwijls zeer laat, na twaalven eerst, naar huis ging, zonder mij een oogenblik verveeld te hebben.

Zoo ging mijn tijd voorbij. Des Zondags, in plaats van alleen 's avonds te lezen, was ik 's morgens om zeven uur reeds in de boekenkamer van de Chauvels. Dat scheen mij het heerlijkste leventje toe, vooral nadat ik in mijn jonkheid zooveel had geleden, en zoo vurig had gewenscht om wat te leeren, zonder dat ik er tijd voor had, daar ik al mijn tijd aan mijn baas moest geven; ik rekende mij dus zeer gelukkig.

Toen baas Jan dat plan opperde, om die treurige geschiedenis van Nancy aan Chauvel te schrijven, — het was in de eerste dagen van September, — was mijn brief juist bijna ten einde, en op de laatste bladzijden

verhaalde ik hem de gansche zaak. Dien nacht, toen ik mijn brief af had, tegen elf ure, en ik over mij zelf voldaan was dat ik alles, voor zoover wij het zelf gezien hadden, uitvoerig had medegedeeld, schoof ik een venster open en ging daarvoor zitten peinzen. Het was een kalme herfstnacht. Toen ik naar het dichtbegroeide tuintje zag, waar het maanlicht hier en daar doordrong, zag ik dat de groote renetten rijp waren; en toen ik dacht aan het genoegen dat Marguerite en haar vader smaken zouden in die schoone sappige vruchten, zeide ik op eens in mij zelve:

»Waarom zou het niet kunnen? ik behoefde slechts de mooiste te plukken, ze netjes tusschen bladen gepakt, in een stevige mand te stoppen en ze met den vrachtrijder Jean Maire naar Parijs te zenden? 't Is waar, hij heeft veertien dagen noodig voor de reis, maar zoolang kunnen de appelen best goed blijven.»

Dat denkbeeld stond mij zoo bijzonder aan, dat het mij t'huis den ganschen nacht door het hoofd speelde, en den volgenden dag, toen ik mijn brief aan baas Jan voorlas, sprak ik er met hem over.

»Wis en zeker, Michel!» zeide hij, »dat is een kostelijke inval. Niets is aangenamer dan iets uit zijn eigen huis te ontvangen als men ver weg is. Ik herinner mij ook, toen ik in 1760 aan het reizen was, dat op de hoogte van Mézières, een kameraad van mij, Christiaan Weber, van den Elsass kwam; hij had rookworst en metworst in zijn reistasch; nooit heeft mij iets lekkerder gesmaakt; 't was of ik ons eigen bosch rook en onze bergen voor mij zag, en als daar geen andere menschen vlak naast mij hadden zitten zingen en pretmaken, had ik wel van aandoening kunnen weenen. Dus dat blijft afgesproken... Morgen is het Zondag, en dan zult gij de mooiste appelen uit Chauvel's tuin plukken; maar dan moet ge in de boomen klimmen, met een zak voor 't lijf, want afgevalen vruchten blijven niet lang goed. Dan zullen wij een van de grootste en stevigste manden van uw vader uitzoeken en we zullen er bovendien een gerookt kinnebakshammetje bijdoen, wat het fijnste stuk van het varken is, met vijf of zes lekkere worsten en een paar flesschen witten Elsassischen wijn en een paar flesschen rooden Lotharinger, van de beste merken uit mijn kelder. En dan moeten wij vooral niet vergeten, er eenige dozijnen van mijn groote nieuwe noten bij te doen, want ge herinnert u zeker wel, dat Chauvel ontzettend veel van noten houdt; als hij achter den kachel zat, hoorden wij hem altijd noten kraken, die hij meestal in zijn zak had. Er zal niets aan mankeeren; maar we moeten zorgen een groote en sterke mand te krijgen.»

Zoo sprak baas Jan, die opgetogen was met mijn plan en uitriep:

»Dat is het grootste genoegen dat wij hen kunnen aandoen.»

Dat kwam mij ook zoo voor, en toen hij het zoo geheel met mij eens was, had ik er nog meer genoegen in.

Ik herinner mij geen dag van mijn leven gelukkiger geweest te zijn dan dien volgenden zondag. Nadat ik een geschikte mand uit den voorraad van mijn vader, die ze als hoeden achter de trap stapelde, had uitgezocht, nam ik ze op mijn schouder en ging er meê naar De Drie Duiven. En toen ik daar zoo op de takken stond en de mooiste appelen afplukte en in mijn zak stopte, — neen, nooit heb ik aangenamer oogenblik gehad. Want die vruchten waren zoo schoon, en het was mij een genot, mij Marguerite voor te stellen, zooals ze met haar kleine blanke tandjes er in bijten zou.

Daarna ging ik in den hof van de herberg onder den grooten notenboom noten afslaan, en terwijl ze bij dozijnen mij voor de voeten kwamen rollen, zeide ik in mij zelve:

»Wat zal vader Chauvel in zijn schik zijn! wat zal hij zich te goed doen!»

Het was of ik hem al bezig zag aan het kraken, en ik verbeeldde mij, hoe hij denken zou:

»Michel is toch een goede jongen!»

Ik kreeg er bijna de tranen van in de oogen en ik riep in mij zelf:

»Ja, vader Chauvel! een goede jongen is hij, en die veel van u houdt. Geloof me, hij zou zijn leven voor u over hebben! Marguerite zal nooit iemand vinden die zooveel van haar houden zal, geen die haar gelukkiger zal maken; dat is niet mogelijk!»

Dat waren de gedachten, die mij daarbij vervulden, terwijl de tranen mij in de oogen schoten. En ik zal nu wel niet noodig hebben, u te verhalen hoe we dat alles in onze mand inpakten, want alles geschiedde zooals baas Jan bepaald had... Het kinnebakshammetje en de worst deden we onderin; vervolgens de appelen goed in hooi gepakt; daar boven de noten, ongebolsterd om verscher te blijven; en bovenop de flesschen; toen nog wat hooi, en over dat alles heen het paklinnen, stevig met een ferm touw vastgenaaid, en eindelijk op den rug van een kaart, het adres: »Aan den heer Chauvel, afgevaardigde der Nationale Vergadering, straat du Bouloi, N°. 11, te Parijs.»

Dat inpakken geschiedde in de groote zaal, waarbij baas Jan, vrouw Catherine, Nicole en ik druk in de weer waren.

Een aantal andere patriotten, toen zij hoorden, dat we wat aan Chauvel zonden, kwamen ons verzoeken, om ook iets van hen in de mand te doen: gerookt spek, versche honig, mooie vruchten, kirschwasser en dergelijken. Ongelukkig was het onmogelijk en moesten wij hen allen bedanken; de mand was al mooi zwaar; ze woog misschien wel honderd vijftig pond; maar dat kon geen kwaad: de dikke vrachtrijder Jean Maire, die duizende ponden op zijn wagen met zes paarden laadde, nam ze toch aan; hij trok er het dekzeil overheen, en maandagavond ging hij er meê op weg.

Sedert dien dag wachtten wij met ongeduld op tijdingen uit Parijs; maar er kwam niets voor het eind van September, en gedurende al dien tijd, wat hadden we het druk met disputeren en kibbelen in De drie Duiven!

In dien tijd kwam ook het Roode Boek, dat op last van de Nationale Vergadering gedrukt werd, voor het eerst op de Buurten. De oude Rigaud, die een erfenisje te Toul was gaan ophalen, bracht het van daar mede, en alle avonden waren wij druk bezig met het uit te pluizen en ons half dood te ergeren. Toen vernamen wij, dat niet alleen de adellijke officieren hun soldaten hadden te kort gedaan, maar dat we allen sedert lang beroofd en afgezet waren door de heeren van het hof, die men hovelingen noemde, en die gestolen hadden als raven. De voornaamste dieverij had op deze wijze plaats: Elken keer, dat het deficit de ministers noodzaakte een nieuwe leening aan te gaan, werden hun vriendjes, die van den graaf van Artois, van de koningin, en van de prinsen, tot hun bedienden inclus, gerekend een som aan de schatkist voorgeschoten te hebben, zonder dat zij een penning gestort hadden; zij kregen behoorlijk quitantie van een grooter of kleiner som, ieder naar evenredigheid van zijn schelmerij, en zoo'n quitantie werd een coupon of obligatie genoemd. Dan moesten later wij, mannen van het volk, door nieuwe belastingen tot in eeuwigheid de rente betalen van de sommen, die zulke schavuiten nooit aan den staat geleend hadden. Hoeveel geld heeft men ons op die wijze wel ontstolen! 't Is niet te berekenen.

Camille Desmoulins zeide in zijn courant, dat die hovelingen verdienden vierentwintig millioen maal opgehangen te worden, omdat zij vierentwintig millioen ongelukkigen bestolen hadden, letterlijk als dieven, en nog schandelijker, daar zij voor bijzonder eerlijk gehouden werden, omdat zij edelen beweerden te zijn en men hun alles toevertrouwd had, terwijl zij geen gevaar liepen in de gevangenis te komen.

Ik heb dat Roode Boek nog en ik zou er u nog wel meer van willen mededeelen, maar dat zou al te lang worden; als men ééns op dat onderwerp is, zou er geen eind aan komen.

Valentin riep dat Chauvel en zijn vrienden het Roode Boek bij elkaar gelogen hadden, om onze heeren te belasteren. Wat zal men zeggen? Als iemand van nature blind is, zou men hem de zon voor zijn neus kunnen houden, en hij zou nog niet zien; alle uitleggingen van de wereld zouden hem nog niet helpen om de zaak te begrijpen.

Het was in diezelfde maand September 1790 dat Lodewijk XVI aan Necker zijn ontslag gaf; na die zoogenaamde overwinning van de Bouillé dacht de koning Necker niet meer noodig te hebben. Er waren er die erg scholden op den afgetreden minister, omdat hij zijn vriendjes óók hooge jaargelden bezorgd had en langen tijd het uitkomen van het Roode Boek had tegengehouden. Anderen, en daaronder baas Jan, zeiden dat men altijd het goede tegen het kwade moest laten opwegen; dat in allen gevalle Necker zich zelve niet verrijkt had, zooals Monseigneur de kardinaal de Brienne; dat zonder de Compte-rendu van Necker in 1778 de heele revolutie nog zoo spoedig niet gekomen zou zijn, en dat de eerlijke lui dat zoo spoedig niet moesten vergeten.

Ik geloof dat hij gelijk had; hoe het zij, sedert het ontslag van Necker luisterde Lodewijk XVI slechts naar de vijanden van de omwenteling; zij drongen hem op de gevaarlijke helling zoo snel voort, dat men aan het eind van twee jaren aan den rand des afgronds was.

Maar dat alles krijgen we later, en daar behoeven we nu nog niet van te spreken.

Om op die maand September 1790 terug te komen, eindelijk ontvingen we een dik pak couranten met het antwoord van Marguerite. Ik zal dien brief woord voor woord overschrijven, want behalve dat het mij genoeg doet, mij in den goeden tijd mijner jeugd te verplaatsen, kan ieder er het best uit zien wat er toen te Parijs omging; hoe de zaken daar stonden, en hoe men dacht over den koning, de Bouillé, de émigranten, de clubs en de Nationale Vergadering. Ik zou het zelf niet beter kunnen voorstellen.

»Parijs, den 24 September 1790.

»Waarde Michel!

»Wij hebben uw brief ontvangen, met uw mand met de heerlijke vruchten en de lekkere worsten en den kostelijken wijn. Het een zoowel als het ander deed ons groot genoeg, ondanks het verdriet over 't geen gij van Nancy verhaaldet. Maar ge moet den moed niet verliezen; integendeel, hoe erger de aristocraten het maken, hoe eerder we van hen verlost zullen worden. Het volk begint van dag tot dag de oogen beter open te doen, en als het wezenlijk wil, zal er een eind aan zijn lijden komen.

»Mijn vader heeft zooveel te doen met de Vergadering en den Jacobijnen club, dat hij mij opdraagt, ulieden te bedanken, u, baas Jan, vrouw Ca-

therine en allen die wat in de mand hadden willen doen. Dat treft wel goed, want ik had u al lang eens willen schrijven; vader, in zijn lange brieven van zes bladzijden, spreekt nergens over dan over de zaken van de Nationale Vergadering en het volk. Voor baas Jan, Létumier en al onze patriotten is dat wel het voornaamste, dat geloof ik graag; maar vrouw Catherine, Nicole en zelfs gij, zullen toch zeker niet ongaarne ook eens weten, hoe we het hier hebben; hoe wij hier gehuisvest zijn; wat ik den dag door uitvoer; hoe duur de boter en de eieren hier wel zijn; of we vroeg opstaan en of we avond-bijeenkomsten hebben, kortom hoe ons leven hier is.

»Welnu, dat is juist wat mij het eerst voor den geest komt, en nu zal ik u dat alles verhalen, opdat gij u ons zoowat kunt voorstellen en het onderscheid tusschen de Buurten en Parijs zien zult. Dat zal mij vrij wat tijd kosten, want ik heb wat gezien in die vijftien maanden en ik heb wat ondervinding en menschenkennis opgedaan! Maar dat daargelaten, gij zult wel naar mij luisteren, mijn goede Michel! en dan kan ik mij verbeelden, dat we weêr als van ouds samen zitten te praten achter den grooten kachel in de Drie Duiven.

»Vooreerst moet ge weten, dat we wonen op de vijfde verdieping van een huis, dat zoo hoog is als de groote toren van Boven-Bar, en dat er zelfs boven ons nog een heele familie van een schoenlapper woont; zij doen den ganschen dag niet anders dan op en neer loopen en stommelen met hun drie kinderen. Al de verdiepingen zijn op dezelfde wijze bezet. De een weeft, de ander naait, een derde krast op de viool, weêr een ander brengt de zaakjes van de lui in orde; hij heeft een bord voor zijn deur: »Meester Jacques Pichaud, deurwaarder.» Een steile wenteltrap, donker en smerig, loopt van onder tot boven in het huis, en al die menschen leven in datzelfde huis, zonder elkaar te kennen, zonder in 't minst zich om elkaar te bekommeren of zelfs elkaar goeden dag te zeggen. En zoo zijn al de huizen van Parijs! Beneden in de straat is het een eindeloze rei van winkels en werkplaatsen en magazijnen, zoo ver het oog reikt. Schoenmakers, kruideniers, koperslagers, fruitverkoopers enz., enz.

»De straten zijn donker en smerig, vol zwarten modder; en allerlei rijtuigen, kiereboe's, tentwagens, landauers, berlines, koetsen, wagens, de een rond, de ander langwerpig of vierkant, met allerlei prullen beladen, of met groote lakeien achterop, — ratelen van den morgen tot den avond als een stormwind door de straten, te midden van het geschreeuw van allerlei kooplui, die omhoog kijken om te zien, of hun klanten hen ook wenken om boven te komen; dat zijn kooplui met water, met oude kleeren, met groenten en allerlei dingen, die zij op schuifkarren voor zich uit duwen, of verkoopers van kinderspeelgoed en al wat men maar met mogelijkheid bedenken kan, om u het geld uit den zak te kloppen. Hier wordt alles verkocht en alles rondgevent; venters met couranten klimmen tot boven in de huizen, loopen de koffiehuisen binnen en houden u op de hoeken der straten, — waar groote aanplakbiljetten van allerlei kleuren aangeplakt zijn, — staande, om u hun courant onder den neus te houden.

»Al die geluiden samen vereenigen zich tot een geweldig gegons over de gansche stad heen, van den vroegen morgen tot 's nachts twaalf, één en zelfs twee ure toe, en om drie uur begint het al weder. Tusschen twee en drie uur heeft men een oogenblik van nachtelijke stilte, tenzij het rijtuig van een dokter voorbijratelt of de wacht een dronken man in de straat oppakt. Ja dan hebt ge een oogenblik stilte, maar ge moet niet denken, dat het de haan zal zijn, die u wakker maken zal, of de hond van buurman Ri-

gaud, zooals op de Buurten; het zijn de karren van de boeren die naar de markt gaan, soms het geluid van hun ezel, die begint te balken, of de klokjes van hun paarden. Al die menschen komen van alle plaatsen rondom Parijs, tot van twee of drie uren afstands, de mannen met hun wagens en de vrouwen op haar ezels gezeten, midden tusschen de manden met groenten, eieren, boter en dergelijken. 't Is nog in het holst van den nacht, als ge hen al hoort; de zweepen klappen, de mannen schreeuwen met hun schorre stemmen: »hort!» en dat gaat zoo steeds toenemende voort, totdat het algemeene gedruisch, dat den ganschen dag duurt, zijn volle hoogte bereikt heeft.

»En nu hebt ge slechts een flauw denkbeeld van de groote beweging in Parijs! gij moet denken, dat er in deze stad, waar meer dan zeventhonderd duizend menschen van allerlei slag, van de rijksten tot de allerarmsten wonen, nog dagelijks wel honderd duizend van alle kanten van Frankrijk bijkomen, om hun markten en winkels en kelders te voorzien. Daarom zijn dan ook de tijden van hongersnood, als die aanvoer maar een dag of wat verslapt, hier zoo verschrikkelijk. Die menschen, die niets in huis hebben dan een beetje brood en wat hout, een beetje olie en wat wijn, zijn dan aanstonds zonder iets.

»En de ellende is dan zoo groot, dat wij met onze hardste winters er ons nog geen denkbeeld van kunnen vormen; menschen die vlak boven u wonen, zijn soms met het gansche huisgezin op het punt van te sterven van honger en kou, zonder dat ge er iets van weet. Zich beklagen doen zij niet, want in deze groote stad kent men elkander niet, en de armsten hebben dikwijls het meeste eergevoel.

»Maar ik zal hier maar niet verder over uitweiden, beste Michel! Wij weten ook wat het zegt, arm te zijn, te sloven en te werken; en wanneer men de ongelukkigen toch niet helpen kan is het maar des te pijnlijker.

»Ge kunt u nu zoowat in hoofdzaak eens tad als Parijs voorstellen; men kan daar uren loopen, rechts, links, naar alle kanten, en het is altijd hetzelfde.. altijd dezelfde grauwe huizen, dezelfde smerige straten, wat breeder of wat smaller, dat is alles; overal winkel aan winkel; overal rijden en rossen en het geschreeuw van allerlei kooplieden. Slechts hier en daar komt ge op een plein dat wat ruimer is, met een fontein, waar het wemelt van vrouwen en waterdragers; of wel aan een groot gebouw, zooals bijv. het paleis van den kardinaal de Rohan van Saverne, of een brug, een markt, een schouwburg; en alles ziet er even onoogelijk uit.

»'s Winters loopt men tot over de enkels in den modder; de sneeuw smelt al heel spoedig, alles is in een mist gehuld, en de naargeestigheid grijpt u aan tot in uw gezellige huiskamer. Het is heel wat anders dan bij ons die heldere sneeuw op de heggen en de boomen, dat volle licht dat u de oogen verblindt, en die scherpe koude die u prikkelt tot loopen en beweging', en waarbij ge u aangenaam warm loopen kunt op den harden bodem. Hier is alles mist.. het druipt langs de ruiten, het dringt u tot in alle poriën van het lichaam, en het licht is zoo flauw, dat men midden op den dag al meent, dat de avond begint te vallen; des zomers daarentegen stikt men van het stof en den stank.

»Al wat ik u daar vertel is de pure waarheid. Als het niet was, dat men ten koste van alles zijn rechten wilde verdedigen en handhaven, zou men in zoo'n stad niet kunnen leven, ten minste ik niet! Vader houdt zich nergens meê op dan met de besluiten van de Vergadering, de redevoeringen in de clubs en de artikelen der couranten. Het eene huis is hem net

hetzelfde als het andere; of het sneeuwt of regent of zonneshijn is, hij vindt alles goed, als de zaken in de Vergadering en den Jacobijnen-club maar vlotten. Ik ben het dan ook, sedert we te Parijs zijn, die alles in huis bestel; ik betaal, ik beur het geld, ik ga naar de markt, ik verstel het linnen en geef het aan de waschvrouw, ik houd boek, en als ik hem over die zaken spreek, zegt hij maar:

» » 't Is goed... 't Is best... Ik heb geen tijd om overal om te denken... Gij kunt mij dat later wel zeggen... Van avond hebben we vergadering, ik moet de couranten inzien, ik moet denken over de instelling van de jury of over maatregelen, om de assignaten gangbaar te maken." En dan kan ik aan zijn gelaat wel zien, dat ik mij maar stil moet houden, want als de zaken in de Vergadering niet naar zijn zin gaan, maakt hij zich boos, en hij zou zich een ziekte op den hals kunnen halen van drift.

»Maar als de zaken goed gaan, dan gaat hij met mij naar den Schouwburg of naar den Jacobijnen-club, of brengt mij in de Nationale Vergadering op de tribunes. Dan moet ik mij netjes kleeden met mijn beste mutsje op, waarop de nationale cocarde prijkt; dan geeft hij mij den arm en stelt mij aan de patriotten voor; ik ken ze allen: Danton, Camille Desmoulins, Fréron, Robespierre, Antoine (van Metz) altemaal!... maar daar komen we later aan; ik moet nog meer van mijn huishouden vertellen; voor vrouw Catherine en Nicole is dat artikel één, en ik wil niets overslaan, nu we er toch aan zijn.

»Om met onze huisvesting te beginnen, we hebben twee kleine kamertjes, een kleine eetkamer en een keukentje van drie pas in 't vierkant. De eetkamer en de slaapkamer van vader zien op de straat uit; de keuken en mijn kamertje zijn aan de achterzijde, en komen uit op een binnenplaats, waar ik bijna niet in durf te kijken, zelfs niet als het venster dicht is, omdat ik altijd bang ben er hals over kop in te vallen, en zij zoo somber is, en overal vol vensters, en zoo diep als een put.

»Welnu, weet ge wat ons dat kost? zestig livres per maand; tienmaal meer dan ons huisje in de Buurten aan huur zou doen. Ik wed, dat vrouw Catherine en Nicole de handen in elkaar zullen slaan en roepen: »is het mogelijk!" maar 't is zooals ik u zeg. Als vader geen afgevaardigde was, dan zouden wij voor twintig of dertig francs wel een kleiner gelegenheid onder het dak kunnen huren; maar een afgevaardigde van den Derden stand moet het bezoek van een menigte menschen afwachten, hij moet fatsoenlijk behuisd wezen; het zou niet goed zijn, over te leggen van hetgeen men van de natie ontvangt om haar te vertegenwoordigen; 't is geen postje dat men heeft, 't is een plicht. dien de kiezers u opleggen en waarmee men zich niet verrijken mag.

»Maar dat zijn toch altijd zestig livres om te beginnen, nu zult ge verder zien.

»'s Morgens sta ik om zes uur op, omdat vader om half negen op zijn laatst de deur uit moet, om naar de Nationale Vergadering te gaan, en het ontbijt bij tijds gereed moet wezen. Ik kleed mij aan, neem mijn mandje aan den arm en ga naar de markt (de marché des Innocents), die aan het eind van onze straat is. Dat is een gewezen kerkhof, vol oude vermolmde kramen met een hooge fontein in het midden, die zeer mooi is, en nog enkele graftombes rondom, achter een staketsel. Als de huisvrouwjes gekomen zijn, tusschen acht en negen ure, is het een geweld dat hooren en zien vergaan, want dan hebben de boeren zoo wat gedaan met hun voorraad te verkoopen, en de opkoopsters, die »dames van de hal" genoemd worden, ko-

men weër bezit nemen van de kramen die zij gehuurd hebben ; dan moeten de boeren gauw maken dat zij weg komen en hetgeen zij overhebben , zoo goed en zoo kwaad zij kunnen , zien kwijt te raken ; dan krielt dat en dringt dat door elkaar , en het is een geweld , waar het geschreeuw op de groote kermis van Saverne niets bij is.

»Ik doe mijn inkoopten altijd van een oud grootmoedertje met een kaetenen kap over het hoofd en een beetje baard om haar kin , een heel goe-dige vrouw , die mij »de kleine patriote'' noemt en mij altijd een kool en wat wortels en een raap bewaart voor mijn soep. Maar ge kunt wel begrijpen , Michel ! dat ik ook dikwijls nog wat anders noodig heb , visch , gevogelte , eieren , boter ; en dan moet ik nog naar den slager. O ! wat kost dat een geld , en wat moet men op zijn tellen passen om niet te duur te koopen. Bij voorbeeld de boter van Chartres kost zestien sous , die van Lon-jumeau vijftientig , die van Gournay dertig en een half , en die van Isigny twee en dertig ; en de een ziet er net uit als de ander. Als men zich de verkeerde in de hand liet stoppen , zou men toch danig gefopt zijn !. Maar al heel spoedig heb ik mij van alles op de hoogte gebracht , en nu zou ik u van alles den prijs kunnen zeggen : van de kaasjes , die hier bij het dozijn verkocht worden ; van de eieren , die ook van verschillende qua-liteiten zijn , al naar dat zij van Mortagne of van Picardië komen ; van de olie , het spek , de zeep , kortom van alles.

»Het vleesch is dit jaar goedkoop , het ossenvleesch kost vijftien en een halve sous , het schapenvleesch bijna zeventien sous , het kalfsvleesch zestien en een half , en het varkensvleesch ruim vijftien.

»Die dingen zullen vrouw Catherine nog wel belang inboezemen ; ik denk , het zal nog al wat schelen met den prijs in de Buurten.

»Om u een denkbeeld te geven hoe duur hier het leven is , behoef ik u slechts te zeggen , dat het hout , houtskool en steenkool bij het pond ver-kocht worden. Het zijn meest menschen uit Auvergne , die dien handel drij-ven ; die slovers verkoopen u alles , tot water inclus , dat ze op hun schou-der tot naar de vijfde of zesde verdieping brengen , voor een cent den em-mer ; zelfs om het vuur aan te maken heeft men hier van die kleine bosjes hout , die voor ruim negentien livres de tweehonderd acht verkocht worden. Maar daar met twee honderd van die bosjes de keuken meer dan vol zou wezen , moet men ze in 't klein voor twee sous het stuk koopen. En die zijn ook weër in verschillende soorten ; als men niet oppaste , zouden die vrienden , die den naam hebben van zoo eerlijk als goud te zijn , u dikwijls de eene soort voor de andere in de hand stoppen.

»En dat is nog niet alles ; als de middagpot eenmaal bezorgd is , moet men nog om de kleinigheden denken , als kaarsen , suiker , peper , zout ; na de groente en het vleesch gekocht te hebben , moet men nog handelen met den kruidenier en dan met de waschvrouw , den schoenmaker , den klêer-maker ; er komt geen eind aan , het is altijd koopen en betalen ; drie vierden van het tractement gaan aan die huishoudelijke dingen weg , en het overige besteedt vader tot den laatsten cent aan boeken , couranten en inschrijvingen voor ongelukkig geworden patriotten.

»Toch , hoe het zij , de zaken staan niet kwaad , dat is de hoofdzaak ; ondanks de afgevaardigden , die zich aan het hof verkocht hebben , zal het volk zijn rechten hebben ; en men zal kunnen zeggen , dat het ze wel ver-diend heeft ; nogtans als de goede vertegenwoordigers van het volk , de eer-lijke leden van de vergadering en de patriotten , die omgekochten hadden la-ten begaan , zouden zij ons den toom wel weër aangelegd hebben ; wij zou-

den hebben kunnen werken, ontbereren en lijden voor hen, evenals vóór de bijeenroeping der Generale Staten.

»Gelukkig hebben de clubs daar een stokje voor gestoken; de voor naamste van die clubs is de zoogenaamde Club Breton, die hier in de buurt zijn zittingen houdt, in het klooster der Jacobijnen. Vader gaat daar alle avonden heen. Daar komen de beste patriotten bij elkaar, in een oude, leege bibliotheek-zaal, sedert de Jacobijner-monniken geëmigreerd zijn. Met den club der Cordeliers, die in het Cour du Commerce, aan de overzij van de rivier vergadert, is dat de beste van Parijs.

»In den beginne kwamen er alleen de afgevaardigden, maar sedert eenige maanden komen er ook veel patriotten die geen leden zijn van de Nationale Vergadering, en er wordt hoe langer hoe meer van dezen club gesproken. Danton, Legendre, Fréron, Pétion, Brissot, Camille Desmoulins zijn daar alle avonden te vinden. Als de adellijken zich te veel roeren, als zij in de vergadering, zooals dikwijls gebeurt, elkander toeroepen: »he! vicomte zoo en zoo, laat ons heengaan! verveelt het u niet die gekkepraat aan te hooren?" of wel: »houdt den mond toch schreeuweelijken! men moest met den sabel op dat canaille inhouden!" dan komen de Jacobijnen en de Cordeliers den volgenden dag bij elkaar; overal wordt dan de alarmklok geluid; de patriotten, het volk van de straten, mannen en vrouwen, trekken dan in optocht naar de Nationale Vergadering met ketels, pannen en al wat maar geweld maakt, en roepen: »Hang ze op! hang ze op! Aan de lantaarnpaal met de aristocraten! Ça ira!" — en dan worden de anderen bang en maken zich uit de voeten. Wat zouden baas Jan en Létumier lachen, als zij zoo'n herrie zagen!... Dat noemt men een manifestatie. De aristocraten zeggen dat het een oproer is; dan bestijgt mijnheer Lafayette zijn wit paard en houdt aanspraken en is overal in de wêer, met Bailly, den maire van de stad. Maar den volgenden dag lacht ieder in zijn vuistje en men zegt: »De aristocraten zijn bang geweest, nu zullen ze voor een veertien dagen naar rede luisteren; dan zullen zij wel wêer beginnen en dan beginnen wij ook weer!"

»Lafayette is altijd in de weer, om appel te laten slaan, mooi wêer te spelen voor den koning en de koningin, en aanspraken voor het volk te houden. Maar van tijd tot tijd probeert hij ook, patriotten te arresteeren en, zonder de vrouwen, die erg vóór de revolutie zijn en haar mannen verbieden te gehoorzamen, zou hij al lang verkeerde dingen gedaan hebben.

»Ik verhaal u dat alles, mijn goede Michel! omdat gij bij u in de Buurten al die zaken niet zoo zoudt kunnen begrijpen. Bij ons kent men slechts de militie en de belastingen; maar als de Parijzenaars aan al die graven, markiezen en bisschoppen het hoofd niet wisten te bieden, zou de omwenteling al lang gestuit en Frankrijk weder onder het juk van eenige adellijken teruggebracht zijn. De vriend des volks, zoo als hij heet, Murat, is het knapst om al hun complotten te doorzien; hij ontmaskert iedereen... den koning, de koningin, de prinsen, de geestelijkheid, den adel, de oude parlementen, het stadsbestuur, de hoogere en lagere gerechtshoven, den staf van de koninklijke garde en Mottié, haar generaal, zooals hij zegt, de procureurs, de geldmannen, de beursmannen, al die roovers en bloedzuigers van den staat, kortom het gansche leger der vijanden van het algemeen welzijn.

»Soms gaat hij zelfs wat al te ver, en vader zegt dat het wel wat heel kras is; dat men denken moet, dat er toch ook nog wel eerlijke lui onder onze vijanden zijn.. menschen die verkeerd zijn opgevoed, en die

en hen van jongs af in de meening gebracht heeft, dat zij meer waren en van een hooger ras dan andere menschen; dat ze dus de dwaling als met de moedermelk hebben ingezogen, en in zeker opzicht ter goeder trouw zich zulke ongerijmdheden verbeelden. Hij zegt dat er in onzen stand ook wel eerzuchtigen genoeg zijn, die niets liever zouden willen dan groote-meneer spelen, hun vader verloochenen, zich van onder tot boven met ridderorden behangen, jaargelden trekken zonder ze verdiend te hebben, hun gelijken als honden behandelen en zelfs zich aan den eersten den beste verkoopen, als ze het koopen waard waren! — dat men verkeerd doet, met het volk zoo in de hoogte te steken, alsof het alle mogelijke deugden heeft, want dat lijkt er niet naar; — dat er onder het volk en de burgers ook veel schurken zijn, en dat men misschien later als het volk eenmaal de overhand heeft, ellendige schooiers even trotsch en onbeschoft zal zien worden als de vroegere adellijken; — wat zooveel te treuriger wezen zal, vermits zulke menschen gierig, dom en ruw zullen zijn, en men zich altijd herinneren zal dat ze hun bloed verloochend hebben om de plaats der vroegere adellijken in te nemen, terwijl ze trachten zullen door onbeschoftheid te doen vergeten, dat hun moeder koeienmeid en hun vader staljongen was! 't Is maar te hopen dat we zulke schandalen niet beleven, mijn goede Michel! want dat zou zonde en schande wezen!

»Vader heeft dikwijls van die oogenblikken van drift; zoo iemand als Maury (*) maakt hem woedend, maar hij wint spoedig zijn bedaardheid weer en eindigt altijd met te zeggen:

»Dat heeft altemaal niets te beteekenen; de hoofdzaak is goede wetten vast te stellen om de schelmen, — om het even of ze van het volk, de burgerij of den adel zijn, — te beletten zich boven de eerlijke lui te verheffen en hun den voet op den nek te zetten, ten einde ten hunnen koste te leven. 't Is een groot geluk dat we mannen hebben als Danton, Robespierre, Grégoire, Desmoulins enz., om de natie de oogen te openen en te doen zien, dat ons heil in de eendracht gelegen is. Die mannen zullen Frankrijk redden, zij zullen al die verraders bij de eerste verkiezing wel van de baan weten te schuiven, en over een maand of wat zal men slechts hun namen hooren noemen. Dan zullen de anderen wel logen en laster te baat nemen om ze ten val te brengen, maar de waarheid eindigt altijd met te zegeprelen; en als 't er op aankomt, erkent het volk zijn fouten en zet de schavuiten op hun nummer.»

»Gij kunt wel begrijpen, Michel! dat zoo lang we met pastoor Jacques samenwoonden, de patriotten van den Jacobijnen-club nooit bij ons kwamen; vader zou ze niet hebben durven uitnoodigen, want er waren te veel punten, waarover men elkaar bij de haren zou gekregen hebben. Maar sedert wij hier wonen, komen ze somtijds met vader spreken over de maatregelen die in hun vergaderingen genomen moeten worden, en ge zoudt niet denken hoe eenvoudig en natuurlijk die menschen zijn; evenzeer als de intriganten zich mooi voordoen en 't hoofd in den nek werpen, om er indrukwekkend uit te zien, even open vertoonen deze menschen zich; met hen zijt ge dadelijk op uw gemak.

»Bij de Bondsfeesten (fêtes de la fédération) op den jaardag der bestorming van de Bastille, Woensdag den 14en Juli, heeft Danton, die als nationale garde aan het hoofd van zijn afdeeling marcheerde, mij een goede

(*) De abt, later kardinaal, J. S. Maury, een der degelijkste verdedigers van de belangen der geestelijkheid in de Nationale vergadering.

plaats bij het altaar des Vaderlands bezorgd; hij is mij zelf voor den op-
tocht komen afhaken en heeft mij bij zijn jonge vrouw gebracht, zeggende:
»Ga zitten, als gij beiden aan 't praten komt, zult ge het wel met elkaar
kunnen vinden.»

»Zij is een schoone vrouw; wij keuvelden samen als oude kennissen; zij
was opgetogen, ondanks den regen die neêrviel dat het goot; en toen Dan-
ton haar in zijn wagen kwam afhaken, liet ze mij beloven haar te zullen
bezoeken en gaf mij heel vriendelijk de hand.

»Camille Desmoulins, die vader op het Champ-de-Mars aangetroffen
had, kwam toen bij ons in 't rijtuig; hij voer hevig uit tegen den koning, die
den regen ten voorwendsel nam, om zich in zijn tent te verschuilen, in
plaats van op het altaar des Vaderlands zijn eed af te leggen, zooals zijn
plicht was. Maar toen hij de kreten van: Leve de natie! leve de natie!
allerwege door de lucht hoorde weërgalmen, werd hij weêr opgeruimd en zeide:

»»Het zij hoe het zij, Chauvel, het volk is op onze hand. Alle harten
kloppen samen voor het vaderland, het recht en de vrijheid.»

»Daarbij schitterden zijn oogen, ik had wel willen weenen van aan-
doening; elke troep volk die voorbij kwam, herhaalde dezelfde kreten,
zwaaide met populiërtakken en wuifde met hoeden en mutsen, waaraan de
nationale cocardes niet ontbraken; daar kwam geen eind aan, en de duizend
klokken van de gansche stad luidden allen tegelijk.

»Ondertusschen was de zon doorgekomen; tegen vijf ure waren wij af-
gestapt voor de Tuilerieën, waar de koning woont. Camille Desmoulins gaf
mij den arm om in het café Hollot, onder aan het terras der Feuillants, wat
te gaan gebruiken. Daar wemelde het van patriotten en nationale garden
met hun vrouwen en kinderen die lachten en vroolijk waren. Daar Desmou-
lins zijn courant moest gaan bezorgen, kwam hij afscheid van ons nemen en
ons bedanken. Gij ziet, Michel! hoe goed en hoe weinig trotsch die men-
schen zijn. Bij ons ziet de minste veldwachter uit de hoogte op u neer en
zou' meenen aan zijn waardigheid te kort te doen als hij beleefd was. Dat
is wel armzalig, maar alle menschen die niets uit zich zelf zijn en alleen
door hun post iets beteekenen, nemen dezelfde houding aan; zoowel te Pa-
rijs als in het minste dorp erkent men ze aan hun opgeblazenheid, waarover
een fatsoenlijk mensch de schouders ophaalt.

»'t Is waar dat wij Camille Desmoulins reeds kennen van dat wij hier
gekomen zijn. Vader, die hem als een der beste patriotten beschouwt, had
eerst zijn courant op alle hoeken der Vergadering neêrgelegd, en hij had
ons dadelijk kaartjes gestuurd voor het »theater van het Volk» en voor
den schouwburg van Mlle. Montansier in het Palais-Royal en voor de
comédie van Beaujolais. Het was mij een genot »het Beleg van Calais»
te hooren spelen of »de Patriotische eik.» Dat mooie spreken van die ac-
teurs, die het tooneel op en neêr liepen met hun vreeselijke gebaren en
jammerlijke weeklachten, troffen mij tot in de ziel. Ook zag ik ontzettend
gaarne in het Palais-Royal »Aesopus op de kermis» of »De twee pachters» spelen.

»Die boeren in zijde gekleed en die herderinnetjes met nette roode
schoentjes vond ik prachtig om te zien. Maar sedert ben ik wel tot andere
gedachten gekomen, want vader, die het altijd jammer vond van zijn kos-
telijken tijd, en die elk oogeblik achter zijn hand gaapte, als hij naar die
dingen moest kijken, zeide mij eens op een avond:

»»Zie, Marguerite, zoo kent Z. M. de koning nu onze boeren; hij heeft ze
nergens anders gezien dan op het tooneel! en hier zijn ze allen rond en vet,
bloeiend van gezondheid, mooi gekleed en wel gevoed; en de soldaten voe-

len hier veel meer voor den roem des konings dan voor hun eigen t'huis. Hij moet niet weten wat hij hoort, als de menschen van hongersnood spreken, en de Parijzenaars ook, ze moeten wel kwaad worden als ze hooren dat we niet tevreden zijn, want op het tooneel hebben we alles in overvloed: onze zolders zijn vol koren, garst en haver; onze melkerijen vol melk en kaas, en onze kelders vol goeden wijn. We gaan geregeld alle dagen dansen met onze herderinnetjes op het grastapijt aan den oever van een beekje; en van tijd tot tijd is een jeugdig heer of een prins wel zoo goed een van onze meisjes te schaken, die hij altijd eindigt met te trouwen. Ik had nooit gedacht dat wij zoo gelukkig waren! en als men dan hun koningen en hun heeren en al die groote lui beoordeelt naar die boeren, dan is hetgeen ze hen laten zeggen, even dicht bij de waarheid als wat die ganzenhoedster daar zingt, die koningin hoopt te worden, en die het secuur aan het eind van het stuk ook wezen zal. Die soldaten van »het Beleg van Calais,» die daar gekheid maken terwijl zij in den modder staan zonder eten ontvangen te hebben, zijn even natuurlijk als de rest; en desgelijks die godenbijeekkomst op den Parnassus, waar we de goden met kronen van verguld karton op het hoofd, hooren redeneeren als uilskuikens. Het is alles één pot nat; die menschen spreken over alles evenals ze over onze dorpen spreken; zij weten evenveel van de koningen of van Apollo af als van ons gelijken. 't Is heel aardig, zulke vertooningen te zien en zich op die wijze te onderichten."

»Toen zag ik in dat hij wel gelijk had, en sedert blijf ik dan ook maar liever op mijn kamer aan het strijken of kousenmazen, in plaats van dingen te gaan zien die kant noch wal raken.

»Maar ik begin te merken, mijn goede Michel, dat mijn velletje haast vol is, en ik wil toch niet verzuimen, u een zaak te melden die u genoeg zal doen, evenals aan alle andere patriotten van de Buurten. Toen uw laatste brief aankwam, sprak men hier juist over de geschiedenis van Nancy, en men wist niet wat men denken moest van al die lofuitingen, die Lafayette aan zijn neef Bouillé gaf. De Nationale Vergadering verhief hem tot de wolken, en de koning wilde reeds dat de burgerwacht hem in het openbaar dank zou betuigen. Toen vader uw brief las, was hij er ontzettend blij mee.

»»Daar hebben wij de waarheid,» zeide hij; »Michel is een ferme jongen, die ons duidelijk vertelt wat hij gezien heeft; dat is nu geen comédie, zooals »Aesopus op de kermis»; dat is gezonde taal. Michel maakt goede vorderingen; hij leest Diderot en hij leest hem met vrucht, des te beter!»

»Ge kunt begrijpen, dat het mij genoeg deed, vader zoo te hooren spreken! Toen vouwde hij den brief weér op en stak hem in zijn zak, zeggende:

»»De afgevaardigde Régnauld van Lunéville heeft gisteren in den club gesproken; hij heeft zich beklaagd dat men de nationale garden van de Meurthe niet voor hun ijver bedankte en dat men vooraf een onderzoek naar de zaak wilde instellen. Zie zoo, dat zal ik hun eens voorlezen; dan zullen we zien wat Régnauld antwoorden zal.»

»Ik was vroeger al meermalen in den club geweest, zonder dat het er mij bijzonder beviel; maar toen vader zeide, dat hij uw brief aan de patriotten zou voorlezen, vroeg ik hem dadelijk om mee te mogen gaan.

»»Dat's goed,» zeide hij, »kleed u dan maar spoedig aan, want we moeten niet te laat komen.»

»We hadden juist gedaan met het avondeten; ik had nog maar even tijd mijn borden om te wasschen, mijn mooie japon aan te trekken en mijn mutsje op te zetten. Vader riep al uit zijn kamer: »we moeten gaan, Marguerite! 't is tijd!» zoodat ik mij haasten moest, en tegen half acht stapte ik aan zijn arm de deur uit.

»De club Breton is niet ver van ons huis af, een paar minuten hoogstens. De poort van het oude klooster, met de groote driekleur-vlag er boven en de twee populieren op het voorplein, staat in de straat Saint-Honoré. Het eigenlijke gebouw waar de club vergadert, is rechts als men op dat plein komt. De poort blijft altijd open, behalve wanneer het regent; en zij die te laat komen moeten buiten blijven staan luisteren, onder het geratel der rijtuigen.

»Toen we aankwamen waren al de banken reeds bijna bezet. Robespierre, de president, — een jong mensch, bleek en mager, in een blauwe jas met groote opslagen, wit vest en witten das, — schelde reeds ten teeken dat de zitting begonnen was. Ik ging dadelijk op de gaanderijen, waar de vrouwen zaten, en ik zag Prieur en Danton, die achter ons aan kwamen, met vader een handdruk wisselen eer ze gingen zitten. De oude secretaris Lafontaine las het proces-verbaal van den vorigen dag voor; zoodra hij hiermede gedaan had stond vader op en sprak van zijn plaats af:

»Ik wenschte wel te antwoorden op de klachten van den afgevaardigde Régnault, van Lunéville, die een dank-adres verlangt voor Bouillé en voor de nationale garden van de Meurthe, die onder zijn bevelen opgerukt zouden zijn. Ik vraag vergunning u een brief voor te lezen van een nationalen garde uit mijn baljuwschap, die mij over die zaak schrijft; het is iemand voor wiens woorden ik instaat als voor mij zelf en die er een werkzaam aandeel aan genomen heeft.»

»Gij hebt het woord,» zeide de president.

»Dat gaat hier altijd zoo; op die wijze voorkomt men dat twee of drie personen tegelijk spreken en natuurlijk hoe langer hoe harder schreeuwen om elkaar tot zwijgen te brengen; nu spreekt ieder op zijn beurt, en niemand heeft zich te beklagen.

»Vader begon dan uw brief voor te lezen, te midden van het diepste stilzwijgen, en ik behoeft u niet te zeggen of mijn hart ook bonsde. Hij begon op die plaats, waar gij spreekt van het eerste kanonschot dat ge hoordet op den weg voorbij Saint-Nicolas. Zijn heldere stem klonk tot in de verste hoeken. Ge kunt u geen denkbeeld vormen van de verontwaardiging van die massa menschen, reeds toen ze hoorden, dat de patriotische nationale garden vóór den aanval van de hand gezonden waren, om de Duitschers op hun gemak te laten plunderen en moorden. Neen! zoo iets moet men bijgewoond hebben. Van alle kanten rees men overeind, op de tribunes, op de banken, overal, en men hoorde niets dan een vervaarlijk gegons, terwijl Robespierre te vergeefs uit alle macht schelde om stilte. Dat duurde zoo wel tien minuten. Eindelijk gingen de menschen toch weer zitten, en vader ging voort met lezen; maar hij kon niet tot het eind komen, want bij dat punt waar ge de afschuwelijkheden verhaalt, die ge bij de Nieuwe Poort te Nancy gezien hebt, barstte de algemeene verontwaardiging op nieuw zoo hevig uit, dat hij zelf het lezen staakte en, bleek als een doode, uitriep:

»Heb ik noodig voort te gaan? Ge weet nu wat de zaak van Nancy geweest is; ge kunt nu oordeelen of de nationale garden van Lotharingen deel verlangen aan den roem van Bouillé; ge ziet of de patriotten bij ons

den naam willen hebben hun handen te hebben gedoopt in het bloed hunner broeders! Ik wist het, ik was er zeker van, allen weenen heete tranen over die rampzalige geschiedenis. O! dat men ons dien beker der schande niet aan de lippen zette; de Duitschers van Bouillé mogen dien alléén ledig drinken; ons hart walgt en gruwet er van!”

»Daarop ging hij zitten onder een waren storm van kreten en gedruisch, waarboven alleen de geduchte stem van Danton zich kon doen hooren: hij bedankte vader, dat hij den club beter over dien afschuwelijken moord had ingelicht, hij zeide dat de patriotische provinciën van oostelijk Frankrijk in de verte niet verdacht mochten worden de hand te kunnen leenen aan de kuiperijen des vreemdelings, en dat ze boven dien laster verheven zijn.

»En ik kan er nog bijvoegen, Michel! dat ondanks de openlijke goedkeuring van die geschiedenis door de Nationale vergadering, die door de omgekochte leden misleid was; ondanks de kunstgrepen van Bailly en de Lafayette en van al de koningsgezinde couranten, toch acht en twintig bataillons van de burgerwacht geweigerd hebben voor de dankbetuiging aan Bouillé te stemmen, zooals de koning gevraagd had; en dat het bataillon van Val-de-Grâce er zelfs uitdrukkelijk tegen geprotesteerd heeft, met de verklaring, dat, »wel verre van een held en door vaderlandsliefde gedreven te zijn, Bouillé een bloedgierig en moordlustig wezen zich betoond had, en dat de zoogenaamde overwinning, na een onpartijdig onderzoek, hem eer straf dan laurenen kon doen verdienen.”

»Het moet u, dunkt mij, genoegen doen, die goede berichten te vernemen. O! we staan niet alleen in den strijd voor recht en vrijheid, de Parijzenaars zijn met ons, en men kan zeggen, dat alle eerlijke lui elkaar de hand reiken.

»Maar nu loopt mijn papier waarlijk ten einde, en ik had u zooveel te verhalen van den dood van dien goeden Loustalot, en den lof die hem nagegeven is over zijn moed en zijn vaderlandsliefde. Het zou u zeker getroffen hebben, maar ik heb geen plaats meer en moet eindigen. Weldra, — het volgend jaar, hoop ik, — zullen wij over al die zaken rustig kunnen spreken, aan het hoekje van den haard bij baas Jan. Dan zal de Constitutie gemaakt en zullen de »Rechten van den mensch” vastgesteld zijn! O! wat zullen we dan gelukkig zijn; maar we moeten eerst nog wat geduld oefenen. Ondertusschen zult gij wel goed voor ons tuintje zorgen, niet waar Michel? Als ik er maar aan denk, is 't mij al of ik den heerlijken geur van den boomgaard inademen, boven op mijn kamertje; dan ruik ik als 't ware die mooie appelen en renetten, en ik zie ze op ons rek liggen. O! ons goede landje! Mijn eenige troost is te denken dat gij alle avonden op ons boekenkamertje zit en den kleinen Etienne ook soms meeneemt. Ge neemt uw slag zeker goed waar!... des te beter! daar verheug ik mij in.

»En nu eindig ik. Vaartwel, allen, vaartwel... hartelijke groete. Zeg aan de goede vrienden die ook iets in de mand hadden willen doen, dat we den wil voor de daad nemen en dat we hen duizendmaal bedanken. Adieu, baas Jan, vrouw Catherine, Nicole, Michel, adieu!

Marguerite Chauvel.”

IV.

Deze brief van Marguerite deed de menschen bij ons ontzettend veel genoeg. Ik herinner mij, hem wel meer dan honderdmaal te hebben voorgelezen; want niet alleen onze Buurtenaren, maar de voerlui, kooplieden, kortom alle vreemdelingen die in de Drie Duiven stil hielden, als ze goeden dag gezegd en hun kalkoentje wijn besteld hadden, begonnen al spoedig te roepen:

»En ge hebt zoo tijding van Parijs ontvangen, baas Jan! We zouden wel eens gaarne hooren willen wat daar omgaat.»

En dan zeide baas Jan aanstonds tegen mij:

»Krijg den brief maar eens, Michel!» En dan kreeg ik den brief uit de kast, en las hem van a tot z voor, midden tusschen een ganschen kring van menschen, die stonden te luisteren met de mars op den rug of de zweep over den schouder. Men sloeg de handen in elkaar, men vroeg uitlegging van wat men nog niet begreep, en baas Jan gaf tekst en uitleg over elk punt, over de clubs, de markten, zelfs over de schouwburgen, hoewel hij nooit een schouwburg gezien had, maar slechts met zijn gezond verstand er zich een voorstelling van maakte.

Eindelijk, als men zich genoeg verbaasd en verwonderd had, ging ieder weer aan zijn zaken, roepende:

»Komaan! als de patriotten te Parijs maar volhouden en de baas blijven, dat is 't voornaamste!»

De menschen hadden wel noodig wat bemoedigd te worden, want in dienzelfden tijd stonden de zaken zorgelijk genoeg. De adellijken, gewezen overheidspersonen en bisschoppen, die hun onrechtvaardigheden niet meer konden volhouden in de Nationale vergadering, omdat de afgevaardigden van den Derden Stand hun op alle punten duidelijk bewezen dat ze ongelijk hadden, — vonden er wat anders op uit, om met geweld ons er weer onder te krijgen. Niet dat ze zelf wilden vechten: dat was hun te gevaarlijk. Maar ze wilden ons tegen elkander laten vechten, en als dat nog niet genoeg was, de Duitschers te hulp roepen. De adellijken hadden hun eersten slag te Nancy al geslagen, of willen slaan, door de nationale garde tegenover de soldaten te stellen. Nu wilden de bisschoppen een tweeden slag slaan, die nog vrij wat gevaarlijker kon worden, door de vrome lui, de speculanten op de eeuwigheid, tegenover de patriotten, de speculanten op de goederen dezer aarde, te stellen. Natuurlijk moesten de vromen die goederen dezer aarde weer terugwinnen voor de bisschoppen, en zelf zich met hun zegen tevreden stellen. De gansche zaak komt daar, en nergens anders, op neder; later zult ge dat zelf kunnen zien.

Tegen het eind van de maand November 1790, zag men niet zonder groote verwondering allerlei menschen weer in het land, die men meende dat geëmigreerd waren: pater Gaspard van Pfalzburg, den grooten kanunnik Roos en een aantal anderen, van wie het geheeten had, dat ze al sedert een half jaar te Trier waren. Desgelijks zag men de pastoors die, tegen het decreet der Nationale vergadering in, door de heeren en de bisschop-

pen benoemd waren, overal loopen en draven. Ze hadden bijeenkomsten te Neuweiler, te Henridorff, te Saverne, enz.

Wat beteekende dat? Er moest dus iets gaande wezen, en men wist niet wat; maar de patriotten, en vooral de koopers van kerkegoederen, maakten er zich ernstig ongerust over. Men mompelde:

»Die lui keeren uit de emigratie weër, dat 's een slecht teeken!»

En zie, daar verkondigden de couranten allerwege de tijding, dat, na een heftigen en zwaren strijd in de Nationale vergadering, onze afgevaardigden een besluit hadden genomen, dat de priesters den eed op de constitutie moesten afleggen.

Dat alles zat zoo in elkaar:

De bisschoppen, die niet meer durfden tegenstribbelen tegen den verkoop van de geestelijke goederen, omdat het dan al te duidelijk zou uitkomen, dat ze slechts aan de wereldsche rijkdommen dachten, waren van batterij veranderd. Ze hadden gevraagd, dat de vergadering de Catholieke, Apostolische en Roomsche godsdienst voor de godsdienst van Frankrijk zou verklaren. Dat beteekende zooveel als dat wij twee koningen hadden: één over de lichamen te Parijs, en één over de zielen te Rome. Maar de vergadering had dit afgestemd, zeggende dat de zielen geen anderen koning hebben dan God, die alles ziet en alles hoort, en niemand noodig heeft om de zielen voor hem te besturen.

Toen hadden die ongelukskinderen het zoo bont gemaakt, dat, om hen tot rede te brengen, onze afgevaardigden besloten hadden, dat in het vervolg de bisschoppen en pastoors door het volk zelf benoemd zouden worden, evenals in de tijden der apostelen.

Natuurlijk had dat de bisschoppen nog meer verbitterd. De kardinaal de Rohan, de aartsbisschop van Trier en een aantal andere hoogwaardigheidsbekleeders der kerk hadden tegen dat decreet geprotesteerd, en waren voortgegaan zelf hun pastoors te benoemen. Daarop waren nu de pater gardiaan Gaspard van Pfalzburg, pater Barnabé van Hagenau, pater Janvier van Molsheim, pater Tibère van Schlettstadt, de groote kanunnik Roos, de aarts-priester Holzer van Andelau, de rector Meuret van Benfeld, en eindelijk honderden monniken van Trier, Koblenz, Konstanz enz. teruggekomen, en de stortvloed van pamphletten en schotschriften was weër begonnen. De »Nationale Tooverlantaarn», de »Overdenkingen van den heer Burke over de Fransche Omwenteling» (*) en talloos veel dergelijken schenen wel uit de lucht te vallen, als de bladeren in den herfst! Al die kleine leelijke boekjes zeiden, dat men weigeren moest de belasting te betalen; dat we door joden en protestanten geregeerd werden; dat het dan nog beter was onder een bekrompen koning te staan dan onder twaalf honderd afzetteren; dat de »Rechten van den mensch» eigenlijk een boerenbedriegerij waren; dat de assignaten tot op twee duiten achteruit zouden gaan, — kortom al wat men maar bedenken kon om ongerustheid in het land te zaaien.

Tegelijkertijd begonnen de moordpartijen in het Zuiden weder. Zoodat de Nationale Vergadering, ziende dat gansch Frankrijk gevaar liep 't onderste boven gekeerd te worden, begrepen had andere maatregelen te moeten nemen.

Daarom had men dat besluit uitgevaardigd, dat de pastoors en de bisschoppen den eed op de constitutie moesten afleggen, meenende hen zoo-

(*) »Lanterne magique nationale, — »Réflexions de monsieur Burke sur la révolution française.»

doende wel te dwingen eindelijk hun plicht te doen, in plaats van den burgeroorlog onder ons te ontsteken.

Maar toen had men de vrouwen eens moeten hooren! Toen bleek het, hoe achterlijk de menschen in onze dorpen nog waren.

Nog zie ik pater Bénédic op een morgen in de Buurten komen, met zijn ezel, kermende alsof alles verloren was, en roepende:

»Ja, nu ziet men in welken afgrond we gevallen zijn! Men heeft ons alles afgenomen, ons goed geroofd, — het goed van de armen, dat sedert het aanbegin der eeuwen in de handen van de heilige kerk neêrgelegd is!... We hebben alles verdragen... we hebben ons niet verzet; we hebben slechts het heilige kruis geslagen. Maar thans is het onze ziel die men van ons eischt, onze ziel!»

En hij herhaalde al snikkende:

»Onze ziel!»

Vrouw Catherine, moeder Létumier en al de buurvrouwtjes kwamen aanloopen, hieven de handen ten hemel en zuchtten meê, om hem te troosten.

Dienzelfden dag kwamen de groote kanunnik Roos, pater Janvier en andere capucijners ook op de Buurten, en herhaalden dezelfde aperijs. Valentin was er kapot van; hij riep, dat de koning dien eed nooit zou goedkeuren en dat een legioen engelen uit den hemel zou nederdalen, om de slechte priesters te verhinderen hem te zweren. In al de dorpen van den omtrek, Mittelbronn, Quatre-Vents, Bechelberg enz. dacht men er evenzoo over, zonder te weten waarom, maar omdat de capucijners het gezegd hadden!

Zelfs baas Jan scheen er gebukt onder te gaan, zijn bolle wangen hingen slap; en toen, na het eten, vrouw Catherine de kamer uitliep met haar boezelaar voor de oogen, keek hij mij onthutst aan en vroeg me:

»En gij, Michel! wat dunkt u van dat alles?»

Toen antwoordde ik hem:

»Dat alles, baas Jan! is om de koopers van de goederen der geestelijkheid schrik aan te jagen. Maar die monniken zijn de eigenlijke priesters niet! Terwijl onze arme dorpspastoors al de herderlijke pluchten waarnamen; terwijl ze de bergen afliepen, winter en zomer door, onder regen en onder zonnehitte, om de ongelukkigen, die door de hebzucht der heeren gevild en geplukt werden te troosten, en daarbij slechts hun kleine tiend hadden op de granen, die in ons land van rogge bijna niets opracht, — hadden die monniken een lekker leventje; ze deden niets dan ons ergeren door het schouwspel hunner dronkenschap, hunner luiheid en onzedelijkheid; ze haadden zich in alle wereldsche genietingen!... En thans, nu door den verkoop van die goederen de armste kapellaan zeven honderd livres heeft, en de minste pastoor twaalf honderd, zouden die menschen wel dom zijn zich op te offeren voor die monniken, die hen met een slecht oog aanzagen of voor die bisschoppen, die hen uit de hoogte als »dat priestervolk», behandelde en die, wanneer bij toeval een hunner bisschop werd, zeiden dat het een »bisdom van lakeien» was. Ik houd me overtuigd, dat de verstandige en moedige pastoors wel degelijk den eed afleggen zullen; en mochten er zijn die hem weigeren, dan zal het zijn uit vrees voor die trotsche wezens, die nooit iets vergeven, en niet uit overtuiging of omdat ze werkelijk gelooven minder aan hun vaderland dan aan die zelfzuchtige menschen verplicht te zijn.»

Baas Jan hoorde mij met welgevallen aan, en mij de hand op den schouder leggende, riep hij uit:

»Michel! wat ge daar zegt, is de waarheid. Ongelukkig is het volk, en vooral de vrouwen, in onwetendheid opgevoed. Al wat we doen kunnen is, ons met alle patriotten vereenigd te houden en af te wachten of de monniken de constitutie aanvallen, om haar dan te verdedigen.»

Op hetzelfde oogenblik kwam vrouw Catherine weër binnen, en dadelijk zeide hij tegen haar:

»Hoor eens hier, Catherine! als ge 't mij te bont maakt met dat benauwde gezicht, dan zal ik eenvoudig mijn landerijen van Piekeholtz, die ik met mijn goede geld betaald heb, aan de Tiercelijnen teruggeven. Dan zullen we doodarm zijn; pater Bénédict en al die schavuiten zullen in hun vuistje lachen; en ge zult zien of de Tiercelijnen, de bisschoppen, de heeren of de koning ons mijn geld zullen weergeven, waarmee de schulden betaald zijn die zij buiten ons om en tegen onzen wil gemaakt hebben!»

Hij was driftig, en zijn vrouw maakte maar gauw dat ze naar de keuken kwam, omdat ze hem geen behoorlijk antwoord kon geven.

Wat daar in de Drie Duiven plaats vond, dat viel in elk huishouden voor, de vrede was overal verstoord; en zelfs voordat ik dien avond t'huis kwam, wist ik vooruit wel, dat moeder mij onder handen zou nemen over den eed, alsof dat mijn zaak was.

Ik had me niet bedrogen! Zij was op de hand van hen die ons in de ellende gestort hadden; ze voorspelde mij dienzelfden avond, dat ik voor eeuwig verdoemd zou zijn, omdat ik niet toestemmen wou, dat de Nationale vergadering een troep joden en ketters was, bijeengeraapt om de godsdienst van onzen Heer omver te werpen. Ze overlaadde mij met verwijtingen, maar ik antwoordde haar niet; ik had al lang de partij gekozen mij alles van haar te laten welgevallen, al was ze nóg zoo onredelijk.

Vader durfde geen woord te zeggen, en ik beklagde hem uit den grond mijns harten.

Dat duurde zoo een dag of drie, vier. De Nationale vergadering had besloten: dat de eed der bisschoppen, der voormalige aartsbisschoppen en der pastoors, »om getrouw te zullen zijn aan het volk, aan de wet en aan den koning, om met zorg de geloovigen van hun district of parochie te hoeden, en met al hun vermogen de constitutie te handhaven,» — binnen acht dagen na de afkondiging van het decreet afgelegd zou worden, en wel den eersten Zondag, na de mis. Te weten: door de bisschoppen, de gewezen aartsbisschoppen, de vicaires, de superieuren en directeuren der seminariën, in de bisschoppelijke kerk; en door de pastoors, kapellaans en andere geestelijken, in de kerk van hun parochie, in tegenwoordigheid van den raad hunner gemeente en de geloovigen; dat ze twee dagen te voren de municipaliteit van hun district van hun voornemen om den eed af te leggen, kennis moesten geven; en dat diegenen die den eed binnen den gestelden termijn niet zouden hebben afgelegd, geacht zouden worden van hun betrekking afstand te hebben gedaan, waarna hun plaats zou vervuld worden door middel van de verkiezingen, overeenkomstig de nieuwe constitutie, den 12 Juli aangenomen.

Men wachtte dus met spanning den zondag af, om te zien wie van de pastoors den eed afleggen zouden. Tot zoo lang kuisden en werkten de monniken wat ze maar konden, al de afgeschafte ordes en congregaties zag men weër verschijnen, de verwarring werd met den dag grooter! Maar evenzeer

begreep de andere partij toch ook best, dat de bisschoppen en adellijken bezig waren, alle krachten in te spannen, en dat wanneer ze het wonnen, ze al hun bezittingen en privilegiën weër terugkrijgen zouden. Daarom sloten zich tegelijkertijd de burgers, de werklieden, de soldaten en de boeren aan elkander aan, wel te verstaan diegenen die er hun eer en hun roem in stelden de wetten huns lands te eerbiedigen, en voor wie het heil van Frankrijk, wat tevens de zaak der rechtvaardigheid en vrijheid was, boven alles ging.

Baas Jan had met mij afgesproken, dat we samen naar Lützelburg zouden gaan, om te zien wat zijn vriend Christophe doen zou, die tot nog toe het volkomen met ons eens geweest was over die leegloopers van monniken. Daar het gerucht liep, dat geen enkele pastoor in 't land de vingers omhoog zou steken, wisten we niet meer wat er van te denken. Maar die pastoor met zijn degelijk gezond verstand en zijn edel hart, zag de zaken altijd helder in; hij was nooit in verlegenheid waar zijn plicht lag.

Donderdag avond, den 3n Januari 1791, terwijl we in de smederij druk aan het werk waren, en het buiten duchtig sneeuwde, zagen we op eenmaal pastoor Christophe, met zijn groote parapluie, zijn driepunt en zijn versleten lange jas, het hoofd naar binnen steken, uitroepende:

»Goeden dag, baas Jan! Wat een sneeuw! Als dat zoo voortgaat, ligt ze morgen twee voet dik.»

»He! dat 's Christophe,» zei baas Jan, die aanstonds zijn hamer neêrlei. »Kom meê naar de herberg.»

»Neen, de dag loopt ten einde. Ik ben naar stad geweest, om mijn verklaring in te leveren, en ik heb niet willen voorbijgaan zonder u te zeggen, dat ik den eed zal afleggen aanstaanden Zondag na de mis. Als gij komen kunt, Michel en gij, zal 't mij genoegen doen.»

»Dus legt ge den eed toch af?»

»Ja zeker, Zondag. Maar de oude Steffen staat op mij te wachten; we zullen er later wel over doorpraten.»

Baas Jan en hij gingen daarop uit de smederij, en ik keek om naar Valentin, wiens gezicht op eens een el lang geworden was, en die daardoor te kijken met oogen als een nil en open mond, als iemand die geheel versuft is. Ik daarentegen was recht in mijn schik: ik keek opgeruimd naar den heer pastoor, de oude Steffen en baas Jan, die daar rustig stonden te praten onder al de sneeuw, die in groote vlokken neêrviel. Eindelijk gaven ze elkander de hand, en pastoor Christophe, eer hij door de witte straat, met de oude Steffen onder zijn parapluie, zijn reis voortzette, riep mij van verre toe:

»En gij komt toch ook Michel? Ik reken op u.»

Daarop ging hij heen, en baas Jan kwam recht opgeruimd weër in de smederij.

»Wie heeft dan toch het gerucht uitgestrooid dat de pastoors den eed zouden weigeren?» riep hij. »Ik voor mij, ik was er wel zeker van, dat de mannen van gezond verstand, die er, Goddank! nog genoeg zijn in Frankrijk, het met ons eens zouden wezen en niet met die koppige ezels, die op hun oude begrippen van kloosters en abdijen en heerenrechten en grootheid der adellijken en gemeenheid van het volk blijven staan, alsof we niet allen van vader Adam afstamden, en alsof we niet allen van adel waren, ha! ha! ha!»

Als baas Jan goed op streek was ging hij soms door dik en dun; hij

ontzag zich dan niet, hen die van een ander gevoelen waren, voor schavuiten en deugnieten uit te maken. Dat hinderde mij geducht om onzen ouden kameraad, die niet antwoordde en gansche dagen stil voor zich heen zag. Ik voelde wel, dat dit spaak moest loopen; dat baas Jan verkeerd deed en dat Valentin, die geen lafaard was, wel den een of anderen dag zijn geduld zou kunnen verliezen en hem geducht op zijn nummer zetten.

Gelukkig kwam dien dag Nicole ons tijdig roepen voor het avondeten; ieder trok zijn buis aan en men ging van elkkaar zooals altijd, zonder dat er iets voorviel.

Den volgenden dag wist men reeds, dat pastoor Ott van Pfalzburg en zijn kapellaan Himmel hun verklaring niet bij de municipaliteit hadden ingeleverd; maar de aalmoezenier van het regiment La Fère, Joseph-Hector, had ze wel ingeleverd. Men sprak er overal over; het was de groote zaak van den dag.

Den Zondag daarop gingen baas Jan, Létumier en Cochard, om niet te spreken van een aantal andere patriotten uit de stad en uit de Buurten, op weg naar Lützelburg.

Het sneeuwen had opgehouden. Het kleine witte kerkje was vol met menschen, die de sneeuw hunner bergen getrotseerd hadden om bij de plechtigheid tegenwoordig te zijn. Men hield het er voor dat verscheidene hunner geen al te beste voornemens hadden. Maar er werd nog al wat toe vereischt om het volk tegen pastoor Christophe op te zetten, die door iedereen bemind en geëerd werd. En bovendien zijn broeder Materne, en nog eenige zulke rosharige reuzen van zijn familie, waren van den Dagsburg gekomen. Zij stonden in het koor, en wie maar hun lange rechte ruggen, hun schouders als draagbaren en hun kromme neuzen aanzag, terwijl ze daar voor hun lessenaar stonden te zingen, — dien verging de lust wel om kabaal te maken. Want met hun geduchte houthakkershanden zouden ze u, zonder de minste moeite, over de menigte heen, elkander hebben toegegooid tot aan de deur, waar een ferm pak slaag op den koop toe u gewacht zou hebben.

Alles liep dus hoogst ordelijk af. De pastoor hield de mis, en eerst na den dienst kwam hij vooruit tot op de trappen van het koor, tegenover het publiek; en daarop zeide hij, met een krachtige stem, die overal gehoord kon worden, met opgestoken hand:

»Ik zweer met zorg de geloovigen te zullen hoeden, wier zielezorg mij is toevertrouwd. Ik zweer trouw aan het volk, de wet en den koning. Ik zweer met al mijn vermogen de fransche constitutie te zullen handhaven, en met name het decreet betreffende de burgerlijke samenstelling der gesetlijkheid.»

Eenige oogenblikken later ging de menigte uit de kerk. Pastoor Christophe was nog in zijn sacristie; baas Jan en ik, de groote Materne en zijn bloedverwanten, we bleven hem in de kerk staan wachten.

Buiten was alles rustig; de menschen gingen naar huis.

Eindelijk kwam de pastoor ook en nam ons allen meê naar zijn pastorie. Onderweg zei baas Jan tegen hem:

»Nu, alles is best afgelopen, al dat geschreeuw van de capucijners helpt toch niet machtig veel.»

Pastoor Christophe was in gedachten verzonken.

»Het gevaar moet misschien nog komen,» zeide hij; »maar als wij onzen plicht maar betrachten, gaat het overige ons niet aan.»

Eenmaal in zijn kamertje, waar de ronde tafel gedekt was, sprak hij

het gebed; men at in stilte een goede soep en een grooten schotel winterkool met spek, met wat noten en kaas bij wijze van nagerecht.

De moeder van den pastoor had rood geweende oogen, ze bediende zonder een woord te spreken; dat maakte ons neêrslachtig. Tegen het eind van den maaltijd ging ze de kamer uit, en pastoor Christophe sprak:

»Ziet ge, dat is het begin van de onrust; dat is het treurige van de zaak! Dat zal spoedig in alle huizen het geval wezen! De arme vrouw weent... De capucijners hebben meer gezag bij haar dan ik zelf... Ze houdt mij voor verdoemd! En wat zal ik haar zeggen? Wat er aan te doen?»

»Kom, kom!» zei baas Jan, zelf ook met de tranen in de oogen, »mijn vrouw tobt er ook over, maar dat gaat alles wel over, we zullen eerst die schavuiten er wel onder krijgen, en dan komt het gezond verstand wel weer boven.»

Maar toen sprak pastoor Christophe de volgende woorden, die mij nooit uit het geheugen zijn gegaan:

»Dat gaat niet zoo gemakkelijk, als gij meent, baas Jan! Want onze heeren, de adellijke bisschoppen, zagen liever alles te gronde gaan, dan hun bezittingen en privilegiën te verliezen. Daarom verbieden ze ons den eed af te leggen op die constitutie, die hun ontnaemt wat zij boven de godsdienst stellen. — Is de constitutie in tegenspraak met de Evangeliën? Neen!... Dat weten ze zeer goed. Ze is in overeenstemming met ons geloof. Reeds voor ruim 1700 jaren waren de »Rechten van den mensch» door onzen Heer voorspeld. Hij had gezegd: »Hebt elkanderen lief, want gij zijt allen broeders.» Hij had gezegd: »Verkoop hetgeen gij hebt en volg mij, en geef uw geld aan de armen.» Maar zij, wel verre van hun bezittingen te verkoopen, vergaderden steeds meer; zij, wel verre van de gelijkheid der menschen te willen, waren er slechts op uit nieuwe eereposten, nieuwe voorrechten en nieuwe onderscheidingen zich te verwerven; zij, wel verre van te wenschen dat de wil van God geschiede op aarde gelijk in den hemel, deden zich zelve te goed in hun trotschheid, in hun gierigheid en in de verguizing van hun gelijken!

»Die constitutie — die met den geest des Evangelies overeenstemt — is hun een doorn in 't oog. Hoe zouden ze kunnen dulden dat de pastoors en de bisschoppen door het volk benoemd worden, dat slechts naar innerlijke deugd ziet en de nederigste en geringste pastoors boven hen zou stellen, zooals dat in de tijden der heilige martelaren geschiedde? — Zij worden vrij wat liever benoemd door wezens als Mme Pompadour en Dubarry en dergelijke schepsels, die slechts zien op mooie manieren, complimenten en kniebuigingen, groote namen en lieve woordjes, waar een arme dorpspastoor het nooit ver in brengen kan. Dat heeft ons mannen als de Rohan, Dubois en al zulke wezens op den hals gehaald, die een eeuwige schande voor onze godsdienst wezen zullen. Zou het volk zulke mannen gekozen hebben? Zeker neen! Het volk zou hen als mest buitengeworpen hebben, want elk eerlijk man bedekte zich het gelaat als hij hen zag.

»Welnu, als de constitutie verklaart, dat zulke ontuchtigen in 't vervolg niet meer de hoogste gunst zullen genieten, dat het arme volk alles naar zijn eigen behoeften regelen zal, — dan weten ze wel dat hun rijk uit zal zijn; hun tijd is voorbij, als die goede wet in stand blijft. En wanneer de arme pastoors, die ze zoo diep verachten, aan het hoofd hunner kudden blijven; als die pastoors vrede, orde, onderdanigheid aan de wet door de afgevaardigden des volks vastgesteld, prediken, zooals hun plicht is, — dan

zal die goede constitutie in stand blijven. De pastoors zullen sterk, geëerd en gezien wezen; zij zullen het Evangelie doen heerschen. Mochten er kwaadwilligen opdagen, om het land in opschudding te brengen, dan zullen zij de eersten zijn om zich voor het vaderland op te offeren en het voorbeeld te geven van moed tegen den geest des kwaads; en die groote, heerlijke Omwenteling, die door den Heer aangekondigd is, zal langs vreedzamen weg en voor eeuwig tot stand komen.

»Dat is juist wat zij niet willen!... Zij willen de verdeeldheid, zij willen den burgeroorlog tusschen ons ontsteken; en terwijl de eene broeder tegen den andere aan het strijden en alles in wanorde en tweespalt zal zijn... dan zullen die mannen van Koblenz, van Worms en van al die plaatsen komen aan het hoofd van de Pruisen, de Oostenrijkers en de Russen, om ons weer onder het juk te brengen en hun privilegiën te herstellen, op de puinhoopen van het Evangelie en de Rechten van den mensch. Dat is het wat ze willen. Zij noemen dat politiek. Maar had onze Heer Jezus Christus politiek? Zou hij, als hij politiek gehad had, zich hebben laten kruisigen voor het heil der ongelukkigen? Zou hij, de afstammeling van David, dan niet op de zijde der koningen tegen het volk zijn geweest? Zou hij dan niet naar den duivel des hoogmoeds geluisterd hebben, toen die op den berg tot hem sprak: »Zie dat land, die dorpen, die wateren! Al deze dingen zal ik u geven, indien gij nedervallende, mij zult aanbidden.» Denkt ge niet dat de Rohan en consorten in zijn plaats, zich al heel spoedig met het aangezicht ter aarde voor den duivel nedergeworpen zouden hebben? Maar onze Heer had geen politiek, en ik, arm dorpspastoor, het is naar hem dat ik luister, hem neem ik ten voorbeeld, en niet die trotsche bisschoppen, die leefden als heidenen! Ja, ik zal altijd aan het Evangelie gehoorzamen, en ik zal nooit heulen met den vreemdeling!»

Hij zweeg een oogenblik, bleek van aandoening; zijn broeder, de groote Materne, van la Houpe, reikte hem de hand, zeggende:

»Ge hebt wel gelijk, Christophe; wij zullen altijd staan aan de zijde van onzen Heer Jezus Christus tegen dezulken als den kardinaal de Rohan. Ik heb hem gezien... wij hebben hem gezien met zijn vrouwensch, de vrouw van een ander! Hoe afschuwelijk!»

En al de bergbewoners sloegen het heilige kruis, terwijl ik inwendig trilde en baas Jan uitriep:

»Ja, we hebben wat schandalen gezien!... Als het volk nog godsdienstig is, dan kunnen die rampzaligen het waarlijk niet helpen. En als ze denken, dat ondanks dat alles hun bevelen voor ons een Evangelie zullen zijn, dan zijn ze de plank glad mis.»

»Zeker hebben ze onze achting verloren,» zeide pastoor Christophe. »Maar, ik zeg het u vooruit, weldra zullen zij hun lasteringen uitzenden over de arme pastoors, die zich aan de wetten des lands onderworpen hebben door den eed af te leggen; ze zullen hen als afvalligen en renegaten voorstellen. Wij zullen veel te lijden hebben, maar al moest alles mij verlaten, vader, moeder, broeders en zusters, vrienden en de gansche wereld, — als mijn geweten maar gerust is en ik met God ga, bekommer ik mij om al het andere niet!... Al wat ik wensch is, dat die menschen, met hun politiek van tweespalt en burgeroorlog, maar onzen koning, onze ongelukkige koningin en hun omgeving niet in het verderf storten. Als het volk eenmaal uit den band is, zal het een overstroming zijn, die verder gaat, dan men zich vooruit zal kunnen voorstellen. En als er veel bloed gestort is, zal het hun schuld zijn. Want door de pastoors den eed te ver-

bieden, maken zij hen bij het volk verdacht, ze verwijderen hen van hun kudden, ze gewonnen de eerlijke lui om de godsdienst te beschouwen als de grootste vijandin van de vrijheid, de gelijkheid en de broederschap, vijandin van al de groote christelijke beginselen, die door de nieuwe constitutie verkondigd zijn... God weet wat er dan in de verwarring gebeurten kan!"

Zoo sprak die edele man. En, twee jaren later, in 1793, toen ik de karren der guillotine zag voorbijgaan, opgevuld met vrouwen, grijsaards, priesters, burgers, werklieden en boeren, — o! hoe dikwijls heb ik toen niet in mij zelve uitgeroepen:

»Daar gaat de politiek der bisschoppen en émigranten voorbij!"

De kardinaal de Rohan, de graaf van Artois en hun vrienden waren toen aan den overkant van den Rijn, en onze heeren bisschoppen verklaarden de »Openbaring" te Konstanz. Zij zagen de zaken uit de verte aan, maar kwamen zelf nooit in de Vendée en in het Zuiden, waar de weerspannige of onbeëdigde priesters moedig aan het hoofd der opgestane boeren stonden! Ze dachten zeker:

»Wat zijn die menschen toch dom, zich te laten doodslaan voor zulke kerels als wij!"

En dat was zoo, de ongelukkige boeren van het Westen hadden wel in hun vaandel kunnen schrijven: »Slavernij, onkunde en ellende"! Want inderdaad, om die te verdedigen, daarvoor strenden zij. (*)

Twee of drie keeren liet de graaf van Artois aankondigen, dat hij komen zou om zich aan het hoofd der Vendéers te stellen. Hij kwam zelfs op een Engelsch schip voor de kust. Maar toen de boeren eenmaal opgestaan waren, toen alles te vuur en te zwaard vernield werd, en hij het kanon der republiek hoorde bulderen, maakte die held zich heel spoedig uit de voeten, en liet de arme drommels alleen voor zijn recht »door Gods genade" vechten. Ge zult dat later zien; men heeft nooit ter wereld zoo iets lafs aanschouwd.

Al wat ik u van dezen dag nog te zeggen heb, is, dat men bij pastoor Christophe over den eed en de zaken des volks bleef praten tot twee ure in den namiddag. Toen namen die van La Houpe, die nog een heelen marsch te maken hadden, hun stokken weêr ter hand, om nog vóór den nacht t'huis te zijn. Men drukte elkander de hand en ieder ging zijns weegs, terwijl pastoor Christophe den vesper ging houden.

Het was vinnig koud op de hoogte. Baas Jan, recht in zijn humeur, sprak terwijl hij liep als een haas:

»Alles is best afgeloopen. De capucijners hebben hun slag gemist; mijn landerijen van Pickeholtz zijn sedert eergisteren vrij wat in prijs gestegen."

Ik voor mij, ik dacht aan de woorden van pastoor Christophe; wat hij van de politiek der adellijke bisschoppen en emigranten gezegd had, gaf mij vrij wat te denken. Ik zag de toekomst niet helder in.

(*) De groote opstand der koningsgezinde boeren in de westelijke provinciën tegen de revolutie en de nieuwe orde van zaken, vooral in de Vendée, mag hier als bekend voorondersteld worden. Later komt de schrijver er trouwens op terug.

V.

Omtrent dezen tijd hadden er gewichtige veranderingen op de smederij plaats, en ik moet u dat in bijzonderheden verhalen, omdat 't het geluk van mijn gansche leven uitmaakte, niettegenstaande het verdriet dat ik er de eerste dagen van had.

Ge moet dan weten, dat Valentin zijn middagmaal gebruikte bij onze bureu Rigaud. Hij kon het best vinden met die oude luidjes, die meneer Valentin vóór en meneer Valentin na tegen hem speelden. Zijn denkbeelden over het onderscheid der standen maakten juist, dat hij die beleefdheden wel heel aardig vond. Alle avonden zat hij als een prins in den leuningstoel des huizes voor een goeden eierkoek met spek of een schotel met vleesch, zijn kalkoentje wijn aan de rechterhand, zijn karaf water aan de linkerhand en zijn voetjes in de sloffen, terwijl de twee oudjes, aan het andere eind van de tafel hun geboende aardappeltjes pelden en gestremde melk aten. Valentin vond dat niet meer dan natuurlijk; hij was eerste knecht en zeide zeker bij zich zelf:

»Ik ben van een andere klasse dan die Rigauds; daarom eet ik wat goeds en moeten zij met den reuk er van tevreden zijn.»

Elken keer dat er bij de Rigauds brood gebakken werd, — en dat gebeurde om de veertien dagen of drie weken, — liet hij een paar lekkere *Kisches*, (*) in den oven doen, en dan werd ik er op te gast gevraagd. Dan ontkurkte hij een flesch Lotharingschen landwijn, dien hij voor zich alleen in den kelder had. Nooit zou het hem in 't hoofd opgekomen zijn er een glas van aan vader Rigaud aan te bieden! Dat hinderde mij des te meer, daar de beide oudjes met begeerige oogen naar ons keken; maar ik durfde er niet van spreken tegen Valentin: hij zou boos geworden zijn, dat ik onzen stand zoo weinig in eere hield, en zou mij misschien niet meer uitgenoodigd hebben.

Somtijds liet hij mij broeder Etienne ook meebrengen, wiens kleine glimneus al bij voorbaat op en neer ging als hij de *Kisches* maar rook, en die ons altijd aan het lachen bracht door zijn verbazend gezonden eetlust. Valentin hield veel van hem en leerde hem, zondags na den vesper, al zijn geheimen van het broeien, opkweeken en vangen der vogels; want vogels waren zijn liefhebberij, hetzij om ze op te eten, zooals de lijsters en vinken, hetzij om ze te hooren zingen, zooals de leuwerikken en nachtegalen. Dat was zijn grootste genoegen. Tegen het einde van Juli was zijn kamer, op de eerste verdieping van de Rigauds, dan ook vol vogels die hij in het bosch gevangen had, en de glazen van zijn vensters waren dan meest van onder tot boven bemorst. Hij had ze bij honderden van alle soorten. Diegenen die van wormen of vliegen leven, zooals de nachtegalen en de sijsjes, liet hij voor den winter weér los, en de anderen die zaden eten, hield hij over. Men kon kwalijk door het portaalte van zijn kamer komen, zóó vol was het

(*) Een soort van platte koeken met stukjes gesmolten boter bezaaid, en die zeer heet gegeten worden.

met allerlei zaden, die er aan den zolder hingen te drogen. Want hij verbouwde dat alles zelf in een hoekje grond achter het huisje.

Zoo was zijn leven! In den winter, als er sneeuw lag, maakte hij zijn knippen en vallen en strikken klaar en sprak liefst over den trek der lijsters, de komst der vinken en hoeveel hij er wel dat jaar hoopte te vangen.

Vóór de Omwenteling had hij bijna nergens anders met mij over gesproken, en altijd op genoegelijken toon; maar sedert de Generale Staten was zijn humeur slecht geworden en was hij vaak bitter. Zoo dikwijls als we 's avonds bij elkaar waren om een praatje te maken, onder het snijden van fluitjes of dergelijke, deed hij niets dan zich beklagen over den trots en de domheid van baas Jan, en hij riep, de schouders ophalende uit:

»Die man zegt tegenwoordig niets dan dwaasheden; hij heeft het hoofd vol van schoenmakers die kolonels, houthakkers die prinses en baas Jannen die afgevaardigden worden! Niets is te hoog voor een patriot van zijn slag; hij meent al de bosschen van monseigneur den kardinaal-bisschop in handen te hebben en ze met assignaten te betalen. Geen kerkelijke ban, geen talrijke legers des konings, geen hulp van de gansche christenheid, — niets jaagt hem schrik aan.»

Daarbij lachte hij bitter. En zelfs op de smederij, in plaats van te zwijgen, liet hij zich dikwijls zeer scherp uit tegen de Nationale vergadering, de burgerwacht en al de mannen van de volkspartij. Het was zeer verdrietig voor baas Jan om dat te moeten aanhooren en een knecht te hebben, die hem belette naar hartelust tegen de adellijken en de bisschoppen uit te varen. Hij hield zich zooveel mogelijk in; maar de dagen van slecht nieuws gebeurde het hem dikwijls, nadat hij lang gezweven, zijn wangen opgeblazen en gebromd had, dat hij op eens uitbarste:

»O! die schelmen!... o! dat vee!...» zonder dat hij zei wie hij bedoelde.

Valentin begreep best dat hij op de heeren of bisschoppen doelde, en antwoordde hem dan, óók zonder te zeggen wie hij meende:

»Ge hebt wel gelijk, schelmen en vee van allerhande soort zijn er maar al te veel in de wereld!»

Dan keek baas Jan hem vrij leelijk aan en zei:

»En domkoppen ook!»

En Valentin antwoordde:

»Ja, dat geloof ik; vooral zulke die zich zelve voor heel loos houden, dat zijn de ergsten!»

En dat ging dan op dien toon voort. Dikwijls zag ik baas Jan kersrood en Valentin doodsbleek worden van drift, en ik zeide in mij zelf:

»Ze krijgen elkaar nog bij de kladden!»

Maar tot op die geschiedenis van de eedaflegging waren al die kleine buien nog voorbijgedreven. Doch in den loop van de maand Januari 1791 kwam er elken dag iets nieuws: dan hoorde men dat de pastoor van dit dorp den eed had afgelegd, dan die van een ander dorp. Iets later, dat de pastoor Dusable van Mittelbronn, in de plaats van Ott van Pfalzburg gekomen was; dat al de pastoors van de Nationale vergadering, de abt Grégoire vooraan, den eed vernieuwd hadden, enz.

Baas Jan lachte en was uitgelaten; hij zette zijn borst ééns zoo hoog en zong: »Ca ira!... ça ira!» terwijl Valentin hoe langer hoe somberder werd. Ik begon zelfs al te gelooven, dat hij bang voor baas Jan was en dat hij niet kwaad durfde worden, — toen op zekerden morgen de tijding kwam, dat de bisschop van Autun, Talleyrand-Périgord, de bisschoppen

die den eed afgelegd hadden, zou inwijden, ondanks het verbod van den paus.

Baas Jan was er zoo opgewonden blij over, dat hij begon door te draven en zei: dat Monseigneur Talleyrand-Périgord een echte apostel van den Christus was; dat hij ook reeds den verkoop van de goederen der geestelijkheid voorgesteld had; dat hij de mis gehouden had op het Champ-de-Mars, op het altaar des vaderlands, den dag van de Bondsfeesten (14 Juli 1790); en dat hij nu aan dat alles de kroon zou opzetten door de wijding der bisschoppen; dat die verstandige man de achting van ieder weldenkende verdiende, en dat de weerspannige bisschoppen ezels waren bij hem vergeleken.

Maar Valentin, die hem al dóórsmedende schijnbaar bedaard had aangehoord, vloog op eens tegen hem op, zoodat ze neus aan neus kwamen te staan, en bulderde hem toe:

»Dat's voor mij dat je dat zegt! denk je dat ik dat niet voel? Zal ik je eens wát zeggen: je Talleyrand-Périgord is een gemeene Judas! Versta je me, een Judas! En zij die hem prijzen, zijn ook Judassen!»

En terwijl baas Jan van verbazing terugdeinsde, voegde hij er bij:

»Ezels?... onze bisschoppen ezels?... Je bent zelf een ezel!... een verwaande kwast, en zoo dom als je trotsch bent!»

Toen hij dat hoorde stak baas Jan zijn handen uit alsof hij hem wargen wilde, maar Valentin hief zijn hamer in de hoogte en riep:

»Ik raad je, raak me niet aan!»

Hij zag er verschrikkelijk uit, en als ik niet op hetzelfde oogenblik tusschen hen in gevlogen was, zou er een ongeluk gebeurd zijn.

»In 's hemels naam! baas Jan, Valentin!» riep ik, »bedenkt toch wat ge doet!»

Toen werden ze beiden doodsbleek. Baas Jan wilde spreken, maar hij kon niet, hij stikte van drift; en Valentin, zijn hamer in een hoek smijgende, riep:

»Nu is het uit! Ik heb me genoeg laten trappen sedert twee jaar... Ge moet maar een anderen knecht zoeken.»

»Ja,» zeide baas Jan, stotterende van drift, »ik heb ook genoeg van zoo'n aristocraat van een knecht!»

Maar Valentin antwoordde daarop:

»Ge zult met me afrekenen! En ge zult me een getuigschrift geven voor de vijftien jaren, die ik bij u gewerkt heb, hoort ge? Goed of slecht, om 't even! Ik wil zien wat een patriot als gij op een aristocraat als ik te zeggen kan hebben.»

En metéén ging hij de deur uit, in der haast zijn buis grijpende, dat hij buiten de deur aanschoot, terwijl hij het huis der Rigauds binnenging. Baas Jan stond verplet.

»Ellendeling!» zeide hij.

En een oogenblik daarna vroeg hij mij:

»Wat denkt gij van zoo'n hondsvot?»

»Och! zeker is hij een gek,» zeide ik; »maar het is toch altijd een brave kerel, een eerlijke knecht en een goed werkman. Ge hebt ongelijk, baas! dat ge hem in den laatsten tijd zoo getergd hebt.»

»Wat zeg je daar, heb ik ongelijk?» schreeuwde hij.

»Ja,» antwoordde ik, »ge verliest een goeden knecht, een man die vroeger veel van u hield, en het is uw schuld dat ge hem verliest, ge hadt hem niet tot het uiterste moeten brengen.»

Hij scheen over die woorden hoogst verwonderd, maar eindigde met te zeggen:

»Ik was baas!... En als ik de baas niet geweest was, zou hij er van gelust hebben!... Maar het mag wezen zoo het wil, Michel, gij zegt me wat ge denkt, en dat is goed van u. Wat gebeurd is, spijt me... ja, het spijt me... maar 't is nu eenmaal zoo. Kon ik ook denken, dat er zoo'n dom wezen bestaan kon?»

Ziende dat hij berouw had, trok ik zonder een woord meer te zeggen mijn buis aan en liep naar de Rigauds, hopende alles nog in orde te zullen brengen; want ik hield toch veel van Valentin, het was me of we niet meer buiten elkaar konden leven. Baas Jan begreep wel wat ik doen wou, en hij liet mij begaan; hij ging in zijn huis.

Toen ik de deur van de Rigauds open deed, stond Valentin daar alles aan de twee oudjes te vertellen; ze zaten met de grootste ontsteltenis naar hem te luisteren. Ik viel hem in de rede en riep:

»Maar Valentin! ge kunt niet van ons weggaan, dat gaat niet, ge moet het vergeten!... baas Jan wil ook niets liever dan dat... Meen niet, dat hij niets meer met u te doen wil hebben; integendeel, hij acht u en houdt wel van u, daar ben ik zeker van.»

»Ja,» zeide de oude Rigaud, »dat heeft hij mij wel honderdmaal gezegd.»

»Wat kan me dat helpen?» antwoordde Valentin. »Vóór die Generale Staten hield ik ook wel van den man; maar sedert hij zijn voordeel heeft gedaan met de rampen van dezen tijd, om zich de goederen van de kerk toe te eigenen, beschouw ik hem als een roover. En bovendien,» riep hij, terwijl hij op een stoel neêrviel en met de vuist op tafel sloeg, »het is die trots, te meenen dat alle menschen gelijk zijn, die trots is het, dien ik niet kan uitstaan. Zijn hebzucht zal hem in het verderf storten, ik zeg het je, en dat zal goed zijn óók. Gij, Michel! gij kunt het niet helpen, het ongeluk heeft gewild, dat ge in 't gezelschap van een baas Jan en een Chauvel zijt beland; dat is uw schuld niet! — Als alles in orde gebleven was, hadt gij binnen een jaar of vijf een eigen smederij en het meesterschap kunnen koopen; ik zou u geholpen hebben, ik heb zestienhonderd livres spaarpenningen bij den notaris Boileau te Pfalzburg staan. Gij zoudt een christelijk huwelijk hebben aangegaan; we hadden samen gewerkt, en ge zoudt gezien hebben, of de oude knecht ook van het huiselijk leven en lieve kinderen houdt.

Onder het spreken werd hij week, en ik begon nog eens weêr:

»Nee, Valentin! neen! ge gaat niet heen; 't kan niet!»

Maar oogenblikkelijk streek hij de hand over de oogen en zeide met vaste stem, terwijl hij oprees:

»We hebben vandaag Donderdag; overmorgen, Zaterdag, 's morgens heel vroeg, vertrek ik. Een man moet zijn plicht vervullen: te willen blijven in een hol, waar men gevaar loopt voor zijn ziel, dat is zondig, misdadig zelfs. Ik heb reeds te veel gevaar geloopt; ik had al lang moeten heengaan, maar ik was te zwak, omdat we zoo aan elkaar gewend waren. Nu is alles uit, en ik ben blij toe. Zeg aan baas Jan dat alles morgen avond in orde moet zijn, verstaat ge? Ik wil hem niet meer spreken; hij zou zich nog verbeelden mij te kunnen bekeeren.»

Daarop ging hij in den gang en klom de trap op naar zijn kamer. Ik stak de besneeuwde straat over en trad zeer terneêrgeslagen de gróote zaal van de Drie Duiven binnen, waar Nicole bezig was de tafel voor het middageten te dekken. Vrouw Catherine hielp haar, maar was geheel in de stilte; baas Jan had haar zeker pas zijn twist met Valentin verteld; hij liep de kamer op en neer, met de handen op den rug en het hoofd voorover.

»Welnu?» vroeg hij.

»Ja, baas! hij vertrekt overmorgen in de vroege; hij heeft me opgedragen u te zeggen, dat dan alles in orde moet wezen.»

»Goed, de zestig livres van deze maand liggen klaar en het getuigschrift is spoedig opgesteld, nu hij dan toch heen wil gaan. Maar zeg hem, dat ik als vrienden scheiden wil; zeg hem dat ik hem ten eten noodig, en dat er dan noch over heeren, noch over capucijners, noch over patriotten gesproken zal worden; zeg hem dat uit mijn naam! En breng hem aan het verstand, dat twee oude kameraden zooals wij, elkaar toch wel de hand kunnen drukken en een flesch samen drinken eer ze van elkaar gaan, al zijn ze het niet eens over de politiek.»

Ik zag dat hij aangedaan was; ik durfde hem niet zeggen dat zijn knecht hem niet eens wilde spreken!

Op hetzelfde oogenblik ging Valentin juist ons venster voorbij, den stok in de hand, met snellen pas stadwaarts. Hij ging zeker zijn geld van den notaris ophalen; baas Jan schoof het venster op, en riep hem na:

»Valentin!... Hé, Valentin!»

Maar hij keek niet eens om en stapte door. Toen kwam de kwaadheid bij baas Jan weer boven:

»De schavuit wil niet eens naar mij hooren!» zeide hij, terwijl hij het venster weer dicht schoof; »het is een haatdragend wezen. — Ik had óók wel wat schuld... Ik had al berouw te veel gezegd te hebben; welnu, thans heb ik mij niets meer te verwijten. O! leelijke aristocraat, wil je me niet eens aanhooren!»

Daarop opende hij zijn secretaire, in den hoek van de zaal, en zeide tegen mij:

»Ga eens zitten, Michel! dan zal ik u zijn getuigschrift voorzeggen.»

Ik dacht dat hij hem een slecht getuigschrift zou geven, en ik vermat mij hem te zeggen, dat hij na het eten bedaarder zou zijn en dat zulks beter zou wezen.

»Neen, neen!» zeide hij kortaf, »ik wil er dadelijk een eind aan maken, en dan er niet meer aan denken.»

Ik ging dus zitten en baas Jan liet mij, ondanks zijn drift, het mooiste getuigschrift dat men zich denken kan, opschrijven, waarin stond, dat hij een uitstekend werkman, een brave, trouwe, eerlijke en ijverige knecht was; dat hij hem met leedwezen zag vertrekken, maar dat bijzondere aanlegenheden hiervan de oorzaak waren, en dat hij hem aan alle smidsbazen als een voorbeeldig knecht aanbeval. Daarop liet hij mij nog eens oplezen wat hij gedictieerd had, ondertekende het en zeide:

»Zoo is het goed; breng hem dat van avond of morgen. Neem ook het geld; laat hij het nazien en u quittance geven. Als hij u vraagt om hem uitgeleide te doen, zooals onder kameraden gebruikelijk is, dan geef ik u den geheelen Zaterdag vrij. En nu, laat ons gaan zitten en eten.»

De soepschotel stond al op tafel, en men ging zitten.

Dien ganschen dag gebeurde er niets bijzonders meer; Valentin liet zich niet meer op de Buurten zien, en eerst den volgenden dag ging ik hem op zijn kamer opzoeken. Hij was bezig zijn kooien, zijn knippen en strikken in orde te brengen. Ik gaf hem het getuigschrift, dat hij las en in zijn zak stak, zonder een woord te spreken, daarop telde hij het geld na en gaf mij quittance.

»Alles is nu in orde,» zeide hij. »Doch aan u en uw broër Etienne

geef ik al mijn vogels, mijn kooien en mijn zaden. Ge kunt er meê doen wat ge wilt."

Ik bedankte hem, met tranen in de oogen, voor Etienne en voor mij. Daarop zeide hij nog:

»Ge gaat morgen om acht uur met mij mede tot op de hoogte aan den kant van Saverne. Daar zullen we afscheid nemen; baas Jan kan u dat niet weigeren."

»Neen," zeide ik, »hij heeft mij zelfs den ganschen dag vrij gegeven."

»Dat is ook gebruik onder kameraden," antwoordde hij. »Dus gaan we om acht uur op weg, zonder mankeeren."

Daarop verliet ik hem, en den volgenden morgen stapten we samen op, zooals afgesproken was. Ik droeg zijn reiszak; hij liep achter mij, op zijn stok leunende, want hoe sterk hij in de armen ook was, in zijn beenen werd hij spoedig moê.

Ik zal dien dag nooit vergeten, niet alleen wegens de massa sneeuw die we moesten doorwaden en het prachtige gezicht van den Elsass, dien we van de hoogte onder het witte sneeuwkleed voor ons zagen liggen, met zijn dorpjes, zijn rijen boomen en zijn bosschen; maar ook om al wat Valentin tegen mij zeide in de herberg den »Groenen Boom", waar we om negen uur aankwamen.

In gewone tijden was dat de pleisterplaats van de voerlui, maar in Januari zou niemand licht zich aan zoo'n weg gewaagd hebben.

De kleine herberg, midden tusschen de dennen, aan den rand van de steilte, was bijna onder de sneeuw bedolven; men kon nog maar even het voetpad zien, waar slechts een paar personen sedert den vorigen dag geloopt hadden, en de kleine vensters, waarvoor de sneeuw een weinig weggeveegd was. Zonder den rook, die van het dak omhoog steeg, zou men gemeend hebben, dat alles in deze streek dood was.

Toen we binnenstapten, zagen we een oude vrouw, die bij het vuur zat te slapen, met den voet nog op haar spinnewiel; we moesten haar wakker maken, en toen eerst begon het spitshondje met zijn lange witte haren, zijn pluimstaart, spitsen neus en rechte ooren, onder de tafel, te keffen. Het was bang geworden toen het ons buiten hoorde aankomen, en was daar weggekropen.

De oude vrouw sprak niets dan Duitsch; ze had groote zwarte linten op het hoofd; haar man was naar Saverne om benodigdheden te halen. Ze bracht ons wijn, een stuk roggebrood en kaas.

Valentin zette zijn zak op de bank en ging er bij zitten, met zijn rug tegen het kleine venster, zijn stok tusschen de knieën en zijn handen gekruisd er op; ik ging tegenover hem zitten, en het oudje viel weêr in slaap, terwijl ze zich in postuur zette om te spinnen.

»We zullen hier afscheid nemen," zeide Valentin, »op je gezondheid, Michel!"

»En op de uwe," antwoordde ik in droeve stemming.

»Ja," zeide hij, na met een zekere plechtigheid zijn glas te hebben leêg gedronken, »ik ben voldaan, mijn geweten is gerust; ik heb het land der zonde den nek toegekeerd, ik heb den wandelstaf opgenomen en ik ben op weg naar mijn Heilige. Ik had al lang moeten vertrekken; ik ben te beschuldigen dat ik zoo lang in de gevangenschap van dit Babylon gebleven ben; daarover maak ik mij verwijtingen; dat is mijn fout... mijn zeer groote fout!... We waren ook zoo lang aan elkaar gewend!"

Op die wijze praatte hij eenigen tijd voort, en het was mij of ik

moeder hoorde, als ze te huis kwam van de mis bij een weerspannigen priester, hier of daar in het gebergte. Het was de capucijner Eléonore, die uit hem sprak! Eindelijk zeide hij, met de oogen ten hemel geslagen en de handen uitspreidende:

»Het uur der genade is gekomen... Er is vergeving voor elke zonde!... Ik kom laat tot berouw, maar te laat is het nooit. Uw goedertierenheid, o God! is oneindig.»

»Maar, zeg eens Valentin! waar gaat ge nu heen?» vroeg ik hem.

»Gij, Michel» zeide hij mij in 't gelaat ziende, als om daaruit te lezen of hij mij hierop antwoorden moest, — »in uw hart zijt ge een der onzen, zonder het te weten; uw verblinding komt van anderen. — Gij zult het wel aan niemand zeggen! En al zeidet ge het, wat zou het mij hinderen? Wat geschreven is, is geschreven, het uur van Babel's val heeft geslagen; eer deze sneeuw gesmolten zal zijn, zal ieder loon naar werken ontvangen... Gij, ge zult gespaard worden... ja, gij zult gespaard worden! Maar, zie die boomen, Michel! die boomen zullen kraken onder het gewicht der patriotten die er aan opgehangen zullen worden, en hun takken zullen er onder breken.»

Al dat gezeur maakte mij naargeestig. »Ja, ja, Valentin!» zeide ik, »ik wil u wel gelooven, 't is wel mogelijk; maar ondertusschen gaat ge toch ergens heen?»

»Ik ga naar Mainz,» zeide hij met een schuinschen blik naar de oude vrouw, die sliep; »ik ga naar onze goede prinsen, en in de eerste plaats naar den man naar Gods hart, Monseigneur den graaf van Artois. Op hem is onze hoop gevestigd. En van Mainz gaan we naar Lyon, dat de hoofdstad van het rijk zal worden, want de andere is geschandvlekt, er zal geen steen van op den andere blijven. De generaal Bender heeft de patriotten van België (*) al tot rede gebracht; nu komen die van het ontheiligde Frankrijk aan de beurt. Ge zult het zien Michel! ge zult het zien! Cavalerie, infanterie, artillerie, de Uhlanen en Pandoeren, alles zal tegelijk oprukken! Ze zullen intrakken van den kant van Savoye en van Luikerland, van den kant van Zwitserland en Spanje; en onze heeren zullen voorop gaan ter bevrijding van den armen martelaar, die om onze zonden lijdt. Dan, gelukkig de weldenkenden! gelukkig de onderdanigen! gelukkig de ootmoedigen en getrouwen!... maar wee den trotschen, die het hoofd hoogmoedig opsteken, wee den antichristen en den koopers van de gestolen bezittingen! Voor hen geen genade; geen genade voor de mannen als Jean Leroux, Létumier, Elof Collin!... hun hennepdas is al klaar. Gij, ge zult niets te vreezen hebben, gij zijt een goede zoon, die zijn vader en moeder onderhoudt, en dat is mooi!... Gij zult wel weér tot beter inzicht komen. Alleenlijk, als onze prinsen in den Elsass of te Metz zullen zijn, moet ge niet mede tegen hen uittrekken, om den opstand te beschermen. Geen enkele zal er levend afkomen, dat zeg ik u; monseigneur de graaf van Artois heeft alles reeds in orde! Blijf dan waar ge zijt, laat Létumier, Cocharten baas Jan alleen trekken. De soldaten in het land zullen zich ook tegen hen keeren, die zijn allen vóór onze prinsen. Men zal eerst het Babel van ongerechtigheden vernietigen, het rampzalige Parijs!»

Ik dacht, terwijl ik naar dat suikerbroodvormige hoofd van Valentin keek:

»Hoe treurig!... de arme kerel is gek geworden!»

Heel bedaard antwoordde ik hem:

(*) Nov. 1790.

»Ge gaat naar Mainz, dat's goed en wel; maar wat gaat ge daar doen? Ge zijt geen soldaat, dunkt me. En dan, op uw leeftijd!»

»O!» riep hij, »er zal genoeg te doen zijn; mijn plaats is mij van zelf aangewezen, ik zal als smid bij een regiment cavalerie dienst nemen, en zal in die betrekking voor het heil mijner ziel werken.»

Toen zeide ik geen woord meer; en, daar onze flesch leëg was, tikte ik om een andere te bestellen; maar dat wilde hij volstrekt niet hebben en riep:

»Neen Michel, neen! 't is genoeg! Een matig glas wijn doet goed, twee zou te veel zijn.»

Hij gespte zijn reiszak aan, betaalde de flesch, en we gingen de deur uit onder het gekef van den spits, die nu moed begon te scheppen.

Buiten gekomen breidde Valentin zijn lange armen uit en we omhelsden elkaar. Daarop daalde de arme drommel de hoogte af naar den kant van Saint-Jean-des-Choux, op den weg naar Weissenburg. Ik keek hem eenigen tijd na; hij waadde door de sneeuw en hief het hoofd telkens weër fier omhoog, als een kerel van twintig jaar.

Ik nam den terugtocht naar de Buurten aan. Al wat Valentin mij gezegd had, kwam mij als louter razernij voor. Ik wist toen nog niet dat de adellijken en de koningen van Europa een soort van vrijmetselaarsbond onder elkaar vormden; dat ze geen Franschen, Duitschers, Russen, maar vóór alle dingen edelen waren, en dat ze elkaar hulp en bijstand verleenden om de volken onder het juk te houden. Dat denkbeeld kwam mij al te afgrijselijk voor; ik kon het niet gelooven.

Het was bij twaalven, toen ik weër in de Drie Duiven binnenstapte.

»Zoo, zijt ge daar!» zeide peetoom, »ge komt nog juist bij tijds om meê te eten. Is hij vertrokken?»

»Ja, baas Jan.»

»Naar welken kant?»

Ik was verlegen wat ik daarop antwoorden zou, maar dat behoefde ook niet.

»Goed, goed,» zeide hij knipoogende, »hij gaat zich bij de émigranten te Koblenz voegen; ik dacht het wel!»

En hij ging zitten, zeggende:

»Laat ons eten en niet meer aan dat uilskuiken denken.»

Onder het eten scheen hij recht opgeruimd.

»Nu zijn we alleen, Michel,» zeide hij, »nu behoeven we van ons hart geen moordkuil te maken. Maar eerst moeten we andere maatregelen nemen. Ik ben over u tevreden, ge hebt mij altijd goed voldaan; gij staat als werkman nog niet gelijk met Valentin, — want, men moet billijk zijn, hij was een duchtige werker, — maar in gezond verstand zijt ge hem duizendmaal de baas; de rest zal met der tijd wel komen. We zullen het altijd eens zijn.»

En, toen het eten afgelopen was en ik wou opstaan, legde hij zijne hand op mijn schouder en zeide:

»Blijf zitten, Michel! we hebben nog wat te bespreken. Catherine! haal me eens een flesch. Van daag nog moet alles in 't reine zijn.»

Vrouw Catherine ging de kamer uit. Ik verwonderde mij over de opgeruimdheid van baas Jan; maar ik voelde wel dat hij het goed met mij vóór had. Zijn vrouw bracht de flesch en ging naar de keuken om Nicole te helpen bij het omwasschen, en wij bleven alleen in de groote zaal.

»We zullen niet gestoord worden,» zeide peetoom terwijl hij de glazen inschonk, »bij zulk sneeuwweêr komt er niemand in de herberg.»

Toen, na een teug gedronken te hebben, zeide hij nadenkend:

»Ge moet weten, Michel! dat mijn landerijen van Pickeholtz de besten zijn van den geheelen ban van Lixheim; ik heb me daarvan overtuigd toen ik ze laatst overal rondgewandeld heb. Het is een zware grond, doormengd met mergel. Daar kon van alles in overvloed op groeien; maar die luibuizen van Tiercelijnen hebben alles verwaarloosd; het water van de rivier is niet gekeerd, de weiden zijn letterlijk moerassen, er groeien biezen en allerlei onkruid, dat het vee niet eten wil. Niets zou gemakkelijker geweest zijn, dan het water een goeden afloop te geven, door er de boomen uit te halen, die er sedert eeuwen in gevallen zijn. Maar de kerels keken daar niet naar om, ze hadden genoeg in hun bedelzak ieder keer dat ze weer van hun tochten t'huis kwamen. De hammen hingen te rotten op hun zolders. Wat een volk!... Op de hooge gronden, daar bleef alles braak liggen, en alles verdroogde; de oude notenboomen en pereboomen spreidden hun takken in het wilde uit en bedekten alles met hun schaduw. De ploeg zal wat te doen hebben om dat alles om te zetten en de bijl ook; aan takkebossen en brandhout zullen we geen gebrek hebben, ik heb er minstens voor vier jaar genoeg van.

»Het zal geen kleinigheid zijn om die honderd vijftig morgen lands in goeden staat te brengen, om grond die in geen honderde jaren een vork mest gekregen heeft, te bemesten, te ploegen en te bezaaien. Die 150 morgen hadden mij dit jaar twee duizend vier honderd livres moeten opbrengen, en ik heb er geen zes honderd van gekregen. Dat komt van de luiheid en lamheid dier leëgloupers; dat ruïneert een land!

»Welnu, we zullen daar wijs op stellen. Ik heb het dak van de kleine boerderij, die een bouwval werd, laten vernieuwen; ik heb de vermoldme balken van de schuur vernieuwd en den stal laten bevloeren. Nu is alles weer zoo wat in orde. Maar ik zal een heelen bult mest moeten hebben, en om mest te krijgen moet men vee hebben. Dat zal ik hebben. De plaats van Catherine, te Fleisheim, heeft altijd goed opgebracht; onze herberg leverde ook nog wel aardig op; we zullen die zaak wel opknappen. Alleen ik zal hier niet kunnen blijven; de hoofdzaak voor een landbouwer is, op zijn grond te wezen, te zien of ieder zijn werk doet, of het vee goed opgepast, de grond goed omgewerkt wordt, enz. enz. Men moet er bij zijn. Ik zal het geheele voorjaar en den herfst daar ginds blijven, en maar een paar keeren per week in de Buurten komen. Catherine heeft mij niet noodig om de herberg in orde te houden; maar ik moet iemand hebben die over de smederij gaat, en daarvoor heb ik u gekozen. Gij zult baas zijn in mijn plaats. Ge zult u zelf een goeden knecht zoeken, want gij zijt de verantwoordelijke man, en de knecht moet den meester passen. Van nu af aan geef ik u vijftig livres per maand in plaats van dertig. En daar zal het niet bij blijven; met werken en oppassen zult ge niet te klagen hebben. Ik houd van u, ge zijt een ferme jongen; ik heb u om zoo te zeggen opgevoed; ik ben uw peetoom; ik heb geen kinderen... ge begrijpt me!»

Hij eindigde met aangedaan te worden; wat mij betreft, ik was zoo gelukkig, dat ik zeide:

»O, baas! ge maakt een man van mij, en ik voel dat ik het verdien; ja, door de vriendschap die ik u toedraag, verdien ik het.»

»En door uw goed gedrag ook,» zeide hij mij de hand drukkende, »door uw ijver en uw gehechtheid aan uw familie. Als ik een zoon had,

zou ik hem wenschen zooals u. Om kort te gaan, dat is afgesproken, tot aan het voorjaar zullen we nog samen werken; ik zal u leeren wat ge nog noodig hebt; gij zult u ondertusschen een knecht zoeken, en dan, zooals nu tusschen ons bepaald is."

Daarop gaf hij mij de hand. O! men kan zeggen, dat, zoo er veel ellende in de wereld is, er ook heerlijke dagen komen! Toen baas Jan mij het meesterschap gegeven had, voelde ik die zekere fierheid iets uit zich zelf te wezen en niet altijd een order te moeten afwachten om te gehoorzamen. De gedachte aan het geluk van Marguerite, wanneer ze het groote nieuws hooren zou, vervulde mij met blijdschap. Maar wat me nog meer verheugde, was te weten dat ik met mijn vijftig livres in de maand het kostgeld van mijn broeder Etienne te Lützelburg zou kunnen betalen, en hem zodoende door pastoor Christophe kon laten onderwijzen, totdat hij bekwaam zou zijn om schoolmeester te worden. Dat geluk was nog het grootste van allen, omdat ik altijd zoo bang geweest was den zwakken stumpert ten laste van het dorp achter te laten, als mij eens wat overkomen mocht. En, toen ik mij de vreugde van vader voorstelde, vroeg ik dadelijk aan baas Jan naar huis te mogen gaan.

»Ga gerust», zeide hij, »en verheugt u allen in uw geluk!»

Ik had geen minuut noodig om t'huis te komen; vader, Etienne en Mathurine vlochten korven; ze keken vreemd op mij al te zien, op een uur waarop ik anders altijd in de smederij aan het werk was. Moeder was bij het vuur aan haar huiswerk; ze draaide het hoofd even om en werkte toen weêr voort.

»Wat is er te doen, Michel?» vroeg vader mij.

En ik, in mijn opgetogenheid, riep dadelijk: »Baas Jan geeft me vijftig livres per maand. Valentin is weg; nu kom ik in zijn plaats, en ik verdien vijftig livres! Baas Jan heeft me gezegd, dat hij met 't voorjaar naar Piekholtz gaaf, om zijn boerderij te beheeren, en dat ik dan baas in zijn plaats worden zou, en dat alles op mij rusten zou en dat ik mij al vast zelf een knecht kon kiezen.»

Toen hief vader de handen ten hemel en riep uit:

»O, mijn God! is het mogelijk! O, nu kan men zeggen, mijn kind, dat ge beloond wordt voor alles dat ge aan ons doet!»

Hij was opgestaan. Ik vloog in zijn armen en zeide:

»Ja, en 't is ook gelukkig voor Etienne! Ik dacht er al lang over om hem naar pastoor Christophe te zenden om voor schoolmeester te leeren; tot nog toe had ik er geen geld voor...»

Maar moeder liet mij niet uitspreken, ze schreeuwde:

»Hij gaat er niet heen!... Ik wil niet hebben, dat hij een heiden wordt!»

Toen ze dat zeide, keerde vader zich op eens om; hij zag haar aan, met een gelaat zoo wit als een doek, en zeide op een toon van toorn en verontwaardiging, zooals we nooit van hem gehoord hadden:

»En ik zeg dat hij wêl gaan zal! Wie weêrga is hier de baas in huis? Niet willen hebben, gij? Zal ik je wât zeggen, ik wil het wêl hebben... hoort ge? ik wil het! O! als uw zoon, de beste van allen! zijn armen broeder komt bewaren voor de ellende, is dat dan al je dank! Zulk soort als Nicolas, als Lisbeth, daar houdt ge van, nietwaar? Wezens die ons laten zitten, die ons van honger zouden laten omkomen, u, mij, de kinderen, allemaal!... Dat zijn je lievelingen!»

Zijn toorn was zoo verschrikkelijk , dat wij er allen van trilden. Moeder , aan den anderen kant van het vuur , zat hem aan te zien met de diepste verbazing , zonder hem te kunnen antwoorden. Langzaam ging hij op haar af , en toen hij vlak bij haar was , zeide hij , haar van top tot teen opnemende , met doffe stem :

»Mensch zonder hart ! heb je dan geen woord voor je kind , voor hem die je het dagelijksch brood geeft ?»

En waarlijk , ten langen leste , stond moeder op en wierp zich in mijn armen , uitroepende :

»Ja , hij is een beste jongen... een goede zoon !» En ik voelde dat zij toch van me hield , wat mij zeer aandeed. De twee kinderen huilden ook ; vader kon ook nog zoo spoedig niet tot bedaren komen , hij stond daar nog , bleek en met oogen als kolen ons aan te zien ; daarop greep hij mijne hand en zeide :

»Kom hier ! laat mij je nog eens omhelzen. 't Is een zegen zulk een zoon te hebben ; ja , dat is een zegen !»

En metéén begon hij luidkeels te snikken , en moeder stond te schreien ; zoodat wat onze vreugde moest wezen , ons diep bedroefd scheen te maken.

Eindelijk toch kwam de een vóór de ander nà tot bedaren. Vader veegde zich het gelaat af , trok zijn jak aan en zette zijn Zondagsche muts op , en zeide , mij onder den arm nemende :

»Vandaag werk ik niet meer ! Kom , Michel ! ik moet mijn vriend Jan , onzen weldoener , gaan bedanken. O ! wat was dat een goed denkbeeld van mij , dat ik hem voor uw peetoom gekozen heb ! Dat is een ingeving des hemels geweest !»

Een oogenblik later stapten we door de sneeuw de straat op. Vader leunde op mijn arm ; zijn oogen schitterden van vreugde ; hij vertelde mij van a tot z , waarom ik Jean-Michel gedoopt was ; dat dacht hem een groot geluk te wezen ! En toen wij de zaal van de Drie Duiven binnenstapten , riep hij dadelijk :

»Jan , ik kom u bedanken !»

Baas Jan was recht in zijn schik hem te zien. Men ging om den kachel zitten tot aan den avond , en er werd opgeruimd gekeuveld over mij , over de plannen van baas Jan en over al wat het huisgezin betrof. Toen het eindelijk etenstijd was geworden , bleef vader met ons aanzitten , en eerst heel laat , tegen half tien , kwamen we weêr t'huis , waar ieder al te bed lag.

VI.

Zoo begon het jaar 1791. Ik deed mijn broer Etienne in den kost te Lützelburg , bij een oude vrouw , Gertrude Arnold , tegen twaalf francs per maand. Toen kon hij de lessen bij pastoor Christophe bijwonen , en wij hebben sedert nooit anders dan het grootste genoegen van den goeden jongen gehad.

Baas Jan bracht mij, gedurende die maand Januari, nader van alles op de hoogte; ik moest niet alleen het beheer over de smederij voeren, maar ook alles opschrijven wat gekocht en verkocht werd in de herberg, omdat zijn vrouw niet schrijven kon. Ik moest in een woord zijn gansche boekhouding bijhouden, zoodat, wanneer hij van zijn boerderij t'huis kwam, hij slechts onderaan de bladzijde behoefde te zien, om te weten hoe zijn zaken stonden.

Moeder, die maar niet scheen te kunnen bekomen van haar verbazing, dat men haar in huis had durven weêrstaan, was geheel overbluft; en vader riep van tijd tot tijd uit:

»O! thans ben ik voldaan... Alles gaat goed! Als Mathurine nu maar ergens bij goede menschen een dienst kon vinden, dan hadden we niets meer te verlangen.»

Ik had daar ook wel aan gedacht; maar in deze onrustige tijden zagen de rijke lui er tegen op dienstboden tot hun last te nemen; en bovendien, ik droeg de borst al wat hooger dan voorheen; ik had niet gaarne gezien, dat mijn zuster dienstmeid bij menschen in de stad ware geworden. Dat is dunkt mij natuurlijk, zoodat ieder begrijpen zal.

We waren dus gelukkig.

In de staatkundige wereld echter pakte het onweder zich met den dag dreigender samen. In die beide maanden Januari en Februari ging het met de émigratie verreweg het drukst. Het roode boek was in ieders handen; men zag er uit welke schandalige jaargelden en gratificaties adellijke familiën ontvangen hadden, samen tot vijftig millioen livres per jaar toe, en dat terwijl de gemeene man, onder allerlei lasten gebukt, van gebrek omkwam!

De algemeene verachting noodzaakte die adellijken wel het land te ruimen, wat ze dan ook bij menigte deden; alle wegen waren bezaaid met hun rijtuigen, ze vonden geen paarden genoeg in de posthuizen; men hoorde nacht en dag het zweepgeklap van hun postillons. Als de poorten van de vesting, na elf ure, gesloten waren, reden ze om de stad heen, zonder te willen wachten totdat de poortwachter, vader Lebrun, hun kwam opendoen. — Het ging zelfs zoo druk, dat de patriotten er ongerust over begonnen te worden.

De Nationale Vergadering nam daarom de wet op de paspoorten in behandeling. Mirabeau riep, dat het een schande zou zijn, de vrijheid van gaan of komen te willen belemmeren. Maar de burgerwacht had er toch maar half vrede mee; men bemoeielijkte hen, men vroeg hun wat ze te Koblenz of te Konstanz of te Turijn gingen doen. Als ze dan niet wilden antwoorden, liet men zoo iets verluiden van de dames naar de gevangenpoort te brengen totdat er nadere orders gekomen zouden zijn. Dan hadt ge die trotsche gezichten van die heeren eens moeten zien veranderen; dan werden ze zoo zacht als lammetjes, gaven handjes aan de patriotten en noemden ze »vrienden», terwijl ze in het naaste wijnhuis een glaasje landwijn met hen gingen drinken op het heil des volks. Men lachte over dat comédie-spel, en de nationale garde liet den toom der paarden los, roepende:

»Goede reis, mijnheeren!»

Wat zal men zeggen? De Franschen hebben altijd van gekheid maken gehouden, dat ligt zoo in hun aard.

Ondertusschen breidden de onlusten over den burgerlijken eed der geestelijken zich uit. Een twaalf of vijftien honderd opstandelingen hadden zich

in den Elsass vereenigd onder den naam van »Catholieke, Apostolische en Roomsche burgers,» om zich tegen de uitvoering van het decreet te verzetten. Ze kwamen bij elkaar en riepen:

»Leve de graaf van Artois!»

De Nationale Vergadering zond commissarissen om te onderzoeken wat die menschen wilden; maar dat maakte hen nog overmoediger en ze begonnen te schreeuwen:

»De commissarissen aan den lantaarnpaal!»

Ridders van de orde van den Heiligen Lodewijk, en zelfs gewezen raadsheeren der oude parlementen, stonden aan hun hoofd. Toen men dat zag, namen de patriotten van Colmar en Strassburg stevige knuppels en joegen de Apostolische Burgers uit elkaar.

Alle koningsgezinde couranten dreigden dag aan dag met den inval der Duitschers. Te Pfalzburg had een treurig voorval plaats. De huzaren van het Saksische regiment moesten door de stad om naar Saargemünd te gaan, en daar men het al in de gaten had dat ze weldra tot den vijand zouden overloopen, grepen de soldaten van het regiment la Fère er enkelen van bij den teugel en wilden hen laten roepen: »Leve het volk!» Maar toen trokken ze allen tegelijk den sabel, reden die van la Fère onder den voet, en galopeerden weg door de Fransche poort. Het hospitaal was vol gekwetste soldaten!

Die daad van de Saksische huzaren was een laagheid, want die van la Fère waren onverhoeds op het lijf gevallen, terwijl ze ongewapend waren. Dat verhinderde Lodewijk XVI niet het gedrag van de huzaren, — dezelfde, die kort daarop hem te gemoet moesten komen en zijn overloopen naar de Oostenrijkers dekken, — goed te keuren. Het regiment la Fère ontving een strenge berisping; het werd verplaatst en vervangen door het regiment Koninklijke Luikenaren (Royal-Liégeois), dat zich zes maanden vroeger onder Bouillé zoo onderscheiden had.

Men kan zich de verolgenheid der patriotten bij ons voorstellen! Al den tijd dat dit regiment er bleef, was er geen fatsoenlijk man in de stad of de omstreken, die den groet der officieren beantwoordde. We raakten onzen goeden sergeant Quéru en al onze instructeurs voor de burgerwacht dus ook kwijt. Men deed hun gezamenlijk uitgeleide tot aan Saarburg, waar op hartelijke wijze het afscheid gevierd werd.

Te midden van al die narigheden, hoorde men dat de tantes van den koning ontsnapt waren, met twaalf millioen in goud in haar rijtuigen, en drie millioen schuld, die ze zonder eenige schaarpte voor onze rekening lieten. Kort daarop hoorden we, dat ze te Arnay-le-Duc, in Bourgogne, achterhaald waren, en dat ze in haar angst het volgende aan de Nationale Vergadering geschreven hadden:

»Wij verlangen niet meer te wezen en we zijn volgens de wet niet meer, dan burgeressen van den staat. Wij zijn, met hoogachting, uwe zeer nederige en zeer onderdanige dienaressen.»

Die brief, waarom ieder wel moest lachen, toonde toch van haar kant een groote mate van gezond verstand, want zij zeiden niets meer dan de eenvoudige waarheid.

Daarom gaf de Nationale vergadering haar vrijheid om te gaan waarheen ze wilden. Niettegenstaande de kwaadheid van baas Jan, die zeide dat men ze in optocht weér in Parijs had moeten binnenbrengen, heb ik het er altijd voor gehouden, dat de Nationale vergadering goed gehandeld had,

en dat men zelfs alle poorten van Frankrijk zoo wijd mogelijk had moeten openzetten, om al de adellijken te laten wegtrekken, mits met de waar-schuwing, dat ze er nooit wêr zouden inkomen.

Maar, ieder zijn meening; ik ben overtuigd, dat als Lodewijk XVI naar Duitschland of Engeland ontkomen ware, hij daar ginds evenveel uitge-werkt zou hebben als de graaf van Artois, zijn broeder, niet meer en niet minder; en evenzeer, dat onze vorsten, die later het land verlaten hebben, niets liever gewild zouden hebben dan gebleven te zijn, daar ze wel be-speurd zullen hebben, dat het bezwaarlijker voor hen was er weer in te komen, dan er uit te gaan.

Maar om op de tantes des konings terug te komen, ze gingen naar Rome, en men hoorde niet meer van de dames spreken.

De woelingen waren vooral verschrikkelijk te Parijs. We zagen dat uit de couranten, die Chauvel ons toezond. Het volk, dat wantrouwen koesterde, verwachtte den een of anderen leelijken zet der edelen en bisschoppen. Camille Desmoulins, Brissot, Fréron en al die moedige en helderziende mannen riepen ons zonder ophouden toe:

»Weest op uw hoede! Laat u niet verrassen! Uw afgevaardigden van den Derden stand hebben zich voor een groot deel verkocht!... Leopold en Friedrich Wilhelm hebben vrede gemaakt, om ons te overvallen... Let goed op!... Weest bereid... Slaapt niet in!»

Enmaal wilden de bewoners van den faubourg Saint-Antoine, te Parijs, het kasteel van Vincennes vernielen, zooals ze de Bastille gedaan hadden. Lafayette had alle moeite om hen er van terug te houden. Dienzelfden dag wisten vijfhonderd adellijken met dolken gewapend door een achterdeur in het paleis des konings te komen. Toen ze ontdekt werden, zeiden ze, dat zij de eigenlijke wacht des konings waren! Ze werden met stmpen en stooten het paleis wêr uitgezet, en Lodewijk XVI verklaarde dat hij geen andere wacht dan de burgerwacht hebben wilde; maar dat belette het volk niet hem voortaan in het oog te houden. Het gerucht liep, dat hij ziek was, en dat zijn geneesheer hem aanraade naar buiten, naar den kant van Saint-Cloud, te gaan. Toen kwamen de »dames van de hal» hem verzoeken te blijven, waaruit blijkt hoe onnoozel menschen die in onkunde opgevoed zijn, toch wezen kunnen; die arme schepsels dachten dat het een groot verlies voor Frankrijk wezen zou, als men Lodewijk XVI liet gaan, alsof de volken niet gemakkelijker een koning konden vinden dan de koningen een volk! Maar dat is niet anders, het gezond verstand kan niet op eens komen.

Tegen het eind van Maart ging baas Jan naar zijn boerderij, en ik bleef alleen voor de smederij met mijn nieuwen knecht, Simon Benerotte, een stevigen kerel, met een zwaren baard en een rug als een balk. Het regen-de alle dagen, zooals dat in de lente meer het geval is; er kwamen weinig wagens het dorp langs, maar gelukkig hadden we een mooie bestelling voor de kerk van Pfalzburg, en wel het traliehek, dat nog in het koor te zien is. Baas Jan had aan mij overgelaten het ter plaatse te stellen, en ik ging alle morgens naar de stad te werken, terwijl Benerotte op de smederij bleef.

Het regiment Royal Liégeois, dat niemand kon uitstaan, kreeg in dien tijd bevel naar Metz terug te keeren. Men zeide dat generaal Bouillé al de troepen die Lodewijk XVI toegedaan waren, onder zijn bereik wilde hebben; eerst later kwam men te weten waarom. Die gehate Koninklijke Luikenaars vertrokken dus in Maart, en we kregen het regiment van Auvergne, dat uit echte patriotten bestond, in de plaats. Het had zich onderscheiden in den

Americaanschen oorlog, en had in der tijd niet tegen Nancy willen optrekken. Elof Collin hield een lange redevoering in den club ter eere van dit nieuwe regiment, waarbij hij de veldslagen vermeldde die het geleverd had; en den eersten dag verbodeerde men zich dadelijk met de onderofficieren en soldaten, even als met die van la Fère het geval geweest was.

Maar het regiment Auvergne had ook zijn oude rekeningen te vereffenen; de adellijke officieren gingen voort hun manschappen te slaan, en weldra zag men bij ons iets buitengewoons gebeuren, wel geschikt om de aristocraten tot nadenken te brengen.

Het was in het begin van April; ik was bezig aan het stellen van mijn hek, met twee dagwerkers bij mij, toen we op eens, om een uur of één, de trom hooren roeren naar den kant van het stadhuis. Ik ga even naar buiten om te zien wat er toch gebeurde, en juist toen ik bij de deur van de kerk kom, zie ik het regiment Auvergne, met zijn onderofficieren aan het hoofd, het Wapenplein opmarcheeren en in carré gaan staan onder de oude iepenboomen. De adellijke officieren waren in het koffijhuis de la Régence, waar tegenwoordig de branderij van Hoffmann is, op den hoek van de »Oude Putstraat.» Zij zaten dood bedaard hun kop koffij te gebruiken en kaart te spelen. Zoodra ze de trom hoorden stoven ze naar buiten, zonder zich den tijd te gunnen hun steken op te zetten. De kolonel, markies de Courbon, komt schreeuwende vooruit en vraagt op barschen toon wat dat beteekent; maar het getrommel gaat voort, en niemand geeft zich de moeite hem te antwoorden.

Daarop treden drie oude onderofficieren uit het gelid, met het geweer op schouder, en komen bij elkaar staan in het midden van het carré.

Het waren groote kerels met grijze snorrebaarden, den driepunt schuinsch op het hoofd, maar die er alles behalve gemakkelijk uitzagen. De burgers stonden overal aan de vensters of op het plein zich de oogen uit het hoofd te kijken, want niemand wist waar dat heen moest.

Op eens zwijgt de trom stil en een van die oude gedienden, een papier uit zijn zak halende, roept:

»Sergeant Ravette, voor het gelid!»

De man treed vooruit met het geweer in den arm.

»Sergeant Ravette, het regiment Auvergne verklaart u tot zijn kolonel!»

Oogenblikkelijk zet de nieuwe kolonel zijn geweer tegen een boom en trekt den degen, terwijl de trom geroerd wordt, het vaandel voorover buigt en het gansche regiment het geweer presenteert.

Nooit heb ik iets geduchters gezien; ieder begreep dat als de adellijke officieren maar een beweging maakten om den stok op te heffen, het gansche regiment hen met kolf en bajonet op het lijf gevallen zou zijn. Mijn beenen knikten me onder 't lijf. Gelukkig begrepen zij ook heel spoedig, dat de zaak ernstig was en keerden naar hun koffijhuis terug, terwijl de benoemingen voortgingen.

Na den kolonel werden op dezelfde wijze de luitenant-kolonel, de majoor, de kapiteins, de luitenants, kortom al de officieren en zelfs verscheidene onderofficieren benoemd. Tegen drie ure was alles afgelopen. Het carré opende zich juist weér, toen de adellijke officieren plotseling weér voor den dag kwamen om te protesteeren; maar de nieuwe kolonel, een klein bruin kereltje, zei hun kortaf:

»Mijnheeren, ge hebt zes uur om de plaats te ontruimen.»

Daarop commandeerde hij:

»Aantreden links om, links! Voorwaarts, stormpas, marsch!»

En zoo gingen de soldaten weer naar hun kazernen terug.

Den volgenden dag was er geen enkele officier meer in de stad. Die geschiedenis heb ik zelf gezien!

Drie weken daarna, den 24n April 1791, ontving de Nationale Vergadering een brief van den minister van oorlog, waarin de opstand van het regiment Auvergne bericht werd, onder de volgende bewoordingen: »dat het zijn officieren weggejaagd, zich tot een particulier genootschap opgeworpen had, en geen ander dan eigen gezag erkende.» Ik heb dat in de couranten van dien tijd gelezen, met nog een aantal andere logens. De waarheid is dat de soldaten van Auvergne de volkspartij gekozen hadden; dat ze wél hadden van de aanmatiging der adellijke officieren, en dat ze niet meer gecommandeerd wilden worden door menschen, die in staat waren om hen op het slagveld te verraden.

Trouwens, ondanks dien brief van de minister, waren er een aantal andere regimenten, die hetzelfde deden; en als ons gansche leger het voorbeeld van het regiment Auvergne gevolgd had, zou men later geen hoofdofficieren gezien hebben die hun soldaten tegen de vergadering der volksvertegenwoordigers trachtten aan te voeren, of gansche regiments-staven die met pak en zak naar den vijand overliepen.

Eenige dagen daarna, op een Zondag, kwam baas Jan van zijn boerderij t' huis; hij vond alles in orde en was voldaan. Hij bracht een pak couranten mede uit het logement »Het Grootte Hert» te Lixheim, en daaruit vernamen we, dat Mirabeau gestorven was; dat de koning, de koningin, het hof en iedereen hem betreurde; dat men alom zijn lof verkondigde, en dat de Nationale Vergadering het volgende decreet had uitgevaardigd:

»Het nieuwe gebouw van Sainte-Geneviève wordt bestemd om de overblijfselen der groote mannen te ontvangen. Het Wetgevend lichaam alleen beslist, aan welke mannen die eer toegekend zal worden. Honoré Riquetti Mirabeau wordt die eer waardig gekeurd.»

Naar hetgeen Chauvel ons over Mirabeau geschreven had, verwonderden wij ons over dit besluit.

Diezelfde couranten verhaalden, dat Lodewijk XVI met alle geweld de buitenlucht wilde gaan genieten op zijn kasteel van Saint-Cloud; dat de burgerwacht en het volk hem niet wilden laten vertrekken, en dat hij zich bij de Nationale Vergadering was gaan beklagen, dat men hem niet vertrouwde.

Dat zeide hij wel terecht! Want als men zijn paleis altijd vol adellijken en weerspannige priesters zag, zonder een enkelen patriot; — als men zijn dagbladen las, die altijd vol klachten waren over het gebrek aan tucht der troepen, vol beschuldigingen tegen het volk en de burgers; — als men die menigte leelijke boekjes zag, die door die couranten geprezen werden, en die men zelfs op naam van Camille Desmoulins, Marat of pater Duchêne durfde stellen, om ze te beter aan den man te brengen en de eerlijke lui verdacht te maken; — als men al die laagheden en lafheden, die leugens en lasteringen hoorde, moest men dan niet het hoofd of het hart verloren hebben, om hem dan nog vrouwen te geven?

En, waren zulke gesprekken als van een Valentin, en wat men van de capucijners en de zogenaamde »Catholieke, Apostolische en Roomsche burgers» hoorde en zag, niet voldoende, om zelfs den domsten de oogen te openen en te doen begrijpen, dat er verraad gesmeed werd? Neen, niemand stelde vertrouwen in den koning; doch dat lag niet aan ons, maar aan hem

zelf. Om het vertrouwen van het volk te winnen, moet men open en eerlijk handelen; dan moet men schelmen de hand niet boven 't hoofd houden en voor zich optreden laten; als de misleiding eenmaal gebleken is, dan komt er verachting in plaats van vertrouwen, en dat is niet meer dan billijk.

Baas Jan keerde den volgenden dag naar zijn boerderij terug, nadat hij zich overtuigd had dat alles t'huis goed ging. Eenige dagen daarna sprak paus Pius VI den ban uit tegen de priesters en bisschoppen die den eed hadden afgelegd. Dat raakte hun de koude kleeren niet; doch de tegenpartij werd er maar overmoediger door. Zij brachten het eiland Corsica in opstand; ze vielen de patriotten in de streek van Avignon aan; ze gooiden de glazen in bij de clubs te Parijs.

Daartegen werd van onze zijde de banbul des pausen in het Palais-Royal verbrand; de asch van Voltaire naar Sainte-Geneviève overgebracht; het besluit uitgevaardigd om de klokken te smelten ten einde er munt van te slaan; de prins de Condé gesommeerd in Frankrijk terug te keeren, op straffe van al zijn rechten als Franschman te verliezen, enz. enz.

Maar wel verre van daardoor afgeschrikt te worden gingen de »Catholieke enz. burgers» nog verder in hun uitspattingen. Te Brie-Comte-Robert lichtten hun koningsgezinde huzaren van Hainault de patriotten, zelfs de vrouwen, van het bed, om ze te knevelen en schandelijk te beleedigen.

De verontwaardiging nam met den dag toe; het denkbeeld genoodzaakt te zijn tot den burgeroorlog was des te grievender, daar het jaar zich goed liet aanzien: in de maand Mei stond alles op de Buurten al in vollen bloei; de groote pereboom van Marguerite verhief zich achter hun huis als een groote sneeuwbal. Men zeide tot elkaar:

»Wat een zegen, als we nu maar rust konden hebben! Is het niet al ongelukkig genoeg voor de armen, om in de slechte jaren koude en gebrek te lijden? Moet men dan nog in de goede jaren gevaar loopen, de Oostenrijkers en Pruisen te zien komen om onzen oogst te vernielen, en moeten de verraders met hen heulen om ons in hun handen te leveren?»

Nogtans begon er weêr allerwege bedrijvigheid te komen, toen op een goeden morgen het bericht kwam, dat Zijne Majesteit het hazenpad had gekozen en dat alle nationale garden van Champagne en het land van Metz de wegen afliepen, om zijn vlucht te beletten; dat overal de alarmklok geluid, de trom geroerd werd, dat de koeriers naar alle kanten het land doorvlogen, en dat hij, die het geluk zou hebben hem in handen te krijgen, zijn fortuin gemaakt zou hebben.

Die tijdig kwam op de Buurten door drie groote Elsassers, die met hun vrouwen per rijtuig van Saarburg kwamen; de vrouwen riepen:

»Jezus! Maria! Jozef!... we zijn allen verloren!»

De mannen zaten voorop, met hun groote steken en roode vesten, en sloegen op hun paarden of ze gek waren. Ik riep hun toe:

»Wat is er te doen?»

Degeen die de teugels hield riep, het hoofd uit den wagen stekende:

»De duivel is losgebroken!»

Hij had een slokje op en lachte daarbij; maar een der vrouwen riep mij op jammerenden toon toe:

»De koning is op de vlucht?»

Een oogenblik later hadden we hetzelfde al van wel vijftig anderen gehoord, die van de markt te Pfalzburg kwamen en zich haastten naar hun

dorpen te komen om het groote nieuws te vertellen. Een stuk of drie vier, die in de herberg stil hielden, zeiden ook nog, dat de koningin en de dauphin bij den koning waren.

Toen voelde ik voor het eerst verontwaardiging tegen den koning; want tot nog toe had ik, ondanks alles, nog vertrouwd op zijn eed, omdat hij bijzonder vroom was. Simon Benerotte keek mij met groote oogen aan, want ik trilde over mijn gansche lichaam, en ik smeed mijn hamer tegen den muur, uitroepende:

»O! die lafaard, hij heeft ons bedrogen!»

Maar weldra kwam mijn bedaardheid weder. Daar er een aantal mannen en vrouwen voor de Drie Duiven over de zaak stonden te redeneeren, riep ik hun toe, dat als de koning heenging, hij dan zeker naar Koblenz ging, naar onze vijanden, en dat de Duitschers slechts op hem wachtten om den inval te beginnen; dat Friedrich Wilhelm en Leopold ons niet hadden durven aanvallen eer hij aangekomen was, uit vrees dat het dan op de Tuileriën eens niet goed mocht gaan; maar dat ze nu nergens bang meer voor behoefden te wezen.

Als baas Jan op de Buurten geweest was, zou hij zeer zeker appèl hebben laten slaan; maar niet alleen hij, ook Létumier en al de onderofficieren van onze compagnie waren op dat oogenblik buiten op 't veld. Ik was er bijna radeloos over; maar thans moet ik er om lachen. Want wie weet hoeveel duizende patriotten den weg van Parijs naar Strassburg bewaakten, en dat was toch de weg niet waarlangs Lodewijk XVI gaan moest; die naar België of die over Metz was vrij wat korter. Zoo is de jeugd!

In allen gevalle waren allen het hierover eens, dat de koning naar onze vijanden ging, en dat we nu alle oogenblikken den inval te wachten hadden. Dat lag zóózeer in aller gemoed, dat de Nationale Vergadering zelf er geen oogenblik aan twijfelde, en den volgenden morgen den 25ⁿ Juni, zag men het volgende decreet overal aangeplakt, aan de deuren der kerken en der stadhuizen, en zelfs binnen in de herbergen. Baas Jan kwam zelf van Pickedholtz het in de groote zaal der Drie Duiven aanplakken, en daarbij voer hij op een verschrikkelijke wijs uit tegen den koning, dien hij een huichelaar noemde.

21 Juni 1791.

»De Nationale vergadering besluit:

»Art. 1. De Nationale garde van het gansche koninkrijk wordt mobiel verklaard.

»Art. 2. De departementen van Het Noorden, Pas-de-Calais, Jura, Boven- en Beneden-Rijn en al de departementen op de grenzen van Duitschland zullen zooveel manschappen leveren, als hun toestand toelaten zal.

»Art. 3. De andere departementen zullen ieder van twee tot drie duizend man leveren.

»Art. 4. Dienovereenkomstig zal ieder burger die de wapenen zal willen dragen, zich bij het gemeentebestuur zijner woonplaats laten inschrijven.

»Art. 5. Deze ingeschreven nationale garden zullen ingedeeld worden in bataillons van tien compagniën elk; ieder compagnie zal uit vijftig man bestaan.

»Art. 6. De compagniën zullen aangevoerd worden door een onderluitenant, een luitenant en een kapitein.

»Art. 7. De bataillons zullen aangevoerd worden door twee luitenant-kolonels en een kolonel.

»Art. 8. De compagniën benoemen zelf hunne officieren en de bataljons hun staf.

»Art. 9. Elke nationale garde zal vijftien sous per dag ontvangen. De tamboer zal anderhalve soldij, de fourier twee, de onder-luitenant drie, de luitenant vier, de kapitein vijf, de luitenant-kolonel zes, de kolonel zeven soldijen ontvangen.

»Art. 10. Deze nationale garden zullen, van het oogenblik af dat hun dienst niet meer vereischt wordt, ophouden soldij te ontvangen, en met behoud van hun oude rangen weër in hun vorige compagniën intreden.

»Art. 11. Er zal onmiddellijk een reglement voor deze troepen worden vastgesteld.»

Ik heb u dit decreet in zijn geheel overgeschreven, omdat dit het eerste model eener algemeene lichting (levée en masse) was. Uit dit decreet zijn al de groote generaals der republiek ontstaan; al die veldheeren, die jaren achtereen de generaals van Frederik, Frans, Paul, Willem, of Alexander, niet tienmaal, niet twintigmaal, maar ontelbare malen hebben verslagen; en toch waren het eenvoudige boerenzonen! Die vroegeren waren van het geslacht der edelen, »de nazaten van onze fiere veroveraars,» en onze republikeinen waren van de »nederige nakomelingschap der overwonnenen.» Wat alles in deze wereld toch verandert!

Dit decreet toont ook, hoeveel vertrouwen de Nationale vergadering in onzen koning stelde. Immers het was niet tegen onze vijanden dat ze het volk te wapen riep: het was tegen Lodewijk XVI, die zich aan de zijde dier vijanden ging stellen! Hij dacht zeker nu wel ons spoedig weër in zijn netten te hebben; maar Gode zij dank! de zaken zouden heel anders loopen dan hij dacht, en hieruit ziet men dat het Opperwezen met het volk en de constitutioneele priesters, en niet met het hof en de bisschoppen was; hierin moet men de Voorzienigheid bewonderen, daar, ondanks al hun listen en al hun voorzorgen, ondanks het verraad van een Bouillé en zooveel andere ongelukskinderen, die naar den vijand overliepen toen ze hun slag gemist hadden, — de zoon van een postmeester, de patriot Drouet, voldoende was om al die afschuwelijke plannen in duigen te doen vallen, en den koning te noodzaken naar Parijs terug te keeren.

De koning werd gearresteerd door het gemeentebestuur van Varennes, een klein dorpje op negen mijlen afstands van de grenzen. De huzaren, die Bouillé hem te gemoet gezonden had, om zijn rijtuig te escorteeren, werden opgehouden door een onnoozelen meubelwagen, dien Drouet en zijn vrienden op een kleine brug hadden omvergeworpen.

Ja, de wil van God openbaart zich in die zaken, die ik met aandoening in de couranten van die tijden gelezen heb. Baas Jan had me op een tafel in de groote zaal laten klimmen, om die berichten voor te lezen. De zaal was stikvol met menschen, de vensters stonden open, in den gang en op de straat voor het huis tot aan de smederij stonden de menschen man aan man, en ik las dat alles onder een getrappel en een getier en de kreten van: »Leve de natie!» die tot door het gansche dorp herhaald werden.

Maar wat vooral de verontwaardiging gaande maakte, was de brief, dien generaal Bouillé de onbeschaamdheid had aan de Nationale vergadering te schrijven, op het oogenblik dat de koning zonder eenig letsel weër binnen Parijs was gekomen. De rampzalige trachtte daarin ons bang te maken, door ons met een vijandelijken inval te bedreigen. Hoort slechts! Ik wil dien brief niet in zijn geheel overschrijven, maar slechts die plaats, waar het verraad het brutaalt in 't licht treedt.

»Luxemburg, 26 Juni 1791. — »De koning heeft een poging gedaan om zijn boeien te verbreken; een blind noodlot, waaraan de koninkrijken onderworpen zijn, heeft het anders gewild.»

Zoo begint hij! Wat wil dat zeggen: »een blind noodlot, waaraan de koninkrijken onderworpen zijn?» Dat beteekent, dat er geen God is; dat bewijst, dat die adellijken klinkklare heidenen waren, en dat zij ons, Christenen, als slaven behandelden, omdat ze niet geloofden aan de woorden des Zaligmakers: »Gij zijt allen broeders, allen gelijk!... Hebt elkander lief.»

Maar ik wil dat laten voor wat het is; ik kom aan zijn bedreigingen. Na gezegd te hebben dat de koning niet dan op zijn aandringen heengegaan was, om te Montmédy, te midden van zijn trouwe Duitsche troepen, de Nationale vergadering voor ontbonden te verklaren en een andere vergadering naar zijn smaak te laten benoemen, die de privilegiën van den adel zou herstellen, — gaat hij aldus voort:

»Geloof mij, al de vorsten van het heelal begrijpen dat ze bedreigd worden door het monster, dat gijlieden ter wereld hebt gebracht, en weldra zullen ze allen tegelijk op ons ongelukkig vaderland aanvallen. Ik ken onze krachten, alle schijn van hoop zelfs is hersenschimmig, en weldra zal uw tuchtiging tot een onvergetelijk voorbeeld voor de nakomelingschap strekken. Zoo moet hij tot u spreken, wien gij eerst slechts medelijden hebt ingeboezemd. Gij zijt voor het leven van den koning en de koningin aansprakelijk tegenover alle koningen van het heelal; als hun één haar van het hoofd gekrenkt wordt, zal er te Parijs geen steen op den andere blijven. Ik ken de wegen; ik zelf zal de vreemde legers geleiden... Deze brief is slechts de voorlooper van het manifest der souvereinen van Europa; zij zullen u nog meer bepaald den oorlog dien gij te vreezen hebt, aankondigen. Adieu, Mijne Heeren!»

Dat was duidelijk! Wij waren verantwoordelijk voor het leven van den koning en de koningin tegenover de koningen van het heelal, en hij, Bouillé, kende onze krachten, hij zou den vijand bij ons brengen, in zijn vaderland! en Parijs tot op den grond vernielen!

Toen ik dezen brief 's avonds aan mijn vader voorlas, vouwde hij zijn handen boven het hoofd samen, en riep uit:

»O, mijn God, mijn God!... Is het mogelijk dat er zulke rampzalige wezens ter wereld bestaan? Als Nicolas, die óók de wegen kent, in staat was, den vijand naar de Buurten te geleiden, zou ik het besterven van verdriet.»

En ik antwoordde hem:

»Ja, vader! ja... maar gij zijt geen adellijke!... gij zijt geen »nazaat van de fiere veroveraars»... gij zijt geen generaal door den koning benoemd; gij hebt geen jaargelden, eereposten en macht ontvangen!... Gij zijt een eenvoudige boer... gij hebt altijd geleden. Het vaderland heeft u niets gegeven, — geen cent... Gij dankt aan dat vaderland slechts het licht des daags, en dat is u genoeg om het lief te hebben; het denkbeeld reeds van het te verraden doet u beven! Maar voor die adellijken bestaat er geen vaderland zonder jaargelden en eereposten; het ware vaderland voor hen is daar waar ze lijfeigenen hebben die voor hen werken, en koningen die hen met rijkdommen overladden. Als ze genoodzaakt waren evenals wij te spitten, te smeden, en van den morgen tot den avond te werken om hun koning in weelde te onderhouden, zou hun koningsgezindheid al heel spoedig bekoelen.»

En wat ik daar aan mijn vader zei, zag men al dadelijk bevestigd,

toen Lodewijk XVI weër te Parijs was. Hij was nu niet meer de meester, hij kon die lui niet meer met gunsten overladen, en nu liep een menigte officieren tot den vijand over.

Men vernam dat al de officieren van het regiment van Colonel-Général, te Duinkerken in garnizoen, op een goeden nacht naar de Oostenrijkers overgelopen waren; dat die van Rijssel getracht hadden de plaats aan den vijand over te leveren, en dat het hun gelukt zou zijn, zonder de vaderlandsliefde der soldaten en burgers. Het was een algemeene ontsteltenis; men was elken morgen bang wakker te worden met Condé, Leopold, Wilhelm en honderd duizend vreemde schavuiten voor zijn deur.

Gansch Frankrijk vond Lodewijk XVI onwaardig te regeeren; ieder zeide, dat hij zijn eed gebroken en een aanslag tegen het vaderland gesmeed had; dat hij onze gevaarlijkste vijand was, vermits de troepen, die hem gegeven waren om ons te verdedigen, door hem gebezigd werden om ons over te leveren. Met zulk een vreeselijken kanker kon men niet leven, dat zag ieder die gezond verstand had.

Uit de dagbladen van Parijs zagen we, dat de patriotten aldaar even als wij over de zaken dachten. Maar wien voor den koning in plaats te stellen? Sommigen beweerden, dat men hem moest afzetten en den dauphin tot den troon roepen, onder een regent, volgens de constitutie; anderen, dat men iemand anders met de uitvoering der wetten belasten moest; weder anderen wilden de republiek. Maar in den club der Jacobijnen trok Robespierre met kracht tegen het denkbeeld van een republiek te velde. Hij zeide, dat de naam niets aan de zaak afdeed; dat men gelukkig en vrij kon zijn met een koning, en onvrij en ongelukkig met een republiek. Danton wilde alleen Lodewijk XVI onder curatelen stellen, onder een raad van toezicht, zooals men de onnoozelen en onmondigen doet. Pétion dacht als Robespierre; maar Brissot, Condorcet en de hertog van Orléans hielden naar de republiek over.

Toch geloof ik, dat als iemand in dien tijd middel had weten te vinden, om den hertog van Orléans in de plaats des konings te doen benoemen, hij, met al zijn republikeinsche ideën, zich wel voor het vaderland zou hebben willen opofferen. Alleenlijk, men had hem moeten kunnen bewijzen, dat hij dan werkelijk de macht in handen zou hebben. Want iemand zoo slim als hij, zag zeer goed in hoe gevaarlijk het was, dien post te vervullen met mannen als Marat, Camille Desmoulins en Fréron op zijn dak.

Doch niemand dacht daaraan; men had nog geen ondervinding van omwentelingen, en men meende, dat het al heel wat was koningen, republieken en keizerrijken te maken; sedert heeft men geleerd, dat de kunst is, ze te behouden.

Die geschillen duurden omtrent drie weken, en de Nationale vergadering besliste niets. Een groot gedeelte van hare leden, de bisschoppen en de edelen, die de »Rechterzijde» genoemd werden, hadden geprotesteerd tegen de beleedigingen den vorst en zijn doorluchtig huis aangedaan, en verklaard dat ze wel de zittingen der Vergadering zouden bijwonen, maar zonder eenig aandeel aan hare beraadslagingen te nemen of de wettigheid van hare besluiten te erkennen. De andere leden werden, naar het schijnt, bang. Barnave, Lameth en Duport, die de »Feuillanten» genoemd werden, en die in het geheim Hunne Majesteiten bezoeken brachten, spraken altijd, zonder iets bepaalds voor te stellen; dat sleepte en sleepte maar steeds voort.

Ten langen leste verloor het volk zijn geduld en zond verzoekschriften

in, om de vervallenverklaring des konings uit te spreken; de Nationale vergadering legde ze ter zijde. Dat verbitterde het volk, en het verzamelde zich op het Champ-de-Mars, om op het altaar des vaderlands een ander en veel krachtiger verzoekschrift te teekenen. Maar de maire van Parijs, Bailly, liet diegenen die dit verzoekschrift naar de Vergadering moesten brengen, onderweg ophouden, zoodat ze eerst aankwamen toen de Vergadering juist besloten had, dat de koning niet gevonnisd kon worden, omdat zijn persoon onschendbaar was, — wat op hetzelfde neêrkomt als, dat hij de Pruisen en Oostenrijkers in Frankrijk kon roepen, en ons doodbedwaard overleveren, zonder eenig gevaar te loopen!!

Toen begreep het volk, dat bijna de gansche Nationale vergadering, — slechts enkelen, zooals de abt Grégoire, Chauvel, Robespierre enz. uitgezonderd, — bedorven was; het werd hoe langer zoo meer verbitterd; in de clubs ging het allerheftigst toe; Danton zeide in den club der Cordeliers dat de revolutie een aanvulling, een »supplément”, noodig had; en de patriotten bepaalden een bijeenkomst op het Champ-de-Mars, om een nieuwe petitie op te stellen, die door duizende Franschen onderteekend moest worden.

De Nationale vergadering had daar niets meê op; ze begreep dat zulk een petitie haar de handen zou binden. Lafayette en Bailly kregen bevel om de krijgswet toe te passen. Die verschrikkelijke wet vergunt op het volk te schieten na drie aanmaningen om uitéén te gaan; en zij brachten aanstonds een menigte troepen bij elkaar.

Den volgenden dag (17 Juli 1791) toen het volk, reeds in den vroegen morgen, zich begon te vereenigen, ontdekte men onder het altaar des vaderlands twee spionnen, die daar verborgen waren om aan het hof over te brengen wat er gebeurd was. Men sloeg hun de hoofden af, en die hoofden werden, op twee lange staken, gansch Parijs rondgedragen. Toen kwamen Lafayette en Bailly, tegen twee ure, op het Champ-de-Mars. Ze pasten de krijgswet toe, sommigen zeggen na geroepen te hebben, anderen zonder gewaarschuwd te hebben; maar dat komt op hetzelfde neder. Een aantal ongelukkigen zonder wapenen, vrouwen, grijsaards, kinderen! verloren het leven; — de adel, de bisschoppen, het hof en de emigranten konden in hun schik zijn!

Het is op bevel van de Nationale vergadering dat men voor het eerst op het volk geschoten had: de oorlog dus tusschen de burgers en het volk; welk een ramp! Grooter ongeluk kon er niet gebeuren, aangezien die oorlog nog voortduurt, en wij daaraan de militaire heerschappij en het despotisme te danken hebben.

Camille Desmoulin, Danton, Fréron en anderen werden op bevel van Bailly en Lafayette vervolgd; maar ze ontkwamen. Doch ze zijn weêrgekomen; en Marat kwam ook weêr; en de bloedverwanten van hen die gedood waren, kwamen ook weêr!... O! de burgeroorlog, de oorlog tusschen menschen van denzelfden stam, dat was het eerste wat de vlucht van Lodewijk XVI ons aangebracht had; het overige moest nog komen.

Zoo ver was het gekomen met die Nationale vergadering, die zulke goede dingen had tot stand gebracht, zulke rechtvaardige wetten had gemaakt, de »Rechten van den mensch en den burger” uitgevaardigd, en hare grootheid bewaard had onder de verschrikkelijkste beproevingen! En dat alles ten gevolge van een armzalig denkbeeld, het zoogenaamde »goddelijk recht” van het koningschap, een begrip, dat streed tegen het gezond verstand, de rechtvaardigheid en de geheele constitutie, die men pas gemaakt had.

Als men aan zulke dingen denkt, moet men wel de gebrekkigheid van den menschelijken geest erkennen en vooral het gevaar der hooge civile lijsten!! Gelukkig zou deze bedorven, afgematte, en verkochte Vergadering niet lang meer bestaan; de constitutie was bijna voltooid, de nieuwe verkiezingen waren aanstaande.

VII.

Men had eens in de provinciën de vreugde moeten zien van de oude heeren van het gerecht, van den schout, den luitenant van politie en de gewezen schepenen, toen zij de ramp van het Champ-de-Mars vernamen. De tevredenheid van die lui stond op hun gelaat te lezen; ze konden het niet verbergen. Vader Raphaël Manque, een respectabel burger van Pfalzburg, president van onzen club, hield over de zaak een jammerende aanspraak, waarin hij zei, dat Marat, Fréron, Desmoulins en dergelijke afschuwelijke courantiërs, van alles de schuld waren. Zij toch hadden iedereen verdacht gemaakt, hadden Lafayette, den vriend van Washington, als een verrader voorgesteld, en Bailly, den president der Generale Staten in de Kaats-zaal, als een man zonder verstand! Door al dat ophitsen en tergen hadden zij de menschen het hoofd op hol gebracht, en dan was er maar een oogenblik van drift noodig om de grootste ongelukken te veroorzaken.

Zoo legde hij de zaak uit. Maar de vreugde onzer tegenstanders toonde ons, dat de zaak nog vrij wat gewichtiger was, en dat er meer aan vast moest wezen.

Terzelfder tijd begonnen de voorbereidende of primaire vergaderingen (*), om de afgevaardigden voor de nieuwe »Wetgevende Vergadering», volgens de gemaakte constitutie te benoemen; de lijst van de zoogenaamde active burgers was aan het stadhuis aangeplakt; en wij passive burgers, die niet zooveel als de waarde van drie dagen werk, aan directe belastingen, betaalden, wij hadden geen recht om te stemmen, zooals in 1789! En toch betaalden wij wel twintigmaal meer aan indirecte lasten, op den wijn, den brandewijn, het bier, den tabak enz.; we waren eigenlijk meer active burgers, door onzen arbeid en onze vertering dan de gierigaards, die al hun spaarpenningen belegden. Waarom dan die onderscheiding? Baas Jan zelf zeide toen:

»Dat gaat niet goed! onze afgevaardigden begaan misslagen... Vele, en wel van de beste patriotten, zullen in het vervolg wezenlijke gelijkheid eischen.»

Maar de verkiezingen gingen niettemin haar gang; men benoemde rijke menschen, die minstens honderd vijftig livres aan directe belastingen betaalden;

(*) Assemblées primaires.

het geld was nu alles; opvoeding, verstand, moed, eerlijkheid, kwamen slechts in de tweede plaats in aanmerking, en desnoods konden ze ook geheel gemist worden.

Eenigen tijd daarna, in den nazomer, schreef Chauvel ons, dat de constitutie voltooid was, dat de koning haar had aangenomen (14 Sept. 1791), en dat zijn dochter en hij met den eersten postwagen weêr te Pfalzburg zouden komen (*). Acht dagen daarna stonden baas Jan en ik hen in den vroegen morgen te wachten op het binnenplein van den »Bruinen Os»; tegen acht uur kwam de wagen, van onder tot boven bestoven, aan; wij omhelsden Chauvel en Marguerite, ik behoef u niet te zeggen onder welke vreugde-uitroepen, dat moet ieder zich kunnen voorstellen. Lieve hemel, wat was Marguerite groot geworden!... Het was nu een vrouw, een mooie brunette met levendige oogen en een schrander voorkomen. O! men kon zien dat ze de dochter van vader Chauvel was; en toen ze uit den wagen sprong onder den uitroep van »Michel!» durfde ik haar bijna niet opvangen in mijn grove smidshanden en haar op de beide wangen kussen, zoo verlegen was ik van bewondering. Chauvel scheen in 't minst niet veranderd te zijn; men zou zeggen, dat hij zóó van een tocht door den Elsass en Lotharingen om zijn boekjes te venten, terugkwam; hij lachte en zeide:

»Ziezoo, baas Jan! daar zijn we terug! Alles is goed gegaan. — Ik ben tevreden over u, Michel! uw brieven hebben mij veel genoeg gedaan.»

Wat een vreugde hen weêr te zien! wat een genot naar de Buurten terug te wandelen, met de sluitmand van Marguerite op mijn rug, terwijl zij naast mij liep! En in de groote zaal der Drie Duiven aangekomen, haar te helpen in het uitpakken van de geschenken, die ze uit Parijs meêgebracht had: een groote muts met een cocarde voor vrouw Catherine, een fraaien koker voor Nicole met stalen breipennen in plaats van de houten, die men vroeger gebruikte; en voor het horologe van Michel een aardig rood cachet naar de laatste mode, dat ik nog in mijn secretaire bewaar als goud... Het ligt daar in een doos. Het is nu oud en geel geworden, en het heeft in zijn tijd niet eens veel kunnen kosten; Marguerite was te verstandig om mij iets van waarde te gaan meêbrengen, ze wist te goed dat de kleinste aardigheid van haar waarde voor mij had. En toch! hoe verkleurd en versleten dat arme oude prulletje nu ook is, het zou nog een heele kerel moeten wezen, die het mij afnam; ik zou het als een leeuw verdedigen: — het was het eerste geschenk van Marguerite! — Zij was toen achttien, ik een en twintig; we hielden van elkaar... Wat zou ik meer kunnen zeggen?

Maar een zaak, die ik u uitvoerig moet verhalen, is de redevoering, die Chauvel den volgenden avond in onzen club hield. Hij was natuurlijk doodmoe, hij had zes dagen in den postwagen doorgebracht; baas Jan riep:

»Maar, Chauvel! denk er niet aan! ge kunt niet meer... Morgen, overmorgen is altijd nog vroeg genoeg.»

Maar niettegenstaande dat wilde de brave man niet uitstellen; hij wilde rekenschap van zijn opgedragen last geven, en hoe eer hoe liever. Een me-

(*) De Nationale Vergadering (Assemblée nationale constituante) ontbond zich 30 Sept. 1791 en werd dadelijk gevolgd door de »Wetgevende Vergadering» (Assemblée nationale législative). De eerste wordt wel eens de »Constituante» genoemd, terwijl de naam »Nationale vergadering», gelijk in het vervolg blijken zal, ook van deze tweede vergadering gebruikt wordt.

nigte menschen kwamen uit de omliggende dorpen, en ziehier wat Chauvel zei. Ik heb zijn aanspraak bewaard, want ik begreep dat ze de moeite waard was en dat het mij later genoeg zou doen haar nog te hebben.

»Mijnheeren! de constitutie, die gij ons opgedragen hebt in te voeren, is gereed. De koning heeft haar aangenomen en gezworen haar te eerbiedigen. Naar die constitutie zal dus alles bestuurd worden: zij is voortaan de eerste wet van ons land. Ik heb gedaan wat ik kon, om te maken dat ze goed werd; ik heb voor uw belangen gestreden met al mijn krachten, en nu kom ik u rekenschap geven van de door mij uitgebrachte stemmen op de Nationale Vergadering, zooals mijn plicht is; want ik heb geen oogenblik vergeten, dat ik tegenover u verantwoording schuldig was van den last, dien gij mij hebt opgedragen.

»Zonder verantwoordelijkheid komt er niets degelijks en eerlijks tot stand. Wie ons met zijn zaken belast, heeft het recht ons verantwoording te vragen. Ik kom u dus mijn verantwoording geven. Wanneer gij voldaan zijt dan zult gij mij uw achting schenken; wanneer ik u bedrogen heb, kan ik slechts uw verachting verwachten.»

Toen begonnen er verscheidenen te roepen: »Leve onze afgevaardigde Chauvel; leve onze vertegenwoordiger!» Maar dat scheen hem maar half naar den zin te wezen; hij drukte zijn lippen op elkaar en strekte de hand uit, als om te zeggen: »Genoeg!... genoeg!» en toen het weer stil was, riep hij uit:

»Mijne vrienden! wantrouwt die geestdrift zonder nadenken, die u licht zou kunnen verhinderen het noodige onderscheid tusschen een eerlijk man en een schelm te maken. Als ge iedereen toejuicht zonder na te denken, wat helpt het mij dan mijn plicht vervuld te hebben? Dan zoudt ge hetzelfde met den eersten den beste fortuinzoeker doen.»

Maar in plaats van daarnaar te luisteren, applandisseerde men nog ééns zoo hard, en hij, zijn schouders ophalende, moest wel wachten tot het gedaan was.

»Komaan», zeide hij, »ge zijt voldaan; gij hebt mijn gedrag goedgekeurd zonder het te kennen. Wat zult ge dan straks zeggen, als ik eens niet naar uw zin behandeld heb?»

Daarop ging hij voort:

»Toen ik van hier ging, den 10^{en} April 1789, was Frankrijk verdeeld in drie standen: den adel, de geestelijkheid en het volk of den Derden stand. De twee eerste standen hadden alle bezittingen, alle voordeelen, alle eereposten; en gij, de laatste stand, honderdmaal talrijker dan de twee andere samen, gij hadt al de lasten en al de ellenden.

»Ieder uwer herinnert zich wat hij in dien tijd te lijden had; ieder kent de menigte belastingen die hem drukten, de knevelarij die hij moest dulden en de vreeselijke hongersnooden, die om de twee of drie jaren hem kwamen bezoeken. Het was de schande, de ondergang des lands; gij weet dat alles, ik behoef u daar niet over te spreken.

»Welnu! laat ons zien wat de Nationale Vergadering in de plaats daarvan gesteld heeft; welke voordeelen we behaald hebben, ook welke gebreken we nog in deze constitutie, zeer tegen onzen zin, hebben moeten laten blijven.

»Ik kan u natuurlijk niet in bijzonderheden spreken over de twee duizend vijfhonderd wetten die wij in acht en twintig maanden uitgevaardigd hebben; maar ik kan u op de voornaamste punten wijzen.

»En dan komt in de eerste plaats, dat de standen afgeschaffd zijn; dat is het eerste artikel van de constitutie: »De menschen worden geboren en blijven vrij en gelijk in rechten.»

»Voorts zijn dit hare hoofdbepalingen :

»»De Nationale Vergadering, de fransche constitutie willende gronden op de »Rechten van den mensch'', schaft onherroepelijk af alle instellingen die met de vrijheid en de gelijkheid van rechten streden.

»»Er is geen adeldom meer; noch pairschap; noch erfelijke onderscheidingen; noch verschil van standen; noch leenheerlijk stelsel; noch riddergoeds-gerechtigheid, noch een der titels, benamingen en voorrechten die daaruit volgden; noch eenige orde van ridderschap; noch eenig genootschap of onderscheidingsteeken, waarvoor bewijzen van adeldom vereischt werden, of die geboorte-onderscheid onderstelden; noch eenige andere meerderheid van den een boven den ander, dan alleen die van de openbare ambtenaren voor zoo ver ze hun functie waarnemen.

»»Er is geen koopbaarheid of erfelijkheid meer van eenig openbaar amt.

»»Er zijn geen gilden meer, noch eenige genootschappen van beroepen, kunsten en handwerken.

»»De wet erkent geen kloostergelofte meer, noch eenige andere verbintenis, die tegen de natuurlijke rechten of de constitutie zou strijden. Zij verklaart dat alle burgers benoembaar zijn tot de openbare ambten en posten, zonder ander onderscheid dan de mate hunner deugden en bekwaamheden; dat alle belastingen gelijkelijk over alle burgers zullen worden verdeeld, naar mate van hun vermogen; dat dezelfde overtredingen met dezelfde straffen zullen worden gestraft, zonder eenig onderscheid des persoons."

»Dat alles, daar heb ik vóór gestemd; want in mijn oog zijn gelijkheid en rechtvaardigheid dezelfde zaken. Dat is het eerste en voornaamste punt; en gij ziet, dat ge in dat opzicht niets meer verlangen kunt.

»Het tweede punt is: de vrijheid. Alle rechten hangen met elkander samen; het een steunt op het andere: als de burgers de vrijheid om te zeggen, te schrijven, te drukken en te verspreiden wat ze denken, niet hadden, — wat zou het hun dan baten rechten te hebben, aangezien ze zich niet zouden kunnen beklagen en, door de rechtvaardigheid hunner klachten, voor de gansche natie blootgelegd, de schenders van hun rechten niet zouden kunnen dwingen, die rechten te eerbiedigen en bedreven schade en afbreuk te herstellen? Dan zouden alle wetten een doode letter zijn; de sterkste zou altijd gelijk hebben, daar hij u het stilzwijgen zou kunnen opleggen; hij zou u ongestraft kunnen bestelen en vermoorden, als een dief in den nacht. Daarom waarborgt de constitutie aan ieder, als een natuurlijk en burgerlijk recht, de vrijheid van spreken, schrijven en drukken zijner gedachten en van verspreiding zijner denkbeelden door alle mogelijke middelen.

»Daarna komen de andere vrijheden: die van te gaan, te blijven en te verkeeren waar men wil, zonder te kunnen worden gevat, beschuldigd of vastgehouden, dan alleen in de gevallen die en overeenkomstig de formaliteiten welke de wet voorschrijft. Voorts de vrijheid om die godsdienst uit te oefenen die men aanhangt; de vrijheid om aan de gestelde machten verzoekschriften te richten, ook afzonderlijk ieder voor zich; de vrijheid om zich te vereenigen ten einde over de algemeene zaken te spreken; eindelijk de vrijheid om al datgene te doen wat noch aan de natuurlijke rechten van een ander, noch aan de algemeene veiligheid afbreuk doet.

»Ik heb vóór dat alles gestemd, zonder eenige uitzondering: want, zijn gelijkheid en recht één, de vrijheid is de waarborg van het recht; het een kan niet bestaan zonder het andere.

»Het derde punt is: de broederschap. De constitutie verklaart, dat er een algemeene inrichting van openbare liefdadigheid zal worden in het

leven geroepen, ter ondersteuning van de armen die niet meer kunnen werken en van hen die geen werk hebben. Ze laat het niet meer aankomen op het aalmoezen geven; de bedelarij onteert den mensch, ze doet hem het gevoel van zijn waardigheid verliezen; ze verlaagt hem, daar ze hem dwingt voor zijn naaste den rug te krommen; dat ontaardt in kruiperij. De constitutie wil daar een eind aan maken; het is schadelijk voor de grootheid des volks. Daarom verklaart ze dat de liefdadigheid niet alleen een deugd der afzonderlijke burgers, maar een plicht der maatschappij is.

»Maar wat dit punt der liefdadigheid betreft, die eigenlijk niets anders is dan het besef der gemeenschappelijke aansprakelijkheid der menschen die tot ééne maatschappij vereenigd zijn, — er is één weldaad grooter dan al de anderen: het openbaar onderwijs; want de Christus, ons aller voorbeeld, heeft gezegd: »de mensch zal bij brood alleen niet leven, maar bij geest!» De constitutie, dat schoone woord begrijpende, verklaart dat er de noodige inrichtingen zullen in 't leven geroepen worden voor het onderwijs van alle burgers; dat dit onderwijs kosteloos zal zijn in die vakken, die voor allen onmisbaar zijn, zooals het lezen, het schrijven en de beginselen van het rekenen; en dat de inrichtingen daartoe over de verschillende deelen des koninkrijks gelijkmatig verdeeld zullen worden.

»Ge ziet derhalve, Mijnheeren! dat dit eerste gedeelte der constitutie in drie woorden vervat is: Gelijkheid, Vrijheid en Broederschap. Dat maakt het personenrecht uit. Nu bleven de zoogenaamde zakelijke rechten in ons land nog te regelen over.

»Ge hebt zeker nog niet vergeten, dat vóór 1789, evenals er verschillende standen van menschen waren, er ook verschillende soorten van goederen waren, eigendommen van allerhande soort: prinsengoederen (apanages), groote leengoederen, eenvoudige of rechtstreeksche leenen, achterleenen of onderleenen, domeinweiden of gemeene weiden, gemeenteschenkingen, cijnschenkingen, enz. Hoe armer en geringer ge waart, hoe meer uw stukje land met lasten bezwaard was; hoe machtiger ge waart, hoe minder lasten op uw landerijen drukten. De constitutie schaft al die onderscheidingen af; de belastingen zullen gelijkelijk verdeeld worden, en alle eigendom is in dezelfde mate onschendbaar en onaantastbaar.

»Bovendien verklaart de constitutie de zaken van den zoogenaamden openbaren dienst, als het glacis der vestingen, de straten, openbare wandelplaatsen en monumenten, tot eigendom des volks en niet des konings, zooals vroeger. Ze stelt ter beschikking des volks, om ze te verkoopen en de openbare schuld mede te betalen, al zulke goederen die vroeger strekten om de uitgaven van den algemeenen eeredienst te bestrijden, als de priorijen, abdijen, kloosters en allerhande bezittingen die daarbij behoorden.

»Derhalve is nu alles in orde, en een van onze laatste besluiten houdt in, dat er een burgerlijk wetboek gevormd zal worden, om de betrekkingen van personen en zaken in het gansche koninkrijk te regelen. Dat burgerlijk wetboek zal ons werk voltooiën, door de laatste sporen uit te wischen van het zoogenaamde Romeinsche recht en costumier-recht (droit coutumier), die nog in de verschillende provinciën verschillend zijn en alles in verwarring brengen.

»Ik zal u heden niet spreken over ons publiek recht, over de nieuwe indeeling van het koninkrijk, over het houden van de voorbereidende vergaderingen (assemblées primaires) en de kiezersvergaderingen (électorales); over het bijeenkomen der volksvertegenwoordigers in Wetgevende Vergadering; over

het koningschap, het regentschap en de ministers; over de verhouding tusschen het Wetgevend Lichaam en den koning; over de bevoegdheid van het uitvoerend bewind; over de regeling der buitenlandsche betrekkingen des lands; — dat alles is in bijzonderheden in de constitutie geregeld.

»Maar wat ons in het bijzonder aangaat, en niet slechts om de twee jaren ééns, maar alle uren van ons leven aangaat, — dat is het geld! Daarom heb ik dan ook, al den tijd van de zitting der Nationale vergadering, mij bijzonder beziggehouden met de geldquaestie, om te weten waar uw en mijn geld blijven zou, wie het vragen, wie het innen, wie het beheeren en hoe men het gebruiken zou. Ik was steeds in al de commissies om dit punt te onderzoeken, en ik wist ook wel, dat u dat genoeg zou doen, omdat niemand gaarne werkt voor leëglouers; niemand ziet gaarne dat klaploopers opëten wat hij eerlijk verdiend heeft; dat is stuitend en ergerlijk.»

Toen, ondanks de vermaning waarmede hij begonnen was, barstte de gansche oude hal los in toejuichingen, en Chauvel zelf kon niet laten te glimlachen; want hij had de juiste snaar getroffen, de gevoelige snaar van den boer.

Baas Jan lachte zijn gullen lach dat het daverde, en zeide:

»O! hoe waar! en wat kent hij ons allen goed!»

Eindelijk, toen het weër wat bedaard was, ging Chauvel voort:

»Eertijds stond het gansche land onder leenplichtigheid van den koning, onzen heer en oppersten gebieder, onverantwoordelijk hoofd van den staat; onze landerijen en onze personen behoorden hem; wilde hij geld hebben, de provinciale vergaderingen stonden de gelden toe; soms wel met zuchten en klagen, maar ze stonden ze toch toe; de intendanten en de collecteurs maakten den omslag; de gemeenteraden met hun oudsten gildemeester schatten het aandeel van elk erf; het volk betaalde, en Z. Majesteit had ons er geen rekenschap van te geven. Welnu, thans bepaalt de constitutie, dat de algemeene lasten elk jaar overwogen en vastgesteld zullen worden door het Wetgevend Lichaam, en dat ze niet langer geheven zullen mogen worden dan tot den laatsten dag der volgende zitting. Ge ziet dus, dat in het vervolg gij zelf het wezen zult die bepaalt, welke lasten ge wilt opbrengen, aangezien gij zelf de menschen benoemt, die ze in uw naam zullen moeten toestaan. Als ge boeren kiest, weest dan maar verzekerd, dat die niet makkelijk zullen goedvinden u en dus ook zich zelf te belasten, ten bate van hovelingen; als gij anderen kiest, — dat moet ge zelf weten. Er zijn eerlijke lui in alle standen, maar men moet hen wel goed kennen, eer men hen afvaardigt.

»Daar het Wetgevend Lichaam alle twee jaren moet vernieuwd worden, zijn de belastingen niet langer geldig dan tot het eind van dien termijn, en, als ze dan niet weër op nieuw toegestaan zullen zijn, heeft niemand het recht een penning van u te eischen. — Dat maakt de kracht van onze constitutie uit; van het oogenblik af aan, dat het Wetgevend Lichaam de belastingen weigert, staat alles stil en moet de koning toegeven.

»Bovendien, opdat gij, de belastingschuldigen, u zult kunnen overtuigen of uw afgevaardigden getrouw zijn, of ze niet al te vlot over uw geld beschikken, zal de volledige rekening en verantwoording der uitgaven, door middel der drukpers, aan het begin van elke zitting publiek gemaakt moeten worden. Hetzelfde is het geval met de staten van ontvangst der verschillende belastingen en van alle openbare inkomsten. Derhalve, elk burger die zijn belangen behartigen wil, zal slechts eenmaal per jaar de courant hebben te lezen, dan zal hij zien of zijn afgevaardigde de belangen der be-

lastingschuldigen goed verdedigt, dan of hij er maar gedachtenloos op los stemt en zich om dit punt niet bekommert... Dan, tenzij hij een uilskuiken is, zal zulk een burger weten wat hem te doen staat.

»Ik geloof dat het onmogelijk was een betere contrôle in 't leven te roepen. Nu blijft het nog maar de vraag, of ge met de bepalingen aangaande de uitgaven vrede kunt hebben. Want de constitutie houdt in, dat de fondsen die noodig zijn voor de kwijting der nationale schuld en voor de civile lijst, onder geen voorwendsel geweigerd kunnen worden.

»Wat de nationale schuld betreft, niets billijker dan die bepaling, en ik heb er dan ook vóór gestemd. Een groote natie zooals de Fransche, kan zich niet in staat van faillissement laten verklaren, en zij die haar hun geld leenen moeten zeker zijn, dat er ter wereld geen beter plaatsing voor dat geld is; ieder onzer is er aansprakelijk voor tot met zijn laatsten penning, en we zouden verontwaardigd zijn als onze vertegenwoordigers voor ons bankroet zouden willen slaan; dat is zoo klaar als de dag.

»Wat echter de civile lijst betreft, waarom moet die vóór alle andere punten van den staatsdienst gaan? Moeten onze rechters, onze overheids-personen, onze ambtenaren en onze soldaten niet even zeker van hun betaling zijn als de koning? Waarom moet de koning zijn salaris ontvangen vóór hen op wie het bestaan des volks rust? Ik zie er de reden niet van in. Ik heb hier dan ook tegen gestemd, en ik beschouw dit als een gebrek in onze constitutie.

»Maar laat ons hier niet te lang bij stilstaan, groot is dit gebrek niet. En bovendien behoudt de Wetgevende vergadering het recht, om aan het eind der regeering van elken koning, het bedrag van de civile lijst voor de volgende regeering te bepalen. Dat is altijd een groot tegenwicht, en we mogen er niet aan twijfelen of onze vertegenwoordigers zullen er gebruik van maken, wanneer in vervolg van tijd de oude gewoonten om zulk een menigte lakeien en hovelingen te onderhouden, weder aan het hof wordt ingevoerd. Ook zal men ongetwijfeld wel begrijpen hoe jammerlijk het is, dengene die werkt te verarmen, om den trots en lediggang te steunen van menschen, die nergens goed voor zijn, dan om het menschelijk geslacht te onteeren.

»Ja, dat zal komen, met den vooruitgang in verstand en rechtvaardigheid. Maar ondertusschen geloof ik dat het volk, na al de ellende die het doorgestaan heeft, ondanks zijn listen om ons tegen elkander op te zetten verkregen hebben is oneindig veel; we hebben eindelijk wat onze ongelukkige vaders eeuwen te vergeefs van den hemel hebben afgesmeekt: we hebben goed vastgestelde rechten en de noodige wapenen om ze te verdedigen. In plaats van arme lastdieren, zijn we menschen geworden!!

»En thans, nu wij de bovenhand hebben verkregen, ondanks het misbaar, ondanks de beledigingen en lasteringen van den kliek, die ten koste van ons leefde, ondanks zijn listen om ons tegen elkander op te zetten; thans nu die brave lui bij duizenden op den loop gaan en hemel en aarde bewegen, om ons in Duitschland, in Engeland, in Rusland, vijanden te veroveren; terwijl diegenen van hen die in Frankrijk blijven, van de bescherming der wet misbruik maken, om in naam eener godsdienst van liefde en broederschap de domme bevolking van het Zuiden en Westen tegen onze constitutie in opstand te brengen; thans nu die echte Franschen ons den burgeroorlog en den buitenlandschen vijand tegelijk op den hals halen, om hun privilegiën maar terug te winnen, — mijne vrienden! wat ik u bidden mag, laat ons eendrachtig blijven; laat ons alle geschillen en verdeeldheden vergeten; laat er nooit tusschen ons sprake zijn van active en passieve burgers.

Dat is de eenige dóór en dóór slechte wet, die onze vijanden in de Nationale Vergadering hebben doorgedreven, het eenige groote gebrek onzer constitutie.

»Maar die wet zal afgeschaft worden! De burgers zullen weldra begrijpen, dat zij, wanneer ze alleen staan, door de geestelijkheid en den adel verpletterd zullen worden; en dat het, om de vruchten der gemeenschappelijke overwinning te plukken en vooral om ze te bewaren, volstrekt noodig is, dat zij zich aan het volk houden, en dat ze zelf die onrechtvaardige onderscheiding van active en passive burgers moeten uitwischen.

»Nog een woord!

»We hebben de overwinning behaald, laat ons trachten haar te behouden; en het voornaamste daarvoor, mijnheeren! is, dat ieder goed begrijpe dat hij souverein is, verstaat ge, souverein! — dat alle ambtenaren, de eerste tot den laatste, van den koning tot den veldwachter, aangesteld zijn, niet voor hun eigen belang of voor het belang van een koningshuis, maar om onzentwil, voor ons die hen benoemd hebben en die werken om hen te betalen. Hij wien ik betaald is mijn dienaar! Dat moet ge goed begrijpen, dat moeten we onzen kinderen inprenten, dat zal de kracht en de groetheid van ons land uitmaken.

»En voorts, vergeten we ook niet, dat ieder allen en allen ieder helpen moeten. We mogen nooit de rechten van een onzer medeburgers laten schenden; als hij schreeuwt en om hulp roept, laat ons hem ter hulp snellen, gelijk men naar een brand snelt; en als de een of andere aristocratische ambtenaar ons in ons eigen recht te kort wil doen, moeten we ons weren en verdedigen en alle medeburgers tot ónze hulp oproepen.

»Ik verklaar ronduit: ieder die de wet in zijn persoon laat schenden, is een lafaard; hij verdient met voeten getreden en weér in lijfeigenschap teruggestooten te worden; en ieder die niet te hulp komt waar een burger onderdrukt wordt, is een verrader van het volk. Wij hebben genoeg onrecht en willekeur sedert eeuwen te verduren gehad; het wordt tijd een groote onderlinge verzekering op te richten, met de constitutie tot grondslag, en ieder die haar schendt als onzen gevaarlijksten vijand te beschouwen. Op die wijze zullen wij gelukkig zijn; en al zou gansch Europa oprukken om ons te vernietigen, wij kunnen den storm met kalmte afwachten: een groot volk, dat zijn natuurlijke rechten verdedigt, is onoverwinnelijk; het kan het heelal tarten.»

Na die aanspraak van Chauvel, die alle oude lui van ons land zich nog herinneren, kan men begrijpen, hoe uitbundig de geestdrift der patriotten was. De president Raphaël bedankte hem openlijk; hij werd bij acclamatie tot lid van den club aangenomen, en daarop gingen wij, tegen tien ure, naar de Buurten terug, juist terwijl aan de beide kazernen het signaal van lichtdooven geblazen werd.

VIII.

In deze maand October 1791, terwijl te Parijs de zittingen van de nieuw gekozen »Wetgevende Vergadering» begonnen waren, had Chauvel met kracht zijn eigen zaken weér opgevat, en toen bleek het eerst wateen

duchtig handelsman hij was. In minder dan drie weken had hij zijn huisje op de Buurt verkocht aan den grooten Létumier, wiens dochter Christine met een jongen van Mittelbronn ging trouwen. Hij huurde de onderverdieping van het huis van den ouden Baruch Aron, te Pfalzburg, tegenover de hal. Daar liet hij kasten en planken timmeren voor zijn couranten, zijn boeken en brochures, en nu kwamen er groote balen met boeken, die Marguerite uitpakte en in orde schikte in hun winkel. Hij nam twee colporteurs of venters, Toubac en Marc Divès, die den Elsass en Lotharingen afliepen met hun marsen op den rug. Om kort te gaan, alles ging met vaart; men had zoo'n handel nog nooit bij ons gezien.

Chauvel was zelfs de man, die de mode invoerde van die kleine drie-kleurige halsdoekjes, waar »de Rechten van den mensch en burger'' op gedrukt was; alle vrouwen van patriotten droegen er van. Toen namen die van de andere partij óók zulke doekjes, met verzen van de »Openbaring'' er op, en aan den rand stond dat »als de koopers niet voldaan waren, men hun hun geld zou weergeven, zoodra de natie haar assignaten betaalde.''

Chauvel verkocht rijp en groen: zoowel de boekjes van de capucijners als de politieke catechismussen der patriotten; zoowel couranten van de geëmigreerden als de »Vriend des Volks'' en dergelijke van onze partij. Toen baas Jan hem daar eens meende over te moeten onderhouden, antwoordde hij knipoogend:

»Laat dat maar begaan, baas Jan! onze prinsen, onze heeren en onze bisschoppen, onze abbé'tjes en onze adellijke femelaarsters bewijzen ons een ontzettend grooten dienst met hun denkbeelden door den druk te verspreiden; ze openen het volk de oogen; ze doen óns werk, en beter dan wij het zelf zouden kunnen.''

Maar om tevens aan de patriotten de gelegenheid te geven, op goedkoopere wijze met het jongste nieuws bekend te worden, richtte hij naast zijn winkel, aan de straat »Het Roode Hert'', een soort van leeslocaal op, met een groote tafel en de noodige banken. Op die tafel lagen de nieuwste nummers van alle mogelijke couranten, en ieder die wilde kon daar binnengaan, plaats nemen en op zijn doode gemak lezen zoolang hij lust had, — alles voor een franschen stuiver.

Dat was een heerlijk denkbeeld! Te Parijs bestond zoo iets al lang; maar er was een man als Chauvel noodig, om onze kleine stad en hare omstreken ook zulk een voorrecht te doen genieten.

Dat alles belette hem niet met vuur en vaart onzen club te besturen. Want hij was tot president benoemd, in de plaats van Raphaël Manque; en drie avonden per week, na zevenen, was de hal vol volk.

Dan kwam Chauvel aan; hij klom op de uitstalbanc, ging in zijn leuningstoel zitten, legde zijn snuifdoos en zijn zakdoek aan zijn rechterhand naast zich neer, en, na een behoorlijk snuifje genomen te hebben, riep hij:

»Mijnheeren! de vergadering is geopend!''

Dan sloeg hij aanstonds den »Moniteur'' open en begon het zittingsverslag van de »Wetgevende vergadering'' voor te lezen en soms ook dat van den club der Jacobijnen, hetwelk in het »Journal des Débats'' stond. Hij legde dan het een en ander uit, wat de meesten zonder dat niet begrepen zouden hebben, en, alzoo het nieuws afgehandeld hebbende, zeide hij:

»Zietdaar, Heeren! hoe het met de zaken staat! Verlangt nu iemand het woord?''

Dan had de een of de ander allicht wat te zeggen of te vragen. Men luisterde toe . . . men antwoordde. Niet alleen waren daar werklui, burgers, stedelijke ambtenaren, maar b. v. ook de kolonel Bazelaire, die door de Nationale vergadering gezonden was in de plaats van den sergeant Ravette, daar deze niet genoeg bekend was met de groote manoeuvres. Ieder bracht dan zijn woordje in 't midden, en met klokke tien stond Chauvel op en riep op opgeruimden toon:

»Ziezoo! de landszaken zijn weêr afgehandeld; tot maandag, of woensdag, of zaterdag aanstaande!»

Als ik u dat verhaal, dan doe ik het, omdat ge dat toch weten moet; maar ge kunt wel denken, dat ik in die dagen 't hoofd vol had met heel andere dingen. Het was in dien tijd, dat ik begon Marguerite het hof te maken. Ik ging er alle zondagen heen, met mijn steekhoed, mijn schoenen netjes gepoetst met eiwit, en mijn groote roode cachet aan mijn horologe deftig op mijn buik hangende. O! ik was die goede Michel Bastien niet meer, die al mooi genoeg dacht te zijn wanneer hij zich ééns in de maand den baard schoor.

Sedert de terugkomst van Marguerite had ik ingezien, dat dit zóo niet meer ging; dat er wel meer waren die haar mooi vonden en die met genoegen haar groote bruine oogen en haar mooie zwarte haren zagen, en dat ik ook de eenige niet was, die haar verstandig en geestig vond. Neen! er waren er genoeg, die van dezelfde gedachte schenen te wezen; en dat niet alleen werklieden of boeren, maar ook fijne meneertjes, jonge officieren van het regiment Auvergne, en groote lui van vóór de Omwenteling (des ci-devant) met gepoederde pruiken, die den winkel met hun fijne reukjes vervulden, couranten kochten, lachten en aardigheden zeiden, om maar een glimlachje te krijgen.

Ik had dat spoedig in de gaten. Of ik mij dan ook wiesch en schoor en opknapt! Ge hadt me zondag morgens voor den spiegel moeten zien, dien ik tegen mijn dakvenstertje had hangen, bezig om mij twee en driemaal achter elkaar te scheren. Mijn wangen glommen er van als een nieuwe bijl; en nóg vond ik mij zelf niet mooi genoeg, ik streek wel tienmaal met mijn hand over mijn kin, om te zien of alles glad was. En dan, na negenen, als moeder door weêr en wind en sneeuw opgestapt was, om de mis te gaan hooren bij den weerspannigen priester (*) van Henridorff, — dan kwam mijn oude vader heel zachtjes boven; hij klom de trap op, en zoodra zijn hoofd eventjes boven door het luik stak, zeide hij fluisterend:

»Michel, ze is weg! . . . Zal ik je staart vlechten?»

Want hij was het, die mijn staart opmaakte, een zwarten staart, zoo dik als een arm, en dien ik in de week onder mijn hemd moest wegstoppen, omdat hij mij bij het smeden op den rug sloeg en in 't werken hinderde. De beste man deed dat altijd met het grootste genoegen en de uiterste zorg. Ik zie mijzelf nog, schrijlings op mijn stoel, en mijn goeden, goeden vader, innig gelukkig, aan het kammen en vlechten. Hij was wát grootsch op mijn stevige schouders en zeide:

»O! dat 's nu niet omdat ik je vader ben, Michel! maar in 't heele land is er geen sterker man dan gij!»

't Was aandoenlijk, en ik zou hem gaarne van mijn liefde gesproken

(*) »prêtre refractaire,« — zoo werden de priesters genoemd, die den eed op de constitutie, door de Nationale vergadering voorgeschreven, geweigerd hadden.

hebben, maar dat durfde ik niet; ik vond dat niet eerbiedig genoeg tegenover mijn vader. Trouwens hij wist wel, dat ik van Marguerite hield; daar was ik zeker van. Moeder had het ook wel in de gaten; ze maakte zich al gereed voor den strijd; en vader en ik, zonder dat we er een woord over spraken, we maakten ons van onzen kant ook gereed. Het zou er wel Spaansch langs gaan, maar we hoopten het toch te zullen winnen.

Hoe het zij, op dat zoldertje, onder het riet, droomden we van gelukkige dagen. Als ik dan eindelijk genoeg geschoren en opgedirkt was, en mijn goede vader mij nog hier en daar afgeborsteld had, zeide hij:

»In orde!... ga nu maar gerust heen!... Amuseer je goed, mijn kind!...»

Zelf had de man zich niet dikwijls geamuseerd in zijn lange leven van altijd werken; hij had niet vele goede oogenblikken gehad. Zelfs nu nog, terwijl moeder het huis uitliep om ver weg de mis te gaan hooren bij een priester, die de wetten van zijn land schond, — was mijn arme vader genoodzaakt zelf de aardappelen te schillen en zijn eten klaar te maken. Zoo gaat het als men al te goed is!...

Ik nam dan afscheid van vader en ging welgemoed op weg; hij keek mij met welgevallen van zijn drempel na, en al de oude vrouwtjes die op de Buurten gebleven waren, keken uit haar kleine bevroren venstertjes om mij te zien voorbijgaan. Ik trad de herberg de Drie Duiven binnen, waar ik op een drafje at, en dan sloop ik als een dief door den tuin weg, uit vrees opgehouden te worden. Want in zoo'n tijd van invallende vorst gebeurde het dikwijls, dat de paarden van voorbijkomende voerlui op scherp gezet moesten worden, en natuurlijk stond er dan op mijn mooie buis uit te trekken en mijn mouwen op te stroopen.

Na verloop van een kwartier was ik dan in de stad, op den hoek bij apotheker Tribolin, — die al voor zestig jaar gestorven is. Hij groet me met een knikje, maar ik kijk nauwelijks naar hem om. Ik zie iets verder den winkel van Chauvel, met zijn ronde deur en het planken dakje er boven, en de pakken brochures achter de vensters uitgestald.

De menschen gaan er in en komen er met hun courant uit: patriotten, sabelmannen, gewezen adellijken (ci-devant) enz., en weldra ben ik in de deur; Marguerite, met een klein helder mutsje op, levendig en bedrijvig, staat daar achter de toonbank; ze spreekt en helpt en geeft ieder wat hij vraagt:

»Ziehier, mijnheer! de »Omwentelingen van Parijs,» zes liards.» — »Mijnheer vraagt het »Dagblad van het hof en de stad?» de laatste nummers zijn weg.»

Ze is in het volle vuur des handels; maar zoodra ze mij ziet, verandert haar gelaat, en op vroolijken toon zegt ze:

»Ga binnen, Michel! in de bibliotheek; daar is vader; ik kom zóó.»

Ik geef haar in het voorbijgaan een hand; zij lacht en zegt:

»Kom, kom, ik heb nu nog geen tijd!»

En ik ga de bibliotheek binnen, waar vader Chauvel voor zijn schrijftafel in zijn boek zit te schrijven; hij keert zich even om en zegt:

»Zoo, zijt gij het Michel? Mooi... ga zitten... Laat me die paar regels even af schrijven.»

Al voortschrijvende, vraagt hij mij naar baas Jan, naar vrouw Catherine, naar de smederij en alles, van stukje tot beetje. Zijn paar regels duren ondertusschen maar voort. Ten langen leste sta ik op en zeg:

»Ik moet de couranten eens inzien.»

»Ja, goed, goed... ik ben juist met een rekening bezig.»

Dan ga ik door de deur links, naar de groote zaal, waar de patriotten aan het lezen zijn van de couranten, die 's morgens zijn aangekomen. De groote Thévenot, lid van den gemeenteraad; de dikke Didier Horzu, hoedenmaker op het Wapenplein, die later door Broussousse is opgevolgd; de jonge dokter Steinbrenner, die twintig jaar lang onze maire geweest is; de herbergier Rottenburg, de kleine behanger Laffrenez, de apotheker van het militaire hospitaal Dapréaux, zitten daar met ernstige gezichten te lezen. Sommigen zijn aan het schrijven; en ik doe alsof ik lees, maar kijk door de glazen deur naar Marguerite, die in den winkel op en neer dribbelt en van tijd tot tijd glimlachend door de kleine ruiten kijkt. Soms komt ze vliegend even binnen, geeft mij een courant en fluistert me in 't oor:

»Lees dat, Michel! dat zal u genoeg doen!»

Ik bracht daar soms uren lang door, maar om u te zeggen wat ik las, daar zou ik verlegen meê zijn. Ik deed geluk op voor de heele week met naar Marguerite te kijken, en ik zou dat leventje tegen niets ter wereld geruild hebben.

Vader Chauvel, als hij mij zoo glad geschoren, zoo mooi gekapt en zoo geheel en al in de puntjes zag, begon met een ondeugend gezicht te lachen en noemde mij een »fatje.»

Ik kreeg er een kleur van tot over de ooren. Dikwijls reikte hij mij zijn groote snuifdoos toe en riep:

»Kom, burger Michel, een snuifje!»

Maar mij daar zoo voor niemendal vuil te gaan maken, — wat zou Marguerite daar wel van gedacht hebben? Dan zei ik tegen vader Chauvel, dat ik hoofdpijn kreeg van het snuiven, en hij begon te lachen en plaagde me dat ik een aristocraat was, die zijn overhemd niet vuil wilde maken. Hij was een plaaggeest; maar in zijn hart hield hij wel van me; hij begreep ook wel, dat het niet voor hem was dat ik daar alle Zondagen, van éénen tot zevenen, bleef plakken onder den schijn van te lezen en de politiek te volgen. Hij zag te scherp om niet te weten waar mij de schoen wrong, en als hij mij liet begaan met Marguerite toe te lachen, dan was dat, omdat hij mij een eerlijken borst vond; anders zou hij me zeker al lang de deur gewezen hebben, en zonder veel complimenten ook. Hij zag het dus zeker met genoeg, en onze meeningen kwamen ook nog al goed overeen, hoewel hij toch nog altijd als hij het te pas kon brengen, mij op het hart drukte goede boeken te lezen. Hij leende mij uit zijn bibliotheek wat ik maar hebben wilde, en hij had niet anders dan degelijke boeken.

Daar ik nu niet meer in het huisje kon zitten dat hij verkocht had, moest ik wel 's avonds op mijn zoldertje lezen. Dat kostte natuurlijk veel olie voor de lamp, en moeder kon daar maar geen vrede meê hebben. Dat gaf voortdurend aanleiding tot twist in huis; als ik de voorzorg niet genomen had de boeken altijd in mijn kist weg te sluiten, wanneer ik uit was, ben ik zeker, dat zij in staat geweest zou zijn ze te verbranden. Sedert jaren hadden de capucijners gepredikt dat de boeken een verderf voor de ziel waren; dat ze waren gelijk de boom der kennis des goeds en des kwaads, waarvan de slang den Adams-appel geplukt had, om ons uit het paradijs te jagen, en dergelijken onzin meer. De boeken die ze vooral verboden, waren de bijbel en de Evangelien, omdat de menschen daaruit zien zouden, dat de schavuiten zelf het omgekeerde deden van wat de Zaligmaker bevolen had. Men kan dus begrijpen, in welke diepe onkunde de menschen leefden vóór 1789. In den club drong Chauvel er dan ook altijd op aan, dat de menschen wat

leeren zouden; hij had wel gelijk: want, is de armoede een vreeselijk kwaad, onkunde en domheid zijn nog grooter kwalen.

En nog was onze hoek van den Elsass en Lotharingen lang niet de meest achterlijke van Frankrijk. Ik herinner mij nog hoe verontwaardigd onze gansche club was, toen Chauvel ons het rapport voorlas, dat Gensonné, die als burgerlijk commissaris in de departementen de Vendée en Deux-Sèvres gezonden was, aangaande de godsdienst-onlusten aldaar bij de Wetgevende vergadering ingezonden had. Toen zagen we dat de onkunde daar veel erger was dan bij ons, en dat ze zelfs hoogst gevaarlijk voor de natie worden kon.

In dat rapport werd gezegd, dat de boeren de priesters die den eed hadden afgelegd (*), overal vervolgd, met stokslagen overdag en met gewerschoten bij nacht; dat de weerspannige priesters (†) in functie bleven; dat ze in hun huizen de mis bedienden, de biecht afnamen en wijwater maakten; dat het gebrek aan goede wegen en de verregaande onnoozelheid van wezens, die niets anders geleerd hadden dan heiligenbeelden te aanbidden, het zeer moeielijk, ja zoo goed als onmogelijk maakten, hen tot de »Rechten van den mensch» te bekeeren; vooral bij de manoeuvres die de priesterpartij in 't werk stelde. De groot-vicaris Beauregard had namelijk bij rondschrijven aan de pastoors van de Vendée voorgeschreven, om de mis niet in de kerken te lezen, opdat de geloovigen niet door de kettersche priesters bedorven zouden worden, maar om hun parochianen op afgelegen plaatsen, tusschen de rotsen en in schuren te laten bijeenkomen, met een hoogst eenvoudig vervoerbaar altaar, een misgewaad van katoen of eenige andere grove stof, tinnen misgereedschap enz. Hij had hun de verzekering gegeven, dat die armoedigheid in de viering der heilige mysteriën, meer indruk op het volk zou maken dan gouden gereedschap, daar ze hun de vervolgingen der eerste christelijke kerk, den tijd der martelaars voor het geloof, zou herinneren.

Ja, toen begrepen we hoe gevaarlijk dat was; en dienzelfden dag legde Chauvel, nadat hij dit rapport voorgelezen had, ons uit dat de weerspannige priesters zeker orders ontvangen hadden, om den burgeroorlog in Frankrijk te ontsteken, terwijl de gemigreerden trachten zouden aan het hoofd der Duitschers in het land te vallen. Hij zeide ons, dat dit zonder twijfel hun plan was, en dat het hoe langer zoo meer noodig werd ons nauw aanéén te sluiten om hun het hoofd te kunnen bieden.

Al de handelsreizigers die van den overkant van den Rijn kwamen, verhaalden ons, dat te Worms, te Mainz, te Koblenz, meer dan vijftien duizend edellieden gereed stonden, om de legers van Leopold en Friedrich Wilhelm aan te voeren, als het oogenblik om in Lotharingen te dringen gekomen zou zijn. Er moesten dus volstrekt maatregelen genomen worden. De Wetgevende vergadering nam den 9den November 1791 een besluit, dat de Franschen, die op den rechteroever van den Rijn vereenigd waren, verdacht waren van samenspanning; dat, ingeval zij in een staat van samenscholing bleven tot aan den 1en Januari, zij als schuldigen vervolgd en met den dood gestraft zouden worden, en hun bezittingen ten voordeele van de natie verbeurd verklaard.

(*) prêtres constitutionnels.

(†) prêtres réfractaires.

De koning zette zijn veto (*) onder dit besluit.

Aanstonds namen de woelingen in Bretagne, Poitou en Gévaudan op onrustbarende wijze toe. De monniken die daarheen gezonden waren, richtten kruisen op aan alle hoeken der wegen; ze deelden aan de voorbijgangers rozenkransen, amuletten en aflaten uit; ze verklaarden nietig alle huwelijken die door de zoogenaamde constitutioneele priesters gesloten waren, gelijk in het algemeen al de sacramenten door hen bediend; ze deden de burgerlijke ambtenaren die hen hadden geïnstalleerd, in den ban en bevalen hun geloovigen geene gemeenschap met die onrechtmatige priesters te houden.

Toen zag men alle ellenden van den burgeroorlog. Vrouwen scheidten zich van haar mannen, kinderen verlieten hun vaders, en de boeren van die provinciën weigerden voor het meerendeel in de nationale garde te dienen. In dezen tijd was het ook dat de beruchte Jean Chouan zijn rooftochten in Beneden-Maine begon (†), zooals vroeger Schinderhannes in onze streken gedaan had. Hij en zijn bende begonnen in het klein met de schuren en stallen te plunderen; maar na verloop van een paar jaren werden ze beroemd, vooral Jean Chouan, die door den adel en de geestelijkheid als een steunpilaar van den »troon en het altaar" erkend werd, en die zijn naam aan de opstandelingen van deze streken en later ook aan die van de Vendée gaf.

De Wetgevende vergadering, om een einde aan die ongeregelheden te maken, besloot den 29^{en} Nov. 1791, dat de priesters die den eed niet afgelegd hadden, hun tractement zouden verliezen; dat ze de mis niet meer mochten bedienen, zelfs niet in particuliere woningen, en dat, ingeval er in hun gemeenten onlusten op het stuk der godsdienst ontstonden, het departementaal bestuur hen noodzaken zou zich elders met der woon te vestigen.

Welnu! de koning zette ook onder dit besluit zijn veto. Hij keurde dus alles goed wat ons maar afbreuk kon doen, en verwierp al wat ons zou kunnen redden. Men heeft later brieven gevonden, die hij in deenzelfden tijd aan den koning van Pruisen geschreven had, om hem te smeeken zich te haasten! Men heeft de bewijzen gezien, dat hij met den vijand heulde en dat hij slechts op zijn eigen belang en op dat der bevoorrechte standen bedacht was. Als er dan later treurige dingen gebeurd zijn, is dat aan ons te wijten? Hadden we ons dan moeten laten uitzuigen door menschen, die van vader op zoon, sedert eeuwen, niet anders dan dat gedaan hadden, en die ons »het nakroost der overwonnenen" noemden?

De Wetgevende Vergadering, waar Brissot, Vergniaud, Guadet, Mathieu Dumas, Bazire, Merlin (van Thionville) enz. het nergens eens over konden worden, — was ten minste hierin eenstemmig, dat Lodewijk XVI ons vertrouwen niet verdiende, en de koningin Marie-Antoinette nog minder. En de gansche natie dacht er evenzoo over.

Allerwege was men in de grootste ongerustheid, en gedurende dien winter van 91 op 92, die in onze bergstreken zeer streng was, zeiden de

(*) Het recht, met het latijnsche woord veto («ik verbied») aangeduid, om besluiten der Wetgevende Vergadering tegen te houden, was den koning bij de constitutie van 3 Sept. 1791 nog gelaten.

(†) Het eerste optreden van Jean Chouan aan het hoofd van den langdurigen opstand der koningsgezinden op den rechteroever der Loire, naar hem Chouans en Chouannerie genoemd, dateert eigenlijk van eenige maanden later, Aug. 1792.

mensen, terwijl ze zorgend en peinzend aan den haard zaten, tegen elkander:

»Wij zullen geen oogst binnenhalen dit jaar; in het voorjaar zullen we zeker oorlog hebben. Zóó kan het ook niet blijven, het is nog beter elkaar dood te slaan, dan zoo'n bestaan te lijden; hoe eerder dan ook maar hoe liever!»

O! de koning, de koningin, de mooie dames van het hof, de groote heeren en de weerspannige priesters, die men sedert zeventig jaar niet anders heeft gedaan dan beklagen en als martelaren voorstellen, hadden maar eens bij ons moeten komen, in de hutten onzer houthakkers en houtslepers! 't Zou te bezien staan of ze het dan nog zoo zalig gevonden zouden hebben millioenen per jaar te kunnen verteren, terwijl zoo veel eerlijke, vlijtige menschen niet eens aardappelen genoeg hadden. Zij hadden moeten bedenken dat zij, die, tegen alle recht en rede, niets anders wilden dan hun oude voorrechten herstellen; die aan onze vijanden schreven; die den burgeroorlog in het land verwekten; die de besluiten tegenhielden waardoor de orde hersteld zou kunnen worden; die alle dagen logen en bedrogen en de patriotten belasterden; die hun gelijken als dieren beschouwden en er slechts op uit waren om hen onder den voet te houden, en nog wel in naam desgenen die zich opgeofferd had om hen te verlossen! — ze hadden moeten bedenken, dat zulke menschen geen toonbeelden van deugd waren, en dat God zelf hen eenmaal op vreeselijke wijze zou straffen.

Van tijd tot tijd, wanneer zich nieuwe kwade tijdingen verspreidden, hetzij op de markt, hetzij onder een troepje bij de kazernen of in onze dorpen, voelde men dat er een rilling van woede door de menigte voer. De patriotten keken elkander aan en verbleekten voor een seconde, maar dan schenen ze hun bedaardheid te herwinnen; het was één druppel meer in den beker der smarte, die langzamerhand gevuld was en eenmaal zou overloopen.

Een zaak van aangenamer aard, waar ik altijd met genoegen aan denk, is de bruiloft van Christine Létumier en Claude Bonhomme, den zoon van den wagenmaker van Mittelbronn, in Januari 1792. Dat was het eerste zogenoemde constitutioneele huwelijk, omdat het volgens de constitutie burgerlijk gesloten werd, dat op de Buurten plaats vond. Létumier, die sedert hij met de kerkegoederen zoo'n goede zaak gemaakt had, de rijke Létumier genoemd werd, had een aantal van zijn bloedverwanten uit het land van Metz ter bruiloft genoodigd. Ze kwamen niet allen; maar onder degenen die kwamen, waren zijn neef Maurice Brunet, president van den club van Courcelles, en zijn nicht Suzanne Chassin, dochter van een wapensmid van hetzelfde plaatsje.

Die arme Christine, zonder in 't minst wrok te koesteren, dat ik een andere beminde, had mij tot Valentijn van Marguerite gekozen. O! dat goede schepsel! daarvoor alleen zou ik wel gewenscht hebben, dat ik haar had kunnen beminnen! Toen ze mij bij de hand kwam nemen en mij zeide: »Ziedaar uw Valentine!» schoten de tranen mij in de oogen; ik keek haar innig dankbaar aan; zij lachte mij toe met een ietwat droefgeestig lachje, en vroeg:

»Is 't zoo goed, Michel?»

»O! ja, heel goed!» zeide ik. »En wees gij ook gelukkig, Christine! al wat ge maar ter wereld wenschen kunt.»

Chauvel, baas Jan in zijn uniform van luitenant der nationale garde, Cochart, Huré, Raphaël Manque, onze gewezen president, en een aantal anderen, waren mede ter bruiloft. Het stadhuis wemelde van patriotten;

en toen Joseph Boileau, met zijn sjerp om 't lijf en zijn burgemeesters houding, de officieele woorden der constitutie uitsprak:

»De wet vereenigt u!» — toen deed een algemeen geroep van »Leve de natie!» de ruiten van de hooge zaal dreunen, en klonk het tot op het Wapenplein.

Dat was heel wat anders dan vroeger zoo'n eenvoudige inschrijving bij den pastoor aan huis, op een papier, dat somtijds verloren raakte, zoodat men dan later den dag van een huwelijk of een geboorte dikwijls niet eens meer wist. Ik heb er verscheidenen gekend, die in dat geval verkeerden; en toen men de oude papieren van den pastoor in orde moest brengen om ze in de registers van den burgerlijken stand in te schrijven, had onze gemeente-secretaris Freylig er wat meê te doen!

Om kort te gaan, deze nieuwe huwelijksvoltrekking deed iedereen genoegen. Daarna ging het naar de Buurten terug, onder begeleiding van de clarinet van Jean Rat, die de steek met driekleur-linten op 't hoofd, voor ons uit liep.

Eenmaal buiten in het veld, werd er, ondanks de felle koude, gelachen en gevlogen; dat verwarmde nog wat. Marguerite liep aan mijn arm te draven; Christine, die voor ons liep, scheen volkomen getroost met haar Claude Bonhomme, en de oudjes, achter ons aan, snapten en stapten wat ze konden. Chauvel zelfs was zoo jolig als een jong veulen; de groote Létumier, met één hand aan zijn hoed, opdat hij niet zou afwaaien, riep:

»We zullen er nog wel eens aan denken, hoe we er den 3en Januari 1792 aan toe waren, en dat het toen alles behalve warm was!»

Om de waarheid te zeggen, we huilden allen van de kou toen we aan de Drie Duiven aankwamen. Dat was dan ook een genot, toen we in die lekker verwarmde zaal, waar de tafel al gedekt was, binnenstormden! Want hier zou de bruiloft gehouden worden, daar moeder Létumier bij zich aan huis nooit anders dan haar zondagsche burgerpotje gekookt had.

Wat een feest! Ik zal maar geen moeite doen u alles te beschrijven: die groote schotels met kool met saucijsjes gestoofd; die prachtige hammen; dat buffet vol taarten, fruit en flesschen; en de aandoening van moeder Létumier; en den geduchten eetlust van de menschen; en de aanspraak van Chauvel over de nieuwe patriotische huwelijksvoltrekking, die weldra de oude gebruiken van de Gallische wilden vervangen zou; de toasten en aardigheden van allerhande soort; de gezondheden op de bruid; het schaterlachen en de grove aardigheden der oudjes, welke de jongelui verstandig genoeg waren maar niet te hooren. Wat een heerlijke tijd! en wat wordt alles anders als we oud worden.

En toch als ik er maar weer aan denk, zie ik Marguerite nog naast mij zitten, met haar hagelwitte mutsje onder haar kin vastgeknoot, en de cocarde op haar hoofd; we lachen en praten, ik kijk haar in de bruine oogen en vraag:

»Wilt ge hiervan? wilt ge daarvan, Marguerite? Nog een beetje wijn...? nog een stukje van die taart?»

Wat een genot zoo vrijuit met haar te spreken, haar te bedienen en mijn »Valentine» te noemen, te zien, dat ze met welgevallen naar mij kijkt en slechts voor mij oogen heeft! Dat zijn van die dingen, die haast niet te beschrijven zijn.

Wat later op den avond kwamen de andere jongens en meisjes van de Buurten om te dansen, — want in mijn tijd was er geen goede brui-

loft zonder dansen. Wat was dat heerlijk, toen de clarinet van Jean Rat de Esterhazy-huzaren wals begon te spelen, in de groote zaal achter aan den tuinkant! Ik greep den arm van Marguerite en zeide:

»Komaan, Valentine, daar is de clarinet van Jean Rat!»

Marguerite keek heel vreemd op; ze vroeg me:

»Waar woudt ge naar toe, Michel?»

»Wel! gaan dansen!»

»Maar ik kan niet dansen...»

»Kom, kom! alle meisjes kunnen dansen!» De anderen waren al druk aan den gang; ik wilde Marguerite meê in den kring trekken en was alin de wolken met dat vooruitzicht; — maar verbeeld u mijn verbazing! ze kon niet dansen, ze kon er niets van! ze struikelde over haar eigen voetjes; ik kon mijn oogen niet gelooven.

»Kom, nog eens geprobeerd,» zeide ik, »'t is maar een durf; zie maar, 't is geen heksenwerk!»

En ik wees haar den pas in een hoek van de zaal. We probeerden nog eens; ze kon er niets van maken!... Hoe jammer! ik was er wanhopig onder. De anderen waren eindelijk om ons heen gaan staan en begonnen te lachen. Dat hinderde Marguerite natuurlijk, en op eens zeide ze een beetje knorrig:

»Nu, ik kan het niet... en daarmee uit... ge ziet wel dat ik het niet kan! Dans gij zooveel ge wilt, ik ga vrouw Catherine helpen.»

En al keek ik nog zoo verdrietig, ze stoof weg. Er waren mooie meisjes genoeg, die Michel aankeken alsof ze zeggen wilden:

»Wij kunnen wêl dansen, Michel! Kom maar hier!»

Maar om daar een andere te gaan nemen, — neen! voor geen geld van de wereld. Ik ging dus Marguerite achterna.

Zij ging juist de keuken in.

Daar waren al de vrouwtjes, moeder Létumier, Nicole, vrouw Catherine, nicht Suzanne Chassin, aan het pruttelen en uitvaren:

»'t Is een schande!... zijn dat nu liedjes om te zingen... zulke liedjes op de koningin!...

»Die mannen zijn toch lichtmissen... de besten deugen nog geen zier!...»

En zoo maar voort.

En in de groote zaal daarnaast hoorde ik de patriotten lachen of ze gek waren, terwijl ze met de voeten stampten en een liedje zongen op »Madame Veto.» Neef Maurice zong voor, de anderen vielen telkens met het referene in.

Ik ging natuurlijk kijken. Zoodra ik de deur opendeed, zag ik een zonderling tooneel voor mij. Neef Maurice, met zijn hemelsblauwen rok met breede opslagen, zijn twee horologes, waarvan de kettingen op zijn gele broek afhingen, zijn overhemd met groote lubben, zijn breede driekleurige das en zijn grooten steek dwars op het hoofd, — was aan het dansen. Maar het was een dans van den duivel; het ééne been gooide hij omhoog dat zijn knie de kin raakte, en daarbij smeed hij zijn lichaam heen en weêr en sprong en wrong zich in allerlei bochten en zwaaide met de armen, dat men er zich geen voorstelling van maken kan. Onder dat alles zong hij het lied van Madame Veto, een lied vol ijselijkheden tegen de koningin. En rondom de tafel zaten al de patriotten, met roode neuzen en oogen wijd opgespalkt, te lachen, te lachen! dat ze telkens achterover in hun stoel vielen met de armen slap langs het lijf en den mond tot aan de ooren opgesperd; de mu-

ren dreunden er van. En neef Maurice ging maar altijd voort, nu zijn hoofd voorover stekende, dan zijn beenen in de lucht gooiende, te zingen:

»Madame Vetó heeft dit gedaan!

Madame Vetó heeft dat gedaan!" (*)

en dan volgde het verhaal van dit of dat. Dat begon met de geschiedenis van het parelsnoer van den kardinaal de Rohan, en zoo verder allerlei schandalen en dwaasheden; het had coupletten bij dozijnen, het eene al erger dan het andere; ik zelf schaamde mij er over. Maar allen die daar waren, en die al zoo lang onder de verkwistingen van het hof geleden hadden, haalden nu hun hart eens op en vonden niets te erg.

De groote Létumier zelf werd ten laatste door dien dollemans dans zóó opgewonden, dat hij neefje wou nadoen, en toen baas Jan óók, en toen de gewezen president Raphaël óók, enz.

Wat de zaken toch veranderen in deze wereld! Die herberg de Drie Duiven, waar de officieren van het regiment Rouergue, Schoenau, La Fère enz., allen adellijken, graven, hertogen, markiezen, vroeger waren komen dansen met de dames van de stad, — maar deftig en sierlijk dansen, zich buigende en door elkaar zwevende met gratie en staatsie, onder begeleiding van hun kleine violen en onder het nuffig gebruik van wijnen die eerst verfrischt moesten worden, en pasteitjes, die een oude soldaat op zijn rug uit de stad moest halen, — diezelfde herberg zag nu een geheel anderen dans, den dans der patriotten. Wat zouden die adellijken op hun beurt de oogen uit het hoofd gekeken hebben, als ze dien dollen dans gezien hadden, waarbij men sprong en zich aanstelde alsof men van Sint-Vytus bezeten was, en waarin met alle oude menuëtjes te gader de spot gedreven werd, en vooral, wanneer ze dat lied hadden gehoord, dat maar altijd doorging:

»Madame Veto heeft dit gedaan!

Madame Veto heeft dat gedaan!"

Neen, nooit heeft men zoo'n schandaal meer gezien. De vrouwen die daar in de keuken zich stonden zwart te ergeren, hadden wel gelijk; maar dat belette onze patriotten niet te lachen of ze gek waren.

Chauvel danste niet mede. Op een punt van de tafel gezeten, keek hij toe en knipte met de oogen, bleek van opgewondenheid. Hij sloeg met den steel van zijn mes de maat op de tafel, en van tijd tot tijd riep hij met een ondeugend gezicht:

»Bravo, Létumier!... ge hebt den slag beet... juist, zoo!... Baas Jan, toe maar! met moed!... President Raphaël, ge wint aan!"

Zóó was hij in zijn kracht; hij had wel gelijk toen hij ons schreef, dat hij te Parijs geboren had moeten worden.

En, als ge nu weten wilt wat die dans en dat liedje, door neef Maurice Brunet voor het eerst op de Buurten gebracht, waren, — dan zal ik u zeggen dat dat de fameuse CARMAGNOLE was, waarover ieder wel eens moet hebben hooren spreken. Dat was de dans dien de Parijzenaars later op het plein der Revolutie dansten, en zelfs wanneer ze tegen het kanon des vijands in gingen.

»Laat ons dansen de Carmagnole,
Leef' het gebom, leef' het gebom,
Laat ons dansen de Carmagnole,
Leef' het gebom van 't kanon!" (†)

(*) »Madame Veto a fait ceci!
Madame Veto a fait cela!"

(†) »Dansons la carmagnole,

De gansche Revolutie zat in die carmagnole; er werd een nieuw couplet bijgevoegd, zoo dikwijls er iets nieuws gebeurd was; dan werden de oude coupletten vergeten, en men had pret met de nieuwe.

Doch aan alle zaken komt een eind. Ik denk dat het zoowat tien uur was, toen Chauvel, ziende dat de dansende patriotten niet meer konden en eindelijk waren gaan zitten om zich met den warmen wijn te versterken, uitriep:

»Burgers, ge hebt uitstekend gedanst, wij hebben allen veel genoeg gehad; maar ik geloof dat het nu tijd zal zijn te gaan slapen, om morgen bijtijds weer bij de zaken te zijn.»

»Kom, kom!» riep baas Jan, »we hebben den tijd tot twaalf uur.»

»Nee! het is nu genoeg,» antwoordde Chauvel opstaande en zijn klook van den kapstok krijsende.

Bijna alle patriotten uit de stad volgden zijn voorbeeld.

»Maar neem dan nog een glas warmen wijn op den valreep,» zei baas Jan.

»Nee, dankje; de beste zaken hebben een eind» antwoordde Chauvel, die reeds de hand gaf aan Létumier. »Kom, goeden nacht, burger Maurice!» Overtusschen hing ik Marguerite haar mantel om de schouders, en zeide:

»Stop er je maar goed in, de kap over het hoofd; het is verschrikkelijk koud.»

Zij was een beetje stil; maar vader Chauvel scheen best op streek en riep al in den gang: »Komaan, Marguerite!... op weg!»

Men begrijpt dat ik mijn Valentine zoo spoedig niet verlaten wou. Zij gaf mij den arm. Ik had mijn dikke bonten pet over de ooren getrokken, en eenmaal buiten, stapten wij vóór de anderen uit het besneeuwde voetpad op. Het was een van die heerlijke Januari-nachten, met zoo'n helderen maneschijn, dat men de blanke en blauwe heuvelen tot in de verte zien kan, en her en ginds de torentjes der dorpen, de daken der oude boerderijen, de lange lanen van berijpte populieren langs den weg onderscheiden kan. Zulke nachten zijn de koudsten en de sneeuw piept u onder de voeten.

Maar wat is de hemel dan prachtig met zijn trillende dwaalsterren, in hun blauw of rood licht en die duizende andere sterren met hun bleeken glans, die men weër verder en nog verder ziet, als stipjes aan het diepe blauwe gewelf! Wat is dat verheffend en aandoenlijk, vooral als men iets begrijpt van die onmetelijke en eindelooze grootheid! En als dan de warme hand van haar die men bemint op uw arm rust, als men haar hart naast het zijne voelt kloppen, en dezelfde gedachten van bewondering en van liefde u beiden vervullen, o! wat doet het er dan toe of het koud is? Men denkt er niet aan; en men zou een lofzang willen aanheffen... Ja, de kerk, de tempel Gods, dat is de natuur in zulk een prachtigen winternacht.

Achter ons liepen Chauvel, Raphael, Collin en de andere patriotten uit de stad te praten. Op eens, toen we al in het gezicht van het glacis der vesting waren, begon ik, bijna zonder het te willen, te zingen, een oud boerenlied, dat mij van mijn kindsheid te binnen schoot. Mijn stem klonk over alles heen in de stilte van den winternacht. Ik weet niet wat mij aanging; het was mijne liefde. De hand van Marguerite drukte iets inniger op mijn arm; fluisterend sprak ze:

»O! wat is uw stem mooi en krachtig, Michel! wat zingt ge goed!»

Vive le son, vive le son,
Dansons la carmagnole,
Vive le son du cañon."

De anderen achter ons waren stil geworden, allen luisterden naar mijn zingen. Toen we aan het glacis kwamen, zeide Marguerite:

»We moeten hen inwachten.»

En we keerden terug.

Vader Chauvel riep mij toe:

»Ik wist niet, Michel, dat ge zoo goed kondt zingen; ik had het u nooit hooren doen. Het is de stem van uw vader, maar krachtiger en mannelijker, de echte stem van den boer. Als het lied van de »Rechten van den mensch» komt, dan zult gij het in onzen club zingen.»

»He!» zeide de president Raphaël, »ik zou hem wel eens de carmagnole willen hooren zingen.»

»Foei!» antwoordde Chauvel, die weer ernstig geworden was, »de carmagnole is een grap. Dat 's goed om onder patriotten eens pret te maken, onder een goed glas wijn; maar als 't er op aankomt hebben we wat anders noodig... iets groots en krachtigs, gelijk het volk zelf.»

Daarop nam men afscheid en gingen zij achter elkander het voetpadje op, over het bolwerk, om den kortsten weg te hebben. Ik was blijven staan waar ik stond, en ik zag Marguerite na, met een pijnlijk gevoel in het hart. Zij liep de achterste. Toen ze op het punt waren waar het pad zich in den voorsprong verliest, keerde zij zich nog eens om. En daarmede waren die dag en die heerlijke nacht ten einde; ze zijn in mijn hart bewaard gebleven en ik heb ze u trouw weër verhaald.

IX.

In dezen zelfden tijd begon men van alle kanten weër meer van den oorlog te spreken, want de overmoed onzer vijanden nam met den dag toe. Niet alleen gingen de weerspannige priesters voort de Vendée in opstand te brengen, maar de aartsbisschoppen van Trier en Mainz, en de gewezen bisschop van Strassburg, die brave kardinaal de Rohan, aan wien we zoo veel schandaal te danken hadden, lieten alle landloopers van de grenzen aanwerven om tegen ons te dienen. Als wervers werden gewezen zoutcommiezen, ambtenaren van de tolkantoren en allerlei onderhoorigen en verloopenen menschen gebezigd; zij deelden overal geld uit, om het uitvaagsel van ons land tegen de revolutie dienst te doen nemen.

Dat werd openlijk ten aanzien van iedereen gedreven. Maar toen kon men het toch niet langer uitstaan. Eerst Chauvel, en daarop Lallemand van Lixheim en andere woordvoerders van de Jacobijnen-clubs in de provincie, gaven bericht van dien afschuwelijken handel; en ondanks het stilzwijgen van de ministers des konings, die de oogen sloten voor al het drijven der emigrantanten, roerden Camille Desmoulins, Fréron en Brissot zich zoo duchtig, dat men wel orders moest geven om een eind aan het schandaal te maken.

Te Lixheim lag een dier wervers in de herberg »Het Groote Hert» te huis; iedereen wist, dat hij soldaten wierf voor rekening der emigrantanten.

Want de adellijken wilden allen bevelvoeren, geen enkele zou het in zijn hoofd gekregen hebben zelf een geweer te nemen; ze moesten zelfs om hun eigen zaak te verdedigen nog boeren hebben; maar zelf werden ze als luitenanten, kapiteins of kolonels »bij de gratie Gods» geboren.

Op zekeren morgen, toen die werver bezig was eenige jongens te bespreken, die de weerspannige priesters van het land hem toezonden, komen op eens de nationale gendarmes aan zijn deur kloppen. Hij kijkt uit het venster en ziet buiten de groote steekhoeden; oogenblikkelijk ontvlucht hij door een achterdeur en verstopt zich in het hooi op een zolder. Maar men had hem den ladder zien opgaan; de brigadier gaat hem achterna, en, nergens iets van hem bespeurende, steekt hij met zijn sabel dood bedaard in het hooi, al roepende:

»Waar is de schelm toch? Hier zit hij niet... neen, en hier zit hij ook niet!»

Maar ten laatste bleek het uit een vreeselijken gil, dat hij daar toch was, en de brigadier, terwijl hij zijn sabel vol bloed uit het hooi trekt, zegt:

»Sakkerloot! ik heb me vergist... ik geloof dat hij onder het hooi zit.»

Toen werd de ellendeling — een kerel met één oog, Passavent genaamd — er uit gehaald. De sabel was hem vlak door zijn rug gegaan, zoodat hij nog dienzelfden avond stierf; en dat was nog gelukkig voor hem! Want men had in zijn kamer brieven van adellijken gevonden die hem aanzienlijke sommen gelds zonden, om den burgeroorlog te helpen ontsteken, en andere brieven van weerspannige priesters uit den Elsass en Lotharingen, die hem jongens toezonden om aan te werven. Hij zou dus anders zonder genade opgeknoopt zijn geworden. — Nu behoefde men hem slechts te begraven.

Gedurende die gansche maand werden er allerlei arrestatiën gedaan van wervers, weerspannige priesters en landloopers van allerhande soort. Pater Eléonore verdween óók voor eenigen tijd; moeder was er wanhopig onder, daar ze nu niet wist waar ze haar godsdienst zou waarnemen. En die ongelukskinderen waren er slechts op uit om het land in rep en roer te brengen! en velen van degenen die later bij de Septembermoorden in de gevangenis de l'Abbaye vermoord zijn, waren van die soort, menschen zonder geloof of geweten, die in staat waren om hun vaderland aan den vreemdeling te verkoopen voor geld en privilegiën.

Men wist, dat er aan den Rijn drie vereenigingspunten waren: één van Mirabeau den Jongere, bij Ettenheim, één van Condé, bij Worms, en het voor naamste te Koblenz, waar de Graaf van Artois en de graaf van Provence hun verblijf hielden.

Eén prins van den bloede slechts, de hertog van Orléans, die later »Philippe-Egalité» genoemd werd, bleef in Frankrijk; zijn zoon diende, als kolonel van de dragonders van Chartres, in het Noorderleger.

Nu kan men zich naar dat alles de onrust bij ons in de streken voorstellen. Die gansche troep emigranten kon met een geforceerden marsch in één enkelen nacht bij ons wezen. Maar men moet niet denken dat we bang voor hen waren; als zij het alleen geweest waren, zou men om hen gelachen hebben; maar de koning van Pruisen en de keizer van Oostenrijk ondersteunden hen. En bovendien ze hadden onze legers geheel in wanorde gebracht, gedesorganiseerd, door te deserteeren. Maar dit wisten we nu ten minste, dat hun éénige kracht van onze vijanden moest komen; men zag hoe langer hoe duidelijker, hoe dom wij altijd geweest waren, hun zooveel eeuwen achtereen ons geld te geven, daar ze uit zich zelf niets konden ondernemen.

Ik herinner mij nog, wat een pret wij op zekeren avond — het was juist 6 December, St. Nicolaasdag, — in onzen club gehad hebben over die emigranten. Joseph Gossard, een wijnkoopster uit den omtrek van Toul, een groote magere man, met een rood gelaat en gekapt haar, een echte Lotharinger en een vroolijke Frans, deed ons een verhaal van een reis voor zaken naar Koblenz, die hij gemaakt had.

't Is of ik hem nog zie, zooals hij, over de uitstalbanc gebogen, ons de verwarring beschreef van al die adellijken, al die monniken, kloostersuperieuren, kanunniken, groote heeren en dames, met die massa's dienstboden en knechts, die ze altijd bij zich moesten hebben, om hen te kammen, te wasschen, te borstelen, te scheren, de nagels te knippen, aan en uit te kleeden als kinderen, maar die nu niet meer op hun zak leven konden, daar ze niets meer bezaten.

Nooit hebt ge zoo iets gehoord! Gossard deed al hun aperiijen na, daar te midden van die Duitschers, die geen woord begrepen van wat ze zeiden. Hij deed onder anderen een oude markiezijn na met al haar strikjes en kwikjes, haar lange rotting en haar torenkapsel, die ergens in een herberg te Worms was. Zij had nog geld, ze kon dus nog commandeeren, ze wou dit en ze wou dat, en de dienstmeiden keken haar versuft aan en vroegen elkaar:

»Wass? Wass?»

»Neen, niet wass, wass!» schreeuwde het oude wijf dan. »bassineeren, mijn bed bassineeren (*), domme eenden!»

Onze gansche club stikte van lachen.

En dan deed hij de oude heeren na, die nog mooie danspasjes maakten, om zich het voorkomen te geven dat ze nog even zorgeloos waren, als toen ze te Versailles huishielden; en de jonge dames, die haar mannen zochten; en de capucijners, die de wacht betrokken op de groote markt te Trier met allerlei andere priesters, die in de zoogenaamde »Roode compagniën» dienst genomen hadden; en de ontsteltenis van hen die telkens naar de post liepen in de hoop wissels op Amsterdam of Frankfort te krijgen, en die leëge brieven ontvingen, waarin hun rentmeester hun aankondigde, dat hun kasteel met bosschen en landerijen inclusief verbeurd verklaard of dat er beslag op gelegd was.

Gossard kon ze precies nadoen, hun groote oogen, hun lange gezichten: men zag als 't ware die lui, zoo gewoon ten koste van anderen te leven, die nu door een bediende van het logement, een kellner, al sedert weken om betaling geplaagd waren. Dan weer deed hij den vreeselijken generaal Bender na, in het »Rheinische Hof», — dezelfde die ons mores moest leeren, — hoe hij van zijn laatsten veldtocht in België verhaalde; daar had hij »alle patriotten laten ophangen en fusilleeren, zoodat het land nu de volmaaktste rust genoot.»

Maar het mooiste was de ergernis van den keurvorst, toen hij hoorde dat de emigranten onze prinsen eenvoudig maar in zijn paleis gezet hadden, zonder zich om zijn vergunning te bekreunen, alsof ze bij hem den baas konden spelen. Baas Jan hield zich de ribben vast van 't lachen, en zelfs Chauvel zeide, dat hij nooit meer pret gehad had.

Joseph Gossard herhaalde diezelfde vertooning in de clubs van alle plaatsen waar hij langs kwam. Overal werd hij met gejuich ontvangen, en, om de waarheid te zeggen, die man had geld kunnen verdienen als water met

(*) met de beddepan warmen.

die voorstelling van zijn reis naar Koblenz. Men zou gaarne geld gegeven hebben om hem die comédie te zien spelen; maar hij deed dat alles uit vaderlandsliefde, hij was tevreden als hij de patriotten een genoegzaam verschaft en aan dezen en genen wat wijn verkocht.

Ik vertel u die geschiedenis, om u te doen zien, wat voor menschen het waren, die Frankrijk vóór 1789 met zijn arbeid te voeden had.

Maar wat nog beter bewijst, hoe weinig verstand die menschen hadden, is het antwoord dat Monsieur, zooals hij genoemd werd, — de graaf van Provence, die later Lodewijk XVIII geworden is, — aan de Wetgevende Nationale vergadering gaf, op de aanmaning om weer in het land te komen, als hij zijne eventueele rechten op het regentschap wilde behouden.

Ziehier wat hij antwoordde:

»Menschen van de Fransche Vergadering, die zich de Nationale vergadering noemt! het gezond verstand, overeenkomstig titel 1, kapittel 1, artikel 1 van de natuurlijke wet der rede, gebiedt u weder tot u zelf te komen binnen twee maanden van dezen dag af te rekenen; bij gebreke waarvan gij, na de verstrijking van genoemden termijn, gerekend zult worden afstand gedaan te hebben van uwe hoedanigheid van redelijke wezens, en slechts beschouwd zult worden als gekken, die in een gekkenhuis te huis behooren.»

Zoo antwoordde een prins van den bloede aan het volk dat hem tot het regentschap zou moeten roepen, ingeval zijn broeder kwam te overlijden! Moest dan daarom een groot volk met ondragelijke lasten gedrukt worden, en toch nog met milliarden schuld bovendien bezwaard, om zulke kortzichtige wezens op te kweken? De minste jongen van ons dorp zou beter partij getrokken hebben van het geld dat aan zijn opvoeding besteed ware geweest.

Al die emigranten samen zouden niet meer dan een peulschil voor het volk geweest zijn; maar de vorsten van Europa, verontrust over het opkomen van een volk, dat het voorbeeld van moed aan de andere volken zou kunnen geven, stonden steeds gereed om ons aan te vallen. Men sprak over niets dan over den oorlog, en in den club der Jacobijnen begon het, tusschen Brissot en Robespierre, heet toe te gaan. Brissot wilde aanstonds den oorlog tegen de emigranten, den koning van Pruisen en den Keizer van Oostenrijk beginnen. Maar Robespierre zei, dat het eigenlijke gevaar in het land zelf bestond, dat eerst de verraders, die het vaderland aan den vijand wilden overleveren om hun privilegiën hersteld te zien, bevochten moesten worden.

Dat was het hoofdpunt van hun discussies. De redevoeringen vóór en tegen werden door den druk verspreid, en Chauvel verkocht ze bij duizendtallen: burgers, soldaten en boeren, ieder vroeg er naar; het liep den ganschen dag storm in hun winkel, Marguerite had halswerk om ieder te bedienen.

De strijd hierover werd hoe langer hoe bitterder gevoerd; de club verdeelde zich in twee partijen: Danton, Desmoulin, Carra en Billaud de Varennes waren op de hand van Robespierre. Ze zeiden dat de koning, de koningin, het hof en de emigranten juist den oorlog noodig hadden om er weer boven op te komen, dat zij het daarheen trachtten te sturen; dat de oorlog de laatste toevlucht van het overwonnen despotisme was; dat men dus op zijn hoede moest zijn om niet alles wat we reeds gewonnen hadden, weer in gevaar te brengen.

Brissot bleef bij zijn gevoelen; hij was tevens lid van de Wetgevende Vergadering, die zich in dien tijd in twee partijen verdeelde: de Girondijnen en de Bergmannen (Montagnards). De Bergmannen wilden eerst met het binnenland 'afgedaan' maken; de Girondijnen wilden met het buitenland beginnen.

Lodewijk XVI was op de zijde der Girondijnen. Hij kon op die wijze nooit verliezen: als wij overwinnaars waren, dan zou dat hem een groote kracht geven, om de omwenteling te stuiten; want de legers zijn altijd op de hand van een koning die veldslagen wint en bevorderingen uitdeelen kan. En werden wij overwonnen, dan was het voor hem nog beter. Dan zouden de koning van Pruisen en de keizer van Oostenrijk alles bij ons weer in den toestand brengen als vóór de Generale Staten. Dat was hetgeen de koningin Marie-Antoinette hoopte; zij wilde haar kroon aan de vijanden te danken hebben!

De Girondijnen, Brissot, Vergniaud, Guadet, Gensonné enz. werkten dus eigenlijk voor het hof, en de Jacobijnen, Robespierre, Danton, Couthon, Billaud de Varennes, Desmoulins, Merlin (van Thionville) werkten voor het volk. Dat is alles wat ik van de zaak zeggen kan.

Hoe meer de oorlog waarschijnlijk werd, des te verschrikkelijker werd de opgewondenheid en des te meer wantrouwe men den koning, de koningin, hun ministers en hun generaals. Men zag best, dat het belang van die menschen een ander was dan het onze; en wat de Girondijnen het meest in de schatting des volks deed dalen, was, dat Lodewijk XVI eindigde met uit hen zijn ministers te kiezen.

Maar die zaken zijn algemeen bekend, en ik wil u slechts verhalen van onze streek, van wat ik zelf gezien heb.

Van den 1en Jan. 1792 tot Maart nam de vrees voor den inval der vijanden maar steeds toe. Pfalzburg werd in staat van verdediging gesteld, de kanonnen werden op de wallen geplaatst, schietopeningen in den grond uitgegraven en rijswerk voor de borstweringen aangebracht. De minister van oorlog, Narbonne, kwam de grensvestingen inspecteeren; kortom ieder die nadacht zag wel, dat het gevaar nader kwam.

Tegelijkertijd nam de overmoed van onze binnenlandsche vijanden toe; het genootschap der »Catholieke, Apostolische en Roomsche burgers» kreeg nieuwe krachten; de constitutioneele priesters werden op de wegen vermoord, hun huizen geplunderd, hun tuinen vernield. Een afgevaardigde van Strassburg beklaagde zich openlijk in den club der Jacobijnen, dat het Directoire van het departement van den Beneden-Rijn geen maatregelen nam, om die euvelheden tegen te gaan. Reeds waren er meer dan vijftig patriotische priesters vermoord; en de burgers die hun beklag inleverden werden gevangen gezet door de overheid, die hen moest beschermen en verdedigen. De maire Dietrich werd in den ganschen Beneden-Elsass beschuldigd van opzettelijk plichtverzuim; en de assignaten daalden ten gevolge van al die ongeregelheden reeds tot op dertig percent. Dat was juist wat de aristocraten wilden.

Men kan begrijpen hoe wanhopig het volk onder dat alles werd, en welke woede er overal heerschte! Wanneer later de Vicaris-generaal van het bisdom Strassburg, Schneider, de weerspannige priesters bij dozijnen heeft laten guillotineeren, om de lafhartig vermoorde constitutioneele priesters te wreken, — is dat dan zoo erg te verwonderen? Het is vreeselijk den beul te spelen, maar men kan toch ook maar zóó niet den hals onder het mes leggen, als een schaaap. Dat zou al te gemakkelijk zijn voor de misdadigers,

als ze niets te vreezen hadden; zij die doodslaan hebben hetzelfde lot te wachten.

Terwijl men aldus de patriotten op den openbaren weg vermoordde, liepen de vreemde spionnen het land af en brachten overal slechte tijdingen en valsche assignaten in omloop, die door de emigranten te Frankfort gefabriceerd werden. Men vertrouwde geen enkelen vreemdeling meer, men deelde elkaar de nieuwstijdingen niet meer mede, en zelfs in den club nam men zich in acht; zij die er lid van wilden worden, moesten zich vooruit laten inschrijven.

Ondertusschen ging het werk in de smederij zijn gang. Baas Jan hoopte altijd nog met het voorjaar zijn bouwerij op Pickeholtz weër te kunnen opvatten. Hij behoefde nog maar een paar maanden geduld te oefenen; want de vroegbouw begon bij ons in Maart. Maar als hij er dan om dacht, dat de oorlog kon uitbarsten, dat de emigranten met hun vrienden de Pruisen en de Oostenrijkers konden komen en verbranden zijn nieuwe schuur en het mooie dak, dat hij op de boerderij had laten zetten; dat ze zijn velden zouden verwoesten en zelfs trachten hem zelf op te hangen aan een van zijn eigen boomen in den boomgaard, — dan maakte die gedachte hem woedend en dol. Alle avonden zat hij met een vuurrood gezicht en met de vuist op tafel zonder eind te schelden en te razen op de aristocraten. Hij beweerde bij kris en bij kras dat, in plaats van te wachten totdat zij kwamen, het nog beter was naar den Rijn op te rukken en hun samenscholingen, uiteen te jagen, en de boerderijen, schuren en zolders van het Keurvorstendom in den brand te steken, dan te moeten zien dat de schelmen alles bij ons verbrandden, onze korenzolders plunderden, onzen wijn opdronken en ons het gelag lieten betalen! Hij hield het met de Girondijnen en verzekerde bij hoog en bij laag, dat er onder de patriotten vrijwilligers genoeg zouden zijn voor zulk een veldtocht, terwijl hij verklaarde dat hij zelf, als het wezen moest, aan het hoofd van zijn compagnie zou uittrekken, het Saar-dal afzakken en alles overhoop werpen wat weerstand mocht bieden.

De Elsassische en Lotharingsche boeren, die de herberg de Drie Duiven aandeden, hoorden hem met welgevallen aan, als hij zoo aan het uitvaren was; hun gelaat helderde op van genoegen; ze beukten op de tafel, lieten zich flesschen wijn vóór en na aanrukken en zongen in koor: »Ça ira!... ça ira!...»

Zoo nam de algemeene verbittering bij den dag toe.

In Februari had het weër zich tot regenen gezet. Velen zeiden, dat de vruchten stonden te rotten in den grond en dat het een slecht jaar zou worden. Reeds liepen er geruchten van hongersnood; alles was schaarsch. In het Zuiden veroorzaakte de vrees voor den hongersnood, gevoegd bij de predicatiën der weerspannige priesters dat het einde der wereld nabij was, overal angst en wanhoop, en zoo pakte zich een dier vreeselijke onweders samen, zooals we ze later beleefd hebben.

Het wachtwoord van onzen club was: »geen oorlog.» Chauvel was er sterk tegen; hij hield vol, dat de oorlog ons grootste ongeluk wezen zou; dat men de goede denkbeelden tijd moest geven, om wortel te schieten, en vooral dat men den tijd, dien we nog hebben zouden, besteden moest, om in eigen hof het onkruid uit te roeien, dat den wasdom van het goede graan hinderde, door het te verstikken en het de voedende sappen te onttrekken. Hij preekte ons onophoudelijk samenwerking en eendracht voor, die de vijanden van het menschelijk geslacht ons trachtten te ontnemen door ons zoo-

veel mogelijk te verdeelen, terwijl ze zelf zich altijd goed aanéensloten om ons op hun gemak de baas te worden.

»Dat is het eenige middel,» riep hij, »vergeet dat niet! Zoolang alle patriotten, werklieden, burgers en boeren, elkander de hand reiken, zullen ze niets te vreezen hebben; maar zoodra ze verdeeld zijn, zouden ze verloren wezen. Dan zouden de oude privilegiën hersteld worden, de eenen zouden weér alle genietingen des levens hebben en de anderen alle ellenden!»

Hij sprak daar groote waarheden uit, en men heeft later gezien, dat wij er ons goed bij bevonden hebben; want alle patriotten zijn eendrachtig gebleven, en ze hebben groote dingen tot stand gebracht, niet alleen in het belang van Frankrijk maar ook in dat van alle volken.

Er werd niet meer gesproken noch over Lafayette noch over zijn vrienden Bailly, Duport, de gebroeders Lameth en al degenen, die vroeger Feuillanten genoemd werden en die men zeide dat aan het hof verkocht waren. Lafayette had, na de aanneming van de constitutie door den koning, zijn ontslag genomen als generaal van de nationale garde. Daarop had hij zich tot maire van Parijs willen laten benoemen, maar toen Pétion door de kiezers gekozen was, had hij zich naar zijn bezittingen in Auvergne teruggetrokken.

De Couranten, zooals de »Courrier,» de »Volksredenaar,» de »Beraadslagingen der Jacobijnen» (*) en dergelijke, dachten reeds niet meer aan Lafayette, toen men op eens zijn naam weér hoorde. De Wetgevende vergadering had de keurvorsten van Trier en Mainz gesommeerd, om de verzamelingen der emigranten in hun land uiteen te doen gaan. Maar die keurvorsten weigerden hieraan gevolg te geven en vroegen integendeel de herstelling der Duitsche vorsten, die bezittingen in den Elsass hadden. Keizer Leopold verklaarde zelfs, dat, wanneer die keurvorsten aangevallen werden, hij hun te hulp zou komen. Toen liet men den koning antwoorden, dat, ingeval die verzamelingen den 15 Januari niet opgelost waren, hij zijn toevlucht tot de wapenen zou nemen. De Wetgevende vergadering vaardigde een decreet uit, waarbij de broeder des konings, de prins de Condé en Mirabeau de jongere in staat van beschuldiging gesteld werden wegens samenzwering tegen den staat. Er werden drie legers gevormd van 50.000 man elk, onder de bevelen van Luckner, van Lafayette, en van Rochambeau. Het eerste stond van Duinkerken tot Philippeville, het tweede van Philippeville tot Lauterburg en het derde van Lauterburg tot Bazel.

Iedereen dacht dat de oorlog nu uitbreken zou; maar dat sleepte nog zoo voort tot aan Maart. In dien tusschentijd keerde de woede der koningsgezinden zich vooral tegen den club der Jacobijnen; hun couranten schreeuwden dat het een roovershol was. Die van de Feuillanten, door Barnave, André Chénier en anderen geschreven, tapten uit hetzelfde vaatje. Maar de Jacobijnen antwoordden er niet eens meer op; het was hun de moeite niet waard. De eigenlijke strijd werd tusschen de Bergmannen en de Girondijnen in de Wetgevende vergadering gevoerd. In deze maand Februari 1792 ontbrandde die strijd eerst recht, en men weet dat hij slechts met den ondergang van één van beiden kon eindigen.

Zoo lang de wereld bestaat, heeft men misschien nooit zooveel schoone redevoeringen over den oorlog gelezen; ieder die een hart had, was wel noodzaak partij te trekken vóór of tegen, omdat zijn eigen rechten, zijn leven, zijn huisgezin en vaderland in het spel waren. Maar al die redevoe-

(*) «Orateur du peuple,» — «Débats des Jacobins.»

ringen bestaan nog, ieder kan zelf oordeelen, of ik te veel zeg van het vernuft dier mannen.

Onze opgewondenheid was zóó geducht geworden; het volk, zoowel in de provinciën als te Parijs, verlangde zóó hartelijk zich van die ondragelijke en dreigende onzekerheid te verlossen; het was zóó vast besloten zijn goed en zijn recht te verdedigen; het verachtte zóó diep degenen die door list, verraad of geweld trachtten te herwinnen wat ze verloren hadden, — dat men geeindigd zou zijn met allen tegelijk als wolven op hen aantevallen. Doch eindelijk kwam er een wending in de zaken.

Leopold, de keizer van Oostenrijk, die reeds 40,000 man naar de zuidelijke Nederlanden en 20,000 naar den Rijn gezonden had, stierf aan de gevolgen van zijn losbandig leven. Hij had vergiften ingenomen om zijn krachten staande te houden, en daardoor was zijn gansche lichaam verkankerd.

Toen meenden sommigen dat zijn zoon Frans, koning van Boheme en Hongarije zoo lang hij nog niet als keizer van Duitschland gekroond zou zijn, redelijker wezen zou, en dat hij zijn troepen van onze grenzen zou terugtrekken, aangezien onze twisten hem toch niet aangingen. Maar integendeel; zoodra hij den troon beklommen had, liet de jengdige vorst, onder den invloed van de aristocraten en priesters van zijn land, de Wetgevende vergadering sommeeren, niet alleen om aan de Duitse vorsten hun heerlijkheden in den Elsass terug te geven, maar zelfs om in gansch Frankrijk de drie standen als van ouds weder te herstellen en aan de geestelijkheid al hare bezittingen terug te geven.

Dat was al te kras! Hij scheen ons als knechts te willen behandelen, wie men maar uit de hoogte behoeft te gebieden, om gehoorzaam te worden. Geen enkele patriot die dat vernam, kon bedaar blijven; ons bloed kookte, en den 23 April, — ondanks al het tegenstribbelen van Chauvel, die maar steeds herhaalde, dat de oorlog altijd in het belang der vorsten en nooit in dat der volken is, — wilde iedereen in onzen club den oorlog. Baas Jan zou dien avond een voorstel doen, om in een adres aan de vergadering den oorlog te vragen; hij zelf wilde Chauvel bestrijden en hem verwijten dat hij de eer des lands, het hoogste van alles, geringschatte.

Wat mij betreft, nu eens deed de toorn mij naar het gevoelen van baas Jan, dan weer het verstand naar dat van Chauvel overhellen.

Dien ganschen dag, een maandag, deed het niets dan regenen; de droefheid en de verontwaardiging maakten ons naargeestig; alle oogeblikken hield men even op met werken om te vloeken tegen die ellendelingen, die ons die beledigingen aandeden. Eindelijk, na het avondeten, tegen half acht, begaven we ons door den dikken modder op weg: baas Jan met zijn groote roode parapluie met gebogen hoofd voorop; Létumier met zijn oude klook, en de andere patriotten als de ganzen achter elkaâr aan.

Toen we te Pfalzburg kwamen, zagen we aanstonds dat alles in rep en roer was; de menschen liepen van het eene huis naar het andere; we zagen hen driftig en gejaagd in de sombere gangetjes tegen elkaâr spreken. We dachten eerst, dat het was om de voorstellen die in den club gedaan zouden worden; maar toen we eenmaal op het plein waren, zagen we wel dat het heel wat anders was.

De winkel van Chauvel stond wagewijd open en was zóó vol, dat de menschen tot op straat hoofd aan hoofd stonden. In den winkel zagen we, in het midden van al die menschen die zich daar verdrongen, Marguerite boven op een stoel staan, met een courant in de hand.

Zoolang ik leef, zal ik Marguerite voor oogen hebben, zooals ik haar dien avond daar staan zag: dat donkere kopje vlak onder de lamp bij den zolder; die schitterende oogen en dat opgewonden gelaat in het vuur van 't voorlezen.

Ze had juist het inleidende bericht gelezen, toen wij Buurtenaren door den modder kwamen aandraven en ons met de ellebogen door de menigte heen trachtten te werken. Natuurlijk gaf dat eenige opschudding; zij keerde zich even om en riep toen met haar helder en vast stemmetje:

»Luistert! Hier komt het decreet van de Wetgevende vergadering; het is Frankrijk dat spreekt!»

En daarop ging ze met lezen voort:

»Besluit van de Wetgevende Nationale vergadering. — De Nationale vergadering, beraadslagende op het formeel voorstel des konings, overwegende, dat het hof van Weenen, met verbreking der tractaten, niet opgehouden heeft openlijk bescherming te verleen aan de oproerige Franschen; dat genoemd hof met verscheidene vorsten van Europa een vereeniging gevormd heeft tegen de onafhankelijkheid en veiligheid der Fransche natie; dat Frans I, koning van Hongarije en Boheme, volgens zijne nota's van den 18^{en} Maart en den 7^{en} April l.l., geweigerd heeft van die vereeniging af te zien; dat, ondanks het voorstel, dat hem bij de nota van den 11^{en} Maart 1792 gedaan is, om van weërszijden op de grenzen de troepen op voet van vrede te brengen, hij zijn vijandelijke toebereidselen voortgezet en vermeerderd heeft; dat hij de souvereiniteit der Fransche natie formeel heeft aangetast door te verklaren, dat hij de aanspraken der Deutsche vorsten op hun bezittingen in Frankrijk wilde ondersteunen, niettegenstaande de Fransche natie hun daarvoor steeds schadeloosstelling heeft aangeboden; dat hij getracht heeft de Fransche burgers te verdeelen en tegen elkander te wapenen door aan alle kwaadwilligen steun te beloven; overwegende eindelijk dat zijn weigering, om op de laatste dépêches van den koning der Franschen te antwoorden, geen hoop meer overlaat langs den weg van minnelijke schikking opheffing dezer verschillende grieven te verkrijgen, en met een oorlogsverklaring gelijk staat; — verklaart de zaak urgent (*).»

Op dit oogenblik werd de geestdrift mij op eens te machtig en, met mijn hoed omhoog, schreeuwde ik:

»Leve het volk!»

Al de anderen achter mij herhaalden dien kreet, het gansche plein rond. Marguerite, zich omkeerende, zag mij opgetogen aan, en daarop zeide ze, de hand uitstrekken:

»Stil!... 't is nog niet uit!»

En toen de menigte weêr stil geworden was, ging ze voort:

»De Nationale vergadering verklaart, dat de Fransche natie, getrouw aan de beginselen harer constitutie, om geen veroveringsoorlog te ondernemen en nooit hare macht te gebruiken tegen de vrijheid van eenig volk, slechts de wapenen opvat ter verdediging harer eigen vrijheid en onafhankelijkheid; dat de oorlog waartoe ze gedwongen wordt, geen oorlog van volk tegen volk is, maar de rechtvaardige verdediging van een vrij volk tegen de aanranding van een koning; dat de Franschen nooit hun broeders met hun wezenlijke vijanden zullen verwarren; dat ze niets verzuimen zullen, om den geesel des oorlogs te verzachten, om den bijzonderen eigendom te sparen, en om slechts op het hoofd van hen die zich tegen

(*) »décrète qu'il y a urgence», een staande formule.

de vrijheid verbinden zullen, al de rampen te doen nederdalen, die van den oorlog onafscheidelijk zijn; dat ze bij voorbaat aanneemt alle vreemdelingen, die, de zaak harer vijanden afzwerende, zich onder hare banieren zullen komen scharen om mede te werken tot de verdediging der vrijheid; dat ze zelfs hun vestiging in Frankrijk door alle haar ten dienste staande middelen zal bevorderen;

Beraadslagende op het formeele voorstel des konings, en na de urgentie aangenomen te hebben, verklaart den oorlog aan den koning van Hongarije en Boheme."

Aanstonds verhieven zich van alle kanten tallooze kreten van »Leve de natie!" Dat sloeg over naar de kazernen, en de soldaten van het regiment van Poitou, hetwelk in de plaats van dat van Auvergne gekomen was, kwamen aan hun vensters, en zwaaiden hun groote steken door de lucht. Men zag de lichten van kamer tot kamer gaan; de schildwachten beneden hieven ook hun steken op de punt van hun bajonetten omhoog; men bleef staan op de straten; men schudde elkander de hand en riep:

»De kogel is door de kerk, de oorlog is verklaard."

Iedereen was uitgelaten, ondanks den fijnen motregen, die als een mist in de lucht hing.

Marguerite was van haar stoel afgeklommen; ik werkte mij door de menigte heen naar haar toe; zij reikte mij de hand en zeide met een geelaat, waarop de ontroering nog te lezen stond:

»Welnu, Michel! 't zal dus op een vechten gaan?"

En ik antwoordde haar:

»Ja, Marguerite! Ik was het met uw vader eens; maar nu de anderen ons aanvallen, zullen we onze rechten tot den dood verdedigen."

Ik hield haar hand vast en zag haar met bewondering aan, want ze kwam mij nog mooier dan anders voor, met haar eenigszins verhoogden blos en haar groote zwarte oogen, waaruit moed en geestdrift straalden. Op datzelfde oogenblik kwam Chauvel, blootshoofds en met zijn haren op zijn voorhoofd geplakt door den regen, van de straat, met een stuk of zes van de beste patriotten, die hij was gaan halen.

»Zoo! zijt gij daar," zeide hij, toen hij ons in den winkel zag staan; »de regen heeft u dus niet afgeschrikt... Dat 's goed... dat doet me genoegen... we zullen dus voltallig zijn van avond."

»He!" riep baas Jan hem toe, »nu is het meenens, we hebben nu dan toch oorlog, of we willen of niet!"

»Ja, ja," antwoordde Chauvel kortaf. »Ik was er tegen; maar als men toch den oorlog wil, zullen we hem goed voeren. Gaat ge meê?"

En we gingen naar den club, aan den overkant. De oude hal gonsde als een bijenkorf; tot in de donkerste hoeken stonden de menschen opeengepakt. Chauvel klom op de bank en, zonder te gaan zitten, begon hij met een trillende maar heldere stem, die tot op het plein verstaan kon worden, te spreken. Hij zeide, dat hij voor zich vóór den vrede geweest was, na de vrijheid den grootsten zegen voor den mensch; maar nu eenmaal de oorlog verklaard was, zou ieder die iets anders beoogde dan de zegepraal van het vaderland, die goed en bloed niet over had om de onafhankelijkheid des volks te verdedigen, — als de grootste lafaard beschouwd moeten worden.

Verder zeide hij, dat dit geen gewone oorlog zou wezen; dat deze oorlog de vrijheid of de slavernij des menschen beteekende, het eeuwigdurende onrecht, of het recht voor elk, de grootheid van Frankrijk of zijn vernede-

ring. Hij zeide ons, dat we niet gelooven moesten dat alles in een dag of wat afgehoopen zou zijn, maar dat we krachten en volharding voor jaren zouden moeten opzamelen; dat de dwingelanden al hun arme soldaten, die in onwetendheid en in den eerbied voor de privilegiën waren opgevoed, ons op den hals zouden sturen; dat, in plaats van elkander te omhelzen, er stroomen bloeds gestort zouden moeten worden en er een strijd op leven en dood voor de deur stond.

»Maar,» zoo ging hij voort, »hij die zijn recht, al is het met geweld, verdedigt, is rechtvaardig; hij die zich boven het recht van anderen wil verheffen, is misdadig; de gerechtigheid is dus vóór ons.»

Hij zeide nog dat deze oorlog, althans van onzen kant, geen oorlog van soldaten, maar een oorlog van burgers wezen zou; dat we niet alleen kanonnen en bajonetten, maar ook de rede, het gezond verstand en de menschlievendheid tegen onze vijanden in het veld zouden brengen; dat wij hun altijd het goede tegelijk met het kwade zouden aanbieden; en dat die volkeren, hoe kortzichtig men ze zich ook voorstelde, toch eindigen zouden met te begrijpen, dat ze hun eigen boeien en ketenen verdedigden tegen ons die ze kwamen verbreken; dat ze ons dan zouden zegenen en zich met ons vereenigen; en dat het recht van allen alsdan gegrondvest zou wezen op den bodem der eeuwige rechtvaardigheid.

Hij noemde dat den »propagande-oorlog», den oorlog ter voortplanting van beschaving, waarin goede boeken en geschriften, aanbiedingen van vrede en van voordeelige tractaten, mèt de »Rechten van den mensch», in onze voorhoede zouden oprukken.

Maar ten slotte, toen hij begon te spreken over de ellendelingen, die ons bij dien oorlog in den rug trachtten te vallen, verbleekte hij en riep uit, dat dit de verschrikkelijke zijde van dezen oorlog wezen zou, wanneer die menschen met dat onzalig drijven voortgingen; omdat alsdan de patriotten, ten einde het vaderland te redden, genoodzaakt zouden wezen, op de verraders de bloedwetten toe te passen, die zij ons wilden opleggen.

Toen zagen we dien kalmen en altijd beredeneerden man aangedaan en heftig worden, en de gansche club sidderde en beefde toen we hem met doffe stem hoorden uitroepen:

»Ze willen het, de rampzaligen, ze willen het! Wij hebben hun honderdmaal den vrede geboden; wij reiken hun nog de hand toe, wij zeggen tot hen: »Laat ons elkanders gelijken worden... we willen uwe beleedigingen vergeten... maar doe ons geene nieuwe meer aan; doet afstand van uwe privilegiën, die tegen de natuur zijn.» — Maar zij antwoorden: »Neen! gij zijt onze oproerige slaven!... God zelf heeft u geschapen om voor ons te kruipen en ons met uw arbeid te onderhouden, van vader op zoon, tot in eeuwigheid. En wij zullen voor niets terugbeven, noch voor het verbond met de vijanden des vaderlands, noch voor de opruïngen in het binnenland, noch voor openbaar verraad, — voor niets, om u weder onder het juk te brengen!» — Welnu, als wij dan óók voor niets terugbeefden, om vrij te blijven, wat zouden zij ons te verwijten hebben? Ik eindig, burgers! Dat ieder zijn plicht doe; dat ieder bereid zij op te rukken als Frankrijk hem roept. Laat ons eendrachtig blijven en dat onze leuze steeds zij: »Vrij leven of sterven!»

Daarop ging hij zitten en de geestdrift barstte los als het rollen van den donder. Zij die zulke tooneelen niet hebben bijgewoond, kunnen er zich geen voorstelling van maken; men omhelsde elkaar, wie maar naast u stond; werklieden, burgers en boeren, allen voelden zich broeders; men

zag slechts patriotten óf aristocraten, om ze te beminnen óf te haten. Het was een algemeene verteederling en tegelijk verontwaardiging, die verschrikkelijk waren.

Er waren nog anderen die óók aanspraken hielden: Boileau, onze maire; Pernet, de aannemer der versterking van de vesting; Collin, enz. Maar geen één bracht dien indruk te weeg van Chauvel.

Dien avond kwamen wij zeer laat t'huis; het regende nog altijd door, en op den terugweg naar de Buurten in den duisteren nacht, was ieder met zijn eigen gedachten bezig. Alleen baas Jan liet zich van tijd tot tijd hooren; hij zeide, dat thans de hoofdzaak was, patriotische generaals te hebben, en dat punt alleen gaf vrij wat te denken: want het kon ook wezen dat we anderen kregen, daar ze door den koning gekozen werden. Na de geestdrift kwam het wantrouwen weer boven; en men dacht, of men wide of niet, dat Chauvel wel gelijk kon hebben als hij zeide, dat ons grootste gevaar was, aan verraders overgeleverd te worden. Kortom de duizenderlei gedachten, die u in zulk een oogenblik door het hoofd woelen, zijn niet te beschrijven. Al wat ik zeggen kan, is, dat ik toen reeds begreep dat een geheel ander leven mij wachtte; dat ik zeker ook zou moeten uittrekken, en dat de liefde tot het vaderland, voor mij evenals voor duizenden anderen, in de plaats zou moeten komen van de liefde tot dorp, tot huis, tot vader, tot de smederij en tot Marguerite!

Vervuld met zulke gedachten, kwam ik op mijn zolder. Ik zag de zaak toen reeds zeer ernstig in. Maar toch, niettegenstaande al wat Chauvel ons gezegd had over den voorraad van geduld dien we zouden moeten opdoen, dachten noch baas Jan, noch Létumier, noch ik toentertijd, dat we drie en twintig jaren van oorlog te gemoet gingen, en dat alle volken van Europa, te beginnen met de Duitschers, met hun koningen, hun prinsen en hun heeren komen zouden, om ons te verpletteren, omdat wij hun heil tegelijk met het onze wilden, door de Rechten van den mensch te verkondigen. — Neen! zulk een verregaande domheid is onnatuurlijk, en men heeft moeite haar te begrijpen, al heeft men ze met eigen oogen gezien.

X.

Ge moet weten, dat sedert eenige maanden een aantal jonge nationale garden als vrijwilligers dienst genomen hadden: notaris-klerken, zoons van boekhouders of kooplieden, allen ferme kerels, met kennis en moed tevens, als: Rottembourg, Newingre, Duplain, Soye en anderen. Sommigen zijn voor het vaderland gesneuveld, anderen zijn kapiteins, kolonels of generaals geworden. Ze werden op het gemeentehuis ingeschreven, ze ontvingen het handgeld van vier en twintig livres, en begaven zich dan of naar Rochambeau te Maubeuge, of naar Lafayette te Metz, of naar het kamp van Luckner in onze buurt, tusschen Bitsch en Belfort. Toen men ze zag wegtrekken, dacht men:

»Betere strijders voor de vrijheid zijn er niet. Als de Oostenrijkers die overhoop loopen, zullen wij ze bezwaarlijk kunnen vervangen.»

Welnu, dán kan men zich een denkbeeld vormen van onze verbazing, toen zich, den 29en April, de tijding verspreidde, dat onze nationale vrijwilligers voor de Oostenrijkers aan den loop gegaan waren, zonder een bajonetstoot te doen, en dat onze oude linesoldaten hun voorbeeld gevolgd hadden. Dat scheen zóó onnatuurlijk, dat niemand het gelooven kon, en dat men zeide:

»Kom! het zijn geruchten, die de weerspannige priesters verspreiden. Het wordt hoog tijd ééns voor al een drijfjacht op dat volk in de bergen te gaan houden.»

Ongelukkig kwam dienzelfden avond de Parijsche post de tijding bevestigen. Onze nationale garden en eenige andere troepen waren in drie colonnes uit Valenciennes getrokken, om Fleurus, Doornik en Bergen in Henegouwen te overrompelen, waar de patriotische burgers slechts op ons wachtten. Maar Rochambeau, die pas door den koning tot maarschalk verheven was, Rochambeau had, zooals hij zelf in zijn rapport van den 20en April verklaart, door een brief met zijn zegel voorzien den Oostenrijkschen generaal Beaulieu gewaarschuwd dat hij hem zou aanvallen; zoodat onze colonnes, die vol vertrouwen voortrukten, gestooten waren op een dubbele en driedubbele macht in versterkte stelling, behoorlijk van kanonnen, cavalerie en alles voorzien wat noodig was om ze geheel in de pan te hakken.

Rochambeau zelf verhaalt dit aan den koning. Als in later tijd Bonaparte, Hoche, Masséna, Kléber en de andere generaals der republiek onze vijanden van de bewegingen die ze doen wilden, verwittigd hadden, geloof ik niet dat ze veel overwinningen behaald zouden hebben.

Dezelfde couranten deelden ons ook mede, dat de nationale vrijwilligers, terwijl ze debandeerden, geroepen hadden:

»We zijn verraden!»

En vele verstandige menschen vonden dat ze geen ongelijk hadden, en beweerden dat de adellijke officieren die in het leger gebleven waren, hen aan den vijand hadden willen overleveren. Iedereen riep dat er verraad in 't spel was. En het was niet alleen in onzen club dat in dien geest gesproken werd; ziehier wat de *Moniteur* van den 3n Mei 1792 berichtte:

»Een deputatie van de Cordeliers vertoont zich voor de balie der Wetgevende Vergadering. De woordvoerder der deputatie zegt: »Drie honderd van onze broeders zijn gesneuveld, zij hebben het lot der Spartanen in de Thermopylen ondergaan. De algemeene opinie zegt, dat ze de slachtoffers zijn van verraad.»

»Van alle kanten wordt er geroepen:

»Jaagt die schelmen weg! De deur uit!»

»Dat geroep neemt toe; de deputatie is genoodzaakt zich te verwijderen. Eenige Bergmannen vragen het woord. De vergadering gaat over tot de orde van den dag.»

De meerderheid namelijk van deze Wetgevende vergadering, die enkel door de »actieve burgers» gekozen was, wilde de gelijkheid niet. Mijnheer de markies de Lafayette was haar afgod, en Lafayette, wat die wilde, dat was, twee kamers, zooals in Engeland: de Eerste kamer van de adellijken en de bisschoppen, en de Tweede kamer van de gemeenten. De Eerste kamer moest dan het recht van veto des konings bezitten, om al wat de Tweede kamer tegen het belang der bevoorrechte standen besloten mocht hebben, te

kunnen tegenhouden. Dat was eigenlijk evenveel als: de drie standen die de constitueerende Nationale vergadering afgeschafte had, weder herstellen. Gelukkig stelden Lodewijk XVI en de koningin Marie-Antoinette niet veel vrouwen in den markies, en de hertog van Orleans hield het op de Jacobijnen, die met den dag aan invloed en macht wonnen.

Het verraad spreidde zich toen overal uit: in de Vendée, in Bretagne, in het Zuiden, in Midden-Frankrijk, langs de grenzen en zelfs in de Wetgevende Nationale vergadering. Maar de maat was nog niet vol. In diezelfde rampvolle weken, waarin Rochambeau zich door den generaal Beaulieu liet verslaan; waarin alle kwaadwilligen zich over onze nederlaag verheugden, terwijl de weerspannige priesters de straffen des hemels aan de patriotten aankondigden, en de emigranten onze nationale vrijwilligers voor een »leger van knoeiers» uitmaakten, — moest er nog meer gebeuren.

Het was den 10ⁿ Mei, — ik zal het nooit vergeten, — toen de tijding bij ons kwam, dat den vorigen avond, om elf uur in den nacht, het regiment van Saksen, — die brave huzaren, die indertijd de patriotische soldaten van La Fère, te Pfalzburg, zoo moedwillig hadden neêrgesabeld, wat de koning goedgekeurd had, — in zijn geheel tot den vijand was overgeloopen, en dat elk man dienzelfden dag nog zes livres ontvangen had. En dan kwam er bovendien nog bericht, dat dienzelfden 9ⁿ Mei, 's morgens om vijf uur, het regiment Royal-Allemand uit St. Avold getrokken was, zoo 't heette om een militaire wandeling te doen, en over de brug van Saarbrücken met paarden, wapenen en bagage, naar den vijand was overgeloopen!

Dat was dus het plan van die eerlijke lui: in 't Noorden verraad van de opperhoofden; in 't Oosten desertie bij gansche regimenten en in onzen rug de opstand der provinciën.

Sedert lang was ik op iets dergelijks voorbereid. Ja, sedert mijn ontmoeting met Nicolas, na de moorden te Nancy, had ik al gedacht dat zoo'n deugniet zonder verstand en zonder opleiding, die zwoer bij »mijn kolonel, mijn kapitein, mijn koningin en mijn koning,» evenals een knecht spreekt van »mijn meester», tot alle laagheden in staat was, en evengoed zijn degen zou kunnen keeren tegen de natie die hem het brood gaf. Ik had er toen niet met vader over durven spreken; maar hoe hem nu de vreeselijke tijding te brengen? Het gerucht van die deserties ging reeds als een vuurtje het gansche dorp rond; de menschen kwamen voor hun deuren, schreeuwden en vloekten; elk oogenblik kon een booze baurman bij vader ingaan en alles aan de oude luidjes mededeelen, uit lust om kwaad te vertellen, zoo als 't gaat in de wereld.

Ik ijde dus naar huis, zóó maar in mijn hemdsmouwen, zoo ontroerd was ik. Want ik dacht dat het toch beter was, dat ik zelf hun het ongeluk met de noodige voorzichtigheid meêdeelde. Dat was mijn plan. Maar toen ik van verre vader zag, die op den drempel van ons huis zat te werken en die mij, zooals altijd, toelachte toen hij me zag aankomen, werd het mij zoo benauwd om 't hart, dat ik niet meer wist wat ik deed; ik vergat al mijn verstandige plannen, en terwijl hij door het kleine schuurtje naar mij toekwam, riep ik hem uit de verte toe:

»O! wat een ramp! wat een ramp!... Nicolas is naar den vijand overgeloopen!»

Maar pas had ik die woorden uitgesproken, of ik rilde over mijn domheid. Mijn leven lang zal ik den gil hooren van den armen ouden man,

die bot voorover op den grond viel, alsof hij met een bijl was neêrgeslagen. Ik ben nu al vrij oud, en nog is het me of ik dien gil hoor; het was iets verschrikkelijks, dat me nog bleek doet worden als ik er aan denk.

Ik zelf kon nauwelijks op mijn beenen staan, ik moest me aan den muur steunen; als de bureu mij niet waren komen vasthouden, was ik naast hem neêrgevallen.

Metéén kwam moeder uit het huis loopen en riep:

»Wat is er te doen? Wat is er te doen?» En de groote houthakker Rougereau, die vader als een kind in zijn armen droeg, antwoordde haar:

»Dat 's het werk van je lieven Nicolas, die gedeserteerd is.»

Toen maakte zij zich uit de voeten, en ik kwam in de kamer terwijl Rougereau vader op zijn bed lei. Ik ging voor het bed zitten, met mijn hoofd voorover op de knieën; het koude zweet brak me uit over mijn gansche lichaam; ik had het wel willen uitgillen.

Maar te midden van al die groote narigheden is het toch een wezenlijke troost, te zien hoeveel goede vrienden een eerlijk man heeft, die men vóór zijn ongeluk niet zoo kende; ik zou dat nooit gedacht hebben. Het gansche dorp, mannen, vrouwen, kinderen, kwamen met tranen in de oogen vader Bastien opzoeken; het oude vermolmde huisje was vol menschen, die op de teenen kwamen aanloopen, en heel voorzichtig de oude linnen bedgordijnen oplichtten zeggende:

»O! die arme vader Bastien!... wat een ongeluk! Die ellendige Nicolas heeft hem den doodslag gegeven!»

Toen ik dat alles zag, begreep ik dat de anderen verstandiger geweest zouden zijn dan ik, en ik deed mij zelf bittere verwijten. Maar toen ik de stem van baas Jan hoorde jammeren:

»O! mijn arme oude vriend!... O! arme brave kerel!» — toen was 't of mijn hart barsten zou en ik kermde hardop, mij zelf de schuld gevende van den dood mijns vaders!

Als ik u dat alles in bijzonderheden vertel, is het omdat het zoo zelig is, de zoon van een eerlijk man te wezen, dien ieder acht, ondanks zijn armoede. Hoeveel menschen worden anders slechts om hun geld geacht! Maar aan ons was niets te verdienen, en drie vierden van degenen die ons kwamen beklagen, waren rijker dan wij. Zie, daar ben ik trotsch op; ja, ik ben er trotsch op de zoon te zijn van zoo'n braaf man, die zoo gezien was in ons arme dorp.

Maar wat zal ik u verder zeggen? Vader stierf ditmaal niet. Dokter Steinbrenner, dien Marguerite ons op het eerste bericht van het ongeluk toegezonden had, behandelde hem goed, en hij kwam er van op. Hij hield alleen een zekere pijn in de zijde, iets dat hem benauwde alsof hij geen lucht kon krijgen.

De menschen kwamen hem nog altijd opzoeken en hij sprak met zijn goedigen glimlach:

»O! 't was niets!»

Moeder, wat zou ze doen? ze kon al die menschen niet weggagen. Ik kon aan haar zien dat ze er kregel onder was; want dat alles was als 't ware de veroordeeling van Nicolas, en Nicolas was altijd haar lieveling.

Eén ding slechts was er daar ze alles van voelde. Dat was toen Jean-Pierre Miralle, onze buurman, haar zei, dat Nicolas nu nooit meer in Frankrijk terug komen kon of hij zou opgepakt, door een krijgsgaad gevonden en gefusilleerd worden. Miralle had indertijd als grenadier gediend, hij kende de krijgswetten; doch niettemin wou zij het niet gelooven. Maar later

vertelde baas Jan haar óók, dat het de waarheid was, en dat er voor verraders in Frankrijk niet anders dan de kogel opzat; toen begreep zij dat ze Nicolas nooit weér zou zien, en, met haar boezelaar voor de oogen, ging ze naar buiten om te weenen.

Eenigen tijd na deze narigheden, op zekeren dag dat vader en ik alleen waren, zag ik hem weér de hand op de zijde houden, om adem te scheppen bij het werk, en ik zei tegen hem:

»Hoe is 't, vader? hebt ge daar nog pijn?»

Hij antwoordde mij, na goed rondgekeken te hebben of moeder wel degelijk uit was:

»Ja, mijn kind... Het is me of iemand mij »onder de linker borst geprikt heeft»...

Hij doelde op dien brief van Nicolas, die er zich zooveel op liet voorstaan, dat hij »schermmeester in het regiment Royal-Allemand» was, en hij deed moeite om te glimlachen. Maar oogenblikkelijk daarop barstte hij in tranen uit, en met beide handen boven het hoofd, zeide hij:

»O mijn God! vergeef hem, vergeef hem! De arme ongelukkige weet niet beter; hij weet niet wat hij doet!»

Dat was al wat hij er mij over zei; maar hij hield die pijn zijn gansche leven, en menigmaal 's avonds, als alles in huis sliep en hij dacht dat ik ook sliep even als de anderen, hoorde ik hem in zijn bed kermen.

Ik hield mij maar of ik dat niet wist en nam een vroolijke houding aan. Alle avonden als ik t' huis kwam, ging ik naast vader zitten, en sprak met hem over de vorderingen van Etienne, die goed leerde; en alle Zondagen liet ik broertje t' huis komen, om de oude lui te omhelzen. Zulke dagen was alles weér op streek, het gelaat van den armen man helderde op, zijn oogen stonden vochtig; hij dacht dan niet meer aan Nicolas, en zeide:

»We zijn de gelukkigste menschen van de wereld. Alles gaat goed!»

Maar in de week, gedurende die lange dagen, die om vijf uur 's morgens beginnen en niet voor negen uur 's avonds eindigen, terwijl een mandemaker al dien tijd over zijn werk gebogen moet zitten, had hij geen andere vreugde, dan 's avonds mij zingende en fluitende te hooren t' huis komen: want dat had ik mij aangewend, om mijn verdriet te verbergen. Dan miste het nooit, of hij stond op, kwam voor de deur en zeide:

»Zijt gij daar, Michel! Ik heb je wel gehoord... Wou het werk wat vloten van daag?»

»Ja, vader, best!»

»Kom, dat's goed» zeide hij dan. »Ga daar nu eens zitten, dan zal ik die mand afmaken.»

Moeder daarentegen kwam bijna niet meer uit haar hoekje, achteraf bij den haard, waar ze zat met de handen in den schoot en de lippen op elkaar gedrukt; ze sprak bijna geen woord meer: ze dacht aan Nicolas.

Zoo dikwijls ik naar stad ging, gaf Marguerite mij een pak couranten mede, en alle avonden las ik vader daaruit voor. Hij schepte boven alles behagen in de redevoeringen van Vergniaud en de andere Girondijnen. Hij bewonderde hun moed en begreep hoe langer hoe beter, dat het volk soeverein moest wezen. Die nieuwe denkbeelden drongen wel langzaam en moeielijk dóór in den geest van een armen ouden man zooals hij, die zoovele jaren onder de heerenrechten en de kloosterlasten gebukt gegaan had. Hij verplaatste zich altijd weér in de oude tijden en kon maar niet gelooven, dat alle menschen gelijk zijn, dat er geen ander onderscheid tusschen hen

bestaat dan het verschil van deugden en bekwaamheden. De oude gewoonten, óók des geestes, zijn moeielijk uit te roeien; maar niettegenstaande dat eindigt een man van gezond verstand toch met zich aan de zijde des rechts te scharen, en daarom moest vader dat alles eindelijk ook wel begripen.

Men kan wel denken dat na het verraad van de huzaren van Saksen en het regiment Royal-Allemand, de maarschalk Rochambeau, die door alle patriotten aangevallen werd, zijn post niet meer kon behouden. Hij diende zelf zijn ontslag in, en nu werden er van onze drie legers op de grenzen twee legers gevormd: het Noorderleger (van Duinkerken tot aan de Moezel) onder Lafayette, en het Oosterleger (van de Moezel tot aan het Juragebergte) onder Luckner, een ouden Duitschen huzaar, die kwalijk fransch kon spreken.

De Oostenrijkers, in plaats van voort te rukken, moesten een geruimen tijd op den koning van Pruisen, Friedrich Wilhelm, wachten, die geen de minste haast maakte, ondanks het geschreeuw der emigrantanten. Dat was een groot geluk voor ons; want nu had men het gevaar ingezien; men had bespeurd dat bijna overal gebrek aan geweren was, en dat, wanneer de vijand van onze eerste ontsteltens gebruik gemaakt had om ons te overvallen, we niet geweten zouden hebben hoe ons te verdedigen.

Nu wilden alle patriotten dan ook geweren hebben, maar het tuighuis van Pfalzburg was ledig; men had in den beginne de vrijwilligers moeten wapenen met oude prullen uit den tijd van Lodewijk XV, waarvan de sloten verroest waren. Al het overige was naar evenredigheid; de oude kanonnen, opgevreten van den groenen roest, konden niet heen of weér op hunne affuiten; de kogels waren te groot of te klein en dansten in den mond of waren er niet in te krijgen. Het kruid alleen was altijd goed en droog, omdat de kruidmagazijnen van Pfalzburg, in de rots uitgehouwen, misschien de besten van geheel Frankrijk zijn.

Ieder zag dat alles en ieder sprak daarover; en daarom begonnen ze in de bergstreken in 't hoofd te krijgen pieken te moeten hebben. Die gansche maand Mei 1792 was voor ons een tijd van ongemeen druk werk. Het model van de pieken kwam van Parijs. De schaft, van beukenhout of eschdoorn, was zeven en een half voet lang, het ijzer vijftien duim; het was in de gedaante van een snoeimes, aan beide kanten scherp, met een haak onderaan om de ruiters van 't paard te trekken.

Hoe menigmalen, als ik aan het smeden van zoo'n haak was, dacht ik in mij zelf:

»Mocht deze eens den hondsvot van het paard trekken, die mijn armen vader zoo veel verdriet doet! Het was te hopen, dat hij hem in zijn nek gehaakt werd!»

Ik stelde het mij al voor... en dan ging mijn hamer nog ééns zoo hard op en neer. Welke gedachten voor een broeder! Maar zoo is de verschrikkelijke burgeroorlog, die oorlog die niet alleen de menschen van hetzelfde vaderland, maar zelfs de kinderen van dezelfde moeder verdeelt.

We hebben wel duizend tot vijftienhonderd zulke pieken gesmeed in twee maanden; ik had nog twee nieuwe knechts moeten nemen; en baas Jan zelf hielp ook trouw meê en ging maar ééns per week even naar zijn boerderij van Pickeholtz.

Ge hadt ons moeten zien, met de mouwen tot aan de schouders opgestroopt, den riem stijf om de lendenen, het hemd aan den hals open en

onze roode muts met de cocarde op één oor, aan 't smeden op de straat, te midden van een vijftig of zestig bergbewoners, die elken morgen voor de herberg de Drie Duiven stilhielden, met hun groote grof-linnen kielen en hun breedgerande hoeden met driekleurige passementen. De smederij was veel te klein voor zoo'n werk; binnen werd alleen het vuur geblazen, dat van 's morgens tot 's avonds in vollen gloed stond. Een van de knechts deed niets dan in en uit loopen, om het ijzer uit het vuur te nemen, op het aanbeeld te leggen, en weer heet te maken.

Baas Jan was bij zoo'n karrewei in zijn kracht; hij had ook een groote roode muts op, waaronder zijn dikke bakkebaarden half verdwenen; en wanneer het zweet ons bij straaltjes langs het lijf liep en men naar zijn adem snakte, riep hij met een stem om van te schrikken:

»Vooruit jongens!... ça ira! ça ira!»

En dan ratelden de hamers weer als een diligence op de straatkeien van de stad.

O! we hebben wat werk aan kant gemaakt in dien tijd. Het was weér warm geworden en het gansche dorp was voluit in het groen, het was prachtig weér; maar 's avonds waren we zoo vermoeid, zoowel baas Jan als de knechts en ik, dat we na het avondeten nog liever languit op den grond gingen liggen dan naar den club te gaan, behalve Zaterdag avond, want dan wisten we, dat we den Zondagmorgen onze schade weer konden inhalen en uitslapen.

Later is het mij een keer of wat in mijn leven gebeurd, als ik in de bergstreek rondwaalde, dat ik een van die oude pieken bij de houthakkers terugvond, hier of daar achter het oude ledikant, of in den hoek tegen de klok. De menschen wisten soms niet eens meer wat voor ding dat was. Dan nam ik zoo'n piek, verroest en wel, in mijn hand, ik bekeek haar eens van alle kanten en dan kwamen al die histories van dien goeden tijd van vaderlandsliefde mij op eens weér voor den geest, dan riep ik in mij zelf:

»Wie weet, hoe ge al gezworven hebt, in den Elsass, Lotharingen, Champagne, en waar al niet? Ge hebt den sabelhouw van den uhlaan van Wurmsers afgeweerd, en het gebulder van het kanon van Brunswijk heeft u in de handen van hem die u droeg, niet doen beven!»

Dan zag ik in den geest die langverleden zaken weér; dan hoorde ik de kreten van »Leve de natie!... Leve de vrijheid!... Overwinnen of sterven!» — Wat zijn de tijden veranderd, mijn God, en de menschen ook!

Terwijl dat alles bij ons voorviel, ging het er elders ook wonderlijk op los; de Feuillanten maakten de patriotten voor partijmakers uit; de Girondijnen noemden de Bergmannen voorstanders van regeeringloosheid, »anarchisten.» De Bergmannen verweten den Girondijnen, dat ze een oorlog hadden doen verklaren die zoo slecht aanving; ze wierpen hun voor de voeten dat ze Lafayette in de hoogte staken, den man van de slachting op het Champ-de-Mars (den 17 Juli 1791), den man die in de Nationale Vergadering een dankzegging gevraagd had voor een Bouillé, na de moorden te Nancy. Ze zeiden tegen de Girondijnen:

»Geef Lafayette zijn ontslag, want de ministers zijn ook van uwe partij. Lafayette is generaal in strijd met de constitutie, die de leden van de Vergadering verbiedt eenige post van den koning aan te nemen binnen de eerste vier jaren nadat de Vergadering uiteengegaan is. Geef hem zijn ontslag; dat is uw plicht.»

Marat riep de soldaten toe, dat ze de generaals die hen verraadden, zouden fusilleeren; Royou herhaalde elken dag in zijn courant, dat het laatste uur der Omwenteling geslagen had. In de Vendée was een zekere marries De la Rouarie bezig, in naam des konings de belastingen te innen en magazijnen van wapenen en ammunitie aan te leggen. Adellijken, die naar den vijand wilden overloopen, namen onder valsche namen dienst als vrijwilligers, om naar Zwitserland of de Zuidelijke Nederlanden te ontkomen. Maar het ergste van alles waren altijd de prediciën van de weerspannige priesters, die de patriotten als roovers en den koning als een martelaar voorstelden. Zij wekten de jongelieden op, zich bij de »Catholieke, Apostolische en Roomsche burgers" te voegen, en deelden Jezus-harten, door adellijke dames geborduurd uit, en witte linten met spreuken er op, die om de hoeden gedragen werden.

De woede van die lieden kende geen palen meer, vooral sedert Palmzondag, in April 1792. Vóór de Omwenteling namelijk kwamen alle boeren, mannen zoowel als vrouwen, op dien feestdag met sparretakken in de stad, om die te laten wijden; dan werden er processies gehouden door de straten, en al de inwoners, protestanten noch joden uitgezonderd, waren genoodzaakt hun huizen te versieren met vlaggedoek, bloemen en groen. Ternauwernood stond men den protestanten en joden toe, hun luiken te sluiten bij het zingen om de rustaltaren. Daar echter verscheidene patriotten, Chauvel voorop, klachten over die ceremonie hadden ingediend, had de stedelijke raad, op voorstel van den procureur der gemeente, zulke maatregelen genomen als overeengewamen met de nieuwe constitutie, die aan ieder burger de vrije uitoefening van zijn godsdienst waarborgde. Daarom werd bepaald, dat voortaan niemand meer genoodzaakt zou zijn vlaggen of groen voor zijn huis te hebben, dat de nationale garde niet in dienst gesteld kon worden, om bij de ceremonies van den een of anderen eeredienst de behulpzame hand te bieden, en dat de burgers niet meer genoodzaakt konden worden, hun winkels te sluiten wanneer er processies voorbijgingen.

Men kan wel begrijpen dat de burgerwacht dien dag wel degelijk onder de wapens had moeten zijn, en dat er honderden van dat slag als Valentin, pater Bénédic en zulke ongeluuskinderen van alle kanten opgekomen waren, om tegen de wet in verzet te komen. Maar de commandant liet op het plein in hun tegenwoordigheid de geweren laden, en de constitutioneele priester was verstandig genoeg om zijn processie in de kerk te houden, — zoodat al dat volk woedend werd, maar aftrok zonder iets te hebben durven ondernemen.

Ongelukkig was het in het Zuiden en in het Westen lang zoo goed niet afgelopen. In de couranten lazen we, dat zelfs te Parijs vreedzame burgers afschuwelijk mishandeld waren, omdat ze het hoofd niet hadden willen ontblooten voor de processies. Men had er zelfs door den modder gesleept! en sedert bedreven de dwepers allerlei baldadigheden, vooral in het zuidelijk gedeelte van den Elsass; alle oogenblikken hoorde men, dat bij dezen of genen constitutioneele priester brand gesticht, of zijn tuin vernield, of zelfs dat er een vermoord was.

In onze streken durfde dat boevenpak niet veel wagen; zij waren bang voor de nationale gendarmes en de burgerwacht; maar naarmate de onlusten allerwege toenamen en de berichten al slechter werden, werden ze overmoediger.

Tegen het eind van de maand Mei, op zekeren morgen dat we weêr aan het smeden van pieken waren, zooals ik u verhaald heb, zagen wij van verre in de straat pastoor Christophe aankomen. Vóór hem uit liepen een paar kerels, — het schenen wel bedelaars, — met verscheurde kielen, blootshoofds, de haren over het gelaat en de handen op den rug gebonden. Ze waren aan elkander vast gebonden en keken stijf voor zich neer, terwijl mijnheer de pastoor, met zijn grooten hulst-stok in de hand, achter hen aan liep, vergezeld door drie van zijn parochianen met de hooivorken over den schouder. Al de bergbewoners die voor de smederij stonden, keken om, en baas Jan, toen hij den pastoor zag aankomen, riep hem toe:

»He! wat is er aan de hand, Christophe? 't is of ge gevangenen gemaakt hebt.»

»Ja,» zei de pastoor, »die twee gemeene kerels, met nog drie anderen van dat slag, hebben me gister avond aangevallen tusschen Spartzprod en Lützelburg, terwijl ik van mijn broeder Jérôme t'huiskwam; ze zijn me van twee kanten tegelijk op het lijf komen vallen met bijlen en messen, onder het geroep van »Sla dood den renegaat!» Maar ik heb ze met mijn stok behoorlijk ontvangen! De drie anderen zijn aan den haal gegaan en deze twee zijn blijven liggen; ik heb ze zelf opgeholpen en naar het gemeentehuis gebracht, waar mijn parochianen hen den ganschen nacht goed bewaakt hebben. Nu zullen we zien wat die menschen tegen me hebben, wat ik hun gedaan heb! Als dit de eerste maal was, zou ik mij vergeenoegd hebben met hun een goede les te geven; maar dit is nu al de derde keer dat men mij aanvalt. De eersten waren slechts met knuppels gewapend, maar dezen hadden bijlen en messen; zie eens, Jan, of ze me ook beet gehad hebben!»

En zijn pastoorsjas openslaande, liet hij ons zijn borst zien, waar een linnen windsel vol bloed omheen gewonden was.

»Ik heb drie wonden» zeide hij, »één aan den schouder en twee in de ribben.»

Toen we dat zagen, werden we zóó woedend, dat, als pastoor Christophe die twee ellendelingen niet naar den hoek waar de pomp stond, gedrongen had, wij hen met onze hamers de hersens ingeslagen zouden hebben. Maar hij stond met de armen uitgespreid vóór hen, en riep:

»Halt! halt! als ik ze had willen doodslaan, zou ik* ulieden niet noodig gehad hebben. Maar de wet moet uitspraak doen; men moet weten uit welken hoek dat komt.»

En daar de menigte die boosdoeners op allerlei manieren uitschold, wenkte hij zijn parochianen om ze maar weer meê te nemen, en zelf volgde hij ook, zeggende:

»Van avond kom ik weêr langs; dan zult gij er alles van hooren!»

Den ganschen dag sprak men nergens anders over; baas Jan riep elk oogenblik uit:

»'t Is toch gelukkig als men sterk is! Een ander dan pastoor Christophe zou zeker al vermoord zijn; maar zijn broeder Jérôme, van den Hengst, en hij, zijn de sterkste mannen van het land. Die groote rossige mannen, met die gele vlekjes op de huid, zijn altijd zeer sterk. Dat is het oude ras van de bergbewoners.

En op ééns barstte hij uit in lachen, zoodat hij zijn buik moest vasthouden, en riep:

»Dat was toch een mooie verrassing voor die knapen, die hem daar eens dachten te snappen! Ha, ha, ha! wat zullen ze gek opgekeken hebben, toen ze die bui op hun dak kregen!»

Hij lachte zóó hartelijk dat we er allen door aangestoken werden, en dat men, zich de oogen afvegende, zei:

»Ja! dat moet hun koud op 't lijf gevallen zijn; zoo'n opfrissing hadden ze zeker niet verwacht!»

Maar als men dan weér dacht aan de houwen met de bijl en de messteken, die ze pastoor Christophe hadden toegediend, dan kwam de verontwaardiging weér boven, en men hoopte, dat te Pfalzburg met deze schelmen wel de proef zou genomen worden van die nieuwe machine, waar zoo veel over te doen was.

Er was namelijk een nieuwe machine ingevoerd om de galg te vervangen, waar alle couranten in dien tijd over spraken. Men had er te Parijs al sedert een veertien dagen de proef mede genomen, en men noemde die vreeselijke uitvinding een vooruitgang in menscheijkheid. Het was de Guillotine. In zeker opzicht was het ook een vooruitgang; maar zulke uitvindingen zijn altijd een slecht teeken, en de capucijners, die jammerden dat de jongste dag nabij was, hadden zoo groot ongelijk niet. Ze hebben later zeker zelf bespeurd, dat hun voorspelling meer waar was dan ze dachten.

Toen pastoor Christophe 's avonds, op zijn terugtocht naar Lützelburg, de Buurten langs kwam, vergat hij niet een glas wijn in de herberg te komen drinken, zooals hij beloofd had. Hij vertelde ons dat de twee gevangenen in de stad goed achter slot zaten; dat de vrederechter, Mons. Fix, hen lang en breed in het verhoor genomen en zijn proces-verbaal opgesteld had; dat ze naar Nancy opgezonden zouden worden, waar men geen gras over de zaak zou laten groeien.

Zoo werd die soort van godsdienst-oorlog in het land hoe langer hoe verwoeder en bitterder; de prediciën der weerspannige priesters waren er de oorzaak van. En het moest in het Zuiden en in de Vendée zeker vrij wat erger wezen; van daar kwamen zeker nog heel andere klachten bij de Wetgevende vergadering in. Want een paar dagen na dat bezoek van pastoor Christophe, zagen we het volgende decreet overal aangeplakt, aan de deuren der kerken, voor de stadhuizen en de schoolgebouwen:

»De Nationale Vergadering, gehoord hebbende het rapport van haar Commissie der Twaalve; in aanmerking nemende, dat de onlusten die door de geestelijken welke den eed niet afgelegd hebben, allerwege in het koninkrijk verwekt worden, vereischen dat zij onverwijld op middelen bedacht zij om die onlusten te onderdrukken, verklaart de zaak urgent.

»De Nationale Vergadering, overwegende, dat de pogingen die onop houdelijk van de niet-beëdigde priesters uitgaan, om de constitutie omver te werpen, niet toelaten te veronderstellen dat die geestelijken voornemens zijn, zich aan de maatschappelijke orde te onderwerpen, en dat het algemeene welzijn in gevaar gebracht zou worden, wanneer menschen die de maatschappij ondermijnen, nog langer als hare leden beschouwd werden; — overwegende dat de strafwetten krachteloos zijn tegen deze menschen, die de gewetens bewerken en op een dwaalspoor brengen, en bijna altijd hun misdadige handelingen voor hen die ze zouden kunnen onderdrukken en straffen, verbergen; — na de urgentie aangenomen te hebben, besluit hetgeen volgt:

»Art. 1. Men zal overgaan tot de deportatie der niet-beëdigde geestelijken, als maatregel van algemeene veiligheid en staats-politie, in de volgende gevallen en op de na te melden wijzen.»

En dan volgden in een tiental artikelen de gevallen waarin de niet-

beëdigde priesters gedeporteerd, naar een strafkolonie overgebracht, moesten worden, en het voornaamste van die artikelen kwam hierop neder:

»Wanneer twintig active burgers van hetzelfde kanton eenstemmig de deportatie van een niet-beëdigd geestelijke vragen, zal het Directoire van het departement gehouden zijn de deportatie uit te spreken, wanneer althans het advies van het Directoire van het district het verzoek ondersteunt.»

Dat was een verschrikkelijk decreet; maar men moest zich verdedigen of te gronde gaan! Als men de menschen gewaarschuwd heeft; als men ze gebeden en gesmeekt heeft om naar recht en rede te luisteren; als men hun herhaaldelijk den vrede aangeboden heeft, maar zij dien afslaan en telkens met nieuwe woede hun aanvallen voortzetten; als ze den burgeroorlog ontsteken en den vreemdeling te hulp roepen; — zie, men zou laf of dom zijn, als men dan het eenige middel dat overblijft niet aangreep, om van hen verlost te worden. En dat middel is: hun te bewijzen, dat men hun de baas is; en hen niet als vredelievende burgers, maar als soldaten die tegen het vaderland opgestaan zijn, te behandelen. Stel eens dat de volkspartij overwonnen ware, wat zou dan het lot der patriotten geworden zijn? De hertog van Brunswijk, de vriend der adellijken en weerspannige priesters, zal het u straks zeggen in zijn mooie Manifest.

Dat decreet was dus noodig. Welnu, Lodewijk XVI zette er zijn veto onder.

Ook liep het gerucht dat de emigranten bij duizenden naar Parijs terugkeerden; dat ze er geheime bijeenkomsten hielden en dat men van groote ongelukken hooren zou.

De Wetgevende Vergadering, die vrienden willende beletten de orde te verstoren, besloot, dat in de nabijheid der hoofdstad een kamp van 20,000 man zou worden opgericht. Maar Lodewijk XVI zette alweder zijn veto onder dat decreet.

Tegelijkertijd zond hij Mallet-Dupan naar de Pruisen, om hen te verzoeken zich te haasten; deze had tevens in last hen in te lichten: dat ze bij hun inval in Frankrijk moesten aankondigen, dat ze niet tegen het fransche volk, maar tegen de onruststokers oprukten, en dat ze slechts het wettig bestuur tegen de regeeringloosheid kwamen ondersteunen.

Zoo speelde dus die eerlijke man, die goede koning, onder één hoedje met de vijanden des volks. Men moge hem beklagen, hij wilde ons den strop weêr om den hals slaan; als hij zijn doel bereikt had, zoudt gij en ik, zouden we allen nog voor de kloosters, de abdijen en de heeren werken; wij zouden nog alle lasten op onze schouders hebben; onze kinderen zouden geen graden in de legers kunnen verkrijgen, noch eenige post vervullen, behalve die van capucijner, lakoi, palfrenier en knecht; we zouden de rampzaligsten van de rampzaligen zijn. Maar de hovelingen, de leegloopers en de monniken zouden bloeien, en lofzangen ter eere van Zijne Majesteit aanheffen.

De arme man heeft echter zijn doel niet bereikt; de patriotten hebben de koningen van Europa overwonnen en het recht onder ons doen zegepralen... Hoe jammer!... Hij is wel te beklagen!... en de koningin ook, die goede Marie-Antoinette, die alle dagen zei, dat de Pruisen en haar neef, de koning van Hongarije, keizer van Duitschland, »haar zouden komen verlossen, over de lijken van twee honderd duizend Franschen henen!»

De Girondijnen, eindelijk begrijpende dat ze, door het hof om den tuin werden geleid, besloten den koning te noodzaken zich te verklaren. De minister Roland schreef hem een brief, waarin hij hem vroeg ten minste zoo

eerlijk te zijn om zich openlijk vóór of tegen het volk te verklaren; dat, als hij vóór het volk was, hij de twee genoemde besluiten moest bekrachtigen, en als hij tegen het volk was, bij zijn veto volharden; maar dat in dat geval het volk weten zou, dat Lodewijk XVI op de zijde der vijanden van Frankrijk was.

Dat was eerlijk en mannelijk gehandeld! Hij zeide in dien brief:

»Uwe Majesteit was in het genot van groote prerogativen, die zij meende dat aan de koninklijke waardigheid verbonden waren. Opgevoed in het begrip ze te moeten bewaren, heeft U. Maj. niet met genoegen kunnen zien dat ze haar ontnomen werden; de begeerte ze te herwinnen was even natuurlijk als het leedwezen ze opgeheven te zien. Op die gevoelens werd natuurlijk door de vijanden der revolutie gerekend; ze hoopten op een geheime begunstiging totdat de omstandigheden eene openlijke hulp zouden toelaten. Van den anderen kant konden die gezindheden de aandacht van het volk zelf niet ontgaan, en moesten ze het in een staat van wantrouwen houden. Uwe Majesteit is dus voortdurend in den tweestrijd geplaatst geweest, om of aan hare bijzondere gevoelens toe te geven, of opofferingen te doen, die door de noodzakelijkheid waren opgelegd, en diensvolgens om of de oproerigen aan te moedigen door daden die het volk moesten verontrusten, of het volk gerust te stellen door de volkszaak te omhelzen. Alles heeft zijn grens, en van die onzekerheid is de uiterste grens thans bereikt.

»De verklaring der Rechten van den mensch is een staatkundig evangelie geworden en de fransche constitutie desgelijks een geloofszaak, waarvoor het volk bereid is te sterven... Alle gevoelens zijn tot den toon der harts-tocht gespannen. De gisting heeft haar hoogtepunt bereikt; ze zal op vreeselijke wijze losbarsten, tenzij ze gestuit kan worden door een gegrond vertrouwen in de bedoelingen van Uwe Maj. Maar dat vertrouwen kan niet op betuigingen gevestigd worden, het kan niets anders meer dan feiten ten grondslag hebben... Het is geen tijd meer om terug te treden, er is zelfs geen denken meer aan uitstellen; de revolutie is in de gemoederen volbracht, ze zal in werkelijkheid slechts ten koste van veel bloed voltooid en bekrachtigd worden, wanneer de wijsheid de ongelukken niet voorkomt, die het nóg mogelijk is te vermijden... Nog méér uitstel, en het teleurgestelde volk zal in zijn koning den vriend en den medeplichtige der vijanden van den staat meenen te zien.»

Tot alle antwoord gaf de koning aan de Girondijnsche ministers hun ontslag. Maar de Wetgevende vergadering legde de officieele verklaring af, dat het vaderland deze ministers met leedwezen zag henengaan, en dat de brief van Roland aan alle 83 departementen zou toegezonden worden.

De koning benoemde daarop Dumouriez tot minister van oorlog. Die generaal was een slim man; toen hij zag dat de koning ondanks zijn herhaald raad de twee besluiten niet wilde bekrachtigen, vond hij beter zelf af te treden en zich met een post in het leger te belasten; zoodat de koning, toen hij geen verstandig man meer vond, die de verantwoordelijkheid van zijn twee veto's dragen wilde, zeer ontmoedigd werd. De koningin echter wist hem weér vertrouwen in te boezemen; zij zeide:

»De Pruisen zullen weldra komen. Nog een weinig geduld!... Men moet zich niet uit het veld laten slaan; de priesters steunen ons ook; alles gaat goed in de Vendée, enz. enz.»

Die bijzonderheden zijn later verhaald door een hofdame van Marie-Antoinette, en ik geloof dat ze waar zijn. Dat ging daar zeker ook juist zooals

het in onze hut gegaan was, toen vader het hoofd hangen liet en moeder tegen hem gezegd had:

»Wees maar gerust! het gaat tegen de loting; we zullen Nicolas verkoopen, of anders Claude of Michel; van de drie moet er toch wel een vrijloten! Dan zullen we rust hebben; we zullen den woekeraar betalen, en van het overschietende zullen we een koe of anders een paar geiten koopen.»

Dat is altijd dezelfde geschiedenis; met dit eenige verschil, dat in plaats van Nicolas of Claude of mij te verkoopen, de koningin misschien den Elsass afgestaan zou hebben. Gansch Frankrijk was er wel bang voor; dat denkbeeld drukte als lood op de gemoederen. Want de minste Buurtenaar gaf meer om zijn vaderland dan die menschen, daar houd ik het vast voor. De ware vaderlandsliefde woont bij het volk; dat heeft den grond lief, den grond dien het bewerkt en bezaait; die anderen hebben slechts de postjes lief, die goede tractementen opleveren zonder er iets voor te doen. Ten minste indertijd was dat zoo.

Alle avonden werden er in den club moties gedaan om er met de grove bijl op in te hakken, maar Chauvel zei telkens:

»Bedaard, bedoord!... Boos worden helpt nergens voor; dat stuurt alles in de war!... Die twee veto's doen ons bepaald goed, de vijand komt voor den dag; het is beter hem van aangezicht tot aangezicht te zien. Tot nog toe waren we in de onzekerheid, thans blijft er geen twijfel meer over; men wil de onrust en de verdeeldheid onder ons!... Dat is het plan onzer vijanden, een reden te meer om eendrachtig en bedoord te blijven. Men wil geen patriotten uit de provinciën in den omtrek van Parijs hebben, een reden te meer om er goede heen te zenden! Laat iedereen zich gereed houden om op te rukken; laat hen die achterblijven de kosten omslaan, om de soldij van de anderen te betalen. Laat ieder doen wat zijn omstandigheden hem toelaten... Altijd opletten!... Laat ons vereenigd blijven en de orde handhaven!»

Zoo sprak hij. En dan las men de redevoeringen van de Jacobijnen, van Bazire, Chabot, Robespierre, Danton enz., en men zag dat die mannen niet bevreesd waren, dat ze niet dachten aan terugtreden; integendeel. Iedereen beschouwde het ontslag van de Girondijnsche ministers als een ramp voor het land, omdat zij ten minste niet met den vreemdeling heulden, want, hadden zij den oorlog gewild, dan was zulks om de revolutie spoediger te doen vorderen, doch niet om ons aan den vijand over te leveren.

Onder de clubs van het land was de onze, ten gevolge van het beleid en de degelijkheid van Chauvel, misschien de beste. Men zond onze moties aan de Jacobijnen te Parijs op, en somtijds gebeurde het, dat er in de rapporten der zittingen melding van gemaakt werd.

Maar met de zaken werd het hoe langer hoe erger. Lafayette, dien men altijd als een goed patriot had voorgesteld, de lieveling van baas Jan en de beschermeling van de Girondijnen tegen de Bergmannen, — die Lafayette wierp het masker af, en nu bleek het dat hij onze vijand was; dat hij het met het hof en den koning hield, en dat hij zich om het volk niet bekreunde. Al wat hij tot nog toe gedaan had, was voor een groot deel zijn ijdelheid geweest; thans kwam zijn ware aard voor den dag: het was een markies!... en zelfs een gevaarlijke markies, daar hij een leger had en dus beproeven kon het tegen de Wetgevende Vergadering aan te voeren.

Dat was voor het eerst dat men zulk een gevaar beleefde; sedert heb-

ben andere generaals hetzelfde denkbeeld méér gehad! Gelukkig had Lafayette geen groote overwinningen behaald. Hij zeide wel, na een klein gevecht vóór Maubeuge, waarbij hij de Oostenrijkers verslagen had: »Mijn leger zal mij volgen!» maar heel zeker was hij er niet van, dat het hem ook naar Parijs zou volgen, en hij vergenoegde zich met een zeer beleedigenden brief aan de Wetgevende Vergadering te schrijven, waarin hij verklaarde, dat de Jacobijnen de oorzaak van alle wanorde waren, waarin hij de Girondijnen voor valschaards uitmaakte, en om zoo te zeggen aan de Vergadering bevel gaf, om alle clubs op te heffen, en haar twee besluiten aangaande de weerspannige priesters en het kamp ten noorden van Parijs in te trekken.

Schenk maar vertrouwen aan markiezen, die bevriend zijn met Washington!... Een soldaat zonder overwinningen, die bevelen aan de vertegenwoordigers van het land gaat geven!... Sedert dien tijd wist ieder dan ook wat men van mijnheer den markies de Lafayette, gisteren den vriend van Washington, vandaag den verdediger van het hof, te denken had. De koning wilde evenmin van hem gediend zijn als de patriotten; hij was te veel republikein voor den koning en te veel markies voor ons.

Zoo gaat het met de menschen, die uit twee vaatjes te gelijk willen tappen, en zich verbeelden de gansche wereld te slim af te wezen. De nationale garde te Parijs had zich sedert zijn vertrek aan het volk aangesloten; de burgers en de werklieden voeren in één schuitje, zooals in '89; de maire Pétion, met zijn gezond verstand, had ze tot elkaar gebracht. En toen men de aanmatiging van dien markies zag, werd men het eens om op bijzonder feestelijke wijze, den jaardag van de eedaflegging in de Kaats-zaal te vieren, die op den 20en Juni inviel.

Chauvel sprak er ons reeds acht dagen te voren van, in zijn kantoortje achter den winkel.

»Dat is het grootste nationale feest, dat er wezen kan,» zeide hij, met zijn elleboog op de punt van zijn schrijftafel en het hoofd op zij, terwijl een glans op zijn gelaat lag. »Ja, de eed in de Kaats-zaal is, in zijn soort, even belangrijk als de bestorming van de Bastille; dat moesten de twee groote feesten in onzen almanak zijn, even als bij de Joden de doorgang door de Roode Zee en de aankomst bij den berg Sinai!»

Daarbij nam hij recht genoegetijk en met de oogen knippende een snuifje. Den dag vóór het feest, nog eer de brief van Lafayette bekend was, die bij ons eerst den 24 Juni aankwam, zeide Chauvel tot ons:

»We kunnen den jaardag van de eedaflegging in de Kaatszaal niet te Pfalzburg vieren; om dat in een vesting te doen, zou men de vergunning van den minister van oorlog moeten hebben, en die heb ik niet willen vragen. Maar dat doet er niet toe; ik raad u toch aan, om morgen na het eten een goed glas wijn ter eere van dien dag te drinken; we zullen de eenigen niet zijn in Frankrijk.»

En wij begrepen toen, dat er dien volgenden dag het een of ander gebeuren zou, en dat hij het wist, maar dat zijn groote voorzichtigheid hem deed zwijgen.

Iedereen weet tegenwoordig, dat den 20en Juni 1792 het volk te Parijs vroeg op de been was, en dat, onder aanvoering van den brouwer Senterre, den slachter Legendre, den goudsmid Rossignol en eenige andere goede patriotten, een ontelbare menigte mannen, vrouwen en kinderen met kanonnen en pieken, vaandels en zelfs broeken aan lange staken gebonden, zich naar de Wetgevende Vergadering begaf onder het geroep van: »Weg

met het veto! Leven de Girondijnsche ministers!" en onder het zingen van *Ça ira*.

De Vergadering opende hun de deuren; ten getale van vijf-en-twintig tot dertig duizend trokken ze drie uren lang in optocht door de zaal heen, en daarop gingen ze ook den koning, de koningin en de ministers in het paleis der Tuileriën bezoeken.

De nationale garde, die niet meer door Lafayette aangevoerd werd, verboederde zich nu met het volk in plaats van er op te schieten; en gardes en volk door elkaar stormden het paleis binnen.

Toen zagen die arme sukfels, die nooit anders dan ellende gezien hadden, dat prachtige paleis vol verguldsels en kunstwerken: schilderijen, muziekinstrumenten, kasten vol kristal en porselein, enz. Ze keken zich de oogen uit het hoofd. Ze zagen ook den koning, die, door zijn lakeien omringd, in de nis van een venster stond. De slachter Legendre zeide hem, dat hij de twee genoemde decreten moest bekrachtigen; dat het volk er genoeg van had voor den gek gehouden te worden, dat het alles behalve blind was, en zich geen zand in de oogen zou laten strooien.

Hij sprak zooals een eenvoudig man spreekt.

De koning beloofde hem zich aan de constitutie te zullen houden. Daarop klom hij op een tafel, zette een roode muts op en dronk een glas wijn op de gezondheid van »de Natie."

Er was natuurlijk een geduchte opschudding in die zaal, maar eindelijk kwam de maire Pétion en beduidde aan al die patriotten, die zich aan het gezicht van het kasteel vergastten, dat, wanneer ze langer bleven, de vijanden van de goede zaak hun bedoelingen verkeerd zouden uitleggen; dat ze zich tot dusver waardig en als vrije mannen gedragen hadden, maar dat de koning nu met kalmte zijn besluit nemen moest. Ze begrepen dat de maire gelijk had, en tot aan den avond trokken ze in optocht door de zalen, terwijl de koningin en de princessen, die met den jongen dauphin in een dier vertrekken zaten, behoorlijk door hen gegroet werden.

Dat hebben nu velen als een groote misdaad van het volk jegens zijn koning voorgesteld. Wat mij betreft, hoe meer ik er over nadenk, des te meer vind ik het eenvoudig en natuurlijk. Zeker heeft de meeste man niet gaarne zoo'n menigte menschen in zijn huis; maar een koning moet zoo veel als een vader voor zijn volk zijn, en Lodewijk XVI had wel honderdmaal gezegd:

»Ik ben de vader van mijn onderdanen." Welnu! als dat zoo was, als hij werkelijk zoo dacht, kon die geschiedenis hem niet verwonderen; niets is natuurlijker dan zijn vader te gaan opzoeken en hem te zeggen wat men wenscht. Maar, om de waarheid te zeggen, geloof ik, dat hij dat zei, zooals men zooveel zegt, en dat dit bezoek van zijn lieve kinderen iets verschrikkelijks in zijn oogen was, omdat ze te weinig complimenten maakten. En daar er toentertijd geen gebrek was aan lieden van het slag van Valentin, hieven ze jammerklachten aan dat er geen eind aan kwam.

Van hun kant hadden de patriotten gehoopt dat Lodewijk XVI, als hij die menigte menschen gezien had, tot nadenken komen en de twee decreten bekrachtigen zou. Dat was de meening van Chauvel ook. Maar de koning bleef hardnekkig bij zijn veto, zoodat men begreep dat de gansche zaak haar doel gemist had, en dat onze vijanden er wèl partij van zouden trekken.

Daar kon men staat op maken. De geheele partij der Feuillanten en der zich noemende Constitutieelen, — zooals Barnave, Mounier, Lally-

Tollendal, Duport, de gebroeders Lameth enz., die tegen het volk altijd den mond vol hadden over den eerbied voor de constitutie terwijl ze aan het hof allerlei dingen raadden om haar te vernietigen, — die constitutioneelen dan, de helft van de nationale garde en zes en zeventig directoires van departementen, maakten een ontzettend misbaar over deze zaak, en riepen dat het nu over alles heenliep; dat de koning niet meer geëerbiedigd werd; dat men Santerre, Rossignol, Legendre en al de aanvoeders van de manifestatie van den 20ⁿ Juni in staat van beschuldiging moest stellen, en den maire Pétion insgelijks, omdat hij niet met schroot onder het volk had laten schieten, zooals Bailly op het Champ de Mars. Eindelijk kwam Lafayette, — in plaats van op zijn post te blijven en de tachtig duizend Oostenrijkers en Pruisen die te Koblenz gereed stonden om in ons land te vallen, in 't oog te houden, — kwam Lafayette zelf te Parijs, om in naam van het leger en van alle weldenkenden de bestraffing der opstandelingen van 20 Juni te vragen.

De Vergadering ontving hem met vele eerbetuigingen, wat evenwel den Girondijn Guadet niet belette te zeggen:

»Toen ik vernam dat mijnh. Lafayette te Parijs was, dacht ik eerst: »We hebben geen buitenlandschen vijand meer, de Oostenrijkers zijn overwonnen.» Spoedig ontwaakte ik echter uit den droom; onze vijanden zijn nog steeds dezelfde, onze toestand tegenover het buitenland is niet veranderd, en toch is mijnh. Lafayette te Parijs! Welke overwegende redenen voeren hem hierheen? Onze binnenlandsche onlusten? Vreest hij dan, dat de nationale Vergadering geen macht heeft, om die te onderdrukken? — Hij treedt op in naam van het leger en van de weldenkenden? Die weldenkenden, waar zijn ze? Dat leger, hoe heeft het kunnen beraadslagen? Ik geloof, dat mijnh. Lafayette den wensch van zijn generalen staf neemt voor den wensch van zijn gansche leger, en ik zeg dat, wanneer hij zijn post verlaten heeft zonder vergunning van den minister van oorlog, hij de constitutie schendt.»

Dat was duidelijk gesproken!

Lafayette is het eerste voorbeeld van die generaals, die hun legers hebben verlaten, om zich van de oppermacht meester te maken, onder voorwendsel van het land te redden.

Men had hem moeten vatten en door een krijgsraad doen vonnissen. Wanneer hij tien jaar kruiwagenstraf gekregen had, zooals een gemeen soldaat, dan zouden de anderen zich wel tweemaal bedacht hebben, eer ze zonder order te Parijs gekomen waren.

Om kort te gaan, Lafayette klaagde de Jacobijnen bij de nationale Vergadering aan, en ging toen aan den koning en de koningin aanbieden, hen naar Compiègne te geleiden; daar zou dan de koning de herziening van de constitutie kunnen bevelen, en voorts het koningschap in zijn prerogativen en den adel in zijn privilegiën herstellen. Lafayette nam op zich, wat de koning bevelen zou ten uitvoer te brengen, en, in geval Parijs weêrstand bood, het als een oproerige stad te behandelen. Dat alles is men later te weten gekomen uit brieven van Koblenz.

Maar Lafayette vond bij de koningin en den koning geen gunstig onthaal. De koningin wilde door de Pruisen gered worden en niet door mijnh. Lafayette, die haar van Versailles naar Parijs meegetroond had, midden tusschen het gemeen in, dat schreeuwde: »Hier is de bakker, en de bakkerin en het bakkersjongentje!» Dat kon ze nog niet vergeten; ook kon ze maar niet gewennen aan het denkbeeld van een constitutie; en nog minder

had ze vrede met mijnh. Lafayette als redder van het koningschap. Het onbepaalde gezag van den koning der Pruisen en van haar neef Frans, den koning van Boheme en Hongarije, scheen haar vrij wat beter toe.

Lafayette zag toen wel, dat de dagen van het witte paard voor hem voorbij waren, maar niettemin beproefde hij de nationale garde bijeen te krijgen, om den club der Jacobijnen te verstrooien. Doch de maire Pétion verbood appèl te slaan; niemand kwam op, en mijnheer de markies, die overal zijn neus stootte, keerde bedaard weer naar zijn leger, bij Sédan, terug.

Ondertusschen hadden de patriotten zijn verraderlijke plannen wel doorzien. Van alle kanten ontving de nationale Vergadering verzoekschriften, die op de straf der verraders en vooral van Lafayette aandrongen.

In die dagen was het, — in het begin van Juli 1792, gedurende de ergste hitte van het jaar, — dat duizende gefedereerden (*), zonder zich te bekommeren om het veto des konings, zich op weg begaven, om het bedoelde kamp van 20,000 man bij Parijs te vormen. Ze vertrokken bij troepjes van vijf of zes man, in kiel of carmagnole, met de roode muts in den nek, en een hemd, een broek en een paar schoenen in een zakdoek geknoopt aan een stok over den schouder, roepende:

»Naar Parijs!... Naar Parijs!»

De bezadigden, die men even staande hield, om hun een kalkoentje wijn of een borreltje aan te bieden, zeiden:

»Wij gaan daar ginds de vrijheid verdedigen, het juk afschudden en de verraders straffen.»

Ze waren wit van 't stof; mijn hart popelde als ik ze zoo zag heen-trekken, terwijl ze onder het weggaan zich nog eens omkeerden en, met muts of hoed zwaaiende, riepen:

»Adieu!... ge zult spoedig van ons hooren!»

Ik had wel meê willen gaan; maar de gedachte aan vader en moeder, aan Mathurine en Etienne, die mij niet missen konden, hield mij terug. Hoe spijtig te moeten blijven!

De minister des konings, Terrier, schreef toen aan de directoires van alle departementen, om die troepen te vatten en, op welke wijze ook, uiteen te drijven; voorts om aan de overheidspersonen der districten en municipaliteiten te herinneren, »dat ze gehouden waren aan de politie en gendarmerie en alle openbare machten aan te schrijven, om die menschen te beletten hun land, onder voorwendsel dat ze naar de hoofdstad gingen, te verlaten.»

Maar men stoorde zich niet veel aan zijn brief; alle clubs begonnen aanstonds hun stem er tegen te verheffen, en Chauvel verklaarde, dat het letterlijk verraad was; dat men de Pruisen en Oostenrijkers wèl vergund had zich te vereenigen; dat men hun als 't ware den weg naar het land schoongeveegd had; en dat men zich nu nog van het recht van Veto, van bedreigingen met de krijgswet en van allerlei afschuwelijke middelen bediende, om de burgers te beletten hun plicht te doen.

Men wist ook, dat de bedienden des konings, als nationale gardes verkleed, overal rondliepen om de menschen tegen de gefedereerden op te zetten, die ze voor »sans-culottes" (†) uitmaakten, alsof het een misdaad is arm te wezen! en alsof dat niet zeer dikwijls een bewijs is, dat men

(*) Zoo werden de patriotten uit de provinciën genoemd. De roode republikeinen van thans (1871) apen ook dit weêr na.

(†) »Zonder broek," de later algemeen in Europa bekende naam.

meer hart en meer gevoel van eigenwaarde heeft dan zulke schavuiten; want zich knecht te maken is zoo moeilijk niet, en daarmee wint men meer geld, dan met werken van 's morgens tot 's avonds in een eerlijk ambacht.

Iedereen dacht dat het tijd werd die deugnieten tot rede te brengen, en de nationale Vergadering besloot, dat alle burgers nationale-gardes, die uit liefde voor de constitutie naar Parijs kwamen, hetzij om zich bij het reserve-leger te Soissons te voegen, hetzij om naar de grenzen te gaan, zich bij de municipaliteit der stad zouden laten inschrijven; dat ze deel zouden nemen aan de Bondsfeesten van den 14^{en} Juli; dat ze billetten van inkwartiering voor drie dagen ontvangen zouden, en dat hun dan een marschaanwijzing zou uitgereikt worden tot aan het punt hunner bestemming, waar ze in bataillons zouden worden ingedeeld, en soldij op voet van oorlog ontvingen.

Dat decreet deed eens recht goed. Het werd per buitengewonen koerier aan de 83 departementen toegezonden; en de koning, de koningin, de hovelingen en ministers moesten tot de erkenenis komen, dat het veto toch nog niet alles was; dat, ondanks den terugtocht van Luckner voor de Oostenrijkers, in Belgie, op bevel van het gouvernement; ondanks het samentrekken van vijf en negentig duizend Pruisen en Oostenrijkers te Koblenz, met twintig duizend emigranten, om in Frankrijk te vallen; ondanks het fraaie plan van Bouillé, die zijn woord hield van den weg van Frankrijk aan den vreemdeling te wijzen, en dan ook door Friedrich Wilhelm, Frans II en den hertog van Brunswijk in hun krijgsraad genomen was; ondanks diens mooie plan om Longwy, Sédan en Verdun, die kwalijk verdedigd zouden worden, aan te vallen, en dan op Parijs aan te rukken, langs Rethel en Reims, door de schoone vlakten van de Champagne, waar men de zolders en de schuren onzer boeren vinden zou om den vijand te voeden; ondanks de predicatiën der weerspannige priesters, die de Vendée en Bretagne al meer en meer van de Revolutie vervreemdden; ondanks de welgeslaagde pogingen van den graaf du Saillant, luitenant-generaal der prinsen, om de boeren van beneden-Languedoc in opstand te brengen; — kortom, dat ondanks al de verraderijen van den adel, het hof en de bisschoppen, die tegen ons samengespannen waren om het oude stelsel van koninklijke willekeur te herstellen, de partij toch niet heel best voor hen stond.

Ja, als ze nog een greintje gezond verstand hadden, zouden die menschen hebben moeten zien, dat de »legers van schoenlappers en advocaten," zooals ze ons noemden, niet bang waren voor de fameuse grenadiers van Frederik, noch voor de uhlanen van den koning van Boheme en Hongarije, noch voor de »doorluchtige afstammelingen van de fiere veroveraars."

En in de eerste plaats, als men voor zich zelf strijdt, is dat geheel wat anders, dan zich de ribben te laten breken voor een vorst, die u later op zij zal zetten als een oud afgediend meubelstuk. Dat moeten ze toch ook begrepen hebben, en ik geloof dat Lodewijk XVI dat ook ingezien heeft; want men heeft later in zijn ijzeren kast zeer neërslachtige brieven gevonden, waarin hij sprak over de ongerustheid, die dat »leger van schoenlappers en advocaten" hem inboezemde; hij had liever gezien, dat ze onder elkander aan het vechten waren.

Ik voor mij, ik zal nooit dat doortrekken der gefedereerden vergeten, en nog minder den verschrikkelijken kreet van verontwaardiging, die in gansch Frankrijk opging, toen, tegelijk met die algemeene beweging der patriotten, in het begin van Juli, — de beroemde redevoering van Vergniaud door het land verspreid werd. Hieruit zag ieder, dat onze meening

over het verraad van Lodewijk XVI ook de meening van de nationale Vergadering was. Chauvel zelf las ons die redevoering in den club voor; men werd al bleek, alleen van haar te hooren. Vergniaud zeide o. a. daarin:

»Het is in naam des konings, het is om de waardigheid des konings te wreken, om te hulp te komen aan den koning, — dat de Fransche prinsen de hoven van Europa tegen ons te wapen hebben geroepen; dat het tractaat van Pilnitz (*) is gesloten; dat Oostenrijk en Pruisen de wapenen hebben opgevat... Al de rampen, die men op onze hoofden tracht te stapelen, al de rampen, die we nog te duchten hebben, het is de naam des konings die er het voorwendsel of de oorzaak van is.»

En verder, over de constitutie sprekende, die den koning ten plicht stelde het vaderland te verdedigen, riep hij uit:

»O koning! die slechts daarom liefde voor de wetten veinsdet, om de macht te behouden waarmede gij ze zoudt kunnen overtreden; die slechts daarom liefde voor de constitutie voorgaaft, opdat zij u niet van den troon mocht rukken waarop gij blijven moest, om die zelfde constitutie te vernielen; en die slechts daarom liefde voor de natie huicheldet, opdat men door vertrouwen misleid uwe trouweloosheden niet zou doorzien! Meent ge met die geveinsde betuigingen ons te misleiden? Was het ons verdedigen, toen ge aan de vreemde soldaten een zoo kleine macht liet tegenoverstellen, dat er zelfs geen twijfel aan haar nederlaag kon bestaan? Was het ons verdedigen, toen gij de plannen, die strekken moesten om het koninkrijk van binnen te versterken, verijdeldet, of maatregelen van verdediging liet nemen tegen een tijdstip, waarop wij reeds lang een prooi der tyrannen zouden geweest zijn? Was het ons verdedigen, toen gij een generaal die de constitutie schond, niet bestraftet, en den moed dergenen die haar verdedigden, aan banden legdet? Neen, neen, gij hebt de voorschriften der constitutie niet vervuld! Ze is misschien reeds omvergeworpen; maar gij zult de vruchten van uw ontrouw niet plukken! Gij hebt u niet werkelijk verzet tegen de overwinningen, die in uw naam op de vrijheid werden behaald; maar gij zult de vruchten van die schandelijke zegepralen niet plukken. Gij zijt niets meer voor die constitutie, die gij zoo laaghartig hebt geschonden, noch voor dat volk, dat ge zoo schandelijk hebt verraden.»

Het was één algemeene kreet van toorn en verontwaardiging, die opging in den club en van het gansche plein, waar de stem van Chauvel overal was doorgedrongen. Dat alles was niets meer dan de waarheid, ieder had datzelfde al vroeger gedacht; met zulk een koning, wiens belang rechtstreeks het tegenovergestelde was van dat des volks, moest men te gronde gaan; vandaar dat ieder zeide:

»Hij moet overboord geworpen worden, er moet een eind aan komen, en het volk moet zelf op zijn verdediging bedacht zijn.»

Maar wat nog beter het lage verraad van Lodewijk XVI deed uitkomen, was, dat den volgenden dag zijn eigen ministers in de nationale Vergadering kwamen verklaren, dat onze schatkist, onze legers en onze vloot in zulk een slechten staat waren, dat ze gezamenlijk hun ontslag indienden. En daarop, na dit medegedeeld te hebben, maakten die brave lui, dat ze uit de vergaderzaal kwamen, zonder zelfs te hooren naar wat men hun te antwoorden

(*) Aug. 1791 tusschen Pruisen en Oostenrijk tot onderdrukking van de Fransche revolutie.

had, evenals die bankroetiers, die, omdat ze zich niet kunnen verantwoorden, met de noorderzon verhuizen, hetzij naar Engeland of ergens anders heen, en dan de eerlijke lui voor de schade laten zitten.

Dat was evenveel gezegd als: »Gij hebt vertrouwen in ons gesteld; in plaats van Frankrijk in staat te brengen om aan den vijandelijken inval weerstand te bieden, hebben we niets gedaan. Nu zijn onze vrienden de Pruisen en de Oostenrijkers gereed, ze rukken op. . . Nu zullen we zien hoe ge u daaruit zult redden!»

XI.

Wij hebben er ons toch uit gered!

Den volgenden dag, 11 Juli 1792, verklaarde de nationale Vergadering »het vaderland in nood», en als één man stond gansch Frankrijk op.

Die woorden »het vaderland in nood» beteekenden:

»Uw akkers, uw weiden, uw huizen, uw vader en moeder, uw dorpen, al de rechten en al de vrijheden, die gij pas aan de adellijken en bisschoppen hebt afgedwongen, zijn in gevaar. De emigranten komen met tallooze Pruisen en Oostenrijkers, om u te bestelen, uit te plunderen en te vermoorden, uw schuren en hutten te verbranden; u de tienden en belastingen van allerhande soort van vader op zoon te laten betalen! . . . Verdedigt u en weest eendrachtig, zoo ge niet weder wilt gaan werken als lastdieren, voor het klooster en den heer.»

Dat wilde het zeggen! En daarom zijn wij als één man uitgetrokken; daarom zijn onze slagen zoo verschrikkelijk geweest; we hadden allen hart voor de denkbeelden van de Revolutie, we verdedigden allen onze bezittingen, onze rechten en onze vrijheid.

Dit decreet werd in alle gemeenten van Frankrijk afgekondigd. De kanonnen werden alle uren gelost; de alarmklok werd in alle dorpen geluid; en toen de menschen hoorden dat hun akker gevaar liep door den vijand vertreden te worden, kunt ge denken, dat ze den sikkel in 't korenveld lieten steken en naar het geweer grepen; want de akker zal een volgend jaar en over tien jaar en over honderd jaar nóg oogst opbrengen; de oogst kan verbrand worden, kan door de paarden der Pruisen afgeweid worden; maar de hoofdzaak is, den akker te behouden, die koren en rogge en haver en aardappelen voor de kinderen en kleinkinderen zal voortbrengen.

Bij ons te Pfalzburg las de groote Eloff Collin, op een planketsel midden op het plein staande, het decreet voor, schreeuwende als een oude sperwer op zijn toren:

»Burgers, het vaderland is in nood! Burgers, komt het vaderland te hulp!»

De geestdrift openbaarde zich het eerst onder de zonen van koopers der kerkelijke goederen, die zeer goed wisten, dat, als de emigranten weêrkwamen, hun vaders opgehangen zouden worden. Daarom klommen ze, de een vóór de ander na, op de planken en lieten zich inschrijven.

Wat mij betreft, ik had niets, maar ik hoopte toch eenmaal wat te hebben; ik wou ook liever niet altijd voor een ander werken, en bovendien, ik was geheel de denkbeelden van Chauvel over de vrijheid toegedaan; ik zou me hebben laten doodslaan voor de vrijheid! En nog, zoo oud als ik ben, gaat mijn oude bloed aan het koken, alleen op het denkbeeld, dat een schurk de handen naar mijn persoon of mijn goed zou willen uitstrekken.

Ik wachtte dus niet heel lang; ik zag aanstonds wat mij te doen stond. Zoodra de afkondiging gelezen was, klom ik op het planketsel en liet me onder de vrijwilligers opschrijven. De eerste op de lijst was Xaintrailles, de tweede Latour-Foissac, en de derde, Michel Bastien van de Eikenbosch-buurt.

O! als ik zeide dat mij dat niets kostte, dan zou ik onwaarheid spreken. Ik wist, dat mijn arme oude vader drie jaar lang met gebrek te worstelen zou hebben, en dat baas Jan bitter verlegen zou komen te zitten in zijn smederij; maar ik wist ook, dat wij ons verdedigen moesten, en dat men geen adellijken in onze plaats kon sturen; dat we zelf handen uit de mouw zouden moeten steken, of in eeuwigheid in 't gareel blijven loopen.

En terwijl ik van het planketsel afgaan wilde, met mijn monsterbriefje achter het lint van mijn hoed, stond vader daar met de armen uitgebreid; we omhelsden elkaar op de eerste trede, onder den uitroep: »Leve het volk!» Zijn kin beefde, tranen liepen over zijn wangen; hij drukte mij aan zijn hart zeggende:

»Goed gedaan, mijn kind! Nu ben ik tevreden... De slag van Nicolas is genezen... ik voel mijn pijn niet meer.»

Hij zeide dat, omdat hij een rechtschapen man was, en niets ter wereld hem meer leed kon doen, dan het verraad van een zijner zonen tegen zijn eigen bloed en zijn eigen land; maar nu was hij verlicht.

Baas Jan omhelsde mij ook, want hij dacht zeker, dat ik wel mijn best zou doen, om zijn boerderij van Picheholtz te verdedigen, en dat, als de emigranten terugkwamen, het zeker mijn schuld niet wezen zou. En hij had gelijk; eer men hem een haar van het hoofd gekrenkt had, zou men mij eerst in duizend stukken hebben moeten hakken.

Kortom, zoo is het, ik zeg de waarheid, meer niet; de geestdrift die standhoudt, komt van de rechtvaardigheid en van het gezond verstand.

Ik behoef u de uitroepen, de omhelzingen, de handdrukken en de verzekeringen van te overwinnen of te sterven niet te verhalen, die nu aan de orde waren. Ieder weet het; dat is altijd dezelfde geschiedenis. En ieder weet ook dat later, door middel van slechte couranten, trotsche en onverstandige wezens dezelfde geestdrift hebben weten te verwekken voor allerlei oorlogen, die Frankrijk niet aangingen, en die zeer veel onheil hebben gesticht. Maar deze keer was het ernst; het volk had geestdrift voor zijn eigen zaak; het streed om zijn bezittingen en zijn vrijheid te verdedigen; dat is beter dan zich te laten vermoorden voor den roem van een koning of een keizer.

Daarom herinner ik mij dan ook altijd met aandoening al die mannen en vrouwen, die grijsaards en bestjes, krom en gebogen, met de armen over de schouders van hun jongens, die ze dienst hadden laten nemen. Dat waren meest wezenlijk arme lieden, sukkels van den Dagsberg, die niets te beschermen hadden, en die in hun houthakkershutten leefden zonder eenig belang bij dezen oorlog; maar ze hadden toch liefde voor de vrijheid, de rechtvaardigheid en het vaderland! — En dan de vaderlandslievende giften voor de ouders der vrijwilligers, voor de gekwetsten of de uitrusting der troepen; de aanbiedingen van allerhanden aard, zelfs van de

armste stumperts, die de ambtenaren smeekten om ook hun paar duiten wel te willen aannemen; de kinderen, die weenden, omdat ze nog niet oud genoeg waren om als tamboers aangenomen te worden! Dat alles was nu geheel natuurlijk, ieder deed wat hij kon.

Maar wat ik mij nog beter herinner, wat me weër levendig en jong maakt als ik er om denk, is, wat er nu gebeurde. Dien middag, terwijl baas Jan, Létumier, vader en ik in de bibliotheek van Chauvel aan tafel zaten, met de blinden gesloten, wegens de geduchte warmte; terwijl van tijd tot tijd de winkelschiel ging en Marguerite uit de kamer moest om de menschen te bedienen, en dan weër binnen kwam zonder mij te durven aanzien; en ik, ondanks den wijn en den goeden maaltijd, toch niet lachen kon zooals de anderen, noch mij houden kon alsof ik recht blijde was, dat ik onmiddellijk naar het kamp van Weissenburg zou moeten gaan, — nam Chauvel op eens een oude flesch, en, terwijl hij die tusschen zijn knieën opentrok, sprak hij:

»Hiermeè, vrienden! zullen we op de gezondheid van Michel drinken; drinkt uw glazen eens leeg!»

Daarop zette hij de flesch op tafel, en, mij met een ernstige uitdrukking aanziende, zeide hij:

»Luister, Michel! ge weet dat ik reeds lang van u houdt; uw gedrag van heden vermeerdert nog mijn achting voor u; dat toont me dat ge een man zijt. Ge hebt niet geaarzeld uw plicht als patriot te doen, ondanks al wat u hier binden kan... dat's goed gedaan!... Nu gaat ge vertrekken; ge gaat de »Rechten van den mensch» verdedigen; als wij geen andere plichten hadden, zouden wij u niet alleen laten gaan, we zouden samen in het gelid strijden. Maar als ge op 't oogenblik nu eens vrijuit spreekt, is er dan hier niet iets dat ge betreurt? Vertrekt ge met een luchtig hart? Zoudt ge ons niet iets te vragen hebben? een van die vaderlandslievende geschenken, welke men slechts aan menschen geeft, die men acht en liefheeft?»

Hij zag mij aan, en ik voelde dat ik rood werd tot achter mijn ooren; mijn oogen wendden zich onwillekeurig naar den kant van Marguerite, die bleek en met neergeslagen oogen, maar toch niet verlegen, daar neerzat. Ik durfde niet spreken en alles was muisstil. Eindelijk zeide Chauvel, vader aanziende:

»Hé! vader Bastien! zeg eens, zouden die jonge lui elkander ook liefhebben?»

»O! ik geloof van ja», antwoordde vader, »en sedert lang ook!»

»Als we ze eens samen verloofden, wat zoudt ge daarvan denken, vader Bastien?»

»O! mijnheer Chauvel! dat zou het geluk van mijn leven zijn!»

Terwijl zij aldus met opgeruimd gelaat spraken, waren Marguerite en ik opgestaan, zonder dat we naar elkaar toe durfden gaan; toen riep Chauvel:

»Komaan, mijn kinderen! omhelst elkaar dan, omhelst elkaar!»

En in een oogwenk waren we in elkaars armen. Marguerite verborg haar gelaat op mijn schouder; ze was de mijne! Wat een zaligheid, aldus haar die men bemint, voor iedereen, voor zijn ouders en zijn vrienden, te kunnen omhelzen!... O! wat is men dan fier haar te omklemmen, en welke macht zou in staat zijn u haar te ontnemen?

Baas Jan lachte met zijn zwaren gullen lach; Chauvel, zich op zijn stoel naar ons toekeerende, zeide:

»Ik verloop u aan elkaar! Gij, Michel! gaat nu vertrekken, en over drie jaar, als ge weërkomt, zal ze uw vrouw zijn. Gij zult hem wachten, niet waar Marguerite?»

»Altijd !'' zeide zij.

En ik voelde haar armen mij omklemmen. Toen kon ik mijn tranen niet bedwingen en ik zeide :

»Ik heb nooit iemand anders dan u bemind . . ik zal nooit een andere beminnen. Ik ben ten volle bereid voor u allen te gaan strijden, want gij zijt het die ik hier op aarde het meeste liefheb !''

Hierop ging ik zitten. Marguerite ging de kamer uit. Chauvel vulde onze glazen en riep :

»Dat's een schoone dag ! . . . Op de gezondheid van mijn zoon Michel !''

Vader antwoordde :

»Op de gezondheid van mijn dochter Marguerite !''

En allen samen zeiden we :

»Op het vaderland ! . . . Op de vrijheid !''

Dien dag namen te Pfalzburg honderd drie en zestig vrijwilligers dienst. De gansche streek was in geestdrift en opgewondenheid ; niemand bleef in het veld arbeiden. Buiten, op het plein en op de straat, hoorde men niets dan de kreten van »Leve het volk ! Ça ira ! . . . ça ira !'', en dan het onophoudelijk gelui der klokken, en van uur tot uur het kanon van het tuighuis, dat onze glazen deed dreunen. Wij bleven in de winkelkamer vroolijk en vertrouwelijk bijeen zitten ; van tijd tot tijd riep een patriot in de deur :

»Zóóveel vrijwilligers !''

En dan moest hij binnenkomen en een glas wijn meê drinken op het heil des vaderlands. Chauvel sprak alle oogenblikken zijn snuifdoos aan en riep met de oogen knippende :

»Er is gang in ! . . . alles zal goed gaan !''

Ook sprak hij van groote dingen, die te Parijs op til waren, zonder echter te zeggen wat het wezen zou.

Baas Jan had al vroeger mijn broeder Claude als eersten knecht op zijn boerderij te Pickeholtz genomen, een goedgezak, waar geen kwaad in zat, maar een goeden landbouwer en die al wat men hem zei deed ; doch uit zich zelf viel hem niets in, en baas Jan had dat ook maar het liefst, want hij hield nogal van commandeeren.

Bovendien zeide hij nu, dat Mathurine óók naar de boerderij zou ; want niet licht zou men een betere huishoudster vinden, daar ze zorgzaam, zuinig en zelfs een weinig gierig was, zooals zij die van hun arbeid leven wel bijna wezen moeten. Daar baas Jan tot aan mijn terugkeer weêr zelf zijn smederij wilde gaan besturen, had hij aanstonds bepaald, de zaken op die wijze te regelen. En vader, die nog acht tot tien sous per dag verdiende, die geen schuld meer had en twee geiten bezat, achtte zich hiermede al heel gelukkig, vooral daar Chauvel zeide, dat men in de stad wel het een of ander voor onzen Etienne vinden zou.

Tegen vijf uur kwam de secretaris Freylyg ons zeggen, dat de vrijwilligers van de stad den volgenden morgen om acht uur op marsch zouden gaan naar het kamp van Weissenburg, en dat ze de vrijwilligers uit de andere dorpen van het kanton moesten wachten in het Graufthal, waar de algemeene plaats van samenkomst wezen zou. Dat maakte ons wat ernstiger ; maar de opgeruimdheid bleef toch voortduren ; men dronk nog wat door, en toen de avond gevallen was, moest men eindelijk naar de Buurten terugkeeren. Chauvel sloot zijn winkel ; Marguerite ging, blootshoofd aan mijn arm,

nog tot aan de Fransche Poort mede. Dat was de eerste keer dat men ons samen op straat zag; de menschen keken ons aan en riepen: »Leve het volk!»

Chauvel, baas Jan en vader liepen achter ons aan. Op de brug, tegenover de wacht, omhelsde men elkaar hartelijk; Chauvel en Marguerite keerden terug naar hun huis, en wij vervolgden onzen weg, zingende en lachende als kinderen, en, nu ja, waarom zou ik het niet zeggen? ook een beetje opgewonden van den goeden wijn en den goeden maaltijd. Alle menschen die we ontmoetten, waren in denzelfden toestand; dan ging het op een omhelzen en roepen: »leve de natie!» — dat behoorde er zoo bij.

Eerst laat, tegen negen ure, namen we vóór de Drie Duiven afscheid van baas Jan en Létumier; maar, mochten zij naar bed gaan en rustig slapen, mijn armen vader en mij, ons wachtte heel wat anders. Ik verhaal u dat, om u het vervolg dezer geschiedenis beter te doen begrijpen; en trouwens, op deze wereld gaan het goede en het kwade altijd samen. Ge zult er uit kunnen zien, dat, als de patriotten in 't eind toch gezegevierd hebben, dit alles behalve gemakkelijk gegaan is, daar ieder als het ware de Vendée in zijn eigen huis had.

Vader en ik wandelden dan de oude, oneffen straat vol mesthoopen verder af. Het was een heerlijke maneschijn. We zongen het hoogste lied uit, maar dat was slechts om onzen moed op te houden. We dachten aan moeder, die het wel zeer slecht zou aanstaan als ze hoorde dat ik als vrijwilliger uittrok, en nog minder, dat ik met een kettersche verloofd was: we zongen om ons hart niet te hooren kloppen! Maar een pas of honderd van huis af, hadden we geen lust meer in zingen, en we zwegen bot stil. Want daar zat moeder, in haar kleed van grijs linnen, haar groote muts van achteren opgebonden, met de haren er uit hangende en haar magere armen tot aan de ellebogen bloot. Ze zat daar op de stoep van ons oude huisje, met de handen om haar knieën geslagen en met de kin op de knieën rustende; ze had ons al van verre in 't oog; haar oogen schitterden, en we begrepen, dat ze wel al wist wat er gaande was.

Ik heb nooit zoo iets gevoeld als op dat oogenblik. Ik had wel willen terugkeeren; maar vader zeide:

»Kom Michel! vooruit!»

En ik zag dat hij ditmaal niet bang was.

We liepen dus door; toen we tot op een twintig pas genaderd waren, liep moeder op mij aan, met een schreeuw, God vergeve mij dat ik het zeg, een schreeuw letterlijk als van een wilde. Ze drukte me de nagels van beide handen in den nek en zou me bijna op den grond getrokken hebben, als ik haar armen niet had vastgehouden om haar te beletten mij te wurgen. Maar toen deed ze niets dan mij tegen de beenen schoppen, al schreeuwende:

»Ga jij Nicolas maar vermoorden! ga je broër doodslaan!... Weg, weg, leelijke calvinist!»

Daarbij beproefde ze mij te bijten. Men kon haar door het gansche dorp hooren; de menschen kwamen uit hun huizen; het was een groot schandaal.

Vader had haar van achteren bij het jak gegrepen en trok haar met de beide handen van mij af; maar toen wierp ze zich op eens met alle woede op hem, schold hem voor Jacobijn uit en zou hem, geloof ik, de oogen uitgekrabt hebben, als de groote kolenbrander Hanovre en een stuk of zes buren haar niet hadden vastgehouden.

Die menschen trokken haar naar den kant van ons huis; ze verweerde

zich in hun handen als een redeloos dier, en riep mij met de diepste verachting toe:

»O! wat een lieve zoon, die vader en moeder verlaat om een calviniste te krijgen! Maar je zult haar niet hebben, leelijke renegaat... Neen!... Nicolas zal je in stukken hakken! Ik zal missen laten lezen, dat hij je mag doodslaan!... Weg, weg, ik vloek je!»

Reeds had men haar in huis gedrongen, toen men haar schreeuwen nog door het gansche dorp hooren kon.

Vader en ik, we waren daar, bleek als dooden, midden in de straat blijven staan. Toen de deur van ons huis achter haar dicht ging, zeide hij tegen mij:

»Ze is krankzinnig!... Laat ons heengaan, Michel! Als we in huis gingen, zou ze een ongeluk kunnen begaan!... Mijn God, mijn God! wat ben ik ongelukkig! wat heb ik toch gedaan om zóo ongelukkig te wezen?»

En wij sloegen den weg naar de Drie Duiven weer in. Er brandde nog licht in de herberg. Baas Jan zat nog rustig in zijn leuningstoel; hij verhaalde zijn vrouw en Nicole de goede dingen van dezen dag. Toen hij ons zag binnenkomen, — mij met een bebloeden hals en vader met zijn buis aan flarden, — en toen hij hoorde wat er gebeurd was, riep hij uit:

»Mijn arme Jean-Pierre, is het mogelijk? O! als het uw vrouw niet was, zouden we haar onmiddellijk vast laten zetten... Het is de weerspannige priester van Henridorff, aan wien we dat te danken hebben... 't Wordt tijd er een eind aan te maken met die lui... ja 't wordt hoog tijd!...»

Hij zeide ook, dat men in 't vervolg moeder maar alleen moest laten, en dat vader in zijn schuur moest komen werken en in de herberg slapen. Maar dat kon toch niet gebeuren: vader wilde in zijn eigen huis met moeder blijven; de lange gewoonte en ook plichtgevoel verhinderden hem gescheiden van zijn vrouw te leven. Want al gaat het nog zoo rampzalig, het is altijd beter bij elkaar te blijven; zij die gescheiden leven worden er door de fatsoenlijke menschen altijd op aangezien, en hun kinderen hebben er last van.

Dien nacht echter bleven we in de herberg slapen, en den volgenden dag, in de vroegte, ging vader naar huis om mijn kist te halen; hij zorgde dat alles daarin kwam; hij bracht ook mijn geweer en ransel, patroontasch en wat er verder bij mijn costuum als nationale garde behoorde, mede. Maar moeder wilde mij niet zien, niettegenstaande alles wat de goede man haar zeggen mocht.

Ik vertrok dus zonder mijn moeder gezien te hebben, met haar vloek en den wensch naar mijn dood. Ik had het niet verdiend, en toch hinderde het mij vreeselijk.

Baas Jan heeft mij later wel eens gezegd, dat moeder niet van mij hield, omdat ik op haar schoonmoeder, Ursule Bastien, geleek, aan wie ze tot haar dood toe een verschrikkelijken hekel gehad had, en dat de schoondochters en de schoonmoeders elkander nooit kunnen uitstaan. 't Is mogelijk, maar het is zeer ongelukkig verfoeid te worden door degenen die men liefheeft, en wie men altijd zoo veel genoeg gedaan heeft als men kon; ja, dat is wel ongelukkig.

XII.

En nu, mijne vrienden! zullen we het land moeten verlaten, de oude Eikenbosch-Buurt en al de brave lieden, die we daar kennen.

Den volgenden dag, tegen tien ure, waren we reeds in het Graufthal, aan den anderen kant van het gebergte, tusschen de rotsen. Daar moesten al de vrijwilligers van het kanton samenkomen, eer ze naar Bitsch en dan naar Weissenburg en dan verder, wie weet waarheen? oprukten; de dorpen die het eerst aankwamen, moesten de anderen wachten.

We waren vroeg op marsch gegaan om de hitte, die men al bij het aanbreeken van den dag voelde dat komen zou. Marguerite, Chauvel, baas Jan, vader, en de gansche stad, mannen, vrouwen en kinderen, waren ons tot aan het Graufthal, waar de eerste halt gehouden werd, gevolgd. We namen rust ter zijde van den weg, in de schaduw van de beuken, terwijl onze geweren in rotten stonden. Vóór ons strekte zich, zoover het oog reikte, het groote dal uit, met zijn rivier tusschen haar zoom van wilgen en zijn bosschen, waaruit hier en daar de kale rotspunten omhoog staken.

Hoe dikwijls ben ik in die vijftig jaren die sedert verlopen zijn, op dezen weg blijven stilstaan om rond te kijken en te mijmeren over den ouden tijd! Dan zag ik in den geest alles weér, en ik zeide in mij zelf:

»Hier had de laatste omhelzing plaats! Daar heeft die arme Jacques of die ongelukkige Jean-Claude zich, met het geweer reeds op schouder, nog eens omgekeerd, om zijn vader nog eenmaal de hand te drukken en hem toe te roepen: »Tot het volgend jaar!»

»Langs dit pad zijn die van Saint-Jean-des-Choux aangekomen, en langs dat andere die van Mittelbronn; lang te voren kon men het gerommel van hun tamboer onder het boschgewelf hooren, en op ééns kwamen ze uit dat troepje dennen te voorschijn, met hun groote steken boven op hun bajonetten. Toen klonken de kreten van »Leve de natie!» over het dal.»

O! wat liggen die tijden ver achter ons! en toch die boomen, die rotsen, die struiken leven nog, het klimop kruipt nog altijd tegen de rotsen op; maar waar zijn zij die toen schreeuwden, elkander omhelsden en van weêrkomen spraken? waar zijn ze? Als men aan al die kameraden denkt, die langs de Moezel, de Maas, den Rijn en in de struiken van den Argonne gevallen zijn, moet men erkennen, dat de Heer over ons gewaakt heeft.

Doch wanneer ik u dat zoo zeg, is het om u een begrip te geven van die verzamelingen van de maand Juli 1792; overal elders werd hetzelfde gedaan; overal wachtten de vrijwilligers op elkaâr eer ze optrokken.

Marguerite, naast mij tegen de schuinte aan den kant van den weg gezeten, deed een mandje open met brood, vleesch en wijn, dat ze medegenomen had; want in het Graufthal was niets te krijgen; de herberg van den ouden Becker bestond toen nog niet; en al de vrouwen van de stad, wetende dat er gewacht zou moeten worden, hadden mondbehoeften medegebracht.

Chauvel, vader, baas Jan en drie of vier heeren van het stadsbestuur

hadden op den weg, beneden ons, in de schaduw van de eikenboomen post gevat, en keken uit de verte naar ons; ze hadden begrepen, dat we elkaar zeker vrij wat te vertellen hadden en dat wij nog wel gaarne alleen wilden zijn. Marguerite drukte mij op het hart, zoo dikwijls ik zou kunnen, te schrijven; zij zag mij vol liefde aan; zij weende niet zooals vele anderen; zij was wat fermier en wist zeer goed, dat men in zulke oogeblikken hen die heengaan, niet moet ontmoedigen.

»Terwijl gij ver weg zult zijn,» zeide ze op zachten toon, »zal ik altijd aan u denken!... en ge behoeft u niet bezorgd te maken over uw vader... hij is ook mijn vader... ik houd veel van hem... hij zal nergens gebrek aan hebben.»

Ik luisterde, voor haar staande, vol bewondering naar haar, en dat gaf mij moed. Nooit heeft de hoop om weer te komen mij een oogenblik verlaten, zelfs in de grootste gevaren niet; als vele anderen het hoofd lieten hangen bij regen, sneeuw, koude, honger en ellende, hield ik mij aan die hoop vast; ik wilde Marguerite weerzien, haar liefde heeft mij staande gehouden.

Naast ons, tegen een rots aan, zat het huisgezin van vader Gouin, den aannemer van de leverantie der fourrages. De vader, de moeder en de zusters deden niets dan jammeren; de oude man zei, dat zijn beide zonen hem zijn toestemming hadden moeten vragen; dat ze allebei niet hadden behoeven uit te trekken; dat hij op zijn leeftijd alléén zijn zaak niet drijven kon. Kortom 't was naar, en die jongens moesten wel ontmoedigd worden.

Gelukkig, op andere plaatsen zag men oude lui die een gansch andere taal voerden; zij spraken tot hun zonen van vaderland en van vrijheid.

Maar vooral bij de aankomst van pastoor Christophe rolden de kreten van »Leve de natie» over de echo's van Fallberg en de Bande-Noire! Het was of de oude bergen begonnen te leven en van den eenen top tot den andere mede schreeuwden, hun grooté armen van sparren en eiken ten hemel heffende; alles beefde en trilde er van.

Pastoor Christophe kwam met de vrijwilligers van Lützelburg; hij kwam ook onze vaandels zegenen. Ik zag hem al in de verte onder de rotsen van Bichelberg terwijl hij den kronkelenden weg afkwam, met mijn broeder Etienne, dien hij bij de hand hield. Ik had geen tijd gehad van den armen jongen afscheid te gaan nemen; daarom kwam hij hierheen en draafde met zijn kreupele beenen zoo goed en zoo kwaad hij kon, naast den pastoor aan.

Toen ging ik, onder het gedonder van al die kreten, hun te gemoet tot op de brug van de Zinsell. Het kon ongeveer elf uur zijn; de hitte was zóó groot in het dal en de lucht zóó drukkend, dat de gansche rivier schitterde van de kleine vischjes die naar de vliegjes haptten, die bij duizenden in het water vielen, terwijl de forellen heen en weder schoten in de schaduw der struiken aan den oever. Op de ronde brug stak pastoor Christophe, wien het zweet op 't gelaat stond, mij zijn grooté handen toe en zeide:

»Ik ben tevreden over u, Michel! Ik weet uw geluk al, en ik weet ook, dat ge het verdient.»

En daarop sprong Etienne in mijn armen, en samen stegen we naar den kant van het boschwachtershuis op, waar de raad der gemeente vereenigd was. Etienne ging Marguerite en vader omhelzen; Chauvel en baas Jan, met de maires der verschillende dorpen, kwamen den heer pastoor de hand drukken.

Al de vrijwilligers van den omtrek waren nu bijeen, ten getale van

vijf tot zes honderd man; alleen die van de hooge bergstreek ontbraken nog; we begonnen reeds aanstalten te maken, toen in de verte hun trom gehoord werd en men riep:

»Daar zijn ze!»

Zij kwamen het laatst; ze hadden vijf mijlen meer moeten afleggen dan wij; het waren allen houthakkers, kolenbranders, houtslepers en vlotters, kerels als boomen, die zich reeds een opperhoofd gekozen hadden in den klompenmaker Claude Hullin, denzelfde, die zich later, in 1814, zoo verschrikkelijk tegen de verbonden Mogendheden verdedigd heeft. Onze kramer Marc Divès, met zijn grooten hoed, zijn linnen broek, zijn bloote beenen, zijn hulststok en zijn korten kiel met zijn das om de lendenen vastgesjord, behoorde bij hen. Op een halve mijl afstands hoorde men hem al spreken, schreeuwen, de achterblijvers roepen, of den koekoek en de specht nadoen. Men zag hem zijn langen stok in de lucht rondzwaaien, en toen, om den kortsten weg te hebben, de weide oversteken en door de rivier waden, zoodat het water hem tot over de knieën kwam. De anderen volgden zijn voorbeeld; dat was de beste verfrissching die ze nemen konden.

Eindelijk, na de aankomst van Hullin en zijn kameraden, begonnen Jean Rat en de twee gebroeders Léger, die als tamboers dienst genomen hadden, den roffel te slaan, en ieder begreep, dat het groote oogenblik gekomen was.

Ieder die wel eens van Pfalzburg naar Petite-Pierre, of Lützelstein, gegaan is, kent dat groote rotsblok, links van den weg, midden in de weide. Men begrijpt niet, hoe het daar in die wei gekomen is. Dat geweldige stuk is zeker van de hoogte komen rollen, maar wanneer? Dat kan niemand weten; het was misschien lang eer er menschen waren. — Welnu, op deze rots, te midden van al de vrijwilligers en al die andere menschen, die in menigte van de stad en de dorpen uit den omtrek toegevloed waren, ging nu pastoor Christophe staan. Onder een plechtige stilte wees hij ons op de plichten van Christelijke soldaten, en daarop zeggende hij onze vaandels; elk dorp had zijn eigen vaandel, ze werden in bundels vereenigd en, met de handen uitgespreid, zeggende hij ze allen; hij deed dat in het Latijn, naar kerkgebruik.

Maar dadelijk daarop klom Chauvel op diezelfde rots, in zijn hoedanigheid van lid van het stadsbestuur en president van onzen club. Hij liet het vaandel van het bataillon vooruitkomen, een groot driekleurig vaandel, met de roode, wollen boerenmuts op de punt, en, de handen uitstreckende, zeggende hij het op de constitutioneele wijze, zeggende:

»Eeuwenheugende muts van den boer van Frankrijk, die zoo lang naar den grond gebogen zijt geweest; muts, die onze arme vaders met hun zweet bevochtigd hebben, muts van den lijfeigene, waarop de heeren en de bisschoppen duizend jaren hun voet gezet hebben, — hef u omhoog! tred fier de veldslagen tegen!... Dat de kinderen en de kleinkinderen van hen, die u in de slavernij hebben gedragen, u door de bajonetten onzer vijanden heen dragen!... Dat zij u hoog houden; dat zij u nooit strijken voor den vijand, en dat gij de schrik moogt worden van hen, die het volk onder de lijfeigenschap willen terugbrengen; dat uw aanblik hen doe sidderen, en dat de toekomstige eeuwen mogen leeren, dat gij, door de standvastigheid, den moed en de deugden uwer verdedigers, van de diepste vernedering tot den hoogsten roem zijt opgeklommen!»

Daarop wendde Chauvel, bleek van aandoening, zich tot ons, die hem vol geestdrift aanhoorden, en riep uit:

»Vrijwilligers, kinderen van het volk! zweert ge dit vaandel tot den dood te zullen verdedigen?... dit vaandel, dat uw vaderland en uw vrijheid vertegenwoordigt; dit vaandel, dat u aan het lijden uwer voorvaderen herinnert; zweert gij dat?... Wat is uw antwoord?»

En uit alle monden tegelijk klonk het als de donder:

»Ja, dat zweren we!»

»Goed», zeide hij, »in naam des vaderlands neem ik uw eed aan; dat vaderland vertrouwt op u en zegent u allen!»

Hij sprak dat alles met kracht, maar op eenvoudigen toon; zijn stem strekte ruimschoots ver genoeg, dat allen hem konden verstaan.

Daarop daalde Chauvel van de rots af; en al zeer spoedig daarna keerden velen, die niet tot de naaste bloedverwanten der vrijwilligers behoorden, naar hun dorpen terug; want van den kant van Lützelstein kwam een dikke grijze wolk opzetten, en bij de groote hitte, vreesde men voor een geduchte stortbui.

Chauvel liet appèl slaan, en terwijl we in een kring om hem, baas Jan en de maires heen stonden, zeide hij ons, dat de keuze van onze officieren en onderofficieren, ingevolge het besluit van de Wetgevende Vergadering, door ons zelf gedaan zou worden, bij onze aankomst in het kamp; maar dat het goed zou zijn alvast een aanvoerder te benoemen om op den marsch de orde te bewaren, de verdeling der kwartieren, den tijd van opbreken en wat dies meer zij, te regelen. Hij raadde ons dus aan er een te kiezen, en men ging daar dan ook aanstonds toe over. De bergbewoners hadden den klompenmaker Hullin al gekozen; zij riepen:

»Hullin!»

Ieder herhaalde dien naam, en Hullin werd onze aanvoerder tot aan het kamp van Rixheim. Hij had niet veel te doen; alleen ons wat tot voortgang aan te zetten, en, als we ergens aankwamen, naar het gemeentehuis te gaan en kwartier en levensmiddelen te vragen.

Maar nu wordt het tijd dat ik u van het afscheid spreek. Tegen den middag, terwijl de lucht hoe langer hoe donkerder werd en men dat gegons van het bosch hoorde, wanneer al de bladeren zonder het minste tochtje schijnen te trillen, dat gewoonlijk een onweder voorafgaat, — kwam Hullin, die tot nog toe bij de maires geweest was, omlaag op den weg en liet appèl slaan. Toen begreep ieder dat het oogenblik van vertrek gekomen was; de maires, Chauvel, pastoor Christophe en vader kwamen allen omlaag op den weg, aan den voet der bergen. Wat mij betreft, ik zag Marguerite een poosje aan, als om haar beeld in mijn hart te prenten voor de drie jaren dat ik haar niet zien zou. Zij keek mij ook aan met oogen vol tranen. Ik hield haar hand in de mijne, en ik voelde dat ze mij als 't ware wilde vasthouden.

»Komaan!» zeide ik, »we moeten afscheid nemen.»

En ik omhelsde haar; zij was doodsbleek en zeide niets. Ik nam mijn ransel van den grond en gespte hem op mijn rug; Chauvel, vader, Etienne en baas Jan waren ook bij ons gekomen. We omhelsden elkaar. — Ik had mijn tachtig livres premie aan vader gegeven, om het kostgeld voor Etienne te Lützelburg te betalen; maar toen ik baas Jan omhelsde, voelde ik, dat hij iets in den zak van mijn buis stopte; het waren twee louis, die mij later best te pas zijn gekomen.

Het werd tijd dat ik wegkwam, anders ware de moed mij ook in de schoenen gezakt. Ik nam mijn geweer en zeide:

»Vaartwel!... vaartwel allen!... adieu!»

Maar op dat oogenblik riep Marguerite mij toe: »Michel!» op een toon, die mij door het hart sneed. Ik kwam nog eens terug, en daar zij weende, zeide ik:

»Komaan, Marguerite, moed geschept! het vaderland wil het!»

Zelf had ik ook geen druppel bloed meer in de aderen; overal rondom ons waren menschen die weenden; de vrouwen zijn verschrikkelijk!

Toen vermande Marguerite zich weder; mij aan haar hart drukkende, zeide zij:

»Verdedig je goed, Michel!»

En ik stapte ijlings de hoogte af, zonder iemand iets te zeggen; ik keek zelfs niet meer naar hen om.

Bijna al de vrijwilligers waren reeds beneden op den weg; wie nog achter waren kwamen ook aan, en men stapte op, bij troepjes van drie of vier, zooals het viel.

Reeds begonnen er groote druppels te vallen; men rook dien eigenaardigen geur van den regen die in het heete stof valt; en toen we den hoek omsloegen, waar de weg naar Lützelstein omhoog gaat, begon de bui met een bliksemstraal. Maar het onweder dreef over het gebergte weg; het was boven Saverne, in den Elsass, en ons deed die ferme regen inderdaad goed.

Denzelfden dag, tegen drie ure des namiddags, trokken we Lützelstein door, zonder ons op te houden. Eerst drie of vier mijlen verder werd halt gehouden, midden in het bosch, bij een groote glasblazerij.

Den ganschen weg over was ik in gedachten verzonken geweest; ik had niet eens naar mijn kameraden omgezien: ik had zooveel andere dingen in 't hoofd! Toen we echter daar in een soort van groote schuur rust hielden, waar men ons een vuur had aangelegd, terwijl het volk van de glasblazerij ons brood en wijn bracht, legde Marc Divès, die naast mij zat, mij de hand op den schouder en zeide:

»'t Is hard, Michel! zijn land te moeten verlaten.»

En ik zag hem aan; het deed mij goed hem hier te zien, en toch antwoordde ik hem geen woord. Niemand had lust om te praten, en zoodra men zijn stukje brood gegeten en zijn kannetje gedronken had, strekte men zich uit, met het hoofd op den ransel, rechts en links tusschen de stutten van die groote schuur, en ging slapen.

Het is een geluk van de jeugd, dat ze altijd kan slapen en voor een oogenblik het leed vergeten; dat geluk hebben de oude lieden niet.

Maar den volgenden dag, heel in de vroege, riep Hullin ons toe:

»Op weg kameraden, op weg!»

En ieder stond op; men gespte den ransel weer aan. Buiten dauwde het sterk, de groote druppels lekten van de dakpannen, en sommige oude gedienden die onder ons waren, bonden hun zakdoek stijf om het slot van het geweer, eer ze den riem over den schouder sloegen.

We wilden juist vertrekken, toen op eens op onze rechterhand een lange stoet vrijwilligers te paard van den Beneden-Rijn om den hoek kwamen. Het waren nationale dragonders, zooals men ze toen noemde: zonen van groote boeren, brouwers, postmeesters, slachters, kcrtom gegoede menschen, die hun eigen paarden bereden. Behalve een stuk of vier gewezen soldaten, die nog hun oude uniformen droegen, hadden die Elsassers nog, de een zijn grooten driepunt en lange laarzen met glimmende spijkers, de ander zijn kleine roode vest, zijn korte buis, zijn vossestaartmuts en zijn hooge linnen slobkousen met beenen knopen. Het eenige wat hen als dragonders

deed herkennen, was de lange sabel met lederen schede, die aan hun gordel bungelde en tegen den stijgbeugel klapperde.

Men kon geen schooner kerels noch beter ruiters wenschen, en allen zagen er vroolijk en vastberaden uit.

Toen zij ons onder de schuur zagen, liet hun aanvoerder hun den sabel trekken, en nu begonnen ze allen tegelijk een lied te zingen, dat niemand toen nog kende, maar dat we weldra op de slagvelden hooren zouden :

Komt kind'ren ván het vóderland

De dag van roem breekt eind'lijk aan. (*)

Welk een lied in zoo'n oogenblik! Het maakte ons bijna dol!... Er kwam geen eind aan de kreten van: »Leve de natie!» En terwijl onze Elsassers de glasblazerij voorbijtrokken, kwam de eigenaar met zijn vrouw en dochters vóór, en noodigde hen uit even stil te houden. Wij stonden allen om hen heen, we hielden de paarden bij den toom, gaven de ruiters de hand, en riepen :

»Komaan, vrienden! laat ons fraterniseeren, laat ons broederschap drinken; zit even af... Leve de natie!»

Maar hun aanvoerder, een groote kerel van zes voet, zeide dat ze order hadden om te zorgen, dat ze dienzelfden avond te Saarbrücken waren, en al zingende trokken ze verder.

Men kan zich geen denkbeeld vormen van onze geestdrift, nadat we dat lied gehoord hadden; het was als 't ware de noodkreet van het vaderland in de ure des gevaars. Toen we opbraken had ieder nieuwen moed, dat kan ik naar waarheid zeggen. Ik dacht bij mijzelf :

»Nu zal alles goed gaan, we hebben het lied dat Chauvel verlangde om de Carmagnole te vervangen; dat is inderdaad iets grootsch en krachtigs, even als het volk.»

Wat ik mij verder nog herinner, is de groote drukte in al die gehuchten en dorpen hier in de bergstreek; van alle kanten hoorde men de klokken luiden; bij elken kruisweg troffen we troepen vrijwilligers aan, met hun pakje kleeren in een doek aan hun stok, die terwijl ze ons voorbij kwamen, vol geestdrift riepen, »Overwinnen of sterven!»

Wij antwoordden hun in koor, en soms hoorden we weer andere troepen verder, op dwarswegen, die mede instemden; vaak leefde en juichte dat een halve mijl in de rondte. Het gansche land was op de been; als het er op aankomt de wezenlijke belangen des volks te verdedigen, dan zouden er, geloof ik, uit het stof mannen opstaan.

Toen we in de kleine stad Bitsch aankwamen, vonden we daar de straten, pleinen en herbergen zoo propvol menschen, dat we buiten in de tuinen en in het open veld, kampeeren moesten, evenals die van een aantal andere dorpen. Hullin alleen ging de stad in om zijn rapport bij het bestuur in te leveren en levensmiddelen te vragen.

Toen zag ik voor het eerst dat oude half fransche, half duitsche stadje, dat veel op Saverne gelijkt, en boven op de hoogte zijn fort, waarheen men

(*) Het is het beroemde

»Allons, enfans de la patrie,
Le jour de gloire est arrivé,»

de bij niemand misschien onbekende Marseillaise. Inderdaad werd dit lied juist voor de uittrekkende vrijwilligers van Strassburg in dezen tijd gedicht, en is het van dáár over Frankrijk verspreid geworden.

door smalle poortjes en paden, tot een hoogte van zeshonderd voet, opklautert. Daarboven grinden u de kanonnen twee tot drie mijlen in de vlakke tegen. Op de wallen herkende ik de roode uniform van de arme soldaten van het regiment Chateau-Vieux; ze hadden gezworen liever tot den laatsten man te sterven dan de citadel over te geven; en die dapperen hebben woord gehouden, terwijl hun beul, mijnheer de markies de Bouillé, den weg naar Frankrijk wees aan de Pruisen.

Te Bitsch ontvingen we ons eerste uitdeeling van ammunitie, en we vertrokken van daar naar het kamp van Rixheim, tusschen Weissenburg en Landau.

Dien ganschen dag moesten we in de brandende zon loopen; want we waren de boschstreek dóór, en slechts hier en daar vond men een weinig schaduw langs de tuinen en boomgaarden. Een groot aantal andere detachementen trokken, rechts en links, voor en achter ons, op hetzelfde punt aan.

Ook wemelde het op alle wegen van gansche rijen wagens met wijn en proviand. Maar wat een stof, en wat snakten we naar een ferme regenbui, zooals die van den vorigen dag!

We kwamen te Rixheim tegen negen ure des avonds, en we vonden de legerplaats in de vreugde: dien morgen had er een eerste gevecht van de cavalerie plaats gehad; onze nationale dragonders hadden de Ebenhuzaren en de dragonders van Lubgowitz, die onder aanvoering van geëmigreerde fransche officieren, een transport levensmiddelen op weg naar Landau hadden willen onderscheppen, op de vlucht gejaagd. Het gevecht was heet geweest. Custine had de onzen aangevoerd.

Maar in het dorp Rixheim spraken de menschen vooral met aandoening over een arm trommelslagertje van het bataillon vrijwillige jagers van Strassburg, die de Ebenhuzaren het eerst in de verte bespeurd had, en alarm was gaan slaan. Een Ebenhuzaar had hem in het voorbijrijden de rechterhand afgehouden, maar de arme jongen was blijven voorttrommelen met zijn linkerhand; ze hadden hem onder de hoeven der paarden moeten verpletteren!

Zoo begon de oorlog!

Maar hier moet ik eens adem scheppen. Ik moet ook eens een paar oude kameraden gaan opzoeken, die nog in het gebergte leven, en die mijn geheugen wat zullen opscherpen.

Daarom, vrienden! zullen we hier een poosje moeten wachten. Deze eerste oorlog van de Republiek is wel de moeite waard, dat men er goed over nadenkt, eer men aan het verhalen gaat; en bovendien zijn er tegelijkertijd zóóveel zaken gebeurd, dat men alles eerst in orde moet brengen, zijn oude papieren bij elkaar zoeken en zorgen dat men niets schrijft, dat alle eerlijke lui niet als waar en juist moeten erkennen.

Nu, als God mij gezondheid geeft, zal het weldra komen.

VERKLARING

VAN DE RECHTEN VAN DEN MENSCH EN DEN BURGER,

uitgevaardigd door de Constitueerende Nationale Vergadering van 1789.

De vertegenwoordigers van het fransche volk, als Nationale Vergadering geconstitueerd, in aanmerking nemende dat de onbekendheid met en de verwaarloozing of verachting van de rechten van den mensch de eenige oorzaken van de publieke rampen en van de verbastering der gouvernementen zijn, — hebben besloten in een plechtige verklaring de natuurlijke, onvervreembare en onschendbare rechten van den mensch uitéén te zetten, opdat die verklaring voortdurend aan alle leden der maatschappij voor den geest sta en hun steeds hun rechten en hun plichten herinnere; opdat de handelingen van de wetgevende zoowel als van de uitvoerende macht, elk oogenblik aan het doel van elke staatkundige inrichting getoetst kunnen worden en er te meer geëerbiedigd om zijn; opdat de klachten der burgers, voortaan op eenvoudige en onbetwistbare beginselen gegrond, altijd op de instandhouding der constitutie en het geluk van allen kunnen uitloopen.

Dientengevolge erkent en verklaart de Nationale Vergadering, in tegenwoordigheid en onder de hoede van het Opperwezen, het volgende als de Rechten van den mensch en den burger.

I. Alle menschen worden vrij en gelijk in rechten geboren en blijven het. De maatschappelijke onderscheidingen kunnen slechts gegrond zijn op het algemeene nut.

II. Het doel van elke staatkundige inrichting of vereeniging is: de bescherming van de natuurlijke en onverjaarbare rechten van den mensch. Die rechten zijn: de vrijheid, het eigendom, de veiligheid en de tegenstand tegen de onderdrukking.

III. Het beginsel van alle souvereiniteit berust eenig en alleen bij het volk. Geen lichaam en geen afzonderlijk persoon kan eenig gezag uitoefenen, dat niet bepaaldelijk van het volk uitgaat.

IV. De vrijheid bestaat in alles te mogen doen, wat een ander niet benadeelt. Alzoo heeft de uitoefening van de natuurlijke rechten van elk mensch geen andere perken, dan die welke noodig zijn om het genot van diezelfde rechten aan andere leden der maatschappij te verzekeren. Die perken kunnen alleen door de wet vastgesteld worden.

V. De wet heeft slechts recht zulke daden te verbieden, die voor de maatschappij nadeelig zijn. Al wat de wet verbiedt, kan niet belet worden, en niemand kan genoodzaakt worden tot iets wat de wet niet beveelt.

VI. De wet is de uitdrukking van den algemeenen wil. Alle burgers hebben recht om, in persoon of door hun vertegenwoordigers, mede te werken tot hare vaststelling. Ze moet dezelfde zijn voor allen, hetzij in zoover ze beschermt, hetzij in zoo ver ze straft. Daar alle burgers voor de wet gelijk zijn, zijn ze gelijkelijk verkiesbaar tot alle waardigheden, posten en openbare ambten, naar gelang van hun geschiktheid en zonder eenige andere onderscheiding dan die van hun deugden of bekwaamheden.

VII. Geen mensch kan beschuldigd, gevat of gevangen gehouden worden, dan alleen in de gevallen door de wet bepaald en volgens de vormen die zij voorschrijft. Allen die willekeurige orders vragen of uitvaardigen, uitvoeren of doen uitvoeren, moeten

gestraft worden; maar elk burger, die krachtens de wet opgeroepen of gevat wordt moet onmiddellijk gehoorzamen; hij maakt zich strafschuldig door tegenstand.

VIII. De wet moet slechts zulke straffen voorstellen als volstrekt en klaarblijkelijk noodzakelijk zijn, en niemand kan gestraft worden, dan krachtens een wet, die vóór het begaan van het misdrijf vastgesteld en afgekondigd, en wettig toegepast is.

IX. Daar ieder mensch voor onschuldig wordt gehouden, totdat hij schuldig verklaard is, moet, ingeval het onvermijdelijk wordt geoordeeld hem te vatten, alle hardheid die niet noodig is om zich van zijn persoon te verzekeren, strengelijk door de wet worden tegengegaan.

X. Niemand mag verontrust worden wegens zijn meeningen, zelfs niet wegens zijn godsdienstige meeningen, mits de openbaring dier meeningen geen inbreuk make op de algemeene orde door de wet vastgesteld.

XI. De vrije mededeeling der gedachte en der meeningen is een der kostbaarste rechten van den mensch: elk burger kan dus vrijelijk spreken, schrijven en drukken, behoudens zijn verantwoordelijkheid voor het misbruik dier vrijheid, in de gevallen door de wet omschreven.

XII. De waarborging der rechten van den mensch en den burger maakt een openbare macht noodig; die macht is dus aangesteld ten bate van allen, en niet ten bijzonderen voordeele van hen aan wie ze is toevertrouwd.

XIII. Voor het onderhoud van de openbare macht en voor de onkosten van de administratie is eene gemeenschappelijke belasting noodig; ze moet gelijkelijk over alle burgers, naar gelang van hun vermogen, verdeeld worden.

XIV. Alle burgers hebben het recht om, zelf of door hun vertegenwoordigers, de noodzakelijkheid van de belasting na te gaan, haar vrijelijk toe te staan, het gebruik er van te kennen, en het bedrag, de verdeling, de inning en den duur te bepalen.

XV. De maatschappij heeft het recht, aan elk openbaar ambtenaar rekenschap van zijn beheer te vragen.

XVI. Elke maatschappij waarin de waarborging der rechten niet is verzekerd, en de grenzen der machten niet zijn afgebakend, is verstoken van een constitutie.

XVII. Het eigendomsrecht is een onschendbaar en onaantastbaar recht; niemand kan er van beroofd worden, tenzij wanneer het algemeene nut, wettig uitgemaakt, zulks klaarblijkelijk eischt, en dan altijd onder voorwaarde eener billijke en vooraf bepaalde schadeloosstelling.

De Nationale Vergadering, de fransche constitutie willende gronden op de beginselen, die in de voorafgaande verklaring verkondigd zijn, schaft onherroepelijk af alle instellingen, die met de vrijheid en de gelijkheid van rechten streden.

Er is geen adeldom meer; noch pairschap; noch erfelijke onderscheidingen; noch verschil van standen; noch leenheerlijk stelsel; noch riddergoedsgerechtigheid; noch een der titels, benamingen en voorrechten die daaruit volgen; noch eenige orde van ridderschap; noch enig genootschap of onderscheidingsteeken, voor welke bewijzen van adeldom vereischt werden, of die geboorte-onderscheid onderstelden; noch eenige andere meerderheid van den een boven den ander, dan alleen die van de openbare ambtenaren voor zoo ver ze hun functie waarnemen.

Er is geen koopbaarheid of erfelijkheid meer van eenig openbaar ambt.

Er is voor geen deel des volks, noch voor eenig afzonderlijk persoon, eenig privilegie meer of uitzondering op het algemeene recht aller Franschen.

Er zijn geen gilden meer, noch eenige genootschappen van beroepen, kunsten en handwerken.

De wet erkent geen kloostergeloften meer, noch eenige andere verbintenis, die tegen de natuurlijke rechten of de constitutie zou strijden.

CONSTITUTIE

VAN 1793.

In discussie gebracht den 11^{en} Juni 1793, en voltooid den 24^{en} derzelfde maand.

VERKLARING VAN DE RECHTEN VAN DEN MENSCH EN DEN BURGER.

Het Fransche volk, overtuigd, dat de verwaarloozing en verachting van de natuurlijke rechten van den mensch de eenige oorzaken zijn van de rampen der wereld, heeft besloten in een plechtige verklaring die onschendbare en onvervreembare rechten uitéén te zetten, opdat alle burgers, in staat gesteld om voortdurend de handelingen van het bestuur aan het doel van elke maatschappelijke instelling te toetsen, zich nooit door dwingelandij laten onderdrukken en verlagen; opdat het volk altijd de grondslagen van zijn vrijheid en zijn geluk, de overheid haar plichten, en de wetgever zijn roeping voor oogen hebbe.

Dientengevolge vaardigt het in tegenwoordigheid van het Opperwezen de volgende verklaring uit van de rechten van den mensch en den burger.

Art. 1. Het doel van de maatschappij is het algemeene geluk.

Het Bestuur is ingesteld, om den mensch het genot van zijn natuurlijke en onverjaarbare rechten te waarborgen.

2. Die rechten zijn: de gelijkheid, de vrijheid, de veiligheid en de eigendom.

3. Alle menschen zijn gelijk van nature en voor de wet.

4. De wet is de vrije en plechtige uitdrukking van den algemeenen wil; ze is dezelfde voor allen, hetzij in zoover ze beschermt, hetzij in zoover ze straft; zij kan slechts datgene bevelen, wat rechtvaardig en nuttig is voor het algemeen; zij kan slechts verbieden wat voor het algemeen schadelijk is.

5. Alle burgers zijn gelijkelijk verkiesbaar voor de openbare ambten. De vrije volken kennen geen andere redenen van voorkeur bij die verkiezing dan de deugden en bekwaamheden.

6. De vrijheid is: de macht die den mensch toekomt, om alles te doen wat aan de rechten van anderen geen afbreuk doet; ze steunt op de natuur; ze wordt geregeld door de rechtvaardigheid; ze wordt beschermd door de wet; haar zedelijke grenzen liggen opgesloten in dezen grondregel:

»Doe aan anderen niet, wat ge niet wilt, dat u gedaan worde.»

7. Het recht om zijn gedachten en zijn meeningen te openbaren, hetzij door middel van de drukpers, hetzij op elke andere wijze; het recht om zich op vreedzame wijze te vergaderen, en de vrije uitoefening van den eeredienst, kunnen niet verkort of verhinderd worden.

De noodzakelijkheid om deze rechten vast te stellen, ontspringt slechts uit de aanwezigheid of de nog versche herinnering van het despotisme.

8. De veiligheid bestaat in de bescherming door de maatschappij verleend aan ieder harer leden voor zijn persoon, zijn rechten en zijn bezittingen.

9. De wet moet de algemeene en bijzondere veiligheid in bescherming nemen tegen de onderdrukking van de bestuurders.

10. Niemand mag beschuldigd, gevat of gevangen gehouden worden, dan alleen in de gevallen door de wet bepaald en volgens de vormen die zij voorschrijft; elk burger die door het wettelijk gezag gedagvaard of gevat wordt, moet onmiddellijk gehoorzamen; door tegenstand maakt hij zich strafschuldig.

11. Elke vervolging ingesteld buiten de gevallen die de wet bepaalt en tegen de vormen die zij voorschrijft, is een daad van willekeur en tyrannie; ieder tegen wien men haar met geweld zou willen ten uitvoer leggen, heeft het recht haar met geweld af te weren.

12. Zij die zulke willekeurige handelingen eischen, voorschrijven, teekenen, uitvoeren of doen uitvoeren mochten, zijn schuldig en moeten gestraft worden.

13. Daar ieder mensch voor onschuldig wordt gehouden, totdat hij schuldig verklaard is, moet, ingeval het onvermijdelijk wordt geoordeeld hem te vatten, alle hardheid, die niet noodig zou zijn, om zich van zijn persoon te verzekeren, strengelijk door de wet worden tegengegaan.

14. Niemand mag gevonnisd en gestraft worden, dan nadat hij gehoord of wettig gedagvaard is, en wel volgens eene wet vóór het begaan van het misdrijf afgekondigd; elke wet die misdrijven straffen zou, welke vóór zij bestond bedreven zijn, zou een tyrannie wezen; terugwerkende kracht aan een wet te geven zou een misdaad zijn.

15. De wet mag geene andere straffen vaststellen, dan die volstrekt en klaarblijkelijk noodig zijn; de straffen moeten geëvenredigd aan de misdaad en nuttig voor de maatschappij zijn.

16. Het recht van eigendom is het recht, dat ieder burger toekomt, om naar goedvinden over zijn goederen, zijn inkomsten, en in 't algemeen de vrucht van zijn arbeid en bedrijf te beschikken.

17. Geene soort van arbeid, landbouw of handel kan aan de burgers verboden worden.

18. Elk mensch kan zijn tijd of zijn diensten verbinden; maar hij kan zich niet verkoopen noch verkocht worden. Zijn persoon is geen vervreemdbaar eigendom. De wet erkent geene dienstbaarheid: er kan slechts een verbintenis van zorgen of dankbaarheid bestaan tusschen degenen die werkt en degenen die hem in het werk stelt.

19. Niemand kan van het geringste deel van zijn eigendom beroofd worden zonder zijn toestemming, tenzij wanneer het algemeene nut, op wettige wijze uitgemaakt, zulks eischt, en onder de voorwaarde van een billijke en vooruit vastgestelde schade-loosstelling.

20. Geene belasting kan worden ingesteld dan ten algemeenen nutte. Alle burgers hebben recht bij de vaststelling der belastingen mede gehoord te worden, en toezicht te houden op en rekenschap te ontvangen van haar gebruik.

21. De openbare liefdadigheid is een heilige schuld. De maatschappij is verschuldigd ongelukkige burgers te onderhouden, hetzij door hun werk te verschaffen, hetzij door aan hen die niet kunnen werken, de middelen om te leven te verzekeren.

22. Het onderricht is een behoefte van allen. De maatschappij moet met al haar vermogen den vooruitgang van de algemeene beschaving bevorderen, en het onderricht binnen het bereik van alle burgers stellen.

23. De waarborg voor de goede inrichting der maatschappij is gelegen in de samenwerking van allen, om aan ieder het genot en het behoud van zijn rechten te verzekeren; die waarborg berust op de nationale souvereiniteit.

24. Die waarborg kan niet bestaan, wanneer de grenzen van alle openbare machten niet duidelijk door de wet omschreven zijn, en wanneer de verantwoordelijkheid van alle ambtenaren niet verzekerd is.

25. De souvereiniteit berust bij het volk. Ze is een en ondeelbaar, onverjaarbaar en onaantastbaar.

26. Geen gedeelte van het volk kan de macht van het geheele volk uitoefenen; maar elke afdeling van het soevereine volk die in vergadering vereenigd is, moet het recht genieten haar wil met volledige vrijheid uit te drukken.

27. Ieder die zich de souvereiniteit aanmatigt, mag onmiddellijk door de vrije menschen worden ter dood gebracht.

28. Een volk heeft altijd het recht zijn constitutie te herzien, te hervormen en te veranderen. Eén menschengeslacht kan de toekomstige geslachten niet aan zijne wetten binden.

29. Ieder burger heeft gelijk recht om mede te werken bij de vaststelling der wet en bij de benoeming zijner afgevaardigden of gevolmachtigden.

30. De openbare betrekkingen zijn uit haren aard tijdelijk; ze kunnen niet beschouwd worden als onderscheidingen of als belooningen, maar als plichten.

31. De overtredingen der gevolmachtigden van het volk moeten nooit ongestraft

blijven. Niemand heeft het recht zich voor meer onschendbaar dan de andere burgers te verklaren.

32. Het recht, om verzoekschriften bij hen die met het openbaar gezag bekleed zijn, in te leveren, kan in geen geval worden ontnomen, geschorst of beperkt.

33. De weêrstand tegen de onderdrukking is het gevolg der andere rechten van den mensch.

34. Er heeft onderdrukking tegen de maatschappij plaats, wanneer slechts één harer leden onderdrukt wordt. Er heeft onderdrukking tegen elk lid plaats, wanneer de maatschappij als zoodanig onderdrukt wordt.

35. Wanneer het Bestuur de rechten van het volk schendt, is de opstand voor het volk en voor elk gedeelte des volks de heiligste en de onafwijsbaarste der plichten.

CONSTITUTIONEELE ACTE DER REPUBLIEK.

Art. 1. De fransche republiek is een en ondeelbaar.

Van de indeeling des volks.

2. Het fransche volk wordt, voor de uitoefening zijner souvereiniteit, ingedeeld in primaire vergaderingen der kantons.

3. Het is, voor de administratie en voor de justitie, ingedeeld in departementen, districten en municipaliteiten.

Van den staat der burgers.

4. Elk man, geboren en gevestigd in Frankrijk, die de vijf en twintig jaren bereikt heeft;

desgelijks elk vreemdeling boven de vijf en twintig jaren, die, een jaar lang in Frankrijk gevestigd,

Er van zijn arbeid leeft;

Er een bezitting heeft;

Er een fransche vrouw trouwt;

Er een kind aanneemt;

Of een grijsaard voedt;

Eindelijk elk vreemdeling, die door het Wetgevend Lichaam geacht zal worden zich jegens de menschheid verdienstelijk te hebben gemaakt, —

Wordt toegelaten tot de uitoefening der rechten van fransch burger.

5. De bevoegdheid tot het uitoefenen dier rechten gaat verloren:

Door de naturalisatie in een vreemd land;

Door het aannemen van posten of gunsten van een gouvernement dat geen volks-gouvernement is;

Door de veroordeeling tot oteerende straffen of lijfstraffen, zoolang geen oerherstelling heeft plaats gehad.

6. De bevoegdheid tot het uitoefenen dier rechten wordt geschorst:

Door den staat van beschuldiging;

Door een vonnis bij verstek, zoolang het vonnis niet vernietigd is.

Van de souvereiniteit des volks.

7. Het souvereine volk bestaat uit de gezamenlijke fransche burgers.

8. Het benoemt rechtstreeks zijn afgevaardigden.

9. Het draagt aan kiezers de keuze op der administrateurs, der openbare scheids-rechters, der crimineele rechters en der rechters van het hof van cassatie.

10. Het beraadslaagt over de wetten.

Van de primaire vergaderingen.

11. De primaire vergaderingen zijn samengesteld uit de burgers van een kanton, die sedert zes maanden in dat kanton gevestigd zijn.

12. Ze bestaan uit minstens 200 en hoogstens 600 stemgerechtigde burgers.
13. Ze zijn geconstitueerd zoodra een president, secretarissen en stemopnemers benoemd zijn.
14. Ze zorgen zelf voor de orde.
15. Niemand mag er gewapend verschijnen.
16. De verkiezingen geschieden bij stembriefje of mondeling, ter keuze van elk stemmer.
17. Een primaire vergadering kan in geen geval het stemuitbrengen op één en dezelfde wijze vóorschrijven.
18. De stemopnemers constateeren de stem van zulke burgers die, terwijl ze niet schrijven kunnen, de stemming per stembriefjes verkiezen.
19. De stemmen over de wetten worden met ja en nee uitgebracht.
20. De stemming van de primaire vergadering wordt aldus bekend gemaakt:
»De burgers, in primaire vergadering bijeengekomen, van . . . ten getale van . . . stemmenden, stemmen vóór (of stemmen tegen) met een meerderheid van...»

Van de nationale vertegenwoordiging.

21. Het aantal der bevolking is de eenige grondslag voor de nationale vertegenwoordiging.
22. Er komt één afgevaardigde op de 40,000 personen.
23. De primaire vergaderingen die te samen een bevolking van 39,000 tot 41,000 zielen vertegenwoordigen, benoemen gezamenlijk rechtstreeks één afgevaardigde.
24. Die benoeming geschiedt bij volstreckte meerderheid der stemmen.
25. Elke vergadering maakt haar eigen stemmen op, en zendt een commissaris voor de gezamenlijke telling naar de plaats, die als het middelpunt aangewezen wordt.
26. Wanneer de eerste stemming geene volstreckte meerderheid oplevert, wordt tot een tweede oproeping overgegaan, en wordt er herstemd tusschen de twee burgers, die de meeste stemmen op zich vereenigd hebben.
27. In geval van gelijkheid van het aantal stemmen, heeft de oudste de voorkeur, hetzij bij de benoeming tot een post, hetzij bij die tot afgevaardigde. In geval van gelijkheid van jaren beslist het lot.
28. Elke Franschman die het burgerrecht heeft, is verkiesbaar in de geheele uitgestrektheid der republiek.
29. Elke afgevaardigde is zulks voor het geheele volk.
30. In geval van niet aanneming, aftreding, vervalling of dood van een afgevaardigde, wordt in zijn vervanging voorzien door de primaire vergaderingen die hem gekozen hadden.
31. Een afgevaardigde die zijn ontslag neemt, kan zijn post niet eer verlaten, dan nadat zijn opvolger zitting genomen heeft.
32. Het fransche volk vergadert voor de verkiezingen alle jaren, den 1en Mei.
33. Die verkiezingen gaan dóór, welk ook het getal stemgerechtigde burgers zij.
34. De primaire vergaderingen komen buitengewoon bijeen, op de aanvraag van een vijfde gedeelte der stemgerechtigde burgers.
35. De oproeping geschiedt in dat geval door de municipaliteit van de gewone plaats van bijeenkomst.
36. Deze buitengewone vergaderingen beraadslagen slechts dan, wanneer de helft plus één der stemgerechtigde burgers tegenwoordig is.

Van de kiezersvergaderingen.

37. De burgers in primaire vergaderingen vereenigd benoemen één kiezer voor elke 200 burgers, onverschillig of ze tegenwoordig zijn of niet; twee kiezers voor het getal van 201 tot 400, en drie voor het getal van 401 tot 600.
38. De wijze van vergaderen en stemmen der kiezersvergaderingen zijn dezelfde als die van de primaire vergaderingen.

Van het Wetgevend Lichaam.

39. Het Wetgevend lichaam is één, ondeelbaar en onschorsbaar.
40. Zijn zitting duurt een jaar.
41. Het komt bijeen den 1n Juli.
42. De nationale vergadering kan zich niet constitueeren wanneer ze niet uit minstens de helft plus één der afgevaardigden bestaat.

43. De afgevaardigden kunnen nooit ofte nimmer vervolgd, beschuldigd of gevonnisd worden voor de meeningen, die ze in den boezem van het Wetgevend lichaam hebben uitgesproken.

44. Ze kunnen gevangen genomen worden, wanneer ze bij een crimineel feit op heeter daad betrapt worden; maar anders kan het bevel tot inhechtenisneming tegen hen alleen met goedkeuring van het Wetgevend lichaam uitgevaardigd worden.

Wijze van vergaderen van het Wetgevend Lichaam.

45. De zittingen van de nationale vergadering zijn openbaar.

46. De processen-verbaal harer zittingen worden gedrukt.

47. Ze kan niet beraadslagen wanneer ze niet minstens uit 200 leden bestaat.

48. Ze kan het woord aan hare leden, in de volgorde waarin ze het gevraagd hebben, niet weigeren.

49. Ze besluit bij meerderheid der tegenwoordig zijnde leden.

50. Vijftig leden hebben het recht hoofdelijke stemming te vragen.

51. Zij heeft het recht van beoordeeling over het gedrag van hare leden staande de zittingen.

52. Zij heeft zelf de politie-zorg op de plaats harer vergaderingen, en in een kring daarbuiten zoover ze zelf bepaald heeft.

Van de werkzaamheden van het Wetgevend Lichaam.

53. Het Wetgevend lichaam stelt wetten voor en vaardigt decreten uit.

54. Onder den algemeenen naam van wetten zijn begrepen de handelingen van het wetgevend lichaam betreffende:

De burgerlijke en lijfstraffelijke rechtspleging;

Het algemeene beheer der inkomsten en der gewone uitgaven van de Republiek;

De nationale domeinen;

Het opschrift, het gewicht, den stempel en de benaming der munten;

Den aard, het bedrag en de inning der belastingen;

De verklaring van oorlog;

Elke nieuwe algemeene indeeling van het fransche grondgebied;

Het openbaar onderwijs;

De openbare eerbewijzingen ter nagedachtenis der groote mannen;

55. Met den bijzonderen naam van decreten worden aangeduid de handelingen van het wetgevend lichaam betreffende:

De jaarlijksche vaststelling der strijdkrachten te land en ter zee;

De vergunning tot, of het verbod van doortrekking van vreemde troepen over het fransche grondgebied;

De toelating van vreemde scheepsmachten in de havens der Republiek;

De maatregelen van algemeene veiligheid en rust;

De jaarlijksche en tijdelijke verdeeling der openbare ondersteuning en openbare werken;

De bevelen voor het slaan der munten van alle soort;

De onvoorziene en buitengewone uitgaven;

De plaatselijke en bijzondere maatregelen met betrekking tot ééne administratie, ééne gemeente of ééne soort van openbare werken;

De verdediging van het grondgebied;

De ratificatie der tractaten;

De benoeming en het ontslag van de hoofdaanvoerders der legers;

De vervolging wegens de verantwoordelijkheid der leden van den Raad en van de openbare ambtenaren;

Het in staat van beschuldiging stellen der aangeklaagden van aanslagen tegen de algemeene veiligheid der Republiek;

Elke gedeeltelijke verandering in de indeeling van het fransche grondgebied;

De nationale belooningen.

Van de wetgeving.

56. De wetsontwerpen worden voorafgegaan door een rapport.

57. De beraadslaging daarover kan niet geopend worden, en de wet kan niet voorloopig vastgesteld worden, dan twee weken na de indiening van het rapport.

58. Het wetsontwerp wordt gedrukt en aan alle gemeenten der Republiek toegezonden, onder den titel van:

»Voorgestelde wet.»

59. Veertig dagen na de toezending van de voorgestelde wet, is het ontwerp aangenomen en wordt wet, wanneer niet in de helft plus een der departementen, een tiende gedeelte der primaire vergaderingen van elk, regelmatig bijeengekomen, bezwaar heeft ingediend.

60. Wanneer er zoodanig bezwaar is ingediend, roept het wetgevend lichaam de primaire vergaderingen bijeen.

Van het opschrift der wetten en decreten.

61. De wetten, decreten, vonnissen en al de openbare stukken hebben ten opschrift: »In naam van het fransche volk, in het jaar . . . van de fransche Republiek.»

Van den Uitvoerenden Raad.

62. Er is een Uitvoerende Raad, bestaande uit vier en twintig leden.

63. De kiezersvergadering van elk departement benoemt een candidaat hiertoe. Het wetgevend lichaam kiest uit die algemeene lijst de leden van den Raad.

64. Hij wordt voor de helft vernieuwd bij elke zitting van de wetgevende macht, in de laatste maanden van de zitting.

65. De raad is belast met de besturing van en het toezicht op de algemeene administratie. Hij kan slechts handelen in zoo ver hij uitvoert de wetten en decreten van het Wetgevend lichaam.

66. Hij benoemt, buiten den kring zijner leden, de hoofdamttenaren van de algemeene administratie der Republiek.

67. Het Wetgevend lichaam bepaalt het getal en de werkzaamheden van die ambtenaren.

68. Die ambtenaren maken geen raad uit. Ze staan afzonderlijk, zonder rechtstreeksche onderlinge betrekking; ze oefenen volstrekt geen persoonlijk gezag uit.

69. De raad benoemt, insgelijks buiten den kring zijner leden, de buitenlandsche vertegenwoordigers der Republiek.

70. Hij voert de onderhandelingen over de tractaten.

71. De leden van den raad worden, in geval van kwade practijken, in staat van beschuldiging gesteld door het wetgevend lichaam.

72. De raad is verantwoordelijk voor de niet uitvoering der wetten en besluiten, en voor alle misbruiken, waarvan hij geen aangifte doet.

73. Hij ontslaat en verplaatst de ambtenaren die door hem benoemd worden.

74. Hij is gehouden hen, in geval van vergrijp, bij de rechterlijke macht aan te klagen.

Van de betrekkingen tusschen den Uitvoerenden Raad en het Wetgevend Lichaam.

75. De uitvoerende Raad heeft zijn zetel bij het wetgevend Lichaam. Hij heeft den toegang tot en een afzonderlijke zitplaats bij de zittingen van dat lichaam.

76. Hij wordt gehoord zoo dikwijls hij een verslag te doen heeft.

77. Het wetgevend lichaam roept hem tot zijn zittingen, in zijn geheel of gedeeltelijk, wanneer het zulks noodig oordeelt.

Van de administrative en municipale lichamen.

78. Er is in elke gemeente van de republiek eene municipale administratie;

in elk district eene intermediaire of districts-administratie;

in elk departement een centrale of hoofd-administratie.

79. De municipale ambtenaren worden door de vergaderingen der gemeente gekozen.

80. De administrateurs worden door de kiezersvergaderingen van het departement en van het district gekozen.

81. De municipaliteiten en de administratiën worden alle jaren voor de helft vernieuwd.

82. De administrateurs en de municipale ambtenaars hebben volstrekt geen tegenwoordigend karakter.

Zij kunnen in geen geval de besluiten van het wetgevend lichaam wijzigen, noch hun uitvoering schorsen.

83. Het wetgevend lichaam bepaalt de werkzaamheden van de municipale ambtenaren en de administrateurs, de regelen hunner ondergeschiktheid en de straffen, die ze mochten belooopen.

84. De zittingen van de municipaliteiten en de administraties zijn openbaar.

V a n d e b u r g e r l i j k e R e c h t s p l e g i n g .

85. Het wetboek der burgerlijke en lijfstraffelijke wetten is gelijk voor de gansche Republiek.

86. Er kan geen inbreuk gemaakt worden op het recht dat de burgers hebben, om hun geschillen door scheidsrechters van hun eigen keuze te laten uitmaken.

87. De uitspraak dier scheidsrechters is beslissend, tenzij de burgers zich het recht van beroep hebben voorbehouden.

88. Er zijn vrederechters, gekozen door de burgers van de door de wet bepaalde arrondissementen.

89. Zij verzoenen partijen en doen uitspraak zonder kosten.

90. Hun aantal en hun bevoegdheid worden door het wetgevend lichaam geregeld.

91. Er zijn openbare scheidsrechters, door de kiezersvergaderingen gekozen.

92. Hun aantal en hun arrondissementen worden door het wetgevend lichaam bepaald.

93. Ze nemen kennis van de geschillen, die door de bijzondere scheidsrechters of de vrederechters niet tot een beslissing zijn gebracht.

94. Ze beraadslagen in het openbaar.

Ze stemmen mondeling.

Ze beslissen in laatste ressort, bij mondeling of geschreven vonnis, zonder procedures en zonder kosten.

Zij geven de gronden hunner beslissing op.

95. De vrederechters en de openbare scheidsrechters worden alle jaren gekozen.

V a n d e l i j f s t r a f f e l i j k e R e c h t s p l e g i n g .

96. In lijfstraffelijke zaken, kan geen burger voor de rechtbank getrokken worden, dan op een beschuldiging door de gezworenen aangenomen of door het wetgevend lichaam gedecreteerd.

De beschuldigten hebben raadgevers, hetzij door hen zelf gekozen, hetzij ambts-halve hun toegevoegd.

Het gerechtelijk onderzoek is openbaar.

De vraag aangaande het bestaan van het feit of de bedoeling tot de misdaad wordt door een uitspraak van gezworenen beslist.

De straf wordt door een lijfstraffelijke rechtbank toegepast.

97. De lijfstraffelijke rechters worden jaarlijks door de kiezersvergaderingen gekozen.

V a n d e R e c h t b a n k v a n c a s s a t i e .

98. Er bestaat voor de geheele Republiek een rechtbank van cassatie.

99. Die rechtbank neemt geen kennis van het fonds der zaken.

Zij doet slechts uitspraak aangaande de schending der vormen en de opzettelijke vergripen tegen de wet.

100. De leden van deze rechtbank worden jaarlijks door de Kiezersvergaderingen gekozen.

V a n d e o p e n b a r e l a s t e n .

101. Geen burger is ontheven van de eervolle verplichting, om tot de openbare lasten bij te dragen.

Van de nationale schatkist.

102. De nationale schatkist is het middelpunt der ontvangsten en uitgaven van de republiek.

103. Ze staat onder het beheer van verantwoordelijke ambtenaren, door de uitvoerende macht benoemd.

104. Die ambtenaren staan onder toezicht van commissarissen, door het wetgevend lichaam benoemd, buiten den kring van zijn leden te kiezen en verantwoordelijk voor de misbruiken, die ze niet aangeven.

Van de comptabiliteit.

105. De rekening en verantwoording der ambtenaren van de nationale schatkist en van de administrateurs der openbare gelden in het algemeen, worden jaarlijks ingeleverd bij verantwoordelijke commissarissen, door den Uitvoerenden Raad benoemd.

106. Deze verificateurs staan onder toezicht van commissarissen, te benoemen door het Wetgevend Lichaam buiten den kring zijner leden, die verantwoordelijk zijn voor de misbruiken en fouten, welke ze niet aangeven.

Het Wetgevend Lichaam stelt die rekeningen vast.

Van de strijdkrachten der Republiek.

107. De algemeene strijdkracht der Republiek bestaat uit het gansche volk.

108. De Republiek houdt in hare soldij, zelfs in tijd van vrede, een gewapende macht te land en ter zee

109. Alle Franschen zijn [soldaten; ze worden allen geoefend in de behandeling der wapens.

110. Er is geen generalissimus.

111. Het onderscheid der graden, hun onderscheidingsteekenen en de ondergeschiktheid bestaan slechts met betrekking tot den dienst en zoo lang deze duurt.

112. De openbare macht die gebruikt wordt, om orde en vrede in het binnaeland te bewaren, handelt slechts op schriftelijke requisitie van de gestelde machten.

113. De openbare macht die gebruikt wordt tegen de buitenlandsche vijanden, staat onder de bevelen van den Uitvoerenden Raad.

114. Geen gewapend corps kan beraadslagen.

Van de Nationale Conventies.

115. Wanneer in de helft plus een der departementen, een tiende der primaire vergaderingen van elk, regelmatig bijeengekomen, de herziening der Constitutioneele Acte of de wijziging van enkele harer artikelen vragen, is het wetgevend lichaam gehouden al de primaire vergaderingen der Republiek bijeen te roepen, om te beslissen, of er grond bestaat om eene Nationale Conventie te houden.

116. De Nationale Conventie wordt gevormd op dezelfde wijze als de Wetgevende Vergaderingen en vereenigt dezelfde machten in zich.

117. Ze houdt zich, met betrekking tot de Constitutie, slechts bezig met de onderwerpen, waarvoor ze bijeengeroepen is.

Van de betrekkingen der Fransche Republiek met de andere volken.

118. Het Fransche volk is de natuurlijke vriend en bondgenoot der vrije volken.

119. Het mengt zich niet in het bestuur der andere volken. Het duldt niet, dat andere volken zich in het zijne mengen.

120. Het geeft vrij verblijf aan vreemdelingen, die uit hun vaderland gebannen zijn ter zake der vrijheid.

Het weigert dat verblijf aan de tyrannen.

121. Het maakt geen vrede met een vijand, die zijn grondgebied bezet.

Van den waarborg der rechten.

122. De Constitutie waarborgt aan alle Franschen de gelijkheid, de vrijheid, de veiligheid, den eigendom, de staatschuld, de vrije uitoefening der eerediensten, een algemeen onderwijs, openbare ondersteuning aan hulpbehoevenden, onbepaalde vrijheid der pers, het recht van petitie, het recht van vereeniging in volksgenootschappen, en het genot van alle rechten van den mensch.

123. De fransche Republiek eert den trouw, den moed, den ouderdom, de kinderliefde, het ongeluk. Ze stelt de Constitutie onder de hoede aller deugden.

124. De verklaring der rechten en de constitutioneele Acte worden op tafelen gegraveerd en in den boezem van het wetgevend lichaam en op de openbare pleinen ten toon gesteld.

(was geteekend:)

COLLOT-D'HERBOIS, *president*;
DURAND-MAILLANE, DUCOS, MÉAULLE,
CH. DELACROIX, GOSSUIN, P. A. LALOY, *secretarissen*.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.